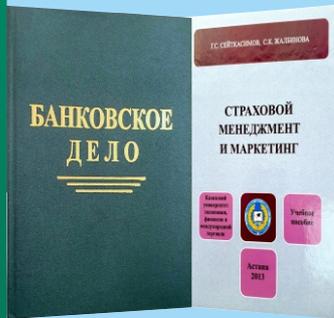
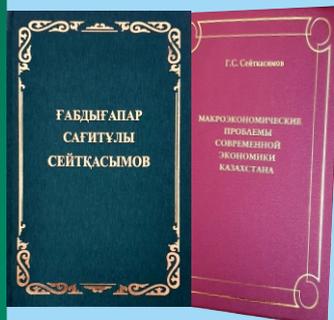
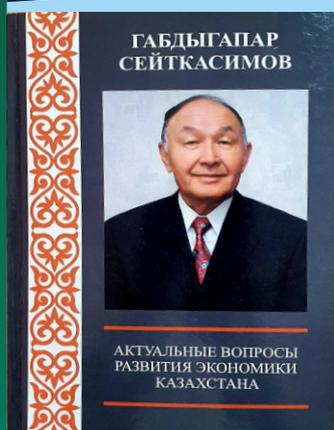

**ҒАЛЫМ
ПЕДАГОГ
ҮСТАЗ**

ESIL
UNIVERSITY

Сейткасимов оқулары – 2022

Сейткасимовские чтения – 2022

SEITKASSIMOV READINGS – 2022

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ESIL UNIVERSITY

2022 жылдың 29 қыркүйек күні
ҚР ҰҒА Академигі, экономика ғылымдарының докторы, профессор
Ғабдығалпар Сағитұлы Сейтқасымовтың ғылыми мұрасын дәріптеуге
арналған **«СЕЙТҚАСЫМОВ ОҚУЛАРЫ – 2022»**
тақырыбы бойынша *Халықаралық ғылыми-тәжірибелік*
конференциясының материалдары

Материалы Международной научно-практической конференции
«СЕЙТҚАСИМОВСКИЕ ЧТЕНИЯ – 2022»,
посвященная популяризации научного наследия академика НАН РК,
доктора экономических наук, профессора
Ғабдығалпара Сағитовича Сейтқасимова
29 сентября 2022 года

Materials of the International Scientific-Practical Conference
«SEITKASSIMOV READINGS – 2022»
dedicated to the promotion of scientific heritage of NAS RK Academician,
doctor of economic sciences, professor
Gabdygapar Seitkassimov
29th of September, 2022

Нұр-Сұлтан, 2022

Под редакцией

д.э.н., профессора А.А. Таубаева

Ответственные за выпуск:

- Д.Н. Улыбышев** – к.э.н., доцент, директор Центра социально-экономических исследований
Р.Д. Берназарова – магистр, старший преподаватель кафедры «Международная торговля и право»

С 28 «Сейтқасымов оқулары – 2022»: Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция. «Сейтқасимовские чтения – 2022»: Международная научно-практическая конференция. – Нұр-Сұлтан: «Esil University» БПО, 2022. – 394 б. // Нұр-Сұлтан: ИПЦ «Esil University», 2022. – 394 с.

ISBN 978-601-7625-25-2

В сборник материалов международной научно-практической конференции «Сейтқасимовские чтения-2022», посвященной памяти академика НАН РК, доктора экономических наук, профессора Сейтқасимова Габдыгапара Сагитовича, вошли научные доклады по актуальным проблемам социально-экономического развития национальной и мировой экономики в условиях новых вызовов и кризисных потрясений с позиции поиска путей выхода экономики, финансовой и банковской сферы на уровни, соответствующие передовым научным достижениям.

В отдельных выступлениях отражены воспоминания о Сейтқасимове Габдыгапаре Сагитовиче как о замечательном человеке, ученом и наставнике, вклад которого в развитие науки и образования, а также в становление и развитие Казахского университета, экономики, финансов и международной торговли трудно переоценить. В докладах отражены предложения и рекомендации в области экономики, финансовой и банковской сферы, учета и аудита, а также в сфере подготовки кадров.

Материалы сборника могут быть использованы в научно-исследовательской работе научными работниками, преподавателями и обучающимися всех уровней.

ҚР ҰҒА Академигі, экономика ғылымдарының докторы, профессор Сейтқасымов Габдыгапар Сағитұлын еске алуға арналған «Сейтқасымов оқулары - 2022» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдар жинағына экономиканың, қаржы және банк саласының озық ғылыми жетістіктерге сәйкес келетін деңгейлерге шығу жолдарын іздеу тұрғысынан жаңа сынттеуріндер мен дағдарыстық сілкіністер жағдайындағы ұлттық және әлемдік экономиканың әлеуметтік-экономикалық дамуының өзекті мәселелері бойынша ғылыми баяндамалар енгізілді.

Жеке сөз сөйлеулерде ғылым мен білім беруді дамытуға, сондай-ақ Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің, қалыптасуы мен дамуына қосқан үлесі бар Габдыгапар Сағитұлы Сейтқасымовтың тамаша адам, ғалым және тәлімгер туралы естеліктер бейнеленді.

Баяндамаларда экономика, қаржы және банк саласы, есеп және аудит, сондай-ақ кадрларды даярлау саласындағы ұсыныстар мен ұсынымдар көрсетілген.

Жинақ материалдарын барлық деңгейдегі ғалымдар, оқытушылар мен студенттер ғылыми-зерттеу жұмыстарында пайдалана алады.

Жинақ материалдарын ғылыми қызметкерлер, оқытушылар және барлық деңгейдегі білім алушылар ғылыми-зерттеу жұмысында пайдалана алады.

**Конференция материалдары автордың түпнұсқасы негізінде басылып шығарылған
Материалы конференции отпечатаны с авторских оригиналов**

ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

УДК 336.71

Парусимова Н.И., д.э.н., профессор
профессор кафедры банковского дела и страхования
Оренбургского государственного университета
г. Оренбург, Российская Федерация

МОДЕРНИЗАЦИЯ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА И ФИНАНСОВОГО РЫНКА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Исследуются современные вызовы, возникшие в банковском секторе финансового рынка, которые по мнению автора обуславливают необходимость изучения потенциальных возможностей финансового рынка и его основного сегмента банковского сектора для эффективной трансформации сбережений в инвестиции, модернизации кредитных отношений в условиях цифровизации, оценки адекватности действующего кредитного механизма законам и границам кредита.

Ключевые слова: *Финансовый рынок, финансовые посредники, банковский сектор, кредитный механизм, цифровизация.*

Кілт сөздер: *Қаржы нарығы, қаржы делдалдары, банк секторы, несие механизмі, цифрландыру.*

Keywords: *financial market, financial intermediaries, banking sector, credit mechanism, digitalization.*

В условиях цифровизации финансовый рынок при наличии доверия и справедливой конкуренции создает возможности для трансформации сбережений в инвестиции в форме долевых и долговых титулов. Кроме того, он позволяет сберечь, капитализировать накопления, управлять ликвидностью, привлечь заемные средства, а также застраховать риски и минимизировать издержки.

Для эффективного развития финансового рынка главной предпосылкой является укрепление доверия, которое обеспечивается прозрачностью сделок, ценовой и финансовой стабильностью, защищенностью участников рынка, доступностью финансовых продуктов при наиболее полном удовлетворении интересов потребителей, созданием правил игры, адекватных действующим форматам взаимодействия участников рынка в условиях использования цифровых технологий, обладающих большим потенциалом.

Цифровая трансформация стала системным и масштабным явлением в процессе внедрения финансовых технологий и инноваций при изучении спроса на перспективные продукты финансового рынка. Цифровизация финансового рынка обеспечивают быструю и постоянную трансформацию продуктов финансовых посредников, придают их бизнесу инновационный характер, нацеливая на создание нового.

Следует отметить, что цифровая трансформация с одной стороны, раскрывает возможности роста доходов и создания добавленной стоимости, а с другой, - требует создания новой концепции развития финансового сектора, внедрения новых информационно-коммуникационные технологий продвижения финансовых продуктов, нацеленных на повышение эффективности финансово-кредитного бизнеса.

За последние годы процессу модернизации российского финансового рынка способствовали: стандартизация финансовых продуктов, внедрение финансовых инноваций, использование платформенных решений, дистанционное предоставление финансовых услуг с минимальными затратами сил и времени, формирование экосистем на базе финансовых и нефинансовых

институтов, рост экстерриториальности рынка, проведение антикризисных мер и мер по поддержке бизнеса.

Однако глубина российского финансового рынка остается недостаточной для полноценного удовлетворения потребностей экономики, основную долю на финансовом рынке занимает посредничество банков при усилении роли не кредитных финансовых посредников.

Основные эффекты от цифровизации банковского бизнеса прослеживаются по целому ряду направлений.

Во-первых, в изменении ожиданий потребителей банковских продуктов, повышении их ценности благодаря улучшению управления данными, появлению новых форм сотрудничества и партнерства.

Во-вторых, в замене классической модели банковской деятельности инновационными цифровыми решениями, которые позволяют банку а) увидеть необходимую информацию о потенциальном клиенте до принятия решения об условиях заключения договора сделки; б) создать психологический профиль потенциальных заемщиков и спрогнозировать их платежеспособность; в) повысить эффективность и результативность операционной работы; г) оптимизировать ресурсную конфигурацию, д) использовать новые способы сотрудничества между банками и с финансовыми технологическими стартапами, частично с финтехом.

В-третьих, в смещении банковской конкуренции в область качественного обновления продуктового ряда, расширения возможностей персонализации и улучшения дизайна банковского продукта.

В-четвертых, в улучшении качества банковских услуг благодаря использованию финансовых и даже нефинансовых экосистем, облачных технологий и больших данных (Big Data), API (Application Programming Interface), интегрированных в системы взаимодействия с клиентами, а также применению возможностей социальной сети и мобильной связи со специальными приложениями, предоставляющими информацию о предпочтениях клиентов.

Оценка различных мнений современных экономистов [1-14] показывает, что они рассматривают банковскую деятельность либо с позиции создания стоимости, либо как фактор экономического роста при условии повышения эффективности инвестиционной деятельности, обеспечения минимального риска и максимальной доходности. В связи с этим делается вывод о том, что банковский сектор располагает большим потенциалом в обеспечении экономического роста экономики.

Вместе с тем имеющийся потенциал использования заемных средств, которые могли бы существенно расширить возможности для инвестиций, направленных на стимулирование экономического развития, хозяйствующие субъекты используют не в полной мере.

Несмотря на модернизацию кредитных технологий банковское кредитование постепенно вытесняется эмиссионной формой привлечения капитала, которая способна оперативно удовлетворять потребности реального сектора экономики в заемных средствах.

Именно поэтому мы разделяем точку зрения ряда экономистов [7-8] о необходимости тщательного изучения вопросов функционирования кредитных отношений в современных трансформационных условиях. В частности, важно понять какие изменения происходят в кредитной сфере в области объектов, методов кредитования. Что происходит с планированием кредита, с мониторингом кредитного процесса? Какова активность использования разных форм кредита и какое место в современной практике занимают разные титулы кредита? На сколько действующий механизм кредитования соответствует законам и границам кредита? Оценка эффективности кредитования хозяйствующих субъектов и противоречия, возникающие в современной практике отраслевого кредита. С какими вызовами сталкивается механизм кредитования хозяйствующих субъектов и какие перспективы обозначились в модернизации кредитных отношений в условиях цифровизации?

Проблема модернизации кредитного механизма является важной задачей, поскольку за последнее время она еще не подвергалась должному анализу и не получила освещения в экономической литературе. В настоящее время необходимо обратиться к концептуальным основам построения кредитного механизма, раскрытию его взаимосвязи с воспроизводственным процессом, экономией общественных затрат, самофинансированием. В современной экономической литературе нет работ, где элементы кредитного механизма были бы

представлены в сводном виде, исследованы во взаимодействии с платежным оборотом, раскрыты как в сфере производственной деятельности, так в инвестиционной сфере и в международных валютно-кредитных отношениях [8].

Анализ современных публикаций [11-14] показывает, что они посвящены отдельным аспектам кредитования, обращены к вопросам управления кредитным портфелем, минимизации кредитных рисков, понятию кредитного механизма и составу его элементов. В связи с этим обозначилась актуальная задача комплексно с позиции теории и практики, целостности различных элементов кредитного механизма раскрыть важные стороны его построения и развития.

Кредитный механизм взаимосвязан с воспроизводственным механизмом предпринимательской деятельности. С одной стороны, воспроизводственный процесс и связанный с ним кругооборот и оборот средств хозяйствующих субъектов является базой для функционирования и развития кредитных отношений. Закономерности кругооборота и оборота средств обуславливают построение кредитного механизма, служат исходной экономической основой, определяющей его содержание и структуру. С другой стороны, кредитный механизм располагает большим потенциалом в развитии производства в его техническом перевооружении и интенсификации, поскольку позволяет концентрировать временно свободные денежные средства и использовать их на экономическое, социальное развитие страны.

На уровне отдельных хозяйствующих субъектов кредитный механизм способен как ускорять кругооборот и оборот производственных фондов, стимулировать их эффективное использование, так и оказывать негативное воздействие на экономический рост, вуалировать недостатки в хозяйственной деятельности при неэффективном его использовании. В этом случае кредитные стимулы перестают выполнять роль развития производства, повышения экономического и социального уровня страны.

Взаимосвязь кредитного механизма с воспроизводством означает что он должен быть связан с базисными экономическими отношениями. Он не может решать проблемы экономического роста исключительно за счет собственных возможностей. К сожалению взаимодействие кредитного механизма с воспроизводством не отлажено в полной мере, в итоге кредитный механизм недостаточно учитывает специфику народного хозяйства или отрасли, специфику региона. В этой ситуации кредитные рычаги перестают выполнять стимулирующую функцию роста производства и создания новой стоимости.

Российским банкам следует создать такой механизм кредитования хозяйственной деятельности, который обеспечит реализацию поставленных перед обществом задач. Эта модель отраслевого кредитования наряду с обеспечением интересов кредитора должна быть доступной для заемщика, свободной от административных ограничений и оперативно удовлетворять потребности производства в заемных средствах. Для кредитора далеко не безразличны объекты, методы, формы кредитования, которые обеспечивают сохранность ссудного капитала, его воспроизводство на расширенной основе. Хотя кредиторы и заемщики должны соизмерять результаты деятельности с затратами, но остается риск вовлечения в оборот излишних денежных средств и проникновение кредита в сферы не свойственные его природе. Именно поэтому предоставление, использование и погашение ссуд следует увязывать с движением конечного продукта, ускорением оборота производственных фондов заемщика, удовлетворением объективных производственных потребностей.

Нынешнее состояние российского банковского бизнеса характеризуется нацеленностью на выживание, а не на участие в цепочке создания новой стоимости. Необходимо создание банковской стратегии, нацеленной на повышение эффективности и создание нового с учетом интересов клиентов-партнеров, развивая отношения с клиентом на джентльменских условиях, повышая прозрачность, унифицируя и модифицируя свои продукты.

Анализ ситуации на российском банковском рынке показывает, что в современных условиях возникла потребность в разработке стратегии, которая обеспечит оптимальное распределение функциональной ответственности между центром и регионами, между различными банками.

Хотя поддержанию кредитной активности способствовали меры по смягчению денежно-кредитной политики Банка России во время пандемии, а также регуляторные меры, которые позволили банкам сохранить капитал, однако кредиты реальному сектору в основном несут

краткосрочный характер и направлены на удовлетворение текущих нужд. Доля долгосрочных кредитов составляет всего 5% в валовом внутреннем продукте, с одной стороны, из-за ограниченности долгосрочных ресурсов, а с другой, - существующая в современной России система рефинансирования не побуждает банки расширять долгосрочное кредитование. Следует дифференцировать ключевую ставку по регионам с учетом их инвестиционной привлекательности, а региональным банкам придать статус региональных банков развития.

Как показывает практика инструменты рефинансирования Банка России однодневные РЕПО, расчетные внутрисдневные кредиты и кредиты овернайт ориентированы под основных операторов межбанковского кредитного рынка и носят краткосрочный характер. Пандемия обусловила падение выручки и рост спроса на кредиты на текущие нужды во всех отраслях экономики. Снижение доступности кредитных продуктов обусловило падение инвестиционной активности и сокращение занятости. В связи с этим были приняты меры по поддержке бизнеса, кредитование по льготным ставкам, получение субсидий от правительства на возмещение недополученного дохода кредиторами, предоставление льготных кредитов на выплату заработной платы и для поддержки занятости, льготное рефинансирование кредитов, выданных малому и среднему бизнесу. Смягчение монетарной политики привело к снижению процентных ставок, позволило банкам сохранить капитал и использовать его для повышения кредитной активности.

Однако на банковском рынке остаются негативные тенденции: недостаточность ресурсов для удовлетворения потребностей крупного бизнеса; дороговизна ресурсов на внутреннем рынке ведет к росту стоимости капитала мелких и средних предприятий; у 40% предприятий не удовлетворена потребность в пополнении оборотных средств и 22% в авансировании инвестиций; низкая капитализация банковского сектора; остается высокой стоимость банковских продуктов; недостаточная ориентация на потребности клиента, его стратегии развития, обусловленной воспроизводственным процессом.

На кредитном сегменте финансового рынка за счет стимулирующих инструментов более высокими темпами развивались ипотечный жилищный кредит и кредит на текущие, потребительские нужды.

В кредитном портфеле корпоративных заемщиков кредитные продукты, нацеленные на развитие, не получили должного развития из-за ограниченных ресурсных возможностей банковского сектора вкладывать в долгосрочные инвестиционные проекты.

В этих условиях важно сохранить доступ к кредитным продуктам эффективным заемщикам, которые став драйверами роста смогут обеспечить наполнение рынка отечественными товарами после выхода из кризиса. Несмотря на очищающий эффект кризиса недокредитование высокопроизводительных проектов приводит к снижению инвестиций, замедлению роста, производительности труда.

На наш взгляд, в многоуровневом механизме рефинансирования банков должен быть долгосрочный инвестиционный продукт с приемлемой ценой на создание новой стоимости. Источником для создания этих инвестиционных продуктов могут стать средства стабфонда, а также оптимальное территориальное и отраслевое размещение банковских ресурсов.

Для развития инвестиционной деятельности российских банков следует создать новый подход к управлению банковским капиталом. Следует осуществлять прогнозирование (планирование) объема капитала с учетом направлений банковской деятельности, имеющихся источников роста капитала, рисков, принимаемых банком, оптимальных пропорций между различными элементами капитала, а также с учетом требований надзорных органов.

Для повышения эффективности кредитного канала трансмиссионного механизма и достижения одинакового влияния ключевой ставки на инфляцию и экономическую активность, монетарным властям надо учитывать неравномерность экономического развития отдельных регионов, которые отличаются по отраслевой структуре, по доли крупного, среднего и малого бизнеса, по тесноте связей между регионами, по ресурсной базе, по уровню финансового посредничества.

На наш взгляд, усилит развитие финансового рынка повышение доходов участников, рост уровня доверия, уровня финансовой грамотности и финансовой дисциплины. Реализация вышеназванных задач теоретического и практического плана позволит современному банковскому бизнесу обеспечить выполнение главной банковской миссии, которая заключается в инвестировании в производительные продукты и обеспечении привлекательности банковских

продуктов, обусловленных потребностями общественного воспроизводства и задачами, нацеленными на создание новой стоимости.

Литература

1. Дериг Ханс Ульрих Универсальный банк – банк будущего. Финансовая стратегия на рубеже века. Пер. с нем. – М.: МО, 1990. - 384 с.
2. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Джозеф Синки-мл.: Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. -1018 с.
3. Фрост С. Настольная книга банковского аналитика. Деньги, риски и профессиональные приемы / Стивен Фрост; пер.с англ. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2006. - 672 с.
4. Парусимова Н. И., Кроливецкая Л. П., Кроливецкая В. Э. Кредитные отношения российских банков с заемщиками реального сектора экономики / Парусимова Н. И., Кроливецкая Л. П., Кроливецкая В. Э. // Интеллект. Инновации. Инвестиции. – 2019. – № 6. – С. 75-87.
5. Парусимова Н. И. Трансформация кредитных отношений // Финансовые рынки и банки. - 2019. - №3. - С.6-8
6. Парусимова Н.И Тенденции в банковском секторе России // В сб.: Развитие и взаимодействие реального и финансового секторов экономики в условиях цифровой трансформации. Материалы международной научно-практической конференции. - Оренбург, 2021. - С. 132-135.
7. Лаврушин О.И. Новые явления в развитии кредита и институциональной структуре банковского сектора // Банковское дело. - 2017. - № 2. - С.14-19
8. Кредитные отношения в современной экономике: монография / под ред. О. И. Лаврушина, Е. В. Травкиной; О. И. Лаврушин [и др.]. - Москва: КНОРУС. - 2020. - 354 с.
9. Минин А.С. Будущее банков в цифровой экономике // Банковское дело. - 2018. - № 4. - С.10-12
10. Мехряков В.Д. Банковский сектор России: основные тенденции развития в 2019 году // Банковское дело. - 2020. - № 3. - С.4-6
11. Стратегия повышения финансовой доступности в России на период 2018–2020 годов (продленная на 2021 год). – [Электронный источник].: – Режим доступа: https://cbr.ru/develop/development_affor/strategy_fd
12. Гуров И. Н., Куликова Е. Ю. Зависимость между уровнем развития страны и влиянием структуры банковского кредитования на экономический рост // Вопросы экономики. - 2021. - № 10. - С. 51—70
13. Мишура А. В. Спрос на жилищные кредиты и процентные ставки в регионах России // Вопросы экономики. - 2021. - № 4. - С. 135-156
14. Калинин А. М. О возложении на центральный банк задач по стимулированию экономического роста // Вопросы экономики. - 2021. - № 7. - С. 142—151.
15. Стрельников В.В. Вызовы банковской деятельности: современная российская специфика // Региональная экономика: теория и практика. – 2022, т.20, вып.7. -С.1295-1321

Андатпа

Мақалада қаржы нарығының банк секторында туындаған қазіргі заманғы қиындықтардың зерттелуі, автордың пікірі бойынша жинақтарды инвестицияға тиімді түрлендіру, цифрландыру жағдайында несиелік қатынастарды модернизациялау, қолданыстағы несие механизмінің заңдар мен несие шекараларына сәйкестігін бағалау үшін қаржы нарығы мен оның банк секторының негізгі сегментінің әлеуетті мүмкіндіктерін зерттеу қажет.

Annotation

Modern challenges that have arisen in the banking sector of the financial market, which, according to the author, necessitate studying the potential of the financial market and its main segment of the banking sector for the effective transformation of savings into investments, modernization of credit relations under conditions of digitalization, assessment of adequacy of the existing credit mechanism to the laws and limits of credit, are investigated.

Зейнельгабдин А.Б., д.э.н., профессор
Академии государственного управления
при Президенте Республики Казахстан,
г. Нур-Султан

ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ ФИНАНСАМИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В статье рассмотрены вопросы финансового обеспечения и решения социально-экономических задач, поставленных Президентом Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаевым региональной политики, которые имеют огромное значение для обеспечения эффективного государственного управления в стране, так как экономическое благосостояние страны напрямую зависит от конкурентоспособности ее регионов. В решении этих задач важную роль играет обоснованное формирование и использование финансовыми ресурсами государства, в частности бюджетными ресурсами, финансами государственных внебюджетных фондов и субъектов квазигосударственного сектора.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, эффективное государственное управление, межбюджетные отношения, бюджетная политика, бюджетные средства.

Кілт сөздер: қаржылық қамтамасыз ету, тиімді мемлекеттік басқару, бюджетаралық қатынастар, бюджет саясаты, бюджет қаражаты.

Keywords: financial support, effective public administration, inter-budgetary relations, budgetary policy, budgetary funds.

В новых условиях Казахстана одним из актуальных проблем становится финансовое обеспечение решения социально-экономических задач, поставленных Президентом Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаевым. В решении этих задач важную роль играет обоснованное формирование и использование финансовыми ресурсами государства, в частности бюджетными ресурсами, финансами государственных внебюджетных фондов и субъектов квазигосударственного сектора.

Президент РК Касым-Жомарт Токаев в последние годы уделяет особое внимание этим вопросам. В своем Послании Глава государства народу Казахстана 1 сентября 2020 года указал, что «Для формирования цельной картины требуется внедрить так называемый «расширенный бюджет», в котором помимо государственного бюджета должны учитываться финансы внебюджетных фондов» [1].

А в своем Послании народу Казахстана 1 сентября 2021 года дано поручение Правительству Республики Казахстан и Национальному Банку Республики Казахстан подготовить Концепцию управления государственными финансами[2].

В теоретических и практических исследованиях казахстанских и российских ученых в состав государственных финансов включаются: государственный бюджет, внебюджетные фонды, государственный кредит, финансы государственных предприятий и организаций.

В республике функционируют государственные внебюджетные фонды социального и экономического направления. В частности, в социальном направлении - Единый накопительный пенсионный фонд(далее - ГНПФ), Государственный страховой фонд(далее - ГСФ), Государственный фонд обязательного медицинского страхования(далее - ГФОМС).

В этих фондах мобилизованы значительные ресурсы. Например, финансовые ресурсы ГНПФ на сегодня составили более 13 трлн.тенге, а ГСФ – около 2 трлн.тенге.

Кроме того, в республике функционируют внебюджетные фонды экономического направления, как инновационный фонд, инвестиционный фонд, Фонд науки. Эти фонды, на наш взгляд, должны сыграть определенную роль в индустриально-инновационном развитии экономики Казахстана. Однако, в республике системно не проработаны управления финансовыми ресурсами государственных внебюджетных фондов.

В настоящее время при формировании расширенного бюджета учитываются средства Национального фонда Республики Казахстан и только отдельных социальных внебюджетных

фондов. Это не позволяет комплексное использование финансовых ресурсов внебюджетных фондов для решения социально-экономических задач в республике.

Повышение эффективности финансовых ресурсов государства, в первую очередь бюджетными ресурсами становится одним из актуальных проблем Нового Казахстана.

В Концепции новой бюджетной политики РК, утвержденной Указом Президента от 25 июня 2013 года №590 предусмотрены следующие задачи: обеспечение макроэкономической стабильности и сбалансированности бюджета, концентрация бюджетных расходов на приоритетные направления социально-экономического развития, повышение эффективности использования бюджетных средств и сокращение бюджетного «иждивенчества», поддержание государственного, квазигосударственного и внешнего долга страны на безопасном уровне, эффективное использование средств Национального фонда и фискальная децентрализация [3].

Анализ выполнения этих задач в республике показывает, что за счет бюджетной политики обеспечены макроэкономическая стабильность и сбалансированность государственного бюджета, а также поддержание государственного долга и внешнего долга страны на безопасном уровне. Однако, не решены задачи повышения эффективности использования бюджетных средств и экономической отдачи налоговой системы в республике. Это на наш взгляд повлияло на выполнение в полном объеме других задач бюджетной политики. В свою очередь вопросы фискальной децентрализации не решены.

Системный анализ выполнения этих задач позволяет эффективно решить вопрос, поставленный Касым-Жомарт Токаевым в Послании народу Казахстана, где указано, что «Модель бюджетной политики будет реформирована путем перехода от «управления бюджетом», «управлению результатом» [4].

В условиях спада экономики рост налоговых поступлений в бюджет должен быть обеспечен за счет внутреннего резерва повышения эффективности действующей налоговой системы.

Какие внутренние резервы? В первую очередь совершенствование действующего механизма налогообложения, в частности корпоративного подоходного налога (далее – КПН) и налога на добавленную стоимость (далее – НДС) и других налогов.

При этом, по КПН механизм авансовых платежей необходимо упразднить или его совершенствовать, а по НДС механизм возврата упростить и обеспечить их своевременный возврат хозяйствующим субъектам. Все это позволит равномерно поступать средствам в республиканский бюджет в течение финансового года, а не в конце финансового года.

В республике следует повысить эффективность налогового администрирования путем значительного сокращения налоговых проверок и обеспечить 90-100% поступления до начисленной суммы по результатам налоговых проверок в бюджет. Сегодня этот показатель составляет не более 30%.

В настоящее время в Налоговом кодексе РК предусмотрены различные налоговые льготы и преференции. На наш взгляд, настало время Счетному Комитету оценить эффективность каждого вида налоговых льгот и дать рекомендации по упразднению отдельных видов налоговых льгот в республике.

Один из резервов увеличения поступлений в бюджет является своевременное и эффективное использование бюджетных средств. Однако, в республике не повышается эффективность бюджетных средств. Об этом свидетельствуют следующие факты. С каждым годом растет остаток бюджетных средств на начало года или конец финансового периода, который за 2021 год по государственному бюджету составил в сумме 628,0 млрд. тенге, а на 1 августа 2022 года – 914,5 млрд. тенге. В конце финансового года он уменьшается в результате перечисления их за невыполненные работы и услуги или авансовым платежом. В результате увеличивается дебиторская задолженность, которая составила в 2021 году 715,8 млрд. тенге, а на 1 июля 2022 года – 1, 347 трлн. тенге [5]. Следовательно, в течение финансового года около 2 трлн. тенге неэффективно используются, и они не оказывают мультипликативный эффект на рост экономики и на увеличение налоговых поступлений в бюджет.

На мультипликативный эффект расходов в определенной степени влияет их экономическая структура. В настоящее время более 80% расходов бюджета составляют текущие расходы. На наш взгляд целесообразно сокращать текущие расходы на 20-30%. При этом, не следует сокращать

затраты на заработную плату и на социальные выплаты. Перед Министерством финансов РК поставить такую задачу и высвободившиеся средства направить на поддержку экономики.

Для решения социально-экономических задач в республике следует пересмотреть механизм финансирования из бюджета. В республике осуществляется централизованное финансирование основных мероприятий по здравоохранению из республиканского бюджета. Сегодня в структуре расходов республиканского бюджета затраты на здравоохранение составляют более 13%, а в местных бюджетах - 2-3%, а в некоторых областях составляют 1,5-2% [6].

В республике осуществляется централизованное финансирование основных мероприятий по здравоохранению из республиканского бюджета. Это привело к неэффективному использованию бюджетных средств, выделенных из республиканского бюджета на поддержку экономики. Значительные средства оседают на счетах местных бюджетов. В местном бюджете на 1 августа 2022 года остаток неиспользованных средств составил 839,0 млрд тенге, а в некоторых областях остаток средств составляет от 60,0 млрд тенге до 140,0 млрд тенге [6]. Следовательно, выделенные из республиканского бюджета трансферты на 1 августа 2022 года в полном объеме не доходят до конечного получателя.

В связи с этим, целесообразно совершенствовать систему межбюджетных отношений в республике, состоящей из отношений республиканского бюджета с областными бюджетами, областных бюджетов с районными бюджетами, районных бюджетов с поселковыми и сельскими бюджетами, является основными элементами государственного управления. здравоохранения, образования осуществляются на областном уровне.

В республике необходимо системно проанализировать распределение поступлений и расходов между уровнями бюджетов. В частности, налоговые, неналоговые и другие поступления республиканский бюджет, областные бюджеты, бюджеты городов республиканского значения и столицы, районные бюджеты, бюджеты сел, поселков и сельских округов. Аналогично должны быть проанализировано распределение расходов между бюджетами.

С 2021 года корпоративный подоходный налог (далее - КПН) от малого и среднего бизнеса поступает в местный бюджет, что привело к значительному увеличению поступлений бюджет. Как видим, наблюдается в определенной степени повышение заинтересованности акимов регионов в развитии малого и среднего бизнеса и увеличении поступлений КПН в их бюджет.

Для дальнейшего укрепления доходной базы местных бюджетов необходимо внедрить механизм квотирования по КПН для крупных налогоплательщиков. При этом, ставка по этому налогу остается на уровне 20%. Хозяйствующие субъекты по ставке 5% оплачивают КПН в местный бюджет и 15% в республиканский. Это позволит местным исполнительным органам на законодательной основе взаимодействовать со всеми хозяйствующими субъектами, функционирующими на их территории. А также значительно увеличит налоговую базу местных бюджетов и тем самым создаст возможность местным исполнительным органам все текущие вопросы решать без целевых текущих трансфертов из республиканского бюджета. Одновременно сократить объем трансфертов, выделяемых местным бюджетом из республиканского бюджета.

На основе вышеуказанных предложений целесообразно всесторонне обосновать дефицит республиканского бюджета. В условиях экономического кризиса дефицит бюджета можно использовать как один из инструментов регулирования экономики. При этом, должны быть четко определены источники его финансирования и обеспечено эффективное использование заемных средств. Займы, привлекаемые из внешнего рынка должны быть использованы только на реализацию приоритетных, эффективных, инвестиционных проектов, обеспечивающих создание новых, постоянных, рабочих мест и увеличение налоговой базы в течении финансового года.

Основным источником финансирования дефицита бюджета является внутренние источники. При этом, государственные ценные бумаги являются основным сегментом этого рынка. Сегодня государственные ценные бумаги Министерства финансов РК являются инструментом заимствования на внутреннем рынке для финансирования дефицита бюджета, но не позволяют развивать другие сегменты фондового рынка. Эти ценные бумаги в основном приобретают банки второго уровня, направляя на это значительные свои ресурсы. Это выгоднее им чем кредитовать реальный сектор экономики и малый и средний бизнес республики. Поэтому необходимо комплексно проработать вопрос выпуска и замещения государственных ценных бумаг на фондовом рынке.

В связи с этим, необходимо системно проработать вопрос налогово-бюджетных и денежно-кредитных инструментов регулирования экономики в условиях экономического спада и разработать среднесрочную фискальную политику Правительства РК на 2023-2025 годы.

Фискальная политика должна проводиться как сознательное манипулирование налогами и расходами с целью изменения реального объема межнационального производства занятости, контроля генерации, ускорения экономического роста. Дефицит бюджета как инструмент регулирования экономики должен быть использован как оценивающий механизм эффективности манипулирования расходами и средствами поступления в бюджет. В связи с этим, инструменты заимствования должны быть проработаны и обеспечить взаимодействие налогово-бюджетной политической и денежно-кредитной политикой.

Все вышеуказанные предложения должны учитываться при разработке нового Налогового и Бюджетного кодекса РК.

Сегодня, на наш взгляд, определение объема расходов субъектов квазигосударственного сектора и их влияние на развитие экономики и на уровень инфляции в республике становится одним из актуальных вопросов в системе управления государственными финансами.

Следовательно, в республике должны быть рассмотрены формирование и использование финансов субъектов квазигосударственного сектора. Это позволит определить объем финансовых ресурсов государства и использование их для поддержки и развития некоторых секторов экономики. Министерство финансов РК и Министерство национальной экономики РК не располагает полной информацией о финансовых ресурсах национальных компаний и акционерных обществ с участием государства. В них формируются огромные финансовые ресурсы, включая займы и кредиты. Поэтому целесообразно составить баланс финансовых ресурсов субъектов квазигосударственного сектора, который состоит из доходов и расходов. Это, на наш взгляд, позволит эффективно управлять государственными финансами и реформировать квазигосударственный сектор и тем самым комплексно решить задач, поставленных Президентом Касым-Жомартом Токаевым в Послании народу Казахстана 1 сентября 2022 года[4].

Таким образом, комплексное рассмотрение всех элементов управления государственными финансами позволит решить социально-экономические задачи в республике.

Литература

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2020 года.
2. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2021 года.
3. Концепция новой бюджетной политики РК, утвержденная Указом Президента от 25 июня 2013 года №590.
4. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2022 года.
5. Статистический бюллетень Министерства финансов РК на 1 августа 2022 года.
6. Отчет об исполнении республиканского бюджета и местных бюджетов на 1 августа 2022 года, сайт Министерства финансов РК.

Аңдатпа

Мақалада еліміздің экономикалық әл-ауқаты оның өңірлерінің бәсекеге қабілеттілігіне тікелей байланысты болғандықтан, елдегі тиімді мемлекеттік басқаруды қамтамасыз ету үшін зор маңызы бар Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев қойған өңірлік саясаттың қаржылық қамтамасыз ету және әлеуметтік-экономикалық міндеттерді шешу мәселелері қаралды. Осы міндеттерді шешуде мемлекеттің қаржы ресурстарын, атап айтқанда бюджет ресурстарын, мемлекеттік бюджеттен тыс қорлардың және квазимемлекеттік сектор субъектілерінің қаржысын негізді қалыптастыру мен пайдалану маңызды рөл атқарады.

Annotation

The article deals with the issues of financial support and the solution of socio-economic tasks set by the President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev of regional policy, which are of great importance for ensuring effective public administration in the country, since the economic well-being of the country directly depends on the competitiveness of its regions. In solving these tasks, an important role is

played by the reasonable formation and use of financial resources of the state, in particular budgetary resources, finances of state extra-budgetary funds and subjects of the quasi-state sector.

УДК 338.2

Петренко Е.С., д.э.н., профессор
РЭУ им. Г. В. Плеханова
г. Москва, Россия

ТРАЕКТОРИЯ БУДУЩЕГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА: «ОКНО ВОЗМОЖНОСТЕЙ» ИЛИ «ЛОВУШКА КОЛЕИ»?

Прошедшая в Казахстане форсайт-сессия представителей науки и высшего образования показала, что у республики есть новое «окно возможностей» в развитии. Переход к новому технологическому укладу и изменение мировых геополитических интересов позволяют стране занять уникальное место транснационального «знаниевого хаба» и перейти от догоняющего к инновационному развитию. Использование открывшихся возможностей требует мощного импульса со стороны государства и научно-педагогического сообщества. Реализации возможностей может помешать «эффект колеи», заключающийся в обременении устаревшими, но сильными и авторитетными социальными и экономическими моделями. Казахстан проходит так называемую точку бифуркации в развитии кризиса и антикризисных усилиях, после которой социально-экономическая система республики либо станет более устойчивой и выйдет на новый уровень развития, либо останется в «старой колее».

Ключевые слова: образование, наука, развитие, возможности, Казахстан, человеческий капитал, знания, форсайт

Keywords: education, science, development, opportunities, Kazakhstan, human capital, knowledge, foresight

Түйін сөздер: білім, ғылым, даму, мүмкіндіктер, Қазақстан, адами капитал, көрегендік.

В период традиционных «августовских чтений» в Казахстане состоялась форсайт-сессия представителей науки и высшего образования, ставшая знаковой как с точки зрения первого мероприятия нового министра вновь открытого министерства науки и высшего образования, так и по полученным выводам. Форсайт стал частью Форума науки и высшего образования «Человеческий капитал - ключевой ресурс развития экономики страны» и следовал общей цели поиска точек преобразования в условиях уникального сочетания внутренних проблем страны в условиях усиливающегося и усложняющегося внешнего воздействия, вовлекающего Казахстан в сферу активного интереса множества мировых игроков.

Разворачивание мирового кризиса и насущная необходимость решения внутренних противоречий выводят страну на новый этап развития, когда нестандартные условия требуют соответствующих мер. Турбулентность финансовых рынков блокирует работу традиционных рыночных механизмов и обесценивает материальный, финансовый и человеческий капитал. Что бы «выпрыгнуть» из водоворота неблагоприятных факторов нужен мощный иницирующий импульс объединенных усилий государства и общества, поскольку необходимо не только накопить знания, но и обеспечить условия их применения в новых технологиях. Дискуссии в рамках форсайта стали первым опытом общественного обсуждения сложившейся ситуации в науке и высшем образовании и рассмотрения альтернативных траекторий их дальнейшего развития.

В числе участников форсайт-сессии 51% составляли первые руководители и еще 36% их заместители, таким образом подавляющее большинство составляли стейкхолдеры, которые могут непосредственно влиять на создание будущего отечественного образования. Почти половина (56,6%)

представителей руководства науки и высшего образования считают, что уже достигнуты определенные успехи в эффективности управления, остальная часть экспертов придерживается более критического мнения. В ходе обсуждения и экспертного опроса были выдвинуты различные точки зрения сложившейся ситуации и перспектив ее развития, что заставляет обратиться к методологическим основам процессов, породивших современную глобальную турбулентность.

Глобальный переход к новой технологической формации, следует модели «длинных волн» технологической динамики [2]. Страны лидеры и страны догоняющего развития используют различные методы антикризисного регулирования. Для Казахстана, как экономики догоняющего развития, этот период проявляется как специфический этап. В период кризиса догоняющая модель для преодоления «инновационной паузы» может перейти к «этапу заимствований» [5, С.4-23]. Антикризисное управление в период кризисов, сопровождаемых сменой технологических укладов и ломкой глобальных цепочек поставок, обуславливает для догоняющих стран возникновение специфического этапа, открывающего «окно возможностей» [3, С.6-21].

Это «окно возможностей» технологического прорыва предполагает, что страна накопила и смогла воспользоваться определенными ресурсными и институциональными предпосылками. Экономические и технологические предпосылки «окна возможностей» постиндустриального перехода формируются в значительной сфере в науке, образовании, культуре, здравоохранении, экологии, IT-сфере. Именно в этих отраслях современной экономики реализуются цели постиндустриального развития и за счет низких входных барьеров на стадии зарождения новых отраслей возможно использовать шанс инновационно-технологического прорыва. Примером успешного использования «окна возможностей» можно рассматривать опыт Южной Кореи, которая обеспечила коренную технологическую модернизацию и изменила структуру экономики, обеспечив преобладание в ней продуктов, основанных на знаниях. [8, С.66-75]. Впечатляют успехи креативной индустрии Южной Кореи, по объему оборота превысившей традиционные экспортные отрасли-производство электроники и косметики.

Уникальность сложившейся ситуации для Казахстана заключается в том, что на его территорию заходят ресурсы ранее отдаленных рынков. Внутриконтинентальный, евразийский статус страны, ранее служивший препятствием, в сложной геополитической ситуации оказывается благом, которым готовы воспользоваться представители инвесторов различных стран. У Казахстана есть реальная возможность сформировать на базе отечественного высшего образования уникальный «знанийый хаб». Шестой технологический уклад носит более гуманитарный характер, чем было принято думать на первоначальном этапе и формируется на основе развития человеческого потенциала [7, С. 2079–2096.]. Базовыми отраслями концепции опережающего развития становятся здравоохранение и образование и в этих отраслях у республики

В ходе форсайта экспертное сообщество сошлось во мнении, что формирование Центрально-Азиатского научно-образовательного хаба на базе казахстанских вузов и НИИ имеет реальные преимущества, поскольку именно Казахстан является лидером внедрения Болонского процесса в Центральной Азии. Такое мнение поддерживают 73,58% участников, считая, что уже в следующем учебном году Казахстан может стать центром притяжения студентов и ученых, релоцирующихся из различных стран. В докладе министра образования Саясата Нурбека заявлена модель опережающего кадрового обеспечения, которая представляется частью «окна возможностей».

Рисунок 1. Модель опережающего кадрового обеспечения [6]

Действующее руководство видит в качестве инструментов использования «окна возможностей» расширенное применение инструментов форсайт-прогнозирования и ориентацию на подготовку специалистов по компетенциям и квалификациям будущего [6].

Однако шанс перейти на новый уровень технологического развития может быть не реализован, поскольку, как показал опыт форсайта, что национальная модель находится в серьезной зависимости от ранее выбранной траектории. Образно выражаясь, наука и высшая школа Казахстана находятся в «ловушке колеи» (path-dependence problem) [1, с.80]. По многократным оценкам, наука и образование находятся в плену моделей и ценностей, не позволяющих реализовать возможности для прорыва. «Низкие результаты... по индикаторам образования коррелируют с невысокими позициями в глобальном индексе конкурентоспособности, в мировом индексе ощущения счастья, с низкими рейтингами в уровне восприятия коррупции и в индексе миролюбия» [4, с.110].

В запросах участников сессии форсайт преобладали традиционные ценностные модели, нежели прорывные, амбициозные предложения. Стейкхолдеры выразили больший интерес к планам и перспективам, которые будут декларированы министерством (49%), чем к изучению мирового опыта развития образования (20%). Сегодня руководители прежде всего ориентированы на увеличение государственного финансирования образования (55%), прямое финансирование ученых на ОКР (45%). И в этом тоже срабатывает институциональная ловушка закрепленных формальных правил и сложившейся вокруг неформальной культуры. Выход из ловушки может быть осуществлен с переходом на человекоцентричный подход, обеспечивающий формирование человеческого капитала как частное и общественное благо.

Рисунок 2. «Человекоцентричный подход» [6]

Если республика построит образовательную систему мирового уровня, в страну будут приезжать ведущие, педагоги, ученые и специалисты, с их помощью используя трансферт технологий страна может перейти на новую траекторию развития. Важно помнить, что университеты «производят общественное благо, культуру нации, набор ценностей, поведенческих установок, в результате которых одни социальные контракты размываются и уходят, а другие — формируются» [9].

Сегодня ситуация в Казахстане проходит ту самую точку бифуркации, при которой республика либо выходит на новую траекторию развития в новое «пространство будущего», либо может потерять даже старые, накопленные ресурсы. Между «окном возможностей» и ловушкой старой колеи может быть только один выбор-в пользу будущего!

Литература

1. Аузан А.А. «Эффект колеи». Проблема зависимости от траектории предшествовавшего развития-эволюция гипотез. Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Экономика. 2015. № 1. С. 3
2. Глазьев С. Ю. Стратегия опережающего развития России в условиях глобального кризиса. - М.: Экономика, 2010. - 255 с.
3. Дементьев В. Е. Технологические сдвиги и альтернативность экономического развития / Теория и практика институциональных преобразований в России. Вып. 13. - М., ЦЭМИ РАН, 2009. С.6-21.
4. Ирсадиев С.А. Remake «A Nation at Risk» - локальный контекст. – Нур-Султан: Полиграфия «Центр Элит», 2020. - 135 с.-С.110.
5. Полтерович В. Гипотеза об инновационной паузе и стратегия модернизации. Вопросы экономики. 2009;(6): С.4-23.
6. «Система опережающего кадрового обеспечения науки и высшего образования» доклад министра науки и высшего образования С.Нурбека на Форуме науки и высшего образования - 2022: «Человеческий капитал-ключевой ресурс развития нового Казахстана!» Электронный ресурс. Режим доступа <https://enic-kazakhstan.edu.kz/files/1661575949/1-sayasat-n-rbek.pdf> (Дата обращения 20.09 2022 г.)
7. Шевякова А. Л., Петренко Е. С., Уразбеков А.К. Вызовы Индустрии 4.0 системе образования: возможные изменения в формировании компетенций // Креативная экономика. – 2020. – Том 14. – № 9. – С. 2079–2096. возможные изменения в формировании компетенций // Креативная экономика. – 2020. – Том 14. – № 9. – С. 2079–2096.
8. Хан Сеонг Чин. Антикризисное регулирование в условиях догоняющей модернизации (на примере Республики Корея) // Национальные интересы: приоритеты и безопасность, №12 (105), 2011. - С. 66–75.
9. Ловушка «колеи» | Colta.ru Электронный ресурс. Режим доступа <https://www.colta.ru/society/8428-lovushka-kolei> (Дата обращения 17.09 2022 г.)

Аңдатпа

Қазақстанда ғылым және жоғары білім өкілдері өткізген форсайт сессиясы республикада дамудың жаңа «мүмкіндіктер терезесі» ашылғанын көрсетті. Жаңа технологиялық тәртіпке көшу және жаһандық геосаяси мүдделердің өзгеруі елге трансұлттық «білім хабы» ретінде бірегей орын алуға және инновациялық дамуға көшуге мүмкіндік береді. Ашылған мүмкіндіктерді пайдалану мемлекет пен ғылыми-педагогикалық қоғамдастық тарапынан қуатты серпіні қажет етеді. Мүмкіндіктерді іске асыруға ескірген, бірақ күшті және беделді әлеуметтік-экономикалық үлгілердің ауыртпалығынан тұратын «трек әсері» кедергі келтіруі мүмкін. Қазақстан дағдарысты дамытудың және дағдарысқа қарсы күш-жігердің бифуркациялық нүктесі деп аталатын кезеңнен өтуде, одан кейін республиканың әлеуметтік-экономикалық жүйесі не тұрақты болып, дамудың жаңа деңгейіне көтеріледі, не «ескі кезеңде» қалады.

Annotation

The foresight session held in Kazakhstan by representatives of science and higher education showed that the republic has a new “window of opportunity” in development. The transition to a new technological order and changing global geopolitical interests allow the country to take a unique place as a transnational “knowledge hub” and move from catching up to innovative development. The use of the opportunities that have opened requires a powerful impetus from the state and the scientific and pedagogical community. Realization of opportunities can be prevented by the "rut effect", which consists in the burden of outdated, but strong and authoritative social and economic models. Kazakhstan is passing the so-called bifurcation point in the development of the crisis and anti-crisis efforts, after which the socio-economic system of the republic will either become more stable and reach a new level of development or remain in the "old rut".

Леонова Е.И., к.э.н., доцент
Учреждение образования
«Гродненский государственный
университет им. Янки Купалы»
г. Гродно, Республика Беларусь

БЮДЖЕТНАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ (НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ)

В статье выявлены особенности государственного бюджета Республики Беларусь в современных условиях с учетом эпидемиологической ситуации пандемии коронавируса во всем мире, что позволяет сформулировать основные приоритеты бюджетной политики страны на перспективу, когда требуется значительное увеличение расходов на здравоохранение. Проведен анализ структуры доходов и расходов бюджета Республики Беларусь на современном этапе. На основании данных проведенного анализа выявлены особенности формирования доходной части государственного бюджета и приоритетные направления расходования денежных средств, выявлены основные источники доходов. Выделены приоритеты совершенствования бюджетной политики Республики Беларусь, которые направлены на децентрализацию путем усиления самостоятельности местных бюджетов, совершенствование межбюджетных отношений, формирование доходной части бюджета в необходимом для обеспечения основных функций государства размере, при этом снижение налоговой нагрузки на общество. Определены особенности, присущие бюджетной политике государства в части формирования доходов и расходовании государственных средств. Приведены приоритетные направления совершенствования бюджетной политики Республики Беларусь на ближайшую перспективу, которые могут быть использованы в дальнейшем для разработки рекомендаций по реформированию бюджетной системы государства.

Ключевые слова: бюджетная политика, государственные доходы, государственные расходы, государственный бюджет, межбюджетные отношения, местные бюджеты, налоги.

Кілт сөздер: бюджет саясаты, мемлекеттік кірістер, мемлекеттік шығыстар, мемлекеттік бюджет, бюджетаралық қатынастар, жергілікті бюджеттер, салықтар.

Keywords: budget policy, state revenues, state expenditures, state budget, inter-budgetary relations, local budgets, taxes.

Эффективная бюджетная политика должна стимулировать развитие экономики страны, и в то же время способствовать обеспечению достаточного уровня доходной части государственного бюджета в целях выполнения государством своих функций и приоритетных задач.

Бюджетная политика должна проводиться в государстве таким образом, чтобы с одной стороны обеспечивать достаточный объем доходной части бюджета для осуществления государством своих основных функций, но при этом не увеличивать налоговые платежи для субъектов хозяйствования – с другой, то есть обеспечивать налоговые поступления в доход государственного бюджета в необходимом для осуществления государственных функций объеме, при этом не увеличивая налоговое бремя и не снижая экономическую активность субъектов хозяйствования, а наоборот, стимулировать экономическую деятельность во всех сферах народного хозяйства. При планировании государственных расходов ежегодно определяются приоритетные направления финансирования с учетом сложившихся экономических, эпидемиологических условий, в связи с чем эффективная бюджетная политика является основой стабильности экономики государства, а также создает условия для устойчивого экономического роста.

Целью статьи является определение особенностей бюджетной политики в современных условиях на примере Республики Беларусь, а также мер по развитию бюджетной политики.

В современных условиях на экономику Республики Беларусь, как и на мировую экономику в целом, существенное влияние оказывает распространение пандемии коронавируса. Данный фактор повлек снижение ВВП страны в 2020 году, по итогам которого ВВП сократился на 0,9%

по сравнению с прошлым годом, ускорились темпы годовой инфляции. Однако в 2021 году в связи с принятыми мерами по борьбе с пандемией экономическая ситуация начала стабилизироваться. Так, за январь-сентябрь 2021 года ВВП страны составил 125 951,9 млн. руб. (в текущих ценах) и по сравнению с аналогичным периодом 2020 года увеличился на 2,7% (в сопоставимых ценах).

Неблагоприятная эпидемиологическая обстановка повлекла за собой и отрицательную динамику в большинстве видов экономической деятельности.

По итогам 9 месяцев 2021 г. доходы консолидированного бюджета составили 33 161,2 млн. руб., их увеличение по сравнению с аналогичным периодом 2020 года составило 20,1% в номинальном, 4,1% – в реальном выражении. Для анализа показателей бюджетной политики выбран период 9 месяцев 2021 года и такой же период 2020 года в целях сопоставимости данных.

Проведенный анализ доходной части консолидированного бюджета показал, что как и в прошлые годы, основная доля доходов бюджета сформирована за счет налоговых поступлений (88,3% в 2021 году, 85,8% - в 2020 году). За 9 месяцев 2021 г. в бюджет поступило 29 287,9 млн. руб. налоговых доходов. Рассматривая структуру налоговых поступлений в бюджет государства, можно отметить, что существенных изменений в последние годы не наблюдается. Наибольший удельный вес (92,0%) в общем объеме налоговых поступлений в 2021 году по-прежнему занимают: налог на добавленную стоимость (37,0%), подоходный налог (19,7%), налоговые доходы от внешнеэкономической деятельности (12,5%). В 2020 году в бюджет поступила существенно меньшая, чем в 2021 году, сумма налога на прибыль.

Неналоговые доходы за 9 месяцев 2021 г. составили 3 507,4 млн. руб. и увеличились по сравнению с аналогичным периодом 2020 года на 2,0% в номинальном выражении (в реальном же выражении уменьшились на 11,6%). Безвозмездные поступления за данный период 2021 г. составили 365,9 млн. руб., то есть уменьшились на 22,3% в номинальном, и на 32,6% в реальном выражении по сравнению 2020 годом.

В структуре консолидированного бюджета Республики Беларусь доходы республиканского бюджета составляют 57,9%, собственные доходы местных бюджетов – 42,1%.

В табл. 1 проведен анализ основных налоговых доходов консолидированного бюджета Республики Беларусь, результаты которого подтверждают рост доходной части бюджета страны.

Таблица 1

Динамика налоговых доходов консолидированного бюджета

Налоговые доходы	9 мес. 2020 г., млн. руб.	9 мес. 2021 г., млн. руб.	Отклонение, млн. руб.	Отклонение, %
НДС	9154,1	10829,0	1674,9	118,3
Подоходный налог	4877,0	5760,2	883,2	118,1
Налоговые доходы от внешнеэкономической деятельности	2727,9	3653,7	925,8	133,9
Налог на прибыль	1514,2	2956,9	1442,7	195,3
Акцизы	2272,6	2643,3	370,7	116,3
Налоги на собственность	1006,8	1088,6	81,8	108,1

В 2020 и 2021 годах распределение доходов между уровнями бюджетной системы Республики Беларусь по основным источникам доходов осуществлялось следующим образом:

1. налог на добавленную стоимость (за исключением бюджета г. Минска) по установленным нормативам распределялся между республиканским и местными бюджетами;
2. налог на прибыль: – уплачиваемый организациями, имущество которых находится в собственности Республики Беларусь, и организациями, в уставных фондах которых 50 и более процентов акций (долей) принадлежит Республике Беларусь, а также организациями, являющимися участниками холдингов, зачислялся в республиканский бюджет; – уплачиваемый другими организациями, зачислялся в доходы местных бюджетов;

3. акцизы и налоговые доходы от внешнеэкономической деятельности зачислялись в республиканский бюджет;

4. подоходный налог, налоги на собственность и экологический налог зачислялись в местные бюджеты.

Анализируя республиканский бюджет, следует отметить, что за январь-сентябрь 2021 года в республиканский бюджет поступило 19 656,7 млн. руб., то есть на 20,8% в номинальном выражении и на 4,7% – в реальном больше объема доходов за аналогичный период 2020 года. В структуре доходов республиканского бюджета наибольшую долю занимает налог на добавленную стоимость (41,9%), налоговые доходы от внешнеэкономической деятельности (18,6%), акцизы (13,4%). Доля неналоговых доходов составила 12,0%.

Анализ доходной части местных бюджетов за 9 месяцев 2021 года показал, что она составила 18 683,0 млн. руб., что на 20,7% в номинальном и на 4,6% в реальном выражении выше уровня прошлого года. Основные источники доходов местных бюджетов в анализируемом периоде представлены поступлениями от подоходного налога (30,8%), налога на добавленную стоимость (13,9%), налогов на собственность (5,8%), а также безвозмездными поступлениями (25,4%). Прирост собственных доходов местных бюджетов в 2021 году составил 2,5% по сравнению с прошлым годом.

Средний уровень дотаций в консолидированные бюджеты областей в общем объеме их доходов составляет 21,8%. Бюджет г. Минска является бездотационным.

Таким образом, анализируя особенности формирования доходной части бюджета Республики Беларусь, следует отметить основные особенности:

1. в структуре доходов основную долю занимают налоговые источники доходов;
2. сохраняется система закрепления доходных источников за бюджетами различных уровней бюджетной системы;

3. в целях бюджетного регулирования в Республике Беларусь используются *регулирующие* доходы, ежегодно распределяемые между вышестоящими и нижестоящими бюджетами.

Анализ расходной части консолидированного бюджета Республики Беларусь отражает, что за 9 месяцев 2021 года расходы профинансированы в сумме 33 209,0 млн. руб., что на 11,7% больше в номинальном и вместе с тем на 3,2% ниже – в реальном выражении по сравнению с аналогичным периодом 2020 года.

За рассматриваемый период 2021 года расходы на общегосударственную деятельность были профинансированы в размере 8 482,6 млн. руб., что составило 25,5% общей суммы расходов консолидированного бюджета Республики Беларусь. В рамках данных расходов расходы на государственную и местные инвестиционные программы составили 21,1% снизились на 17,0% в реальном выражении по сравнению с прошлым годом.

На финансирование социальной сферы (образование, здравоохранение, культура и средства массовой информации, физическая культура, спорт, социальная политика) было направлено 15 179,9 млн. руб. за 9 месяцев 2021 года, что по сравнению с аналогичным периодом прошлого года больше на 18,9% в номинальном и на 3,0% – в реальном выражении. Как уже было отмечено выше, сложившаяся эпидемиологическая ситуация в мире повлияла на все сферы жизни общества, в том числе и непосредственно на бюджетную политику. Государство увеличивает объем средств, направляемых на расходы в области здравоохранения в целях борьбы с коронавирусом и поддержки медработников, обеспечения своевременного и качественного медицинского обслуживания населения. На здравоохранение направлено 6 231,4 млн. руб., что больше уровня соответствующего периода 2020 года на 31,8% в номинальном и на 14,2% – в реальном выражении. Расходы на образование составили 5 493,8 млн. руб., что ниже на 3,9% в реальном выражении по сравнению с прошлогодними расходами.

Расходы бюджета по разделу «Национальная экономика» за 9 месяцев 2021 года составили 14,1% всех бюджетных расходов (4 697,9 млн. руб.), из которых 46,2% направлено на поддержку и развитие сельского хозяйства.

В структуре расходов по экономической классификации значительную часть занимают расходы на выплату заработной платы и отчислений на социальное страхование работников бюджетного сектора.

Анализ основных расходных статей консолидированного бюджета проведен в таблице 2.

Динамика основных расходных направлений консолидированного бюджета

Основные расходы	9 мес. 2020 г., млн. руб.	9 мес. 2021 г., млн. руб.	Отклонение, млн. руб.	Отклонение, %
Общегосударственная деятельность	8723,3	8482,6	-240,7	97,2
Образование	4953,0	5493,8	540,8	110,9
Здравоохранение	4728,5	6231,4	1502,9	131,8
Национальная экономика	3859,2	4697,9	838,7	121,7

Консолидированный бюджет за 9 месяцев 2021 года исполнен с дефицитом в размере 47,8 млн. руб.

Все заявленные в республиканском бюджете расходы, связанные с выполнением социальных обязательств, погашением и обслуживанием государственного долга, профинансированы в полном объеме.

Расходная часть республиканского бюджета на 2021 год была сформирована с учетом последовательного проведения политики по повышению уровня заработной платы работников бюджетной сферы по всем отраслям посредством планомерного увеличения базовой ставки. [1] Также в дальнейшем предусматривается увеличение заработной платы низкооплачиваемых категорий работников различных сфер: образования (воспитателей дошкольного образования, помощников воспитателей), культуры (работников музеев, библиотек, клубов) и социальной сферы.

В расходной части республиканского бюджета на 2021 также запланированы расходы на текущее содержание бюджетных организаций для обеспечения их функционирования с учетом действительной потребности в средствах исходя из рационального и экономного расходования денежных и материальных и ресурсов. При планировании расходной части бюджета учитывается ежегодная государственная поддержка многодетных семей и средства на формирование «семейного капитала».

Ежегодно при планировании расходной части бюджета учитывается возможность обеспечения полного и своевременного исполнения обязательств по погашению государственного долга. Особенности расходной части бюджета Республики Беларусь также состоят в планировании расходов на мероприятия по повышению эффективности государственной поддержки реального сектора экономики путем расширения инструментов экспортного кредитования.

Расходная часть бюджета страны по-прежнему предусматривает сохранение оказания государственной поддержки строительства жилья гражданам, состоящим на учете нуждающихся в улучшении жилищных условий (на эти цели планируется направлять более 1 млрд. бел. руб.), а также обеспечение бюджетного финансирования научно-технической, инновационной деятельности с перспективным увеличением объема внебюджетных источников финансирования (собственных, заемных, привлеченных средств организаций-заказчиков). Увеличение внебюджетных источников финансирования научной деятельности поспособствует формированию комплексной системы кредитования инновационных проектов в стране.

В качестве основных направлений капитальных расходов в 2021 году можно выделить расходы на обеспечение потребностей экономики (Государственная инвестиционная программа – 504,7 млн. рублей, расходы дорожного фонда – 104,5 млн. рублей и расходы на мелиорацию – 53,0 млн. рублей). [2]

К особенностям бюджетной политики Республики Беларусь можно отнести формирование государственных целевых бюджетных фондов, формируемых в составе республиканского бюджета: Республиканский централизованный инновационный фонд, Фонд национального развития, Республиканский дорожный фонд, Республиканский фонд гражданской авиации, Республиканский фонд универсального обслуживания связи и информатизации.

В структуре расходов местных бюджетов основную долю занимают расходы на здравоохранение (28,1%) и образование (26,2%). На общегосударственную деятельность приходится 16,2% расходов местных бюджетов, на национальную экономику – 11,0%, на

жилищно-коммунальные услуги и жилищное строительство – 8,6%, на социальную политику – 5,8%, на физическую культуру, спорт, культуру и средства массовой информации – 3,5%, иные расходы – 0,6%. Увеличился удельный вес расходов местных бюджетов, связанных с обеспечением текущего функционирования бюджетных организаций, субсидированием социально значимых услуг, оказываемых населению, обслуживанием долга, с 65,0% до 68,6% в объеме произведенных расходов по сравнению с прошлым годом. Следует отметить также суммарный профицит местных бюджетов в сумме 1 086,7 млн. руб. за 9 месяцев 2021 года.

В Республике Беларусь на местном уровне формируются местные инновационные фонды.

Таким образом, можно выделить основные тенденции в расходовании средств консолидированного бюджета Республики Беларусь:

1. сохранение социальной ориентированности бюджета страны, расходование средств бюджета в первую очередь и в основной доле на финансирование социальной сферы, поддержку социально значимых программ;

2. поддержка сельского хозяйства при распределении средств на финансирование отраслей национальной экономики.

Если рассматривать приоритеты развития бюджетной политики Республики Беларусь в современных условиях, то следует отметить, что сегодня бюджетная политика Республики Беларусь направлена на сохранение устойчивости бюджетной системы государства, повышение качества управления государственными финансами, обеспечение условий улучшения качества жизни населения.

Основные меры бюджетной политики Республики Беларусь в современных условиях определены в Государственной программе «Управление государственными финансами и регулирование финансового рынка», принятой Правительством Республики Беларусь на период до 2025 года, Данные меры предусматривают:

- обеспечение сбалансированности республиканского и местных бюджетов в пределах имеющихся доходов и источников финансирования дефицита бюджета;

- концентрацию бюджетных средств на приоритетных направлениях социально-экономического развития страны;

- усиление социальной ориентированности расходов,

- реализацию ряда мер, направленных на повышение качества жизни населения, благосостояние работников бюджетной сферы, поддержку многодетных семей;

- минимизацию фискальных рисков на основе аналитического инструментария (системы) оценки фискальных рисков;

- расширение сферы применения нормативных методов бюджетного планирования с поэтапным включением в нормативное финансирование большинства расходов социальных отраслей;

- совершенствование межбюджетных отношений с целью повышения самостоятельности местных бюджетов и обеспечения налоговой автономии регионов;

- сближение национальной системы бухгалтерского учета и отчетности с международными стандартами финансовой отчетности в секторе государственного управления;

- повышение открытости бюджета и формирование общедоступных информационных ресурсов для граждан. [2]

В части межбюджетных отношений бюджетная политика Республики Беларусь в среднесрочном периоде ориентирована на экономическое развитие регионов страны, укрепление их самостоятельности. При этом планируется сохранить традиционные подходы к созданию равных в регионах условий предоставления гражданам гарантированных государством услуг.

Реализация бюджетной политики в Республике Беларусь направлена на повышение уровня благосостояния граждан и качества жизни населения, своевременное и полное выполнение социальных и долговых обязательств государства, сохранение устойчивости бюджетной системы.

В заключение можно сделать следующие выводы:

1. Основную долю в структуре доходов бюджета занимают налоговые доходы, сохраняется система закрепления доходных источников за бюджетами различных уровней бюджетной системы, в целях бюджетного регулирования в Республике Беларусь используются *регулирующие* доходы, ежегодно распределяемые между бюджетами разных уровней бюджетной системы.

2. При расходовании средств консолидированного бюджета Республики Беларусь сохраняется социальная ориентированность бюджета страны, приоритетное финансирование социальной сферы и поддержка социально значимых программ, поддержка сельского хозяйства.

3. Совершенствование бюджетной политики Республики Беларусь направлено на формирование доходной части бюджета в необходимом для обеспечения основных функций государства размере, при снижении налоговой нагрузки на общество. В части совершенствования межбюджетных отношений бюджетная политика направлена на децентрализацию путем усиления самостоятельности местных бюджетов, сохраняя традиционный подход к созданию равных условий предоставления гражданам гарантированных государством услуг в разных регионах страны.

Литература

1. С 1 января 2022 г. вырастет заработная плата в бюджетных организациях [Электронный ресурс] / Министерство труда и социальной защиты Республики Беларусь. – 2022. – Режим доступа: https://www.mintrud.gov.by/ru/news_ru/view/s-1-janvarja-2022-g-vyrastet-zarabotnaja-plata-v-bjudzhetnyx-organizatsijax_4304. – Дата доступа: 28.02.2022.

2. Основные направления бюджетно-финансовой и налоговой политики Республики Беларусь на 2021-2023 годы [Электронный ресурс] / Министерство финансов Республики Беларусь. – 2022. – Режим доступа: <http://www.minfin.gov.by/upload/bp/taxpolitic/21122020.pdf>. – Дата доступа: 20.02.2022.

Андатпа

Мақалада бүкіл әлемдегі коронавируc пандемиясының эпидемиологиялық жағдайын ескере отырып, қазіргі жағдайдағы Беларусь Республикасының мемлекеттік бюджетінің ерекшеліктері анықталды, бұл денсаулық сақтау шығындарының едәуір өсуі қажет болған кезде елдің болашаққа арналған бюджет саясатының негізгі басымдықтарын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі кезеңдегі Беларусь Республикасы бюджетінің кірістері мен шығыстарының құрылымына талдау жасалды. Жүргізілген талдау деректері негізінде мемлекеттік бюджеттің кіріс бөлігін қалыптастырудың ерекшеліктері және ақша қаражатын жұмсаудың басым бағыттары анықталды, кірістердің негізгі көздері анықталды. Беларусь Республикасының бюджет саясатын жетілдірудің басымдықтары атап өтілді, олар жергілікті бюджеттердің тәуелсіздігін күшейту арқылы орталықсыздандыруға, бюджетаралық қатынастарды жетілдіруге, мемлекеттің негізгі функцияларын қамтамасыз ету үшін қажетті мөлшерде бюджеттің кіріс бөлігін қалыптастыруға, сонымен бірге қоғамға салық жүктемесін азайтуға бағытталған. Кірістерді қалыптастыру және мемлекеттік қаражатты жұмсау бөлігінде мемлекеттің бюджет саясатына тән ерекшеліктер айқындалды. Беларусь Республикасының жақын болашаққа арналған бюджет саясатын жетілдірудің басым бағыттары келтірілген, оларды кейіннен мемлекеттің бюджет жүйесін реформалау жөніндегі ұсынымдарды әзірлеу үшін пайдалануға болады.

Annotation

The article reveals the features of the state budget of the Republic of Belarus in modern conditions, taking into account the epidemiological situation of the coronavirus pandemic worldwide, which allows us to formulate the main priorities of the country's budget policy for the future, when a significant increase in health care costs is required. The analysis of the structure of revenues and expenditures of the budget of the Republic of Belarus at the present stage is carried out. Based on the data of the analysis, the features of the formation of the revenue part of the state budget and the priority directions of spending money are revealed, the main sources of income are identified. The priorities of improving the budget policy of the Republic of Belarus are highlighted, which are aimed at decentralization by strengthening the independence of local budgets, improving inter-budgetary relations, forming the revenue side of the budget in the amount necessary to ensure the basic functions of the state, while reducing the tax burden on society. The features inherent in the budget policy of the state in terms of revenue generation and spending of public funds are determined. The priority directions of improving the budget policy of the Republic of Belarus for the near future are given, which can be used in the future to develop recommendations for reforming the state budget system.

Мажитов Д., э.ғ.к., профессор
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ҚАШЫҚТЫҚТАН КӨРСЕТІЛЕТІН БАНКТІК ҚЫЗМЕТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Бұл ғылыми мақалада қашықтан банктік қызмет технологиялары және перспективалары туралы қарастырылған. Банктік қызметтерді қашықтан көрсететін технологиялар виртуалды банктің дамуында басты орын алады. Цифрлы технологиялардың дамыған заманында технологиялар жиі жаңарып отыруда. Қазіргі кезде ол банктік сферада өзекті мәселелердің бірі.

Кілт сөздер: *банктік технологиялар, банктік қызметтер, телефон-банк жүйесі, қашықтан банктік қызмет көрсету, қолма-қол ақшасыз есеп айырысу.*

Ключевые слова: *банковские технологии, банковские услуги, система телефон-банк, дистанционное банковское обслуживание, безналичный расчет.*

Keywords: *banking technologies, banking services, telephone-banking system, remote banking, cashless payment.*

Қашықтан банктік қызмет көрсету перспективалы және маңызды бағыт болып табылады. Қазіргі уақытта қашықтан банктік қызмет көрсету қызметтерін қаржы нарығының әртүрлі субъектілері осы қызметтерге қол жеткізудің әртүрлі арналарын қолдана отырып, осы нарықтың әртүрлі субъектілеріне ұсынады. Заманауи интернет-технологиялар банктерге өз қызметтерінің бір бөлігін жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді, осылайша жаңа клиенттерді тартады және оларға қызмет көрсету шығындарын азайтады.

Қашықтан банктік қызмет көрсету (ҚБК) - банкпен қашықтан жұмыс істеу үшін арнайы әзірленген технология. Қашықтан банктік қызмет көрсету 1980 жылдардың басында пайда болды және жыл сайын қаржы институттары да, олардың клиенттері де танымал бола бастады. ҚБК жеке қатысусыз банкте клиентке кешенді қызмет көрсетуді көздейді. ҚБК жүйесі Еуропа мен АҚШ-та бұрыннан бері қолданылып келеді. Мұндай жүйе жақында Қазақстанға енгізілуде. Алайда, жыл сайын ҚБК жүйесінің тұрақты дамуы байқалады. Жыл сайын көптеген клиенттер виртуалды банкингті белсенді қолданады [1].

Банктік қашықтан қызмет көрсетудің мәні банктік операциялардың үлкен саны-шоттарды төлеу, үзінді көшірмелер алу, өтінімдерді ресімдеу, төлем құжаттарын тіркеу және басқалар - жеке қатысуынсыз онлайн режимінде жүзеге асырылуы мүмкін.

Қашықтан банктік қызмет көрсетудің артықшылықтары:

- шығындарды үнемдеу: бағдарлама шоттарға қызмет көрсету бойынша жылдық шығындарды бір жарым және одан да көп есе азайтуға мүмкіндік береді;
- уақытты үнемдеу: банкке аз сапарлар және өзіне-өзі қызмет көрсету нүктелері;
- тиімділігі: қағазбастылық аз, төлем тапсырмаларындағы қателерді жедел түзету;
- деректер берудің жеделдігі: төлем құжаттарын бірнеше минут ішінде жіберу;
- құжаттардың деректемелерін автоматты түрде тексеру (шот нөмірлері, алушы банктерінің деректемелері және т. б.);
- үлгілерді қолдану: рубльмен және шетел валютасымен есеп айырысуды жүзеге асыру үшін бланкілерді сақтау;
- валюта бағамдары, банктің жаңа қызметтері, тарифтер мен қызмет көрсету шарттарының өзгеруі туралы жедел ақпарат алу;
- шот жағдайын тұрақты бақылау;
- ыңғайлы және түсінікті интерфейс;
- қол жетімділік және қол жетімділік [2].

Көптеген артықшылықтармен қатар, қашықтан банктік қызметті пайдалану да кемшіліктерсіз болмайды. Қашықтан банктік қызмет көрсетуді дамытуды тежейтін негізгі фактор мен проблема клиенттердің төмен біліктілігі және клиенттер тарапынан қашықтан жүргізілетін операцияларға сенімнің болмауы болып табылады.

Қашықтан банктік қызметтерге қаржы ұйымының клиентпен өзара әрекеттесуінің үш түрі кіреді. Олар қандай ақпараттық жүйелер қатысатындығына байланысты бөлінеді.

1. "Клиент-банк" жүйесі

Өзара әрекеттесу пайдаланушының жеке компьютері, планшеті немесе смартфон арқылы жасалады. Жүйелердің функционалы кеңейтілген, ол қаржы ұйымдарында физикалық ұсынылатын қызметтерге барынша жақындауға мүмкіндік береді:

- аудармалар;
- ақы төлеу;
- валютаны сатып алу / сату;
- брокерлік шоттарды ашу;
- салымдарды ашу, несиелерді рәсімдеу, тағы басқалар.

2. "Телефон-банк" жүйесі

Өзара әрекеттесу телефон байланысы арқылы жүреді. Құрал ұялы (міндетті түрде смартфон емес, тіпті батырма да жарамды) және қалалық телефон бола алады. Өзара әрекеттесу өзгермелі. Әр түрлі операциялар үшін SMS хабарлама жібере аласыз. Мысалы, балансты сұрау, ақша аудару немесе ұялы байланыс үшін төлеу. Сонымен қатар, операторға қоңырау шалып, одан қандай да бір қызмет туралы сұрай аласыз.

Телефон арқылы:

- қызметтерді төлеу;
- түсімдер / қалдықтар туралы ақпаратты білу;
- қолма-қол ақшаға тапсырыс беру;
- шаблон бойынша төлемдерді жүргізуге өкім беру (мысалы, кредит бойынша кезекті жарна).

3. Сыртқы құрылғылар арқылы қызмет көрсету – банкоматтар, терминалдар және т. б.

Бөлімшелерге бармай-ақ банктік қызметтерді алудың кең таралған тәсілі. Банкоматтар көбінесе бүкіл қалада орналасқан, тіпті шағын елді мекендерде сіз кем дегенде біреуін таба аласыз.

Бұл құрылғылар мүмкіндік береді:

- қолма-қол ақша салу/алу;
- қызметтерді төлеу;
- төлемдерді рәсімдеу;
- аударымдар жасау [3].

Қазіргі заманғы банк қызметін дамытудың негізгі тренді қаржы өнімдерін сатып алуды (сатуды) банк кеңсесіне бармай-ақ басқаруға мүмкіндік беретін интернет-платформа болып табылады.

Инновациялар мен жаңа технологиялардың дамуы дәуірінде цифрлық банкинг үлкен қарқынмен дамып келе жатқан ерекшелік емес (Дүниежүзілік банк). Финтех секторы технологиялық инновацияларды көбірек қолданады және кейбір жағынан дәстүрлі банктік бизнесті басып озды.

Ағымдағы шотты онлайн режимінде ашу қазір финтех-компаниялар, банктік емес және сандық банктер үшін стандартты мүмкіндік болып табылады. Бірнеше жыл бұрын мобильді қосымша арқылы есептік жазбаны ашу мүмкіндігі өте инновациялық мүмкіндік болды. Statista мәліметтері бойынша, адамдардың 60-70%-ы қаржылық қызметтерге қосылу үшін онлайн арналарды немесе мобильді қосымшаларды қолдануды жөн көреді, өйткені банк бөлімшесіндегі физикалық сәйкестендіру аз жайлылық пен көп уақытты білдіреді. Клиенттерге қызмет көрсетуді жақсарту және қызметтерге кез-келген құрылғыдан және әлемнің кез келген нүктесінен қосылу үшін сандық банктік қызметтер құрылды. Реттеу тұрғысынан FinTech компаниялары немесе сандық банктер дәстүрлі банктерге артықшылық береді, мысалы, сандық банктер клиенттің жеке басын сәйкестендіруді қажет етпейді, онлайн нұсқасы жеткілікті.

Қаржылық технологиялар әлемінде клиенттерге қызмет көрсету сапасын жақсарту қаржы институттарын дәстүрлі банктерден шынымен ерекшелейтін жеке тәсілмен анықталады. Жеке шешімдерді ұсыну және клиенттерге жақсы қызмет көрсету бәсекеге қабілетті артықшылық ретінде қарастырылады, бұл FinTech компанияларына клиенттердің адалдығын арттыруға көмектеседі. Соңғы пайдаланушылар сандық банктің қандай шешімдер немесе қызметтер олардың жағдайында ең қолайлы екенін түсінуін қалайды. Осындай өзара әрекеттесу - бұл финтех компаниясына өз клиенттері туралы көбірек ақпарат пен мәліметтер жинауға, содан кейін жиналған білімге сүйене отырып, одан да жақсы қызметтерді ұсынуға мүмкіндік береді. Дәстүрлі

банктік қызметпен салыстырғанда, сандық банктік технологиялар дәстүрлі қарапайым банктерге қарағанда тезірек жұмыс істейді және өз қызметтерін дамытады.

Банктік қызметтерді қашықтан көрсететін технологиялар ықпалды банктің дамуында басты орын алады. Цифрлы технологиялардың дамыған заманында технологиялар жиі жаңарып отыруда. Банк ісін цифрландыру бойынша қолданылатын негізгі технологияларға төменде тоқталып өтеміз.

Жасанды интеллект (AI)

Жасанды интеллект (AI) көптеген сандық банктік шешімдердің ажырамас бөлігі. Оны тұтынушы деректерін басқару үшін пайдалануға болады, мысалы, артықшылықтар мен мүдделер, демографиялық деректер немесе транзакция деректері. Бұл деректерді талдауға және жақсарту үшін қайтадан пайдалануға болады. Қарапайым сөзбен айтқанда, клиенттер өздерінің әдеттері мен қалауына қарай не қалағанын ала алады. Бұл технология клиенттердің мінез-құлқы туралы деректерді талдауды қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар күдікті өтулерді анықтау және алаяқтықтың алдын алу үшін қолданылады. Дәстүрлі банктік жүйелермен салыстырғанда, цифрлық банктік жүйелер нормативтік-құқықтық базадағы өзгерістерден туындаған кез-келген өзгерістерге икемді, өйткені клиенттермен физикалық өзара әрекеттесу бар [4].

Open Banking

Open Banking немесе "ашық банкинг" бұл банктерге клиенттердің деректерін үшінші тараптармен тек пайдаланушылардың өздерінің сұратуы бойынша бөлісуге мүмкіндік беретін жүйе. Бұл API көмегімен жүзеге асырылады, соның арқасында бір бағдарлама екіншісімен әрекеттесе алатын арнайы құралдар. API барлық онлайн бағдарламаларда қолданылады оларсыз мобильді қосымшалар мен ағынды қызметтері орындалмайды.

Open Banking тұжырымдамасы бірнеше жыл бұрын іске асырыла бастады және қазіргі уақытта ол жетілдірілуде. Еуропада Open Banking PSD 2 директивасымен реттеледі. Бұл директива банк ұйымдарын Open API арқылы бірқатар деректерге қол жеткізуге міндеттейді. Бұл директива 2018 жылдың 12 қаңтарында күшіне енді және банктерге ашық API (қолданбалы бағдарламалау интерфейсі) арқылы үшінші тарап жеткізушілеріне клиенттер туралы ақпаратқа қол жеткізуді жүзеге асырды. Бұл бастама финтех компанияларына нарықта жаңа мүмкіндіктер берді, сонымен қатар өз қызметтерін де, басқа қызмет провайдерлерінің немесе банктердің қызметтерін де монетизациялауға мүмкіндік берді [4].

Қаржылық мүмкіндіктерден басқа, ашық API компанияларға соңғы пайдаланушыға жеке қызметтерді ұсынуға мүмкіндік береді. Клиенттердің өзара әрекеттесуін талдай отырып, FinTech компаниялары мен сандық банктер өздерінің өнімдері мен қызметтері портфелінің стратегияларын қайта қарастырып, қосымша функционалдылықты ұсына алады. Қаржы секторының жұмыс істеуінде ақпараттық технологиялардың рөлі бүкіл әлемде ұдайы өсуде. Жаңа технологиялардың пайда болуымен банктік қызмет көрсетуге деген көзқарас өзгеруде. Олар мұны ашық платформалар тұжырымдамасын (Open API) қолдану арқылы жасай алды. Яғни, белгілі бір клиент немесе осы клиент ұсынған төлем (мысалы, коммуналдық қызметтерді төлеу) туралы мәліметтерді алу үшін банк жүйелеріне API деп аталатын бағдарламалық қосымшалардың арнайы интерфейсі арқылы қол жетімді (интернет-банкинг).

Бұлтты технологиялар

Қаржы ұйымдары бұлттарға соңғы үш — бес жыл ішінде көшіп келеді, ал соңғы бір жарым жыл ішінде бұл процесс айтарлықтай жеделдеді. Бұлтты шешімдерді Еуропа мен АҚШ банктерінің 95% - ы осы немесе басқа түрде енгізді, ал олардың Cloud-қа салған инвестициялары соңғы жылдары 30% - ға өсті. Бұлтты қызметтерді пайдаланатын банктер бәсекелестерге қарағанда орташа есеппен екі есе тез пайда табады. Олар операциялық шығындарды 10-20% - ға қысқартады, 30-50% - ға нарыққа жаңа шешімдер шығарады. Бұдан басқа, жаңа міндеттер үшін IT-ресурстарды бөлу 40-50% - ға жеделдетіледі.

Әлемдік қаржы секторының ірі ойыншылары бұлтқа көшуде: Google бұлттында транзакцияларының көп бөлігін өңдейтін PayPal-ден бастап, Marquee қосымшасын Amazon бұлтты платформасына көшірген Goldman Sachs-ке дейін [4].

Банктердің цифрлануы жаппай дамып жатқанда, оларға нарыққа жаңа шешімдерді шығаруды жеделдету және цифрлық сервистерді дамыту қажет. Бұл үшін ауыр жүктемелерге төтеп беруге дайын икемді инфрақұрылым, сондай-ақ IT-өнімдерді әзірлеу мен дамытуды жеңілдететін

құралдар қажет. Жоғарыдағы айтылған құралдарды іске асыру үшін бизнеске бұлт технологиялары көмек береді.

Сонымен қатар, цифрлық банктер SaaS бұлтты шешімдерін (бағдарламалық жасақтама қызмет ретінде) сандық банктер мен басқа да финтех-компаниялар үшін нарыққа шығу процесін мүмкіндігінше жеңілдету үшін, сондай-ақ сандық банктер мен басқа да финтех-компаниялар үшін IT-жүйені қажет етпестен жеңілдету үшін ұсына бастады.

Cryptocurrency әмияны

Қазіргі заманғы сандық банктердің тағы бір революциялық құралы-cryptocurrency әмияны. Cryptocurrency-бұл банктермен ешқандай байланысы жоқ нәрсе. Бұл ешқандай жолмен реттелмейді, сондықтан банктер өздерін ұсынып қана қоймайды, сонымен қатар бизнесі cryptocurrency-мен байланысты компаниялармен ынтымақтастықтан аулақ болады. Бұл финтех компаниялары мен сандық банктерді финтех өнімі ретінде тиімді жағдайға қояды. Cryptocurrency әмияны, ағымдағы шоттан басқа, сіздің cryptocurrency активтеріңізді сақтауға немесе айырбастауға мүмкіндік беретін маңызды функцияға айналды [5].

Оmnиканалдылық

Оmnиканалдылық-соңғы бірнеше жылда барлық ірі банктер digital ортадағы клиенттік қызметті жақсарту аясында ұмтылатын жаһандық тренд. Ол - өзара әрекеттесу арналары (дауыс, смс, эл.пошта, онлайн-чаттар, мессенджерлер) арасында еркін ауысуға мүмкіндік беретін банк пен оның клиенттері үшін бірыңғай коммуникациялық орта және клиенттердің банктік қызметтерді сатып алумен бірыңғай тарихын қалыптастыру [6].

Сурет 6. Банктегі қызмет көрсету түрлері*

**Автормен құрастырылған*

Дұрыс реттелген omnikanaldылық және оның негізінде жиналатын 360° клиенттік аналитика банктің әртүрлі бизнес-бөлімшелеріне өз міндеттерін тиімді шешуге және қойылған KPI-ге қол жеткізуге мүмкіндік береді, соның ішінде:

1. Байланыс орталығы операторлары жұмысының тиімділігін арттыру (сапа, жылдамдық, KPI орындау және басқа көрсеткіштер);
2. Қызмет көрсету жылдамдығын арттыру және клиенттермен байланыс құнын төмендету;
3. Клиенттің егжей-тегжейлі профиліне негізделген жеке байланыс;
4. Real-time тұтынушылардың мінез-құлық аналитикасы есебінен cross-сату деңгейін арттыру;
5. Клиенттердің адалдығын арттыру (жаңаларын тарту, барларын сақтау).

Жалпы omnikanaldылық пен көп арналықтың айырмашылығын нақты саралау мақсатында б сурет берілген. Бұл сурет арқылы дәстүрлі, көп арналы және omnikanaldы қызмет көрсету айырмашылығын көре аламыз.

Көп арналы-әр түрлі байланыс арналарын пайдалану (дауыс, пошта, сайттағы және мобильді қосымшадағы чат – боттар, мессенджерлер, смс), бір арналы немесе Omnikanaldылық -барлық осы арналарды бірыңғай "жіксіз" жүйеге қосу мүмкіндігі.

Заманауи цифрлық банктік технологиялар финтех-компаниялар үшін өз клиенттеріне қауіпсіз, сенімді және қолжетімді тәсілмен неғұрлым сапалы қызметтер көрсету бойынша жаңа мүмкіндіктер ашады. Осылайша, мұндай FinTech компаниялары басқа бәсекелес FinTech және

банк салаларынан бәсекелестік артықшылығын сақтайды. Бұл жаңа технологиялар клиенттерге тез бейімделуге және әрдайым жаңа мүмкіндіктерді пайдалануға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, бүгінгі таңда банктерде бірыңғай болуды қамтамасыз ететін ІТ-жобалар жиі жүзеге асырылуда. Бұл болашақта банктерден қызмет көрсету сапасын арттыруды ғана емес, сонымен қатар сағу стратегиясын өзгертуді, бір арнадан екінші арнаға акценттерді қайта бөлуді, нарықтағы көшбасшылыққа қол жеткізу үшін бизнес-процестерді оңтайландыруды білдіреді

Әдебиеттер

1. Дистанционное банковское обслуживание. – 2019. – 328 с. [Электронды ресурс]. – ISBN 978-5-406-00350-3. (қаралым: 17.03.2022)

2. Александр Турбанов, Александр Тютюнник. Банковское дело. Операции, технологии, управление. – М.: «Альпина Паблишер», 2010. – 688 с.

3. Денежные переводы и прием платежей. – 2019. – 512 с. [Электронды ресурс]. – ISBN 978-5-94416-067-6. (қаралым: 17.03.2022)

4. Дистанционное банковское обслуживание, серия Библиотека Центра исследований платежных систем и расчетов - Издательство: КноРус, ЦИПСИР. – 2020.

5. Балакина Р.Т. Влияние инноваций на развитие банковского бизнеса// Вестник Омского университета. Серия «Экономика». – 2021. – С. 24-33

6. Сергей Тихомиров: «Омниканальность — это когда отговорки, а у меня клиент повесил трубку больше не работают». [Электронды ресурс]. – <http://banker.ru/publikacii/20150928>, (қаралым: 18.05.2022)

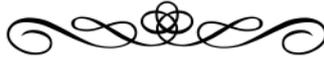
Аннотация

В научной статье рассмотрены технологии и перспективы дистанционного банковского обслуживания. Технологии дистанционного оказания банковских услуг занимают центральное место в развитии виртуального банка. В век развития цифровых технологий технологии все чаще обновляются. В настоящее время это один из актуальных вопросов в банковской сфере.

Annotation

The scientific article discusses the technologies and prospects of remote banking services. Remote banking services technologies are central to the development of a virtual bank. In the age of digital technology, technology is increasingly being updated. Currently, this is one of the pressing issues in the banking sector.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ
ЖАҢА БАСЫМДЫҚТАРЫ ЖӘНЕ ЖАҒАНДЫҚ СЫН-ҚАТЕРЛЕР ЖАҒДАЙЫНДА
ӘЛЕМДІК ЭКОНОМИКАНЫҢ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ**

**НОВЫЕ ПРИОРИТЕТЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ
ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ**

**NEW PRIORITIES FOR THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC
OF KAZAKHSTAN AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE WORLD
ECONOMY IN THE FACE OF GLOBAL CHALLENGES**

ӘОЖ 330.354

Абдурахманов М.А., э.ф.к., доцент
Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

**Өңірлік аймақтардың әлеуметтік-экономикалық
дамуы оны жетілдіру жолдары**

Өңірлерде әлеуметтік және экономикалық дамуындағы өзгешеліктер объективтік тұрғыдан аймақтық даму теңсіздігінің әмбебап экономикалық заң әрекеттеріне бағынышты және осы заңының талаптарына жекелеген аумақтардың даму деңгейлерін теңестіру үдерісін бағындырып, олардағы айырмашылықтарды біртіндеп жою болып табылады. Кез келген экономиканың рейтингі даму деңгейінің белгілі бір көрсеткіші ретінде қаралады. Ол алдағы уақытта бәсекелес әлеуметтік – экономикалық жағдайын сипаттап қана қоймай, басқа экономика тарапынан интеграция ықпалымен болатын оның тартымдылық шарты болып табылады. Мемлекеттік реттеу әр - түрлі аудандарда арнайы тәсілдерді жасау арқылы басқаруға және олардың мүмкіндіктерін толықтай иешу болады.

Кілт сөздер: Стратегиялық аймақтар, инвестициялық климат, өмір сүру деңгейі, халықаралық рейтинг, адам дамуының индексі, автокорреляция коэффициенті, вакуумдық мерзім.

Ключевые слова: Стратегические регионы, инвестиционный климат, уровень жизни, международные рейтинги, индекс человеческого развития, коэффициент автокорреляции, время вакуума.

Keywords: Strategic regions, investment climate, standard of living, vacuum time, international ratings, human development index, autocorrelation coefficient

Әрбір аймақтың экономикасына қаржылық ресурстарды жұмылдыру үшін өз мүмкіндіктерін пайдалануы қажет, ал табиғи кені жоқ аймақтарда ол өте ерекше және маңызды болып саналады. Тиісті талдау негізінде аймақ үшін, соған орай, тұтас экономика үшін болашақты қамтамасыз ететін даму мүмкіндіктерін анықтаудың маңызы зор. Мемлекетіміздің барлық аймақтарында әлеуметтік жобаларды жүзеге асыру жолымен елімізде өмір сүру деңгейін жақсарту ең тиімді тәсілдері болып табылады. Осылайша, аймақтардың даму жолдарын анықтау бүгінгі таңда өте маңызды болып саналады. Аймақтардың біркелкі дамуына іргелі әлемдік үрдістерге жатады. Қазақстан өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық дамуының қаржылық аспектілерін зерттеу, оның ішінде мемлекет қаржысын ұтымды пайдалануға қолданылатын ғылыми негізделген шешімдерді ұсыну, аймақ әлеуетін ұтымды пайдалану бағыттарын айқындау өзекті мәселе

болғандықтан да мемлекеттік реттеу әртүрлі аудандарда арнайы тәсілдерді жасау арқылы басқаруға болады.

Олардың мүмкіндіктері мен мақсаттарын толықтай шешу үшін еліміздегі аймақтарды мына топтарға бөліп қарауға болады.

1. Осы топтағы аймақтарда аймақтық инфрокұрылымды, әсіресе көліктік құрылымын құру, сонымен қатар, инвесторлардың қатысуын мемлекеттік қолдау жүйесінің маңызды. Минералды ресурстардың айтарлықтай қорларын иеленетін және өндірістік саланы қарқынды дамуына мүмкіндігі жетерлік, бірақ аумақтарының экономикалық және әлеуметтік жағдайлары бойынша артта қалуымен, экологиялық жағдайының нашар болуымен айырмашылықтары бар аймақтар. Бұл аймақтарға ел экономикасын дағдарыстан шығару және тұрақтандырудың рөлі беріледі.

2. Ауыр индустрия салаларына нақты маманданған, жоғары ғылыми-өндірістік әлеуеті бар, қаржылық ресурстармен өзін-өзі қамтамасыз ете алатын аймақтар жатады. Негізгі қорлардың тозуы, экономикалық дағдарыстың болуын, экологиялық жағдайларды да назарға алу қажет болады.

Мұндағы аймақтарда мемлекеттік реттеу аймақ экономикасының құрылымын қайта құру кең көлемдегі жекешелендіру арқылы бағыттайды.

3. Топтағы аймақтар үшін халықтың жұмысбастылығын қамтамасыз ету және жаңа жұмыс орындарын ашу мақсатында ауыл шаруашылығы мен оған сабақтаса дамитын салаларда шағын және орта бизнесті дамыту. Ауыл шаруашылығына маманданған агроөнеркәсіптік кешенді аймақтар, яғни бұл топтағы аймақтарды меншіктің әртүрлі формаларының дамуы, экономикалық тетіктер мен ынталандырулар ауыл шаруашылығы өндірісін реформалау бағытын жалғастыру іс-әрекеттері көрсетіледі.

4. Табиғи климаттық, әлеуметтік-экономикалық, жаңа технологиялық жағдайдағы, шаруашылықтың құрылымы ұтымды емес дағдарыстық аймақтар және экологиялық дағдарысқа ұшыраған аймақтар жатады. Топта мемлекеттік реттеу әдістері басым болып белгілі жобалауға сай қаржылық көмек көрсету және олардың пайдалануына қатаң бақылау жүргізу қажет болады.

Бірінші топта келесі мәселелерді шешуге болады: - минералдық шикізат және көмірсутек шикізаттарын кешенді өндіру мен өңдеудің жаңа технологияларын енгізу арқылы стратегиялық шикізаттың түрлері өте мол болған жерлерін интенсивті игеру; - отандық және шетелдік инвесторлар үшін қолайлы жағдай жасау сонымен инвестициялық климатты анықтайтын және әлемдік стандартқа сай жоғары дамыған өндірістік, әлеуметтік инфрокұрылымдарды құру; - аймақтардың дамуындағы күрделі болған экологиялық, әлеуметтік, экономикалық т.б. мәселелерді шешу.

Екінші топта тиісті аймақтарды дамытуда төмендегі мәселелерді шешуді талап етуге болады: - инвесторларды тарту және экспорты қалыптастыру; - жаңа ғылыми ізденістерді қажетсінетін өнімдер шығаруды ұйымдастыру, жаңа құрал-жабдықтар мен лазер технологиясын дамыту.

Ал келесі үшінші топта әлеуметтік-экономикалық дамуын тұрақтандыру мәселелерін шешу: - ауыл шаруашылық өнімдерін өндіруде тиімді мамандандыруды жетілдіру; - шаруашылық өнімінің жоғары сапалығын қамтамасыз ету өндіріске жаңа технологияны пайдалану; - тұтыну заттарын өндіретін ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіп салаларын нығайту.

Төртінші топта аймақтар дамуы үшін келесі мәселелерді шешу қажет болып саналады: - экологиялық дағдарыстың тереңдеу үрдісінің алдын алу; - осы аймақтарда тұратын халықтардың өмір сүрі сапасын және деңгейін көтеру үшін материалдық негіз құру жөнінде нақты шаралар қабылдау; - экологиялық жағдайы нашар, яғни адамдардың денсаулығына өте қауіпті ауылдық аймақтардан, кіші және шағын қалалардан және басқа да тұрғылықты жерлерден еліміздің басқа аймақтарына орын ауыстырғысы келетін халықтар үшін қажет жағдайлар жасау; - шетелдік техникалық және гуманитарлық көмектерді тарту және оларды тиімді пайдалану.

Мұндай тәсілдер басқарудың аймақтық мәселелерін шешуде тиімді болады, сонымен қатар жергілікті шаруашылықтың қарқынды дамуына мүмкіндік береді және аймақтық экономиканың тұрақтандыруына маңызды үлесін қосады. Аймақтардың біркелкі дамуына іргелі әлемдік үрдістерге жатады. Әрбір елде салыстырмалы түрде өркендеген және артта қалған аймақтар бар – бұл экономикалық-әлеуметтік, табиғи климаттық, ресурстық және басқа да жағдайлармен байланысты табиғи, аумақтық айырмашылықтар. Осы орайдағы мемлекеттің міндеті шектен тыс

жоғары аймақтық саралауға жол бермеу болып табылады. Өмір сүру деңгейі мен сапасындағы шектен тыс айырмашылықтар, көбінесе, аймақтардың экономикалық, табиғи-климаттық, ресурстық және инфракұрылымдық ерекшеліктерімен анықталады, сондай-ақ олар мемлекеттің «теңестіру» саясатын жүргізу үшін негіз болып табылады [1].

Аймақ дамуының кез келген аясындағы дағдарысты жою, бір жағынан алғанда, экономикалық белсенділік деңгейімен байланысты. Әлеуметтік даму салыстырмалы түрде дербестікке ие бола отырып, айтарлықтай дәрежеде ресурстық мүмкіндіктермен анықталады, олар өз кезегінде экономикалық даму деңгейіне байланысты. Екінші жағынан, нарықтық шаруашылықтың әлеуметтік жағдайға зиянын тигізе отырып, тек қана экономикалық және тұтас мемлекеттің дамуына қауіп туғызады. Сондықтан, мемлекеттік реттеудің әлеуметтік және экономикалық құраушыларының тепе-теңдігі қажет. Мемлекет әрбір аймақ үшін жасалған бағдарлама бойынша өзінің даму бағытын жүргізеді.

Аймақтық саясатты нақты қалыптастыру үшін еліміздегі кеңістіктің айырмашылық себептерін көрсету қажет, яғни: -еліміздегі аймақтардың табиғи-климаттық жайғайының айырмашылығы; -аймақтың өнімділігін анықтайтын табиға ресурстарды пайдалану бағыты, саласы және ауқымы [1, 2].

Бұл фактор тек ауыл шаруашылық, сондай-ақ пайдалы қазбаларды игеру ғана емес, өнеркәсіпті орналастыру жағдайына және халықтың өмір сүру жағдайын ұйымдастыруға да әсер етеді; -аймақтың орналасуының күрделі жағдайы, соның әсерінен шығындар артып, бағаның өсуі туындайды.

Сонымен қазіргі кезеңде елімізде мемлекеттік аймақтық саясаты ең алдымен шектен тыс аймақтық теңсіздіктерге жол бермеу және оларды тегістеу саясаты болуы тиіс. Осыған орай аймақтық дамудың шешілуін әлеуметтік, экономикалық, саяси, құқықтық, мәдени, демографиялық және т.б. шаралар жүйесін талап ететін сан қырлы мәселелер ретінде қарастыруға болады.

Қазақстанда әлеуметтік саланың тұрақты дамығанын Адам дамуының индексі (АДИ = 0,745-ке тең) арқылы білуге болады, бұл көрсеткіш халықаралық рейтингтерде адамның даму деңгейі бойынша елімізді жоғары елдер тобына қосады. Анықталаған нәтижені 1999 жылмен салыстырғанда 2018 жылға дейін елімізде АДИ 0,636-дан 0,745-ке дейін немесе 17%-ға жоғарылаған, яғни жыл сайынғы өсім шамамен 1% аралығында болған [3.-1456].

Демек, АДИ бойынша рейтинг, яғни әлеуметтік даму деңгейі біртіндеп өскенін көрсетеді. Зейнетақымен қамтамасыз ету жүйесінің дамуы бойынша Қазақстан мемлекет ретінде мейлінше тиімді шаралар қабылдауда. Әлеуметтік инфрақұрылымдарды дамыту саясаты еліміз үшін аса маңызды бағыттардың бірі болып саналады. 2017 жылы Қазақстанда жалпы білім беретін мектептерде 25,4 мың оқушы орны пайдалануға берілді оны 2007 жылмен салыстырғанда 2,8 есе көп. Соңғы 10 жылда Қазақстандағы мектепке дейінгі ұйымдар саны 4 еседен астамға көбейді. Егер 2007 жылы тұрақты мектепке дейінгі мекемелер саны бар-жоғы 1089 болса, 2020 жылы олардың саны 6133-ке жетті [3, 4,5].

Осы саясатты жүзеге асырудың басқарушылық механизмінің негізгі міндеттерінің қатарына артта қалған аймақтардағы өмір сүру деңгейі мен экономикалық даму параметрлерін ең болмағанда орташа деңгейге біртіндеп жақындауы жатады. Бұл жағдайда негізгі міндет мемлекет тарапынан аймақтардың өзіндік дамуын ынталандыру: халықтың әлеуметтік бейімділігін қолдау (қолайлы жерге көшіп-қонуға көмек көрсету); артта қалған аймақтарға капитал мен инвестициялардың келуін ынталандыру және кезеңдер бойынша зерттеу т.б. болып табылады. Аймақтық саясатта артта қалған аймақтар үшін қажетті режимінің әдістері мен механизмдерін барынша пайдалануды және жергілікті атқарушы органдарға тапсыруда орталық басқару органдарының функциялары құрамын анықтап өзін-өзі басқаруды қамтамасыз етеді сонымен қоса жергілікті әлеуметтік-экономикалық, инфрақұрылымдық және тағыды да басқа ерекшеліктері мен бірге арнайы экономикалық аймақтарды құрудың шарттарын атайды.

Ғылым мен техника экономиканың дамуына үздіксіз әсер етіп жатқандықтан барлық қиындықтарға, яғни сыртқы, ішкі және оларға сөйкес факторлардың біртіндеп шиеленісуінде, мемлекет тек ғылыми негізделген экономикалық мақсаттарға жетуде, әрқашан тарихи жағдайды ескеруді талап етеді. Әлеуметтік-экономикалық үдерістерге мемлекеттің араласу тәжірибесін үйренуден шығатын қорытынды келесідей, яғни көптеген алдыңғы қатарлы

елдерде экономиканы мемлекеттік реттеудің негізгі құралдары ретінде халық шаруашылығы дамуының мақсаттарын анықтау, болжау, жоспарлау, бағдарлама жасау қарастырылады.

Экономикалық даму кезеңінде уақыт қатарларын талдауда қатар деңгейлерінің тербелгіштігіне мән берукерек, зерттелетін үдерістер мен құбылыстардың даму заңдылықтары айқын көрінуіне кедергі болатын кездейсоқ бөгеттер немесе ақпараттар тасқыны ретінде талданады. Сондықтан да қатар деңгейлерін олардан “тазарту”, яғни кездейсоқ бөгеттерді уақыт қатарларының ағымдық жақтары ретінде жою немесе олардың ықпал күшін әлсіздендіру жолдарын тауып, ғылыми негіздеу қажеттілігі туылады. Бұл мәселе тренд есептеу әдістерінің түпкі мәні мен негізін құрайды. Шынайы қатар деңгейлері мен уақыт бойынша бір немесе бірнеше кезеңдерге ысырылған деңгейлер ортасындағы корреляцияны автокорреляция деп атайды. Оны өлшеу мен зерттеудің теориялық әрі тәжірибелік маңызы үлкен. Өсіпкілік қатарларда корреляциялық байланысқа текқана тұрақты және кездейсоқ себептер емес тағыда осы қатардағы әр бір алдыңғы және келесі кезең деңгейлерінің өзара байланыстылығы да өз әсерін көрсетеді. Автокорреляцияны анықтау үшін өсіпкілік қатарындағы деңгейлерді бір кезеңге жылжытамыз. Мысалы, екі өнім шығарушы саларында өндірілген өнімдері бойынша мәліметтер негізінде корреляция коэффициентін анықтаймыз[2; 139-143].

$$r = 0.81$$

Ол 0.81 ге тең, олай болса екі сала арасындағы өзара байланысты тығыз деуге болады. Ал енді әр бір қатар арасындағы байланысты автокорреляция коэффициенті бойынша табамыз. Оны анықтау үшін 2011-2018 жылдардағы өнеркәсіпте өндірілген өнімді бір жыл алға жылжытып жеті жыл бойынша байланыс күшін табамыз, яғни келесі формула бойынша есептейміз.

$$r_a = 0.997$$

Автокорреляция коэффициенті шамамен 0.997 санға тең. Осылайша ауыл шарушылығы саласындағы өндірілген өнім үшін (y) автокорреляция коэффициенті анықталады. Ауыл шарушылығы саласындағы өндірілген өнім текқана қатардағы кезең деңгейіне емес осымен қоса ауа райына да байланысты болады. екі уақыт қатары арасындағы байланыстың күші туралы қорытынды шығарудан алдын автокорреляцияны жоғатуды ойластыру керек, яғни оны ауытқулар негізінде автокорреляция коэффициентін анықтаймыз:

Автокорреляция коэффициенті қатардың әр бір алдыңғы деңгейлерін қатардың келесі әр бір деңгейлеріне әсер етуші күшін әлсрету немесе жойу үшін қолданылады. Оның үшін қатардағы әр бір кезең деңгейін алдыңғы кезең деңгейінен азайтып бастапқы ауытқулар анықталып, олар негізінде автокорреляция коэффициенті табылады.

$$r_a = \frac{\sum \Delta_x * \Delta_y}{\sqrt{\sum (\Delta_x)^2 * (\Delta_y)^2}} = 0.32$$

Мұнда: Δ_x , Δ_y тер тізбекті абсолютті ауытқулар.

Мәліметтердің нәтижесі бойынша (x), (y) қатарлардың деңгейлері арасындағы байланыс күші 0.81 емес, 0.32 екен.

Автокорреляциялық талдау - тек ғылыми зеттеу ретінде ғана белгілі болып қалмай, мәселелерді шешуге де негіз қалайтынын айтқан орынды. Бұндай талдау, біріншіден, қатар деңгейлері ортасында байланыстың бар-жоғын, екіншіден, байланыс бар болса, оның тығыздық деңгейі мен маңыздылығын бағалау, үшіншіден, күшті байланыстың орта есеппен қанша уақыт бойы байқалатынын анықтау мүмкіндігін туғызады.

Қатар деңгейлері ортасында күшті де маңызды байланыстардың болуы абсолютті бір динамикалық қатарға тән тренд типін және оның теңдеуінің формасын дұрыс белгілеуге негіз қалайды. Бұдан тыс ондай жағдайда деңгейлердің тербелгіштігі кезеңдік формада болса, кезеңнің

орташа мерзімін немесе ұзақтығын бағалауға, ал сырғанақ орташаларды есептеу кезінде тірек деңгейлер санын тура шешуге мүмкіндік туады.

Экономикалық құбылыстарда оқиғаларды туғызатын себептер бұрынырақ пайда болады да, салдары белгілі бір уақыттан кейін анықталады, яғни олардың арасында үзіліс, вакуумдық мерзім туындайды. Мысалы, инвестицияға бөлінген қаржыларды жұмсаудың нәтижесінде алдымен өндірістік нысандар салынады, содан соң олар іске қосылып, бірте-бірте қуаттар игеріледі. Бұдан көрініп тұрғанындай, нысандарды салу мен іске қосу кезеңінде сол инвестицияға бөлінген қаржы табыс келтірмейді. Ал қуаттарды игеру кезінде азын-аулақ қана табыс әкеледі. Демек, күрделі қойылымдар жүзеге асырылғаннан кейін белгілі бір уақыттан соң ғана инвестиция жобалық қуатындағыдай табысты толық бере бастайды. Осылайша инвестицияларды игеру мен олардан табыс алу арасында белгілі бір уақыт кезеңі жатады. Бұл уақытты инвестиция *лағы* деп атайды.

Қорыта айтқанда автокорреляциялық талдау құбылыстар динамикасына қатысты орташа лаг мерзімін белгілеу мүмкіндігін береді. Осының нәтижесінде күрделі қойылымдардың экономикалық тиімділігін дұрыс, негізді бағалауға жағдай жасалады [2,4, 7].

Демек, аймақтардың әлеуметтік – экономикалық дамуындағы өзгешеліктер объективтік тұрғыдан аймақтық даму теңсіздігінің әмбебап экономикалық заң әрекеттеріне бағынышты болады екен. Сондықтан да, бұл арадағы міндет экономикалық заңның талаптарына жекелеген аймақтардың даму деңгейлерін теңестіру үдерісін бағындырып, осы айырмашылықтарды біртіндеп жою болып табылады.

Әдебиеттер

1. Статистика бойынша әдіснамалық ережелер. ҚР МЭМ Статистика комитеті. Астана.-2018. 558 бет.
2. Абдурахманов М.А. Экономикадағы статистикалық әдістер. Оқу құралы. ҚазЭҚХСУ, Астана.-2019.-310 бет.
3. Әбдірахман М.Ә. Әлеуметтік статистика. Оқу құралы: Астана, 2016.-272 б.
4. Абдурахманов М.А. Кәсіпорынның қаржылық нәтижелеріне әсер етуші факторларды статистикалық зертеу және оны талдау. ҚазЭҚХСУ-нің «Жаршысы» Астана. 2018ж. №1, 45-50 беттер.
5. Абдурахманов М.А. Микроэкономикалық статистика. Оқу құралы. ҚазЭҚХСУ, Астана: 2018.-214 бет.
6. Дуглас К. Монтгомери. Сапаны бақылаудың статистикалық әдістері. Оқулық. – Алматы, 2016. – 548 бет. Рек. МОН РК. 1 том.
7. Абдурахманов М.А. Өсінкілік қатарлардағы автокорреляцияны статистикалық талдау. ҚазЭҚХСУ-нің «Жаршысы» Астана. 2016ж. №3, 164-169 беттер.

Аннотация

Специфика в социальном и экономическом развитии регионов объективно подчиняется универсальным экономическим юридическим действиям неравенства регионального развития и подчинит требованиям настоящего Закона процесс выравнивания уровней развития отдельных территорий и постепенно устраняет различия в них. Рейтинг любой экономики рассматривается как определенный показатель уровня развития. Она является условием ее привлекательности, которое в дальнейшем будет не только характеризовать конкурентную социально – экономическую ситуацию, но и способствовать интеграции со стороны другой экономики.

Annotation

The specificity in the social and economic development of regions is objectively subject to the universal economic legal actions of the regional development system and will subordinate to the requirements of this Law the process of leveling the levels of development of individual territories and gradually eliminates the differences in them. The rating of any economy is considered as a certain indicator of the level of development. It is a condition of its attractiveness, which in the future will not only characterize the competitive socio-economic situation, but also contribute to the integration of the other economy.

Алибекова А.Б., докторант PhD,
Сембиева Л.М., д.э.н., профессор,
Евразийский национальный университет
им. Л.Н.Гумилева, г. Нур-Султан

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИНТЕРЕСЫ РЕГИОНОВ В СИСТЕМЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ МЕЖБЮДЖЕТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье рассмотрены вопросы региональной политики, которые имеют огромное значение для обеспечения эффективного государственного управления в стране, так как экономическое благосостояние страны напрямую зависит от конкурентоспособности ее регионов. Особое внимание уделено развитию межбюджетных отношений, в первую очередь отношений между центром и регионами. В научной статье обоснована необходимость одинакового и равномерного развития регионов, следовательно решение которого во многом зависит от выбранного механизма бюджетного регулирования и организованной в стране системы межбюджетных отношений. Обеспечение устойчивого развития страны предполагает взаимосвязь и взаимодействие социально-экономической и бюджетной подсистем. Проведена оценка экономических интересов регионов в системе регулирования межбюджетных отношений.

Ключевые слова: региональная политика, межбюджетные отношения, экономические интересы, трансферты, мотивация регионов, эффективное управление, бюджетное регулирование.

Кілт сөздер: аймақтық саясат, бюджетаралық қатынастар, экономикалық мүдделер, трансферттер, аймақтарды ынталандыру, тиімді басқару, бюджеттік реттеу.

Key words: regional policy, intergovernmental relations, economic interests, transfers, motivation of regions, effective management, budget regulation.

Опыт современных развитых стран убедительно показывает, что открытость, прозрачность и подотчетность органов государства обществу являются одним из эффективных способов получения государством кредита доверия граждан. В современных условиях возникла объективная необходимость целенаправленного регулирующего и контролирующего воздействия на экономические процессы в масштабах страны, регионов и отдельных отраслей и предприятий.

Социально-экономическое развитие Казахстана неразрывно связано с развитием регионов. Без участия регионов не может быть реализована ни одна долгосрочная общегосударственная программа, национальный проект, невозможно проведение социально-экономических реформ. Необходимость существенного повышения эффективности государственного регионального управления во многом обусловлена существующими различиями в уровне социально-экономического развития регионов и, что более важно, их динамикой. К сожалению, можно констатировать, что дифференциация между субъектами Казахстана в последнее время не только не сокращается, но, напротив, увеличивается.

Осуществляемые сегодня меры по выравниванию уровней бюджетной обеспеченности субъектов Казахстана являются недостаточно эффективными, так как не способствуют самостоятельному развитию регионов. Дотационные регионы в большей мере ориентированы на получение трансфертов и не имеют достаточных стимулов повышать уровень доходов, а регионы-доноры — предпринимать дополнительные усилия по развитию экономики.

Очевидно, что только за счет мер административного регулирования и наращивания государственного финансирования на всех уровнях бюджетной системы проблему дифференциации развития регионов не решить. Поэтому важно, чтобы каждый регион имел ясную и обоснованную стратегию развития, учитывающую особенности той или иной территории, оценку ресурсного, производственного и иных потенциалов, вероятность возникновения кризисных ситуаций и другие параметры, определяющие возможность ее реализации.

Следовательно вопрос о необходимости одинакового и равномерного развития своих регионов является важным вопросом государственного управления, решение которого во многом зависит от выбранного механизма бюджетного регулирования и организованной в стране системы межбюджетных отношений.

Оценка принимаемых мер, направленных на стимулирование финансовой самостоятельности местных исполнительных органов и увеличение доходной части бюджета показала, что прогноз доходов в Жамбылской области, Кызылординской области, Туркестанской области и СКО доля субвенций составляет более 55%, вместе с целевыми трансфертами 80%.

Таблица 1

Зависимость местных бюджетов от средств из РБ (млн. тенге)*

	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.
Поступления МБ – Всего	4 731 597	4 771 179	6 107 865	6 981 633
Выделено из РБ	2 625 286	2 471 440	3 619 124,6	4 275 586,8
Субвенции	1 488 290,2	1 573 345,5	1 584 148,6	2 104 432
Целевые трансферты, из них:	1 037 992,8	765 361,4	1 782 262	2 055 207,5
<i>целевые текущие трансферты</i>	463 756	298 927	1 130 589	1 498 047
<i>целевые трансферты на развитие</i>	574 237	466 434	651 673	557 161
Бюджетные кредиты	86 041,9	103 151,3	134 342,5	91 738
Из резерва Правительства	12 961	29 582	118 371	24 209
Собственные доходы МБ (факт)	2 106 310,8	2 299 738,8	2 488 740,6	2 706,0
Доля средств, полученных из РБ, в общем объеме поступлений в МБ, %	55,5	51,8	59,3	61,2
Доля ЦТР в общем объеме поступлений МБ, %	12,1	9,8	10,7	8,0
Доля ЦТ в общем объеме поступлений МБ, %	21,9	16,0	29,2	29,4
прогноз собственных доходов МБ для расчетов ТОХ	1 876 334,5	1 985 266	2 091 926,6	2 999 763,5
Доля средств, полученных из РБ, в общем объеме доходов в МБ, %	58,3	55,4	63,3	58,7

*Данные источника [1]

Как мы видим, в целом по республике доля субвенций в прогнозах доходов местных бюджетов составляет более 30% вместе с целевыми трансфертами превышает более 58% бюджетов областей.

При высоком уровне централизация средств в республиканском бюджете, основным направлением эффективности межбюджетных отношений является мотивация регионов к развитию налоговой базы.

Значительное перевыполнение прогноза доходов свидетельствует об некачественном прогнозировании, которое не стимулирует МИО на увеличение налоговой базы регионов.

Передача с 2020 года местным бюджетам КПП от МСБ не дала должного эффекта. В Акмолинской, Жамбылской, Кызылординской Туркестанской областях, доля КПП в местном бюджете не превышает 7%.

Для расширения финансовой самостоятельности МИО в прогнозе бюджета развития с 2020 года учитывается прогнозный объем доходов и реальный рост ВРП, что не способствует к увеличению налоговой базы регионов. При пересчете на реальный рост доходов регионов позволило бы уменьшить прогноз бюджета развития на 16 707,8 млн. тенге.

В структуре доходов местного бюджета основными видами налогов являются: КПП (13%), ИПН (30%); социальный налог (25%), налоги на имущество (11%), акцизы (11%).

При определении затрат местных бюджетов используются специальные коэффициенты - нефиксированные переменные, которые не фиксируются и в Методике не регламентируется процедура их определения, что приводит к снижению транспарентности всей Методики, отсутствию ясности и прозрачности.

В Методике отсутствует порядок исчисления корректирующих коэффициентов (α , β , γ), кроме того данный порядок не предусмотрен в иных НПА.

Выявлены факты отсутствия экономического обоснования и порядка их расчетов применяемых коэффициентов и процентных величин при включении в объемы ТОХ затрат на сумму 3 786 576,0 млн. тенге за 2017-2019 год и 2020 год:

1) применяемых повышающих коэффициентов по городам Алматы и Нур-Султан (1,25 и 1,5, соответственно) на сумму 440 522,0 млн. тенге;

2) применяемой величины процента (6,5%) к общему объему текущих затрат при расчете прогнозных затрат капитального характера на сумму 832 591,0 млн. тенге;

3) применяемой величины процента (18,3%) по бюджетным программам развития к общему объему текущих затрат на сумму 2 383 125,0 млн. тенге;

4) применяемой величины процента (4% и 5%) от прогнозного объема доходов для регионов субвенционных и регионов –доноров, соответственно, при расчете ТОХ на 2020 год сумма затрат на бюджет развития составила на 2020 год – 130 338,0 млн. тенге.

Существующая система стимулирует необоснованное увеличение (либо занижение) капитальных расходов, расходов на бюджет развития, так как на эти цели выделяются средства, не увязанные с потребностями регионов.

Утверждение решением РБК соотношения капитальных и текущих затрат местных бюджетов в абсолютном выражении, без приведения обоснованных расчетов, делает данный процесс непрозрачным.

Начиная с 2010 года, Казахстан проводит региональную политику, направленную на развитие центров роста, которые служили бы двигателями роста национальной экономики. К ним относятся крупные агломерации и выделенные отраслевые кластеры по всей территории страны. Правительство осознает, что для национального роста важное значение имеют все регионы, и работает над ускорением роста в отдаленных районах, уделяя большое внимание развитию МСП [2].

Возникновение региональной политики в Казахстане можно отнести на период 1996–1997 гг., когда Правительством страны была разработана «Концепция региональной политики Республики Казахстан». Основной ее целью стало создание относительно равных возможностей для жизнедеятельности населения и эффективное использование ресурсно-производственного потенциала каждого региона на основе рационального территориального разделения труда и формирования принципов развития территориального самоуправления [3].

Однако данная цель не могла быть достигнутой по ряду причин. Во-первых, в этот период Казахстан, как практически все страны постсоветского пространства, переживал кризис перестройки, сопровождавшийся тотальным упадком производственного сектора вследствие нарушения хозяйственных связей системообразующих предприятий, высоким уровнем безработицы, а также широким спектром социальных и демографических проблем. Во-вторых, промышленный комплекс, доставшийся Казахстану с обретением независимости, в условиях рыночной экономики не мог обусловить равномерное развитие регионов. Тем не менее данная концепция заложила основу для дальнейшего становления и совершенствования государственной политики управления развитием регионов.

Применение отраслевого подхода в стратегии развития страны усилило пространственно-структурную неоднородность экономики.

На этом фоне увеличилась острота проблемы моногородов, переживавших упадок градообразующего предприятия. Для решения данной проблемы была разработана программа развития моногородов на 2012–2020 годы, в рамках которой все моногорода страны были сгруппированы исходя из их экономического потенциала. Для каждой группы были разработаны отдельные меры государственной поддержки, в целом заключавшиеся в развитии предпринимательских инициатив, оптимизации численности населения моногородов, решении инфраструктурных проблем.

Для оценки степени достижения поставленной в рамках данной программы цели государством были разработаны следующие целевые показатели:

1. увеличение объема промышленного производства моногородов с низким экономическим потенциалом;
2. увеличение количества активно действующих малых предприятий в моногородах;
3. снижение доли населения с доходами ниже прожиточного минимума в моногородах;
4. снижение уровня безработицы в моногородах.

Следует отметить, первый и очень важный целевой показатель охватывает только моногорода с низким экономическим потенциалом. Во-первых, увеличение объема промышленности на территориях с низким экономическим потенциалом требует значительных инвестиционных вливаний и создания максимально выгодных условий для ведения бизнеса. Более разумным решением проблем таких городов является смена их экономической специализации и оптимизация численности населения. Кроме того, указанные целевые показатели не позволяют оценить степень влияния программы на развитие моногородов со средним и высоким потенциалом.

Разработка Прогнозной схемы территориально-пространственного развития страны до 2020 года выступила доказательством принятия государством факта несостоятельности отраслевого подхода в стратегии развития страны. Данный программный документ направлен на создание условий для устойчивого развития регионов на основе эффективного использования социально-экономического потенциала каждого региона. С его разработкой региональная политика Республики Казахстан вступила в новый этап своего развития. Первоочередную приоритетность получило пространственное развитие, при котором особое внимание уделяется агломерациям как наиболее конкурентоспособной форме пространственной организации экономики [4].

Исходя из поставленных целей и задачи, региональная политика Республики Казахстан, реализуемая на протяжении последних 15 лет, должна была привести к следующим результатам [5]:

1. выравнивание неравномерности экономического развития регионов;
2. структурные сдвиги в экономике в сторону уменьшения доли добывающего сектора и увеличения производства продукции с высокой степенью переработки;
3. обеспечение равномерного роста уровня жизни населения в регионах страны.

Для оценки степени достижения поставленных целей в рамках региональной политики Казахстана необходимо провести анализ следующих показателей:

- объем валового регионального продукта;
- доля горнодобывающей промышленности в общем объеме промышленного производства;
- удельный вес продукции с высокой степенью переработки;
- номинальные доходы на душу населения.

Необходимо отметить, что в течение исследуемого периода не произошло значительных изменений в сторону выравнивания различий в уровне экономического развития регионов. Структура ВВП в региональном разрезе осталась примерно одинаковой. Таким образом, цель региональной политики, заключающуюся в выравнивании неравномерности экономического развития регионов, на сегодняшний день можно считать недостигнутой.

Одной из наиболее актуальных проблем экономики Казахстана является ее зависимость от добывающего сектора. В связи с этим региональная политика на протяжении последних 15 лет нацелена на развитие в регионах страны обрабатывающего сектора, сельского хозяйства и сферы услуг.

«Сырьевыми» регионами можно считать Атыраускую, Западно-Казахстанскую, Актюбинскую, Мангистаускую и Кызылординскую области. В данных регионах горнодобывающая промышленность составляет до 90% от общего объема промышленного производства. Снижение доли добывающего сектора наблюдается только в Алматинской и Карагандинской областях.

Таким образом, необходимо отметить, что в исследуемом периоде, несмотря на стремление государства снизить зависимость экономики страны от сырьевого сектора, его роль только усиливалась. Благодаря доходам от экспорта сырья происходило развитие других отраслей экономики.

Таким образом, цель региональной политики Казахстана, касающуюся структурных сдвигов в сторону снижения зависимости регионов от сырьевого сектора, а также увеличения доли продукции с высокой степенью переработки, можно считать недостигнутой.

Несмотря на некоторое сближение в последние годы, в Казахстане наблюдаются значительные межрегиональные различия. Валовой региональный продукт на душу населения значительно отличается в разных регионах. Самый высокий валовой региональный продукт (ВРП) на душу населения отмечается в западных регионах, граничащих с Каспийским морем (Атырауская, Мангистауская и Западно-Казахстанская области), где расположены основные месторождения нефти и газа, и в двух крупнейших городах - бывшей столице Алматы и Нур-Султане, административной столице страны с 1998 года.

ВРП на душу населения в Павлодарской и Карагандинской областях, где расположены крупнейшие угольные шахты, также находится на уровне среднего по стране. В десяти областях Казахстана уровень ВРП на душу населения ниже, чем в среднем по стране, несмотря на то, что полезные ископаемые сконцентрированы в двух (Карагандинской и Актюбинской).

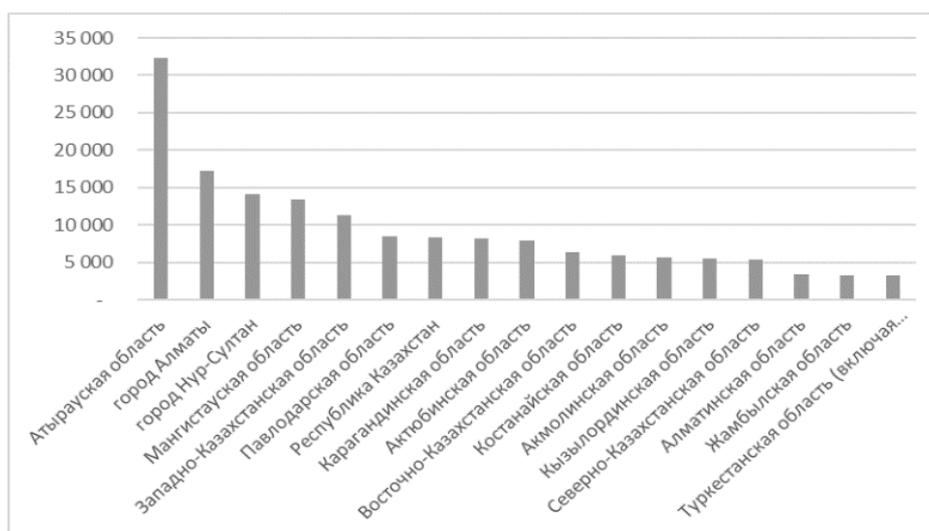

Рисунок 1. ВРП на душу населения в регионах Казахстана, 2020 год, долл. США*
*Составлено автором по данным источника [6]

В нескольких регионах наблюдается самый большой совокупный рост. Вклад региона в национальный рост зависит от двух основных факторов: его динамики, измеряемой темпами роста, и размера его экономики. Анализ регионального вклада позволяет понять, какие регионы имеют особенно важное значение для национального роста. Проведенная ОЭСР работа показала, что, хотя крупные национальные центры вносят несоразмерный вклад и оказывают несоразмерное влияние на национальный рост в странах ОЭСР, основной рост все же происходит не за счет таких центров: совокупные показатели всех регионов за пределами этих центров имеют решающее значение, и ими нельзя пренебрегать.

Одной из главных проблем в развитии территорий сегодня является неэффективное использование бюджетных средств. Задача национальных органов власти состоит в том, чтобы рекомендовать регионам применять более эффективные и рациональные методы их расходования.

Литература

1. Заключение к отчету Правительства Республики Казахстан об исполнении республиканского бюджета за 2020 год. Счетный комитет по контролю за исполнением республиканского бюджета// <https://www.gov.kz/memleket>
2. OECD(2020), Меры региональной политики по содействию диверсификации и росту производительности в Казахстане и Беларуси, OECD Publishing, Paris, www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/central-asia/Regional-Policies-to-SupportDiversification-and-Productivity-Growth-in-Kazakhstan-RUS.pdf
3. Постановление Правительства Республики Казахстан. О Концепции региональной политики Республики Казахстан: утв. 9 сентября 1996 года, №1097. Adilet.zan.kz. [Электронный ресурс]. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P960001097>
4. Указ Президента Республики Казахстан. Об утверждении Прогнозной схемы территориально-пространственного развития страны до 2020 года: утв. 21 июля 2011 года, №118. Adilet.zan.kz. // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1100000118>.
5. Жайлауов Е.Б., Улыбышев Д.Н., Петренко Е.С., Кенжебеков Н.Д. Оценка результативности государственной региональной политики Республики Казахстан // Экономические отношения. – 2020. – Том 10. – № 3. – С. 787-810. – doi: 10.18334/eo.10.3.110879.
6. Официальный сайт Министерство национальной экономики РК//<https://www.gov.kz/memleket>

Андатпа

Мақалада елдегі тиімді мемлекеттік басқаруды қамтамасыз ету үшін үлкен маңызы бар аймақтық саясат мәселелері қарастырылған, өйткені елдің экономикалық әл-ауқаты оның аймақтарының бәсекеге қабілеттілігіне тікелей байланысты. Бюджетаралық қатынастарды, бірінші кезекте орталық пен өңірлер арасындағы қатынастарды дамытуға ерекше көңіл бөлінді. Ғылыми мақалада аймақтардың бірдей және біркелкі дамуының қажеттілігі негізделген, сондықтан оның шешімі көбінесе бюджеттік реттеудің таңдалған механизміне және елде ұйымдастырылған бюджетаралық қатынастар жүйесіне байланысты. Елдің тұрақты дамуын қамтамасыз ету әлеуметтік-экономикалық және бюджеттік кіші жүйелердің өзара байланысы мен өзара іс-қимылын болжайды. Бюджетаралық қатынастарды реттеу жүйесінде өңірлердің экономикалық мүдделеріне бағалау жүргізілді.

Annotation

The article examines the issues of regional policy, which are of great importance for ensuring effective public administration in the country, since the economic well-being of the country directly depends on the competitiveness of its regions. Special attention is paid to the development of inter-budgetary relations, primarily relations between the center and the regions. The scientific article substantiates the need for the same and uniform development of regions, therefore, the solution of which largely depends on the chosen mechanism of budget regulation and the system of inter-budgetary relations organized in the country. Ensuring the sustainable development of the country presupposes the interconnection and interaction of socio-economic and budgetary subsystems. An assessment of the economic interests of the regions in the system of regulation of inter-budgetary relations was carried out.

ӘОЖ 614.2

Байгиреева Ж.З., магистр
Валиева С.Н., PhD
Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

COVID-19 ЖӘНЕ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫНДАҒЫ АДАМИ КАПИТАЛДЫ ДАМУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазақстанның денсаулық сақтау жүйесі Covid-19 науқастарының жоғары өсуіне байланысты үлкен жүктемеге төтеп берді. Қазақстан медицинасы өткен жылы бірнеше сапалы өзгерістерді басынан өткерді, атап айтқанда, адами капиталды дамыту және медицина қызметкерлерін материалдық қолдау жағына сенімді қадам жасалды.

Кілт сөздер: адами капитал, медицина, COVID-19, денсаулық сақтау, сапа, инфрақұрылым.

Ключевые слова: человеческий капитал, медицина, COVID-19, здравоохранение, качество, инфраструктура.

Keywords: human capital, medicine, COVID-19, healthcare, quality, infrastructure.

COVID-19 пандемиясы денсаулықты экономикалық дамудың жанама өнімі немесе оңтайландыруға кететін шығындар ретінде қарастыруға болмайтынын көрсетті. Халықтың денсаулығын нығайтуға және қорғауға қаражат салу — бұл неғұрлым өнімді, тұрақты және тұрақты экономика мен қоғам құруға өмірлік маңызды инвестициялар.

Қазіргі уақытта КВИ диагностикасын 184 зертхана, оның ішінде 97 мемлекеттік зертхана (оның ішінде 19 санитариялық-эпидемиологиялық қызмет зертханасы, 78 медициналық ұйымдар зертханасы) және 87 жеке зертхана жүзеге асырады. Барлық іске қосылған зертханалардың

жалпы қуаты тәулігіне 128 325 зерттеуді құрайды (оның ішінде санитариялық-эпидемиологиялық қызмет зертханалары 27 520 (үлес салмағы 21,5%), жеке меншік 79 318 (үлес салмағы 16,7%), медициналық ұйымдар 21 487 (үлес салмағы 61,8%).

Медициналық ұйымдарды жарақтандыру бойынша қабылданған шаралар медициналық техникамен жарақтандыруды 77% – ға дейін арттыруға мүмкіндік берді, оның ішінде 71,4% – акушерлік және гинекология, 65% – анестезиология және реанимация, 70,7% - педиатрия.

Ауыл халқын қоса алғанда, халықты вакцинациялаумен қамтуды ұлғайту жөнінде шаралар қабылданды. Ағымдағы жылғы 14 наурыздағы жағдай бойынша бірінші компонентпен ел бойынша егілгендердің жалпы саны 10 329 141 адамды, екінші компонентпен – 9 778 343 адамды құрады, бұл вакцинациялауға жататындардың жалпы санының 80% - ын құрайды.

Қазақстанда қолданылатын COVID-19 клиникалық емдеу хаттамасын Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы мойындады. «Qaz Bio Pharm» ұлттық орталығы құрылды.

Денсаулық сақтау министрлігі жергілікті атқарушы органдармен бірлесіп, халық арасында белсенді ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізуде.

Жас мамандарды жұмысқа орналастыру

Әкімдіктердің деректеріне сәйкес денсаулық сақтауды дамыту үшін мемлекеттік және үкіметтік бағдарламаларды іске асыру шеңберінде 2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша денсаулық сақтау саласында 3 525 жаңа жұмыс орны құрылды, оның ішінде 1 673 – тұрақты, 1 852 – уақытша.

Жаңа жұмыс орындарының көпшілігі Маңғыстау (660, оның ішінде 192 – тұрақты және 468 – уақытша жұмыс орындары) және Ақмола облыстарында (615, оның ішінде 215 – тұрақты және 400 – уақытша жұмыс орындары) құрылды.

Сонымен қатар, 2021 жылдың қорытындысы бойынша 96 Денсаулық сақтау нысаны күрделі жөндеумен қамтылды. Республикалық бюджет қаражаты шеңберінде 2021 жылы Ақтөбе облысы Ақтөбе қаласының Облыстық перинаталдық орталығының, Қызылорда облысы Қазалы ауданы Әйтеке би кентінде бір ауысымда 250 адам қабылдайтын емхананың құрылысы аяқталды, сондай-ақ Жамбыл облысы Тараз қаласында 200 төсек-орындық облыстық онкологиялық диспансердің құрылысы аяқталуда.

Денсаулық сақтау инфрақұрылымының коронавирустық инфекциямен сырқаттанушылықтың өсуіне одан әрі дайындығы және пандемия жағдайында халыққа медициналық көмек көрсетудің қолжетімділігін арттыру үшін 11 облыс орталығында (Ақмола, Алматы, Атырау (2), Батыс Қазақстан, Қарағанды, Қостанай, Қызылорда, Маңғыстау, Павлодар, Солтүстік Қазақстан облыстарында 13 модульдік инфекциялық аурухана салынды, Және Алматы қаласында (бұрын салынған модульдік ауруханаға қосымша) жергілікті бюджеттен, ҚР Үкіметінің резервінен және демеушілік көмектен қоса қаржыландырумен Жұмыспен қамтудың жол картасы бағдарламасы қаражаты шеңберінде өңірлер әкімдіктері. Ақтау, Атырау және Құлсары қалаларындағы модульді ауруханалар НСОС және «Теңізшевройл»ЖШС жер қойнауын пайдаланушылардың демеушілік қаражаты есебінен салынды.

Қазіргі уақытта модульдік жұқпалы аурулар ауруханалары штаттық режимде жұмыс істейді.

Жалпы, әлемдегі және елдегі коронавирустық инфекция бойынша күрделі эпидемиологиялық жағдай ұлттық санитарлық-эпидемиологиялық қызметті одан әрі жетілдіру қажеттілігін анықтады. Санитарлық-эпидемиологиялық бақылау қызметін қайта құрылымдау жүргізілді. «Биоқауіпсіздік туралы»заң жобасы әзірленді.

Президенттің 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Қазақстан Жаңа нақты ахуалда: іс-қимыл уақыты» атты Қазақстан халқына Жолдауын, Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспарының жалпыұлттық басымдықтарын іске асыру мақсатында Денсаулық сақтау министрлігі 2021-2025 жылдарға арналған «Дені сау ұлт -әрбір азамат үшін сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау» ұлттық жобасын әзірледі.

Қылмыстық-түзету жүйесінің медициналық қызметін ҚР ДСМ қарамағына беру туралы заң жобасы әзірленді.

Индустрия және инновациялық даму министрлігінен Медициналық және фармацевтикалық өнеркәсіп саласындағы мемлекеттік саясатты қалыптастыру және іске асыру жөніндегі функциялар Денсаулық сақтау министрлігіне берілді.

Білім беру сапасын арттыру шеңберінде медициналық жоғары оқу орындарында білім беру грантының құны арттырылды. Студенттердің стипендиясы арттырылды.

Жыл сайын жұмыс істейтіндерге дәрігерлердің жалақысы 30% – ға және орта медициналық қызметкерлердің жалақысы 20% - ға артады.

Саланы медицина кадрларымен қамтамасыз ету үшін 2012 жылдан бастап медициналық мамандықтар бойынша мемлекеттік білім беру тапсырысы есебінен оқитын бітірушілердің үш жыл бойы міндетті жұмыспен өтеу нормасы енгізілді (мемлекеттік тапсырыс бойынша оқыған медициналық жоғары оқу орындарының 2019 жылғы түлектеріне қолданылады).

Жергілікті атқарушы органдармен бірлесіп жас мамандарды қолдау және әлеуметтік көмек көрсету бойынша жұмыстар жүргізілуде. 2021 жылы: 282 маман көтерме жәрдемақы алды, 222 – тұрғын үй, 92 жас маман басқа да әлеуметтік қолдау шараларын алды.

Шалғай ауылдарда тұратын халыққа медициналық қызмет көрсету және қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін көлік медицинасы енгізілді және дамуда, 2020 жылы қолда бар шассиге 100 жылжымалы медициналық кешен сатып алынды. Осылайша, бүгінде олардың саны 149. 2021 жылы 149 жылжымалы медициналық кешен 2 542 шалғай ауылдық елді мекеннің 1,8 млн тұрғынын қамтыды, 132 мыңға жуық науқас анықталды. ЖМК халықтың нысаналы тобына скринингтік зерттеулер жүргізеді және бейінді мамандардың консультациялық қабылдауын, зертханалық және функционалдық, оның ішінде бастапқы медициналық-санитариялық көмек ұйымдарында динамикалық байқауға жататын аурулардың тізбесі бойынша созылмалы аурулары бар науқастарға консультациялық зерттеулер көрсетеді. Зерттеп-қарау қорытындылары бойынша ауру жағдайлары анықталған кезде МСАК деңгейінде одан әрі динамикалық бақылау үшін беріледі.

2021 жылғы 1 қаңтарға Денсаулық сақтау жүйесінде барлық ведомостарды ескере отырып, 262 200 медицина қызметкері, оның ішінде 76 443 дәрігер, 185 757 орта медицина қызметкері, яғни санитариялық көмектің ҰИЖ-32 042 дәрігер, 73 811 орта медицина қызметкері еңбек етеді.

Бұл ретте ауылдық жерлерде медицина қызметкерлерінің саны 64 402 адамды құрады, оның ішінде 12 438 – дәрігерлер, 51 964 – орта медицина қызметкерлері. Тиісінше 10 мың тұрғынға шаққандағы қамтамасыз етілу көрсеткіші жалпы 87,3 құрады (дәрігерлер арасында – 17,3 және орта медициналық қызметкерлер арасында – 70).

Әкімдіктердің алдын ала мәліметтері бойынша, 2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша дәрігерлер тапшылығы 3 931 адамды құрады.

Мамандықтар кесіндісі жалпы практика дәрігерлері арасында аса тапшылық байқалады-480,5 бірлік (ауылда-178 бірлік), анестезиология-реаниматология – 416,25 бірлік (ауылда - 39,25 бірлік), терапевтер-333,5 бірлік (ауылда-75,75 бірлік), педиатрия - 256,5 бірлік (ауылда-47,25 бірлік), акушерия-гинекология-233,25 бірлік (ауылда-64,25 бірлік), инфекционист-139 бірлік (ауылда-27 бірлік), неврология - 128,5 бірлік (ауылда - 28,5 бірлік), хирургия-147,5 бірлік (ауылда -38,5 бірлік), онкология - 99,5 бірлік (ауылда - 30,25 бірлік), кардиология - 93,25 бірлік (ауылда - 25,5 бірлік).

Тапшылықты азайту мақсатында Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі Білім және ғылым ұйымдарының түлектерін дербес бөлу жөніндегі комиссияның 2021 жылғы 28 қыркүйектегі шешімі бойынша өңірлерге 3034 жас маман жұмысқа орналастырылды, оның ішінде 90 – бакалавр, 1344 – интерн, 1 255 – резидент, 234 – магистр, 111 – докторант.

ЖОО түлектерінің жұмысқа орналасу пайызы 2021 жылы 3160 – тың 3034-ін (96%) құрады (оның ішінде ауылда-630-ның 606-ын (96%) құрады, бұл министрліктің әкімдіктермен бірлескен жемісті жұмысының көрсеткіші болды. 2020 жылмен салыстырғанда жұмысқа орналастыру пайызы 43% – ға ұлғайды (2020 жылы-53%).

Сонымен қатар, «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасы Кодексінің 7-бабының 18-тармағына сәйкес саланы білікті мамандармен қамтамасыз ету мақсатында Министрлік жыл сайын медициналық кадрларды даярлауға және олардың біліктілігін арттыруға мемлекеттік білім беру тапсырысын бөледі.

2021 жылы 4 685 орын (оның ішінде бакалаврлар мен интерндер – 2 700 орын, резиденттер – 1500 орын, магистранттар – 325 орын, докторанттар – 160 орын) және денсаулық сақтау кадрларының біліктілігін арттыруға 11 742 орын (оның ішінде 8 140 дәрігер, 3 602 ОМК) бөлінді.

Сонымен қатар, жергілікті бюджет қаражаты есебінен біліктілікті арттыру шеңберінде 54 мыңға жуық медицина қызметкері оқытылды.

Өңірлерге жұмыс істеу үшін келген жас мамандарды әлеуметтік қолдау шаралары жергілікті жерлерде кадрларды бекітудің маңызды факторы болып табылады. Саланы медицина кадрларымен қамтамасыз ету үшін 2012 жылы медициналық мамандықтар бойынша мемлекеттік білім беру тапсырысы есебінен білім алған бітірушілердің үш жыл бойы міндетті жұмыспен өтеу нормасы енгізілді (мемлекеттік тапсырыс бойынша білім алған еліміздің медициналық жоғары оқу орындарының 2019 жылғы түлектеріне қолданылады).

Сондай-ақ, кадр тапшылығын шешу аясында Министрлік әкімдіктермен бірлесіп мынадай мәселелерді пысықтауда:

- өңірдің қажеттіліктеріне сәйкес медицина кадрларын мақсатты даярлау мен оқытуға бөлінетін гранттар, квоталар санын ұлғайту;

- жергілікті бюджет/медициналық ұйым қаражаты есебінен қосымша білім беру бағдарламалары бойынша оқытуға арналған шығыстарды қоса алғанда, қосымша әлеуметтік қолдау шараларын көрсету үшін қаражат бөлу (жалға беруді қоса алғанда, тұрғын үй беру, көтерме жәрдемақы төлеу, коммуналдық шығыстарды төлеу/қоса төлеу және басқалар);

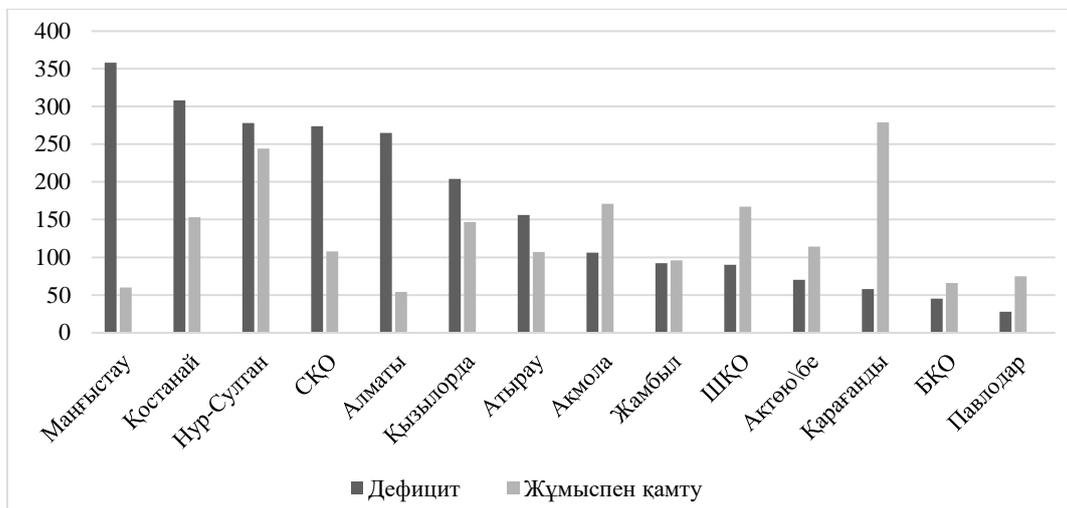
- кадрлармен қамтамасыз ету және тапшылығы бойынша көрсеткіштің бірінші басшысының жұмыс тиімділігінің көрсеткішін қосу;

- медицина қызметкерлеріне сараланған еңбекақы төлеуді енгізу, сондай-ақ «тәлімгерлік» институтын қалпына келтіру;

- өңірлерде білім және ғылым ұйымдарының филиалдарын ашу мәселелері (Шығыс қазақстан облысы әкімдігінің үлгісі бойынша (Павлодар қаласында «Семей қаласының медицина университеті» КЕАҚ филиалы) «Семей қаласының медицина университеті» КЕАҚ филиалы ашылды. Атырау, Ақтау қалаларында).

«Дипломмен ауылға» бағдарламасы бойынша ауылдық жерге жұмысқа келген жас мамандарға 100 АЕК мөлшерінде көтерме жәрдемақы төлеу көзделеді, бұл 291 700 теңгені құрайды және республикалық бюджеттен тұрғын үй сатып алуға 0,001% сыйақы мөлшерлемесімен 1500 АЕК (4 375 500 теңге) мөлшерінде кредит беру.

Сондай-ақ әкімдіктер әлеуметтік қолдаудың қосымша шараларына жергілікті бюджет есебінен қаражат бөлуді көздеп отыр.

Сурет 1. Интерндердің жұмысқа орналасуы мен кадр жетіспеушілігі

Коронавирустық Пандемия медициналық кадрларды даярлауға түзетулер енгізді. Денсаулық сақтау министрлігі балалардың жұқпалы аурулары, жалпы гигиена, жалпы эпидемиология, клиникалық эпидемиология, жұқпалы аурулар, жедел медициналық көмек, ішкі аурулар және балалар аурулары, пульмонология сияқты пәндердегі биологиялық қауіпсіздік бағыты бойынша тақырыптарды күшейтті.

Интерндер мен резиденттер үшін эпидемиология, патогенез, клиника, диагностика, дифференциалды диагностика және covid-19 коронавирустық инфекциясын емдеу бойынша қосымша семинарлар мен дәрістер өткізілді, оның ішінде ҚР ДСМ клиникалық хаттамаларымен танысу және вебинарларға қатысу. Оқытудың барлық деңгейлерінде пәндердің санитарлық-гигиеналық компоненті күшейтілді, сондай-ақ резидентура деңгейіндегі білім беру бағдарламалары өзектендірілді. «Эпидемиология», «Гигиена» мамандықтары бойынша бейіндік магистратура бағдарламалары қосымша әзірленді.

2021 жыл ішінде пандемияға байланысты мәселелер бойынша 60 мыңнан астам медицина қызметкерлері үшін қысқа мерзімді курстар өткізілді. Республикалық бюджет шеңберінде ағымдағы күнге 15 мыңнан астам медицина қызметкері оқытылды, оның ішінде 8 мыңнан астамы инфекциялық аурулар эпидемиологиясы және биоқауіпсіздік, инфекциялық емес аурулардың профилактикасы және тиімді емдеу курстары бойынша оқытылды. Қайта даярлау қорытындысы бойынша резервті 150 эпидемиолог, 100 инфекционист және 165 жедел шұғыл медициналық көмек дәрігері толықтырады.

Денсаулық сақтау саласындағы мамандықтар мен маманданулар номенклатурасына жаңа мамандықтар енгізілді — «кинезотерапия», «эрготерапия», «ядролық медицина», «гериатрия». Бұл мамандықтарды енгізу уақыт ағымы болып табылады және ол пандемияға тәуелді болмады. Бұл мамандықтарды енгізу пандемия жарияланғанға дейін жоспарланған болатын.

2021 жылы түлектер саны 9337 құрады, оның ішінде білім деңгейі бойынша:

- бакалавриат-976,
- интернатура-4950,
- резидентура-2703,
- магистратура-524,
- докторантура – 184.

2021-2022 оқу жылында «Денсаулық сақтау» бағыты бойынша бакалавриатқа түсуге үміткерлер саны 25 718 талапкерді құрады, оның ішінде ең танымал мамандықтар: «Жалпы медицина» 12 218 (үміткерлердің жалпы санының 47,5%), «Педиатрия» 4259 (16,5%), «Қоғамдық денсаулық» 3 628 («Жалпы медицина») таңдады. 14,1%),» Фармация «2716 (10,5%), «Стоматология» 1745 (6,7%) таңдады.

Халықаралық деңгейде осы бағыттар бойынша ғылыми зерттеулердің қарқынды дамуын, жаңа технологиялардың дамуын ескере отырып, медициналық жоғары оқу орындарының жұмыс оқу бағдарламалары үнемі өзектендіріліп отырады. 2020-2021 жылдары санитарлық-эпидемиологиялық жағдайдың нашарлауына байланысты барлық білім беру бағдарламаларында биологиялық қауіпсіздік және биологиялық қорғау мәселелеріне баса назар аударылды.

Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына тапсырмасын орындау мақсатында: іс-қимыл уақыты дәрігерлер мен орта медициналық қызметкерлердің жалақысын кезең-кезеңімен ұлғайту жүргізілуде.

Жалақының өсуі 74 мыңнан астам дәрігерді қамтыды, қамтылуы 100% - ды құрады.

ҚР ДСМ Ғылым және адами ресурстар департаменті 2021 жылы денсаулық сақтау кадрларын даярлау жүйесін дамыту үшін нақты жұмыс жүргізді:

– медициналық мамандықтар бойынша білім беру грантының құны артты (бакалавриат-59%, магистратура – 26%, дәрігер – резидент-83%, докторантура-2,5%);

– бакалавр студенттерінің шәкіртақы көлемін 92% – ға арттыру бойынша-бекітілген шәкіртақы көлемі 50 400 теңге (алдыңғы – 26 186 теңге); дәрігер-интерн 25% – 59 289 теңге (47431 теңге); 15% дәрігер-резидент-88 494 теңге (76951 теңге), магистранттар-88 494 теңге (76 951 теңге), докторанттар – 172 500 теңге (150 000 теңге).

- Денсаулық сақтау саласындағы білім беру деңгейлері бойынша Мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарды әзірлеу (МЖМБС);

- «Қоғамдық денсаулық сақтау» мамандығы бойынша бағдарлама толығымен қайта қаралды, ол жаңадан әзірленген МЖМБС «Қоғамдық денсаулық» болып өзгертілді, осы бағдарлама бойынша оқу мерзімі 5 жылға өзгертілді. КЭС кадрларын даярлау «Қоғамдық денсаулық» білім беру бағдарламасы шеңберінде жүргізілетін болады;

- саланың бәсекеге қабілетті мамандарын қалыптастыру үшін біріктірілген даярлау бағдарламасы (6 жыл) әзірленді;

- резидентурада медицина кадрларын даярлауға мемлекеттік тапсырысты бөлу тетігі қайта қаралды.

Әдебиеттер

1. Baigireyeva, Z., Beisengaliyev, B., Kicha, D., Niyazbekova, S., Maisigova, L. Analysis of the influence of ecology on human resources management in the healthcare system. Journal of Environmental Management and Tourism, 2021, 12(7), pp. 1980–1996
2. Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» 2020 жылғы 7 шілдедегі №360–VI Қазақстан Республикасының Кодексі.
3. Жоба Қазақстан Республикасының 2019-2024 жж. Денсаулық сақтаудағы адами капиталды дамыту тұжырымдамалары.
4. «Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты// «Кзахстанская правда» 2012.437-438. <http://adilet.zan.kz/rus/docsk1200002050>. 12.12.2017.

Аннотация

Система здравоохранения Казахстана выдержала большую нагрузку из-за высокого роста больных covid-19. В прошлом году медицина Казахстана претерпела ряд качественных изменений, в частности, сделан уверенный шаг в сторону развития человеческого капитала и материальной поддержки медицинских работников.

Annotation

The healthcare system of Kazakhstan has withstood a heavy load due to the high growth of covid-19 patients. Last year, Kazakhstan's medicine underwent a number of qualitative changes, in particular, a confident step was taken towards the development of human capital and material support for medical workers.

UDK 332.12

Bekzhanova T.K., PhD, associate professor

Esil University, Nur-Sultan

Eshpanova D.D., PhD, associate professor

Almaty Humanitarian-Economic University of
Humanities and Economics, Almaty

BASIC CONCEPTS OF AGGLOMERATION PROCESSES RESEARCH

The authors investigated the concepts of the nature of agglomeration processes from two sides: physical geography and economic geography. The article examines the neoclassical theory of "agglomeration processes", which emphasizes the role of primary factors, that is, factors of physical geography, volume and availability of natural resources. Market relations presuppose perfect competition and constant economies of scale in the production of homogeneous products sold in intra-industry markets. The development of production is carried out mainly through the accumulation of capital. The owners of the factors of production receive an absolute rent. The opinions of supporters of the new economic geography were also studied, one of the main factors initiating the agglomeration process is the orientation of the region to create favorable conditions for the emergence of export enterprises. Under the best conditions of foreign trade, there is an increase in economic activity. The export of goods and services stimulates the development of service companies.

Keywords: *agglomeration, agglomeration process, agglomeration effect, externalities, urbanization process, innovation process*

Кілт сөздер: *агломерация, агломерациялық процесс, агломерациялық әсер, экстерналия, урбандалу процесі, инновациялық процесс*

Ключевые слова: *агломерация, агломерационный процесс, агломерационный эффект, экстерналии, урбанизационный процесс, инновационный процесс*

The process of agglomeration formation is very closely connected with the growth of economic efficiency in the region. Agglomerations of settlements emerge mainly around large cities and in industrial areas with high population density and create a common socio-economic system. The term "agglomeration" comes from the Latin *agglomerare*, to join, to accumulate. The term "agglomeration" was introduced in 1909 by A. Weber, who proposed to consider it as "the concentration of industrial production in a place" [1].

From a sectoral approach, A. Marshall made a significant contribution to agglomeration theory by identifying agglomeration with a 'localised industry' and arguing for agglomeration effects arising from localisation economies, economies of scale, and economies of urbanisation [2].

As applied to settlement, the term was introduced by French geographer M. Rouget in 1973. In his understanding, agglomeration occurs when there is a high concentration of factors of production (labor, capital, technology) and urban socio-economic activities are observed outside the urban administrative boundaries and in adjacent neighboring settlements.

The works on agglomerations traditionally consider the main economic categories: agglomeration process (spatial and temporal dynamics of economic, innovation and business activity concentration as the degree of production concentration); regional specialization (employment structure, dominance or diversification of production); agglomeration effect (assessment of economic benefits due to economies of scale, attraction of related firms in the region's industries, impact of external economy factors, increasing productivity

The agglomeration effect manifests itself as a concentration of producers of final goods and services. This effect entails an increase in a variety of services, supports a large number of service firms, leads to the location of a large number of exporting firms and higher efficiency in their operations. The proximity of industrial suppliers encourages interaction and the exchange of ideas on new ideas and ways to reduce production costs. Competition among suppliers of inputs to producers leads to lower prices for products, stimulates quality growth, and forces the use of new technologies, which ultimately contributes to the competitiveness of the enterprise.

Another manifestation of the agglomeration effect is an increase in real income of employees and consumers. The range of consumer goods and at the same time the number of consumers located in the city increases.

Summarizing the findings of researchers of the processes of concentration of economic activity in the region, we can distinguish three types of agglomeration effect:

- The ability to share local facilities, services, suppliers of raw and intermediate goods, and labour;
- Reducing transaction costs through a wide supply of intermediate goods suppliers;
- pooling the labour force, preventing the emergence of a variety of shocks.

Due to the agglomeration effect in regions that attract investment, labor resources, new technologies, a favorable environment for attracting factors is formed, which causes the emergence of leading regions and competitive clusters, and, consequently, differentiation in the level of socio-economic development.

Analysis of literary sources, analytical reviews devoted to the issues of urban agglomeration development shows that the main attention of researchers is focused on the consideration of the influence of key factors, incentives for agglomeration development, types of agglomeration process, economic mechanisms of concentration of labor resources, technology, investment, as well as the phenomenon of agglomeration dispersion on the beginning of agglomeration process [3].

Neoclassical theory emphasises the role of primary factors, i.e. factors of physical geography, volume and availability of natural resources. Market relations presuppose perfect competition and constant economies of scale in the production of homogeneous products sold on intra-industry markets. The development of production is predominantly based on the accumulation of capital. The owners of the factors of production receive absolute rents. The theory has several shortcomings, such as the

assumption of homogeneity of economic space and time, or the construction of models based on perfect or free competition conditions, the focus on the manufacturing sector, and others. In spite of these drawbacks, neoclassical theory has some advantages: it allows to correctly measure regional effects, determines direction of factors of production, goods and services, exposes degree of influence of spatial and production factors on growth rate of regions.

It follows from neoclassical theory, that concentration of economic activity in regions correlates with availability of production factors, natural resources and technology.

The dominance of monopolistic competition in the late 19th and early 20th century has led to development of neoclassical statements in the framework of New Trade Theory, which takes into account primary factors, and additionally includes forward and backward linkages between market size and mobile labour force, and relates them to secondary factors - geographical distance between economic agents. Increasing returns to scale due to concentration of production are higher in regions where market potential is high and the final product is sold at the periphery. Externalities from human capital and technological development, knowledge and technology exchange due to trade integration are taken into account. It follows from the theory of new trade that large settlements find themselves in a more favourable position than small ones.

The study of agglomeration processes is paid much attention by representatives of the new economic geography. Thus, P. Krugman associates the development of urban agglomerations with the operation of firms with increasing returns in conditions of imperfect competition in the commodity market. Krugman singles out foreign trade as the main factor influencing the processes of concentration of economic activity, liberalization of which contributes to the growth of industrial concentration in the region. The new economic geography considers the location of production as the resulting effect of agglomeration forces - centrifugal and centripetal, which are generated by economic relations between producers. Proponents of the theory refer transport costs, forward and backward linkages, economies of scale, differentiation of the final product, non-linear dependence of wages on transport costs to the essential factors of the agglomeration process, and do not exclude the possibility of breaking the "core-periphery" relationship in the integration process [4].

In the "world history" model by P. Krugman and E. Venables, based on the model of cyclical motion, they explain how an unguided process of economic alignment takes place, in which the world is first divided into a high-wage industrial centre and a low-wage agricultural centre. This condition is achieved as a consequence of progressively lower transport costs. Income levels then level off as agricultural areas reach a high level of industrial development. They propose a spatial version of world development, in which increasing market size is the driving force, in contrast to models that propose increasing levels of inter-regional economic integration as a driving force. The model results suggest that the world is spontaneously organising itself into industrial centres around which agricultural areas are located, even when there are no national borders and no defined economic regions.

According to the agglomeration concept of P. Krugman and P. Romer, the main determinant of economic growth is the concentration of production in those areas that provide the greatest advantages to industrial enterprises. This comes at the expense of the positive effects of the presence of other enterprises in the market. The transition from a state where there are initial differences in the level of industrial development to an equilibrium state results in the formation of agglomerations. According to the authors, agglomerations arise due to accidental causes or due to a spontaneously developing process of increasing positive scale effect. This effect can be caused by the redistribution of scientific and technological potential, structural changes in the labour market, reduction of distances between market participants and thus reduction of transportation costs.

Thus, according to proponents of the new economic geography, one of the main factors initiating the agglomeration process is the region's focus on creating favourable conditions for the emergence of export enterprises. Under better conditions of foreign trade an increase in economic activity is observed. Exporting goods and services stimulates the development of service companies. Their diversity creates a more attractive institutional environment, promotes innovation by gathering and communicating specialists in different fields of knowledge and, as a result, improves the infrastructural environment of the region.

A different position is taken by R. Forslid and I. Wooton, who argue that reducing trade costs only at the initial stage increases concentration, but later leads to the dispersion of production.

However, most researchers identify a pattern of agglomeration in regions where firms tend to concentrate inputs in areas close to markets and suppliers because of economies of scale. At the same time, the availability of markets and suppliers ensures greater production efficiency in those environments where other production clusters have already been formed. Taken together, these effects, together with a number of others, constitute the agglomeration process. Its intensity in a region is stimulated by low trade and transport costs, economies of scale, and the presence of a larger number of firms producing differentiated goods initially than in another region.

D. Pug and A. Venables' work is devoted to the study of agglomeration process that involves several regions (countries). The authors considered the following as initial conditions:

- 1) industrial goods were produced with increasing returns to scale and agricultural goods with constant returns to scale;
- 2) the labour force is immobile;
- 3) transport and trade costs were taken into account;
- 4) dynamic processes or agglomeration forces were conditioned by an input-output relationship in the industrial sector between firms.

The main result obtained was that when agglomeration forces are high in one region, there is a concentration of industrial production due to relocation of firms (the "flying geese" effect). The consequence of this finding is another equally, if not more important, statement about the emergence of inter-regional differentiation in the level of industrial development under similar starting conditions. Thus, there is a non-linear agglomeration development effect.

The "flying geese" effect is also considered in R. Baldwin's model, which proceeds from the fact that agglomeration is based on endogenous capital and the possibility of making accurate forecasts. He proved that the "flying geese" effect (the emergence of new firms in one region at the expense of their reduction in another region) can occur even when labour and capital are not mobile [5].

Д. Puga, on the assumption that there are:

- 1) two regions, each comprising a city and remote agricultural areas;
- 2) transport costs;
- 3) labour migration;
- 4) two sectors of the economy, industry with increasing returns to scale and agriculture with constant returns to scale.

Under the assumptions made, monetary externalities and internal economies of scale in industry, together with the costs of firms and workers interacting to find good market entry (transaction costs) predetermine the elasticity of labour supply. If labour supply is elastic and there is a simultaneous inflow of workers from other cities or rural areas, agglomeration process stimulates the emergence and development of cities. Under certain values of the model parameters even with high transport costs it is possible to form a balanced system of cities. Low transport costs stimulate the urbanization process. The main conclusion made by D. Pug is that large metropolitan areas are inherent in developing regions (countries) due to three main circumstances:

- low interaction costs;
- high economies of scale;
- high labor elasticity.

An explanation of urban sprawl is suggested by M. Fujita, who points out the influence of market mechanisms, based on price interaction, on the emergence of agglomeration. He shows that the location of firms is demand-driven and based on the desire to locate close to a large number of consumers. Due to the high level of competition, locations with a large number of firms are not attractive to new firms. Consumers behave differently. Competition for land in areas with a high concentration of households will result in high land rents. Therefore, wanting access to a wide range of economic goods, they gravitate towards locations with large numbers of sellers. When there are more consumers than sellers, sellers are concentrated in the centre of the space, and consumers are located around them or vice versa. M. Fujita's theory explains the emergence of the business part of the city with a large concentration of shops, leisure and entertainment industries.

The basic models of the new economic geography are static. Dynamic characteristics are brought to the core-periphery model by contemporary researchers, who have incorporated the innovation sector, which generates knowledge externalities between skilled workers, into the model. On the one hand,

knowledge externalities arise more intensively in agglomeration settings; on the other hand, agglomerations with a highly skilled labour force contribute to the productivity of the innovation sector. Thus, there is a direct correlation between the rate of agglomeration and innovation processes.

Summarizing the work of representatives of various schools leads to the following conclusions that explain the nature of agglomeration processes:

1. Low transport costs and economies of scale lead to agglomeration process. Relocation of firms to a region and the size of transport costs are related to each other in a non-linear relationship. Reducing transport costs to a certain level attracts more firms the higher the share of regional production. Reducing transport costs below the threshold results in a wage gap, and firms start to move their production to the periphery. Average transport costs stimulate agglomeration through clustering effects. When transport costs are high, each region retains all industrial sectors. In the case of equal transport costs, the region with significantly better initial conditions benefits.

2. Low trade costs contribute to agglomeration process. Average trade costs and a lack of mobility between regions encourage agglomeration.

3. agglomeration processes are observed when trade costs are low in the case of labour mobility and average trade costs when there is no mobility.

4. The presence of a large number of firms producing differentiated goods in one region stimulates agglomeration process.

5. Core-periphery agglomeration processes occur when innovations diffuse from a region with initially a large number of intermediate producers that gradually becomes an industrial centre.

Работа выполнена при поддержке МОН РК, грант № ИРН-АР14870814

References

1. Weber A. Theory of Industrial Placement [Text] / A. Weber. - L.; M.: Kniga, 1926. - С. 86.
2. Marshall A. Principles of economic science: in 3 vol. [Text] / A. Marshall. - Moscow: Progress, 1993. - Т. 1. - С. 348.
5. Chugunova, N.V. Belgorod agglomeration in the regional system of settlement [Text] / N.V. Chugunova // City Management: Theory and Practice. - 2014. - № 1 (112). - С. 30-36.
4. Rastortseva, S.N. Managing the Development of Economic Activity Concentration Processes in the Region: Approaches of New Economic Geography / S.N. Rastortseva. - Moscow: Ekon-Inform, 2013. - С. 27.
5. Kiseleva N.N., Bavina K.V., Karatunov A.V. Methodological approaches to the study of the nature of agglomeration processes // Fundamental Research. - 2016. - № 12-2. - С. 422-426

Аңдатпа

Авторлар агломерациялық процестердің табиғаты туралы ұғымдарды екі жағынан зерттеді: физикалық география және экономикалық география. Мақалада бастапқы факторлардың рөлін, яғни физикалық география, табиғи ресурстардың көлемі мен қол жетімділігі факторларын көрсететін «агломерациялық процестердің» неоклассикалық теориясы қарастырылады. Нарықтық қатынастар салаішілік нарықтарда сатылатын біртекті өнімдерді өндіруде мінсіз бәсекелестікті және масштабы үнемі үнемдеуді болжайды. Өндірісті дамыту негізінен капиталды жинақтау арқылы жүзеге асырылады. Өндіріс факторларының иелері абсолютті жалдау ақысын алады. Сондай-ақ, жаңа экономикалық Географияны жақтаушылардың пікірлері зерттелді, агломерациялық процесті бастайтын басты факторлардың бірі өңірдің экспорттық кәсіпорындардың пайда болуы үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағдарлануы болып табылады. Сыртқы сауданың жақсы жағдайында экономикалық белсенділіктің өсуі байқалады. Тауарлар мен қызметтерді экспорттау қызмет көрсететін компаниялардың дамуын ынталандырады.

Аннотация

Авторы исследовали концепции природы агломерационных процессов с двух сторон: физической географии и экономической географии. В статье рассматривается неоклассическую теорию «агломерационных процессов», которая подчеркивает роль первичных факторов, то есть факторов физической географии, объемов и доступности природных ресурсов. Рыночные

отношения предполагают совершенную конкуренцию и постоянную экономию от масштаба при производстве однородных продуктов, реализуемых на внутриотраслевых рынках. Развитие производства осуществляется преимущественно за счет накопления капитала. Собственники факторов производства получают абсолютную ренту. Также изучены мнения сторонников новой экономической географии, одним из главных факторов, инициирующих агломерационный процесс, является ориентация региона на создание благоприятных условий для появления экспортных предприятий. При лучших условиях внешней торговли отмечается рост экономической активности. Экспортирование товаров и услуг стимулирует развитие обслуживающих компаний.

ЭОЖ 311.219

Гайибназаров Б.К., э.ғ.д., профессор
Ташкент қ., Өзбекстан

ХАЛЫҚТЫҢ ӨМІР СҮРУ ДЕҢГЕЙІН АНЫҚТАУ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ТАБЫС ҰҒЫМДАРЫ МЕН АНЫҚТАМАЛАРЫ

Бұл мақалада өмір сүру деңгейін өлшеу әдістемесі, атап айтқанда кірісті анықтау тәжірибесі көрсетілген. Үй шаруашылығы немесе оның жекелеген бөлімшелері жыл сайынғы сиірек алатын ақшалай, заттай және қызмет түріндегі барлық түсімдері зерттеледі. Үй шаруашылығы табысының кейбір құрамдас бөліктерінен қажетті ақпараттарды жинау мүмкін емес, мысалы төленбеген тұрмыстық қызметтерге, ұзақ мерзімді тұрмыстық тауарларды пайдаланудан түскен табысқа қатысты кірістер. Мақалада, табысты кедейлік өлшемі ретінде пайдаланудың артықшылықтары мен кемшіліктері қарастырылған.

Кілт сөздер: *Өмір сүру деңгейі динамикасы, нақты табыстар, көп функциялы категория, табыс, ресурстар көлемі, әкімшілік деректер.*

Ключевые слова: *Динамика уровня жизни, многофункциональная категория, доход, количество ресурсов, административные данные, реальные доходы.*

Keywords: *Dynamics of living standards, real incomes, multifunctional category, income, amount of resources, administrative data.*

Өмір сүру деңгейін талдау кезінде элеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің жеткілікті үлкен жиынтығын зерттеу қажет, сондықтан олардың ең маңыздысын таңдау мәселесі туындайды. Өмір сүру деңгейінің динамикасы сөзсіз материалдық игіліктер мен қызметтерді өндірумен, сондай-ақ қажеттіліктерді қанағаттандыру дәрежесімен байланысты. Адамдардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жеке адамға, элеуметтік топтарға, аймақтарға, жалпы қоғамға қолжетімді нақты табыстар қажет, сондықтан халықтың табыстары өмір сүру деңгейінің маңызды көрсеткіштерінің бірі ретінде әрекет етеді.

Халықтың табысы – көп қырлы, көп функциялы категория, ол көптеген экономикалық процестердің өзара байланысын көрсететін өте күрделі экономикалық құбылыс. «Кіріс» термині әртүрлі мағынада қолданылатын өте кең таралған, кеңінен қолданылатын және сонымен бірге өте көп мағыналы ұғым. Еңбек статистиктерінің халықаралық конференциясы үй шаруашылығы табысының келесі тұжырымдамалық анықтамасын әзірледі:

Үй шаруашылығының табысына кенеттен түскен пайданы және басқа да осыған ұқсас тұрақты емес және әдетте біржолғы түсімдерді қоспағанда, осы [1].

Тәжірибеде жекелеген елдер қолданатын табыс анықтамалары қолданылу аясы бойынша анағұрлым шектеулі болуы мүмкін, өйткені үй шаруашылығы табысының кейбір құрамдас бөліктері туралы ақпаратты жинау немесе модельдеу мүмкін емес (әдетте бұл төленбеген тұрмыстық қызметтерге, ұзақ мерзімді тұрмыстық тауарларды пайдаланудан түскен табысқа қатысты және заттай нысандағы әлеуметтік трансферттерден түсетін кірістер).

Кірістер тізімі

1. Еңбек табысы
 - 1.1 Қызметкерлердің кірістері
Еңбекақы және жалақы
Ақшалай бонустар мен марапаттар
Директорлардың сыйақысы
Пайдаға байланысты төлемдер
Еңбекке ақы төлеу тәртібімен шығарылған акциялар
Жұмыс берушінің ақысыз ұсынатын тауарлары мен қызметтері
Жұмыс берушінің әлеуметтік қамсыздандыру жүйесіне аударымдары
 - 1.2 Өзін-өзі жұмыспен қамтудан түскен табыс
Кәсіпорынның пайдасы немесе шығыны
Бартер арқылы сатылатын тауарлар мен қызметтер
Жеке тұтыну үшін өндірілген тауарлар мен қызметтер
2. Меншіктен түсетін табыс
 - 2.2 Шығындарды шегергендегі қаржылық активтерден түсетін кіріс
 - 2.3 Қаржылық емес активтерден түсетін кірістер
 - 2.4 Авторлық гонорарлар
3. Үй шаруашылығының өз тұтынуы үшін қызмет көрсету өндірісінен түсетін табысы
 - 3.1 Тұрғын үйден таза қызмет көрсету құны
 - 3.2 Үйге төленбеген қызметтердің құны
 - 3.3 Үй шаруашылықтарының меншігіндегі ұзақ пайдаланатын тауарларды пайдаланудан алынған қызметтердің құны
4. Алынған ағымдағы трансферттер
 - 4.1 Әлеуметтік сақтандыру қорларының зейнетақылары мен жәрдемақылары
 - 4.2 Зейнетақы және басқа сақтандыру төлемдері
 - 4.3 Мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар
 - 4.4 Коммерциялық емес мекемелерден ағымдағы трансферттер
 - 4.5 Басқа үй шаруашылықтарынан ағымдағы трансферттер
5. Еңбек табысы (1 + 3)
6. Бастапқы табыс (2 +5)
7. Жалпы табыс (4 +6)
8. Төленген ағымдағы аударымдар
 - 8.1 Тікелей салықтар
 - 8.2 Міндетті төлемдер мен өсімпұлдар
 - 8.3 Үй шаруашылығындағы ағымдағы трансферттік төлемдер
 - 8.4 Жұмыскер мен жұмыс берушінің әлеуметтік аударымдары
 - 8.5 Коммерциялық емес мекемелерге ағымдағы трансферттер
9. Қолда бар табыс (7 - 8)
10. Заттай нысанда алынған әлеуметтік трансферттер
11. Түзетілген қолда бар табыс (9+10)

Кейбір аналитикалық және саяси мақсаттар үшін кірістің жеке құрамдас бөліктері біріктірілуі мүмкін. Жоғарыда берілген кірістер тізімінде еңбек табысының және үй шаруашылығының өз тұтынуы үшін қызмет көрсетуден түскен табысының (3-бөлім) сомасы өндірістен түскен табыс деп аталады.

Меншіктен түскен кіріспен өндірістен түскен кірістің қосындысы (2-бөлім) бастапқы табысты береді. Алынған бастапқы табыс пен ағымдағы трансферттердің сомасы жиынтық табыс деп аталады (4-бөлім). Бұдан төленген ағымдағы трансферттерді шегергенде қолда бар табыс (8-

бөлім) алынады. Жиынтық табыс және қолда бар табыс ең көп қолданылатын табыс жиынтықтары болып табылады. Табысты кедейлік өлшемі ретінде пайдаланудың кейбір артықшылықтары мен кемшіліктерін қарастырайық.

Артықшылықтары

1. Үй шаруашылығының табысы олардағы ресурстардың көлемін көрсетеді. Тұжырымдама бойынша, табыс адамдарға өз қажеттіліктерін қанағаттандыруға және өмірінде маңызды деп санайтын көптеген басқа міндеттерді орындауға мүмкіндік береді. Атап айтқанда, қолда бар табыс әл-ауқаттың жақсы көрсеткіші болып табылады, өйткені, тұтастай алғанда, ол жеке адамдардың немесе үй шаруашылықтарының өз қалауы бойынша тұтынуға немесе жинақтауға болатын ресурстардың көлемін дәл көрсетеді.

2. Саяси шешімдермен тікелей байланыс. Кедейшіліктің табысқа негізделген шаралары саясаткерлер үшін жиі тартымды, өйткені олар кедейлік шегінен төмен тұратын отбасыларға атаулы әлеуметтік көмек көрсету сияқты олардың қызметіне тікелей қатысты.

3. Табыстарды олардың пайда болу көздері бойынша бөлшектеу. Жалпы, кедейшілікті талдау кезінде кірістерді көздер бойынша бөлуге болады (енбекақы, зейнетақы, әлеуметтік төлемдер, шаруашылық ішілік аударымдар және т.б.). Бұл бөлшектеу белгілі бір халық тобындағы кедейліктің себептерін түсіну үшін де, басқа көздерден алынған деректермен салыстыру арқылы деректердің сапасын тексеру үшін де пайдалы.

4. Қарапайымдылық пен арзандық. Тұтыну шығындарымен салыстырғанда, үй шаруашылықтарының кірісі туралы мәліметтерді жинау әдетте арзанырақ. Әкімшілік деректер болмаған жағдайда да әлеуетті кіріс көздерінің салыстырмалы түрде аздығына байланысты тиісті деректерді жинау қиын емес. Сондықтан, тұрмыс деңгейінің табысқа негізделген көрсеткіштері әсіресе тұтыну деректерін жинауға кететін шығындар шектен тыс жоғары болғанда немесе ұлттық немесе аймақтық деңгейде бағалаудың жоғары дәлдігін қамтамасыз ету (үлкен іріктемелерді пайдалана отырып сауалнама жүргізу) басымдылық болып табылатын кезде өте пайдалы.

Кемшіліктер

1. Табыс пен өмір сүру деңгейі арасындағы байланыс әрқашан айқын бола бермейді. Табыс – өмір сүру деңгейінің нақты емес, әлеуетті өлшемі. Тиісінше, ағымдағы табыс мөлшері өмір сүру деңгейін асыра бағалауы мүмкін (отбасы жинақ жинап, барлық алынған кірісті тұтынуға жұмсамаған кезде) немесе оны төмендететін (ағымдағы тұтыну тек кіріспен шектелмей, жинақтарды жұмсау арқылы толықтырылған кезде). немесе қарыз қаражатын пайдалану).

2. Кейбір топтар үшін қысқа мерзімді ауытқуларға сезімталдық. Жоғарыда айтылғандарға байланысты халықтың кейбір топтарының кірістері әдетте қол жеткізілген өмір деңгейінде көрсетілмейтін қысқа мерзімді ауытқуларға ерекше сезімтал болуы мүмкін. Бұл топтарға өзін-өзі жұмыспен қамтығандар, ауыл шаруашылығы қызметкерлері және уақытша жұмыссыздар кіреді.

3. Кейбір табыс құрамдастарын өлшеу қиын. Жалақы және жалақы сияқты табыстың кейбір құрамдас бөліктері туралы деректерді жинау өте оңай болғанымен, басқа құрамдастарды (соның ішінде өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың кірістерін және әсіресе ауыл шаруашылығындағы кірістерді) дәл бағалау, негізінен, бөлудің қиындығынан әлдеқайда қиын. өндірістік шығындар мен табыс. Дамушы елдерде табыс туралы деректерді жинау және оның дұрыстығын бағалау өте қиын болуы мүмкін, өйткені бұл елдердегі халықтың көпшілігі бейресми секторда жұмыс істейді. Соңғы жылдары импутациялау әдістерін қолданудың көбеюінің белгілері байқалды (табыстың нақты құрамдас бөліктері туралы ақпаратты алу мүмкін еместігіне немесе мүмкін еместігіне байланысты).

4. Кіріс туралы есеп беру. Бірқатар елдерде табысы төмен үй шаруашылықтары хабарлаған табыстар туралы жалпы тенденция бар екендігі туралы көрсеткіштер бар [2].

Бұл бірқатар себептерге байланысты болуы мүмкін. Атап айтқанда, адамдар қарастырылып отырған кезеңде шаруашылық ішілік аударымдар, әлеуметтік аударымдар немесе үйде өндірілген тауарларды сатудан түскен кірістер сияқты көздерден алған кірістерін ұмытуы мүмкін. Екіншіден, олардың кірістерін толық жария етуді қаламау, әсіресе, тиісті кірістің бір бөлігі салық органдарына хабарланбаған немесе мұндай кіріс заңсыз қызмет нәтижесінде алынған болса, құпиялылық мәселелеріне байланысты болуы мүмкін. Санақшыларға сұхбат

жүргізуді үйрету және ақпараттың құпиялылығын қорғау ережелерін түсіндіру, респонденттерден мүмкіндігінше төлем және басқа да құжаттарға сүйенуді сұрау және басқа көздерден алынған деректерді, мысалы, әкімшілік деректерді пайдалану арқылы кірістерді аз есеп беруді белгілі бір дәрежеде азайтуға болады.

Табысты әл-ауқат өлшемі ретінде қолданатын болсақ, өмір сүру деңгейінің статистикасы бойынша жұмыс әкімшілік көздерден түсетін табыстың кейбір құрамдас бөліктері туралы ақпаратты (мысалы, салық және әлеуметтік қамсыздандыру органдарының деректері) пайдалана отырып және оны толықтыратын гибридтік тәсілдерді қолдануды ұсынады. регистрлерде көрсетілмеген ақпаратты қамтамасыз ететін сауалнама деректерімен. Бұл әдіс көптеген елдерде қолданылуда. Үй шаруашылықтарының кірістері туралы деректер ұлттық шоттарда да бар. Дегенмен, ұлттық есептерді құрастыру үшін пайдаланылған дереккөздерде ақпарат әдетте жиынтық немесе нақты бөлшектеусіз жан басына шаққандағы түрде болады. Сондықтан олардың өмір сүру деңгейін өлшеуге пайдалылығы шектеулі [3].

Әкімшілік деректерді статистикалық мақсатта пайдалану деректерді жинауға кететін шығынды азайтады және респонденттерге түсетін жүктемені азайтады. Әлеуметтік статистиканың негізгі әкімшілік деректері халық реестрлері, салық органдарының тізілімдері, әлеуметтік қорғау органдарының мәліметтері, сондай-ақ денсаулық сақтау және білім беру органдарының деректері болып табылады.

Әдебиеттер

1. Кабашова Е.В. Статистическое исследование доходов населения и дифференциации в Республике Башкортостан. Уфа: Изд-во «Здравоохранение Башкортостана», 2018.
2. Meyer and Sullivan, 2011; Brewer and O’Dea.
3. A. Deaton, M. Grosh. 2000. «Consumption». Designing Household Survey Questionnaires for Developing Countries: Lessons from Ten Years of LSMS Experience. Washington, DC: World Bank.

Аннотация

В данной статье описывается методика измерения уровня жизни, в частности практика определения дохода. Изучаются все доходы в денежной и натуральной форме, а также услуги, ежегодно получаемые домохозяйством или его отдельными подразделениями. Не представляется возможным собрать необходимую информацию о некоторых компонентах доходов домохозяйств, например, о доходах, связанных с неоплачиваемыми бытовыми услугами, доходах от использования бытовых товаров длительного пользования. В статье рассматриваются преимущества и недостатки использования дохода в качестве меры бедности.

Annotation

This article describes the methodology for measuring the standard of living, in particular the practice of determining income. We study all income in cash and in kind, as well as services received annually by the household or its individual units. It is not possible to collect the necessary information on some components of household income, for example, income related to unpaid household services, income from the use of durable household goods. The article discusses the advantages and disadvantages of using income as a measure of poverty.

THE DYNAMICS OF THE PANDEMIC IN THE WORLD AND VARIOUS MODELS OF ITS RELIEF

The article takes into account several models of the epidemic spread: Chinese (strict quarantine and tracking of infections), Asia-Pacific (universal testing and tracking of infections), Western (ultralight, but more susceptible to quarantine) and circumvention (lack of borders of restrictive measures to develop a collective immunity). Two waves of the spread of the epidemic in 2020 were analyzed: in the spring and autumn of 2020, however, in the context of significant country dynamics, the incidence was uneven. The preventive measures introduced in different countries to contain the pandemic are excluded: the withdrawal of freedom of movement, the closure of schools and universities, entertainment and catering educational institutions, the transfer of employees to remote work, the closure of part of production, the quarantine of activities. The article concluded that early restrictive measures with their gradual easing manifest themselves and better control the incidence, and quarantines should be considered as the emergence of a healthcare system for the spread of the epidemic.

Key words: Chinese, Asia-Pacific, Western and Swedish models of dealing with the pandemic; countermeasures; restriction of freedom of movement; closing objects; transfer of employees to remote work, quarantine; restrictive measures

Кілт сөздер: Қытайлық, Азия-Тынық мұхиты, батыстық және шведтік пандемиямен күресудің үлгісі; қарсы шаралары; қозғалыс еркіндігін шектеу; объектілерді жабу; қызметкерлерді қашықтықтан жұмысқа ауыстыру, карантин; шектеу шаралары

Ключевые слова: китайская, азиатско-тихоокеанская, западная и шведская модели борьбы с пандемией; меры противодействия; ограничение свободы передвижения; закрытие объектов; перевод сотрудников на удаленную работу, карантин; ограничительные меры

The habitual life of people has changed overnight and dramatically during COVID-19 pandemic. People, cities, and even countries went into self-isolation mode and found themselves virtually locked within their borders. Planes stopped flying, traffic flows sharply decreased, and the rupture of technological chains and economic ties gave rise to a wave of bankruptcies and the shutdown of many enterprises around the world. The entertainment, tourism, and sports industries have ceased to function. Hotels, cinemas, restaurants, stadiums and other places of mass gathering of people are empty. Personal contacts, reduced to a minimum, have replaced online communication. Many types of work, industrial, business and other meetings, leisure, education, scientific conferences, etc. also moved there. The scale of changes and the speed with which they occurred became literally a shock and a complete surprise even for the scientific community.

Against this background, there were many serious and idle conversations about the nature and causes of the coronavirus. In addition, in most cases, all this is associated with globalization, its role and significance in the current situation. And this is quite understandable. The dramatically changed circumstances force us to address the topic of globalization. Even those who yesterday, without hesitation, used the Internet and modern means of communication, bought household and industrial goods produced in various countries in stores, and fruits and vegetables grown, including in the most exotic corners of the planet, suddenly realized that all this ultimately closes to the whole globe, for the whole planet, it is something interconnected, interdependent, a single whole.

As correctly noted in this regard, G. Farrell and A. Newman: "Globalization implies further specialization of labor between countries, this model incredibly increases efficiency, but at the same time leads to unprecedented vulnerability. Strikes like the COVID-19 pandemic reveal a similar vulnerability. A single supplier or region specializing in one product, at the time of a crisis, can cause the fragility of the entire system, the entire supply chain can be disrupted. In the coming months, we will see even more manifestations of this vulnerability." While agreeing with this assessment of the impact of globalization on the economy, it should nevertheless be emphasized that the key element in

this global system is man. Thus, no matter how anyone previously treated global processes or the same level of problems, structures, movements and whatever ideas they had about them, no one can ignore the talk about the connection between coronavirus and globalization.

On December 31, 2019 - the World Health Organization (WHO) has announced an outbreak of pneumonia of unknown origin in Wuhan (China). On January 30, 2020, the global situation related to the disease was recognized as a "public health emergency of international importance." At this time, other countries began to report cases of infection, including France, Germany, the USA. On March 11, WHO announced the beginning of a coronavirus pandemic – by this time a new viral infection had been detected in 114 countries, more than 118 thousand people were already sick with COVID-19. As of February 1 (the analysis in the section is carried out as of February 1, 2021), more than 100 million COVID-19 cases have been identified worldwide, more than 2 million people have died.

The spread of Covid-19 around the world occurred unevenly, reflecting the existing problems in different countries: accessibility and coverage of medical care; the speed of government response and the degree of public confidence in the authorities; issues of internal social policy and the standard of living of the population (many continued to go to work with symptoms, spreading the virus, because they did not have enough money to live). In order to contain the epidemic of a new infection, various measures were taken in the countries – from closing external borders and restricting transport links within the country to introducing a complete lockdown, closing shops and public institutions, transferring employees to remote work. Experience has shown that countries with earlier and coordinated measures have managed to cope with the pandemic quickly and with less losses.

An analysis of the sequence of the introduction of measures in a number of countries suggests that strict lockdowns for a short period are more preferable than soft, but long-term restrictive measures, both in order to save lives and for long-term support of economic activity in the country. Nevertheless, the policy of containing the epidemic in China really proved to be effective, so in April 2020 the last infected patients were discharged from hospitals, and until February 2021 the situation remained fairly stable (apart from several local outbreaks). The key factor for containing the epidemic was a quick and tough response – a complete lockdown in the foci of infection, as well as the use of digital technologies to track the health and contacts of the population (health codes, contact identifier, outdoor cameras and thermal scanners). The movement of the population in the centers of infection was strictly controlled, a ban was imposed on leaving the center, on leaving the neighborhood without a pass and a mask, all cultural, tourist and entertainment facilities were closed. The regime of the highest response was declared, hospitalization was carried out in case of any suspicion of infection; criminal penalties (up to the death penalty) were introduced for those who did not want to be treated or comply with quarantine, as well as for harming medical workers.

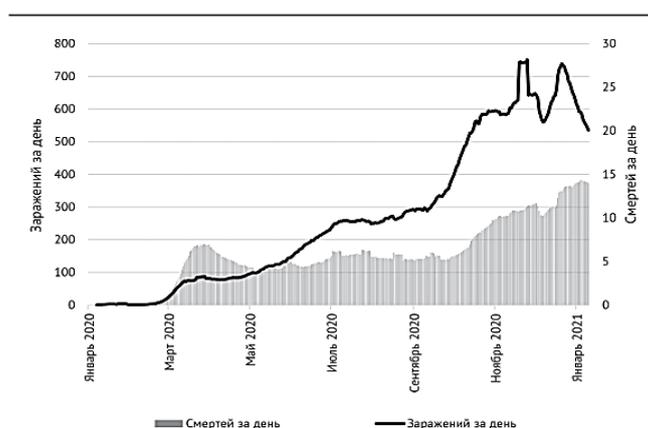

Figure 1. Dynamics of infections and deaths from COVID-19 on average per day (moving average for 7 days), thousand people

On the contrary, a reward was promised for each self-"surrendered" or for reporting other cases. At the same time, China promptly launched widespread rapid testing to detect coronavirus in Hubei Province, even with minimal suspicion of the disease. The Chinese rapid response model made it

possible to localize the source of infection and limit the spread of the virus already 2 months after the start of the pandemic. At the same time, the relaxation of quarantine restrictions in China took place gradually, while maintaining reasonable precautions: total disinfection, continued social distancing and disease tracking. As of February 2021, all restrictions have been lifted in China, except for the mask mode.

The negative aspects of the organization of the fight against coronavirus in China include the concealment of information at the early stages of the spread of the virus, insufficient protection of medical workers, concerns about the total control of the authorities over people's lives and after the epidemic due to the universal collection of data through special applications without protecting this data. It is because of this that China's experience in containing the epidemic turned out to be inapplicable in Western countries and the United States, where a more severe epidemiological situation has developed – perhaps not so much because of the inapplicability of total lockdown and tracking measures, as because of the insufficiently rapid response of the authorities and inconsistency of measures (in the United States) [1].

In general, several models of combating the spread of the epidemic can be distinguished: the Chinese one already described (hard lockdown and contact tracking), the Asian-Pacific one (universal testing and contact tracking), the Western one (a milder but longer lockdown), and the Swedish one (the absence of restrictive measures in order to develop collective immunity). In 2020, the world has experienced two waves of epidemic spread: the first occurred in spring and ended in most countries in summer with the onset of heat, the second – in autumn. However, in the context of individual countries, the dynamics of morbidity was uneven: for example, in Italy, Russia and Iran, it is possible to clearly distinguish the beginning and decline of the first and second waves of diseases; in the USA, Sweden and the UK, the second wave was still continuing as of the end of January 2021; in India, where the surge of diseases occurred in the summer, only the first and so far only wave of the epidemic is fading; in Brazil, both waves began later than in other countries, but over the entire period (even during the weakening of the first wave), a significant number of cases and deaths from the virus persisted (Figure 2)

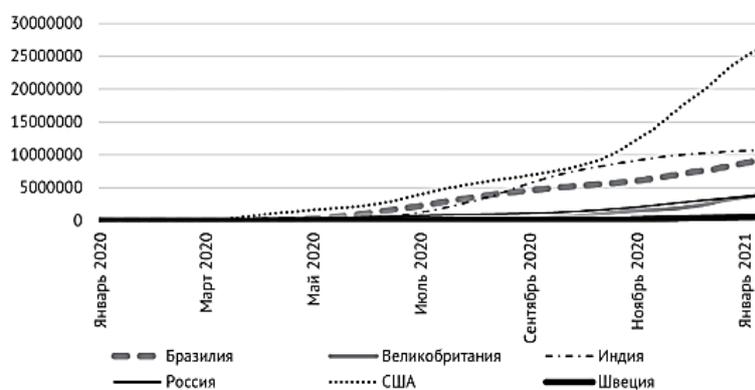

Figure 2. Dynamics of Covid-19 spread in selected countries

To begin with wave: At the very beginning of the pandemic, the main risks of the spread of COVID-19 fell on countries that have: a) certain problems in the health care system; b) a lot of contacts with Chinese specialists and tourists; c) high density or crowding of the population. That is why the first major outbreaks of the epidemic outside of China occurred in Italy, Iran and South Korea (the leaders of the incidence at the beginning of March), which combined all these risks. The healthcare system in Italy, based on European standards, quickly reached the saturation point, and therefore doctors faced a difficult choice – who to hospitalize. For a significant part of the population with an average and lower average income, high-quality and emergency medical care was not available. There was also a shortage of ventilators and protective equipment for doctors, as well as low testing coverage (only for patients with symptoms).

The Western approach is characterized by a slower response, the gradual introduction of restrictive measures – longer, but mild lockdowns, with the hope of maintaining a balance between saving people's lives and maintaining the economy. The main purpose of the measures introduced in Europe (and other

countries using the Western approach, including the USA, Russia) was not to completely stop the pandemic, but to stretch it over time in order to reduce the burden on hospitals. And this approach led to the fact that Europe became the new center of the pandemic – by mid-March, the number of infected in Europe exceeded the number of cases in China. At first, Italy was the leader in morbidity, as we have already noted, a little later the virus spread to Spain, then to France, Germany and the UK. On March 17, the external borders of the European Union were closed for entry.

Despite the fact that at the beginning of the pandemic, the worst epidemiological situation was in Italy, by April there were already more cases in Spain. The authorities' response was even slower, as well as the absence of a ban on people's meetings and events at first. A similar situation developed in France and the UK (which also subsequently overtook Italy in terms of the number of infected). The virus spread rapidly across countries due to belated and insufficiently strict restrictive measures, low coverage of testing at the initial stage. Due to the rapid overload of the healthcare system in these countries during the first wave, there were quite high rates of both morbidity and mortality from COVID-19.

The Swedish approach in the fight against the epidemic deserves special attention. In the first wave, it was based on the rejection of harsh measures and universal quarantine, isolation of the population only from the risk group. It was assumed that the rest would get over the virus and group immunity would be developed. The fight against the virus in Sweden was based only on voluntary actions and government recommendations (on switching to remote work, avoiding contact with the elderly, keeping a distance). In addition, a ban on wearing masks was literally introduced in the country (arguing that improper wearing would do more harm than good). At first, such an approach seemed to work – this was also facilitated by the fact that Sweden has a very low density of people and, in general, a fairly high standard of living, which makes it easier for the population to maintain social distance, in addition, the level of law-abiding and trust in the government in Sweden is very high.

However, from the very beginning, the Swedish approach was severely criticized both inside and outside the country, since the low testing coverage did not reflect the real situation in the country. Very few coronavirus tests were conducted: only for people with severe symptoms; people with mild symptoms were not isolated, but only recommended to stay at home. The real situation was better evidenced by the level of excess mortality of the population, 5-10 times higher than in neighboring Scandinavian countries, where much stricter measures were introduced. At the beginning of the summer, the spread of the epidemic stopped somewhat, but in the second wave, quite serious outbreaks of the epidemic occurred in the country. At the same time, a program of universal population testing and contact tracking is being launched in Sweden in September, which revealed the true statistics of morbidity and led to a revision of the epidemiological policy in the country.

In October, new rules are still being introduced in the form of recommendations, but starting in November, measures begin to tighten: at first, meetings of people were limited (no more than 8 people), then the mandatory wearing of masks was introduced. In January, when it became clear that the measures introduced were not enough, the authorities for the first time introduced serious restrictive measures at the legislative level – in connection with the entry into force of the emergency law, which made this possible. Thus, the authorities, 10 months after the start of the pandemic, were able to impose fines for violating social distance, close shops and entertainment venues, as well as restrict public transport and congestion, transfer high school classes to remote education – and only this tightening of measures finally allowed to contain the spread of the epidemic in the country [2].

In Italy, first of all (from April 14), bookstores and children's clothing stores were opened, subject to mandatory disinfection 2 times a day; in Germany, a number of small non-food stores were also opened from the beginning of May. In the USA, on April 17, recommendations were issued for three phases of easing restrictions: first of all, shopping, sports and restaurant zones with large areas that can provide distance are being opened, construction, realtors and civil servants are resuming work. However, in a number of states there was a rather abrupt and untimely cancellation of measures, which led to the resumption of the growth of diseases and the return of restrictions in the summer.

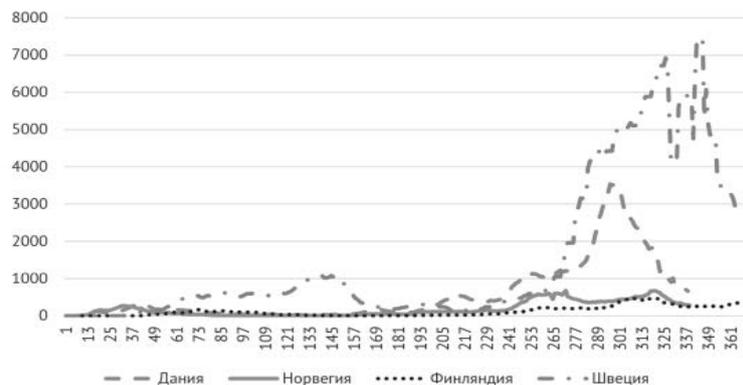

Figure 3. Number of detected COVID-19 cases per day (7 days on average)

The leaders in morbidity are the USA (over 26.1 million people as of January 31), India (over 10.7 million), Brazil (9.2 million), Great Britain and Russia (3.8 million), France (3.2 million) (Fig. 1.7). At the same time, the leaders in the number of new cases per 1 million people are Portugal (over 1,000 new cases), Israel, Spain, Montenegro (Figure 3). The USA is in 12th place with a daily incidence of 458 people per 1 million people. The tightening of measures in European countries is not least due to the emergence of a new, rapidly spreading "British" strain, in connection with which many countries have imposed a ban on entry from the UK. In the UK itself, with the discovery of a new strain at the end of December, restrictions were tightened in several regions, and a nationwide lockdown was introduced on January 5. Restrictive measures were quite strict – schools were closed, most employees were transferred to remote operation, leaving the house is allowed only to visit a grocery store or a doctor, as well as to play sports near home. Thus, this is the third lockdown introduced during the pandemic in the UK. Measures are also being tightened in Germany, France and Portugal; in Sweden, restrictions were introduced for the first time.

Measures introduced in different countries to contain the pandemic included a wide range of restrictions: restrictions on freedom of movement, closure of schools and universities, closure of entertainment and catering establishments, transfer of employees to remote work, shutdown of part of production activities, lockdown. Many countries have consistently and promptly introduced several measures at once, and the effectiveness of individual measures is difficult to assess, despite the fact that this sequence, in general, was similar. In general terms, there are several models of policy aimed at the spread of the virus. The Chinese model, implying a hard and fast lockdown in the foci of infection, tracking contacts, movements and health of people, allowed to quickly stop the epidemic and prevent new waves of infections, but such a model based on control and interference in private life is not applicable in Western countries [3]-[7]

The Asia-Pacific model (South Korea, New Zealand, Australia, Japan) relies on universal testing and contact tracking and has also shown its effectiveness in stopping the epidemic even at the stage of the first wave, despite milder restrictions than in China. The Western model (European countries, USA, Latin America, Russia) uses the possibility of introducing soft but long-term measures, but in different countries this model had its own peculiarities. The earlier and earlier the first restrictive measures were introduced, the faster it was possible to stop the spread of the virus in the country. So, in France, Spain, Germany and Italy, faster than in other Western countries, they were able to stop both the first and even the second wave of diseases.

On the contrary, in Sweden (which did not introduce any measures until almost the end of 2020), in the USA (heterogeneous and uncoordinated policies in different states, abrupt lifting of restrictions) and in Brazil (very late response of the authorities), where the second wave of diseases was much more serious, and during the summer plateau there was a high level of diseases. This leads to the conclusion that early restrictive measures with their gradual weakening allow for better control of morbidity, and lockdowns should be considered as an effective intervention of the health system to stop the spread of the epidemic.

References

1. Бондаренко Н.Е. Малое и среднее предпринимательство в период пандемии COVID-19: потери, государственная поддержка // Экономика и предпринимательство.- 2021.- №1(126). - С. 628-631.
2. Жильцов С.С. Пандемия COVID-19: глобальная перезагрузка политического и экономического развития // Проблемы постсоветского пространства, 2021.-№ 8(4).- С. 414 - 424.
3. Цветков В.А., Дудин М.Н. Пандемия COVID-19 как угроза продовольственной и экономической безопасности страны. Экономика и управление. 2020.- № 26(4).- С. 334-344.
4. Комитет по координации статистической деятельности (ККСД), 2020.- <https://unstats.un.org/unsd/ccsa/>
5. Станик Н.А. Цикличность экономики и финансовые кризисы // Вопросы экономики, 2012.-№ 31 (121). - С. 37-45.
6. Дробот Е.В., Потехина Н.В. Таможенно-тарифное регулирование внешнеторговой деятельности как инструмент обеспечения экономической безопасности // Экономические отношения. 2017.-Том 7. -№ 3.-С. 229-246.
7. Дробот Е.В. Влияние пандемии COVID-19 на рынок труда США // Экономика труда.- 2020.-Том 7. -№ 7. – С. 577-588.

Аңдатпа

Мақалада індеттің таралуымен күресудің бірнеше үлгілері талқыланады: Қытайлық (қатаң карантин және қарым-қатынаста болғандарды анықтау), Азия-Тынық мұхиты (эмбебап тестілеу және қарым-қатынаста болғандарды анықтау), батыстық (жұмсақ, бірақ ұзағырақ карантин) және шведтік (үйір иммунитетін дамыту үшін шектеу шаралары жоқ). Біз 2020 жылы індеттің таралуының екі толқынын талдадық: 2020 жылдың көктемінде және күзінде, алайда жекелеген елдер контекстінде аурушандық динамикасы біркелкі болмады. Індетті болдырмас үшін әртүрлі елдерде шаралар енгізілген: қозғалыс еркіндігін шектеу, мектептер мен университеттерді жабу, ойын-сауық және қоғамдық тамақтану орындарын жабу, қызметкерлерді қашықтықтан жұмысқа ауыстыру, өндірістік қызметтің бір бөлігін жабу және карантин. Мақалада ерте шектеу шаралары оларды бірте-бірте жеңілдету арқылы ауруды жақсы бақылауға мүмкіндік берді, ал карантинде індеттің таралуын тоқтату үшін қоғамдық денсаулық сақтаудың тиімді араласуы ретінде қарастырылуы керек деген қорытындыға келді.

Аннотация

В статье рассматривается несколько моделей борьбы с распространением эпидемии: китайский (жесткий карантин и отслеживание контактов), азиатско-тихоокеанский (всеобщее тестирование и отслеживание контактов), западный (более мягкий, но более длительный карантин) и шведский (отсутствие ограничительных мер для выработки коллективного иммунитета). Проанализировали две волны распространения эпидемии в 2020 году: весной и осенью 2020 года, однако в разрезе отдельных стран динамика заболеваемости была неравномерной. Рассмотрены меры, введенные в разных странах для сдерживания пандемии: ограничение свободы передвижения, закрытие школ и вузов, развлекательных заведений и заведений общественного питания, перевод сотрудников на удаленную работу, закрытие части производственной деятельности, карантин. В статье сделан вывод, что ранние ограничительные меры с их постепенным ослаблением позволили лучше контролировать заболеваемость, а карантин следует рассматривать как эффективное вмешательство системы здравоохранения для остановки распространения эпидемии.

Eshpanova D.D., Ph.D, associate professor
Almaty Humanitarian-Economic
University of Humanities and Economics, Almaty
Bekzhanova T.K., PhD, Associate Professor
«Esil University», Nur-Sultan

METHODS OF COLLECTING AND PROCESSING STATISTICAL INFORMATION ON UNEMPLOYMENT IN KAZAKHSTAN

Unemployment is a macroeconomic problem that has the most direct and strong impact on every person. Losing a job for most people means a decrease in living standards and causes serious psychological trauma. Therefore, it is not surprising that the problem of unemployment is often the subject of study by economists, statisticians. The article considers two methods of measuring unemployment: based on the data of the relevant services on registered unemployed and national sample surveys of households. The authors examined indicators of the state of the labor market, such as the unemployment rate and others. The article examines unemployment to determine its causes, as well as to improve public policy measures affecting employment.

Keywords: *unemployment, employment, unemployment measurements, unemployment indicators, unemployment statistics, labor market*

Кілт сөздер: *жұмыссыздық, жұмыспен қамту, жұмыссыздықты өлшеу, жұмыссыздық көрсеткіштері, жұмыссыздық статистикасы, еңбек нарығы*

Ключевые слова: *безработица, занятость, измерения безработицы, показатели безработицы, статистика безработицы, рынок труда*

Currently, two main methods of measuring unemployment are used in world practice: on the basis of data from relevant services on registered unemployed and national sample household surveys. Each of the methods has its advantages and disadvantages. A sample survey of the population makes it possible to identify almost all categories of unemployed, including those who, for some reason, were out of sight of employment services.

In addition, survey data are convenient for cross-country comparisons. At the same time, the possibilities of using this method are limited. Firstly, for regular and high-quality surveys based on a representative (including by region) sample and operational processing of their results, appropriate technological support, qualified personnel and considerable financial costs are required. In many developing countries, this has become a serious obstacle to the widespread use of this method. Secondly, any sample survey, in contrast to continuous observation, objectively assumes the presence of a statistical error. In the process of fragmentation of the sample (for example, in regional analysis or disaggregation of indicators), the sampling error becomes more and more significant. At a certain stage, the sample may lose its representativeness. Thirdly, certain conceptual provisions that make up the samples, the questionnaire questions are periodically reviewed, which leads to the disparity of data for different periods of time.

The advantages of accounting for unemployment based on registration data are that significant financial costs are not required, and reporting is continuous and continuous, which makes it easy to separate seasonal fluctuations in employment, unemployment and other labor market parameters from long-term trends in their changes.

Solid statistics make it possible to analyze in detail the situation in each region and the situation of the unemployed by individual categories, since in this case, disaggregation in itself does not reduce the reliability of indicators. In countries using the registration method, there is a growing understanding that the information collected is inevitably incomplete, since it is only a by-product of a social protection body focused primarily on helping a certain contingent of the population [1].

Information about the number of registered unemployed who enjoy the right to benefits inevitably "cuts off" those unemployed people who either do not meet the registration criteria, or have violated some rules, or simply prefer to look for work on their own (although the number of the latter category in developed countries is small, since the registration procedure is simple, and benefits are paid

regularly). In addition, the criteria for granting benefits vary by country, so national data are not comparable. All these circumstances encourage European countries, based on the data of the employment services reporting, to conduct sample surveys regularly (usually once or twice a year) in accordance with the methodology of the International Labor Organization.

Thus, for the past four decades, many countries have been collecting data on the unemployment rate from two independent sources. According to sample surveys, the number of people who do not have a job or a profitable occupation, are actively looking for it and are ready to start work, who are classified as unemployed according to the methodology of the International Labor Organization. First of all, information is given on the absolute number of unemployed in the country and by region.

According to international standards, employment and unemployment are considered as two complementary characteristics. The equilibrium of the economic system corresponds to a certain level of employment. At the same time, the demand for labor usually exceeds the existing volume of employment, which causes the presence of unemployment. At the same time, this excess is not unlimited for ensuring the economic and social stability of society. Therefore, in market economies, employment and unemployment are studied systematically [2].

Statistical data are necessary when regulating the labor market, ensuring social protection of the population, organizing timely professional training and retraining of personnel.

Employment and unemployment statistics face the following tasks:

- collecting data on the number of employed and unemployed as components of the labor force;
- measuring the level of employment and unemployment in order to study the state, trends in the labor market;
- the study of the employment of the population to assess the situation on the labor market and its forecasting;
- study of the composition of the employed and unemployed in order to develop an employment program.

The fulfillment of these tasks creates conditions for measuring the supply of labor and its actual use.

Unemployment statistics provide extremely necessary information to society, used in various spheres of socio-economic policy. Data collection and development by employment services are carried out on the basis of departmental state statistical observation according to forms approved by the Department of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan and filled in with monthly, quarterly and semi-annual frequency. However, it should be borne in mind that the information received from this source of information is two to three times underestimated. This is due to a number of reasons: the relatively low amount of benefits paid; dissatisfaction with the jobs offered, the need to be regularly noted, and simply the unwillingness of many citizens to officially recognize themselves as unemployed.

Therefore, it is considered that the main source of information comprehensively characterizing the labor market should be recognized as a large-scale multi-purpose survey of the population on employment problems. The sample survey of the labor force is the most consistent (after the population census) type of statistical observation, with the help of which it is possible to cover almost all categories of the population (with the exception of the armed forces, the homeless and some other categories representing relatively small groups of the population) [3].

It is only on the basis of the materials of such a survey that it is possible to obtain internationally comparable information simultaneously on three main categories of the population - the employed, the unemployed and the economically inactive.

One of the distinctive features of the survey is the ability to provide extremely detailed data that gives a large number of demographic and socio-economic characteristics: age, gender, citizenship, marital status, family relations, education level, various types and types of employment, industry, profession, ways of finding work, reasons for economic inactivity, etc.

The survey materials will help the business community develop a long-term marketing strategy. They can be widely used to monitor existing economic conditions, form government programs to assist certain groups of the population and forecast future changes in order to make more informed decisions related to investments, which contributes to increased business activity and economic growth.

It is believed that due to the special importance of the surveys conducted, work is needed to improve questionnaires, organize data collection and processing technology, and use the experience of foreign

countries. It is necessary to introduce new, progressive directions for improving work in this area, namely, the introduction into statistical practice, along with standard surveys, of modular surveys that may concern a sample group of the population, individual topics (problems) or individual regions (local labor markets).

Depending on the information needs, such problems as the situation on the labor market of persons requiring social protection (for example, school leavers, pensioners discharged from the armed forces); the situation on the rural labor market; secondary employment; employment in the informal sector, etc. act as objects of such surveys. The introduction of modular surveys will allow analyzing additional aspects of unemployment, assessing the effectiveness of various forms of active policy in the labor market [4].

The labor market is one of the elements of a market economy. It is a system of public relations in the coordination of the interests of employers and hired labor. The most important indicator of the state of the labor market is the unemployment rate. The only factor constraining the growth of unemployment from the point of view of dynamic flows in the labor market is a significant increase in the share of the unemployed who have joined the economically inactive population (for example, women are engaged in household management).

According to most economists, full employment is an abstract concept, incompatible with the idea of a developed market economy. However, unemployment should still be placed within a certain framework within which an effective growth regime and a state of economic stability are achieved. The main way to solve the problem of unemployment in the labor market is economic growth of production (restoration of mothballed production capacities), which will lead to an increase in the growth rate of the number of people employed in the economy.

Работа выполнена при поддержке МОН РК, грант № ИРН - АР14869671

References

1. Breev, B.D. Unemployment in modern Russia - M.: «Science», 2021. - 269 p
2. Galkina V.A. Statistics: Textbook. - M.: RGAZU, 2019 – 421s.
3. Kharchenko L.P., Ionin V.G., Glinsky V.V. Statistics. Textbook/L.P. Kharchenko, V.G. Ionin, V.V. Glinsky. - M.: INFRA-M, 2020.- 402s.
4. Eliseeva I.I. et al. Statistics: Textbook / Edited by I.I. Eliseeva. - M.: Crocus, 2018 – 387с.

Аңдатпа

Жұмыссыздық әр адамға тікелей және күшті әсер ететін макроэкономикалық проблема. Көптеген адамдар үшін жұмысынан айрылу өмір сүру деңгейінің төмендеуін білдіреді және ауыр психологиялық жарақат әкеледі. Сондықтан жұмыссыздық мәселесі көбінесе экономистер мен статисттердің зерттеуі болып табылатыны таңқаларлық емес. Мақалада жұмыссыздықты өлшеудің екі әдісі қарастырылған: тіркелген жұмыссыздар туралы тиісті қызметтердің деректері және үй шаруашылықтарының ұлттық іріктемелі зерттеулері негізінде. Авторлар жұмыссыздық деңгейі және басқалары сияқты еңбек нарығының жай-күйін қарастырды. Мақалада жұмыссыздық оның себептерін анықтау, сондай-ақ жұмыспен қамтуға әсер ететін мемлекеттік саясат шараларын жетілдіру үшін зерттелген.

Аннотация

Безработица представляет собой макроэкономическую проблему, оказывающую наиболее прямое и сильное воздействие на каждого человека. Потеря работы для большинства людей означает снижение жизненного уровня и наносит серьезную психологическую травму. Поэтому неудивительно, что проблема безработицы часто является предметом изучения экономистами, статистами. В статье рассмотрены два метода измерения безработицы: на основе данных соответствующих служб о зарегистрированных безработных и общенациональных выборочных обследований домохозяйств. Авторы рассмотрели показатели состояния рынка труда, такие как уровень безработицы и другие. В статье изучена безработица для определения ее причин, а также для совершенствования мер государственной политики, влияющих на занятость.

Имашев А.Б., PhD,
Esil University, г. Нур-Султан
Мухамбетов Е.Ж., интерн,
НАО «МУА», г. Нур-Султан

РОЛЬ СТАТУСА ЗАНЯТОСТИ В СИСТЕМЕ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье рассматривается роль и значение статуса занятости, международная классификация статуса занятости, а также проведен анализ динамики занятого населения Казахстана согласно статусу занятости.

Ключевые слова: *занятость, статус занятости, международная организация труда, экономически активное население*

Кілт сөздер: *жұмысбастылық, жұмысбастылықтың мәртебесі, халықаралық еңбек ұйымы, экономикалық белсенді халық*

Keywords: *busyness, employment status, international labour organization, economically active population*

Нужно сказать, что в изучении основных индикаторов рынка труда важное значение имеет рассмотрение вопроса занятости населения по статусу занятости. Как правило, статус в занятости определяется для экономически активного населения, то есть для лиц, занятых в отраслях народного хозяйства, а также для безработных.

Существует международная классификация статуса занятости Международной организации труда ООН (рисунок 1) [1]. Статус в занятости определяет правовое положение различных групп населения в системе трудовых отношений. Как правило, классификация населения по статусу в занятости осуществляется при проведении переписи населения, в процессе обследований населения на предмет занятости, а также в ходе различных социально-демографических обследований.

Все население, занятое в экономике, подразделяют на 2 группы:

- работающие по найму, куда включаются гражданские лица и военнослужащие;
- работающие не по найму.

Согласно классификации МОТ, статус занятости рассматривается в зависимости от типа полномочий [2]. Тип полномочий относится к характеру контроля и власти, которая осуществляется над хозяйствующим субъектом. Тип полномочий используется для классификации работников как зависимых или независимых работников. Под зависимыми работниками понимаются работники, которые не имеют полной власти или контроля над предприятием, в котором они работают. Независимые работники владеют предприятием (учреждением, организацией), то есть хозяйственной единицей, в которой они работают, и контролируют ее деятельность. Такие работники принимают важные стратегические и оперативные решения относительно экономической единицы, не подотчетны другим лицам и не контролируются ими, не зависят от какой-либо другой экономической единицы. Они могут работать самостоятельно или в партнерстве с другими независимыми работниками, а также могут предоставлять или не предоставлять работу другим.

**Рисунок 1. Международная классификация статуса занятости
Международной организации труда**

В статистике занятости тип экономического риска используется для классификации работников, когда их делят на работников, работающих для получения прибыли, и на работников, работающих за заработную плату. Работники, ориентированные на получение прибыли, - это наемные лица, вознаграждение которых прямо и полностью зависит от прибыли или убытков, полученных экономической единицей, в которой они работают, включая вознаграждение в денежной или натуральной форме в результате коммерческой сделки за произведенные товары или предоставленные услуги. Они не получают заработную плату или оклад за отработанное время. Работники по найму за заработную плату - это нанятые лица, которые получают или ожидают получить вознаграждение в денежной или натуральной форме в обмен на отработанное время или за каждое произведенное изделие или услугу.

Динамика и структура наемных работников республики, человек [3]

Показатель	Год					Отклонения 2021 г от 2017 г	
	2017	2018	2019	2020	2021	(+,-)	%
Занятое население, всего	8585153	8694989	8780829	8732040	8807113	221960	102,6
Наемные работники	6485931	6612467	6681580	6686666	6710206	224275	103,5
В т.ч. занятые:							
- в организации	5796293	5857376	5879607	5791030	5811436	15143	100,3
- у физических лиц	528773	567247	515499	568013	548226	19453	103,7
- в крестьянском хозяйстве	158611	156262	253426	276071	283257	124646	178,6
- по договору на оказание услуг	2254	31582	33048	51552	67287	65033	В 29,9 раза
Наемные работники	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	0,0	0,0
В т.ч. занятые:							
- в организации	89,4	88,6	88,0	86,6	86,6	-2,8	96,9
- у физических лиц	8,2	8,6	7,7	8,5	8,2	0,0	0,0
- в крестьянском хозяйстве	2,37	2,4	3,8	4,1	4,2	1,83	177,2
- по договору на оказание услуг	0,03	0,4	0,5	0,8	1,0	0,97	В 33,3 раза

В соответствии с таблицей 1, численность наемных работников за последние годы увеличилась на 224275 человек или на 3,5%. Специалисты центра прикладных исследований «Талап» утверждают, что для достижения состояния рынка труда до уровня стран Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) численность наемных работников в Казахстане должна вырасти до 8 млн. человек к 2030 году. Для достижения этого показателя к рассматриваемому периоду времени должно быть создано дополнительно примерно 1,3 млн. рабочих мест. Опросы, проводившиеся среди безработных, показали, что населению республики нужна работа, а не возможность заниматься собственным делом и создавать рабочие места для других людей. В связи с этим можно предположить, что прогнозы центра прикладных исследований «Талап» могут со временем превратиться в реальность.

Необходимо заметить, что в структуре занятого населения Казахстана наемные работники представляют собой его подавляющую часть. Так, удельный вес наемных работников в общем числе занятого населения в 2017 году составлял 75,7%, в 2018 году - 76%, в 2019 году – 76,1%, в 2020 году – 76,6%, в 2021 году – 76,2%. Отсюда видно, что колебания в значениях не отличаются значительным размахом. Оказалось, что в целом более двух третей занятого населения республики предпочитают заниматься наемным трудом.

Официальная статистика подразделяет наемных работников на работников, занятых в различных организациях и у физических лиц, в крестьянских (фермерских) хозяйствах и по договору гражданско-правового характера на оказание услуг. Среди них в последние годы наиболее высокий прирост числа работников замечен в крестьянских хозяйствах (на 78,6%), а также работников, задействованных в рамках договоров на оказание услуг (в 29,9 раза). В то время как численность наемных работников, занятых в организациях и у отдельных физических лиц, отличается низкими темпами прироста.

Тем не менее, удельный вес наемных работников, занятых в организациях, на протяжении анализируемого периода времени оставался наиболее высоким. Правда, наблюдается плавное снижение доли тех людей, которые работают в различных организациях. Но более заметное сокращение удельного веса данной категории работников в общей численности наемных работников произошло в 2020 и 2021 годах. В пределах 8% находится удельный вес работников, занятых у отдельных физических лиц. Небольшой удельный вес в общем числе наемных

работников приходится на тех, кто занят в крестьянских хозяйствах, а также на тех, кто работает в рамках договоров гражданско-правового характера на оказание услуг. Если в 2017 году доля данных двух категорий наемных работников в общем количестве наемных работников составляла 2,4%, то в 2021 году показатель достиг 5,2%, увеличившись за прошедший период в 2,2 раза.

Таким образом, посредством статуса занятости определяется правовое положение занятого населения, что непосредственно влияет на эффективную организацию трудовых отношений.

Статья подготовлена в рамках научного исследования «Региональная модель социально-трудовой мобильности молодежи как стратегический ресурс развития социально-экономической системы» (по гранту Комитета науки Министерства образования и Науки Республики Казахстан №AP13268868).

Литература

1. Остапенко, Ю.М. Экономика труда: Учебное пособие / Ю.М. Остапенко. - М.: Риор, 2019. - 223 с.
2. Мазин, А.Л. Экономика труда: Учебное пособие / А.Л. Мазин. - М.: Юнити, 2016. - 623 с.
3. <https://stat.gov.kz/> - Данные Официального сайта Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан

Аңдатпа

Мақалада жұмыспен қамту мәртебесінің ролі мен маңызы, жұмыспен қамту мәртебесінің халықаралық жіктелуі қарастырылады, сондай-ақ жұмыспен қамту мәртебесіне сәйкес Қазақстанның жұмыспен қамтылған халқының динамикасына талдау жүргізілді.

Annotation

The article examines the role and significance of employment status, the international classification of employment status, as well as the analysis of the dynamics of the employed population of Kazakhstan according to the employment status.

UDC 338.34

Mukhambetova L. C.E.S., Associate Professor
Nurgalieva Zh., C.E.S., Associate Professor
Esil University, Nur-Sultan

DEVELOPMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MECHANISMS IN THE INNOVATION SPHERE

As world practice shows, it is the interaction of government bodies and business structures that is the main source in solving social problems and economic development of any state. Today, one of the determining factors in the prospective development of Kazakhstan at the stage of economic transformation is the partnership between the state and business in solving the problems of society. The current state of society is due to the moral and psychological state of the population, moral fatigue, distrust of the state, political parties and other political institutions. Democratization and the formation of civil society are possible if the principle of social justice is ensured. Consequently, the formation of social partnership in Kazakhstan is most effective in terms of regulations, and not in the public mind, as is observed in developed countries.

Key words: public-private partnership, PPP mechanism, innovation process, projects, innovation sphere, PPP forms.

Кілт сөздер: мемлекеттік-жекешелік әріптестік, МЖӘ тетігі, инновациялық процесс, жобалар, инновациялық сала, МЖӘ нысандары.

Ключевые слова: государственно-частно партнерство, механизм ГЧП, инновационный процесс, проекты, инновационная сфера, формы ГЧП.

To effectively implement industrial modernization, it is necessary to develop and implement new, multicomponent forms of joint actions of government bodies and business structures. In this case, great emphasis should be placed on the realization of the business potential of the state. In our opinion, it is the entrepreneurial functions of the state that can affect the efficiency of the public-private partnership (PPP) mechanism, thereby accelerating the process of industrial modernization.

Before offering effective forms of implementation of the PPP mechanism, it is necessary to consider the development of public-private partnerships in Kazakhstan. According to the results of the 3rd quarter of 2019, the project base of Kazakhstani projects consists of 1235 projects

According to the implementation stages, 1223 projects of the local level can be classified as follows:

- 582 projects put into operation;
- 44 projects are at the stage of construction and installation works;
- 292 projects are at the stage of competition/negotiations and development/examination of tender documentation;

- 166 projects are planned;
- investment proposals are being developed for 46 projects;
- for 12 projects, a legal entity is determined for advisory support of the project;
- a request for expression of interest was submitted in the framework of 30 projects;
- 22 projects are registered with the Treasury;
- 12 projects are financially closed;
- for two projects, design estimates are being developed;
- the competition did not take place, the contract was terminated in 15 cases (Figure 1).

According to the Kazakhstan's PPP Center, as of May 2019, 539 contracts were concluded for local-level PPP projects. At the same time, the attracted funds make up a large share of investments in projects - 450,289 billion tenge, and 322,230 billion tenge - liabilities. From this it follows that within the framework of these agreements, 1.5 frequent calls fall on 1 tenge of public funds.

The experience of developed countries shows that the innovation process can develop intensively, both at the expense of private and public funding. More important is not the source of funding, but the effectiveness of these investments.

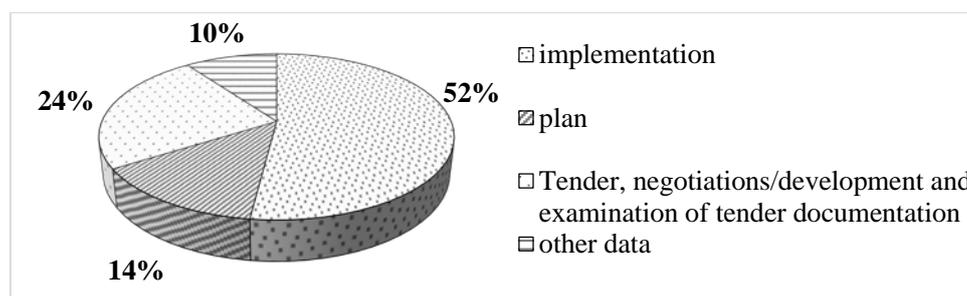

Figure 1. Status of local level PPP projects*

*Compiled according to the source [1]

According to our estimates, according to the analytical center ROSINFRA, the average volume of private investments per 1 project in Russia is 0.6 billion rubles, and in Kazakhstan - 1.2 billion tenge (or 0.2 billion rubles).

The sectoral structure of projects is dominated by education (49%), healthcare (21%), housing and communal services (10%) (Figure 2).

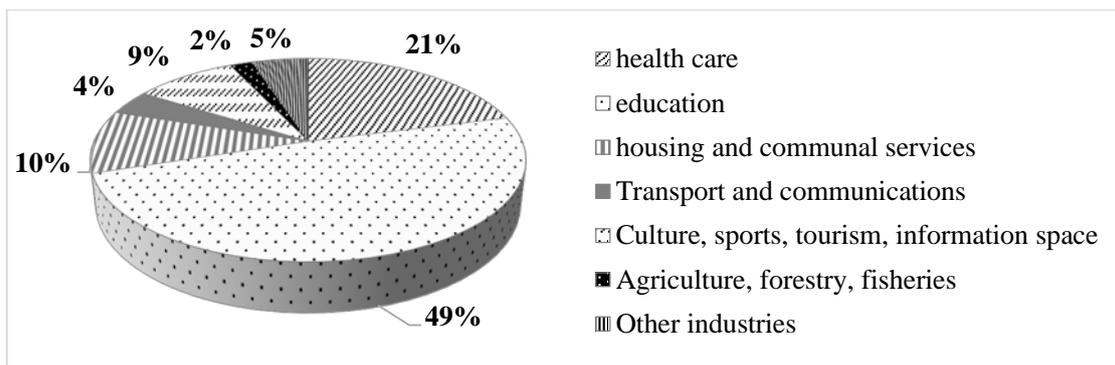

Figure 2. Structure of public-private partnership projects by industries and areas of activity, %*

*Compiled according to the source [2]

Thus, on the territory of Kazakhstan, most of the projects are in the areas of education and healthcare. In the field of education, this is the implementation of projects for such facilities as preschool institutions, schools, hostels for students and teachers, in the field of healthcare - hospitals, clinics, medical laboratories, feldsher and obstetric stations. The regional profile of PPPs is presented in Table 1.

Table 1

Regional profile of PPPs by sectors and areas of activity*

Regions	housing and communal services	health care	Agriculture, forestry, fisheries	Culture, sports, tourism, information space	Transport and communications	Education	Other industries	Total
The East Kazakhstan region	3/1	5/2	-	2/1	6/3	205/92	2/1	223/100
Almaty city	2/3	3/5	11/19	5/8	7/12	31/53	-	59/100
Kostanay region	8/13	17/28	1/1	6/10	-	26/43	3/5	61/100
Akmola region	6/11	4/8	1/2	-	2/4	40/75	-	53/100
Karaganda region	6/6	51/49	3/3	14/13	4/4	24/23	2/2	104/100
Kyzylorda Region	18/16	40/35	1/1	34/30	7/6	11/9	4/3	115/100
Turkestan region	20/14	31/21	-	8/6	1/1	66/46	17/12	143/100
Pavlodar region	13/19	23/33	-	6/9	1/1	15/21	12/17	70/100
Aktobe region	3/7	20/44	1/2	8/17	5/11	7/15	2/4	46/100
Almaty region	10/24	5/12	7/17	8/19	3/7	5/12	4/9	42/100
Shymkent city	18/58	5/16	-	4/13	1/3	2/7	1/3	31/100
Mangistau region	3/12	4/16	-	1/4	1/4	13/52	3/12	25/100
Nur-Sultan city	1/2	8/17	2/4	3/7	9/20	20/43	3/7	46/100
North-Kazakhstan region	2/4	8/14	-	4/7	2/4	38/69	1/2	55/100
West-Kazakhstan region	1/8	5/38	-	1/8	1/8	3/23	2/15	13/100
Atyrau region	6/17	5/14	1/3	2/5	1/3	21/58	-	36/100
Zhambyl region	1/1	31/27	-	3/3	-	78/69	-	113/100
Total	121/10	265/21	28/2	109/9	51/4	605/49	56/5	1235/100

* The numerator is the number of projects, the denominator is the share of the region in a particular industry in %
Compiled according to the source [2]

Most of the projects are being implemented in East Kazakhstan (18%), Turkestan (12%), Kyzylorda (9%), Zhambyl (9%) regions; least of all - in the West Kazakhstan region (1%), Mangistau region (2%), Shymkent city (3%), Atyrau region (3%). It follows from the given data that there are regions leading in terms of the total number of projects, but projects there are not being implemented in all industries. The most diversified sectoral structure of PPP can be observed in the Kyzylorda, Karaganda, Aktobe, Almaty regions and in the city of Nur-Sultan.

Among 1235 projects there are all types of contracts permitted by the country's legislation (life cycle contract, trust management of state property, leasing, concession, service contract, lease, other contracts corresponding to the signs of public-private partnership). The largest share among contracts is made up of contracts corresponding to the characteristics of PPP (31%) and service contracts (23%).

When concluding a service contract, the state pays for the availability and quality of the service, and all the risks associated with the safety of the object fall on the shoulders of the private partner. The scopes of this type of contract are the following industries: housing and communal services, healthcare, education and service in the field of informatization.

According to the register of the Kazakhstan PPP Center, 589 projects were put into operation, including 7 projects of the republican level: the Shar Station - Ust-Kamenogorsk railway, the North Kazakhstan - Aktobe region interregional power line, the passenger terminal of Aktau International Airport, the information system " Kundelik", the Nur-Zholy automobile checkpoint, the information system for paperless document management in the field of air cargo transportation (eFreight), the lighting system for the building of the administrative and technological complex "Transport tower". The leading industry within this group of projects is transport and communications [3].

The sectoral structure of regional projects put into operation is shown in Figure 3. Most of them are projects in the field of education (58%), healthcare (21%) and culture, sports, tourism and information space (7%).

Thus, both in projects at the operational stage and in the total number of projects, healthcare and education are the leading sectors.

To date, EAEU experts believe that Kazakhstan in the development of public-private partnerships is approaching the completion of the “genesis” stage, since the prerequisites corresponding to the first stage have been formed:

- relevant political decisions have already been made by the government;
- verification of the current legislation was carried out, as a result of which regulatory legal acts in the field of PPP were formed;
- a portfolio of projects is formed;
- basic concepts, standard documentation and practical recommendations are developed;
- experience of partnership accumulated in other countries has been systematized.

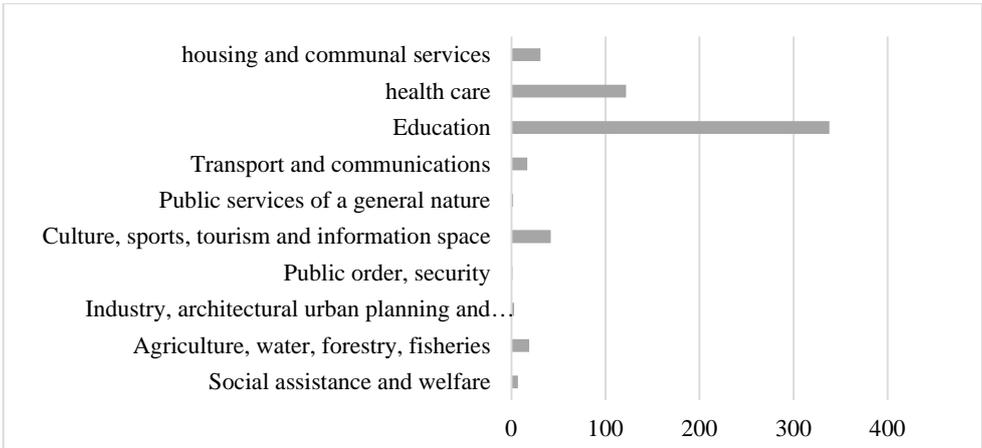

Figure 3. Sectoral structure of local projects, commissioned*
 * Compiled according to the source [3]

By November 2019, 589 projects were put into operation in the republic, of which 7 projects are of the republican level. PPP projects are implemented in all regions of Kazakhstan, the leaders are East Kazakhstan and three southern regions: Turkestan, Kyzylorda and Zhambyl [4].

At the republican level, transportation and energy infrastructure projects are being operated. At the regional level, education, healthcare, culture, sports, and the information space dominate, that is, in fact, we are talking about the provision of public goods. 86% of all projects at the local level are aimed at the implementation of state social obligations to the population in the field of providing public goods.

Based on the foregoing, the following forms of PPP can be proposed:

- revitalization of the activities of state development institutions with a clearer focus on achieving the goals of industrial modernization;
- implementation of foreign investments and promotion of the expansion of Kazakh capital to foreign markets, including in terms of direct and portfolio investments;
- formation of large vertically integrated companies with the participation of state assets in order to create growth points for high-tech industries and clusters;
- improvement and development of various forms of state protectionism and patronage of domestic companies entering foreign markets for final products;
- formation of a system of accelerated innovation and technological development of the economy on the basis of public-private partnership.

The activities of development institutions in the field of PPP require special attention. The following main functions aimed at PPP in the field of industrial and innovative development can be distinguished:

- attracting investments and facilitating financing (in various forms) of innovative and industrial projects (Investment Fund of Kazakhstan, Development Bank, Kazinvest);
- creation of infrastructure and subjects of innovative activity (Technological Development Agency);
- participation in the capital of foreign investment funds and the creation of joint funds with foreign participants for the purpose of technology transfer to Kazakhstan (Technological Development Agency, KazynaCapitalManagement);
- promotion to foreign markets of products of the non-primary sector of the industry of Kazakhstan (Investment Insurance Corporation, Corporation for the Development and Promotion of Exports);
- increasing the industrial and innovative orientation of large companies with state participation, promoting industrial modernization at the level of the main link (Samruk-Kazyna);
- assistance to the development of the innovation sphere, science, high-tech industries ("Parasat").

In the field of innovation, PPP principles find their application through the formation of an innovation system and are implemented through R&D contracts, development institutions, as well as participation in the authorized capital of technology parks, venture funds, business incubators together with private capital.

The Law of the Republic of Kazakhstan "On State Support of Industrial and Innovative Activities" introduced the following measures of state support for innovative activities: co-financing, leasing financing, guarantee obligations, guarantees, concessional lending, subsidizing interest rates and grants [5].

PPP should become one of the new forms of science financing. The allocation of funds from the budget should be supplemented by mechanisms for co-financing research and development, both by the state and business. The Investment Fund, the Agency for Technological Development and the Science Fund, as well as national management holdings, operate in this direction in Kazakhstan. These organizations account for 0.4% of the total costs for science.

Thus, the following directions for the formation of PPP in the innovation sphere can be proposed:

1. Complementary participation of the state and business in innovation processes. There should be no alternative, either the regulation of innovation activity by the state, or its subordination to the law of the market. At the same time, the state contributes to the development of the market, but does not replace it in any way. The allocation of funds from the budget should be an impetus for the business entity to take further action.

2. Sharing innovation risks between government and business. An approach is needed in which equal partners will jointly search for solutions to problems and share responsibility for the implementation of innovative projects. PPP programs should be focused on helping businesses to implement advanced technologies. The partnership can be in the form of a cooperative agreement, research institutes, universities and government departments. When managing a project, it is best to concentrate management in the hands of the business.

3. Use of decentralized channels of state support for innovation activity. Support from the state should not be manifested through direct funding, several channels should be used simultaneously. This reduces the risk of corruption.

4. Naturalization of state support for innovation. Transparency of support channels is enhanced if subsidies provided are replaced by public services. In this case, the state could take over the training of personnel, certification, information support, etc. Also, in-kind grants can be provided in the form of land plots on the territory of research institutes, technology parks and industrial zones.

5. Enterprise network support. The program of state support for information should be focused not on individual companies, but on groups. This will reduce the cost of such programs and facilitate the entry of enterprises into the market as cooperatives, which are united by the joint use of technology and resources.

References

1. Report of the Kazakhstan Center for Public-Private Partnership for 2018-2019. – Nur-Sultan, 2020
2. Panzabekova A.Zh., Andreeva G.M. Development of public-private partnership in the innovation sphere of Kazakhstan // Scientific journal NRU ITMO. - 2021. - No. 6
3. 864 public-private partnership projects are being implemented in Kazakhstan. The total volume of attracted and planned investments exceeded a trillion tenge // kapital.kz/economic/v-kazahstane-realizuyut-proyekta-gchp.html
4. Which region in Kazakhstan is the leader in the implementation of public-private partnership projects // www.kazinform.ru/ru/kakoy-region-v-kazahstane-lidiruet-po-realizacii-proektov-gchp
5. Republic of Kazakhstan. Law of the Republic of Kazakhstan. On state support for industrial and innovative activities: adopted on January 9, 2012

Аңдатпа

Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, мемлекеттік органдар мен бизнес- құрылымдардың өзара қатынасы кез- келген мемлекеттің әлеуметтік мәселелерді шешу мен экономикалық дамытудың негізгі көзі болып табылады.

Бүгінгі күні экономикалық қайта құру кезеңінде Қазақстанның басымды дамуын анықтайтын факторлардың бірі қоғам мәселелерін шешудегі мемлекет пен бизнестің әріптестігі болып табылады.

Қоғамның қазіргі жағдайы халықтың моральді- психологиялық жағдайына, моральдік шаршауға, мемлекетке, саяси партияларға және басқа да саяси институттарға деген сенімсіздікке байланысты.

Демократияландыру және азаматтық қоғамды қалыптастыру әлеуметтік әділеттілік қағидатын қамтамасыз ету арқылы мүмкін болады. Демек, Қазақстанда әлеуметтік әріптестікті қалыптастыру дамыған елдерде байқалғандай, қоғамдық санада емес, Нормативтік-құқықтық тұрғыда неғұрлым тиімді.

Аннотация

Как показывает мировая практика, именно взаимодействие государственных органов и бизнес-структур является основным источником в решении социальных проблем и экономического развития любого государства. Сегодня одним из определяющих факторов перспективного развития Казахстана на этапе экономических преобразований является партнерство государства и бизнеса в решении проблем общества. Современное состояние общества обусловлено морально-психологическим состоянием населения, моральной усталостью, недоверием к государству, политическим партиям и другим политическим институтам. Демократизация и формирование гражданского общества возможны при обеспечении принципа социальной справедливости. Следовательно, формирование социального партнерства в Казахстане наиболее эффективно в нормативно-правовом, а не в общественном сознании, как это наблюдается в развитых странах.

ЦИФРЛІ ҚАЗАҚСТАН: ЕЛДІҢ ЭКОНОМИКАСЫНА ӘСЕРІ

Қазақстандағы цифрлық экономикасының артықшылықтарын бағалау және даму проблемаларын анықталды.

Мақаланың әдіснамалық негізі маркетингтік стратегияны талдау, жалпылау және болжау, компаниялардың жұмысын ұйымдастыру принципі және субъектілердің экономикалық мінез-құлқы болып табылады. Мемлекеттік органдардың ресми көздері, АКТ-ның әлемдік рейтингтері, ғылыми мақалалар және шет елдердің цифрлық экономиканы дамыту жөніндегі тәжірибесі зерделенді.

Бизнес стратегиясына, бәсекелестікке, маркетингтің жаңа мүмкіндіктеріне және клиенттермен жұмыс істеуге, жаңа пайда мен бәсекеге қабілеттілік факторларының пайда болуына байланысты жағдайлар бақыланады.

Қазіргі заманғы компаниялар қызметінде экономиканың цифрлық сегментінің маңыздылығы айқындалды. Цифрлық технологияларды жаппай енгізуден экономикалық дамудың оң әсерлері белгіленді.

Зерттеу көрсеткендей, жалпы цифрландыру және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу табиғи және табиғи процесс, сондықтан сөзсіз.

Кілт сөздер: цифрлық экономика, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, жасанды интеллект, блокчейн, колдаборативтік инновация, платформалық бизнес-модель, цифрлық капитал, ВІМ-технология.

Ключевые слова: Цифровая экономика, информационно-коммуникационные технологии, искусственный интеллект, блокчейн, колдаборативные инновации, платформенная бизнес-модель, цифровой капитал, ВІМ-технологии

Keywords: digital economy, information and communication technologies, artificial intelligence, blockchain, Collaborative Innovation, Platform business model, Digital Capital, ВІМ technology

Әлем халқының өсуіне және ресурстарды жұмылдыруға байланысты электрондық экономика, электрондық сауда мен қызметтер бизнесімен шектелмейді, онда денсаулық сақтау, білім беру, интернет-банкинг және т.б. қазіргі таңда керек аймақтардың әрбір спектрін қозғайды.

Құжаттар мен коммуникациялардың сандық медияға ауысуын есекре отырып, мемлекетпен қарым-қатынасты электрондық платформаға ауыстыру дұрыс болады. Электронды мемлекет пен электронды үкімет өз азаматтарына электронды қызметтер мен өнімдердің едәуір үлесін жасайтын болады.

Үкімет азаматтарды жылдам цифрлық коммуникациялармен қамтамасыз ету үшін шаралар қабылдауда, мысалы, Австралиялық ұлттық кең жолақты желі (ағылш. National Broadband Network) он жастан асқан Австралия халқының 93% - ы үшін 1 Гбит/с жылдамдығын қамтамасыз етуі керек.

25 жыл бұрын "Сандық экономика" тұжырымдамасын тұжырымдаған алғашқы адам американдық Информатика Николас Негропonte болды. Жаңа экономиканың артықшылықтарын атап өтіп, информатик ақпараттық көлеммен алмастырылатын өнімнің физикалық салмағының болмауы, ресурстардың төмен құны туралы айтты. электрондық тауарларды өндіру, көлемі аз, өнім алып жатқан (электрондық тасымалдағыштар), сондай-ақ Интернет желісі арқылы лезде орын ауыстыру [1]. Қазақстанда бұл ұғым 2017 жылғы 12 желтоқсанда бекітілген "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасында ашылған. Экономиканың даму қарқынын жеделдету, халықтың өмір сүру деңгейі мен сапалық көрсеткіштерін арттыру, сондай-ақ экономиканың Болашақтың цифрлық экономикасының түбегейлі жаңа траекториясына көшуі үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз ету көзделіп отыр. Цифрлық экономика-бұл ірі бизнес үшін де, шағын және орта бизнес үшін де онлайн-мүмкіндіктер мен инновациялық цифрлық технологияларды пайдалану. "Цифрлық жүйеге" әсер етеді:

- еңбек өнімділігін және капиталдандырудың өсуін арттыруға мүмкіндік беретін өзгерістер болатын экономика салалары;

- халыққа және бизнеске қызмет көрсету инфрақұрылымын өзгертетін цифрлық мемлекет;
- инновациялық экожүйе. Аталған бес бағыт аясында 17 бастама және 100-ден астам іс-шара әзірленді. Қазақстанда цифрландырудың экономикалық тиімділігі \$578 млн.

БҰҰ - ICT Development Index ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) дамытудың әлемдік рейтингінде Қазақстан Азия елдері арасында жетінші орын алып, неғұрлым дамыған электрондық үкіметі бар елдердің ондығына кірді. Жоғарыда Оңтүстік Корея, Сингапур, Жапония, Израиль, Бахрейн және Біріккен Араб Әмірліктері орналасқан, деп хабарлады Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің баспасөз қызметі.

БҰҰ-ның жаһандық рейтингіне келетін болсақ, Қазақстан 175 елдің 52-ші қатарында. "Цифрлық Қазақстан" бағдарламасын іске асыру рейтингті 2022 жылға қарай 30-орынға дейін, 2025 жылға қарай 25-орынға дейін және 2050 жылға қарай 15 - орынға дейін көтеріледі деген болжамда. Ұлыбритания Үздік электрондық үкіметтердің хит-шеруін басқарады, одан кейін-Австралия, өткен жылдардың көшбасшысы-Оңтүстік Корея - 3-орында. АҚШ – жалпы әлемдік рейтингте 12 – орында, Ресей – 35 орында, Қытай-63, Өзбекстан мен Қырғызстан-тиісінше 80 және 97 позицияда тұр. БҰҰ электрондық үкіметті дамыту индексі (The UN Global E-Government Development Index немесе EGDI) – бұл мемлекеттердің азаматтарға мемлекеттік қызметтерді көрсету үшін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануға дайындығы мен мүмкіндіктерін бағалайтын кешенді көрсеткіш. Осылайша, Қазақстанның жиынтық индексі 2016 жылы 0,7250 құрады, салыстыру үшін, жалпы әлемдік EGDI — 0,4922. Бұл индекс адами капиталдың, телекоммуникациялық инфрақұрылымның және онлайн-қызметтердің даму көрсеткіштерінен құралады, ал көрсеткіштері бар елдердің рейтингін БҰҰ сарапшылары екі жылда бір рет жасайды.

Қазіргі кезеңде Қазақстан the Boston Consulting Group халықаралық консалтингтік компаниясының e-intensity рейтингінде цифрландыру деңгейі бойынша қуып жететін ел болып табылады [2]. Қазақстанда цифрлік технологияларды енгізу мемлекеттік деңгейде де, корпоративтік деңгейде де дамудың «дәстүрлі» бағыты мәртебесіне ие болды.

Қазақстанда АКТ-ға жұмсалатын жалпы шығындар 2019 жылы 2018 жылмен салыстырғанда 10% - ға өсті және 337712,7 млн.теңгені құрады. Елдің цифрландыруында АКТ-ға қатысты тауарлар импорты үлкен маңызға ие. 2019 жылы компьютерлерді пайдаланатын ұйымдардың үлесі 2018 жылмен салыстырғанда 6,2% - ға өсті. Сол кезде 2019 жылы интернетке қолжетімділігі бар ұйымдардың үлесі 6%-ға азайды, сондай-ақ интернет-ресурстары бар ұйымдардың үлесі 2018 жылмен салыстырғанда 2,4% - ға төмендеді.

АКТ саласындағы инвестициялық ағындардың трендін талдай отырып, 2016 жылы елде ұлттық валютаның девальвациясына байланысты осы көрсеткіштің айтарлықтай төмендегенін атап өткен жөн. 2019 жылы инвестициялар көлемінің төмендеуінің негізгі себебі covid 19 коронавирустық инфекциясының жаһандық пандемиясымен түсіндіріледі және елде төтенше жағдай режимін енгізу тауарлар импорты 11,8% - ға ұлғайып, АҚШ-тың 2,3 млрд 7 долларын құрады.

Сандық экономикада виртуалды әлем нарықтар мен қоғамның жаңа түрлері құрылатын нақты мінез-құлықты өзгертеді. Маркетингтік стратегия, компаниялардың жұмысын ұйымдастыру принципі, ойлау тәсілі, экономикалық мінез-құлық және өнімділік түбегейлі өзгереді. 4.0 индустриясының негізгі элементтеріне мыналар жатады: жасанды интеллект, блокчэнн, майнинг орталықтары, үлкен деректер және бұлтты сақтау, сандық платформалар, 3D, 40 басып шығару, адаптивті технологиялар, ұшқышсыз көлік құралдары, сандық және виртуалды инжиниринг, өндірісті зияткерлік жоспарлау және бақылау, Өнеркәсіптік интернет, кеңейтілген және Виртуалды шындық, ынтымақтастық жұмыстары, предиктивті техникалық қызмет көрсету және т. б.

Клиенттер мен қарым-қатынас стратегиясы. Бәсекелестіктің күшеюімен және артықшылықтардың өзгеруімен сандық ортадағы қарым-қатынас сатып алушымен қарым-қатынасты күшейтеді. Индивидуализация, тарту, эмпатия және клиенттің мәселелерін шешу пайда көзіне айналады. Өсіп келе жатқан баға дискриминациясы сатып алушыға қосымша мүмкіндіктер береді. Цифрлық технологиялар бизнесті жүргізу жылдамдығын, өндіріс мүмкіндіктерін арттырады, нәтижесінде өнімнің және компанияның өмір сүру мерзімі қысқарады. Сонымен, сарапшылардың пікірінше, Standard&Poor's 500 рейтингінде 2020 жылы ірі компаниялардың өмір сүру мерзімі 12 жылға дейін қысқарды (салыстыру үшін — 1960 жылы

бұл көрсеткіш 60 жыл болды) [3]. Сөз бұрын ІТ бюджеттің шығынды бөлігі болған экономиканың түрлі салаларының көшбасшылары туралы болып отыр. Бүгінгі таңда іргелі өзгерістердің жылдамдығы және саладағы көшбасшылық үшін қажетті оқу қабілеті артып келеді. Күнделікті өмірге, стереотиптерге және әкімшілік баспагерлерге орын қалдырмайтын тиімді инновациялық жобаларды құру және іске асыру қажет. Бәсекелестік креативтілік саласына ауысты, жобаларды блокчейн жүйесі арқылы қаржыландыру мүмкіндіктері артуда [4]. Энергияны сақтаудың заманауи жобалары жаңартылатын энергия көздерін дамыту жолындағы шектеулерді түбегейлі төмендетеді және болашақта электр энергетикалық жүйелердің жұмыс принципін түбегейлі өзгертеді. Осы технологияны енгізу тұтынушыларға жүктемелерді басқаруда көбірек еркіндік береді және олардың энергетикалық қуаттарды кеңейтуге арналған шығыстарын қысқартады. Өзірленген 3D және 4D басып шығару технологиялары қатты және серпімді компоненттерді құруға, монтаж сымдарын пішінді өзгертетін үш өлшемді құрылымдарға орнатуға қабілетті. Бұл құрылымда басылған бөліктер жылу немесе басқа катализаторлар әсер еткеннен кейін пішінін өзгертеді. Дербестендіру, логистика және оңтайландыру үшін жаңа мүмкіндіктер ұсынылады, сондай-ақ өнімді іздеу, жеткізу, сақтау шығындары азаяды. Экономиканы цифрландыру жағдайындағы тағы бір жоба құрылыста BIM - технологияларды енгізу (ғимараттарды ақпараттық модельдеу) болуы тиіс. Бұл ескірген сызбаларды ауыстыруға арналған үш өлшемді сандық ғимарат дизайнының жаңа форматы. BIM-технологиясын енгізу бойынша көшбасшы Ұлыбритания болып қала береді, ол олардың есебінен жаңғыртылған ғимараттар мен құрылыстарды салады.

Мұның бәрі нақты уақыт режимінде, клиенттердің ерекшеліктерін біле отырып, активтердің жоғары өнімділігін қамтамасыз етуге және технологиялық дамуға ықпал етуге болады.

Клиенттермен жұмыс істеудің жаңа шарттары. Экономикада айтарлықтай нәтижелер жасанды интеллекті қамтамасыз ете алады: автоматтандырудан, деректерді талдаудан, роботтандырудан бастап мемлекеттік басқаруға, медицинаға, смарт-үйге дейін. Көптеген бағдарламалық жасақтама сатып алушылар әлеуметтік желілерде қалдыратын, компаниялардың веб-сайттарын қарап, әртүрлі ақпаратты іздейтін ақпараттық іздерге негізделген.

Елде жасанды интеллектті қолданудан жылына шамамен \$25 млрд экономикалық әсер күтіледі. Осылайша, қызмет көрсету саласында жылына \$15 млрд-қа дейін, тау-кен секторында 9 Млрд долларға дейін жоспарланған. AstanaHub Халықаралық ІТ-стартаптар технопаркіне ерекше назар аударылды, онда Alem бағдарламалаудың ІТ-мектебі жұмыс істейді және SmartDataUkimet жобасында жасанды интеллект технологиясы пайдаланылады. Сондай-ақ Назарбаев Университеті ҰИ Ұлттық жобаларын іске асыруға қатысады [4]. Қазіргі заманғы "BigData" технологиясы жоғары сенімділік деңгейімен мәліметтер базасын құруға, маңызды емес ақпаратты анықтауға және жеке материалдарды біріктіруге, тұтас суретті жасауға мүмкіндік береді. Сондықтан мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Үкіметке барлық мемлекеттік органдарды қосуды аяқтап, қысқа мерзімде "SmartDataUkimet" және "SmartBridge" іске қосуды тапсырды.

Интеллектуалды сандық ортамен қоршай отырып, сайт пайдаланушысының жеке мәліметтері өңделеді, қажеттіліктері зерттеледі, таңдау болжанады. Сонымен қатар, үшінші өнеркәсіптік революция мәселесі шешілді, онда тұтынушылар мол болған кезде маңызды ақпаратты таңдау қиынға соқты. Демек, жасанды интеллект бизнес пен клиентке көмектесу арқылы жеке маркетингті қалыптастырады. Атаулы жарнамалық ақпарат клиентке оның жеке қалауы мен мүмкіндіктерін ескере отырып, қызықты болмайынша жаңартылады. Нарықтың жеке сегменті қалыптасуда. Бағаны азайту ықтималдығы артып, бәсекелестік ережелері өзгеруде. Алайда, зерттеу, маркетинг, жылдам сату және дистрибуция жүргізу үшін сандық платформаларды шебер қолдана отырып, компанияның бәсекелестік артықшылықтары артады.

Сондай-ақ компанияның тиімділігі клиенттік базалар, инфрақұрылым және технологиялар іске қосылатын салааралық цифрлық платформаны қалыптастыру есебінен артады. Бұл транзакциялық шығындарды азайтады Н операциялардың жылдамдығын арттырады. Атап айтқанда. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрлігі құрамына 199 Денсаулық сақтау объектісі кіретін Қазақстан Республикасының Ұлттық телемедицина желісін (FTMЖ) құрды. Орнатылған жабдық және "ИС-Телемедицина" бағдарламалық қамтамасыз ету аудандық, облыстық және республикалық медициналық

орталықтар арасындағы жедел консультацияларға ықпал етеді.

Сондай-ақ LG Electronics компаниясы жаңа буынды кір жуғыш машиналарда жасанды интеллектісі бар қозғалтқыштарды пайдаланады. Бәсекелестік күрестегі тағы бір қадам-мобильді желілер мен деректерге қол жеткізу. Елімізде "KazSat 2" және "KazSat 3" ғарыштық байланыс жүйелері іске қосылды. Спутниктік, халықаралық телефон және ұялы байланыс қызметтерін 7 мың жер станциясы арқылы 20 оператор және 3 ұялы байланыс операторы ұсынады. 25,8 млн. астам абонент тіркелген. LG Electronics (LG) компаниясы Еуропалық премиум-класс автомобиль өндірушісіне 5G стандартының телематикалық шешімдерін жеткізуге жақында жасалған мәмілелердің арқасында автомобиль байланысы нарығындағы позицияны нығайтуды жалғастыруда. LG компаниясының құрамына кіретін vehicle component Solutions (VS) компаниясы телекоммуникация, автомобиль компоненттерінің технологиялары және басқа да бағыттарды қамтитын Телематика нарығында танымал ойыншы, 5G дәуіріндегі автоиндустриядағы жетекші орын үшін өзінің технологиялық ноу-хауы мен тәжірибесінің болуын растады. Қазақстанда 5g желілерін іске қосу 2022 жылдың соңына қарай Республикалық маңызы бар қалаларда - Нұр-сұлтан, Алматы, Шымкент қалаларында, 2023 – 2025 жылдары облыс орталықтарында жоспарланып отыр", - деп толықтырды ведомстводан.

Цифрлық экономика экономиканың дәстүрлі секторларын трансформациялау, жаңа нарықтар мен тауашалардың пайда болу бағыттарын белгілейді. Жаңа бизнес-модельдер клиентке бағытталған (customer centric), бұл олардың құрылымын толығымен анықтайды: клиенттің болжамды қажеттілігін шешуге бағытталған құндылық ұсынысынан бастап, уақтылы жеткізу (just-in time) және клиенттің өнімді пайдалану уақытына негізделген кіріс ағынына дейін. Негізгі құнды құру көзі үлкен деректерді жоғары жылдамдықпен өңдеу болып табылады, өйткені транзакциялар нақты уақытта және көбінесе бір уақытта жүреді. Үлкен деректерді талдау және AI технологиялары тұтынушылардың сандық портреттері мен олардың экономикалық мінез-құлқының заңдылықтарын зерттеу негізінде құндылықты құрудың жаңа көздерін табуға көмектеседі. Клиенттер туралы мәліметтер цифрлық компаниялардың негізгі активіне айналады, ал олардың үлкен массивтеріне қол жеткізу нарықтық бағаны арттырады. Экономикада инновациялық бизнес-модельдердің пайда болуы мен таралуын ынталандыратын ашық деректер платформаларын (open data) дамыту өзекті тренд болып табылады. Қаржы саласында осы Тұжырымдаманы жүзеге асыру үшінші тараптарға деректерді талдау немесе пайдалану, түрлі қосымшалар мен сервистерді интеграциялау мүмкіндігін беретін, осылайша клиенттік қызмет көрсету сапасын арттыратын Open Banking жүйесі болып табылады.

Жаңа бизнес-модельдердің бәсекеге қабілеттілігінің негізгі параметрі-жаңа өнімді нарыққа шығару жылдамдығы (time to-market). Алдыңғы қатарлы өндіріс технологиялары негізінде әзірлеу мен өндірудің заманауи тәсілдері өнімнің нарыққа шығу уақытын қысқартуға және жеткізушілердің өзгеруінің қарапайымдылығы мен жаңа тұжырымдамалар мен тауарларды тестілеудің арқасында клиенттердің өзгеріп отыратын қажеттіліктеріне бейімделе отырып, жаңартулар мен жетілдірулерге итерациялық тәсілді қолдануға мүмкіндік береді (Tesla жаңа опцияларды іске қосады және шағымдарды нақты режимде түзетеді

бағдарламалық жасақтаманы жаңарту арқылы қашықтан; Facebook жеке пайдаланушылар топтары үшін күніне екі рет жаңартуларды тексереді және іске қосады және т.б.). Қазіргі заманғы бизнес-модельдердің маңызды міндеті-кез-келген уақытта және кез-келген жерде клиенттердің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін комуниканалды кеңістік құру, барлық сандық және физикалық өзара әрекеттесу арналарында мәліметтер мен ақпаратты синхрондау. Интернет заттары, үлкен деректер, жасанды интеллект және машиналық оқыту және басқа да сандық технологиялардың таралуы келесі категориялардың дамуына әкелді бизнес-модельдер [5]:

- сатушылар, сатып алушылар және жеткізуші серіктестердің тікелей өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін сандық платформалар транзакциялық шығындарды азайтып, тауарлар мен қызметтерді бірлесіп тұтыну мүмкіндіктерін кеңейтеді. Өнімге және нарық сегментіне байланысты платформа байланыс, әлеуметтік, медиа, іздеу, пайдалану және бақылау, Қызмет көрсету, өнім, транзакциялық және т. б. болуы мүмкін.;

- "сервис ретінде" -иеліктердің орнына ресурстарды пайдалануға негізделген сервистік бизнес-модельдер (олардың ішінде Software-as-a-Service (SaaS), Infrastructure-as-a-Service (IaaS) және т.б.). Бүгінгі таңда сервистік модельдердің барлық жаңа түрлері пайда болады, соның

ішінде Robots-as-a-Service, City-as-a-Service. Сервистік модельдер тауарлар мен қызметтерді жекелендіруге ықпал етеді, бұл клиентке қажетті өнімді қажетті көлемде тұтынуға мүмкіндік береді:

-баға белгілеудің негізінде нәтижелерге қол жеткізу (outcome based models) және клиент үшін әсер ету, соның ішінде кешенді өнімдер мен қызметтерді тұтыну негізінде болатын бизнес-модельдер. Мұндай бизнес-модельдер қызметке ұқсас, көбінесе Product-as-a-Service (PaaS) деп аталады. BASF компаниясы тыңайтқыштарды жеткізуден басқа клиенттерге ұсынады.

-бизнес - процестерді іске асыру үшін-инновацияларды енгізу, өнімдерді әзірлеу, өндіру, маркетинг және сату және т. б. үшін сыртқы ресурстарды (ақша қаражатын, адамдарды, идеяларды және т. б.) тартуға негізделген краудсорсингтік модельдер.;

-клиенттердің жеке деректерін монетизациялауға негізделген бизнес-модельдер, пайдаланушылар үшін ақысыз қызметтер олардың деректерін басқа тұтынушылық сегменттерде сатады.

Шын мәнінде, ұтқырлық және операциялық модельдің өзгеруі компания пайдасының негізгі компоненттері болып табылады. Цифрлық " платформалық қызметтерді қолданудың сөзсіздігі әдеттегі ұйымдастырушылық құрылымдардың қайта форматталуына және интеграциялық процестердің кеңеюіне әкеледі.

Ең жақсы мысал, AlibabaGroup қытайлық қоғамдық компаниясы 14 сауда, қаржы, Логистика, кеден және басқа сандық платформалардан тұрады. Forbes Global 2000 әлемнің ірі компанияларының тізімінде топ 2019 жылы 59-орынды, нарықтық капиталдандыру бойынша 7-орынды (2020 жылдың басында \$600 млрд асты), таза пайда бойынша 54-орынды, активтер бойынша 239-орынды және айналым бойынша 170-орынды иеленді. Alibaba Қытайдың экономикалық өсуіне ықпал етеді және сонымен бірге елдің экономикалық мүдделерін әлемдік аренада ілгерілетеді. Alibaba Group құрамына ҚХР-да тіркелген 700-ге жуық және басқа елдерде тіркелген 520 еншілес ұйым кіреді. Тікелей Alibaba Group Holding оффшорлық аймақтарда тіркелген бірнеше холдингтік компанияларға бағынады, олардың негізгілері Taobao Holding Limited (Кайман аралдары) және Alibaba Investment Limited (Британдық Виргин аралдары). Taobao China Holding Limited Гонконгта тіркелген және Taobao Holding Limited құрамына кіреді, Taobao Marketplace және Tmall порталдары үшін холдинг болып табылады.

ЕАЭО шеңберінде тауарлардың, көрсетілетін қызметтердің, капиталдың және жұмыс күшінің еркін қозғалысын қамтамасыз ету қажет. Бүгінгі таңда кәсіпкерлер шетелдік платформаларға жүгінуге мәжбүр, өйткені сауданы цифрландыру, сауда алаңдарын құруды ТҰК қысқа мерзімде және қол жетімді бағамен жүзеге асырады. Шетелдік өкілдерден орта есеппен 2-ден 10 млн. Әлемдік нарықтағы жаһандық даму векторын белгілей отырып, ТҰК отандық бизнеске айтарлықтай әсер етеді. Екінші маңызды проблема ЕАЭО азаматтарының қаржылық Ағындарды бақылау үшін шетелдік компаниялар әзірлеген қаржылық қызметтер саласындағы жаңа цифрлық шешімдерді пайдалануы болып табылады. Әлемде экономиканың қаржы секторының түрі мен мазмұнын өзгертетін іргелі өзгерістер болып жатыр. Атап айтқанда, блокчейндер реттеушілер үшін елеулі проблемалар туғызады. Бұл сегменттегі отандық мамандардың міндеті ұлттық нарықтың ерекшелігін ескере отырып, Еуразиялық кеңістікте өз салааралық цифрлық платформаларын қалыптастыру болып табылады. Ауқым тиімділігін ескере отырып, жаһандық жобаға қатысу кезінде оларды капиталдандыру бірнеше есе өсуі мүмкін.

Осылайша, интернет-платформаны қолдану нарықты ашық және тұрақты етеді.

Жаңа қаржылық технологиялар қаржылық ландшафтты түбегейлі өзгертетіні анық. Негізінен, олар біздің дәстүрлі қаржы саласы көзқарастарымызды бұзады. Адамдарда банктерді айналып өтіп, төлемдер жасауға көптеген мүмкіндіктер пайда болды және бұл үшін әртүрлі платформалар құрылды. Дамушы елдегі FmTech дамуының жақсы мысалы. Кенниде M-Pesa төлем қызметі бар, ол елде қалыптасқан банктік Инфрақұрылым болмаған кезде мобильді төлемдерге негізделген жүйені құруға мүмкіндік берді. Бақытымызға орай, Кенияның кез-келген азаматы қолында ұялы телефоны бар ең шалғай провинцияда кез-келген қаржылық операцияларды жүргізуге мүмкіндік алды. M-Pesa жүйесі Танзания мен Оңтүстік Африкада да іске қосылды. Қытайлық WeChat мессенджері, ол тек мәтіндік және дауыстық хабарларды жіберу үшін ғана емес, сонымен қатар ақша операцияларын, есеп айырысулар мен сатып алуларды жүргізу үшін де қолданылады. Қытайдағы WeChat пайдаланушыларының саны 800 млн. адамды құрайды. Мұндай жүйелер не

береді? Ыңғайлылық, бірақ ең бастысы - көптеген кеңселерді ашып, заңды тұлғаларды құрудың қажеті жоқ, оларға тән барлық әкімшілік шығындарымен қоса. Тағы бір модель, 2019 жылдың қараша айында Facebook жасаған Libra негізіндегі төлем жүйесі[6]. Libra-бұл жеке сандық валюта және SWIFT, Fedwire, CHIPS және басқа төлем жүйелері делдалсыз бүкіл әлемде жұмыс істейтін қуатты төлем жүйесі. Іскерлік ортаны ұйымдастырудың маңызды түрі блокчейн болды. Блокчейн-бұл қаржылық операцияларды қорғауға мүмкіндік беретін таратылған тіркеу технологиясы. Банктер мен дәстүрлі қаржы институттарының функцияларын ауыстырудан басқа және қайта қаржыландыру мөлшерлемесіне сілтеме жасамай, болашақта соттар мен заңгерлерді блокчейн алмастыра алады. Қазақстан прокуратурасы үшінші тұлғаларды тартпай "Әкімшілік құқық бұзушылықтардың бірыңғай тізілімі" жобасын іске асыруды аяқтады, блокчейнді енгізу нәтижесі деректерді, соның ішінде әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы мәліметтерді бұрмалау мүмкіндігін болдырмау болды. Мемлекеттік сатып алулар саласында блокчейн моделінің көмегімен Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша жұмыс болжанады, онда пайдаланушылар дереу бастапқы ақпараттағы өзгерістерді анықтайтын болады. Ақылды келісімшарт-бұл кодталған еңбек шарты, бірақ қызметкерге жалақы төленеді және қоғамдық тізілімге жазылады. ТКШ қатысушыларының барлық операцияларын бақылау мен есепке алудың ашық, қорғалған жүйесі әзірленді. EFMControi медициналық жүйесінің жобасын отандық стартап жасаған. Зертханалық және клиникалық зерттеулердің сақталған нәтижелерінің негізінде жүйе ауруларды тиімді диагностикадан өткізеді және алдын алады. Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Мемлекеттік кірістер комитеті салық жинау жүйесінде блокчейн технологиясын енгізу туралы хабарлады. Қосылған құн салығын тауарлардың, жұмыстардың және көрсетілетін қызметтердің бағаларынан бөлу көзделетін бөлек төлемдер тетігін пайдалану жоспарлануда. Сонымен қатар, өнімнің құны жеткізушінің есептік шотына, ал ҚҚС құны - арнайы банктік шотқа аударылады .

Әдебиеттер

1. Negroponte N. Being Digital. - London: Hodder & Stoughton. - 1996. - 252 p. - URL: <http://governance40.com/wp-content/uploads/2018/12/Nicholas7Negroponte-Being-Digital-Vint.age-1996.pdf> (дата обращения 01.08.2020).
2. Программа «Цифровой Казахстан» // Официальный интернет-ресурс Государственной программы «Цифровой Казахстан». - URL: <https://digitalkz.kz/> (дата обращения 01.08.2020).
3. Муминов А. Что ждет «Цифровой Казахстан»? [Электронный ресурс]. II Центр деловой информации Kapital.kz [web-сайт]. — 2019. - LIRL: <https://kapital.kz/tehnology/77003/chto-zlidet-sifrovoy-kazakhstan.html> (дата обращения 03.08.2020).
4. Информационно-аналитическая система Тачдау [Электронный ресурс] // Бюро Национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [web-сайт]. - URL: <https://taldau.stat.gov.kz/ra/Search/SearchByKeyword?keyword=> (дата обращения 03.08.2020).
5. Маслова Е. Блокчейн - это навсегда, готовьтесь [Электронный ресурс]. // Интернет-издание Секрет фирмы [web-сайт], - 2017. - URL: <https://secretmag.it/cases/mterview/eiena-masolov-tokenstars-hlokchem-eto-navsegda-gotovtes.htm>. (дата обращения 05.08.2020).
6. Турысбеков Е. Казахстан сделал первые шаги по внедрению искусственного интеллекта. // Международное информационное агентство «Казинформ» [web-портал].-2020. URL: https://www.inform.kz/ru/kazakhstan-sdelal-pervye-shagi-po-vnedreniyu-iskusstvennogo-intellekta-prem-er-ministr-rk_a3609653 (дата обращения 06.08.2020).

Андатпа

Автор негізі маркетингтік стратегияны талдау, жалпылау және болжау, компаниялардың жұмысын ұйымдастыру принципі және субъектілердің экономикалық мінез-құлқы туралы қарастырды. Мемлекеттік органдардың ресми көздері, АКТ-ның әлемдік рейтингтері, ғылыми мақалалар және шет елдердің цифрлық экономиканы дамыту жөніндегі тәжірибесі туралы зерттеу жүргізді.

Қазіргі заманғы компаниялар қызметінде экономиканың цифрлық сегментінің маңыздылығы айқындалды. Цифрлық технологияларды жаппай енгізуден экономикалық дамудың оң әсерлері белгіленді.

Annotation

The author deals with the basics of analysis, generalization and forecasting of the marketing strategy, the principles of organization of the work of companies and the economic behavior of subjects. Official sources of government agencies, world ICT ratings, scientific articles and research on the experience of foreign countries in the development of the digital economy.

The importance of the digital segment of the economy in the activities of modern companies has been determined. The positive effects of economic development from the massive introduction of digital technologies have been established.

УДК 330.3:332.122(574)

Таубаев А.А., д.э.н., профессор
Алданай А.А., магистрант
Esil University, г. Нур-Султан

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЙ ДИСПРОПОРЦИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА

Рассмотрены и обоснованы причины и последствия внутрирегиональных и межуровневых диспропорций социально-экономического развития для разработки комплекса рекомендаций по совершенствованию государственной региональной политики в части управления дифференциацией развития региональных социально-экономических систем.

Ключевые слова: региональная экономика, региональная политика, экономическое пространство, дифференциация, институты развития.

Кілт сөздер: өңірлік экономика, өңірлік саясат, экономикалық кеңістік, саралау, даму институттары.

Keywords: regional economy, regional policy, economic space, differentiation, development institutions.

В Казахстане, несмотря на принятие и реализацию различных программных и стратегических документов, остается достаточно острой проблема высокой дифференциации социально-экономического развития регионов. Неравномерное развитие регионов приводит ко множеству негативных последствий, среди которых можно выделить чрезмерное ускорение процесса урбанизации и снижение потенциала сельских территорий, неэффективное расходование бюджетных средств в попытках развития населенных пунктов, обладающих низким экономическим потенциалом, критически низкое качество жизни населения слаборазвитых и депрессивных территорий.

В последние годы наблюдается некоторое сглаживание неравномерности социально-экономического развития областей, однако внутри областей дифференциация достигла критического значения: уровень и качество жизни населения города республиканского или областного значения и села несоизмеримы. Иногда эти разрывы настолько велики, что ставят под сомнение амбиции государства по вступлению в список тридцати наиболее развитых стран мира, поскольку качество жизни населения слаборазвитых и депрессивных территорий, сельских населенных пунктов с массой «лишений» (например, в виде отсутствия необходимой инженерной или социальной инфраструктуры, низкого качества или недоступности услуг образования, здравоохранения, культуры и спорта и т.д.) не будет соответствовать статусу развитой страны.

Основные принципы современной концепции регионального развития основаны на теории регионального развития Шумпетера. Однако со временем она развивалась и стала гораздо более сложной, требуя более комплексного аналитического подхода. На развитие теории регионального развития повлияли эндогенные факторы или теория эндогенного роста, также называемая Новой теорией роста, которая в дополнение к факторам развития неоклассической экономической теории – капиталу и труду, добавляет третий фактор – знания. Согласно этой теории, экономическое развитие является результатом инвестирования в знания, которые определяют возможности технологического развития каждого региона, соответствующие конкретной окружающей среде, человеческим ресурсам и их использованию, а также результатам, достигнутым благодаря новым идеям, технологиям и эффективному управлению ресурсами [1]. Эта теория также признает важность государственной поддержки развития МСП, а также стимулирования притока иностранных прямых инвестиций.

Успех местной экономики или регионального развития определяется системой социально-экономических и культурных компонентов: предпринимательский потенциал; местные факторы производства (капитал и рабочая сила); взаимоотношения между субъектами, которые способствуют усвоению накопленных знаний; способность принимать решения, которые позволяют местным социальным и экономическим субъектам руководить процессами развития, оказывать поддержку их преобразованиям и инновациям, а также обогащать их внешней информацией и знаниями, которые необходимы для увязки процесса развития с общим процессом развития и глобальными экономическими, социальными, технологическими и культурными преобразованиями [2-5].

Несмотря на то, что проблемам неравномерного развития региональных социально-экономических систем посвящено большое количество трудов, до настоящего времени не была разработана универсальная методика оценки уровня дифференциации развития регионов. В большинстве случаев в этих целях ученые используют различные эконометрические методы, позволяющие сравнить между собой те или иные показатели социально-экономического развития, и в результате такого сравнения дают субъективную оценку. Часто учеными используется показатель удельного значения валового регионального продукта, который в целом показывает различия в уровне развития между регионами, но при этом не учитывается внутрирегиональная неравномерность, при которой большая часть ВРП может генерироваться несколькими городами региона, а другие, слаборазвитые и депрессивные территории, входящие в состав региона, благодаря соседству с такими городами входят в состав успешных и развитых регионов, хотя и не соответствуют такому статусу.

Учитывая, что эпоха нового технологического уклада, в первую очередь нарастающая цифровизация, ведёт к усилению в неравенстве доходов, в нашем исследовании предполагается использование индекса межрегионального неравенства. Он будет определен по аналогии с межстрановым и международным неравенством [6]. Это позволит не только количественно определить его уровень, но и осуществить оценку влияния межрегионального неравенства на экономический рост регионов Казахстана. Соответствующий показатель, характеризующий его, будет базироваться на статистических данных о неравенстве, рассчитанных на основе средних доходов во всех регионах Казахстана с учетом удельного веса населения.

Современная экономическая наука делает акцент на анализе факторов, способствующих экономическому развитию, конкурентоспособности и привлекательности территории. Одним из важных факторов территориального развития является преимущество одной территории перед другой, что помогает привлекать ресурсы для развития. Когда территория повышает свою привлекательность, сравнительные преимущества превращаются в конкурентные преимущества, ведущие к новому этапу развития территории – конкурентоспособности. Достижение стадии конкурентоспособности помогает обеспечить дальнейшее эффективное и прибыльное использование привлеченных конкурентных ресурсов, что обеспечивает экономическую эффективность и улучшение экономических показателей регионов [7].

Как только генезис экономического развития будет признан локальным процессом, следует пересмотреть существующие политические инструменты для его поддержки и поощрения. Традиционная политика экономического роста, которая уделяла мало или вообще не уделяла внимания таким силам и особенностям, как агломерация, физическая удаленность, обучение,

инновации и институты, по-видимому, больше не отвечает потребностям экономического развития регионов в эпоху нового технологического уклада [8]. Более того, растущее осознание важности местных особенностей в формировании траекторий развития в решающей степени подрывает одну из основных характеристик политики "сверху вниз": возможность применения "универсальных" стратегий в каждом регионе, независимо от местных слабых и сильных сторон. Такой "универсальный для всех" характер политики "сверху вниз" часто приводил к поощрению инвестиций в инфраструктуру как способу улучшения доступа к рынкам отдаленных регионов или наделения бедных районов физическим капиталом в уверенности, что отдача от такого рода инвестиций исключительно высока [9]. Совсем недавно в региональной политике ЕС почти 50% общего бюджета, выделяемого регионам конвергенции в период 2007-2013 годов, были направлены на развитие инфраструктуры, в то же время, оставшаяся часть распределена между другими направлениями, такими как бизнес, человеческий капитал и развитие сельских районов [10]. Чтобы подтвердить популярность политики "сверху вниз", Всемирный банк также недавно предположил, что соединительная инфраструктура является приоритетом для экономического развития в бедных странах [11]. Привлечение крупных фирм в районы со слабым уровнем индустриализации было еще одним видом политики "сверху вниз", и отдельные исследования [12] подтверждают провал такого политического подхода, что в большинстве случаев привело к локализации фирм в условиях, которые не могли поддерживать присутствие промышленности, главным образом из-за отсутствия надлежащих навыков и возможностей, а также институциональных недостатков.

Наблюдаемый в большинстве стран, также и в Казахстане провал большинства стратегий развития "сверху вниз" в сочетании с возрождением региональных экономик, определяемых глобальными силами, побудил рассмотреть альтернативные варианты политики в форме политики регионального развития "снизу вверх". Пайк и др. [14] объясняют политику развития по принципу "снизу вверх" как стратегии, которые в основном направлены на раскрытие экономического потенциала местного предпринимательского сообщества путем поощрения местных конкурентных преимуществ и в которых участие региональных органов власти и институтов развития в разработке, осуществлении и управлении стратегиями развития имеет решающее значение [15]. При этом инициативы в области развития "снизу вверх" основаны на глубоком анализе местных особенностей с точки зрения экономических и социально-институциональных условий, с тем чтобы внедрить экономическую деятельность на территории. Как отмечалось ранее, это представляется чрезвычайно актуальным в период нового технологического уклада. Фактически утверждается, что региональные институты особенно хорошо подходят для смягчения последствий и использования потенциально разрушительных глобальных сил [16]. Таким образом, по сравнению с нисходящей политикой развития, инициативы "снизу вверх" уделяют гораздо больше внимания элементам, связанным с контекстом. Например, роль, приписываемая региональным социальным и институциональным силам политикой "снизу вверх", очень близка к той важности, которую системный инновационный подход придает тем же элементам в качестве катализаторов регионального потенциала по изучению, усвоению и созданию знаний, а также по переводу таких экономически ценных знаний в экономический рост. Признание значимости таких факторов для стратегий регионального развития также способствовало так называемому "местному" подходу к экономическому развитию, который учитывает влияние местных условий на экономические показатели, а не игнорирует региональную специфику при разработке политики [17]. В этих рамках политические меры должны учитывать разнообразие контекста и зависеть от конкретных характеристик целевых регионов.

Литература

1. Audretsch, D. D., Dohse, 2007. Location: A Neglected Determinant of Firm Growth. *Review of World Economics*, 143(1), 79-107.
2. Capello, R., Caragliu, A., Nijkamp, P. 2009. Territorial Capital and Regional Growth: Increasing Returns in Cognitive Knowledge Use. Discussion Papers, No. 09-059/3. Tinbergen Institute.

3. Pietrzak, M.B., Balcerzak, A. P., Gajdos, A., Arendt, Ł 2017. Entrepreneurial environment at regional level: the case of Polish path towards sustainable socio-economic development, *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 5(2): 190-203. [http://doi.org/10.9770/jesi.2017.5.2\(2\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2017.5.2(2))
4. Sagiyeva, R., Zhuparova, A., Ruzanov, R., Doszhan, R., Askerov, A. 2018. Intellectual input of development by knowledge-based economy: problems of measuring in countries with developing markets, *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 6(2): 711-728. [http://doi.org/10.9770/jesi.2018.6.2\(17\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2018.6.2(17))
5. Lavrinenko, O., Ignatjeva, S., Ohotina, A., Rybalkin, O., Lazdans, D. 2019. The Role of Green Economy in Sustainable Development (Case Study: The EU States), *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 6(3): 1013-1026. [http://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.3\(4\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.3(4))
6. Khusainov, B., Nussupov, A., Kaimoldina, Sh., Shirov, A. Assessment of the Quality of Growth of National Economies in the Context of Digital Transformation. In book: «Digital Transformation and the World Economy: Critical Factors and Sector-Focused Mathematical Models». – Springer, 2022, pp. 67-86. DOI: 10.1007/978-3-030-89832-8_4.
7. Pellegrini, G. 2006. Measures of competitiveness and attractiveness: a critical appraisal focused on Italy, *Proceedings of the Scientific Meeting of the Italian Statistical Society*, vol. 1, pp. 355-364. http://www.sis-statistica.it/files/pdf/atti/sessione%20plenarie%202006_355-364.pdf
8. Glaziev S. World Economic Crisis as a Process of Substitution of Technological Modes. *Voprosy Ekonomiki*. 2009;(3):26-38. (In Russ.) <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2009-3-26-38>
9. Aschauer D., 1989. Is public expenditure productive? *Journal of Monetary Economics* 28, 177-200.
10. Rodríguez-Pose A. and Fratesi U., 2004. Between development and social policies: The impact of European structural funds in Objective 1 regions. *Regional Studies* 38, 97-113.
11. World Bank, 2008. *World Development Report: Reshaping Economic Geography.*, The World Bank, Washington DC.
12. Trigilia C., 2001. Social capital and local development. *European Journal of Social Theory* 4, 427-442.
13. Жайлауов Е.Б., Улыбышев Д.Н., Петренко Е.С., Кенжебеков Н.Д. Оценка результативности государственной региональной политики Республики Казахстан // *Экономические отношения*. – 2020. – Том 10. – № 3. – С. 787-809. DOI: <https://doi.org/10.18334/eo.10.3.110879>.
14. Pike A., Rodríguez-Pose A. and Tomaney J., 2006. *Local and Regional Development*. Routledge.
15. Taubayev, A., Kuttybai, M., Saifullina, Yu., Borisova, E., & Kabdybay, A. Public-private partnership development in Kazakhstan: a case study based on international benchmarking. –// *Economic Annals-XXI* (2018), 174(11-12), 51-57. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V174-08>
16. Pike A., Rodríguez-Pose A. and Tomaney J., 2010. *Handbook of Local and Regional Development*. Routledge.
17. Barca F., McCann P. and Rodríguez-Pose A., 2011. The case for regional development intervention: Place-based versus place-neutral approaches. *Working Paper in Economics and Social Sciences No. 15*, IMDEA Social Sciences, Madrid.

Аңдатпа

Өңірлік әлеуметтік-экономикалық жүйелердің дамуын саралауды басқару бөлігінде мемлекеттік өңірлік саясатты жетілдіру жөніндегі ұсынымдар кешенін әзірлеу үшін әлеуметтік-экономикалық дамудың аймақшілік және деңгейаралық сәйкессіздіктерінің себептері мен салдарлары қаралды және негізделді.

Annotation

The causes and consequences of intraregional and inter-level imbalances of socio-economic development are considered and substantiated for the development of a set of recommendations for improving the state regional policy in terms of managing the differentiation of the development of regional socio-economic systems.

THE PANDEMIC IN ECONOMIC, SOCIAL AND HUMANITARIAN DIMENSIONS

The article discusses the impact of the pandemic on the economic development of countries, the solution of some issues and labor markets, the special vulnerability of certain sectors of the economy should be taken into account. The aviation industry appeared among the first which were involved in the consideration of bankruptcy cases. The pandemic has led to a reduction of employment and loss of income because of closing of enterprises. Serious problems have occurred in the educational process, the consequences of which will be observed in the long period. The article researched that many countries have learned how to adjust policy approaches and major decisions. The accumulated experience has made it possible to transform the economy and regulate the labor market.

Keywords: pandemic, labor market, aviation industry, reduction in employment, loss of income, educational process, consequences of the pandemic

Кілт сөздер: пандемия, еңбек нарығы, авиация өнеркәсібі, жұмыс орындарын қысқарту, табыс жоғалту, оқу процесі, пандемияның салдары

Ключевые слова: пандемия, рынок труда, авиационная отрасль, сокращение занятости, потеря доходов, образовательный процесс, последствия пандемии

COVID-19 has turned the world upside down. He influenced absolutely everything. How we live and interact with each other, how we work and communicate, how we move and travel. It affected all aspects of our lives.

The COVID-19 pandemic has had a strong impact on international relations and world politics. The global and national economies, the social sphere and culture were under the influence of the pandemic. The global impact of the pandemic has led to a reassessment of the prospects for the development of the modern world. All countries of the world have offered their own ways to overcome the problems that have arisen since the beginning of the pandemic and its consequences. At the first stage, the proposed measures were mainly focused on maintaining economic stability and providing social support. The emphasis was placed on supporting individual sectors of the economy, which proved its effectiveness. However, many states were balancing between social stability and the preservation of economic growth, which was hit by the introduced lockdowns. The steps taken have yielded short-term positive results in different countries. At the same time, they demonstrated limited resources and low effectiveness of measures taken to overcome the consequences of the COVID-19 pandemic. It is worth noting that in many countries socio-political stability has been achieved by increasing the debt burden. At the first stage of the pandemic, this approach was assessed as optimal.

The COVID-19 pandemic has shown the vulnerability and weakness of modern states in the fight against new challenges. First of all, this touched upon such issues as economic policy, the solution of social issues and the labor market. Many states have learned from the crisis by adjusting their political approaches and economic decisions. The accumulated experience has made it possible to transform social policy, maintain employment, and adjust approaches to regulating the labor market.

We should not forget that there is still a task related to the search for optimal solutions from the side of the government and taking into account the interests of business, maintaining social stability and the possibilities of the public sector. The lack of effective mechanisms for multilateral cooperation among the countries of the world in addressing global challenges, which include the COVID-19 pandemic, has prompted many countries to seek solutions aimed at protecting their own interests. All countries of the world were forced to implement their foreign policy, to build bilateral and multilateral relations in fundamentally new conditions. First of all, issues of internal security and political stability were on the agenda. The COVID-19 pandemic raised the question of the prospects for the development of international relations and world politics. In relations between states, there is a tendency to search for new partners who can provide support in a difficult economic situation. This opened up new opportunities for them, allowing them to count on strengthening their positions. At the same time, the

leading countries of the world have not departed from their previous approaches to the formation of relations within the framework of the existing system of international relations. This intensifies confrontational relations between countries and maintains dividing lines in world politics.

The COVID-19 pandemic has given a new impetus to discussions about how to solve global problems. The climate agenda, problems of water resources, migration have been the focus of attention of many states before. However, the COVID-19 pandemic has led to a revision of the role of states in solving global problems, putting the question of the effectiveness of international institutions on the agenda. The COVID-19 pandemic has had a negative impact on the development of the global economy, which has faced various challenges. The pandemic has had the strongest impact on emerging economies. In turn, industrialized countries have been able to send significant amounts of assistance, which has allowed them to reduce the negative impact of the pandemic. However, the global economic recovery is uneven. Political decisions and economic opportunities of the states in separate regions affect.

The pandemic crisis forces us to think about the effectiveness of industries that develop and protect human capital. And also, about the accuracy of the choice of priorities in budget policy, including taking into account global economic, demographic, humanitarian trends. COVID-19 – with all its extremely negative effects – has returned a person to the center of attention of both states and societies. The COVID-19 pandemic is a catastrophe that brings huge losses to humanity, destroying lives and livelihoods. The scale and severity of COVID-19 is unprecedented.

The international banking statistics of the IBS can shed light on which of the EMDE countries were potentially more vulnerable at the end of 2019, on the eve of the COVID-19 pandemic. There was considerable heterogeneity between the borrowing countries. International requirements accounted for most of the total volume of foreign loans provided by banks to borrowers and emerging markets in Asia (64%). In contrast, more than half (57%) of banks' foreign claims against banks in Latin America were local claims in local currency, reflecting the operational requirements set by the supervisory authorities of both the host country and the country of origin. Local requirements in local currency also accounted for the majority (60%) of foreign requirements for emerging markets in Europe. Lending to key countries in developing Asia, as a rule, has a higher proportion of claims with a short-term maturity [1].

An analysis of the economic impact of COVID-19 on aviation by the International Civil Aviation Organization (ICAO) shows that on March 11, when the pandemic was announced, there was a 38% decrease in aircraft occupancy worldwide compared to the same period in 2019. The number of passengers fell by 54%, or 198 million, due to a decrease in the load factor. The largest drop in passenger traffic was recorded in the Asia-Pacific region - by 85 million people, followed by Europe and North America - by 50 and 35 million, respectively (Figure 1).

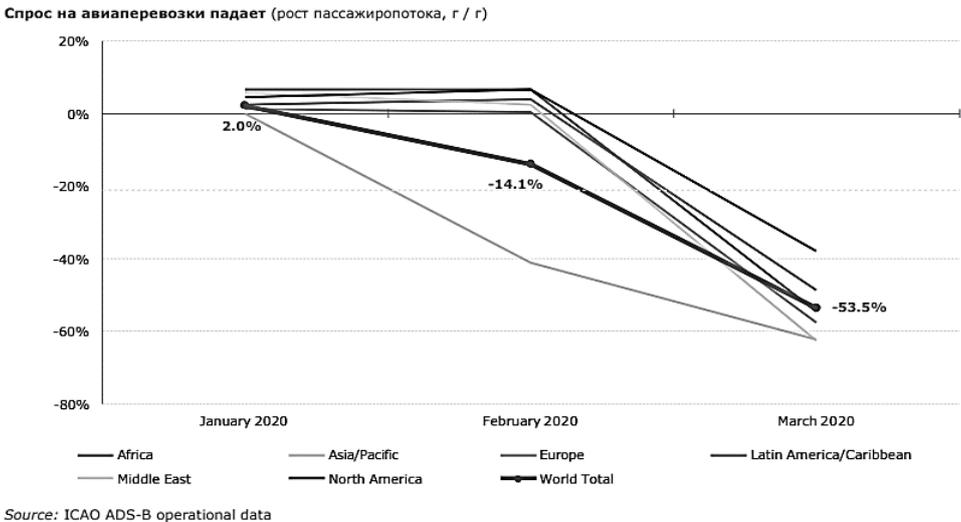

Figure 1. Decrease in passenger traffic

Aviation stimulates the global economy through employment, trade and tourism. It also plays an important role as a global mediator in times of crisis, thanks to its extensive network and connections, vital air cargo transportation and supply chain support. It is extremely important to maintain the financial and functional efficiency of the aviation industry so that it can realize its potential in overcoming the consequences of this unprecedented crisis. The shutdown due to the COVID-19 pandemic has had an immediate and drastic impact on employment. The total number of hours worked decreased by 10.5 percent, which is equivalent to 305 million full-time workers with a 48-hour work week.

The effects of COVID-19 on employment are profound, far-reaching and unprecedented. As a rule, there is some delay until the decline in economic activity turns into a fall in employment, but in the current crisis, the impact on employment was immediate and comprehensive as a result of closures and other measures. Falling employment means that many workers around the world face or will face a loss of income, which in many cases leads to an aggravation of poverty.

The COVID-19 pandemic has brought global mobility to a virtual standstill due to the closure of borders, suspension of air traffic and complex restrictions on movement. Forcibly displaced and other categories of migrants are among the first to be affected by the severe consequences of this crisis. Low-income countries exposed to the triple burden of malnutrition as a result of the pandemic-induced sharp decline in income, while disruption of global supply chains and labor shortages create uncertainty for agricultural production.

Prolonged exposure to air pollution can significantly increase the risk factor for many people who are predicted to die from COVID-19. As a result of the COVID crisis, the impact of solid medical waste and marine debris pollution has increased significantly. Reducing air pollution and proper waste management are crucial to minimizing negative impacts on human health and ecosystems.

Nationwide closure of schools and universities in 192 countries due to the COVID-19 pandemic has become an obstacle in the educational process of almost 1.6 billion students, or 90% of students worldwide. Governments around the world have closed educational institutions from preschool to higher education in an attempt to stop the spread of COVID-19 and minimize health risks to students, teachers and non-academic staff. Enrollment data collected by the UNESCO Institute of Statistics allows tracking the number of students whose education has been interrupted. In mid-February 2020, 300 million students were affected by nationwide school and university closures. Two months later, that number has grown to almost 1.6 billion students in 192 countries, accounting for 90% of the global student population. In addition, 140 million students live in countries with partial school closures (Figure 2).

Only a small number of countries have not closed any schools. Globally, nationwide closures affect approximately 155 million children receiving preschool education, 691 million primary school students, 537 million secondary school students and 191 million higher education students. The regional distribution of students affected by the crisis reflects the total population in each region of achieving the Sustainable Development Goals. Central and South Asia is home to 30% of the 1.6 billion students whose educational institutions have been closed. 28% of these students live in East and Southeast Asia, 16% in sub-Saharan Africa, 11% in Latin America and the Caribbean, and 8% each in Europe and North America, as well as in North Africa and West Asia. The number of school days lost and options for remedial action (for example, extending the school year or compressing the curriculum) depend on the timing of the pandemic in relation to the school year. In three quarters of all countries, the crisis occurred in the second half of the school year, when students completed most of the curricula [2].

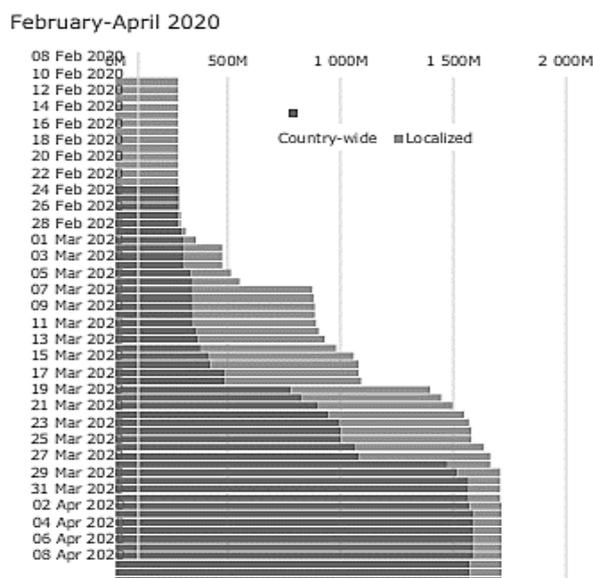

Figure 2. Number of students affected by school closures

Localization measures have led to a reduction in violence in countries with relatively low homicide rates, but have had no effect on the high homicide rate caused by organized crime and banditry.

Since the outbreak of the current COVID-19 outbreak, many individuals and households have been using information and communication technologies (ICTs) to minimize disruption and overcome some of the obstacles they face in their daily lives. For example, many people resort to using the Internet in order to work from home, order household necessities, or continue their children's education. Some of the ICT-related data that are beginning to appear indicate the scale of profound changes that are affecting the lives of people around the world. For example, data distributed by Google from users of their mapping service indicates significant changes in the daily movement of people between home and work or leisure. However, in order for people to take advantage of the empowerment opportunities offered by ICT, they need a sufficient level of access that would allow them to do so (Figure 3).

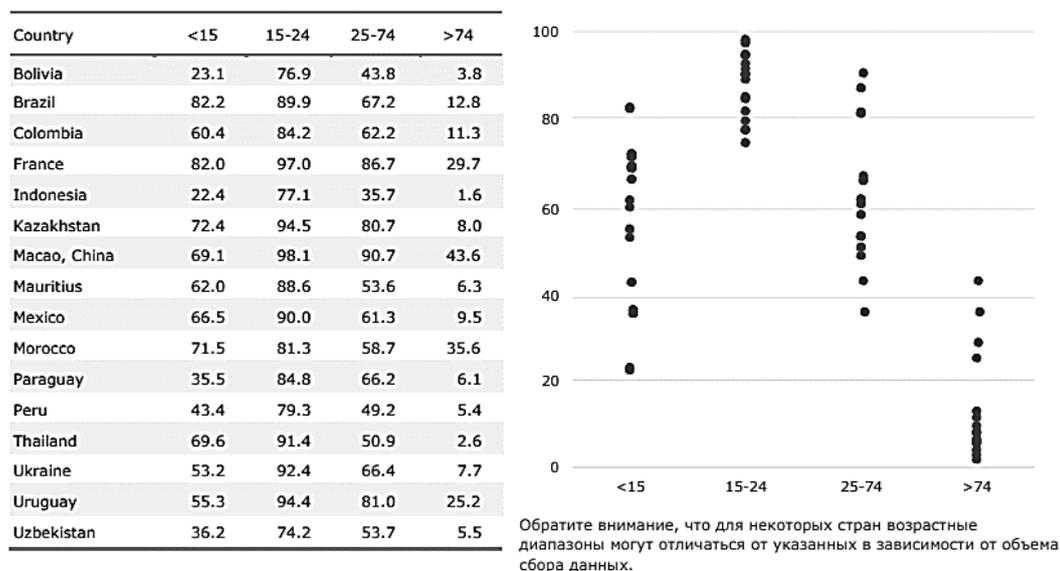

Figure 3. Percentage of people using the Internet, by age group, 2018, some countries

According to Medical and Social Expertise, in 2019, more than 53% of the world's population used the Internet, compared with 17% in 2005. However, the proportion of people using the Internet is unevenly distributed around the world: in Europe, this figure was more than 82%, and in Africa - only slightly more than 28%. In the least developed countries (LDCs), in 2019 only about 19% of people

used the Internet. One of the main problems associated with these figures is that not all Internet users will use it from home, and some, for example, from work or school. Thus, although the data for 2019 are basic, it is unclear what these indicators will be during quarantine periods in 2020. As for households, it is estimated that 57% of households have access to the Internet (Figure 4).

Their Internet access is quite widespread in developed countries (87% of households) and in the European region (86.5%), but it is significantly lower in LDCs (11.8%) and in the African region (17.8%). Households with Internet access may not have a computer with which they can use it to perform detailed tasks: only 9.5% of households in LDCs compared to 82.3% in developing countries. Of particular importance for COVID-19 is the fact that the use of ICT depends on age. Despite the lack of sufficient data to compile global estimates, the table and the diagram below show that people under the age of 15 and older people tend to use the Internet much less often than in the age group from 15 to 24 years [3].

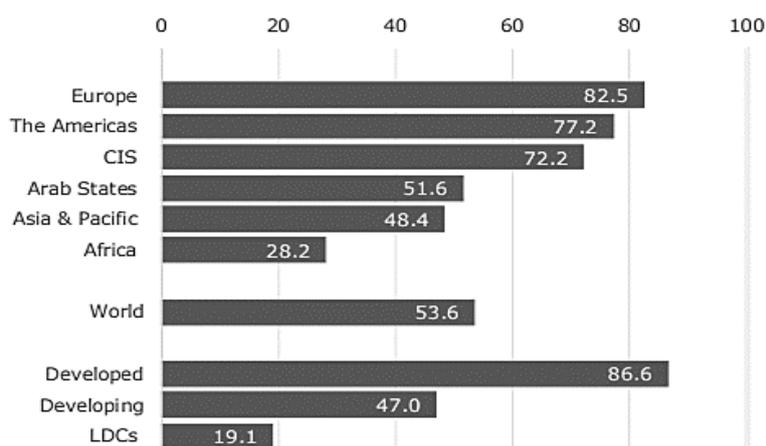

Figure 4. Percentage of people using the Internet, by region and level of development, 2019

In conclusion, it is necessary to identify the main threats to the world economy at the present stage, which to a greater extent indicate the imminent onset of the global economic and financial crisis. These include: trade wars and customs barriers that destroy the foundations of economic globalization; serious problems in the economies of leading countries and, as a result, a reduction in interest rates down to 0 and negative values, which indicates unfavorable trends in the global economy. Reduction of prices for hydrocarbon raw materials; the bankruptcy of numerous enterprises due to restrictive measures in the context of a pandemic also carries the threat of an economic crisis. The cumulative impact of negative factors increases the likelihood and destructiveness of a crisis [4-8].

Nowadays, an extremely unfavorable situation has developed for the world economy. Previous economic crises allow us to assess the situation of the world economy for the current period, and the comparison of specific indicators allows us to predict a new crisis. In the 21st century, the global economy is facing new difficulties – trade wars and a pandemic – which significantly affect the economy in the context of global globalization. The degree of destructiveness of new factors adversely affecting the economy can be fully assessed in the near future, but already today we can talk about an extremely strong impact that has paralyzed international trade and called into question the further development of globalization.

References

1. Комитет по координации статистической деятельности (ККСД), 2020.- <https://unstats.un.org/unsd/ccsa/>
2. Дробот Е.В., Потехина Н.В. Таможенно-тарифное регулирование внешнеторговой деятельности как инструмент обеспечения экономической безопасности // Экономические отношения. 2017.-Том 7. -№ 3.-С. 229-246.
3. Комитет по координации статистической деятельности (ККСД), 2020.- <https://unstats.un.org/unsd/ccsa/>
4. Дробот Е.В. Влияние пандемии COVID-19 на рынок труда США // Экономика труда.- 2020.- Том 7. -№ 7. – С. 577-588.

5. Бондаренко Н.Е. Малое и среднее предпринимательство в период пандемии COVID-19: потери, государственная поддержка // Экономика и предпринимательство.- 2021.- №1(126). - С. 628-631.

6. Жильцов С.С. Пандемия COVID-19: глобальная перезагрузка политического и экономического развития // Проблемы постсоветского пространства, 2021.-№ 8(4).- С. 414 - 424.

7. Цветков В.А., Дудин М.Н. Пандемия COVID-19 как угроза продовольственной и экономической безопасности страны. Экономика и управление. 2020.- № 26(4).- С. 334-344.

8. Станик Н.А. Цикличность экономики и финансовые кризисы // Вопросы экономики, 2012. -№ 31 (121). - С. 37-45.

Андатпа

Мақалада індет - елдердің экономикалық дамуына, әлеуметтік мәселелер мен еңбек нарығына әсері қарастырылып, экономиканың жекелеген салалары мен секторларының ерекше осалдығы көрсетілген. Банкроттыққа ұшыраудың бірінші қатарында авиация саласы болды. Экономикалық белсенділіктің құлдырауы көптеген кәсіпорындардың жабылуы нәтижесінде жұмыс орындарының қысқаруына және табыстың жоғалуына әкелді. Білім беру процесінде күрделі кедергілер туындады, оның салдары алдағы онжылдықтарда байқалады. Мақалада көптеген мемлекеттер өздерінің саяси көзқарастары мен экономикалық шешімдерін түзету арқылы дағдарыстан сабақ алды деп қорытындыланады. Жинақталған тәжірибе әлеуметтік саясатты өзгертуге, жұмыспен қамтуды қолдауға, еңбек нарығын реттеу тәсілдерін түзетуге мүмкіндік берді.

Аннотация

В статье рассмотрены влияние пандемии на экономическое развитие стран, решение социальных вопросов и рынок труда, показана особая уязвимость отдельных отраслей и секторов экономики. В числе первых отраслей на грани банкротства оказалась авиационная отрасль. Спад экономической активности привел к сокращению занятости и потере доходов в результате закрытия многих предприятий. Возникли серьезные препятствия в образовательном процессе, последствия которого будут наблюдаться на протяжении десятилетий. В статье сделаны выводы, что многие государства извлекли уроки из кризиса, скорректировав свои политические подходы и экономические решения. Накопленный опыт позволил трансформировать социальную политику, сохранить занятость, скорректировать подходы к регулированию рынка труда.

УДК 331.582:911 (574)

Турекулова А.Н., PhD

Имашев А.Б., PhD

Esil University, г.Нур-Султан

АНАЛИЗ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ ГОРОДСКОГО И СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ КАЗАХСТАНА

В статье рассматриваются трудовые ресурсы Казахстана в разрезе городской и сельской местности, анализируются основные индикаторы рынка труда.

Ключевые слова: рынок труда, трудовые ресурсы, городское население, сельской население, безработица

Кілт сөздер: еңбек нарығы, еңбек ресурстары, қала халқы, ауыл халқы, жұмыссыздық

Key words: labor market, labor resources, urban population, rural population, unemployment

Население страны, которое обладает физическими, интеллектуальными способностями, необходимыми для трудовой деятельности, называют трудовыми ресурсами [1]. Подавляющую часть трудовых ресурсов составляет население в трудоспособном возрасте. Под трудоспособным населением подразумевается население в трудоспособном возрасте, а также население за пределами трудоспособного возраста, которое занято экономической деятельностью. В состав трудоспособного населения не включают неработающих инвалидов трудоспособного возраста. Как правило, границы трудоспособного возраста определяются законодательными актами различных стран с учетом национальных особенностей, традиций и обычаев.

В экономике труда выделяют экономически активное и экономически неактивное население. Экономически активное население (рабочая сила) представляет собой часть населения, которая предлагает свой труд для производства товаров и услуг [2]. Она включает в себя две категории – занятых и безработных.

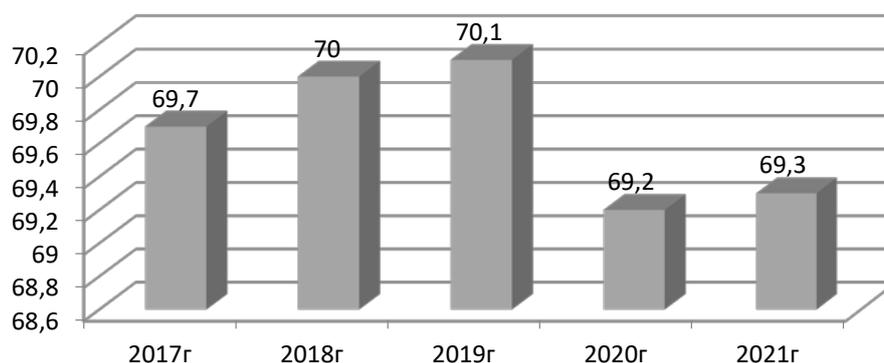

Рисунок 1. Доля рабочей силы в общей численности населения Казахстана, %

Как видно из рисунка 1, в течение последних лет удельный вес экономически активного населения в общей численности граждан Казахстана практически оставался на одном уровне. Сохранение значения показателя происходило на фоне постоянного роста численности населения. При этом в 2021 году доля мужчин, относящихся к экономически активному населению, в общей численности населения республики составила 75,4%, а доля женщин – 63,9%.

Под экономически неактивным населением понимается население, которое не входит в состав рабочей силы. К данной категории относятся лица, которые моложе возраста, установленного для учета экономически активного населения; неработающие и не ищущие работу граждане. К последней категории относятся домохозяйки, неработающие инвалиды, неработающие пенсионеры, учащиеся и студенты, слушатели и курсанты дневной формы обучения (включая магистратуру), рантье.

Согласно Трудовому кодексу РК, к лицам трудоспособного возраста относятся женщины в возрасте 16 – 58 лет, мужчины в возрасте 16-63 лет [3]. Правда, с 2018 года в стране происходит повышение пенсионного возраста женщин, которое завершится в 2027 году. Данная реформа приведет к тому, что мужчины и женщины будут выходить одинаково в 63 года.

Таблица 2

Основные индикаторы рынка труда Казахстана

Показатель	Год					Отклонение 2021 г от 2017 г	
	2017	2018	2019	2020	2021	(+, -)	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Занятое население, чел.	8369845	8469092	8571416	8531207	8569209	199364	102,4
Уровень занятости населения в % к:							
- населению в возрасте 15 лет и старше	77,7	78,8	79,1	77,8	78,4	0,7	100,9

1	2	3	4	5	6	7	8
- численности рабочей силы	95,0	95,1	95,2	95,1	95,0	-	100,0
Безработное население, чел.	439009	432991	431233	443553	446876	7864	101,8
Уровень безработицы, %	5,0	4,9	4,8	4,9	5,0	-	100,0
Уровень долгосрочной безработицы, %	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	-	100,0

В соответствии с данными таблицы 2, численность занятого населения в республике имела тенденцию к росту. За последние годы она увеличилась на 199364 человека или на 2,4%. Правда, динамика отличалась нестабильным характером. Больше всего людей в экономике было занято в 2019 году. В 2020 году по сравнению с предыдущим годом наблюдалось незначительное уменьшение числа занятых (на 0,5%), что объяснялось снижением экономической активности бизнеса из-за эпидемиологической обстановки в стране. Правда, в следующем году число занятых в экономике начало увеличиваться, что привело к приросту показателя на 0,4%. Уровень занятости населения к общей численности экономически активного населения за прошедшее время остался без изменения, а уровень занятости к трудоспособному населению вырос на 0,7 процентных пункта.

Согласно данным официальной статистики, число безработных в республике за последние пять лет увеличилось на 7864 человека, что означает 1,8% прироста. При этом уровень безработицы в стране остается практически неизменным, не превышая 5%. В то время как уровень долгосрочной безработицы находится на уровне 2,2%. Следует заметить, что под долгосрочной безработицей понимается безработица, которая продолжается на протяжении длительного периода времени, более одного года. Данный тип безработицы является более серьезным, чем краткосрочная безработица. Ведь долгосрочная безработица может вызываться экономическими изменениями в стране, то есть потерей работы вследствие закрытия предприятий, снижения объемов производства. Более того, в подобных условиях узкоспециализированному специалисту не всегда легко найти предприятие, где могут быть востребованы его знания и умения.

Таблица 3

Основные индикаторы рынка труда городского населения

Показатель	Год					Отклонение 2021 г от 2017 г	
	2017	2018	2019	2020	2021	(+, -)	%
Занятое население, чел.	4825742	4909079	5022766	5030992	5079505	253763	105,3
Уровень занятости населения в % к:							
- населению в возрасте 15 лет и старше	76,8	77,6	78,5	77,5	77,9	1,1	101,4
- численности рабочей силы	95,0	95,1	95,1	95,0	95,0	-	100,0
Безработное население, чел.	252904	255380	256231	266248	267781	14877	105,9
Уровень безработицы, %	5,0	4,9	4,9	5,0	5,0	-	100,0
Уровень долгосрочной безработицы, %	2,0	1,9	1,9	1,8	1,9	-0,1	95,0

Как видно из таблицы 3, за последние годы численность занятого городского населения увеличилась на 253763 человека, то есть на 5,3%. Прирост занятых в экономической деятельности городов выше среднереспубликанского показателя более чем в 2 раза. При этом уровень занятости городского населения к экономически активному городскому населению остался без изменения, а уровень занятости городского населения к трудоспособному городскому населению увеличился на 1,4%. Тем не менее, уровень занятости городского населения по отношению к трудоспособному городскому населению на протяжении

анализируемого периода времени всегда оставался ниже среднереспубликанского показателя, правда, в незначительной мере.

Число безработных в городской местности в 2017 году составляло 252904 человека. В последующие годы в городах страны число безработных ежегодно возрастало. Это привело к тому, что за пять лет численность безработных увеличилась на 14877 человека или на 5,9%. При этом уровень безработицы в городской местности оставался без изменения и не отличался от среднереспубликанского значения, а уровень долгосрочной безработицы снизился на 0,1 процентных пункта и оказался ниже среднереспубликанского значения.

Таблица 4

Основные индикаторы рынка труда сельского населения

Показатель	Год					Отклонение 2021 г от 2017 г	
	2017	2018	2019	2020	2021	(+, -)	%
Занятое население, чел.	3544103	3560013	3548650	3500215	3489704	-54399	98,5
Уровень занятости населения в % к:							
- населению в возрасте 15 лет и старше	79,0	80,5	80,0	78,3	79,1	0,1	100,1
- численности рабочей силы	95,0	95,2	95,3	95,2	95,1	0,1	100,1
Безработное население, чел.	186105	177611	175002	177305	179095	-7010	96,2
Уровень безработицы, %	5,0	4,8	4,7	4,8	4,9	-0,1	98,0
Уровень долгосрочной безработицы, %	2,5	2,7	2,7	2,7	2,6	0,1	104,0

Из данных таблицы 4 видно, что за последние годы численность сельского населения, занятого в экономике, уменьшилась на 54399 человек или на 1,5%. Большого всего занятых в сельской местности наблюдалось в 2018 году. Однако в последующие годы занятых в сельской местности ежегодно становилось все меньше. При этом показатель уровня занятости в сельской местности по отношению к трудоспособному сельскому населению практически не изменился. Правда, более высокие значения показателя были характерны для 2018-2019 годов, они колебались в пределах 80-80,5%. Тем не менее, данный показатель превышал среднереспубликанский уровень. В то время как показатель уровня занятости сельского населения к численности сельской рабочей силы оставался практически неизменным и соответствовал среднереспубликанскому значению.

Число безработных среди сельского населения за прошедшие годы уменьшилось на 7010 человек или на 3,8%. Нужно отметить, что количество безработных отличалось нестабильной динамикой. Так, например, в течение анализируемого периода времени наиболее высокое значение показателя наблюдалось в 2017 году и наименее низкое значение – в 2019 году. При этом уровень безработицы, устойчиво снижаясь до 2019 года, в последующие годы, наоборот, начал повышаться. В то же время проблемой для сельского населения стала долгосрочная безработица, которая превысила среднереспубликанского значение. Поэтому занятость населения в сельской местности является для страны одним из приоритетных вопросов.

Статья подготовлена в рамках научного исследования «Социально-трудовое и экономическое поведение молодежи в условиях становления цифрового общества как форма проявления жизненных целей и ценностных ориентаций» (по гранту Комитета науки Министерства образования и Науки Республики Казахстан №АР13068599).

Литература

1. Генкин, Б.М. Экономика труда: Учебник / Б.М. Генкин. - М.: Норма, 2017. - 352 с.
2. Остапенко Ю.М. Экономика труда: Учебное пособие / Ю.М. Остапенко. - М.: Рипор, 2019. - 223 с.

3. Трудовой кодекс РК Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК.
4. <https://stat.gov.kz/> - Данные Официального сайта Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан

Аңдатпа

Мақалада Қазақстанның еңбек ресурстары қалалық және ауылдық жерлерде қарастырылады, еңбек нарығының негізгі индикаторлары талданады.

Annotation.

The article examines the labor resources of Kazakhstan in the context of urban and rural areas, analyzes the main indicators of the labor market.

УДК 330.352.3:338.465

Улыбышев Д.Н., к.э.н., доцент
Esil University, г. Нур-Султан
Боппева Ж.К., д.э.н.
ТОО «Rational Solution», г. Караганда

ОСОБЕННОСТИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СЕКТОРА РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

В докладе охарактеризованы особенности воздействия инноваций на социальную сферу рыночной экономики, особенности и приоритеты инновационного процесса в общественном секторе, причины провала инновационного развития общественного сектора и способы их преодоления.

Ключевые слова: *общественный сектор, инновации, особенности инновационного развития, приоритеты инновационного развития*

Кілт сөздер: *қоғамдық сектор, инновациялар, инновациялық даму ерекшеліктері, инновациялық даму басымдықтары*

Keywords: *public sector, innovations, features of innovative development, priorities of innovative development*

Очевидно, что инновации могут внедряться не только в тех сферах социально-экономической системы, где они максимизируют прибыль финансовых и нефинансовых корпораций, но также и в тех сферах, где зачастую единственной альтернативой получения прибыли является снижение затрат, улучшение качества обслуживания, снижение административных и иных барьеров и т.д. Отрасли социальной сферы, входящие в общественный сектор, как раз и являют собой пример сочетания явного и неявного проявления эффектов от инновационной деятельности [1].

На макроуровне социальная сфера, как правило, рассматривается через призму расходов государственного бюджета на осуществление социальной политики, в рамках которой осуществляются расходы на образование, здравоохранение, государственное управление, социальную защиту. При этом во главу угла ставится, в первую очередь, повышение эффективности использования расходующихся средств, которая выражается, например, в сокращении числа повторных обращений, формировании системы адресного финансирования получателей общественных благ и т.п. Кроме того, не следует забывать о том, что в социальном

государстве повышение эффективности таких расходов не всегда связано с их уменьшением, так как на первый план выходит не количество предоставленных благ или лиц, получивших услугу, а качество конкретного блага и его соответствие текущим потребностям индивидов и экономических агентов [2].

На микроуровне – уровне получателей общественных благ – ключевым фактором развития социальной сферы является удовлетворенность получаемыми благами, которая выражается в показателях обеспеченности и доступности. Причем показатель обеспеченности носит обобщающий характер и указывает на объем и наличие того или иного блага, а показатель доступности является индикатором того, в какой степени каждый конкретный или потенциальный получатель может использовать социальное благо. Иными словами, обеспеченность может достигать 100% получателей, однако уровень доступности может быть ниже, что на практике объясняется неравномерностью расселения населения, разницей в уровне жизни в различных регионах и населенных пунктах и проч.

Мезоуровень социальной подсистемы обеспечивает связь между макро- и микроуровнями, снимая противоречие, характеризующее диспропорции в показателях обеспеченности и доступности социальных благ. Соответственно, и роль инноваций в социальной сфере заключается в том, чтобы обеспечить равенство в обеспеченности и доступности социальных благ, а также повысить масштабы эффекта от внедрения инноваций. В конечном итоге, следует также отметить возможность перераспределения результатов развития на основе инноваций экономической подсистемы, которая позволяет через рост доходов как государства, так и населения обеспечить рост коммерческого потребления социальных благ, альтернативного бесплатному их предоставлению в рамках социально гарантированного минимума (таблица 1).

Таблица 1

Эффект инноваций в общественном секторе

Уровень экономических отношений	Макроуровень	Мезоуровень	Микроуровень
Инновации в социально-экономической системе	– Устойчивый экономический рост; – эффективное распределение созданного валового продукта.	– достижение баланса между государственным регулированием экономических процессов и потребностями субъектов.	– рост доходов субъектов экономических отношений; – эффективное использование ресурсов.
Инновации в общественном секторе	– повышение эффективности государственных расходов на социальную сферу; – рост обеспеченности общественными благами.	– достижение баланса между обеспеченностью населения общественными благами и их доступностью.	– рост доступности общественных благ; – рост коммерческого потребления и сокращение потребности в государственном финансировании общественных благ.

В целом можно отметить, что инновационный процесс в общественном секторе имеет ряд особенностей, напрямую связанных с его ресурсным обеспечением и институциональными условиями функционирования. В частности, в общественном секторе реже, чем в частном секторе, происходит появление продуктовых инноваций, а равно практически отсутствуют маркетинговые инновации в силу того, что блага, производимые в общественном секторе, являются общественными и не требуют постоянной (или регулярной) замены или рекламы. Основными же типами инноваций в отраслях общественного сектора являются процессные и организационные, ориентированные на модернизацию и повышение эффективности процесса производства и качество оказания услуг. Отдача же от таких инноваций нередко бывает неявной и может не носить прямого количественно выраженного эффекта.

С точки зрения авторов, при внедрении инноваций в отрасли общественного сектора для государства жизненно необходимо следовать ряду следующих приоритетов развития:

– формирование такой инвестиционной политики, при которой инновации должны напрямую влиять на сокращение расходов государства на содержание отраслей общественного сектора

(строительство новых и модернизация действующих объектов, нивелирование территориальных различий и т.п.);

– перенос интереса с производства благ в пользу каналов их распределения, поддержания требуемого уровня потребления, неухудшения качества оказания услуг, накопления интеллектуального капитала в секторе и т.д.;

– развитие инновационных форм сотрудничества между организациями различных секторов экономики для обеспечения эффективного производства и распределения общественных благ;

– смещение контроля за использованием бюджетов развития с затрат на разработку и внедрение инноваций на отдачу от их внедрения с позиции параметра результативности, т.е. соответствия объемов и качества производимых общественных благ потребностям в них;

– вовлечение в финансирование инноваций организаций других секторов через развитие конкуренции и смещение акцентов с управления производством общественных благ в пользу регулирования их производства;

– расширение вовлечения населения различных общественных структур в контроль над исполнением бюджетов развития отраслей общественного сектора, формирование обратных связей между потребителями и производителями общественных благ для повышения эффективности инновационного процесса.

Эти приоритеты необходимы в силу того, что ключевой задачей внедрения инноваций в общественном секторе является поиск и поддержка прорывных способов решения государственных проблем. При этом важно учитывать, что достижение указанной цели невозможно без четкого определения критериев отбора инновационных проектов и идей для их реализации в организациях общественного сектора, а равно постоянная оценка степени успешности внедрения инноваций и их влияния на общественные процессы [3].

Соответственно, инновацией в общественном секторе можно считать следующие виды изменений:

1. Изменение системы на одном или нескольких уровнях системы управления.

2. Очевидное новшество в рамках действующей институциональной среды общественного вектора.

3. Рост общественной ценности предлагаемых благ и расширение их распространения.

Следует отметить следующие основные выделяемые исследователями причины провала внедряемых инноваций:

– отсутствие достаточного опыта реализации социальных инноваций;

– отсутствие финансовых стимулов к инновациям;

– непринятие риска;

– наличие чрезмерного количества формальных правил и процедур;

– жесткие иерархические структуры [4].

Для того, чтобы минимизировать подобные риски провалов инновационной деятельности, государство стремится усовершенствовать институциональную среду инновационного развития общественного сектора.

Институциональное устройство общественного сектора основано и зависит от того, какие функции государство принимает на себя и реализует через институты и организации общественного сектора. К таким функциям принято относить:

– сокращение или устранение социальных рисков населения и обеспечение равного доступа к базовым благам, гарантированным законодательством;

– формирование набора специальных институтов и специализированных организаций с правом социальной регуляции;

– формирование и коррекция перечня общественных благ, предоставление которых является обязательным на конкретном этапе социально-экономического развития страны;

– создание механизмов ресурсного обеспечения деятельности общественного сектора [5].

Для общественного Казахстана указанные функции реализуются в соответствии с заложенными в Конституцию нормами, гарантирующими жителям получение стандартного набора общественных благ, соответствующих Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Предоставление указанных общественных благ осуществляется специальными

правительственными органами (Министерство здравоохранения, Министерство образования и науки и т.д.) и их уполномоченными органами в регионах в рамках формируемого ежегодно государственного социального заказа и государственного бюджета как основы ресурсного обеспечения общественного сектора. Предоставление же услуг осуществляется в соответствии с широким спектром социальных стандартов, устанавливающих процедуры получения общественных благ (протоколы лечения, стандарты государственных услуг, стандарты образовательных услуг и проч.).

Соответственно, внедрение инноваций в отрасли общественного сектора в основном реализуется через формирование специализированных программ развития отраслей и стратегий развития отдельных организаций и детализацию бюджетов их развития с включением специализированных показателей материальной и нематериальной отдачи от сделанных инвестиций в инновационные продукты и решения для организаций общественного сектора (Государственная программа развития образования и науки, Цифровой Казахстан и проч.). Контроль выполнения функций общественного сектора реализуется через принципы бюджетирования, ориентированного на результат.

Таким образом, инновационное развитие системы предоставления общественных благ осуществляется в соответствии с программно-целевым механизмом управления общественным сектором на основе набора отраслевых и межотраслевых программ с включением в них соответствующих инноваций, востребованных на конкретном этапе социально-экономического развития страны.

Доклад подготовлен в рамках реализации проекта грантового финансирования Комитета науки МНВО РК №АР09260283 «Стратегия управления инновационным развитием общественного сектора Республики Казахстан: методология, результативность, механизмы».

Литература

1. Улыбышев Д.Н. Роль инноваций в социально-экономической системе // Экономика: стратегия и практика. – 2009. – №2-3 (11). – С. 35-39.
2. Абалкин Л.И. Поиск самоопределения России. – М., 2002. – 178с.
3. Голубева А.А., Соколова Е.В. Инновации в общественном секторе: введение в проблему // Вестник Санкт-Петербургского университета. Менеджмент. – 2010. – № 4. – С. 28-57.
4. Кац И.С. Социальные инновации в общественном секторе // Журнал экономической теории. – 2015. – № 3. – С. 219-228.
5. Аймагамбетов Е.Б., Алимбаев А.А., Притворова Т.П. и др. развитие институционального партнерства в общественном секторе Республики Казахстан. – Караганда, КЭУК, 2007. – 277 с.

Андатпа

Баяндамада инновациялардың нарықтық экономиканың әлеуметтік саласына әсер ету ерекшеліктері, қоғамдық сектордағы инновациялық процестің ерекшеліктері мен басымдықтары, қоғамдық сектордың инновациялық дамуының сәтсіздікке ұшырау себептері және оларды жеңу жолдары сипатталған.

Annotation

The report describes the features of the impact of innovations on the social sphere of the market economy, the features and priorities of the innovation process in the public sector, the reasons for the failure of innovative development of the public sector and ways to overcome them.

Хуаныш Л., PhD, доцент,
Жуманова Б.К., э.ғ.к., профессор
Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

КӘСІПОРЫННЫҢ ЛОГИСТИКАЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТІНІҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Мақалада, кәсіпорынның логистикалық қызметтерін жетілдірудің бірнеше басым бағыттары атап көрсетілді: логистикалық жүйенің цифрландыруын құру, көлік логистикасын жақсарту, сондай-ақ кәсіпорын персоналдарының жұмысын аттестаттауды енгізу арқылы олардың біліктілігін арттыру мәселелері қарастырылды.

Кілт сөздер: кәсіпорын, менеджмент, логистикалық менеджмент, кәсіпорын логистикасы, логистикалық жүйені цифрландыру, көлік логистикасы.

Ключевые слова: предприятие, менеджмент, логистический менеджмент, логистика предприятия, цифровизация логистической системы, транспортная логистика.

Keywords: enterprise, management, logistics management, enterprise logistics, digitalization of the logistics system, transport logistics.

Логистиканы танымал американдық мамандар Д.Дж. Бауэрсокс және Д. Клосс өзінің ғылыми жұмысында логистикалық менеджмент ұғымы экономикалық бірліктің іскерлік стратегиясына қолдау болатын материалдық ресурстар мен аяқталмаған өндіріс пен дайын өнім қорларын басқарудың осындай жүйелерін құру және құру екенін атап өтті [1]. Сонымен бірге ресейлік ғалымдар В.П. Мельников, А.Г. Ширтладзе, А.К. Антоноук логистикалық басқаруды ең аз шығындармен жүйелік мақсаттарға жету үшін экономикалық жүйелердегі экономикалық ағындарды жоспарлауға, ұйымдастыруға, бақылауға және реттеуге бағытталған негізгі басқару функцияларын синтездеу ретінде қарастырды [2].

Айта кету керек, кәсіпорынды логистикалық менеджмент жүйесі ретінде қарастыруға болады, яғни компанияның өзінен, шикізат, материалдар мен компоненттерді жеткізушілерден, дайын өнімді сатып алушылардан, қойма және көлік жүйесінен тұратын бірыңғай ұйымдастырушылық және экономикалық құрылым ретінде. Логистикалық менеджмент дегеніміз-бұл өнімдер мен қызметтерді жылжытумен байланысты интеграцияланған бизнес-процестерді басқару.

Өндірістік процеске арналған ресурстарды, материалдарды сатып алу саласын логистикалық жүйе қарастыратындығына және жүзеге асыратындығына байланысты, логистикалық менеджмент өндірушінің де, тұтынушының да қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін кәсіпорын қаражатын тиімді бөлуге және пайдалануға мүмкіндік беретін құрал болып табылады [3].

Логистикалық жүйеде көлденең де, тік интеграциямен де тұрақты өзара әрекеттесу және функционалды аймақтар мен басқару деңгейлері арасында кері байланыс болуы маңызды. Бұл басқару және атқарушы шешімдерді әзірлеу және іске асыру процестерінің тиімділігінің маңызды шарты.

Біздің ойымызша, логистиканың негізгі мақсаты-жеткізудің ұтымды логистикалық жүйесін құруға негізделген көлік, қойма және тарату жұмыстарына минималды шығындармен материалдар ағындарының максималды тиімділігіне қол жеткізу.

Осы мақсатқа сәйкес логистиканың негізгі және нақты міндеттері әртүрлі болуы мүмкін.

Логистикалық менеджмент принциптері мен тиімді логистикалық қолдауды қалыптастыру арасындағы байланысты қарастырамыз (1-кестеде), В. Ю. Конотопскийдің жұмысы ұсынылған [4].

**Логистикалық менеджмент қағидаттарының
өзара байланысы және тиімді логистикалық қолдауды қалыптастыру***

Логистикалық менеджмент принципі	Тиімді логистикалық қамтамасыз етуді қалыптастыру принципі
1. Жүйелілік	Кәсіпорынды күрделі логистикалық жүйе ретінде талдау
2. Кешенділік	Кәсіпорынның ұйымдық құрылымының көлденең интеграциясы
3. Интеграциялық байланыс	Жалпы экономикалық циклдің үздіксіздігі
4. Логистикалық жүйенің барлық байланыстарын үйлестіру	Негізгі бизнес-процестерді оңтайландыру және автоматтандыру
5. Тиімді ақпараттық базаны енгізу	Корпоративтік ақпараттық жүйені енгізу
6. Бейімделу	Барлық процестерді ағын ретінде қарастыру

* [4] автормен әдебиет көзі негізінде құрастырылды

Демек, логистикалық менеджмент принциптерін сақтау компанияға серіктестермен өзара әрекеттесуге, микро-логикалық жүйедегі қақтығыстарды жоюға және өзгеретін сыртқы ортада бәсекелестік артықшылықтарға қол жеткізуге көмектеседі.

Айта кету керек, кез-келген ұйым, ең алдымен, жетістікке бағытталған, өз қызметкерлерінің әлеуетін тиімді пайдалануға тырысады. Болашақта ойлайтын және әрекет ететін ұйымдар қызметкерлердің жұмысқа толық оралуы үшін, сондай-ақ кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі элементтерінің бірі болып табылатын олардың әлеуетін дамыту үшін қажетті жағдайлар жасайды. Әрине, қазіргі заманғы кадрлық менеджмент ғылымдардың тоғысында қалыптасады: басқару теориясы мен ұйымы, психология, әлеуметтану, конфликтология, этика, еңбек экономикасы, еңбек құқығы, саясаттану және т.б. осыған байланысты ұйымның персоналын басқаруда логистикалық тәсілді қолдану орынды, өйткені ол байланысты дамыту процестеріне және бизнестің күрделенуіне байланысты [5].

Егер кадрлардың қозғалысы жеткілікті түрде жүйеленген болса, онда логистикалық технологияға назар аудара отырып, тиімді басқаруға болатын адам ресурстарының ағымы бар. Бұл логистиканың адамдардың және/немесе тауарлардың қозғалысы мен орналасуын жоспарлау, орындау және бақылау, сондай-ақ өзінің нақты мақсаттарына жету үшін құрылған экономикалық жүйеде ұқсас қозғалыс пен орналастырумен байланысты әрекеттерді қолдау ретінде анықталғандығын білдіреді.

Сондықтан, егер нақты мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған логистикалық жүйе болса, онда кез-келген кәсіпорынның персоналды басқару жүйесіне бейімделетін «логистиканың алты ережесі» орындалуы керек: 1) өнім қажет-қызметкерлер қажет; 2) қажетті сапа - қажетті біліктілік және қажетті кәсіби дағдылары бар; 3) қажетті мөлшерде-қажетті мөлшерде; 4) қажетті орынға жеткізу қажет - нақты жұмыс орындарында жұмыс істеу қажет; 5) көрсетілген уақытта көрсетілген уақытта; 6) ең төменгі шығындармен - ең төменгі шығындармен [6].

Логистикалық менеджмент жүйесіндегі ресурстарды басқару әдістері мен құралдары*

Логистикалар түрлері	Басқару мақсаты	Логистикалық процестер	Құралдар мен әдістер
1	2	3	4
Жабдықтау логистикасы (көліктік)	Көлік-қойма процесінің технологиялық бірлігін қамтамасыз ету	Тиімді жеткізу бағыттарын анықтау; көліктік және өндірістік үдерісті үйлестіру; жүктерді тасымалдауды ұйымдастыру	Көпфакторлы талдау негізінде құрылған кластерлік талдау әдісі; ABC - және XYZ - талдау, "ЛІТ" жүйесі

1	2	3	4
Сатып алу логистикасы (сатып алу)	Кәсіпорынды материалдық ресурстармен қамтамасыз ету; барынша ықтимал экономикалық тиімділікпен өндіріс қажеттіліктерін шикізатпен толық қанағаттандыру	Шикізат пен материалдарды сатып алуды жоспарлау; жеткізу нарығымен байланысты жоспарлау; дайындаудың оңтайлы мерзімдерін анықтау және белгілеу	"Вильсон формуласы" деп аталатын тапсырыстың экономикалық шамасын белгілеу әдісі; МОВ әдісі ("жасау немесе сатып алу"); ABC - және XYZ-талдау; "ЛТ жүйесі"; "КАНБАН" жүйесі
Өндірістік логистика (өндірісішілік)	Материалдық игіліктер жасайтын немесе материалдық қызметтер көрсететін кәсіпорындар ішіндегі материалдық ағындарды оңтайландыру	Өндірісті жоспарлау; өндірістің технологиялық процестерін басқаруды ұйымдастыру; сапаны бақылау; болжау; өндірістегі материалдық ресурстардың шығыстарын жоспарлау және нормалау; өндіріс ішіндегі Технологиялық көліктің жұмысын ұйымдастыру	Толық шығындар әдісі; ABC - және XYZ-талдау; "ЛТ жүйесі"; "КАНБАН" жүйесі
Өткізу логистикасы (маркетингтік немесе тарату)	Тарату жүйесінің бүкіл тізбегін қамтитын өнімді бөлудің ең тиімді ұйымдастырылуын қамтамасыз ету: маркетинг, тасымалдау, сақтау	Тасымалдауды, қоймалауды және басқа да материалдық және материалдық емес операцияларды басқару; өткізу процестерін ұйымдастыру	Ауырлық, гравитация орталығының; өнеркәсіптік динамиканың, үлгілерді (эталондарды) қалыптастырудың әдістері; "ЛТ жүйесі"

* [5] автормен әдебиет көзі негізінде құрастырылды.

Осылайша, логистикалық менеджмент басқарудың дәстүрлі әдістерімен салыстырғанда экономикалық тиімділікті арттыруды қамтамасыз етуге арналған. Кәсіпорынның ресурстарын ұйымдастыруға және басқаруға логистикалық көзқарастың негізгі идеясы оның барлық компоненттерін біріктіру идеясы болуы керек, яғни технологиялық тәуелсіз кезеңдер мен сатылардағы материалдар, қаржы және ақпарат ағындары жалпы басқару жүйесінде байланысады.

Кәсіпорындарда логистикалық қызмет келесі үш негізгі процесті қамтиды: дайындау; өндіріс; сату. Кәсіпорындардың экономикалық қызметінің негізгі процесіне сәйкес логистиканың негізгі түрлері бөлінеді: жеткізу логистикасы; дайындау; өндірістік; өткізу логистикасы.

Логистиканың жоғарыда аталған түрлерінің әрқайсысына жеке логистикалық процестер тән, оларды тиімді басқару үшін логистикалық қызметтің бірқатар әдістері мен құралдары қолданылады (3-кесте).

3-кестені талдай отырып, кәсіпорындардың қызметіндегі логистикалық процестерді басқару бірқатар әдістер мен құралдардың көмегімен жүзеге асырылады, олардың ішінде ең көп тарағандары – «ЛТ жүйесі», «Канбан», ABC - және XYZ-талдау.

Логистикалық процесс-бұл мақсатқа жетуге мүмкіндік беретін логистикалық операцияларды уақытында ұйымдастырылған дәйектілік. Логистикалық процестерге кеңістік (орналасу) параметрлерінің, уақыттың, пішіннің, логистикалық ағындардың қасиеттерінің өзгеруімен байланысты процестер жатады. Логистикалық процестер логистикалық функциялар шегінде жүзеге асырылады, ал логистикалық процестер логистикалық процестің бөлігі болып табылады.

Кәсіпорындағы логистикалық процесті «жеткізуші - тұтынушы кәсіпорын» үш байланысы бар тізбек түрінде ұсынуға болады, олар арқылы өзара байланысты екі ағын қозғалады: ақпараттық (материалдық ағындардың өзі әлі болмаған кезде ақпаратты жинау және өңдеу) және материалдық (жүктерді тасымалдау, сақтау, тиеу және т.б.).

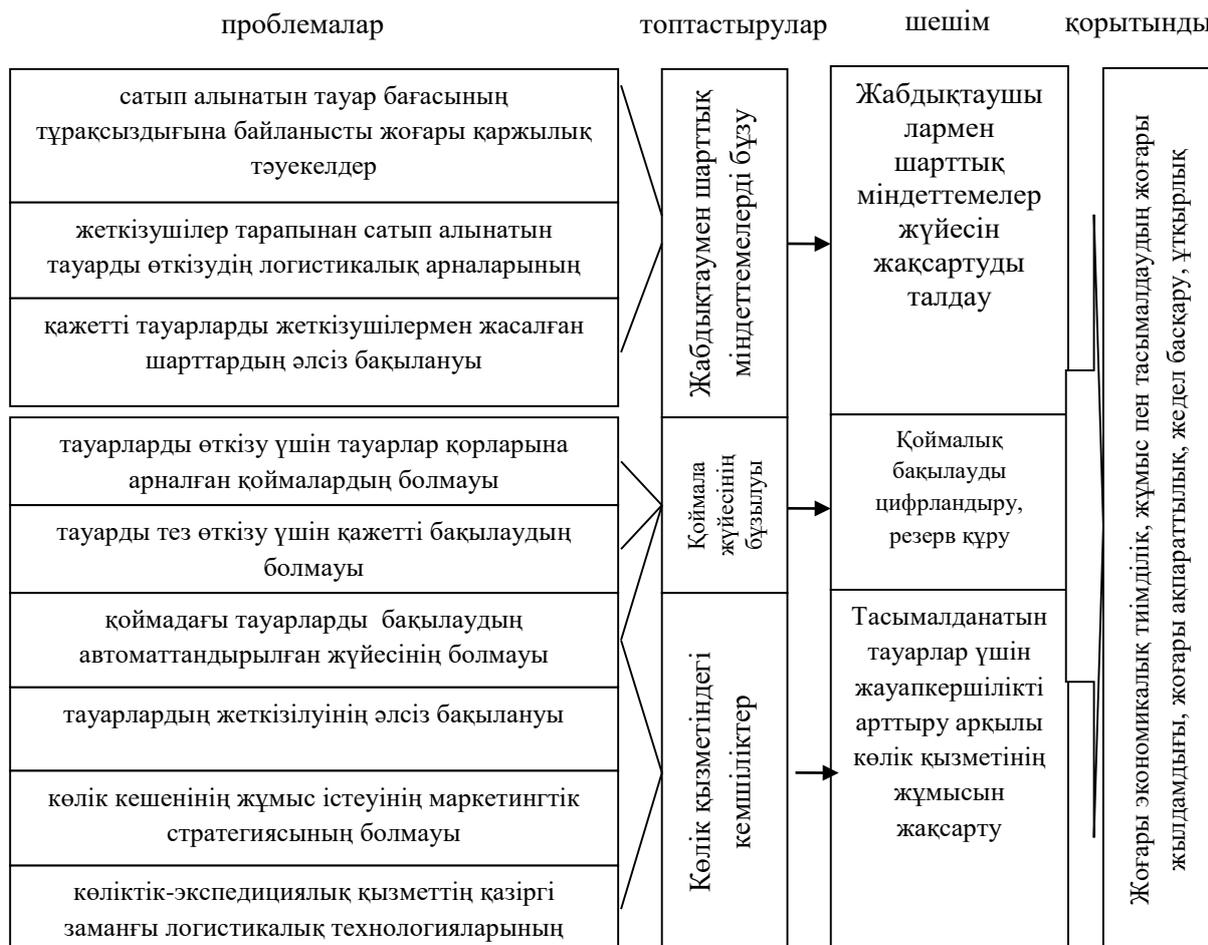
Ақпараттық ағын материалдың алдында болады, өйткені ол логистикалық функцияларды үйлестіру үшін қажетті қозғалыс пен сақтауды білдіреді, мысалы: өнімдер мен нарықтарды болжау; ағымдағы жағдайды талдау; материалдар ағынын жоспарлау; материалдарға қажеттілікті жоспарлау.

Материалдар ағыны-бұл материалдар мен тауарларды тасымалдау және сақтау, соның ішінде жеткізу, өндірісті қолдау және физикалық тарату. Жеткізу және физикалық бөлу материалдық ағынның сыртқы элементтері болып табылады, ал өндірісті қолдау Ішкі болып табылады.

Материалдық процестер әрдайым ақпаратты өңдеумен бірге жүретіндіктен (көлік құжаттамасын тіркеу, жүк қозғалысын есепке алу және т.б.), материалдар ағынының басталуымен ақпараттық ішкі жүйенің және материалдардың ішкі жүйелерінің жұмысы параллель жүреді. Осылайша, кәсіпорынның жалпы корпоративтік стратегиясын ескере отырып жүзеге асырылатын кәсіпорындардың логистикалық қызметі бәсекелестіктің тиімді құралы болып табылады. Сондықтан, кәсіпкерлікті жүргізудің қазіргі жағдайында көптеген ұйымдар жекелеген логистикалық процестерді (немесе логистиканың бүкіл кешенін) жүзеге асыруды мамандандырылған логистикалық провайдерлерге беру туралы шешім қабылдайды. Бұл логистикалық қызметтердің мазмұны немесе логистикалық функциялардың тәуелсіз орындалуы (сақтау, тасымалдау, сату және т. б.) бар өндірушілер үшін өзекті. п) экономикалық негізсіз болып табылады.

Кәсіпорынның сатып алу логистикасы саласындағы логистикалық менеджменттің қарастырған мәселелеріне сүйене отырып, оларды 1-суретте көрсетілген бірнеше негізгі санаттарға бөлуге болады. 1- суреттегі жасалған моделге сүйене отырып, кәсіпорындардың логистикалық жүйесінің негізгі мәселелеріне қорытынды жасауға болады: шикізат пен материалдарды жеткізушілермен тиімсіз шарттық құқықтар; тауарларды қоймада сақтаудың тиісті жүйесінің болмауы; көлік қызметінің тиімсіздігі; кәсіпорын персоналының біліктілік деңгейіндегі кемшіліктері.

Осы мәселелерге сүйене отырып, біз олардың шешу жолдарын ұсынамыз: сатып алу логистикасы бойынша шарттық міндеттемелер жүйесін жақсарту; логистикалық жүйені цифрландыру, бұл сатып алу логистикасын бақылау деңгейін арттырады; жабдықтаушы қорларының, сондай-ақ қызмет көрсетуге арналған материалдардың ең аз мөлшерін жасау; көлік қызметінің жұмысын жақсарту; қызмет көрсетуді тікелей жүзеге асыратын персоналдың біліктілігін арттыру.

1-сурет. Кәсіпорындар қызметтерін іске асыру кезіндегі логистикалық қызмет моделі

*Автормен зерттеу мәліметтері негізінде құрастырылды.

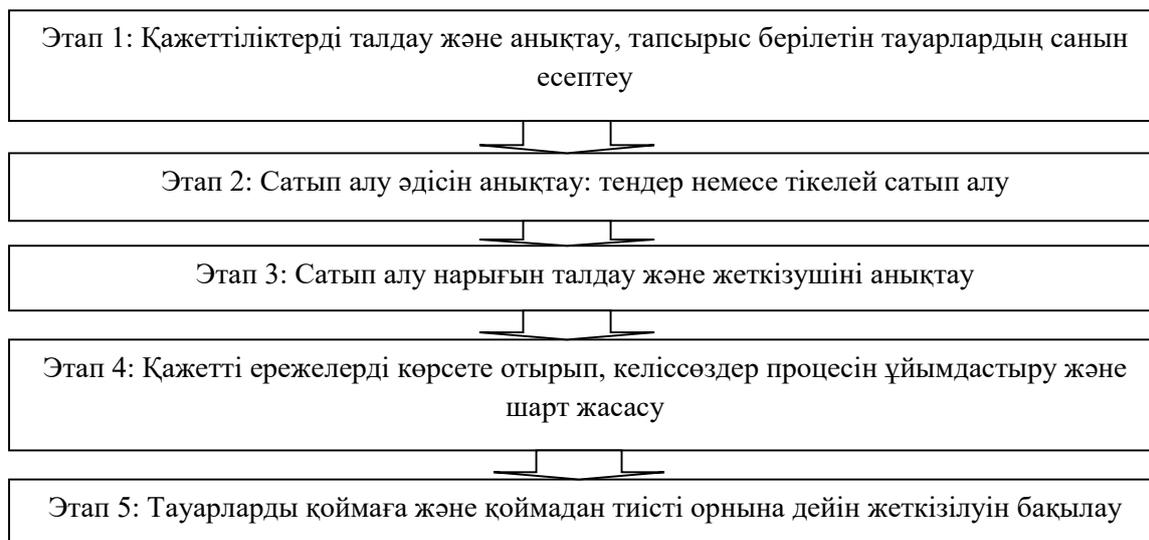
Кәсіпорынның сатып алу жүйесінде логистикалық менеджментті жетілдіру бойынша ұсынылған іс-шараларды негізге ала отырып, біз жабдықтарды жеткізуді, орнатуды және енгізуді кезең-кезеңмен бақылау жүйесін енгізуді ұсынамыз (1-сурет).

Осылайша, кәсіпорын логистикалық менеджменттің анағұрлым тиімді жүйесін іске асыру мақсатында сату бөлімінен алынған тұтынушылардың өтінімдерін цифрландыру арқылы жеделдету қажет.

Цифрландырылған логистикалық бақылау жүйесінің көмегімен тауарларды қоймаға тиімді жеткізу жүзеге асырылады, сонымен қатар егжей-тегжейлі және нақты ақпарат береді.

Сатып алу логистикасындағы шарттық міндеттемелерді жақсарту үшін біз сараптамалық бағалау әдісі арқылы бірнеше көрсеткіштер бойынша бағалай отырып, жабдық жеткізушілеріне талдау жүргізу қажет:

- тауарларды уақытылы тиісті орнына жеткізу;
- тауарларда мәлімделген сипаттамалары бойынша міндеттемелерді орындау;
- тасымалдау кезінде тауарды сақтау бойынша міндеттемелерді орындау;

2-сурет. Кәсіпорынның қызмет көрсету үшін шикізат пен тауарларды сатып алу саласындағы логистикалық операцияларды іске асыру кезеңдері

** Автормен зерттеу мәліметтері негізінде құрастырылды.*

- шартта айтылған бағаны сақтау;
- форс-мажорлық жағдайлар.

Сондай-ақ жеткізушілерден сатып алуды жүзеге асыру кезінде жеткізу шарттарын егжей-тегжейлі зерттеу, сондай-ақ жабдықтар мен құрамдас бөліктердің белгіленген бағасы туралы келісу қажет. Біз тасымалдау кезінде ақаулы тауар немесе оның бұзылуы үшін жауапкершілік жабдықтаушыға жүктелуі керек деп санаймыз, бұл жеткізу логистикасының сапасын арттырады.

Шығындар деңгейін төмендету мақсатында тауарды бірден жеткізу үшін қажетті өтінімдерді ескере отырып, материалдарды сатып алуға болады, бұл ақаулықтың салдарынан жабдықтың тоқтап қалу деңгейін төмендетеді.

Осылайша, кәсіпорын логистикалық менеджментті жетілдіру бағыттарының арасында біз бірнеше басым бағыттарды атап өттік:

- шарттық негізді жетілдіру;
- логистикалық жүйені цифрландыруды құру;
- көлік логистикасын жақсарту;
- кәсіпорын жұмысшылардың жұмысын аттестаттауды енгізу арқылы олардың біліктілігін арттыру.

3-сурет. Кәсіпорынның қызмет көрсету кезінде сатып алу логистикасын жақсарту арқылы логистикалық сервисті оңтайландыру моделі

**Автормен зерттеу мәліметтері негізінде құрастырылды.*

Логистикалық басқару жүйесінің басты бағыты тапсырыстарды орындау процесі болуы керек. Логистикалық тізбектің әр буынында өзінің мақсаттары мен тиімділік өлшемдеріне бағытталған өзіндік басқару жүйесі болуы керек. Осы буынның мақсаттары мен критерийлерін ескере отырып, басқару жүйесінің әсерінен қалыптасқан логистикалық тізбектің әрбір алдыңғы буынының шығыс материалдық ағыны келесі буын үшін кіріс болады.

Қорытындылай келе енгізілетін іс-шаралар шикізат пен материалдарды жеткізу жылдамдығы мен сенімділігін арттырады, қызметтер деңгейін, оның сақталуы мен одан әрі сервистік қызмет көрсетуді арттырады.

Әдебиеттер

1. Бауэрсокс, Д.Дж. Логистика: интегрированная цепь поставок. 2-е изд. / [Пер. с англ. Н.Н. Барышниковой, Б. С. Пинскера] / Доналд Дж. Бауэрсокс, Дейвид Дж. Клосс. - М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2019. - 640 с.
2. Левкин, Г.Г. Логистика: теория и практика : учебник и практикум для среднего профессионального образования / Г. Г. Левкин. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2020. - 187 с.
3. Черникова, С.А. Основы логистики : учебное пособие / С.А. Черникова; М-во с.-х. РФ, федеральное гос. бюджетное образов. учреждение высшего образов. «Пермский гос. аграрно-технолог. ун-т им. акад. Д.Н. Прянишникова». – Пермь : ИПЦ «Прокрость», 2018. – 240 с.
4. Конотопский, В.Ю. Логистика: учебное пособие для среднего профессионального образования / В. Ю. Конотопский. – 4-е изд., испр. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2020. – 143 с.
5. Гаджинский, А.М. Логистика: Учебник для высших и средних специальных учебных заведений / А. М. Гаджинский. - 4-е изд. - М.: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 2018. - 420 с.
6. Крикавский, Е. В., Чухрай, Н. И., Чернопыская, Н. В. Логистика: компендиум и практикум: Учебное пособие. – К.: Кондор, 2018. -340 с.

Аннотация

В статье было отмечено несколько приоритетных направлений совершенствования логистических услуг предприятия: создание цифровизации логистической системы, улучшение транспортной логистики, а также повышение квалификации персонала предприятия путем внедрения их аттестации.

Annotation

In the article, several priority directions for improving the logistics services of the enterprise were identified: the creation of digitalization of the logistics system, improvement of Transport Logistics, as well as the issues of professional development of the company's personnel through the introduction of certification of their work.

УДК 338.23

Шевякова А.Л., к.э.н.,
Тусупов Ш.С., м.э.н.,
ТОО «Rational Solution», г. Караганда

ТРАНСФОРМАЦИЯ ИНДУСТРИАЛЬНО-ИННОВАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В докладе изучены предпосылки трансформации базисной индустриально-инновационной политики Республики Казахстан, ключевые инструменты поддержки развития инновационного бизнеса и направления их развития в контексте совершенствования индустриально-инновационной политики страны.

Ключевые слова: индустриально-инновационная политика, трансформация, инструменты, механизмы

Кілт сөздер: индустриялық-инновациялық саясат, трансформация, құралдар, тетіктер

Keywords: industrial and innovative policy, transformation, tools, mechanisms

Введение в действие в 2003 году индустриально-инновационной политики Республики Казахстан было призвано повысить результативность проводимой экономической политики либерального направления, в рамках которой создавался режим наибольшего благоприятствования инвестициям любой направленности и любого характера при необходимости снижения безработицы, роста благосостояния населения, увеличения доходной базы государственного бюджета для финансирования растущих потребностей населения в общественных благах. При этом в рамках Стратегии индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2003-2015 годы [1] начался постепенный переход от методов косвенного воздействия на экономику к методам прямого участия государства в экономических процессах.

Стратегия предусматривала такие инструменты государственного регулирования экономики, как выделение финансовых ресурсов на реализацию инновационных проектов (как компенсация дефицита инвестиционных ресурсов ввиду низкого уровня сбережений в экономике страны), упор на импортозамещение и содействие удлинению цепочек добавленных стоимостей (как попытка расширить совокупный спрос), формирование стратегий развития государственных и квазигосударственных корпораций (для формирования специализированных бюджетов развития и четкой регламентации инвестиционных предпочтений этих компаний). Разумеется, в Стратегию был заложен широкий спектр инструментов косвенного государственного регулирования развития инновационного бизнеса, однако использование значительной части этих механизмов не оказало

никакого воздействия на экономические процессы в национальной инновационной системе ввиду отсутствия их реального ресурсного, методического или иного подкрепления.

Таблица 1

**Ключевые инструменты поддержки развития инновационного бизнеса
в рамках Стратегии индустриально-инновационного развития
Республики Казахстан на 2003-2015 годы**

Направление поддержки	Практическая реализация в Казахстане
Законодательство об авторских правах	Введено. Сравнительно низкий уровень защиты. Не обеспечивает должного уровня коммерциализации разработок
Многоканальная система финансирования научной и инновационной деятельности	Низкий уровень финансирования при наличии разнообразных источников финансирования
Неправительственные организации поддержки инновационной деятельности	Отсутствуют. Не создавались в рамках Стратегии
Венчурные фонды	Созданы. Низкий уровень воздействия
Научные парки и бизнес-инкубаторы	Созданы. При низком уровне финансирования впоследствии закрыты. Затем, на более поздних стадиях созданы при исследовательских университетах
Исследовательские университеты	Не создавались в рамках Стратегии. Созданы на более поздних стадиях развития инновационной политики
Исследовательские институты	Наиболее значимая часть исследовательского сектора
Исследовательская деятельность корпораций	Слабый уровень развития только в рамках основного направления своей деятельности
Инновационная кооперация (в рамках тройной спирали)	Слабый уровень кооперации. Крайне низкий объем договорных исследовательских проектов
Распространение информации об инновациях	Система действует при низкой инновационной активности
Включенность в глобальное инновационное поле	Только в сфере ИТ

В целом базисная Стратегия индустриально-инновационного развития в целом соответствовала по своим целям, задачам и используемым механизмам признанным странам-лидерам развития инновационного сектора экономики (таблица 1). В качестве основного критического замечания следует отметить, что Казахстану при принятии базовой инновационной политики следовало учесть, что без должного уровня финансирования научной деятельности невозможно добиться высокого уровня инновационной активности. Аналогично можно отметить, что в рамках нового подхода к развитию национальной экономики следовало в большей мере поддерживать уже имеющийся бизнес, обеспечивая рост его конкурентоспособности. И таким образом, вкупе с ростом научного финансирования, создавать большее количество инновационных разработок для накопления их критической массы.

Основными причинами, повлекшими отказ от продолжения реализации Стратегии индустриально-инновационного развития Республики Казахстан, стали следующие:

- Отсутствие реальной финансовой поддержки бизнеса (недостаточное количество источников финансирования, низкий объем финансовых ресурсов, выделяемых через институты развития на поддержку инновационных проектов).

- Отсутствие определения четких отраслевых приоритетов (поддержка всех инновационных проектов безотносительно их отраслевой принадлежности, отсутствие акцента на развитие новых отраслей и прорывных проектов, слабая проработка поддержки научного сектора национальной экономики, отсутствие видения конечных целей развития приоритетных отраслей экономики).

– Отсутствие разграничения сфер ответственности по уровням исполнительной власти (не определены зоны ответственности республиканских и местных органов исполнительной власти, не сформулированы механизмы воздействия региональных и республиканских исполнительных органов на реализацию инновационных проектов, ответственность за реализацию программы возлагалась только на институты развития, не имеющих достаточного количества ресурсов для реализации требуемого количества инновационных проектов для формирования их критической массы).

– Отсутствие формализации кластерного подхода (не сформулированы принципы формирования кластерных и протокластерных структур, отсутствовали механизмы включения инновационных проектов в вертикально-интегрированные структуры и горизонтальные сетевые структуры, отсутствие реальной финансовой поддержки для продвижения проектов, важных для удлинения цепочек добавленных стоимостей).

– Слабая поддержка развития научного сектора (отсутствие ресурсов для роста объемов научных исследований, отсутствие структурированного подхода к формированию новых научных направлений для обеспечения развития новых отраслей экономики, отсутствие проработки системы взаимодействия в рамках «тройной спирали» между государством, бизнесом и научными организациями).

– Отсутствие четких механизмов кадрового обеспечения (упор на подготовку специалистов рабочих и инженерных специальностей, специалистов в области проектного и инновационного менеджмента, отсутствие формализованных связей между подготовкой научных кадров и их ролью в формировании инновационного потенциала с соответствующими механизмами финансовой и иной поддержки).

– Формирование институтов национальной инновационной системы без определения их взаимосвязи (не определен порядок взаимодействия институтов развития, не выстроена иерархия институтов развития в соответствии с их конечными целями, не определен механизм передачи проекта от одного института развития другому).

То есть следует отметить, что, несмотря на широкий спектр механизмов поддержки и стимулирования развития научно-инновационной сферы, большое количество проблем не имели решения в рамках Стратегии индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2003-2015 годы. Разумеется, Стратегия и не могла сразу дать набор готовых решений для устранения проблемы перекоса структуры национальной экономики в пользу горнодобывающего сектора. Тем не менее именно эта задача не была решена в силу отсутствия четкой методологической проработки программы, определения источников ее финансирования, поиска места науки в национальной экономике страны и т.д.

В результате низкой результативности мероприятий, предусмотренных Стратегией индустриально-инновационного развития, были предприняты шаги по дальнейшей ее трансформации, а сама Стратегия досрочно прекратила действие в 2010 году. Основой трансформации индустриально-инновационной политики Казахстана в дальнейшем выступило принятие новых программ индустриально-инновационной политики, ориентированных на достижение новых целей и задач по росту инновационной активности в национальной экономике Казахстана.

1. Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010-2014 годы [2].

В качестве основного достоинства программы можно отметить рост ресурсного обеспечения инновационного развития национальной экономики, который позволил сформировать достаточно широкий (хоть далеко и не исчерпывающий) перечень проектов, реализация которых позволила модернизировать основные производственные фонды на предприятиях отраслей специализации регионов, создать новые производства на основе местных и, преимущественно, зарубежных технологий, определить горизонт дальнейшего технологического развития отечественной промышленности на основе сбора и обобщения информации о всех имеющихся потенциальных инвестиционных проектах в каждом регионе.

В то же время в рамках этого этапа трансформации индустриально-инновационной политики был сделан упор только на реализацию инвестиционных проектов, тогда как научно-инновационная составляющая так и осталась не обеспеченной ни финансовыми, ни кадровыми, ни административными ресурсами и поддержкой. Также не был учтен временной лаг между инвестициями в научную сферу и получением результата в виде инновационного проекта.

2. Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы [3].

В данной программе были предложены новые виды ресурсного обеспечения и субъектов инновационной инфраструктуры, однако также здесь был заложен и окончательный отход от поиска перспективных научных проектов для их рыночной реализации в пользу ресурсной поддержки готовых инвестиционных решений (в том числе в основном на основе трансферта технологий). Тем самым был углублен разрыв в инновационном процессе в национальной экономике, когда научная сфера функционировала отдельно от сферы инновационного предпринимательства.

3. Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2020 – 2025 годы [4]. В программе были предложены новые механизмы, по прежнему направленные на поиск новых готовых инновационных решений для полного сопровождения инновационных проектов от стадии бизнес-план до стадии готового устойчивого бизнеса. Финансирование же разработки новых научных идей для формирования нового инновационного задела так и осталось нерешенной проблемой.

Таким образом можно отметить, что современная инновационная политика Республики Казахстан в целом соответствует лучшим практикам развитых зарубежных стран в части поддержки инновационного бизнеса, однако не решает вопроса накопления и развития собственного научного потенциала для накопления критической массы научно-инновационных проектов, готовых к коммерциализации.

Доклад подготовлен в рамках реализации проекта грантового финансирования Комитета науки МНВО РК №АР08857451 «Индустриально-инновационная политика Республики Казахстан: генезис, эволюция, современное состояние, векторы совершенствования».

Литература

1. Указ Президента Республики Казахстан от 17 мая 2003 года N 1096 «О Стратегии индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2003-2015 годы». – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U030001096_

2. Указ Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года № 958 «О Государственной программе по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010-2014 годы и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан». – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U100000958_

3. Указ Президента Республики Казахстан от 1 августа 2014 года № 874 «Об утверждении Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы и о внесении дополнения в Указ Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года № 957 "Об утверждении Перечня государственных программ"». – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1400000874>

4. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2019 года № 1050 «Об утверждении Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2020 – 2025 годы». – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900001050>

Андатпа

Баяндамада Қазақстан Республикасының базистік индустриялық-инновациялық саясатын трансформациялаудың алғышарттары, инновациялық бизнесті дамытуды қолдаудың түйінді құралдары және елдің индустриялық-инновациялық саясатын жетілдіру мәнмәтініндегі олардың даму бағыттары зерделенді.

Annotation

The report examines the prerequisites for the transformation of the basic industrial and innovation policy of the Republic of Kazakhstan, the key tools to support the development of innovative business and the directions of their development in the context of improving the industrial and innovation policy of the country.

ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ ЦИФРЛАНДЫРУ
ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БАСҚАРУ

УПРАВЛЕНИЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ

MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION
OF SOCIO-ECONOMIC PROCESSES

УДК 336.64

Алина Г.Б., к.э.н., ассоциированный профессор
Оразбаева А.Г., к.э.н.
Esil University, г.Нур-Султан

РОЛЬ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В УПРАВЛЕНИИ ФИНАНСАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В данной статье рассматриваются основные аспекты внедрения бюджетирования в систему управления финансами предприятия и его влияние на финансовую устойчивость компаний. В статье выделены обязательные компоненты процесса бюджетирования, факторы влияющие на выбор модели бюджетирования с учетом специфики области деятельности предприятия в современных условиях развития бизнес-процессов и экономики государства.

Ключевые слова: управление финансами, финансовое планирование, бюджетирование, финансовые бюджеты, операционные бюджеты, оперативный учет, финансовая устойчивость,

Кілт сөздер: қаржылық басқару, қаржылық жорпарлау, бюджеттеу, қаржылық бюджеттер, операциялық бюджеттер, операциялық есеп, қаржылық тұрақтылық

Keywords: financial management, financial planning, budgeting, financial budgets, operating budgets, operational accounting, financial stability

В современных условиях развития бизнеса, основное значение уделяется эффективному управлению финансами хозяйствующего субъекта. Финансовое планирование хозяйственной деятельности как элемент управления финансами представляет возможность маневрирования экономическими процессами образования, распределения и перераспределения доходов и накоплений хозяйствующими субъектами

Бюджетирование – как элемент оперативного финансового планирования представляет собой совокупность мероприятий, обеспечивающие согласованную деятельность по управлению предприятием и планирование дальнейшего развития путем формирования финансовых и операционных бюджетов посредством разработки системы ключевых показателей, позволяющих оценивать эффективность и результативность планирования деятельности отдельных подразделений и служб.

Разработка бюджета придает количественную определенность выбранным перспективам предприятия.

Целью бюджета является формирования конкретизированного плана деятельности компании для достижения определенных финансовых результатов и роста эффективности деятельности предприятия.

Ценность бюджетирования заключается в том, что бюджеты задают границы стратегических направлений, обеспечивают фокусировку на особенностях предприятия, получение

необходимой детализации плановых и фактических показателей, охват всех областей деятельности и своевременный операционный контроль.

В условиях динамично развивающихся бизнес процессов и экономики в целом, необходимо отметить что бюджетирование как инструмент финансового менеджмента уже зарекомендовал себя как эффективный элемент оперативного планирования, но при этом практика показывает, что большинство компаний не готово переходить на комплексную модель бюджетирования по ряду причин, связанных со спецификой основных областей деятельности предприятия.

Для внедрения в практику предприятий системы бюджетирования необходим ряд обязательных условий (рисунок 1), без которых эта система попросту не сможет работать, а именно:

– функционирования аналитического блока, который будет обеспечивать методическое обеспечение формирования и исполнения бюджетов, методику внесения коррективов и анализа отклонений бюджетных показателей, а также контроль за исполнением бюджетов подразделений;

– обеспечение оперативного учета;

– регламентация и разграничение функций подразделений, распределение ответственности за исполнение бюджетов;

– программно-техническое обеспечение процесса бюджетирования, выбор информационной платформы, на основе которой будет производиться интеграция аналитических данных для формирования и анализа исполнения финансовых и операционных бюджетов.

Рисунок 1. Обязательные компоненты бюджетного процесса

**Составлено авторами*

Следующим этапом внедрения бюджетирования на предприятии является выбор модели бюджетирования, которые позволят сфокусироваться на основных областях деятельности.

Специфика деятельности компании предполагает индивидуальный подход к разработке функциональных бюджетов.

Для выбора модели бюджетирования среди трех основных: финансовая, по центрам финансовой ответственности (далее - ЦФО), скользящая необходимо провести анализ задач и ситуации на предприятии, оценить каждый фактор в применении к предприятию (рисунок 2) и сделать выбор системы бюджетирования.

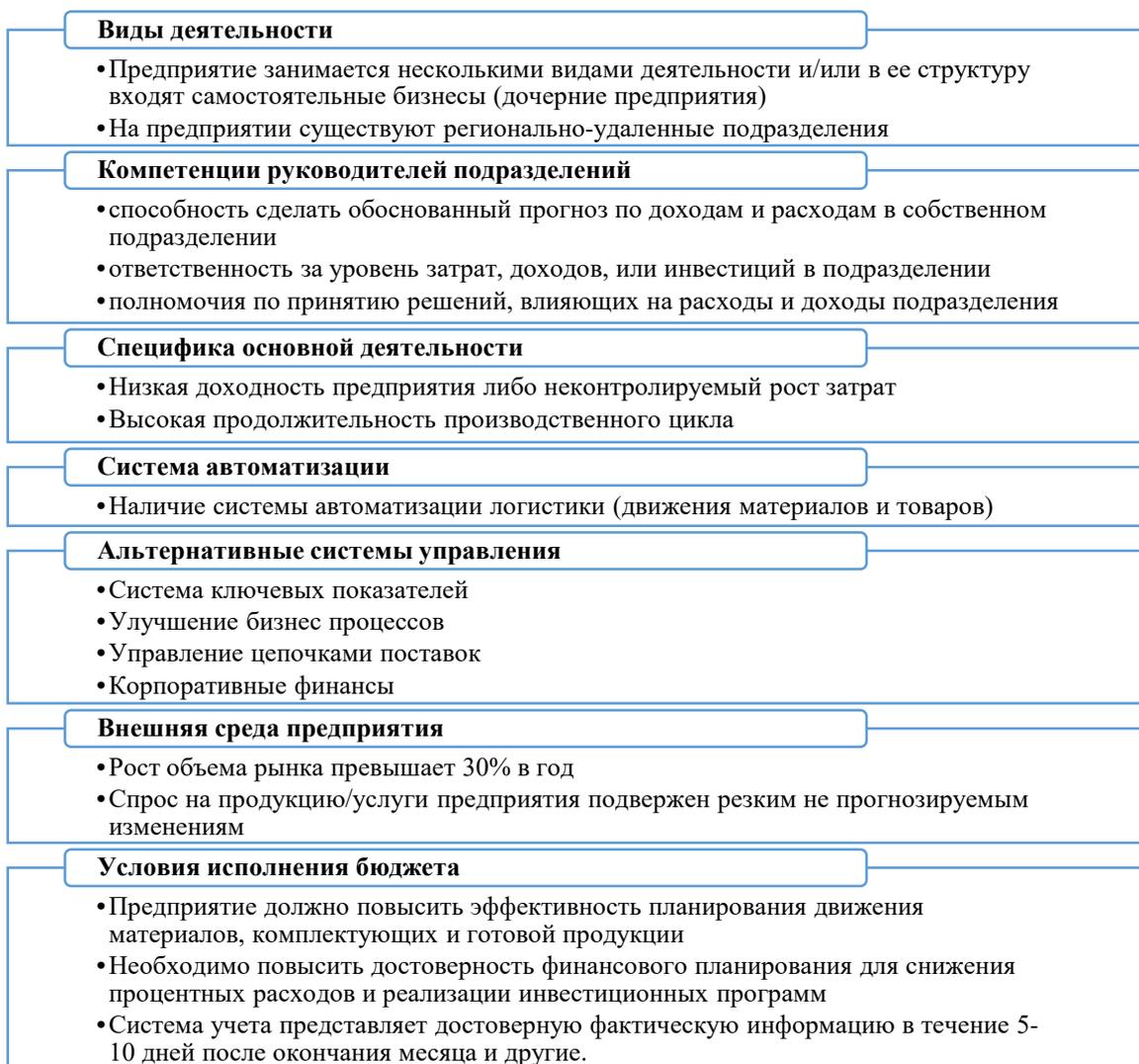

Рисунок 2. Факторы выбора модели бюджетирования на предприятии

**Составлено авторами*

Также выбор модели бюджетирования будет зависеть от того, впервые ли предприятие внедряет систему бюджетирования, планирует ли предприятие в следующем бюджетном году:

- увеличить доходы более чем на 50%;
- открыть или приобрести новые крупные бизнесы;
- существенно изменить продуктовый портфель и позиционирование компании;
- будет ли осуществлять реорганизацию или реструктуризацию.

Влияние экономических рисков, новые условия внешней и внутренней среды, высокий уровень конкуренции требует менять подходы в финансовом управлении. В связи с чем, очень важно определить какой метод бюджетирования будет эффективным в управлении компанией [1].

Инкрементальный (приростной) метод бюджетирования, является более традиционным методом, предполагающий бюджетирование с учетом прироста доходов и затрат, а также возможного изменения цен.

Бюджетирование с нуля позволяет определить нецелесообразные процессы и проводит полную оценку существующей деятельности в связи с будущими потребностями. Актуальными вопросами при бюджетировании с нуля являются:

- 1) Должен ли этот вид деятельности продолжаться в будущем?
- 2) Сколько видов деятельности необходимо поддерживать?
- 3) Как хорошо и каким образом деятельность должна осуществляться?

4) Должна ли деятельность осуществляться самостоятельно или целесообразно передать ее на аутсорсинг?

Попроектный метод бюджетирования предполагает использование драйверов затрат, определяемые ABC-калькуляцией затрат для составления бюджетов, обеспечивающих деятельность подразделений [2]. В процессе бюджетирования необходимо определить ключевой бюджетный фактор (продажи) для следующего бюджетного периода, оценить поддерживающие виды деятельности, необходимые согласно плана, используя драйверы затрат и составить бюджет для каждого вида поддерживающей деятельности.

Среди методов бюджетирования, наиболее часто используемых на предприятиях выделяют методы бюджетирования «сверху-вниз», «снизу-вверх», а также комбинированный, предполагающий компромисс этих двух моделей, при котором целевые индикаторы спускаются от высшего руководства, а формирование бюджетов является функцией руководителей подразделений. Использование комбинированного метода позволяет сбалансировать бюджеты с учетом интересов высшего руководства и реальными возможностями подразделений.

При выборе методов и моделей бюджетирования важное значение имеет обеспечение достижения стратегической цели развития компании, решение ключевых задач по разным направлениям, согласование ключевых показателей деятельности и мотивация менеджмента в достижении результатов, поэтому необходимо учитывать преимущества и недостатки традиционных методов бюджетирования и создание индивидуальной модели бюджетирования на предприятии (рисунок 3).

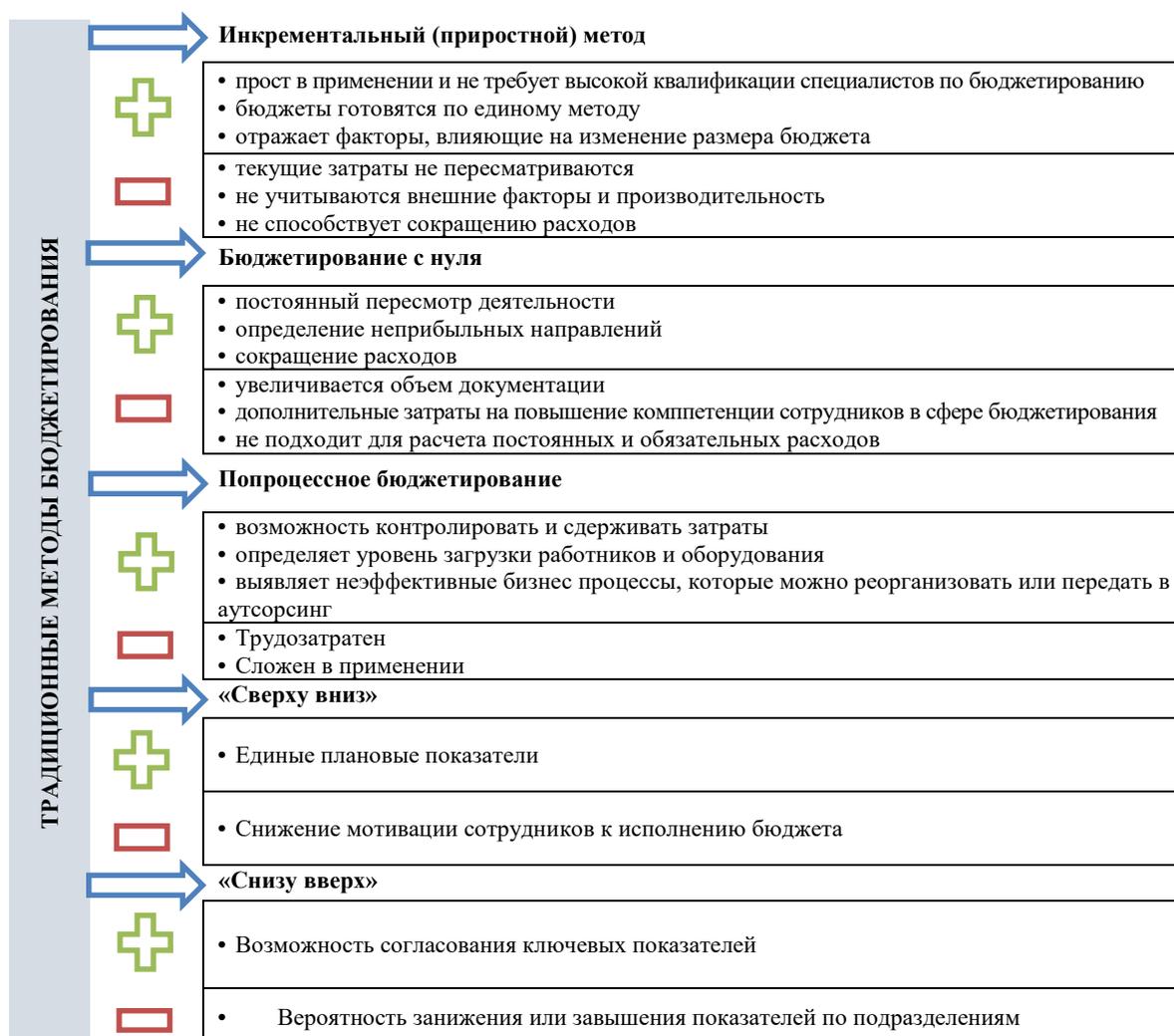

Рисунок 3. Преимущества и недостатки методов бюджетирования

*Составлено авторами

Разработка и корректировка бюджетов осуществляется с учетом специфики области деятельности предприятия и нестабильности хозяйственной конъюнктуры.

Бюджетный период вводится продолжительностью 12 месяцев с поквартальной, помесечной или подекадной разбивкой. При этом бюджеты доходов и расходов и движения денежных средств для центров финансовой ответственности (ЦФО) разрабатываются с разбивкой бюджета доходов и расходов по месяцам, бюджета движения денежных средств — по декадам (по 10 дней).

Границы бюджетного периода будут зависеть от способа составления бюджетов: фиксированного по времени, или статического, и плавающего. Для фиксированных по времени бюджетов в качестве планового периода принимается один календарный или финансовый год. В первом случае период планирования начинается 1 января и заканчивается 31 декабря, во втором случае — это также полный год, который может начаться другой датой, но окончиться через 365 (366) дней. В плавающем бюджете планируется не год, а 12 ближайших месяцев. Планирование начинается с ближайшего наступающего месяца и заканчивается ровно через год, т. е. предприятие формирует собственные бюджеты по истечении каждого месяца, передвигая плановый период на месяц вперед.

Перечень формируемых бюджетов и связи между ними могут изменяться в зависимости от специфики работы компании.

В соответствии с финансовой структурой компания разрабатывает систему бюджетов по центрам ответственности. Консолидация бюджетов отдельных центров ответственности в сводный бюджет может производиться на уровне финансовых бюджетов, если компания разделена на ЦФО, каждый из которых составляет свою систему операционных и финансовых бюджетов, либо на уровне операционных и финансовых бюджетов, если часть или все подразделения компании являются центрами затрат и центрами доходов, для которых составляются только операционные бюджеты.

Таким образом, внедрение бюджетирования в управление бизнес-процессами предприятия позволяет решить основные задачи, способствующие повышению эффективности финансово-хозяйственной деятельности, а именно:

- повышение финансовой устойчивости и улучшение финансового состояния;
- увеличение эффективности использования имеющихся в распоряжении активов (материальных и нематериальных ресурсов), повышение производительности труда;
- повышение обоснованности выделения финансовых ресурсов, прежде всего кредитов, по отдельным направлениям хозяйственной деятельности, видам контрактов (договоров);
- проведение мониторинга финансовой эффективности отдельных видов хозяйственной деятельности;
- прогнозирование, анализ и оценка различных сценариев изменения финансового состояния, его структурных подразделений и видов деятельности для оперативного принятия соответствующих управленческих решений;
- определение наиболее эффективных видов и направлений хозяйственной деятельности;
- создание основы для проведения структурной реструктуризации, определения программ и видов хозяйственной деятельности от которых предстоит отказаться или, наоборот, расширить;
- усиление стимулирования руководителей и работников структурных подразделений к повышению рентабельности осуществляемых ими видов деятельности, повышению ответственности за связанные с этим доходы и расходы, за конечные финансовые результаты;
- повышение финансовой обоснованности принимаемых управленческих решений;
- обеспечение лучшей взаимосвязи между интересами отдельного подразделения и интересами предприятия в целом.

В заключении следует отметить, что в ходе реализации процесса бюджетирования необходимо помнить о принципе разумной необходимости, согласно которому излишнее усложнение бюджета ведет к снижению его гибкости и точности.

Литература

1. Методы бюджетирования: эволюция в управлении финансами// <https://finacademy.net/materials/article/>
2. Грэхам Стивнен. Управленческий учет эффективность операций//<http://www.dipifr-cima.kz/>

3. Перри Уиггинс (Perry D. Wiggins). Время подготовки годового бюджета: ключевой показатель месяца// <https://gaap.ru/articles/>

Андатпа

Бұл мақалада кәсіпорынның қаржылық менеджмент жүйесіне бюджеттеуді енгізудің негізгі аспектілері және оның компаниялардың қаржылық тұрақтылығына әсері қарастырылады. Мақалада бюджеттеу процесінің міндетті құрамдас бөліктері, бизнес-процестерді және мемлекет экономикасын дамытудың заманауи жағдайында кәсіпорынның қызмет ету саласының ерекшеліктерін ескере отырып, бюджеттеу моделін таңдауға әсер ететін факторлар көрсетілген.

Annotation

This article discusses the main aspects of introducing budgeting into the financial management system of an enterprise and its impact on the financial stability of companies. The article highlights the mandatory components of the budgeting process, factors influencing the choice of a budgeting model, taking into account the specifics of the area of activity of the enterprise in modern conditions for the development of business processes and the economy of the state.

ӘОЖ 338.1

Батай М., магистр, аға оқытушы,
Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

САНДЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЗАМАНАУИ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Мақалада экономиканың сандық трансформациясы сияқты заманауи даму феномені зерттеледі. Зерттеу осы тұжырымдаманың негізгі ерекшеліктерін зерттеп, сандық трансформациядан өткен ұйымдардың сипаттамаларын, сондай-ақ жаһандық Сандық трансформацияны ескере отырып, ел экономикасын дамытудың ұсынылған нұсқаларын анықтау.

Кілт сөздер: инновация, инновациялық даму, инновациялық орта, сандық трансформация, сандық технология, төлем платформасы

Ключевые слова: инновации, инновационное развитие, инновационная среда, цифровая трансформация, цифровые технологии, платежная платформа.

Keywords: innovation, innovative development, innovative environment, digital transformation, digital technology, payment platform

Сандық трансформация - орта мерзімді қарқында ел экономикасының даму қарқынын жеделдету және сандық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, сондай-ақ ұзақ мерзімді даму жолында Қазақстанның экономикасын болашақтың сандық экономикасын құруды қамтамасыз ететін түбегейлі жаңа даму траекториясына көшіруге жағдай жасау. Сандық трансформация бүгінгі күні сандық технологиялардың біздің өмірімізге енуін сипаттайтын жиі қолданылатын терминдердің бірі болып табылады. Тар мағынада сандық трансформация туралы айтатын болсақ, коммерциялық немесе коммерциялық емес ұйымның немесе мемлекеттік органның трансформациясына қатысты бұл процесті сандық технологияларды тиімділікті түбегейлі жақсарту немесе жұмыс істеуін жақсарту үшін пайдалануға бағытталған инновациялық стратегия ретінде анықтауға болады. Компанияның сандық трансформациясын тереңірек түсіну үшін осы процестің жеке факторларын бөліп көрсету қажет.

Сандық компанияларға арналған негізгі критерийлер: Компанияның сыртқы әлеммен қарым-қатынасының көпшілігі виртуализацияланған. Бұл критерий сандық трансформация үшін ең айқын болып табылады және тікелей - «сандық» сөзінің аудармасынан туындайды. Ол сондай-ақ жаңа технологиялар мен сандық трансформация деңгейіне жету үшін компанияға инновациялық өнім шығарудың қажеті жоқ екенін атап өтеді. Сандық компания сыртқы ортамен өзара әрекеттесудің барлық салаларында сандық технологияларды енгізуді көздейді. Ең алдымен, бұл интернет арқылы немесе басқа сандық арна арқылы тұтынушымен кеңістікте әрекеттесу мүмкіндігі. Сатылым сандық арна арқылы жүзеге асады, сонымен қатар жеткізушілермен және персоналмен өзара әрекеттесу үрдістерін ұйымдастыру.

Сандық ортаның тағы бір элементі мемлекеттік органдармен (бақылау және қадағалау органдары, статистикалық органдар) электрондық байланыс болуы мүмкін. Толығырақ сандық компания үшін міндетті критерий ішкі тиімділік болып табылады, ол дамыған автоматтандыру жүйесінсіз мүмкін емес. Бұл электронды құжат айналымын, жұмысты ұйымдастыруға арналған дамыған құрылымын және сәйкес технологиялық платформаны қамтыйды. ҒЗТҚЖ және жылдам көшіру арқылы жаңа нәрселерді жылдам енгізу мүмкіндігі. Сандық компания жылдам қарқында дамып келе жатқан нарықтағы шешілмейтін мәселелерді және солардың шешу амалдарын тез тауа білуі керек. Тиімділігі жоғары компания ретінде Сандық компания өз бетінше дамып қана қоймай, бәсекелестердің технологияларын пайдаланып, егер ол коммерциялық тұрғыдан тиімдірек және ыңғайлы болса, оны өз компаниясына енгізе алатынын айтуға болады. Сандық технологиялар есебінен нарыққа шығу уақытын қысқарту. Сандық компанияда жаңа өнімнің нарыққа шығу жылдамдығы мүмкіндігінше жоғары. Ақпараттың барлық мүмкін көздерін пайдалана отырып, тұтынушылардың қажеттіліктерін болжау арқылы өнім немесе қызмет жасалған сәттен бастап тұтынушыларға сатылғанға дейін өте аз уақыт өтеді. Сандық түрлендірудің маңызды элементі үлкен деректерді кеңінен қолдану. Бұл технология тұтынушылар мен нарық деректері негізінде қысқа, орта және ұзақ мерзімді перспективада тұтынушылардың қажеттіліктерін болжауға көмектеседі және жұмысты жеңілдетеді.

Сандық компаниялардың басты байлығы – адамдар және олардың білімі, дағдылары. Мұны барынша тиімді пайдалану үшін компанияда қызметкерлер өзгерістерге және тәуекелге бейім, шығармашылық шешімдерді әзірлеуге және оларды басқарудың әртүрлі кезеңдерінде жүзеге асыруға жауапкершілік алуға дайын ішкі мәдениетті қалыптастыру қажет. Дамыған компаниялардың сандық трансформациясы жаңа технологиялардың міндетті түрде дамуын білдірмейді, бірақ ол елдегі инновациялық ортаның дамуына және компаниялардың жаһандық сандық кеңістікке қосылуына тікелей делдал болып табылады. Осы жаһандық нарықта бәсекелес бола отырып және жаһандық цифрландыру критерийлеріне сәйкес келетін компаниялар жаңа технологияларға сұранысты тудырады, білімді адамдарды тартады, бұл ел экономикасының дамыған, ақпараттық және технологиялық дайын қатысушы ретінде әлемдік нарыққа ортаға шығуына көмектеседі[1].

Төлемдер платформасы қолма-қол ақшасыз сандық төлем транзакцияларын оңай жүргізу үшін тұтынушыларды да, саудагерлерді де байланыстырады. Біз өз клиенттерімізге тауарлар мен қызметтер үшін төлемдерді төлеу және қабылдау, сондай-ақ ақшаны аудару және алу үшін технологиялық платформаны ұсынамыз. Тұтынушылар Kaspi.kz Super App, Kaspi QR Scan to Pay, Kaspi Gold алдын ала төленген дебеттік картасын, кез келген банк картасын немесе электрондық әмиянды қоса алғанда, әртүрлі қызметтерді пайдалана отырып, саудагерлермен және өз араларында мәміле жасай алады. Саудагерлер тұтынушылардан төлемдерді Kaspi Pay POS Solutions және Kaspi QR Checkout, сондай-ақ басқа да өнімдердің кең ауқымын пайдалана алады.

Төлемдер платформасы Kaspi.kz экожүйесіне жаңа тұтынушыларды тартуға және белсенділікті арттыруға арналған ең маңызды құралдардың бірі болып табылады. Төлемдер платформасының тұтынушыларының өсімі жоғары яғни 2020 жылдың соңғы тоқсанында 7,8 миллион белсенді тұтынушыға жетті және өткен жылмен салыстырғанда 58%-ға артты. Белсенді тұтынушылар айына орта есеппен шамамен 28 транзакция жасады. Жылдың соңғы тоқсанында, бұл өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 1,9 есе көп, бұл біздің экожүйенің беріктігін тамаша көрсетеді.

Kaspi Pay-ті жылдам енгізу 2020 жылдың соңғы тоқсанында Төлемдер платформасы саудагерлерінің жылмен салыстырғанда 182%-ға өсуіне әкелді және оның нақты құны 2021 жылы

артты, өйткені жаңа сатушылар төлем көлемінің өсіп келе жатқан үлесін жылжытты. Kaspi Pay төлемдер платформасының кірісі 2020 жылы бір жылмен салыстырғанда 82%-ға өсіп, 120,923 млн теңгеге жетті. Төлемдер платформасының таза кірісі өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 117%-ға өсіп, 60,554 млн теңгеге жетті, таза пайда маржасы 2019 жылғы 42%-дан 50%-ға өсті.

Marketplace платформасы саудагерлер мен тұтынушыларды байланыстырады, бұл саудагерлерге сатылымдарын арттыруға және тұтынушыларға әртүрлі саудагерлерден өнімдер мен қызметтердің кең ауқымын сатып алуға мүмкіндік береді. Біз саудагерлерге біздің технологияларымызды, Төлемдер платформасын, қазір сатып алу, кейінірек төлейтін тұтынушылық қаржы өнімдерін, маркетинг және жеткізу опцияларын пайдалануға мүмкіндік беру арқылы олардың сатылымдарын арттыруға көмектесеміз. Жеткізу әдістеріне алып кету, сатушының тауарды жеткізуі және Kaspi.kz арқылы жеткізу кіреді. 2020 жылы біз Super App-та Kaspi Travel қолданбасын іске қостық, бастапқыда ішкі және халықаралық билеттерді ұсынатынбыз, бірақ нарық қалпына келе жатқанда толық туристік ұсынысты дамытқымыз келеді.

Төлемдер платформасындағыдай, өткен жылы біз тұтынушыларды тартудың маңызды драйверлерінің бірі болып табылатын серіктестік базамызды кеңейтуге назар аудардық, 2020 жылдың соңына қарай 32,1 мыңға жетті, бұл өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 47% жоғары.

Өнімдердің кең ассортиментін ұсынатын үлкен және жоғары сапалы серіктес базасы, өз кезегінде, тұтынушылар мен сатып алулардың өсуін ынталандырады. 2020 жылдың соңғы тоқсанында белсенді тұтынушылар саны 3,1 миллионға дейін өсті.

Marketplace платформасының кірісі 2020 жылы 65,977 миллион теңгеге дейін бір жылмен салыстырғанда 47%-ға өсті. 2020 жылы Marketplace платформасының таза кірісі бір жылмен салыстырғанда 37%-ға өсіп, 38,587 миллион теңгеге жетті [2].

OLX.kz онлайн-жарнама қызметінің сарапшылары сервис деректеріне сүйене отырып, 2021 жылдың қаңтар-тамыз айларының қорытындысы бойынша платформадағы қазақстандық сатушылар нарығына талдау жасады. Осылайша, қызметтің мәліметтері бойынша, сатушылардың жалпы саны 1 миллион 300 мың адамға жақындады, ал сервистегі бизнес-беттер саны өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 3 есеге жуық өсті. 2021 жылы OLX бойынша минутына орта есеппен 10-ға жуық сауда жасалады.

Қызмет бойынша сатушылардың жалпы саны да өсуде – өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 6%-ға өсті. Көбінесе бұл қызмет ұялы телефондарды/смартфондарды, Әйелдер киімі мен автокөлік бөлшектерін сатады, ТОП-5-ке сонымен қатар ауыл шаруашылығы жануарлары және ұзақ мерзімді жалға берілетін пәтерлер кіреді.

Пандемияның қиын кезеңінің және ұзаққа созылған мәжбүрлі оқшауландудың нәтижесінде қазақстандық шағын және орта бизнес жаппай желіге көшуде. Бұған біздің қызметіміздің деректері дәлел – платформадағы бизнес-парақтардың саны 2020 жылдың сәйкес кезеңіндегі деректермен салыстырғанда шамамен үш есеге, ал санаттағы транзакциялардың орташа саны 2,5 есеге өскенін көрсетеді. Қызметтегі бизнес беттерінің ең танымал санаттары: Өнімдер, Қызметтер және Жұмыстар. Көбінесе сервистегі іскерлік беттерді ұялы телефондар мен оларға арналған аксессуарларды сатумен айналысатын компаниялар, сондай-ақ жылжымайтын мүлік агенттіктері мен автокөлік бөлшектерін сатушылар жасайды.

Бостондық консалтингтік фирма Eduventures, Inc. білім беру мекемелерінің жартысына жуығы және жұмыс берушілердің 60 пайыздан астамы онлайн оқытудың жоғары сапасымен жалпы келісетінін анықтады, бірақ студенттердің пікірлері әртүрлі.

Әлеуетті онлайн студенттердің шамамен 33% -ы онлайн білім беру сапасын әдеттегі білімнен «жақсы немесе жақсы» деп санайды. Сонымен бірге сауалнамаға қатысқан болашақ студенттердің 36%-ы жұмыс берушілердің онлайн білім беруді қабылдағысы келмейтініне алаңдаушылық білдірді. Бұл олардың онлайн курстардан бас тартуының себебі.

Педагог ретінде сіз осы жаңа оқу парадигмасына әртүрлі ынта мен қызығушылықпен жақындай аласыз:

- Сіз онлайн оқытуға оптимистік немесе күмәнмен қарайсыз ба?
- Онлайн курстар сіздің біліміңізді қалай арттыратынын және студенттеріңіз үшін қолайлы оқу мүмкіндіктерін қамтамасыз ететінін білгіңіз келе ме?

- Онлайн сабақтарды жоспарлау және өткізу кезінде немен бетпе-бет келетінін білгіңіз келе ме?
- Осы жаңа ортаға жақсырақ дайындалу және оның ұсынатын жаңа мүмкіндіктерін пайдалану үшін онлайн оқытудың жақсы және жаман жақтарын ескеру өте маңызды.

Онлайн білім берудің артықшылықтарын төрт топқа бөлуге болады:

Ыңғайлылық. Оқу орнына, уақытына, курстың ұзақтығына байланысты:

Университетке барып-қайту үшін уақыт жоғалтудың қажеті жоқ.

Курсты таңдауда географиялық шектеулер жоқ.

Жаттығу кестесінде ешқандай шектеулер жоқ. Сіз өзіңіздің қарқыныңызбен оқып, оны өз уақытыңызда жасай аласыз.

Шектеулерді ауызша білдірмеу. Сіз өз пікіріңізді ауызша емес, жазбаша түрде білдіре аласыз.

Мұғалім жетекшілік ететін лекциядан гөрі виртуалды талқылауға болады.

Курстық жұмыс пен нұсқауларды сіздің салаңызға және пән аймағыңызға бейімдеуге болады.

Жоғары сапалы диалог. Студент жауап беру немесе келесі тақырыпқа көшу алдында әрбір пікірдің сапасын мұқият қарастыра алады.

Студенттерге бағдарлану. Студенттер өз әріптестерінің барлық жұмыстарын оқиды деп күтілуде, бірақ олар жұмыстың қажеттіліктеріне сәйкес келетін бөліктеріне ғана белсенді қатыса алады.

Ресурстарға қол жеткізу. Сарапшыларды немесе басқа оқу орындарының студенттерін қосу оңай. Сондай-ақ, сіз әлемнің түкпір-түкпірінен ресурстар мен ақпаратқа қол жеткізе алатыныңыз өте маңызды.

2. Үнемдеу. Әдетте, онлайн курстар жалпы білім беретін мектептердегі немесе кәсіптік мектептердегі қарапайым сабақтарға қарағанда арзанырақ:

Сабақта жол жүру және тұру ақысы жоқ;

Студент сабақ кезінде жұмыс орнында болуы мүмкін.

3. Технология; Сіз курста компьютерге қол жеткізе алатын кез келген жерде жұмыс істей аласыз. Онлайн курстар жаңа технологиялармен танысуға және офистік бағдарламалық қамтамасыз етуді, Интернетті пайдалануды тәжірибеге алуға мүмкіндік береді.

4. Қосымша артықшылықтар. Сіз бүкіл әлемнен келген сыныптастарыңызбен жұмыс жасайсыз.

Оқушыларды нәсіліне, жынысына, жыныстық бағдарына, дініне, ұлтына, жасына, киіміне, сыртқы түріне қарай кемсітуге болмайды.

Барлық сыныптастардың бірдей қатысуы.

Онлайн курстар интроверттерге, сондай-ақ көрнекі белгілермен үйренетін және материалды түсінуге ұзақ уақыт алатындарға өте қолайлы.

Иммиграциямен байланысты проблемалар жоқ.

Мұғалім мен студенттер арасындағы, сонымен қатар студенттердің өздері арасындағы динамикалық өзара әрекеттестіктің жоғары деңгейі. Идеялар мен ресурстар ортақ және оқу процесінде үздіксіз синергетика жасалады, өйткені әрбір қатысушы курсты талқылауға және курстастарының жұмысына түсініктеме беруге үлес қосады.

Шығармашылық оқу. Интерактивті оқыту ортасы бар ересектерге арналған оқыту сыныбының болуы өзіндік сенімділік пен сыни ойлауға ықпал етеді. Виртуалды сыныптың жартылай автономды және тәуелсіз әлемінің табиғаты оқытудың инновациялық және шығармашылық тәсілдерін ынталандырады[3].

Онлайн оқытудың әртүрлі түрлері бар, бірақ әлеуетті студенттер кез келген курсқа немесе бағдарламаға жазылмас бұрын барлық түрлерге ортақ кейбір факторларды ескеру керек. Жалпы, бұл факторлардың барлығы кез келген онлайн оқыту жағдайына қатысты емес, бірақ олардың көпшілігіне қатысты.

Сондықтанда сандық трансформация бизнес және білім саласында пайдаланып одан әрі дамыту керек, заманауи технологияны толық игеріп ғана қоймай, сандық әлемде бәсекеге қабілетті ел болуымыз қажет.

Қазақстан сандық даму бағдарламасы ол бәсекеге қабілетті дамыған елдер қатарында болуға жол ашады. Себебі, болашақ технологияға байланысты, технологиялық тұрғыда дамуға қол жеткізу басқа салаларға да серпін береді. Сонымен қатар, IT бағдарламалар шығындарды азайтып, уақытты үнемдеуге көмектеседі, адамдар өзара ақпарат, тауар және қызмет түрлерін

алмаса алатын болады. Біз сандық технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды дамытуға тиіспіз. Бұл – маңызды кешенді міндет.

Әдебиеттер

1. Large Scale and Big Data / Sherif Sakr, Mohamed Medhat Gaber – CRC Press, 2014 – 595 p. – ISBN–13: 978–1–46665–81151–7.
2. Электронное издание The Boston Consulting Group, Internet Economy in G–20. [Boston, USA], 2012. URL: <https://www.bcg.com/documents/file100409.pdf> (дата обращения: 18.09.2016).
3. Электронное издание Harvard Business Review, The Digital transformation of business. [Boston, USA], 2015. URL: https://hbr.org/resources/pdfs/comm/microsoft/the_digital_transformation_of_business.pdf (дата обращения: 10.09.2016).
4. Электронное издание Oxford Economics, The New digital Economy. [New York, USA], 2011. URL: <http://www.pwc.com/mt/en/publications/assets/the-new-digital-economy.pdf>
5. https://kase.kz/files/emitters/KSPI/kspip_2019_rus.pdf
6. <https://brammels.com/career/online-education/>

Аннотация

В статье рассматривается такой феномен современного развития, как цифровая трансформация экономики. В ходе исследования были рассмотрены основные черты данной концепции и выявлены предлагаемые варианты развития экономики страны с учетом особенностей организаций, прошедших цифровую трансформацию, а также глобальную цифровую трансформацию.

Annotation

The article deals with such a phenomenon of modern development as the digital transformation of the economy.

The study examined the main features of this concept and identified the proposed options for the development of the country's economy, taking into account the characteristics of organizations that have undergone digital transformation, as well as global digital transformation.

УДК 332.142.6

Варавин Е.В., к.э.н., ассоциированный профессор,
Козлова М.В., к.э.н., ассоциированный профессор
Восточно-Казахстанский технический университет
им. Д. Серикбаева, г. Усть-Каменогорск

ПРАКТИКА РЕАЛИЗАЦИИ ЭКОПРОЕКТОВ В КАЗАХСТАНЕ: КРИТЕРИИ И СТАНДАРТЫ УПРАВЛЕНИЯ

В статье рассматриваются вопросы внедрения «зеленых» технологий в экономическую практику Казахстана, позволяющих повысить эффективность использования природных ресурсов, снизить уровень негативного воздействия на окружающую среду, повысить энергоэффективность и энергосбережение. Проведен анализ практики реализации экопроектов в разрезе ключевых отраслей и регионов. Выявлены основные барьеры на пути к развитию рынка «зеленых» технологий. Предложены меры по совершенствованию управления этими проектами в Казахстане, внедрению «зеленой» таксономии, позволяющей классифицировать «зеленые» проекты, подлежащие финансированию через «зеленые» облигации и «зеленые» кредиты.

Ключевые слова: «зелёные» технологии, «зеленые» проекты, таксономия, устойчивое развитие, управление проектами, субсидирование ставки вознаграждения, «зеленые» облигации, «зеленые» кредиты.

Кілт сөздер: «жасыл» технологиялар, «жасыл» жобалар, таксономия, тұрақты даму, жобаларды басқару, сыйақы мөлшерлемесін субсидиялау, «жасыл» облигациялар, «жасыл» кредиттер.

Keywords: "green" technologies, "green" projects, taxonomy, sustainable development, project management, subsidization of remuneration rates, "green" bonds, "green" loans.

Благодарность: Работа выполнена в рамках государственного гранта Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (ИРН АР08856044 «Формирование эффективной экосистемы финансовой поддержки экологически ответственных инвестиций в Казахстане»).

В последние годы актуальность «зеленой» экономики все больше возрастает. Главным образом, это связано с несовершенством существующей экономической модели в целом и рыночного механизма, дающего многочисленные сбои, в частности. Поэтому в сложившихся условиях появляется необходимость в пересмотре основополагающих взглядов на модель развития экономики с целью ее улучшения и преобразования. За последние годы общепризнанной стала концепция «зеленой» экономики, которая базируется на принципах устойчивости [1].

Контуры «зеленого» курса предложены в документах ООН по переходу к «зеленой» экономике, программах «зеленого» роста стран ОЭСР. В них, в частности, сформулированы новые 17 целей устойчивого развития и оценены соответствующие им затраты на финансирование. Под эгидой ООН приняты Парижские соглашения об изменении климата, создана Рабочая группа по изучению процессов «зеленого» финансирования и другие [2, 3].

Казахстан активно участвует в продвижении мер по формированию «зеленой» экономики. Так, в мае 2013 года была принята Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике», в 2021 году – Национальный проект «Зелёный Казахстан» и Экологический кодекс [4, 5].

Для развития «зеленой» экономики в Казахстане планируется осуществлять инвестиции в объеме 3% ВВП или 3-4 млрд долл. в год. Реальные же объемы финансирования охраны окружающей среды за последние 5 лет составляли 140-190 млрд тенге, то есть в 8 раз ниже прогнозных величин, что свидетельствует о необходимости изменения подходов к финансированию экопроектов и расширению использования нетрадиционных экологически ориентированных источников финансирования инвестиций [4].

В основе «зеленой» экономики лежат чистые или «зеленые» технологии, реализуемые в виде экопроектов, способствующих повышению эффективности использования существующих природных ресурсов, снижению уровня негативного воздействия на окружающую среду, повышению энергоэффективности, энергосбережения, смягчению последствий изменения климата и адаптации к его изменению.

Согласно классификации Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), «зелёные технологии» охватывают следующие сферы:

– общее экологическое управление (управление отходами, борьба с загрязнением воды, воздуха, восстановление земель);

– производство энергии из возобновляемых источников (солнечная энергия, биотопливо и другое), смягчение последствий изменения климата, снижение вредных выбросов в атмосферу, повышение эффективности использования топлива, а также энергоэффективности зданий и бытовых приборов [6].

В настоящее время «зелёные технологии» внедряются во всю цепочку деятельности компаний, включая, помимо производства, потребление, менеджмент и методы организации производства: модификация и замена вредных производств; развитие новых альтернативных видов энергии и новых видов топлива; поиск новых подходов к безопасной и доступной пище и воде; защита от загрязнения атмосферы, почвы, пресной воды и мирового океана; разумное регулирование демографии.

Перед Казахстаном стоит масштабная задача по достижению устойчивого,

сбалансированного «зеленого» роста. Для этого потребуются дальнейшие преобразования, направленные на усовершенствование системы государственного управления, трансфер инноваций и технологий, повышение открытости и конкурентоспособности экономики, содействие экологически- и социально-ориентированному развитию, обеспечению равного доступа к образованию, трудоустройству и другим экономическим возможностям. Внедрение «зеленых» технологий позволит повысить энергоэффективность национальной экономики и снизит необходимость субсидирования.

Рынок возобновляемых источников энергии в Казахстане развивается впечатляющими темпами. По состоянию на конец 2019 года в стране действовали 90 объектов ВИЭ с общей установленной мощностью 1030 МВт, что в двое больше, чем годом ранее, – 531 МВт. В число объектов ВИЭ входят 19 ветровых, 31 солнечная, 37 гидроэлектростанций и 3 биоэлектростанции.

Анализ предприятий Республики Казахстан, использующих «зеленые» технологии, был проведен по итогам 2019 года в разрезе секторов: в области управления отходами, возобновляемых источников энергии, парниковых газов, нефтегазовой, горно-металлургической, угольной, обрабатывающей отраслей и др. Результаты показали, что доля предприятий, использующих «зеленые» технологии в регионах Республики Казахстан, составила всего 1,6% от их общего количества. Таким образом, в Республике Казахстан на сегодня реализовано 380 технологий по следующим сегментам: 161 – в области управления отходами, 99 – в сфере ВИЭ, 84 – в области энергоэффективности, 24 – по пылеулавливаю, 4 – в АПК, 3 – в добыче нефти и газа, 3 – в «зеленом» строительстве и 2 – в горно-металлургической отрасли (рисунки 1, 2) [7].

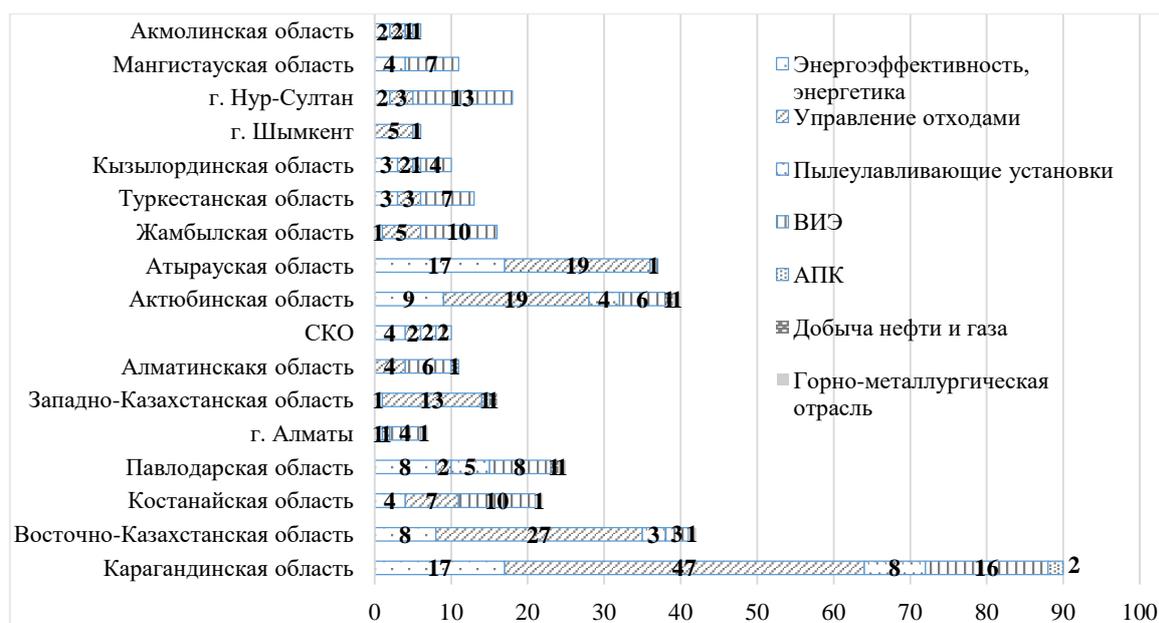

Рисунок 1. Ранжирование зеленых технологий по отраслям экономики в разрезе регионов Республики Казахстан

Толчком к развитию рынка «зеленых» технологий в Казахстане стала проведенная международная выставка «ЭКСПО-2017». По ее итогам в настоящее время реализуются проекты в Актюбинской (5), Северо-Казахстанской (5), Павлодарской (4), Алматинской (1), Акмолинской (1), Карагандинской (2), Костанайской (3), Атырауской (1) областях, а также в городах Нур-Султан (2) и Шымкент (1) (рисунок 3).

Потенциал рынка «зеленых» технологий в республике еще не раскрыт в полной мере и имеет широкие возможности (сфера производства, переработки, услуг, зеленого финансирования, экспорта и др.). Учитывая, что во всем мире развитие «зеленых» технологий набирает обороты, возникает вопрос о причинах низкой потребности их доступности и эффективности мер экономического стимулирования в Казахстане.

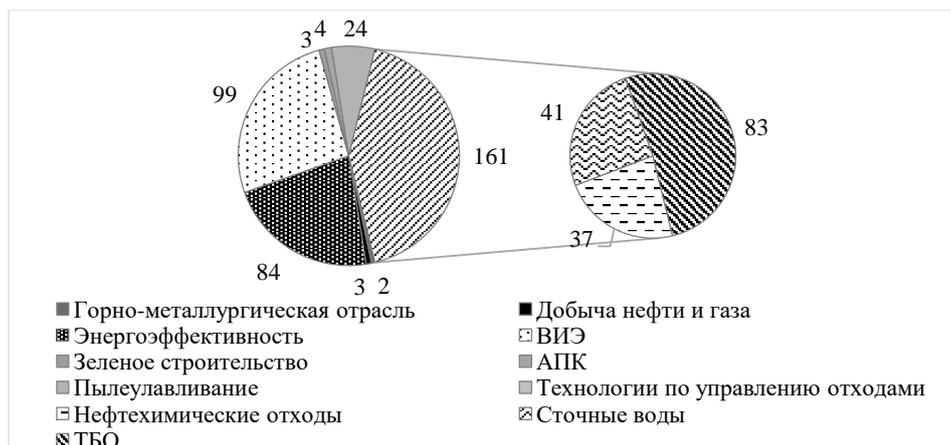

Рисунок 2. «Зеленые» технологии, внедренные в Республике Казахстан

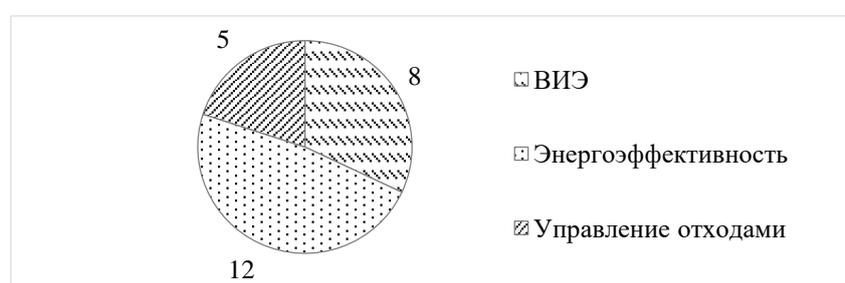

Рисунок 3. Реализуемые в Казахстане проекты Пост-Экспо-2017

По результатам анализа предприятий и с учетом международного опыта можно назвать основные барьеры на пути к развитию рынка «зеленых» технологий:

- отсутствие опыта внедрения, реализации и управления «зелеными» проектами в Казахстане;
- отсутствие методологии и терминологии по «зеленым» технологиям, «зеленым» проектам и их классификации (таксономия);
- отсутствие достоверной статистической информации по внедрению «зеленых» технологий, финансированию «зеленых проектов»;
- слабые стимулирующие меры поддержки бизнеса для внедрения «зеленых» технологий;
- отсутствие механизмов привлечения «зеленого» финансирования;
- отсутствие единого координатора рынка «зеленых» технологий в целом.

Большинство этих причин является типичным для стран, которые находятся на ранней стадии перехода к низкоуглеродной экономике [7].

Решению вышеперечисленных задач будет способствовать построение инфраструктуры для развития рынка зеленых технологий в Казахстане, содействие развитию зеленого бизнеса через продвижение и адаптацию зеленых технологий, а также создание условий для привлечения зеленого финансирования и перенаправления средств международных финансовых организаций в зеленые проекты.

Необходимо понимать, что управление экологическими проектами имеет свою специфику. В рамках анализа подходов к управлению экологическим проектом стоит выделить такой подход, как PRiSM (Projects integration Sustainable Methods – Проекты с использованием методов обеспечения устойчивого развития) – это методология управления проектами, разработанная Green Project Management (GPM) Global – ассоциацией, которая с 2009 года занимается созданием устойчивых методологий развития проектов разных направлений и имеет собственную трехуровневую систему сертификации. Отличие PRiSM от традиционных методологий состоит в том, что она выходит за рамки жизненного цикла проекта с целью увеличения его устойчивости. Еще один важный аспект PRiSM в том, что он интегрирует устойчивое развитие и проектное управление. Проекты рассматриваются с точки зрения их воздействия на социальный, экологический и экономический аспекты жизни [8].

В основу методологии PRiSM положен разработанный в 2011 году стандарт по обеспечению устойчивого развития в управлении проектами «P5: People, Planet, Profit, Process and Product» (Люди, Планета, Прибыль, Процесс и продукт). Основная цель P5 – выявить потенциальные воздействия на устойчивое развитие, как положительные, так и отрицательные, которые можно проанализировать и представить руководству, чтобы оно могло принимать обоснованные решения и эффективно распределять ресурсы. Стандарт P5 позволяет обеспечить соответствие проектов организационным целям относительно обеспечения устойчивого развития, акцентируя внимание на потенциальном воздействии процесса реализации проекта и его результатов. На приведенной ниже схеме Стандарта GPM P5, можно увидеть социальные показатели, которые использует PRiSM (рисунок 4). Некоторые или многие из них никогда не учитываются руководителями проектов в Казахстанской практике. Использование же данной методологии позволит создать дополнительные преимущества для организации, укрепления ее бренда, если учитывать социальные показатели наряду с финансово-экономическими [9].

Еще одной важной характеристикой проектного подхода в «зеленой» экономике является категоризация и идентификация проектов на основе учета экологического фактора. В соответствии с методологией, разработанной Всемирным банком и Организацией экономического сотрудничества и развития, начальный этап оценки проектов с учетом экологического фактора заключается в категоризации проекта. Выделяют три категории проектов – А, В, С. Категория А присваивается проектам, реализация которых требует полной и скрупулезной оценки экологического воздействия. Проектам категории В требуется только частичная оценка, а проектам категории С не требуется экологическая оценка отрицательного воздействия. После скрининга или категоризации следует анализ и заключение контрактов на операции и заявителей, а на заключительном этапе проводится мониторинг [10].

ПРОЕКТ										
Воздействие продукта				Воздействие процессов (управление проектами)						
Жизненный цикл продукта		Эксплуатация продукта		Обслуживание продукта	Эффективность процессов проекта		Продуктивность процессов проекта		Справедливость процессов проекта	
Влияние на людей (социальное)				Воздействие на планету (экологическое)				Воздействие на процветание (экономическое)		
Практики работы с персоналом и достойный труд	Общество и клиенты	Права человека	Этичное поведение	Транспорт	Энергия	Земля, воздух, вода	Потребление	Анализ экономического обоснования	Гибкость бизнеса	Стимулирование экономики
Найм и обеспечение кадрами	Поддержка сообщества	Недопущение дискриминации	Практики закупок	Закупки у местных поставщиков	Потребление энергии	Биологическое разнообразие	Переработка и повторное использование	Моделирование	Гибкость/Опциональность	Воздействие на местную экономику
Отношения между сотрудниками и руководством	Соблюдение соответствующих	Труда соответствия и с возрастом	Противодействие коррупции	Цифровые коммуникации	Выбросы CO2	Качество воды и воздуха	Утилизация	Дисконтинированная стоимость	Увеличение гибкости бизнеса	Косвенные выгоды
Здоровье и безопасность	законов и нормативных актов	Добровольный труд	Честная конкуренция	Командировки и поездки на работу	Возврат экологической и чистой энергии	Потребление воды	Загрязнение	Прямые финансовые выгоды		
Обучение и образование	Защита местных народностей			Логистика	Возобновляемая энергия	Санитарная обработка сточных вод	Производство отходов	Окупаемость инвестиций		
Обучение организации	Здоровье безопасности клиентов							Коэффициент «выгоды-затраты»		
Разнообразие и равные возможности	Маркировка продуктов и услуг							Внутренняя норма доходности		
Развитие компетенций на местах	Рыночные коммуникации и реклама									
	Защита информации о клиентах									

Рисунок 4. Концептуальная схема P5

Признание технологий в качестве «зеленых» должно осуществляться путем подтверждения их соответствия стандартам в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан, отражающим критерии отнесения проектов к «зеленым» технологиям, соответствия «зеленой» таксономии.

«Зеленая» таксономия представляет собой единую систему классификации видов экономической деятельности, категорий проектов и активов (включая количественные и качественные пороговые значения), направленных на повышение эффективности использования существующих природных ресурсов, снижение уровня негативного воздействия на окружающую среду, повышение энергоэффективности, энергосбережения, смягчение последствий изменения климата и адаптацию к изменению климата.

«Зеленая» таксономия направлена на проекты с заметными экологическими выгодами и предусматривает их разделение на 8 категорий (уровень 1), 28 секторов (уровень 2) и 65 подсекторов (уровень 3), с детальным пояснением и указанием (пороговых) критериев отнесения проектов к «зеленым» проектам, установленных с учетом местной специфики.

Таксономия включает следующие 8 категорий:

1) Возобновляемая энергия (ветряная, солнечная, геотермальная, гидро, биоэнергия, инфраструктура для возобновляемых источников энергии).

2) Энергоэффективность (повышение энергоэффективности на существующих и вновь создаваемых промышленных объектах, повышение энергоэффективности в коммунальном секторе и государственных услугах).

3) Зеленые здания (зеленые здания, сопутствующие системы и строительные материалы, зеленая инфраструктура).

4) Предотвращение и контроль загрязнения (качество воздуха, почва).

5) Устойчивое использование воды и отходов (водосбережение, отходы и сточные воды, сохранение и восстановление ресурсов).

6) Устойчивое сельское хозяйство, землепользование, лесное хозяйство, сохранение биоразнообразия и экологический туризм.

7) Чистый транспорт (низкоуглеродные транспортные средства, чистая транспортная инфраструктура, чистые транспортные ИКТ).

8) Энергия с низким загрязнением (источники, альтернативные каменному углю, отходы как источник энергии, замена топлива) [11].

Технологии и проекты, соответствующие критериям «зеленой» таксономии, должны включаться в Реестр «зеленых» технологий – систематизированного, пополняемого и уточняемого свода статистических данных по «зеленым» технологиям и проектам по их внедрению для реализации механизмов стимулирования и привлечения «зеленых» финансов. Реестр позволит осуществлять мониторинг всего процесса применения, внедрения и модернизации технологий в регионах Казахстана. В качестве государственных мер поддержки «зеленых» проектов могут выступать налоговые льготы, отложенные налоговые платежи, инвестиционные налоговые кредиты, субсидирование процентной ставки по займам, предоставление субсидий эмитентам «зеленых» облигаций, методическое и организационное содействие со стороны органов госуправления в разработке и реализации экопроектов.

Представляется, что использование вышеприведенных рекомендаций даст возможность повысить эффективность «зеленых» проектов, придаст дополнительный импульс к внедрению «зеленых» финансовых инструментов и позволит вывести на новый уровень проводимую инвестиционную политику и обеспечить устойчивое развитие экономики.

Литература

1. Бобылев С.Н., Горячева А.А. Устойчивое развитие: цели и инвестиции // Социум и власть. – 2017. – № 5 (67). – С. 61-64.

2. Будущее, которого мы хотим. Итоговый документ Конференции ООН. Рио-де-Жанейро. 20-21 июня 2012. – URL: http://ekois.net/wp-content/uploads/2012/06/779futurewewant_russian.pdf.

3. Навстречу «зеленой» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности – обобщающий доклад для представителей властных структур. ЮНЕП, 2011, URL: http://old.ecocongress.info/5_congr/docs/doklad.pdf. (дата обращения: 10.12.2021)

4. О Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике». Указ Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года № 577.

5. Об утверждении национального проекта «Зеленый Казахстан». Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2021 года № 731.

6. Зеленые технологии. Практика применения и достигнутые результаты. – URL: <https://www.greenkaz.org/index.php/category/item/1800-zelenye-tekhnologii-praktika-primeneniya-i-dostignutye-rezultaty>

7. Официальный сайт НАО «Международный центр зеленых технологий и инвестиционных проектов». – URL: <https://igtipc.org/ru/> (дата обращения: 04.07.2022).

8. PRiSM™ (Projects integrating Sustainable Methods) // Green Project Management [Official Site]. – URL: <https://greenprojectmanagement.org/prism-methodology> (дата обращения: 01.07.2022).

9. Стандарт по обеспечению устойчивого развития в управлении проектами GPM P5™ GPM Global Версия 2.0 – URL: <https://pm.hse.ru/mirror/pubs/share/458278277.pdf> (дата обращения: 01.07.2022).

10. Бобылев С.Н., Горячева А.А., Немова В.И. «Зеленая» экономика: проектный подход // Государственное управление. Электронный вестник. 2017. №64. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zelenaya-ekonomika-proektnyy-podhod>. (дата обращения: 05.07.2022).

11. Об утверждении Классификации (таксономии) «зеленых» проектов, подлежащих финансированию через «зеленые» облигации и «зеленые» кредиты. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2021 года № 996.

Андатпа

Мақалада табиғи ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыруға, қоршаған ортаға кері әсер ету деңгейін төмендетуге, энергия тиімділігі мен энергия үнемдеуді арттыруға мүмкіндік беретін Қазақстанның экономикалық тәжірибесіне «жасыл» технологияларды енгізу мәселелері қарастырылады. Негізгі салалар мен өңірлер бөлінісінде экожобаларды іске асыру практикасына талдау жүргізілді. «Жасыл» технологиялар нарығын дамыту жолындағы негізгі кедергілер анықталды. Қазақстанда осы жобаларды басқаруды жетілдіру, «жасыл» облигациялар мен «жасыл» несиелер арқылы қаржыландыруға жататын «жасыл» жобаларды жіктеуге мүмкіндік беретін «жасыл» таксономияны енгізу бойынша шаралар ұсынылды.

Annotation

The article discusses the issues of the introduction of "green" technologies into the economic practice of Kazakhstan, allowing to increase the efficiency of the use of natural resources, reduce the level of negative impact on the environment, increase energy efficiency and energy conservation. The analysis of the practice of implementing eco-projects in the context of key industries and regions is carried out. The main barriers to the development of the market of "green" technologies are identified. Measures are proposed to improve the management of these projects in Kazakhstan, the introduction of a "green" taxonomy that allows classifying "green" projects to be financed through "green" bonds and "green" loans.

ӘОЖ 005.22:005.216.1

Гулямов С.С., э.ғ.д., профессор
УзР ҒА академигі, Ташкент қ., Өзбекстан

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ИДЕЯЛАР МЕН ИННОВАЦИЯЛАРДЫ ҚҰРУДАҒЫ МИ КАПИТАЛЫНЫҢ РОЛІ

Бұл мақалада инновациялық даму үшін жаңа терминдер еңгізілген: "ақылды сау білім беру", "ақылды денсаулық сақтау және жасырын аштық", "инновациялық тәрбие", "ақылды дене шынықтыру", "ақылды отбасы", "ақылды махалла", "ақылды кәсіпкерлік" және т.б. білім беру тиімділігіне әсер ететін ақыл-ой қабілетін төмендетудің және белсенді өмір сүру ұзақтығын қысқартудың 14 факторы зерттелді. Интеллектті дамыту үшін "ақылды салауатты білім

берудің" жаңа үлгісі әзірленді, "Өзбекстанның инновациялық дамуы үшін білім беруді жетілдіру бойынша ұсыныстар берілді.

Кілт сөздер: ақылды сау білім, ақылды денсаулық сақтау және жасырын аштық, инновациялық тәрбие, ақылды дене шынықтыру, ақылды отбасы, ақылды махалла, ақылды кәсіпкерлік.

Ключевые слова: умное здравоохранение и скрытый голод, инновационное воспитание, умное здоровое образования, умная семья, умная махалля, умственная физкультура, умное предпринимательство.

Keywords: smart healthy education, smart healthcare and hidden hunger, innovative education, mental physical education, smart family, smart mahalla, smart entrepreneurship.

Республикамыздың инновациялық дамуында талантты жастарды дайындауда әлі де шешуші және басты стратегиялық интеллектуалды байлық болып табылатын біздің ұлы ойшылдарымыз Ибн Сина, Әл Хоразмий, Беруний тағыда басқаларға тиісті назар аудармағанбыз. Біздің ұлы бабаларымызға ұқсас талантты жастарды тарту үшін "ақылды салауатты білім", "ақылды денсаулық сақтау" және "инновациялық тәрбие" көмегімен зияткерлік қабілеттерді дамытудың және оларды инновациялық прогресс үшін тиімді пайдаланудың кешенді ұзақ мерзімді бағдарламасы мен жол картасын әзірлеу қажет. БҰҰ мәліметтері бойынша, ғаламшар халқының 33%-дан астамы (2,5 млрд.) жасырын аштықтың (Са, Mg, Fe, I микроэлементтердің жетіспеушілігінен) болуына байланысты жеткіліксіз зияткерлік дамудан (олардың ішінде 160 миллионға жуық бала) зардап шегеді., амин қышқылдары мен витаминдер). Нәтижесі: оқуға, ғылым мен бизнеске деген қабілетінің төмендігі.

Ең төменгі тұтыну себеті әрбір адам үшін (әсіресе, бала) жеке болуы және оның жасырын аштық қысқартуы тиіс!

"Ақылды сау білім" ашық жүйе және оның тиімділігі 50%-дан астам "инновациялық отбасы" ("оқушы – ұлт" отбасылық мектебі дамытылады), "ақылды денсаулық сақтау" (денсаулықты жақсарту және интеллект пен есте сақтауды дамыту әдістерін әзірлейді), "ақылды дене шынықтыру", "ақылды тәрбие", "ақылды махалла", "ақылды кәсіпкерлік" сияқты сыртқы факторларға байланысты. Мұнда IQ – оқытуға, инновациялық идеяларды әзірлеуге, инновацияларға және оларды тиімді пайдалануға интеллект-қабілет коэффициенті. Әр түрлі сабақтарды ұйымдастыру кезінде мұғалімдер менеджерлердің ролін орындауы тиіс. Яғни, олар білім берумен шектелмеуі керек, ал оқушыларды өз бетінше білім алуға үйретіп, жаңа білім алуды қайта өңдеп, оларды бай болу үшін тиімді пайдалана білулері керек. Дәл осындай түсінікте мұғалімдер құзыреттілік, креативтілік және сын ойлау әдістерін дамытуы тиіс.

1-сурет. Инновациялық экономика үшін ақылды салауатты білім беру моделі

Қазіргі жағдайда Өзбекстанда мектепке дейінгі білім беру жүйесінде 5-6 жастағы балаларды сапалы оқыту үшін 6100 кішкентай топ құрылады.

Бұл қабілетін ерте анықтауға (**IQ**) және олардың дамуына ықпал етеді:

1. Балалардың өз бетінше жұмыс істеуге және үй тапсырмаларын орындауға үйрету. 2. Балалар арасындағы білім алмасу. 3. Топта барлық оқушылардың білімін **пирамида** түрінде қосу және жаңа білім алу. 4. Бәсекеге қабілеттіліктің өсуі. 5. Болашақта зияткерлік бизнесті ұйымдастыру үшін сенімді ынтымақтастық орнату. 6. Өндірістің сапасы мен санының өсуінен, білімнің, тәжірибенің және қаржы ресурстарының интеграциясы есебінен «жеңіс - жеңіс» жаңа моделді пайдалану арқылы қосымша жүйелік әсер алу үшін топта бірлесіп жұмыс істеуді үйрену. Инновациялық экономикадағы "ақылды салауатты білімнің" даму факторлары:

I. Зияткерлік қабілеттердің төмендеуінің себептері:

1. Ұрпақтан ұрпаққа тұқым қуалайтын аурулардың геометриялық прогрессияда артуы (шамамен 5 мың).
2. Қалыңдықпен күйеудің алдыңғы жеті ұрпағында тұқым қуалайтын аурулармен жас отбасылар құру және алдын ала емізусіз бала асырап алу
3. Микроэлементтердің, аминқышқылдарының және витаминдердің тапшылығынан **жасырын аштықтың** ұлғаюы (білім берудің қоғамдық тамақтану жүйесіндегі жеке тұтыну себепі).
4. Күйзеліс пен көңіл-күйдің төмендеуі.
5. Ми тамырларында нашар холестериннің ұлғаюына байланысты мидың оттегімен, сумен және энергиямен нашар қамтамасыз етілуі
6. Депрессия, жаман ұйқы және созылмалы іш қату
7. Ауыр зиянды еңбек пен спорт есебінен энергобаланстың созылмалы бұзылуы және энергияның артық шығыны (калория) ("Тасбақа принципі").
8. Спортпен шұғылданудың түрі мен нормаларын дұрыс таңдау. Миға арналған зияткерлік дене шынықтырудың 200 түрін жеткіліксіз пайдалану
9. Оттегінің, судың (90%) және миға арналған тамақтану энергиясының (25%) Жетіспеушілігі. 10. Артық алкоголь және темекі шегу. 11. Жадының 7 түрін және оларды дамыту мен жаттығудың 7 қағидаттарын тиімді пайдалану тәжірибесінің болмауы. 12. Ойлау логикасы мен қабілеттерін дамыту бойынша қосымша білім берудің болмауы. 13. Отбасы мен қоғамның әл-ауқаты үшін білімді тиімді пайдалануға оқытудың әдістері мен ынталандыруының болмауы (қалай бай болу керек). 14. Техника мен технологияларға және жоғары руханилыққа деген сүйіспеншілікті дамыту үшін инновациялық тәрбиенің болмауы. 15. "Адам капиталына" қарағанда "ми капиталына" көп инвестиция салу.

II. Дәрігерлердің міндеті:

Денсаулықты сақтау ғана емес, сонымен қатар оны күн сайын жақсарту және зияткерлік қабілетін дамыту: "Денсаулық сақтау министрлігі" "Денсаулықты жақсарту және зияткерлік қабілеттілікті дамыту министрлігі" болып қайта құру қажет). Яғни жыл сайын денсаулықты жақсарту: интеллектуалдық белсенді өмірдің орташа ұзақтығын 5-6% - ға (ЖІӨ-нің 5-6% - ға өсуі сияқты) ұзарту мақсатында әрбір отбасы үшін шаралар кешенін әзірлеу, сондай-ақ адамдардың жадысын, ойлау жылдамдығын және логикасын 5-6% - ға жақсарту. Сол кезде білім беру, ғылым және бизнес сапасы 15-16% - ға өсуі мүмкін. Тек сонда ғана жаңа Ибн Сина немесе Ал Хоразмий пайда болуын күтуге болады. Осындай интеллектуалды дамыған ұрпақты тәрбиелеу үшін "дені сау ана-дені сау бала" моделінен "дені сау ана-ақылды және дені сау бала" моделіне көшу және жыл сайын 5-6% - ға дәрігерлердің көмегімен балалардың зияткерлік қабілеттерін дамыту және оларды мұғалімдердің көмегімен тиімді пайдалануға үйрету қажет.

Денсаулық сақтаудың екі үлгісі бар:

1. Дәрігерлер науқастарды өздері емдейді, бірақ халық санының артуымен дәрігерлер жетіспейді, ал сапасы төмендейді.
2. Ақылды медицина: дәрігерлер өз ұрпақтарының сапасын және салауатты өмір салтының мәдениетін жақсартуға үйретеді. Халық тұқым қуалайтын ауруларға, стресстерге, жасырын аштыққа, ауыр спорт пен дене еңбегі мен спортқа, сондай-ақ маскүнемдік пен таксикоманияға қарсы күреседі.

Отбасы табысын пайдалану тиімділігі, егер оларды "73 жастан 80 жасқа дейін" отбасының белсенді өмірінің орташа ұзақтығын арттыруға, жады мен қабілетін 50% - ға жақсартуға, энергобаланс пен т.б сақтауға пайдаланса, өседі. Екінші модельде денсаулық сақтауға арналған шығындар күрт қысқаруы мүмкін, ал белсенді өмірдің орташа ұзақтығы халық санының ұлғаюына және балдың қысқаруына қарамастан артады. персонал. мен.

Е. Аибасова және Н. Кислякова кітабында "Ми химиясындағы магниттік әсерлер", Қазақстан-АҚШ, Калифорния. 2016 ж. (Репортер газеті, № 841, 28.07.2017 ж.) Мидың ойлауының жаңа әдістерін жасау бойынша "жаңа химиялық технологиялар және материалдар" ғылыми зерттеу жұмыстары институтында жарияланды, яғни өте жоғары дәрежеде ойлау ол сызықтық, сызықты емес және жоғары дәрежеде ойлау сомасынан тұрады деп айтылған.

Олар бастапқы матрицаны ұсынды [7x7] : 7 негізгі түс; 7 иіс; 7 дәм; 7 қозғалыс бағыты.

Жад органдары: көз (35%); құлақ (20%); саусақтар (20%); тіл (15%)... оларды бір уақытта қолдану.

Қазақстандық ғалымдар мидың клеткаларында импульстарды беру электрлік емес, химиялық екенін дәлелдеді:

- Серотонин-көңіл-күй мен танымдық үдерістерге жауап береді.
- Мелатонин-күн мен түннің реттелуіне жауап береді
- Дофамин-ләззат үшін
- Адреналин-корқыныш, ашу, күйзеліс
- Эндорфиндер (Морфиндер)- бақыт пен эйфория үшін
- Фенилэтиламин-махаббат пен сексуалдық үшін
- Окситоцин-сенім сезімі үшін
- Вазопрессин-байланыстылығы үшін
- Прولاктин-аналық инстинкт үшін.

Гипер-ойлауды дамыту және оны тиімді пайдалану Республикада

инновациялық экономиканы айтарлықтай күрт арттыруға мүмкіндік береді. Орта есеппен әлемде ақыл-ой қабілеттерін тиімді пайдаланылуы 10 %-дан артық емес. Мысалы АҚШ, ЕО және Жапонияда шамамен 50%, ал африкалық тайпаларда 1% дан аз. 2016 – 56.6 млрд долл. қабілетті тиімді пайдалану мысалдары Марк Цукерберг (Facebook негізін қалаушы) бола алады. ал 2018 жылы-76.8 млрд доллар.; Билл Гейтс (Microsoft-тың негізін қалаушы) 2016ж – 78.7 млрд доллар, ал 2018 жылы-92.8 млрд доллар.

Ал мүмкіндіктерді тиімді пайдаланушыларға Facebook негізін қалаушы Марк Цукербергті және Microsoft-ның негізін қалаушысы Билл Гейтсті мысал ретінде айтуға болады.

Марк Цукерберг 2016 жылы - 56,6 млрд дол., ал 2018 жылы - 76,8 млрд дол.

Билл Гейтс 2016-шы жж. - 78,7 млрд дол., ал 2018 жылы - 92,8 млрд дол.

Германияда 10-12 жастағы балаларды арнайы әдістемелердің көмегімен анықтайды (IQ 130 балдан жоғары.). Мысалы, Берлинде Anna-Lindh атты мектебінде 80-ге жуық "еуропалық экономиканың үміт"керлері, яғни ақылды жастар оқиды. Мұнда ерекше бағдарлама бойынша оқытылады және болашақта бүкіл әлемді ақылмен бағындыратын математика, физика немесе биология бойынша сарапшылар тобын қалыптастырады.

Өзбекстанда ғылым мен инновациялық экономиканың 100 үмітін ерекше бағдарлама бойынша тандап, оқытатын кез келді.

АҚШ - та гений қабілеті бар мүлдем сау бала тууға арналған эмбрион-ұрықты гендік редакциялау кеңінен талқыланды. Бұл АҚШ-тың зияткерлік әлеуетінің күрт өсуіне және денсаулық сақтау, білім беру және ғылымдағы зор үнемдеуге алып келеді. Сонымен қатар, Америкада ондаған орталықтар жұмыс істейді және зияткерлік қабілеттерін жетілдіру бойынша кітаптар жарияланады. Мысалы, Синтия Грин кітабында Мидың күші 4 аптада супертренинг (Мәскеу, 2012ж.) кешенді бағдарлама беріледі:

- тамақтану (Са, Mg, I жасырын аштықты қысқарту ...),
- нүктелі массаж, мидың белсенді нүктелерін инемен емдеу
- мидың дамуына арналған интеллектуалдық және физикалық жаттығулар,
- ми жұмысының тиімділігін арттыратын зияткерлік ойындар.

Ақыл-ой қабілеттілігінің орташа коэффициенті 28 % - дан 78% - ға дейін артады. Сондықтан, дәрігерлердің көмегімен "ақылды және талантты балаларды іздеу "моделінен" келесі 7-10 жас

аралығындағы неғұрлым ақылды және талантты балаларды тәрбиелеу" моделіне көшу маңызды (жыл сайын әр баланың интеллектінің өсу факторларына терең талдау жүргізу). Егер жас отбасы баланы әкелуді жоспарлап отырса, онда ол тұжырымдамаға дейін 2 жыл бұрын дәрігерлермен бірге "бизнес жоспар" мен "жол картасын" жасап, 20-25 жасқа дейін ақылды және дені сау баланың дүниеге келуі мен тәрбиесінің "жол картасын" әзірлеуі тиіс - бұл отбасының, дәрігерлердің, оқу-тәрбие мекемелерінің және жыл сайын баланың денсаулығын жақсарту және өз өмірінің орташа деңгейін қамтамасыз ету және өзінің ақылды (құзыретті және креативті) балаларын тәрбиелеу үшін. Интеллектуалды дамыған ғылыми ұрпақты өсіру үшін сапалы білім мен тәрбие жеткіліксіз. Оларды зияткерлік қабілеттерді дамытумен толықтыру және ақылды медицина көмегімен генетикалық тұқым қуалаушылықты жетілдіру қажет:

1. Жас отбасын құру кезінде зияткерлік әлеуеті жоғары (IQ) және тұқым қуалаушылық аурулары төмен отбасылардан күйеу мен қалыңдықты таңдау қажет. 2. Бала туғанға дейін тұқым қуалайтын ауруларды емдейді және күйеу мен қалыңдықтың ағзасын жетіспейтін микроэлементтермен, амин қышқылдарымен, витаминдермен толықтырады және олардың иммунитетін арттырады. 3. Отбасында достық және рухани көтеріңкі микроклимат құру.

4. Күн сайын оның жады мен ойлау жылдамдығын жақсарту үшін баланың миын жаттықтыру.

5. Мектепке дейінгі білім беруден бастап алдымен баланың қабілет аясын (музыкант, суретші, математик, кәсіпкер) анықтау қажет... және жыл сайын оның интеллектінің ерекшелігіне сәйкес қосымша тереңдетілген білім беру жүйесін пайдалану арқылы осы қабілеттердің өсу факторларын дамыту және талдау. Әрбір ақылды отбасында күн сайын дана ата-аналар өз балаларын өз

білімі мен тәжірибесіне үйрету үшін уақыт бөлуі тиіс:

1. Үнемі денсаулық пен тұқым қуалаушылықты 20-30% - ға жақсарту.

2. Жад пен ойлау жылдамдығын 50-ге жетілдіру%-ға; 3. Өз тәжірибеніңді, тәрбиені және күнделікті алған жаңа білімдерін, сондай-ақ өзінің кәсіби білімдерін беру; 4. Біз өз балаларымызды күнделікті шешетін проблемаларға үйретуіміз керек, олар біздің қателіктерімізді қайталамау үшін;

5. Біздің балалардың өмірде тиімді пайдалануы үшін туыстарымен, аға-інілерімен, апа-қарындастарымен және отбасыларымен үнемі білім алмасу.

6. Мұғалімдерден табысты және бай болу үшін өмірде білімді пайдалануға, сондай-ақ жаңа білімді әзірлеу тетіктеріне үйретуді талап ету.

60-70% - ға дәрігерлер мен отбасына байланысты (Сократ)	30-35% тұқым қуалаушылық	Отбасының алдыңғы 7 ұрпағының зияткерлік қабілеті. (Қасқыр, Балапан, барашек)
	30-35% жасырын аштық, стресстер, энергияны артық жұмсау. 7 жады жаттықтыру әдістері	Ақыл-ойдың өсуі үшін Диета (Ca, Mg, I, Water, Fish Oil, Vitamin, Ginkgo Biloba)
	30-35%. Мұғалім, тәлімгер және ұстаз	Жаңа білімді құруға және оларды тиімді пайдалануға үйрету

2-сурет. IQ интеллектінің өсу факторлары - "білім алу, оларды жаңа білімге қайта өңдеу және тиімді пайдалану қабілеті"

Өкінішке орай, бүгінгі күні біз балаларымызға жинақталған білімнің, тәжірибенің тіпті 20-30% - ын, сондай-ақ біздің алдымызда туындайтын күнделікті проблемаларды да үйретпейміз.

Балалардың қабілеттерінің 60-70%-ы ата-аналардың алдыңғы 7 ұрпағынан (қасқыр, балапанның туу кезіндегі қабілеттері әртүрлі) мұрагерлік бойынша оларға ауысады.

Білім әрбір баланың қабілет саласын, оның жыл сайынғы даму факторларын дұрыс анықтап, оларды тиімді пайдалануға үйретуі тиіс (Мысалы, осындай жұмысқа циркте үлкен ақша табады).

Сұрақ туындайды: егер сен ақылды болсаң, неге кедейсің? Демек, көп білу және оларды қолдана білу, яғни инновациялар арқылы сапасы мен санын арттырп пайдалана білу және бай болу!

III. Инновациялық оқыту үлгісі, яғни шешім қабылдау және әр істі бастау алдында:

1. 7 рет ойлап бір кес
2. Бұл жұмыстың кем дегенде 7 кемшілігін табу және кемшіліктерді инновациялық жою мен жұмыс сапасын жақсарту және материалдық және мәдени игіліктерді арттыру арқылы бастау. (Жарнама принциптері)
3. Кемшіліктерді іздеу және оларды түзету- болашақта табыс кепілі.
4. Егер сіз әр сөз мен жаңа бастаманы 7 рет ойласаңыз, өмірде әрқашан бақытты боласыз. Немесе бақытсыздық келеді.
5. Көптеген адамдар істі 7 рет ойламай бастайды, содан кейін 7 рет өкінеді.

Өмірде бұл модельді кім қолданды? Осылайша білім беру үшін алдын ала дәрістер мәтінінің технологиясын енгізу қажет болады:

1. Мұғалімдер мемлекеттік және шетелдік оқу әдебиеттерінің жүздеген теориялық, әдіснамалық және практикалық кемшіліктерін тауып, өздерінің дәрістер мәтіндерін жазады. Барлық кемшіліктерді кім тапса, сол мұғалімдерге жаңа оқулықтар жазуға рұқсат етіледі.

2. Оқушыларға сабаққа дейін жаңа тақырып бойынша дәріс мәтіндерінің электрондық нұсқаларын таратады: дәріс мәтіндерін кім өз бетінше меңгереді, одан көп кемшіліктер табады және олардың пікірталастарда дұрыстығын дәлелдейді, ол ең жоғары баға алады.

3. Академиялық сағаттың жартысынан астамының мұғалімі пікірталас ұйымдастыруға және білімді өз бетінше меңгеруді анықтауға, сондай-ақ дәріс мәтіндерінде өз бетінше кемшіліктерін тауып, оларға жоғары баға қояды. Сабақ соңында мұғалім қорытынды жасайды, жетіспейтін білім береді және өмірде білімді тиімді пайдалануға үйретеді. Мұндай тәсілде білімді меңгеру 80-90% - ға дейін артады. Оқу стандарттарында аудиториялық уақыт пен оқу шығындары (еуропалық үлгі) 2-3 есеге қысқарады. Оқу әдебиеті мен оқыту әдістемесі жиі жаңартылады.

4. Оқушылар модельді пайдалануға үйренеді: істі кем дегенде 7 кемшіліктерді іздеуден бастау, оларды жою және жұмыс сапасын жақсарту.

IV. "Сауықтыру зияткерлік білім беру»:

1. Стрессерсіз оқыту (стрессерден қан қысымы, холестерин, қант диабеті жоғарылайды және қабілеті төмендейді). 2. Алдымен дәрігермен кеңесу арқылы баланың қабілеттері мен түрі анықталады және жыл сайын қабілеттерінің өсу факторлары талданады және оған қосымша білім берудің тиісті түрі мен мамандығы таңдап алынады. 3. Білім беру мекемелерінде арнайы орталықтар мен жадыны және қабілеттерін дамыту кафедраларын ашу қажет. 4. Дәрігерлер жыл сайын оқушының шашынан немесе тырнағынан анализдер алып, теңгерімсіздікті және жетіспейтін микроэлементтерді (I, Ca, Mg, Fe...) және жасырын аштықты жою үшін оқушы үшін жыл сайын диетаны құру. 5. Дәрігерлер арнайы биодобавкалар мен ми стимуляторларын (Ginkgo Biloba) пайдалануға үйрету керек. 6. Бағалау үшін білім табысты және бай болу үшін инновациялар үшін білім беруге ауыстыру қажет.

Сол кезде ғана жарыққа Жаңа ал Хорезми, Бируни, Фараби және Ибн Сино пайда болуы мүмкін.

Осылайша, инновациялық прогрестің негізгі көзі ретінде" ми капиталы "(ғимараттар, құрылыстар, машиналар мен жабдықтар зияткерлік капитал мен кәсіби қабілеттерді шығармашылық пайдаланбай өлі капитал болып табылады) "ақылды медицина" көмегімен өз дамуын және жетілдіруді және "ақылды салауатты білім" көмегімен инновацияны құру мен тиімді пайдалануды оқытуды талап етеді. Бұл үшін магистратурада оқу барлық дамыған елдер ретінде ағылшын тілінде жүзеге асырылуы қажет: Германия, Жапония, Корея және т.б. мұны алдын ала дайындау және студенттерге ағылшын тіліндегі лекциялар мәтіндерін таратуда, оны өзбек тіліне аудару арқылы жүзеге асыруға болады.

V. Жоғары білікті ғылыми, педагогикалық кадрларды және ақылды кәсіпкерлерді даярлау

Жоғары білікті ғылыми педагогикалық мамандарды әсіресе, балабақшалар, мектептер, лицейлер және колледждер үшін және ақылды кәсіпкерлерді даярлау үшін жоғары оқу орындарының бакалавриаттарына түсу кезінде талапкерлердің қабылдау тестілік сынақтарының сапасы үлкен кедергі болып табылады. Тесттік блоктарға мектептің 10-11 сыныптарында оқитын барлық пәндерді қосу қажет, әйтпесе мектептерде 9 сыныптан кейін көптеген оқушылар таңдалған ЖОО-ға түсу үшін талап етілмейтін пәндерге қатыспайды. Барлық талапкерлердің

әділдігі мен теңдігі үшін конкурстық ведомостарда бүкіл республика бойынша бірыңғай сызық жүргізу және бірыңғай өту балын (мысалы, 145 балл) белгілеу қажет.

Барлық жоғары оқу орындарының бірінші курстарында бірыңғай оқу стандарты мен жоспары бойынша және тек 1 курстан кейін ғана бір жылдық оқу нәтижелері және әр студенттің қабілеттері мен бейімділіктерін анықтау негізінде оқыту, оларды бакалавриат мамандықтары бойынша бөлу (Англия тәжірибесі, Вестмистер университетінің Ташкент филиалы 1 курс барлық студенттерін "Foundation Year" бірдей базалық бағдарламасы бойынша оқытады және 1 курстан кейін мамандықтар бойынша бөледі).

Магистратураға қабылдау кезінде тест сынақтарын, әсіресе ағылшын тілі (TOEFL, IELTS, SAT, GMAT) және логика бойынша жүргізу қажет. Магистратураға ағылшын тілін жақсы меңгерген, Республикада шетелдік инновацияны енгізу жобаларын қамтитын, ағылшын тілінде бітіруші біліктілік жұмыстарын даярлайтын және қорғайтын бакалавриат түлектерін таңдау қажет. Магистратурада ағылшын тілінде білім алу кезеңінде олар ғылыми жетекшімен бітірушілердің біліктілік жұмыстарында басталған инновацияларды жаңғыртумен және енгізуді аяқтаумен айналысуы тиіс.

Мүдделі кәсіпорындар мен кәсіпкерлер осы магистрлік диссертациялардың бизнес жоспарлары мен жол карталарын демеушілік етуі тиіс. Жоғары технологиялық салаларға талантты жастардың ағынын арттыру үшін осы мамандықтағы студенттерге стипендияны бұрынғыдай күрт арттыру және ғылым докторлары мен профессорларға (олардың шамамен 1400 адам) барлық салықтарды 50% - ға төмендету қажет, сонымен бір мезгілде оларға қойылатын нормативтік талаптарды арттыру қажет.

Инновациялық экономикада жоғары білімді жұмыспен қамтылғандардың үлесі, әсіресе, магистрлер 60% - дан астамын құрауы тиіс. Бұл үшін мемлекеттік емес жоғары оқу орындарын мемлекеттік-жеке меншік әріптестік негізінде дамыту қажет, бұл жағдайда мемлекет мемлекеттік емес жоғары оқу орындарында (АҚШ моделі) оқу сапасын және мемлекеттік үлгідегі дипломдарды беруді өзінің қатаң бақылауына алуы тиіс. Мемлекеттік емес жоғары білім жұмыссыз халықты жұмыспен қамтуды және инновациялық экономика үшін білікті кадрлардың сапасы мен санының өсуін мемлекеттік бюджеттің үлкен шығындарынсыз қамтамасыз етеді. Бұл ретте жастар арасындағы құқық бұзушылықтар мен террористік және экстремистік идеологияның әсері қысқарады.

Инновациялық экономика үшін кадрлардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау үшін тиімді (арзан) жүйе жеке мамандықтар бойынша 3 айдан 1 жылға дейінгі қысқа мерзімді терендетілген курстары бар интернет арқылы қашықтықтан оқытудың ашық университеттері болып табылады.

Англия, Қытай, Үндістан және Таиландағы мұндай ашық университеттер жыл сайын біліктілігін арттырып, өндірістен қол үзбей жылына 500 мыңнан 1 миллионға дейін мамандарды қайта даярлайды. Бұл курстарды шетелде сатып алуға немесе интернет арқылы қосылуға болады.

Зияткерлік дамудың ең маңызды аспектісі инновациялық тәрбие мен руханилық болып табылады. Техникаға, технологияларға және ресурсты сақтауға деген сүйіспеншілікті дамыту; табысы аз адамдарға риясыз көмек көрсету; ғылым, білім беру, денсаулық сақтау, мәдениет және кәсіпкерлік үшін меценаттықты және демеушілік жасауды жандандыру; демократия мен азаматтық қоғамды дамыту, сондай-ақ жоғары руханилықты жетілдіру.

Адамдар арасындағы ең жақсы сыйлық, жақсылық және жоғары руханият - бұл мәдениет, білім, тәжірибе және жаңа технологиялармен алмасу.

Талқыланған және мақұлданған материалдар

1. ТГЭУ жанындағы "Өзбекстан экономикасын дамытудың ғылыми негіздері мен мәселелері" ғылыми-зерттеу орталығы. 19-қаңтар 2018ж. №1/1-11 хаттама

3. Экономика министрлігі 2018ж. 7-Наурыз. №4 хаттама.

4. EUROPEAN DEPOSITORY, Germany, Berlin. **PATENT** № EC-01-001745. "Инновациялық экономикадағы ұлттық ақылды білім, тәрбие және руханият" Мамыр 28, 2018ж.

5. EUROPEAN DEPOSITORY, Germany, Berlin. **PATENT** № EC-01-001710. "Өзбекстанның инновациялық дамуы үшін зияткерлік әлеуетін арттыру жолдары" Мамыр 14, 2018

Әдебиеттер

1. Гулямов С.С., Очилов И.С. Ўзбекистон иқтисодиетининг барқарор ривожланиш омиллари. Билимга таянган инновациялық иқтисодиет. Т., 2016 й. 147 б.
2. Гулямов С.С. Өзбекстанның инновациялық дамуы үшін зияткерлік әлеуетті арттыру жолдары. ПАТЕНТ №ЕС-01-001710. European Depository, Germany Berlin. 2018ж. Ескерту. маусым.
3. Гулямов С.С. Инновациялық экономикадағы ұлттық ақылды білім беру, тәрбие және руханилық EЕuropeandepository Germany, Berlin ПАТЕНТ №ЕС-01-001745 2018 йил 28 мамыр.
4. Гулямов С.С. Иштимой соҳага инвестицияларни самарадорлиги. Нашид монографиясы 16 б.т..
5. Гулямов С.С. ми капиталына инвестициялау қажет. Шығыс ақиқаты газеті. 14 қараша 2018 ж.
6. Аибасова Е., Кисбекова Н." ми химиясындағы магниттік әсерлер " Қазақстан – АҚШ, Калифорния. 2016 ж.

Аннотация

В данной статье разработаны новые термины для инновационного развития: “умное здоровое образование”, “умное здравоохранение и скрытый голод”, “умная махалля”, “инновационное воспитание”, “умственная физкультура”, “умное предпринимательство”, “умная семья”, и др. Изучены 14 факторов снижения умственных способностей и сокращения активной продолжительности жизни, влияющие на эффективность образования. Разработана новая модель “умного здорового образования” для развития интеллекта,” даны рекомендации по совершенствованию образования для инновационного развития Узбекистана.

Annotation

This article has developed new terms for innovative development: “smart healthy education”, “smart healthcare and hidden hunger”, “innovative education”, “mental physical education”, “smart family”, “smart mahalla”, “smart entrepreneurship” et al. We studied 14 factors of mental decline and reduction of active life expectancy that affect the effectiveness of education. A new model of “smart healthy education” for the development of intelligence has been developed,” recommendations are given for improving education for the innovative development of Uzbekistan.

УДК 330.34:353(574)

Замбинова Г.К., к.э.н., доцент,
Абильдинова Н.Е., PhD, ст. преподаватель
Esil University, г. Нур-Султан

ПУТИ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВИЗАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ

Идеей цифровой трансформации охвачен весь мир. В современном мире цифровые технологии играют все более важную роль в развитии экономики стран. Цифровые технологии дали ряд преимуществ-упрощение доступа населения и бизнеса к государственным услугам, ускорение обмена информацией, появление новых возможностей для ведения бизнеса, создание новых цифровых продуктов и т.д.

В статье рассмотрено текущее состояние Казахстана в области цифровизации. Для проведения исследования использованы сведения, взятые в пример о достижении Казахстана в развитии цифровизации. Данные проанализированы, сделаны выводы и выдвинуты рекомендации.

Ключевые слова: Цифровая экономика, информационные ресурсы, коммуникационные ресурсы, цифровые технологии, веб-экономика, цифровая экономика Казахстана, цифровизация.

Кілт сөздер: Цифрлық экономика, ақпараттық ресурстар, коммуникациялық ресурстар, цифрлық технологиялар, веб-экономика, Қазақстанның цифрлық экономикасы, цифрландыру.

Keywords: Digital economy, information resources, communication resources, digital technologies, web economy, digital economy of Kazakhstan, digitalization.

За последние десятилетия мир стремительно движется к экономике нового типа, где основным инструментом ее формирования становятся цифровые технологии. Расширение роли информационных технологий в работе частного и государственного секторов является основой для перехода к цифровому государству.

Возможности цифровой экономики являются практически неограниченными и продолжают стремительно расти.

Правительство и государственные органы Казахстана, осознавая важность информатизации общества и развития цифровых технологий в определении долгосрочного экономического роста, принимают активное участие в развитии данной сферы как одного из ключевых направлений государственной политики.

Фундаментом для цифровой трансформации экономики Казахстана, стала госпрограмма «Информационный Казахстан-2020», утвержденная в 2013 году. Она способствовала развитию перехода к информационному обществу, совершенствованию государственного управления, созданию институтов «открытого и мобильного правительства», росту доступности информационной инфраструктуры не только для корпоративных структур, но и для граждан страны. По результатам трех лет реализации Госпрограммы, уже было достигнуто исполнение ее на 40%. Однако стремительное развитие информационных технологий в глобальных масштабах диктует свои правила и Казахстан делает следующий шаг – разрабатывает новую госпрограмму «Цифровой Казахстан».

Основная цель новой госпрограммы – прогрессивное развитие цифровой экосистемы для достижения устойчивого экономического роста, повышения конкурентоспособности экономики и нации, улучшения качества жизни населения. Реализация госпрограммы проводится в четырех ключевых направлениях: реализация цифрового Шелкового пути (это развитие надежной, доступной, высокоскоростной и защищенной цифровой инфраструктуры), развитие креативного общества (это развитие компетенций и навыков для цифровой экономики, проведение работ по повышению цифровой грамотности населения, подготовка ИКТ специалистов для отраслей), цифровые преобразования в отраслях экономики (это повсеместное внедрение цифровых технологий для повышения конкурентоспособности различных отраслей экономики), переход на проактивное государство (это усовершенствование системы электронного и мобильного правительства, оптимизация сферы предоставления государственных услуг).

Рисунок 1. Цифровая экосистема

В настоящее время идеей цифровой трансформации охвачен весь мир и во многих странах цифровизация является стратегическим приоритетом развития.

На сегодняшний день более 15 стран мира реализуют национальные программы цифровизации: Дания, Норвегия, Великобритания, Канада, Германия, Саудовская Аравия, Индия, Россия, Китай, Южная Корея, Малайзия, Сингапур, Австралия, Новая Зеландия и Казахстан.

Одними из передовых стран по цифровизации национальных экономик, по мнению председателя правления АО «Национальный инфокоммуникационный холдинг «Зерде» Руслана Енсебаева, являются Китай, Сингапур, Южная Корея.

Китай в своей программе «Интернет плюс» интегрирует цифровые индустрии с традиционными. Сингапур формирует «Умную экономику», Канада создает ИКТ-хаб в Торонто, драйвером которой становится ИКТ. А Южная Корея в программе «Креативная экономика» ориентируется на развитие человеческого капитала, предпринимательство и распространение достижений ИКТ, а Дания фокусируется на цифровизации госсектора.

«Как мы видим разные страны ставят перед собой разные приоритеты в сфере цифровых преобразований. В нашем случае, в программе «Цифровой Казахстан» мы ожидаем прогрессивное развитие цифровой экосистемы для достижения устойчивого экономического роста», - отмечает Руслан Енсебаев.

Наиболее ярким примером подхода цифровой приватизации является Сингапур. Так, в 2014 году государство инициировало разработку концепции Smart Nation и пригласило бизнес и экспертное сообщество к сотрудничеству для ее уточнения и реализации.

Так, одна из ключевых инициатив, определенных изначально, развитие национальной сенсорной сети для построения «умного города». Под каждую из задач государство организывает тендер для выбора подрядчика на разработку технического решения. Участие в тендере открыто для всех участников, отвечающих требованиям брифинга: таким образом, государство обеспечивает фокус не только на крупный бизнес, но и на привлечение малого и среднего бизнеса. Примечательно, что в 2015-2016 гг. более половины контрактов были подписаны с малым и средним бизнесом.

Государство может обеспечить «цифровой скачок» в стране за счет ускоренного развития конкретных технологий. В таких случаях государство принимает на себя роль инвестора, определяющего ключевые, наиболее перспективные направления финансирования, исходя из оценки долгосрочного возврата на инвестиции, конкурентной позиции, трендов, а также вкладывается в фундаментальные условия успеха, такие как образование и переквалификация кадров.

Основой цифровизации экономики является производства. Понятие цифровое производство – это совокупность инструментов оптимизации рабочего процесса посредством программно-аппаратных решений. Если говорить совсем просто, цифровизация – ничто иное, как переход от аналогового к цифровому. Этот процесс подразумевает не только замену инструментов производства, но и внедрение аналитических систем, позволяющих максимально сделать производство рентабельным. Цифровая экономика основана на этих инструментах. Это просто новый этап становления экономики. Конечно, у каждой страны есть свои барьеры в этом направлении. «Если коротко перечислить негативные факторы, с которыми приходится сталкиваться, то это прежде всего - национальный менталитет, опасющийся либо вовсе отторгающий всё революционно-новое, добавим сюда лень населения и иждивенческие ожидания от социальных дотаций государства. У госорганов, чиновников и представителей квазисектора, к сожалению, до сих пор присутствует привязка к сырьевому направлению экономики, как менее рискованному и более доходному без излишних затрат, а у большинства бизнес-сообщества принцип «купи-продай» преобладает над привлечением инноваций и необходимостью быстрых и гибких преобразований»

На сегодняшний день цифровизация – это один из основных трендов улучшения экономики. 12 декабря 2017 года была утверждена Государственная программа «Цифровой Казахстан».

Главное движение подразумевается согласно двум тенденциям:

Цифровизация существующей экономики – это обеспечение прагматичного старта, заключающий в себе определенные планы в настоящем секторе, запуск планов согласно цифровизации, а также научно-техническое перевооружение сфер экономики, муниципальные строения и формирование цифровой инфраструктуры. Формирование цифровой индустрии будущего – предоставление долговременной стабильности, запуск цифровой трансформации страны за счёт повышения уровня развития человеческого капитала, формирование институтов инновационного развития.

Цифровизация абсолютно всех сфер экономики – это возможность завоевать передовые позиции на международной арене, но, кроме этого, можно улучшить качество жизни людей в нашей стране. Для этого и была создана программа «Цифровой Казахстан», которая имеет совокупность мер для работы по пяти направлениям. Направление, которое я хочу раскрыть – это реализация цифрового Шелкового пути.

Различные культуры, государства, города в период торговли по Шелковому пути стимулировали формирование науки, языковедение, а также веры. В настоящее время Шелковый путь вновь возрождается, так как формируются стратегии цифрового развития, создаются «умные города» и развивается трансграничная торговля. Цифровой Шелковый путь обеспечит высокоскоростной, а также безопасный доступ в интернет по всей стране. В настоящее время главной проблемой формирования сферы телекоммуникации считается обеспечение доступом к интернету сельское население.

Что должно измениться в 2022 году?

- Высококачественное и постоянное покрытие 4G – мобильной связью для жителей Казахстана;

- Всеобщий и скоростной доступ частных лиц и фирм к глобальным сетям передачи данных;

- Достигнуть уровня ТОП 30 стран по уровню развития ИКТ;

- С целью усиления кибербезопасности будут сформированы современные лаборатории для анализа BigData.

Общедоступность, устойчивость и защищенность передачи данных - научно-техническая база для формирования всех сфер экономики и в том числе для высочайшего уровня жизни жителей.

Все без исключения будет осуществляться за счёт цифровых решений таких как:

Широкополосный доступ в интернет (ШПД) - высокоскоростной доступ в интернет, который будет предоставляться посредством волоконно-оптических линий связи.

4G-связь (5G)- современное поколение мобильной связи, которое позволит осуществлять передачу данных со скоростью выше 100 Мбит/с. Предполагается, что внедрение стандарта 5G произойдет после 2022 года.

«KazSat-2R»- отечественный спутник связи, который будет реализовывать поддержку мобильной и спутниковой связи, а также телерадиовещания после 2023 года.

Реализация цифрового «Шелкового пути» в Восточно - Казахстанской области

В январе 2022 года утверждена Дорожная карта по улучшению качества мобильной и широкополосной сети Интернет на 2022 год, с включением показателей увеличения скорости каналов связи (Программа 250+), замены технологии FWA на 3G/4G, улучшения качества мобильного ШПД, оформления земельных участков под строительство АМС и обеспечения инфраструктуры.

По результатам контрольных замеров из 683 сельских населенных пунктов (СНП) подключены к сети Интернет:

201(29,5%) - скорость 8 Мбит/ с и более.

242 (35,4%) от 0,5 до 2 Мбит/с.

240 (35,1%) менее 0,5 Мбит/с.

В рамках Программы 250+ сотовые операторы (АО «Кселл», ТОО «Кар-Тел» (Билайн), ТОО «Мобайл Телеком-Сервис» (Теле2), ТОО Востоктелеком) взяли на себя обязательства обеспечить ШПД 250 СНП за период с 2021 по 2024 годы (2021 год -68, 2022 - 116, 2023 - 49, 2024 - 17).

В рамках строительства 58 АМС в 45 сельских населенных пунктах установлено 2 АМС (с. Бородино района Алтай, с. Орда Абайского района).

На 25 марта 2022 года оформление земельных участков для строительства АМС выполнили на 36 СНП (84 %).

103 СНП области (по РК - 1178) с численностью населения менее 250 человек не обеспечены мобильным Интернетом и не вошли в Программу по улучшению качества связи.

Цифровизация приведет к изменению в структуре экономики Казахстана в целом путем диверсификации, а также выявления возможностей несырьевых и новых сфер. В то же время уровень воздействия цифровых технологий в различных секторах экономики разнородна, потому что максимальный потенциал формирования цены предполагается во многих сферах экономики Казахстана.

- Главными целями программы «Цифровой Казахстан» являются цифровая экономика, которая должна расти темпами, значительно опережающими экономический рост в целом. Наряду с этим Казахстан должен войти в тридцатку международного рейтинга цифровой конкурентоспособности уже к 2025 году. При разработке Программы Правительством были учтены глобальные вызовы и возможности, которые несет цифровая эпоха для экономики Казахстана. В этой связи определено два направления. Во-первых, построение долгосрочных институтов инновационного развития для устойчивости процесса цифровизации. Во-вторых, обеспечение прагматичного старта программы, состоящего из конкретных проектов в реальном секторе, - сообщил Премьер-Министр.

В качестве стартового маневра Правительство выбрало стратегию ускоренной цифровизации десяти отраслей, среди которых - энергетика, агропромышленный комплекс, промышленность, логистика и сектор информационных технологий.

Это позволит достигнуть стратегически важного показателя - создавать не менее трети экономического прироста ежегодно именно за счет секторов цифровой экономики. Казахстану за счет совместных усилий государства и бизнеса предстоит за десять лет построить цифровой сектор как новую отрасль экономики, пронизывающую все сферы жизнедеятельности страны, - отметил Бакытжан Сагинтаев.

Наряду с этим Президент отметил важность подготовки высококвалифицированных кадров и вопросов развития центров компетенции на базе научно-исследовательских институтов, высших учебных заведений и в рамках инновационных кластеров.

В сфере разработки и внедрения новых технологий отмечена ключевая роль Международного технопарка IT-стартапов.

В сфере разработки и внедрения новых технологий отмечена ключевая роль Международного технопарка IT-стартапов.

Финансовый сектор как наиболее чувствительный к передовым технологиям уже широко применяет цифровые решения. Надо, чтобы он и далее оставался в авангарде этого процесса.

В этой связи Глава государства поручил проработать нормативную правовую базу для решения поставленных задач и стимулирования научных исследований и разработок. В целом Президент отметил необходимость изучения глобальных вызовов и технологических трендов будущего.

Литература

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г. Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции. Официальный сайт Президента РК. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.akorda.kz/> (дата обращения: 16.02.2018).
2. Сабден О. Экономика: Избранные труды. Алматы: ИЭ КН МОН РК, 2019. С. 90.
3. Кенжегузин М.Б. Экономика Казахстана на пути преобразований. Алматы, ИЭ МОН РК, 2020 г.
4. Дабаев А. Законы страны и развитие предпринимательства// Финансы Казахстана, 2021г., № 5-6.
5. М.Шахметов "Развитие предпринимательства в РК: проблемы и перспективы"//Аль-Пари,2018г.

Андатпа

Бүкіл элем цифрлық трансформация идеясын қабылдады. Заманауи элемде цифрлық технологиялар елдердің экономикасының дамуында барған сайын маңызды рөл атқарады. Цифрлық технологиялар бірқатар артықшылықтар берді – халық пен бизнестің мемлекеттік қызметтерге қолжетімділігін жеңілдету, ақпарат алмасуды жеделдету, бизнестің жаңа мүмкіндіктерінің пайда болуы, жаңа цифрлық өнімдерді құру және т.б. Мақалада Қазақстанның

цифрландыру саласындағы қазіргі жағдайы қарастырылады. Зерттеу үшін Қазақстанның цифрландыруды дамытудағы жетістіктерінің мысалы ретінде алынған ақпарат пайдаланылды. Мәліметтер талданып, қорытындылар жасалып, ұсыныстар беріледі.

Annotation

The whole world is embraced by the idea of digital transformation. In the modern world, digital technologies play an increasingly important role in the development of the economies of countries. Digital technologies have given a number of advantages - simplifying the access of the population and business to public services, accelerating the exchange of information, the emergence of new business opportunities, the creation of new digital products, etc. The article considers the current state of Kazakhstan in the field of digitalization. To conduct the study, information was used, taken as an example of the achievement of Kazakhstan in the development of digitalization. The data are analyzed, conclusions are drawn and recommendations are put forward.

УДК 504.05, 519.1

Ибрагимова Н.В., магистр
Макашева А.К., магистр
Esil University, г. Нур-Султан

ИДЕНТИФИКАЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ РИСКОВ, ХАРАКТЕРНЫХ ДЛЯ ТОО «АТЫРАУСКИЙ НПЗ» НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

В статье раскрываются вопросы экологических рисков на нефтеперерабатывающих предприятиях. Представлена классификация рисков современных промышленных предприятия. Рассмотрены мероприятия, проводимые предприятием в рамках охраны окружающей среды в условиях ведения производственной деятельности. Проанализированы выбросы вредных веществ в окружающую среду с точки зрения их соответствия нормам. Предложен ряд мероприятий с целью минимизации экологических рисков на данном предприятии.

Ключевые слова: *риск, выбросы, эффект, авария, затраты, утилизация, отходы, окружающая среда.*

Кілт сөздер: *тәуекел, шығарындылар, әсер ету, апат, шығындар, кәдеге жарату, қалдықтар, қоршаған орта.*

Keywords: *risk, emissions, effect, accident, costs, disposal, waste, environment.*

Риск – событие или группа родственных событий, наносящих ущерб объекту, обладающему данным риском.

Эффективность организации управления рисками во многом определяется их классификацией, которая создает возможность эффективного применения соответствующих методов и приемов управления риском. Цель классификации рисков ТОО «Атырауский НПЗ» – создание основы для последующей оценки рисков.

Предлагаемая классификация рисков по экономическому содержанию ТОО «Атырауский НПЗ»:

1. в зависимости от последствий рисков;
2. в зависимости от основной причины возникновения рисков;
3. по структурному признаку;
4. в зависимости от покупательной способности денег [1].

Производственные риски – риски, связанные с убытком от остановки производства вследствие воздействия различных факторов и, прежде всего, с гибелью или повреждением основных и оборотных фондов (оборудование, сырье, транспорт и т.п.), а также риски, связанные с внедрением в производство новой техники и технологии.

Экологические риски - это риски, связанные с загрязнением окружающей среды, вероятностью наступления гражданской ответственности за нанесение ущерба окружающей среде, а также жизни и здоровью третьих лиц.

Технические риски сопутствуют строительству новых объектов и их дальнейшей эксплуатации. Среди них выделяют строительно-монтажные и эксплуатационные. Технические риски могут быть составной частью производственных, инвестиционных, предпринимательских рисков [2].

Экологический риск ТОО «Атырауский НПЗ» связан с наступлением гражданской ответственности за нанесение ущерба окружающей среде, а также жизни и здоровью третьих лиц. Ущерб окружающей среде выражается в виде загрязнения или уничтожения лесных, водных, воздушных и земельных ресурсов (например, в результате пожара или строительных работ), нанесения вреда биосфере и сельскохозяйственным угодьям.

Наиболее вероятными случаями, в результате которых может наступить гражданская ответственность ТОО «Атырауский НПЗ», являются аварии, сверхнормативные выбросы и утечки вредных веществ, воздействие которых затрагивает окружающую территорию. Последствия аварий могут быть ближайшими и отдаленными.

ТОО «Атырауский нефтеперерабатывающий завод» выполняет мероприятия по поддержанию уровня промышленной, пожарной и газовой безопасности, по недопущению условий для травматизма и аварийности, по постоянному совершенствованию технологии, а также проводит ремонт и модернизацию технологического оборудования.

В результате модернизации технологического оборудования, на заводе освоен выпуск продукции, отвечающий экологическим требованиям и стандартам Евро:

1. Производится дизельное топливо, соответствующее уровням ЕВРО – 2, 3, 4, в том числе зимние марки

2. Производятся бензин соответствующий уровню ЕВРО – 2. С 2009 года освоен промышленный выпуск бензина марки АИ – 95 «Премиум» и получена опытно промышленная партия сертифицированного бензина марки «Супер – 98»

3. Освоен промышленный выпуск реактивного топлива марки ТС-1

Водозаборное сооружение АНПЗ расположено на низовьях реки Урал, где происходит основное формирование запасов ценных промысловых рыб Каспийского моря. Для защиты личинок рыб от попадания в водозабор смонтировано рыбозащитное устройство природоохранного назначения типа ЖЭГС по проекту Волгоградского НИИЭС. Уникальное по своей конструкции устройство требует постоянного подводно-технического обслуживания (чистка камер, заделка промывных щелей и т.п.). Обеспечение постоянной эффективности РЗУ является постоянным требованием Урало–Каспийского межобластного бассейнового управления рыбного хозяйства при выдаче согласования на специальное водопользование из р. Урал на производственные нужды.

Услуги по демеркуризации отработанных ртутьсодержащих ламп.

Согласно Постановления Правительства РК № 1599 от 02.12.2001 года на предприятиях необходимо организовывать сбор и сдачу ртутьсодержащих ламп на демеркуризацию.

Услуги по утилизации отходов автотранспорта.

Затраты производятся по следующим отходам: изношенные шины, аккумуляторы автомобильные, паромасляная ветошь и фильтра масляные. В 2022 году расходы по данной статье в сумме составили 223 тыс. тенге.

Оказание услуг по обслуживанию полигона для захоронения твердых промышленных отходов, производилась согласно договоров.

Озеленение санитарно-защитной зоны на предприятии является обязательным требованием Экологического Кодекса РК. На предприятии проводится химическая обработка деревьев. Обработка территории завода от комаров проводится для создания благоприятных условий работы обслуживающего персонала.

Требование Экологического кодекса РК (разрешается размещение отходов на территории завода не более 3-х месяцев).

В целом затраты предприятия по охране окружающей среды за первое полугодие 2022 года составили 330 710 млн.тенге при планируемых затратах 307 633 млн.тенге. Таким образом, выполнение плана предприятия по затратам относительно охраны окружающей среды составило 107,5% [3].

При рассмотрении экологической безопасности предприятия, территории и т.п. обычно выделяют постоянный риск и аварийный риск.

Постоянный риск определяется используемой технологией и не может быть существенно изменен. От него можно избавиться, только перестав применять используемую технологию, т.е. закрыв предприятие или сменив оборудование. Такая радикальная технологическая революция весьма желательна, но маловероятна.

В результате выбросов вредных веществ в атмосферу, сброса их в поверхностные и подземные водные потоки, на почву и в горные выработки может быть нанесен вред окружающей природной среде, здоровью людей, нарушена нормальная жизнедеятельность животных и растений. Однако выбросы и сбросы вредных веществ не ведут однозначно к ощутимому вреду, что может создавать ложное впечатление их безвредности. Постоянный риск - это нежелательная возможность. Порождаемый им вред (другими словами, ущерб) имеет неопределенность, может быть тем или иным, иногда и нулевым.

Аварийный риск - это риск нежелательных экологических последствий, порожденных аварией на производстве или на транспорте. Аварийный риск, в отличие от постоянного риска, связан с неопределенностью.

Таблица 1

Выбросы в окружающую среду ТОО «Атырауский НПЗ»

Показатели	Ед. изм.	Жидкое топливо	Природный газ
Всего выбросов в окружающую среду в том числе:	Тонн	6087,32	5103,28
Сернистый ангидрид	Тонн	973,85	-
Сажа	Тонн	9,9805	-
Мазутная зола	Тонн	0,2109	-

При переводе технологических печей установок с жидкого топлива на природный газ выбросы в окружающую среду сократятся с 6087,32 тонн до 5103,28 тонн.

С целью минимизации экологических рисков предприятия предложено использовать вероятностный подход с целью определения размера вынужденных затрат, связанных с возмещением ущерба.

Кроме того, использовать методы статистических выборок, позволяющих обосновать достоверность расчетов.

Основной расчет можно разделить на четыре этапа:

1. Расчет объема капитальных затрат на природоохранные цели;
2. Расчет вероятности возникновения ущерба;
3. Расчет случайной величины ущерба;
4. Расчет величины чистой прибыли.

Разработанная модель позволяет учитывать следующие ограничения, влияющие на стратегию инвестирования:

1. Отсутствие кассовых разрывов в отчетном году;
2. Объем капитальных затрат не может превышать размера чистой прибыли в отчетном году;
3. Размер капитальных затрат в отчетном году не может быть больше, чем объем который возможно «освоить» в данном периоде. Расчет ограничений производится на основе базовых показателей производственно-хозяйственной деятельности предприятия.

Предложенный подход позволяет повысить качество планирования деятельности хозяйствующего субъекта и снизить эколого-экономические риски, а также повысить

эффективность и устойчивость функционирования предприятий за счет внедрения эколого-экономической системы управления;

Применение эффекта от распределения капитальных затрат на природоохранные цели при планировании производственно-хозяйственной деятельности, позволяет разрабатывать наиболее эффективные стратегии инвестирования в природоохранные мероприятия, достигать наилучших финансовых результатов и уменьшать объемы негативного воздействия.

Литература

1. Турукалов, М. Нефтепереработка: кнуты и пряники поиски действенных стимулов для развития нефтепереработки./М.Турукалов.-Нефтегазовая вертикаль, 2018.-с.16-22.
2. Мищенко, Ю.А., Калитко, С.А.Факторы риска в организациях нефтеперерабатывающей отрасли./ Ю.А.Мищенко, С.А.Калитко //-Архивариус.-2021г.-С.42-45.
3. Консолидированная отчетность ТОО «АНПЗ» за 2021-2022гг.

Аңдатпа

Мақалада мұнай өңдеу кәсіпорындарындағы экологиялық тәуекелдер туралы айтылады. Қазіргі заманғы өнеркәсіптік кәсіпорындардың тәуекелдерін жіктеу ұсынылған. Өндірістік қызметті жүргізу жағдайында қоршаған ортаны қорғау шеңберінде кәсіпорын өткізетін іс-шаралар қаралды. Қоршаған ортаға зиянды заттардың шығарындылары олардың нормаларға сәйкестігі тұрғысынан талданды. Осы кәсіпорындағы экологиялық тәуекелдерді азайту мақсатында бірқатар іс-шаралар ұсынылды.

Annotation

The article reveals the issues of environmental risks at oil refineries. The classification of risks of modern industrial enterprises is presented. The activities carried out by the enterprise within the framework of environmental protection in the conditions of industrial activity are considered. Analyzed the emissions of harmful substances into the environment in terms of their compliance with the standards. A number of measures to minimize environmental risks at this enterprise is proposed.

ӘОЖ 35:005

Нурғалиева Ж.Е., э.ғ.к., доцент
Тансықбаева Г.О., магистр, аға оқытушы
Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАЛАРДЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛУ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ

Мемлекеттік және аймақтық бағдарламалардың ұзақ мерзімді даму стратегиялардың тиімділігі мен нәтижелілігі көбінесе өңдеу сапасына ғана емес, сонымен бірге, оларды жүзеге асыру тетіктеріне де байланысты. Бұл құжаттарды жүзеге асыру мемлекеттік органдардың стратегиялық жоспарларымен, ұлттық холдингтер мен компаниялардың стратегиялары және де жоспарларымен, салалық бағдарламалармен, республикалық және жергілікті бюджет қаражаттарымен жүзеге асырылады. Мемлекеттік бағдарламаларды іске асырудың тиімділігі ұлттық экономиканың тұрақты дамуында маңызды рөл атқарады, ол экономикалық тиімділік мөлшерімен ғана емес, сонымен қатар, мемлекеттік органдар қызметінің әлеуметтік-саяси нәтижелерімен анықталады.

Кілт сөздер: мемлекеттік бағдарламалар, бағалау, тетіктер, тиімділік, жүзеге асыру.

Ключевые слова: государственные программы, оценка, механизм, эффективность, реализация.

Keywords: state program, evaluation, mechanism, efficiency, implementation.

Мемлекеттік бағдарламалардың жүзеге асырылу тиімділігін бағалау төмендегілер үшін қажет:

- бағдарламалық міндеттерді шешуді және стратегиялық бағдарламаларды іске асырудың жоспарланған негізгі нәтижелеріне қол жеткізуді бақылауға;
- бюджет қаражаттарының жұмсалыу тиімділігін бағалау үшін;
- мемлекеттік бағдарламалардың елдің әлеуметтік- экономикалық дамуына нақты үлесін бағалауға;
- бағдарламаларды жүзеге асыру тиімділігі мен нәтижелілігін жоғарлатуға.

Елдің Ұлттық экономикасының тұрақты дамуында мемлекеттік бағдарламалар маңызды рөл атқарады, олар Қазақстан Республикасының дамуының Стратегиялық жоспарының әзірлеген стратегиялық мақсаттары негізінде қалыптасады. 1 кестеде Мемлекеттік бағдарламаларды жүзеге асыру тетіктері көрсетілген.

1-ші кестедегі мәліметтерге сәйкес, мемлекеттік бағдарламаларды қалыптастыру бюджет шығыстарының тиімділігін арттыру қажеттілігіне байланысты, ұзақ мерзімді мемлекеттік саясаттың мақсаттары мен міндеттері бойынша бюджет шығыстарын құрылымдауды қамтамасыз ететін бюджет шығыстарының тиімділігін арттыру қажеттілігі туындады.

Кесте 1

Мемлекеттік бағдарламаларды жүзеге асыру тетіктері

Мемлекеттік бағдарламалар елдің стратегиялық даму басымдықтарын іске асыруға және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік саясаттың мақсаттарын, міндеттері мен құралдарын айқындауға арналған.

Негізінде барлық бағдарламалар қысқа мерзімді, сонымен бірге, ұзақ мерзімді басымдықтағы мақсаттар мен шараларды айқындайды.

Сондықтан мемлекеттік бағдарламалардың саны елдің даму басымдығының мемлекеттік көкарасына қарай өзгеріп отырады.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасының территориясында – мемлекеттік бағдарлама әрекет етеді (кесте 2).

Кесте 2

Мемлекеттік бағдарлама

№	Бағдарламаның атауы	Өңдеуші	Жүзеге асыру мерзімі
1	ҚР тіл саясатын жүзеге асыру бойынша 2020-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарлама	ҚР Мәдениет және спорт Министрлігі	2020-2025 жылдар
2	ҚР Туристік саланы дамыту бойынша 2019-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарлама	ҚР Мәдениет және спорт Министрлігі	2019-2025 жылдар
3	2020-2025 жылдарға «Нұрлы жер» тұрғын- үй- коммуналдық дамытуға арналған Мемлекеттік бағдарлама	ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму Министрлігі	2020 - 2025 жылдар
4	2020-2025 жылдарға ҚР Білім және ғылымды дамытуға арналған Мемлекеттік бағдарлама	ҚР Білім және ғылым министрлігі	2020 - 2025 жылдар
5	«Цифрлық Қазақстан» Мемлекеттік бағдарламасы	ҚР Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі	2018-2022 жылдар
6	2020-2025 жылдарға ҚР Денсаулық сақтауды дамытуға арналған Мемлекеттік бағдарлама	ҚР Денсаулық сақтау министрлігі	2020 – 2025 жылдар
7	2020-2025 жылдарға «Нұрлы жол» инфрақұрылымды дамытуға арналған Мемлекеттік бағдарламасы	ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму Министрлігі	2020 – 2025 жылдар
8	2020-2025 жылдарға Аймақтарды дамытуға арналған Мемлекеттік бағдарлама	ҚР Ұлттық экономика министрлігі	2020 – 2025 жылдар
9	«Бизнестің Жол картасы-2025» бизнесті қолдау мен дамытуға арналған Мемлекеттік бағдарлама	ҚР Ұлттық экономика министрлігі	2020 – 2024 жылдар

Тұрғын үй - коммуналдық дамудың 2020-2025 жылдарға арналған «Нұрлы жер» Мемлекеттік Бағдарламасы тұрғын үй құрылысы, азаматтарды тұрғын үймен қамтамасыз ету, ТКШ жүйесін жаңғырту және дамыту саласындағы мемлекеттік қолдаудың барлық шараларын шоғырландырады.

Осыған байланысты, мемлекеттік бағдарламаға 2015-2019 жылдарға арналған «Нұрлы Жол» инфрақұрылымды дамыту мемлекеттік бағдарламасынан және Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасының коммуналдық инфрақұрылымды, жылумен, сумен жабдықтау және су бұру жүйесін тұрғын үй қорын жаңғырту мәселелері интеграцияланған.

Тұрғын үй құрылысындағы мемлекеттік қолдаудың негізгі шаралары жаппай құрылыс салу аудандарын инженерлік коммуникациялармен қамту есебінен халықтың басым бөлігіне

Қолжетімді тұрғын үй салуды ынталандыруға бағытталған. Бұл үлестік құрылыс тетіктері шеңберінде халыққа несиелік тұрғын үй ұсыну үшін жеке инвестицияларды тартады және тұрғын үй құрылысын дамытуға қолдау көрсетеді [2].

2020-2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы тіл саясатын жүзеге асыру бойынша Мемлекеттік бағдарламасы қазақ әліпбиін латын графикасына көшіру арқылы қазақ тілін жаңғырту міндеттерін қамтиды.

Бағдарламады Қазақстан аумағындағы этносаралық қарым- қатынас тілі ретінде терең тарихи, мәдени және психологиялық базасы бар мемлекеттік тілдің толыққанды қолданылуы үшін қажетті шаралар көзделген.

Сонымен қатар, бағдарлама этникалық топтардың тілдерін және мәдениетін дамыту, оның ішінде ел азаматтарының линвистикалық капиталын дамытуға қолайлы жағдайлар жасаудың негізі болып табылады.

Бағдарлама ағымдағы тілдік ахуалды, сондай- ақ тіл, тіл құрылысы және тіл саясаты мәселелерімен айналысатын сарапшылар қоғамдастығының пікірлері мен ұсыныстарын ескере отырып әзірленді [2].

Республиканың туристік саласын дамытудың мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан 2019-2025 жылдарға туристік қызметтер мен өнімдердің қолжетімділігі мен сапасын, сондай- ақ туристік қызығушылық орындарын дамыту және еңбек ресурстарын туризм саласына жаппай тарту, сыртқы және ішкі туристік ағымның түбегейлі өсуі, қолайлы туристік ахуал жасау жолымен туристік салаға инвестицияларды ұлғайту, Қазақстанның туристік әлеуетін ішкі нарықта таныту арқылы республика халқының өмір сүру сапасын арттыруға бағытталған, елдің туристік саласын толыққанды институттандыру.

Бағдарламаны жүзеге асырудың бастапқы кезеңіндегі мемлекеттің белсенді рөлі сала субъектілерін одан әрі дамыту және бәсеңге қабілеттілігін арттыру үшін қажетті қолдауды қамтамасыз етеді [3].

2020-2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.

Қазақстанда білім мен ғылымды дамыту бойынша жүйелі шаралардың кешені жүзеге асырылуда.

Отандық білім мен ғылым жүйесінде шешімін талап ететін бірқатар өзекті мәселелер бар.

Қазақстан халқының сауаттылық деңгейі мен құзыреттілігін бағалау әлемнің көптеген елдерінен айтарлықтай артта қалғанын көрсетеді.

ЭЫДҰ (PIAAC) ересектердің құзыреттіліктерін халықаралық бағалау бағдарламасының (16-65 жас) нәтижелері бойынша Қазақстан оқырмандық бойынша 34- орынды, математикалық сауаттылық бойынша 33- орынды (39 елден) және ақпараттық- коммуникативтік технологиялар саласындағы сауаттылық бойынша 32- орынды (36- дан) иеленді.

Қазақстанның нәтижелері ЭЫДҰ- ға қатысушы елдер мен Ресей Федерациясының орташа көрсеткішінен әлдеқайда төмен (оқырмандық көрсеткіш бойынша 9-шы орын және математикалық сауаттылық көрсеткіші бойынша 15-ші орын)

Білім және ғылым жүйесінде осындай ереже өзгермеген жағдайда ұлттық адами капиталды дамыту сапасының одан әрі нашарлауы, кадрларды депрофессияландыру және елдің әлеуетінің төмендеуі сөзсіз[4].

2018-2022 жылдарда жүзеге асырылатын "Цифрлы Қазақстан" Мемлекеттік бағдарламасы, елдің флагмандық салаларын технологиялық жаңғырту үшін қосымша серпін береді және еңбек өнімділігінің кең ауқымды, ұзақ мерзімді өсуіне жағдай жасайды.

Бағдарламаларды жүзеге асырудың 5 негізгі бағыттары:

1. "Экономика салаларын Цифрландыру"
2. "Цифрлы Мемлекетке өту"
3. "Цифрлы Жібек Жолын жүзеге асыру"
4. "Адам капиталын дамыту"
5. "Инновациялық экожүйені құру"

Қазақстан экономикасын цифрландырудың қазіргі орташа деңгейі- кедергі емес, дамудың сапалы серпілісін жасау мүмкіндігі, бұл елдің әлемдік аренада алдыңғы қатарға шығуына мүмкіндік береді.

Ол үшін осы Бағдарламада жіне іс- шаралар шеңберінде сипатталатын бағыттар бойынша бес бағытта жүйелі жұмыстар кешенін қабылдау көзделеді [5].

Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау саласын дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы Денсаулық сақтау жүйесін жақсарту үшін Қазақстан үкіметінің бастамасы бойынша Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы осы бағдарламаны әзірлеу кезінде ескерілген бірқатар ұсынымдарды ұсына отырып, Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау жүйесіне шолу жүргізді.

Бағалау негізінде Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (бұдан әрі- ДДҰ) Қазақстан үшін қоғамдық денсаулық саласында, инфекциялық емес аурулармен күрес бойынша, алғашқы медициналық- санитарлық көмек және басқа да бағыттар бойынша қосымша ұсыныстар берді.

Бағдарламаның басты бағыттарының бірі ЮНИМЕФ- тің 2016-2030 жылдарға арналған Денсаулық Стратегиясының тәсілдеріне сәйкес үздік халықаралық тәжірибені ескере отырып, аурулардың алдын алу, уақытылы көмек көрсету және толыққанды оңалту жолымен балалардың, жасөспірімдер мен жастардың денсаулығын нығайту болады [6].

Қазақстан Республикасының 2020-2025 жылдарға арналған «Нұрлы Жол» мемлекеттік бағдарламасы көлік инфрақұрылымдық кешен салаларының алдында тұрған өзекті міндеттерді шешу арқылы мемлекет дамуының стратегиялық бағытын іске асыруға ықпал ететін болады.

Сонымен бірге, Бағдарлама инфрақұрылымды дамытудың 2015-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асырудың қол жеткізілген оң нәтижелеріне тұрақтылық беруге және оны іске асыру шеңберінде бастамашылық жасалған көлік саласының өтпелі инфрақұрылымдық жобаларын аяқтауды қамтамасыз етуге арналған[7].

Өңірлерді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы өңірлік саясатты іске асырудың құралы болып табылады және халықты қоныстандыру, инфрақұрылымды орналастыру, аумақтарды тиімді пайдаланудың өзге де аспектілері бөлігінде ел дамуының ұзақ мерзімді пайымын айқындайды.

Болжамды схемада Қазақстан қазіргі заманғы жаһандық трендтерге (жаһандану, экономиканы цифрландыру, сыртқы көші- қон) ұшыраған ашық жүйе ретінде қаралады.

Болжамды схемада елдің шикізаттық емес жалпы ішкі өнімінің (бұдан әрі - ЖІӨ) өсу драйвері ретінде ірі және үлкен қалалардың даму басымдықтарының теориялық негіздері айқындалды[8].

2020-2024 жылдаркезеңінде іске асырылатын «Бизнестің Жол картасы-2025» бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы өңірлік кәсіпкерліктің орнықты және теңгерімді өсуін, сондай- ақ бар жұмыс орындарын сақтауды және жаңа тұрақты жұмыс орындарын құруды қамтамасыз етеді. Бағдарламаны іске асыру өңірлік жеке кәсіпкерлікті дамытуға және бәсекеге қабілеттілікті дамытуға бағытталған[9].

Мемлекеттік бағдарламалардың іске асырылу тиімділігін бағалауды қорытындылай келе, мемлекеттік бағдарламалардың жүзеге асырылуын бағалау үрдісі үшін Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі мен Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті жауапты екенін атап өтуге болады. Алайда, бұл процедураны қалай орындау керектігі туралы нақты нұсқаулар жоқ. Сонымен қатар, бағдарламаға бірнеше мемлекеттік органдар тартылған кезде, әрбір қатысушы ұйым өзінің ведомстволық рәсімдерін ұстанады, бұл жалпы бағалауда мәселелер тудырады.

Мұндай мәселелер, біріншіден, уақытылы нәтижелерге қол жеткізуге, екіншіден, қажетті түзету шараларын әзірлеу кезінде осы нәтижелерді пайдалануға кедергі келтіреді. Мысалы, бағдарламалардың көпшілігін бағалау оны жүзеге асырудың басынан бірнеше жыл өткенге дейін жүргізілмейді, бұл бағдарламаның мақсаттарына қол жеткізу ықтималдығын азайтады және қажет болған жағдайда курсты түзету мүмкіндігін қиындатады.

Осылайша нәтижелерге мониторинг жүргізу тәртібіне қатыстынақты директивалардың болмауы және оны орындауға ресурстарды бөлудің жеткіліксіздігі бағдарламалардың орындалуына қандай да бір өзгерістердің әсерін келісілген жіне мақсатты өлшеуге кедергі келтіреді.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысы. Нәтижеге бағытталған Мемлекеттік жоспарлау жүйесін жетілдірудің 2013 жылғы 2 тамызындағы № 765 Тұжырымдамасы
2. Қазақстан Республикасында тіл саясатын жүзеге асыру жөніндегі 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаны бекіту туралы Қазақстан Үкіметінің 2019 жылғы 31 желтоқсандағы №1045 Қаулысы.
3. Қазақстан Республикасында туристік саланы дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 мамырдағы № 360 Қаулысы.
4. Тұрғын – үй коммуналдық дамудың 2020-2025 жылдарға арналған «Нұрлы жер» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 желтоқсандағы № 1054 Қаулысы
5. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы №827 Қаулысы.
6. Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау саласын дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 26 желтоқсандағы №982 Қаулысы.
7. Қазақстан Республикасын инфрақұрылымдық дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған «Нұрлы Жол» мемлекеттік бағдарламасы <https://primeminister.kz/assets/media/gosudarstvennaya-programma-nurly-zhol-rus.pdf>
8. Өңірлерді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №990 Қаулысы
9. «Бизнестің жол картасы-2025» бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 24 желтоқсандағы №968 Қаулысы.

Аннотация

Эффективность и результативность долгосрочных стратегий развития государственных и региональных программ во многом зависит не только от качества обработки, но и от механизмов их реализации. Реализация этих документов осуществляется стратегическими планами государственных органов, стратегиями и планами национальных холдингов и компаний, отраслевыми программами, средствами республиканского и местного бюджетов. Эффективность реализации государственных программ играет важную роль в устойчивом развитии национальной экономики, которая определяется не только величиной экономической эффективности, но и социально-политическими результатами деятельности государственных органов.

Annotation

The effectiveness and efficiency of long-term strategies for the development of state and regional programs largely depend not only on the quality of processing, but also on the mechanisms for their implementation. The implementation of these documents is carried out by the strategic plans of state bodies, strategies and plans of national holdings and companies, industry programs, funds of the republican and local budgets. The effectiveness of the implementation of state programs plays an important role in the sustainable development of the national economy, which is determined not only by the value of economic efficiency, but also by the socio-political results of the activities of state bodies.

Уажанов М.У., PhD, аға оқытушы,
Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

ЛОГИСТИКАНЫҢ ЗАМАНАУИ БИЗНЕСТІ ЖҮРГІЗУДЕГІ СТРАТЕГИЯЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

ҚР көліктік-логистикалық жүйесінің қалыптасқан жағдайы, жүктерді тасымалдау үрдісін оңтайландыру, шаруашылық қызметтің табыстылығына жаһандық геосаяси жағдайлардың әсері, жүктерді тасымалдау қызметіне және дамуына байланыстылығы қарастырылған.

Кілтi сөздер: *Логистика, мультимодальды көліктік-логистикалық компаниясы, көліктік-логистикалық жүйе.*

Ключевые слова: *Логистика, мультимодальная транспортно-логистическая компания, транспортно-логистическая система.*

Key words: *logistics, multimodal transport and logistics company, transport and logistics system.*

Экономикалық қатынастардың ең маңызды құрамдас бөлігі ретіндегі халықаралық сауда мен елдің кәсіпорындары арасындағы экономикалық байланыстардың дамуымен әлемдік саудада, сондай-ақ республиканың экономикасында жүк ағынының қозғалысын ұйымдастыруды жетілдіру мәселесі ерекше сипатқа ие болып табылады.

Бұл экономикалық іс-әрекеттерде көліктік тасымалдарының ерекше маңызды рөлге ие болумен байланысты. Бизнесі жүргізудің заманауи жағдайларында көлікпен жүк тасымалдарына жаңа талаптар қойылуда. Өнімді қатаң белгіленген мерзімде және жоғалтпай, зиян келтірмей және төменгі шығындармен тауарды өндіріс орнынан тұтыну орнына дейін жеткізудің ырғақтылығы, реттілігі, үздіксіздігі, сенімділігі, жоғарғы жылдамдығы көлікпен қамтамасыз етудің тиімділігі мен сапасының маңызды талаптары болып табылады. Көлік индустриясы пайдаланушы тараптарынан оған қойылатын талаптарға сай болуға ұмтылуда. Бұл өнімді өндіру, өткізу және бөлу салаларымен алдыңғы қатарлы көліктік-технологиялық жүйелерді дамытумен және аралас тасымалдаулары тиімді қолданумен; информатика және есептеу техникасы салаларындағы ғылыми жетістіктерді көліктік қамтамасыз етуге ендіру, сондай-ақ, көліктік қатынас кезінде туындайтын түрлі құжаттық рәсімдеуді реттеу, жеңілдету және үйлестіру туралы нормативтік актілер мен құжаттарды жасау жөніндегі халықаралық және мамандандырылған ұйымдардың белсенді жұмысымен байланысты алғандағы көлікті басқару туралуы ғылым ретінде логистикалық тұжырымдамаларын жасаудан және оларды іс іс жүзінде қолданудан көрінеді.

Жүк тасымалы жеткізілім тізбектерін басқарудың ажырамас бөлігі болып табылады, алайда дәстүрлі түрде жабдықтаушылар мен дистрибьюторларда пайда болатын қажеттілік кезінде қолжетімді қызмет ретінде қарастырылады. Тауар қозғалысының каналдарын таңдау шешімі-нарыққа тауарды жеткізуде кездесетін ең күрделі және жауапкершілікті сұрақтардың бірі. Логистикаға қажетті қаражаттардың 50% жуығы көлік шығындарымен байланыстылығы, көлік мәселелерінің өзектілігін анықтайды. Сонымен қатар, көлік логистикасы сыртқы-сауда жүктерін тасымалдауда бәсекеге қабілеттілікті көтеретін тәсілдердің бірі болып саналады [1].

Сурет 1. ҚР көлік-логистикалық жүйесінің элементтері

2020 жылдың көп бөлігі үшін covid-19 пандемиясы айтарлықтай деңгейде «ҚТЖ» ҰК» АҚ-ның, оның клиенттері мен қызметкерлерінің жұмысы мен күн тәртібіне бүкіл әлемдегідей басымдық етті. Пандемияға

карамастан, Қазақстанда теміржол көлігі саласы өсуді жалғастырған, бұл темір жол саласының маңыздылығын және бизнес-моделінің тұрақтылығын көрсетеді. Экспорт пен транзитті ұлғайту есебінен «ҚТЖ» ҰК» АҚ 2020 жылдағы жүк ағыны 3,5% – ға өскен.

Екі жылдық пандемия көлік-логистика саласына көптеген өзгерістер әкелді. Саяси, экономикалық және технологиялық өзгерістер де салаға әсер етпей қойған жоқ. Осының салдарынан негізгі ресурстардың бағасы көтерілді. Эпидемиялық ахуал өндірушілер мен тұтынушылар арасындағы әдеттегі байланыстарды үзіп, логистикалық компаниялардың бизнесіне елеулі өзгерістер енгізді. Қазір автомобиль және теміржол тасымалы өсу қарқынын көрсеткенімен, дағдарысқа дейінгі деңгейге орала алмай отыр. 2021 жылдың қорытындысы бойынша көлік саласының ішкі жалпы өнім құрылымындағы үлесі 6,5 пайызды құрап, 5,26 трлн теңгеге жетті. Бір жыл ішінде көрсеткіш 9 пайызға өскен. Бірақ пандемияға дейінгі деңгейге әлі жеткен жоқ. 2019 жылы көлік логистикасы ішкі жалпы өнімнің 8 пайызын қамтамасыз ете отырып, 5,59 трлн теңге көлемінде қызмет көрсеткен болатын.

Транзиттік тасымалдар. 2020 жылдың қорытындылары бойынша Қазақстан Республикасының аумағы арқылы транзитпен жүк тасымалдау көлемі 2019 жылға қарағанда 17%-ға өсіп, 20,6 млн тоннаны құрады соның ішінде контейнерлерде 2019 жылға қарағанда 32%-ға өскен. Жүк айналымы көлемі әуе, құбыржолы және автомобиль көлігінде ең көп азайған. Коронавирус пандемиясынан туындаған тұрақсыз экономикалық ахуал жағдайында теміржол көлігі оң қарқынды сақтап қалып, саладағы ең тұрақты көлік мәртебесін бекітіп алды. Еліміздің жалпы жүк айналымының жартысы теміржол көлігінің үлесіне келеді екен [2].

Халықаралық көлікпен жүк тасымалдарының генераторы сауда болып табылады. Нарықта өз жүк ағынын біріктіре алатын ірі мультимодальды көліктік-логистикалық компанияның логистикалық қызметінің пайда болуы болашақта оң нәтиже бермек, егер:

- Әр модальділіктің (темір жол көлігі – алыс қашықтық, әуе көлігі – жақын қашықтық және терминалдарға дейін фидерлік тасымал) ерекшеліктерін ескере отырып, оңтайлы бағыты жасалса;
- Әр түрлі көлік түрлерінің өзара қатынасы мен орталықтандырылған басқару нәтижесінде түйісуінің тиімділігін арттырылса;
- Көліктік-логистикалық жүйені кешенді дамытуға бағытталған тұрақты бастамаларды енгізілсе және жүзеге асырылса.

Қазіргі уақыттары логистика материалдық, ақпараттық және қаржылық ресурстардың түрлі жүйелерде қозғалысын жоспарлау, басқару және бақылау ғылымы ретінде құрылып, анықталған.

Логистикалық жүйелер шеңберінде шикізатпен қамтамасыз ету, жартылай фабрикатталған және дайын тауарларды сату каналдарын таңдау көлік мәселелерімен байланысты сұрақтардың кешенің шешумен байланысты, ал жоғары сапалы және тиімді тасымалдауға қажеттілікті қамтамасыз ету, оның ішінде «дәл мерзімінде» жеткізу маңызды алғышарты болып табылады.

Транзиттік әлеуетті жүзеге асырумен қатар, республиканың көліктік-логистикалық жүйесі қазақстандық өндірістің келешектегі қажеттіліктеріне жауап беруі тиіс.

Қазақстан темір жолы инфрақұрылымының басым бағыты - жаңа темір жол желілерін салу арқылы елдің көлік және экспорттық әлеуетін дамыту.

Еліміздің бірлікті экономикалық кеңістігін дамыту әр аймақтағы көлік инфрақұрылымының дамуының деңгейіне тәуелді болып келеді. Осыған байланысты аймақтардың көлік жүйесінің тепе-теңдігін сақтай отырып дамытуының қажеттілігі, орталықты және жергілікті атқару органдарының көлік қызметін мемлекеттік реттеу сұрақтарын қарастырғанда өзара қатынастарын күшейту қажеттіліктері өзекті болып табылады. [3].

Заманауи бизнесті жүргізуде логистика стратегиялық маңызды орынға ие болып табылады. Бизнес тұрғысынан қарағанда логистика деген корпоративті мақсатқа барлық ресурстардың оңтайлы шығындарымен жету үшін материалды және басқа да (ақпараттық, қаржы, қызмет) ағымдарын тиімді басқару. Қазіргі уақытта алдыңғы қатарлы фирмалардағы логистиканың дәстүрлі функционалды салалары стратегиялық инновациялық (жанартпа) жүйе құра отырып, жалпы ақпараттық-компьютерлік платформа негізінде бірікті. Бизнес тәжірибесіне

логистикалық менеджмент әдістерін еңгізу көптеген фирмаларға өндірістегі, жабдықтаудағы және өткізудегі өнімнің барлық қор түрлерін қысқартуға, айналым капиталының айналымдылығын жеделдетуге, өндірістің өзіндік құнын төмендетуге, бөлуге тиісті шығындарды төмендетуге, тауарлар және қызметтермен тұтынушылардың толық қанағаттандырылуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Логистика саласындағы қызмет көп қырлы болып келеді. Оған көлікті, қойма шаруашылығын, қорларды, кадрларды басқару, ақпаратты жүйелердің ұйымдастырылуы, коммерциялық қызмет және т. б. жатады. Аталған әрбір функция сәйкесінше салалық пәнде терең зерттеліп, баяндалған. Логистикалық тәсілдің жаңалығы - негізгі өзара байланысты қамтамасыз ету. Логистикалық әдістің мақсаты- материалды ағымдарды толассыз басқару болып табылады.

Қазақстанның көлік-логистика саласы бірте-бірте қалпына келуде. Бірақ кедергілер бар. Ресей мен Украина арасындағы қақтығыс үшін Батыс елдері Ресейге қарсы санкциялар енгізгендіктен, жақын болашақта мұнай жеткізуде іркілістер болуы мүмкін. Бұл бензин бағасының көтерілуіне, жанармай тапшылығына және кейбір сауда базарларының жабылуына әкелуі мүмкін. Бүгінгі таңда логистика үнемі өзгеріп отыратын жағдайларға және жылдам әрекет ету мен тез шешімдерді талап ететін мәселелерге бейімделуге тырысуда. Әзірге әлемде тұрақтылық жоқ және жақын болашақта тұрақтылықтың орнай қоюы да екіталай. Сондықтан Қазақстанның көлік-логистика саласы өзгермелі нарықтық жағдаятқа қатысты негізгі проблемаларды жоя отырып, барынша икемді болуы керек, – дейді FinReview.info сарапшылары.

Бұл ретте сарапшылары бірнеше мәселені атап өтті. Біріншіден, логистикалық шығындардың жоғарылығы. Тасымалдау шығындарының үлесі түпкілікті өнім бағасының 25 пайызына жетуі мүмкін. Бұл ретте әлемдік орташа көрсеткіш 11 пайыз деңгейінде. Аталған көрсеткіш Қытайда – 14 пайызға, Еуропалық одақта – 11 пайызға, АҚШ пен Канадада 10 пайызға тең. Көрсеткіштер Қазақстан экономикасының басқа елдермен салыстырғанда көлік жүктемесін екі есе көптігін аңғартады. Бұл елдегі қолданыстағы көлік инфрақұрылымының әбден тозуына байланысты. Бұған жол бойындағы сервистердің дұрыс дамымауы да себеп. Халықаралық стандарттарға сәйкестендіру шаралары тек 2025 жылға қарай жоспарланған.

Екіншіден, жүк тасымалдау кезіндегі сыбайлас жемқорлықтың деңгейі жоғары. Тәуекелдерді азайту үшін биылдан бастап ЕАЭО кеңістігінде навигациялық пломбаларды пайдалану туралы келісім күшіне енді. Енді мемлекеттік қазыналық органдар тауар ағынын онлайн режимде бақылай алады.

– Бүгінде дәл сол аймақта заң бұзушылықтардың көптігі байқалады. Навигациялық пломбаларды қолданудың нәтижесінде Ресейге жеткізу мәселесі және Еуропалық одақ елдерінен санкцияланған өнімдерді транзиттеу мәселесі шешілетін болады. Сонымен қатар сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету Қытайдан келетін тауарлардың «сұр» айналымын азайтуға септігін тигізеді. Қытайдың декларацияланбаған тауарларын жүк көліктердің 90 пайызы Қырғызстаннан Қазақстанға тасымалдайды. Жалпы алғанда, Қазақстан мен Қытай арасындағы кедендік статистика деректерінің алшақтығы 5,7 млрд АҚШ долларын құрайды дейді.

Үшіншіден, көлік логистикасында цифрландырудың дамуы баяу. Цифрландырудың пайдасы қазірдің өзінде тауарлардың баға белгілеу тізбегінде байқалып отыр. Бұл дегеніміз – навигациялық пломбаларды енгізу, тасымалдаушылардың бірыңғай деректер базасын құру. Көлікте, соның ішінде такси және қоғамдық көлікте онлайн төлем жасау қазір жаңалық емес. Цифрлық технологияларды енгізу жүк тасымалдау шығынын азайтуға мүмкіндік береді. Бұл сектордың кірістілігінің артуына және тауарлар бағасының төмендеуіне жағдай жасайды. Сапалы, автоматтандырылған басқару механизмімен жүк тасымалдау көлемі өсуде. Ал ақпараттық жүйелерді тұтынушылармен және жеткізушілермен біріктіру оның ашықтығы мен операцияларының жылдамдығын арттырады. Бұл компаниялардың әлемдік нарыққа шығуын жеңілдетеді.

Төртінші мәселе – геосаяси жағдайдың өзгеруі және соның салдарынан халықаралық сауданың өзгеруі. «Шығыс пен Батысты байланыстырушы көпір» ретінде Қазақстан барлық елдермен достық қарым-қатынасын сақтайды. Дегенмен біздің экономика әлі де әлемдік нарықтағы ауытқуларға аса тәуелді.

Жоғарыда аталған проблемаларды шешу үшін инвестиция қажет. 2025 жылға дейін Қазақстан 20 млрд доллар инвестициялауды жоспарлап отыр. Мақсат – транзиттік-көлік бағыттарын әртараптандыру және интеграцияланған логистикалық шешімдерді енгізу. Соңғы 15 жылда

Қазақстанның көлік саласын дамытуға шамамен 35 млрд доллар тартылған[4]. Бұл ретте Астана халықаралық қаржы орталығы инвестиция тарту мен қаржы құралдарын дамытудың аймақтық хабына айналуға тиіс. Орталық отандық кәсіпкерлерге «Бір белдеу, бір жол» бастамасына қатысу мүмкіндігін ұсына отырып, Қазақстандағы интеграциялық үдерістердің дамуына үлес қосуда. Бұл өз кезегінде көліктік-логистикалық, әсіресе транзиттік дәліздерді жақсартуға жол ашады.

Әдебиеттер

1. Джон Мэнгэн Чандра Лалвани. Жаһандық логистика және жеткізілім тізбектерін басқару. Үшінші басылым. John Wiley & Sons Ltd, 2016. 346 Б.
2. «Қазақстан темір жолы» ҰК» АҚ ресми электрондық ресурсы [www. railways.kz](http://www.railways.kz)
3. Уажанов М.У. Жүк тасымалдарын басқаруда логистика әдістерін қолдану жолдары. Монография. Изд. ТОО «Масер ПО» Астана. 2016 г.
4. Egemen Qazaqstan" <https://egemen.kz/article/308069-kolik-logistikasy-koshten-qaldyрмаydy> желілік басылымы

Аннотация

В любом развитом государстве транспортная система занимает важное место в системе экономики. В статье рассмотрены современное состояние транспортно-логистической системы РК, оптимизация процесса грузоперевозок, влияние глобальных геополитических условий на экономическую деятельность логистических компаний.

Annotation

In any developed state, the transport system occupies an important place in the economic system. The article considers the current state of cargo transportation logistics, optimization of the cargo transportation process, the impact of global geopolitical conditions on the economic activity of logistics companies.

ТУРАҚСЫЗДЫҚ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАРЖЫ-БАНК ЖҮЙЕСІ ҮШІН
ЖАҢА СЫН-ҚАТЕРЛЕР МЕН МҮМКІНДІКТЕР

НОВЫЕ ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ ФИНАНСОВО-БАНКОВСКОЙ
СИСТЕМЫ В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

NEW CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR FINANCIAL-BANKING
SYSTEM IN CONDITIONS OF INSTABILITY

УДК 331.45

*Айтимова Ш.Т., старший научный сотрудник,
Республиканский научно-исследовательский институт охраны труда
Министерства труда и социальной защиты населения
Республики Казахстан, г. Нур-Султан*

**МОДЕЛЬ СТРАХОВАНИЯ РАБОТНИКОВ ОТ НЕСЧАСТНЫХ СЛУЧАЕВ
НА ПРОИЗВОДСТВЕ В КИТАЕ**

В производственном процессе предприятий, из-за процесса обработки продукции и используемых машин и оборудования, на многих предприятиях неизбежно возникают несчастные случаи на производстве. Выяснение того, что представляет собой производственная травма, всегда было трудной задачей как для работников, так и для работодателей, чтобы отстаивать свои законные права. В Китае проблемы обычно возникают из-за времени и места, где происходят инциденты, и в какой степени они связаны с рабочими задачами, что делает юридические процессы довольно сложными для работодателей и страховых агентств. В данной статье будет рассматриваться модель страхования работников от несчастных случаев на производстве в Китае.

Ключевые слова: *Китай, страхование, несчастные случаи на производстве, производственная травма, работодатель, работник, страховые взносы, страховые выплаты*

Кілт сөздер: *Қытай, сақтандыру, өндірістегі жазатайым оқиғалар, өндірістік жарақат, жұмыс беруші, жұмысшы, сақтандыру сыйлықақылары, сақтандыру төлемдері*

Keywords: *China, insurance, industrial accidents, industrial injury, employer, Employee, insurance premiums, insurance payments*

В Китае динамично развивается рыночная экономика, в то время как соответствующая система страхования от несчастных случаев на производстве все еще находится на начальном этапе развития, а разработка многих конкретных систем все еще находится в стадии поиска и испытаний. В Китае с 2003 года функционирует «Положение о страховании от несчастных случаев на производстве (Приказ № 375 Государственного совета Китайской Народной Республики)», которое регламентирует права и обязанности работников, пострадавших от несчастных случаев на производстве или страдающих профессиональными заболеваниями на получение медицинской помощи и экономической компенсации, а также для содействие предотвращению производственных травм и профессиональных заболеваний [1].

Страхование от несчастных случаев на производстве является важной частью системы социального страхования. Это относится к системе социального обеспечения, в которой государство и общество оказывают материальную помощь, такую как лечение, обеспечение

жизни, экономическую компенсацию, лечение и профессиональную реабилитацию для рабочих и их родственников, которые пострадали от несчастных случаев или профессиональных заболеваний на производстве и работе.

Страхование от несчастных случаев на производстве в Китае представляет собой систему социального обеспечения, при котором собираются взносы по страхованию от несчастных случаев на производстве, уплачиваемые работодателями. и создаются фонды страхования от несчастных случаев на производстве для защиты работников, получивших несчастные случаи или профессиональные заболевания во время производственной и предпринимательской деятельности, повлекшие за собой смерть, временную или постоянную потерю трудоспособности.

Фонд страхования от несчастных случаев на производстве состоит из премий по страхованию от несчастных случаев на производстве, уплачиваемых работодателем, процентов фонда страхования от несчастных случаев на производстве и других средств, законно включенных в фонд страхования от несчастных случаев на производстве. Фонды страхования от несчастных случаев на производстве объединяются по всему городу в муниципалитетах центрального подчинения и городах, разделенных на районы, а уровень объединения в других регионах определяется народными правительствами провинций и автономных районов.

Механизм действия обязательного страхования работников от несчастных случаев на производстве представлен в рис. 1.

Рисунок 1. Механизм действия обязательного страхования работников от несчастных случаев на производстве

* Составлено автором на основе источника [2]

Размер взносов по страхованию от несчастных случаев на производстве, уплачиваемых работодателем, представляет собой произведение общей заработной платы работников подразделения на ставку страхового взноса, уплачиваемого работодателем для обеспечения работников, пострадавших от несчастных случаев на производстве или страдающих профессиональными заболеваниями медицинской помощью и экономической компенсацией, а также для осуществления мер по предотвращению производственных травм и профессиональной реабилитации.

Административный отдел социального страхования устанавливает различные ставки для отраслей в зависимости от степени риска производственных травм в разных отраслях (Таблица 1), а также определяет несколько уровней ставок в каждой отрасли на основе использования

страховых взносов в связи с производственными травмами и частоты производственных травм. Отраслевые дифференцированные ставки и внутриотраслевые тарифные ставки устанавливаются административным отделом труда и социальной защиты Госсовета КНР совместно с финансовым отделом Госсовета КНР, административным отделом здравоохранения Госсовета КНР, надзором за безопасностью производства и административного отдела Госсовета КНР [2].

Таблица 3

Классификация отраслевых рисков страхования от производственных травм

Категория отрасли	Базовые ставки	Название отрасли
1	2	3
1	0,2%,	Услуги в области программного обеспечения и информационных технологий, денежные и финансовые услуги, услуги на рынке капитала, страхование, другие финансовые услуги, услуги по продвижению и применению технологий, социальная работа, радио, телевидение, производство фильмов и видеозаписей, органы Коммунистической партии Китая, государственные учреждения, демократические партии, социальное обеспечение, культурно - массовые организации, общественные группы и другие членские организации, массовые автономные организации на низовом уровне, международные организации
2	0,4%	Оптовая торговля, розничная торговля, складская отрасль, почтовая промышленность, индустрия размещения, индустрия общественного питания, телекоммуникации, услуги радио и телевидения и спутниковой передачи, Интернет и сопутствующие услуги, индустрия недвижимости, лизинговая индустрия, индустрия деловых услуг, исследования и экспериментальные разработки, профессиональные и технические услуги в промышленности, бытовые услуги для жителей, прочие услуги, образование, здравоохранение, пресса и издательское дело, культура и искусство
3	0,7%	Сельскохозяйственная и побочная пищевая промышленность, пищевая промышленность, производство вина, напитков и очищенного чая, табачная промышленность, текстильная промышленность, деревообрабатывающая и деревообрабатывающая, бамбуковая, ротанговая, пальмовая и травяная промышленность, производство культурно-образовательных, эстетических, спортивных и развлекательных товаров, производство компьютеров, средств связи и другого электронного оборудования, приборостроение, другие отрасли обрабатывающей промышленности, производство и водоснабжение, производство автомобилей, электронных товаров и повседневного ремонта, управление водным хозяйством, защита окружающей среды и управление природопользованием, управление общественными объектами развлечения
4	0,9%	Сельское хозяйство, животноводство, сельское хозяйство, лесное хозяйство, услуги животноводства и рыболовства, текстиль и одежда, одежда, кожа, мех, перья и изделия из них и обувь, печать и воспроизведение носителей информации, фармацевтическое производство, производство химических волокон, резиновая и пластмассовая промышленность, металлопродукция, производство общего оборудования, производство специального оборудования, автомобилестроение, производство железнодорожного, судового, аэрокосмического и другого транспортного оборудования, производство электрических машин и оборудования, комплексное использование отходов, металлопродукция, ремонт машин и оборудования, электроэнергетика, теплоэнергетика, газодобыча, железнодорожный транспорт, авиатранспорт, трубопроводный транспорт, спорт

1	2	3
5	1,1%	Лесное хозяйство, вспомогательная деятельность в горнодобывающей промышленности, производство мебели, бумага и изделия из бумаги, строительство и монтаж, отделка зданий и другое строительство, автомобильный транспорт, водный транспорт, погрузочно-разгрузочные работы и транспортное агентство
6	1,3%	Рыбное хозяйство, производство химического сырья и химических продуктов, промышленность нерудных полезных ископаемых, промышленность плавки и проката черных металлов, промышленность плавки и проката цветных металлов, жилищное строительство, гражданское строительство
7	1,6%	Добыча нефти и газа, прочая добыча полезных ископаемых, нефтепереработка, коксование и переработка ядерного топлива
8	1,9%	Угольная и обогатительная промышленность, добыча и обогащение руд черных металлов, добыча и обогащение руд цветных металлов, добыча и обогащение нерудных руд

Что касается компенсации, медицинские расходы обычно сначала возмещаются страхованием от несчастных случаев на производстве, а коммерческое страхование вычитает оплаченную часть для компенсации оставшейся суммы. Пособия по страхованию на случай смерти или инвалидности выплачиваются в соответствии с согласованной суммой соответственно, и конфликт отсутствует. Страхование от несчастных случаев на производстве обычно рекомендуется в качестве дополнения и улучшения социального обеспечения работников.

Модель использования финансовых страховых потоков в виде страховых выплат показана на рис. 2.

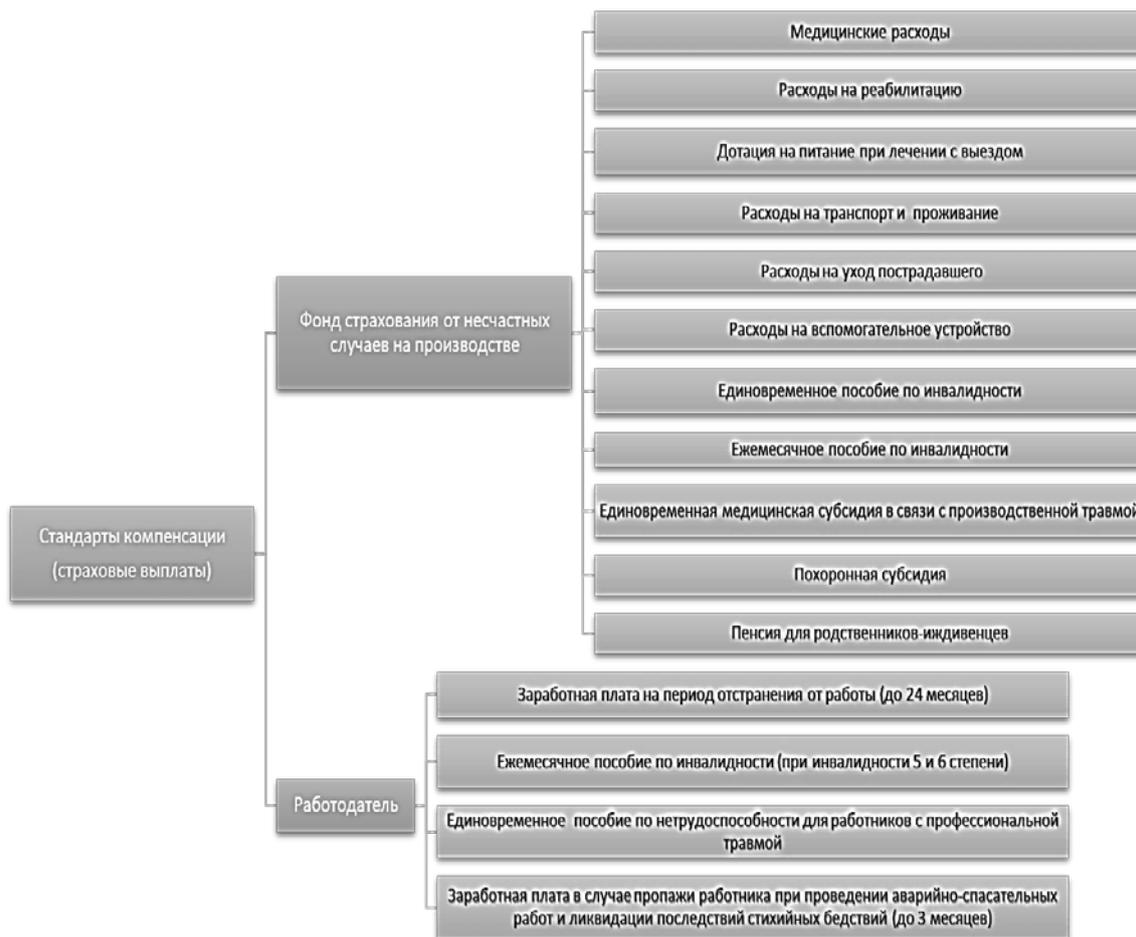

Рисунок 2. Модель использования финансовых страховых потоков в виде страховых выплат

Страхование от несчастных случаев на производстве обеспечивает защиту от несчастных случаев, полученных во время работы и отдыха, и его преимущества отражаются во времени и пространстве. Например, несчастный случай, произошедший по дороге на работу и с работы, если это дорожно-транспортное происшествие, может быть компенсировано производственной травмой, а другие несчастные случаи не относятся к сфере защиты от производственных травм.

Согласно статистическому анализу производственного травматизма в Китае [3], подавляющее большинство несчастных случаев на производстве вызвано нарушением сотрудниками рабочих процедур или плохой осведомленностью о безопасности. Некоторые работники, вновь поступившие на предприятие, очень плохо знакомы с производственным процессом и работой оборудования, так как не прошли профессионально-техническую подготовку и профессиональное образование, поэтому очень важно, чтобы новые работники проходили необходимое предварительное обучение. В то же время регулярно проводятся специальные тренинги по производственной безопасности, направленные на повышение осведомленности большинства работников в области производственной безопасности, недопущение нарушений, поддержание производственного порядка.

Поэтому для снижения числа несчастных случаев на производстве, а также повышения эффективности системы страхования работников от несчастных случаев необходимо соблюдать принцип «триединства», т.е. профилактика, реабилитация и компенсация несчастных случаев.

Литература

1. Положение о страховании несчастных случаев на производстве. Обнародовано Госсоветом КНР от 27 апреля 2003 года - Режим доступа: <https://asia-business.ru/law/law2/insurance/trauma/>
2. Системе страхования работников от несчастных случаев на производстве. - Режим доступа: <https://baike.baidu.com//402363>
3. Опыт несчастного случая на производстве. - Режим доступа: <https://www.duanmeiwen.com/xinde/fanwen/336495.html>

Аннотация

Кәсіпорындардың өндірістік процесінде, өнімдерді және пайдаланылатын машиналар мен жабдықтарды өңдеу процесіне байланысты, көптеген кәсіпорындарда өндірістегі жазатайым оқиғалар сөзсіз орын алады. Өндірістік жарақаттың не екенін білу әрдайым жұмысшылар үшін де, жұмыс берушілер үшін де өздерінің заңды құқықтарын қорғау үшін қиын міндет болды. Қытайда проблемалар, әдетте, оқиғалардың уақыты мен орнына және олардың жұмыс міндеттеріне байланысты болуына байланысты туындайды, бұл жұмыс берушілер мен сақтандыру агенттіктері үшін заңды процестерді қиындатады. Бұл мақалада Қытайдағы өндірістегі жазатайым оқиғалардан қызметкерлерді сақтандыру моделі қарастырылатын болады.

Annotation

In the production process of enterprises, due to the processing of products and the machines and equipment used, accidents at work inevitably occur at many enterprises. Figuring out what constitutes an occupational injury has always been a difficult task for both employees and employers to assert their legal rights. In China, problems usually arise due to the time and place where incidents occur, and to what extent they are related to work tasks, which makes legal processes quite difficult for employers and insurance agencies. This article will consider the model of workers' insurance against industrial accidents in China.

ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВОЙ ВАЛЮТЫ В ПЛАТЕЖНУЮ СИСТЕМУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Платежная система является одним из важнейших компонентов финансовой системы страны и ее бесперебойное функционирование – стратегическая задача государства. Постоянное обновление и актуализация платежной системы представляет собой непрерывный процесс развития составляющих ее процессов и элементов. В эпоху всеобщей цифровизации 105 стран, на долю которых приходится более 95% мирового ВВП, изучают возможности и находятся на разных этапах создания этого финансового инструмента. Внедрение цифрового тенге обеспечит дальнейшее развитие Национальной платежной системы и уменьшит зависимость от расчетов наличностью Национального Банка Республики Казахстан.

В данной статье рассмотрена целесообразность создания и введения в Республике Казахстан новой виртуальной национальной цифровой валюты, что позволит решить проблемы развития платежной системы и экономики в целом. Цифровизация платежной системы даст возможность Казахстану присоединиться к мировому опыту применения криптотехнологий и цифровых активов.

В статье освещается опыт использования данной валюты за рубежом, даны рекомендации по организации выпуска и обращения признанной государством национальной цифровой валюты, использование которой позволит дать импульс развитию всех сфер экономики страны.

Ключевые слова: цифровая валюта, центральный банк, цифровой тенге, криптовалюта, рынок платежных услуг, электронный кошелек, безналичные деньги

Кілт сөздер: цифрлық валюта, орталық банк, цифрлық теңге, криптовалюта, төлем қызметтері нарығы, электронды әмиян, қолма-қол ақшасыз ақша

Keywords: digital currency, central bank, digital tenge, cryptocurrency, payment services market, electronic wallet, non-cash money

В 2020 году Казахстан впервые попал в рейтинг стран мира по кибербезопасности. Инициатива по цифровизации платежной системы и, в частности, платежных технологий придает уже большую роль эффективной стратегии кибербезопасности. В настоящее время Национальным Банком Республики Казахстан в рамках реализации программы развития национальной платежной системы до 2025 г. уже внедрен пилотный проект «Цифровой тенге». В рамках пилотного проекта проверяется жизнеспособность концепции цифрового тенге. Уже реализованы базовые сценарии жизненного цикла — от эмиссии и распределения до покупок, переводов с ее использованием и даже офлайн-оплаты.

Ключевая мотивация в изучении цифрового тенге — его потенциал по улучшению финансовой инклюзивности. Цифровой тенге должен позитивно сказаться на развитии конкуренции и инноваций в индустрии платежей, а также повысить конкурентоспособность финансового сектора РК на глобальном рынке. Цифровую валюту называют «третьей формой денег», так как она выпускается центральными банками и дополняет привычные нам наличные и безналичные денежные средства. Цифровой тенге не призван заменить наличные или безналичные деньги, он будет использоваться параллельно.

В результате введения цифрового тенге все операции станут безопасными и анонимными, а анонимность будет нарушаться только в случае осуществления противозаконных операций. Преимущества цифрового тенге позволят обеспечить его широкое распространение в стране, что значительно уменьшат рынок криптовалют, а также оживит отечественную экономику.

На начальном этапе введения цифровой валюты могут возникнуть сложности в использовании населением цифровых денег. Однако по мере того, как люди привыкают к технологиям, а сами цифровые технологии становятся более безопасными и надежными, все больше пользователей готовы отдать предпочтение использованию именно цифровых денег. Ключевая же задача заключается в том, чтобы сделать это первыми в рамках стран – участниц

Евразийского экономического союза. Приоритетом в выработке решения о запуске цифрового тенге станет итоговый эффект для потребителей платежных услуг.

Внедрение цифрового тенге повысит доступность платежных и финансовых услуг, в том числе благодаря возможности оплаты офлайн. Инфраструктура цифрового тенге станет для участников финансового рынка и государственных органов дополнительным инструментом, который позволит создавать инновационные сервисы на базе технологии смарт-контрактов.

Данные Банка Международных расчетов демонстрируют, что на разных этапах внедрения цифровые валюты фокусируются на разных целях. В частности, проекты, достигшие пилотной стадии, прежде всего ориентируются на обеспечение необходимого уровня безопасности и отказоустойчивости, а в проектах, еще находящихся на стадии предварительного исследования, внимание уделяется в первую очередь эффективному проведению платежей — как трансграничных, так и внутри страны.

Другим немаловажным различием являются планируемый и реальный сроки изучения и внедрения цифровой валюты. Наиболее показательный пример подобного отличия демонстрируют подходы центральные банки Швеции и Нигерии. Так, разработка е-найры, цифровой валюты Нигерии, началась в 2017 году, а уже в 2021-м она была официально запущена в качестве платежного средства. На данный момент общий оборот средств, совершенный с помощью нигерийской цифровой валюты, превысил 190 млн найр. Столь относительно короткий срок разработки также можно заметить и у багамского SandDollar, который прошел путь от идеи до пилотного проекта и реализации за два года.

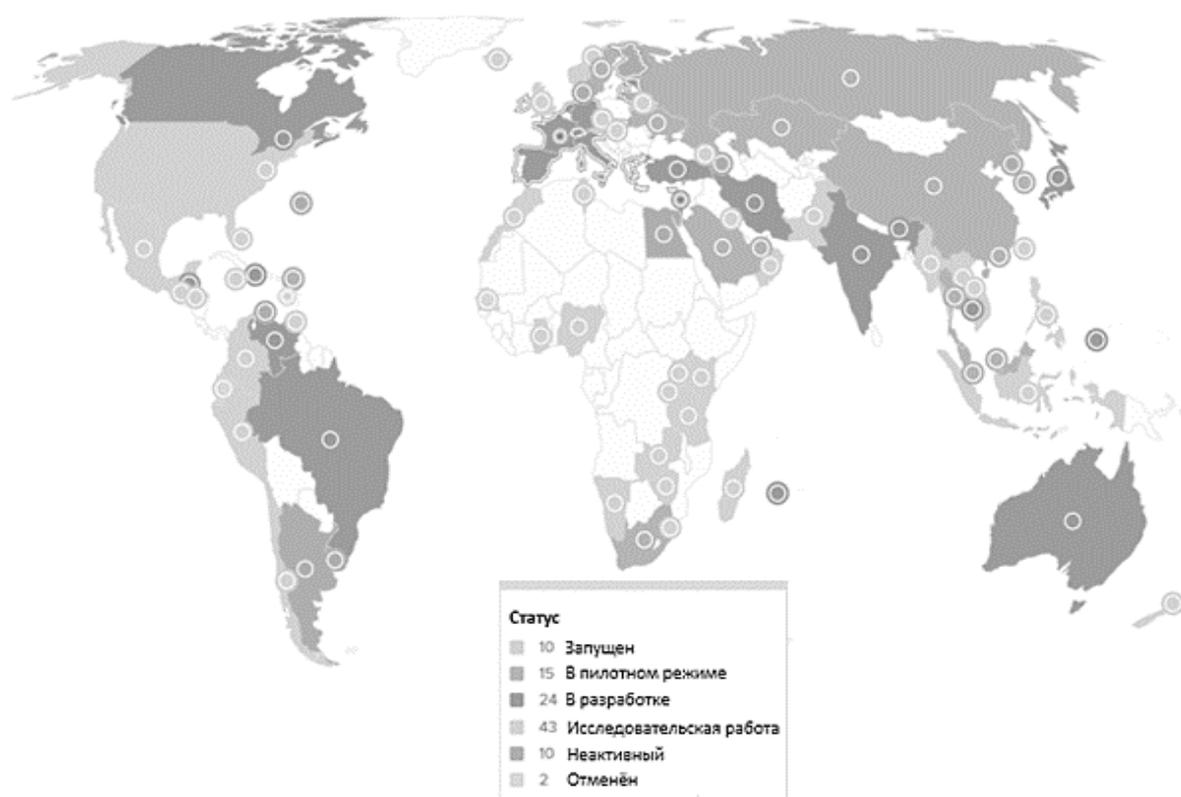

Рисунок 1. Процесс внедрения цифровых валют

Полностью запустили цифровую валюту уже 10 стран. При этом еще в апреле прошлого года полностью запущенных в эксплуатацию цифровых валют в мире не было. В свою очередь, еще 15 стран, среди которых и Казахстан, изучают внедрение цифровых валют в пилотном режиме.

В настоящее время рынок платежных услуг в Республике Казахстан выходит на очередной этап трансформации. Принципиально новой траекторией развития становится цифровизация платежных инструментов. В качестве цифровых денег будет использоваться цифровой тенге, право, на эмиссию которого принадлежит Национальному Банку Республики Казахстан.

Цифровой тенге не призван заменить наличные или безналичные деньги, а будет использоваться параллельно. Новая форма денег позволит обеспечить развитие национальной платежной системы на основе уникальных технологических характеристик.

На современном этапе Национальный Банк Республики Казахстан проводит планомерную работу по оценке рисков цифровых валют, способов эмиссии и исследованию технологий, применяемых в странах, завершивших пилотные проекты. Партнерами центрального банка являются международные компании, экспертные сообщества и банки второго уровня.

В качестве основной задачи монетарного регулятора выступает регулирование вопросов, связанных с национальной цифровой валютой и защитой прав потребителей. Исследование опыта центральных банков стран, показывает, что в первую очередь следует реализовать пилотный проект по розничной цифровой валюте, оценить влияние цифрового тенге на денежно-кредитную политику и финансовую стабильность. Новое средство платежа в Республике Казахстан будет выступать в качестве дополнительной формы денег. Этот вид национальной валюты будет доступен всем субъектам экономики при осуществлении ими платежей и расчетов. Цифровой тенге будет выпускаться в формате уникальной цифровой последовательности, которая записывается в индивидуальные электронные кошельки и может перемещаться между ними.

1 июля 2022 года Национальный Банк РК и Центр развития платёжных и финансовых технологий НБ РК опубликовали доклад «Модель принятия решения о внедрении цифрового тенге». На основе результатов исследования, полученных по данной модели, до конца 2022 года будет выработано итоговое решение о внедрении цифровой валюты центрального банка в Казахстане.

Национальная цифровая валюта – это перспективная форма денежных средств, являющихся обязательством Национального Банка Республики Казахстан и представленных в цифровой форме. Цифровой тенге будет являться законным средством платежа, мерой стоимости и средством сбережения. Для реализации платформы предполагается двухуровневая архитектура, в которой участники финансового рынка будут оказывать платежные сервисы, а Национальный Банк РК обеспечит инфраструктуру. [1]

На рисунке 2 показаны денежные свойства цифрового тенге.

Рисунок 2. Денежные свойства цифрового тенге

В качестве общепринятого определения цифрового тенге используется определение Банка международных расчетов - цифровая валюта центрального банка является цифровым широкодоступным токеном (цифровой записью в регистре) либо индивидуальным счетом открытым непосредственно в системе центрального банка и являющимся его обязательством. [2]

Банком международных расчетов используются параметры, установленные для цифровой валюты:

1. Институт эмиссии;
2. Форма;
3. Доступность;
4. Технологии.

На рисунке 3 показаны особенности определения цифровой валюты, разработанные Международным валютным фондом [3].

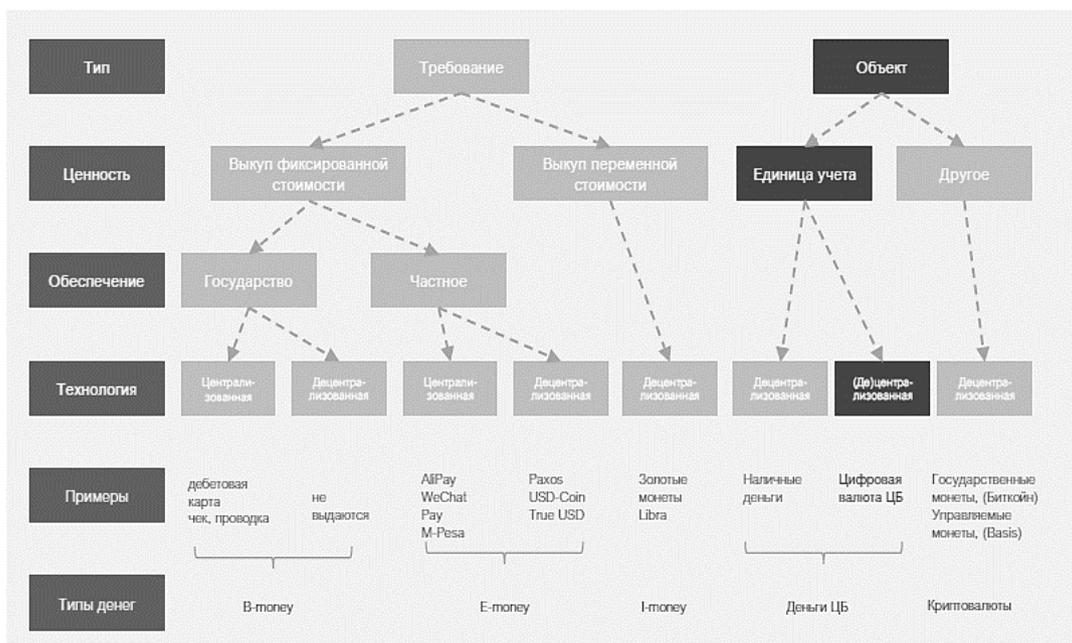

Рисунок 3. Определение цифровой валюты МВФ

Международный валютный фонд рассматривает цифровую валюту как единицу учета на основе централизованной либо децентрализованной технологии, которая эмитируется центральным банком.

Главными причинами выпуска цифровой валюты являются:

- повышение доступности финансовых услуг;
- улучшение эффективности платежей;
- развитие трансграничных платежных систем.

Центральные банки развитых стран уже перешли от стадии теоретических обсуждений к завершению пилотных проектов.

Российский регулятор в октябре 2020 года представил концепцию цифрового рубля для обсуждения экспертному сообществу и определился с форматом ввода цифровой валюты. Двухуровневая розничная модель предусматривает, что эмитентом цифровых рублей и оператором платформы является центральный банк. [4].

В таблице 1 показан список стран, завершивших пилотные проекты по цифровым валютам.

Таблица 1

Обзор основных мотивов внедрения розничной цифровой валюты

Центральные Банки/ Организации	Название проекта	Дата объявления	Статус	Мотивация внедрения	Технология на основе DLT	Поставщик технологии/ Протокол
Валютное управление Сингапура	Ubin	2016	Завершение пилотного проекта	Конкурентоспособность платежей/ Уменьшение оборота наличных денег	Тестируемая технология DLT	Hyperledger Fabric, Quorum, Chain
Банк Канады	Jasper	2017	Завершение пилотного проекта		Тестируемая технология DLT	R3 Corda
Европейский центральный банк	Stella	2017	Завершение пилотного проекта	Эффективность платежей	Тестируемая технология DLT	Hyperledger Fabric
Банк Японии					Тестируемая технология DLT	R3 Corda
Банк Таиланда	Inthanon/ LionRock		Завершение пилотного проекта		Тестируемая технология DLT	R3 Corda
Валютное управление Гонконга					Тестируемая технология DLT	R3 Corda

В Республике Казахстан изучение цифровой валюты будет осуществляться в соответствии с установленными Банком международных расчетов принципами, необходимыми для выпуска цифровых денег. (Рисунок 4)

Новые формы денежных средств должны способствовать достижению целей государственной политики и не препятствовать центральному банку выполнять свои функции по обеспечению денежной и финансовой стабильности.

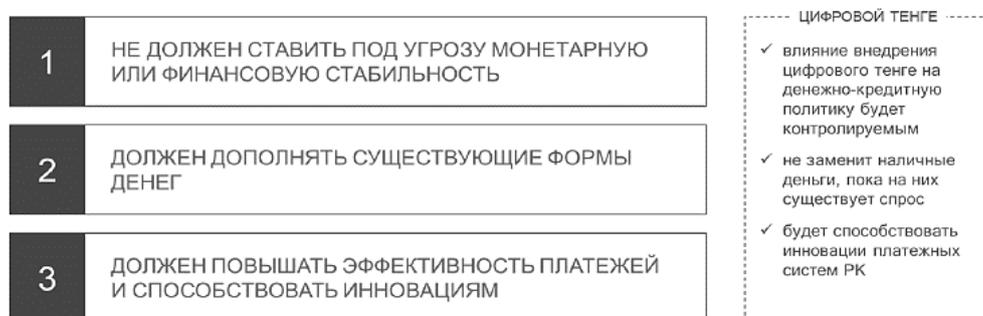

Рисунок 4. Основополагающие принципы для внедрения цифрового тенге

Главным приоритетом при внедрении цифрового тенге будет являться стимулирование конкуренции на рынке и минимальное влияние НБРК на рыночные платежные взаимоотношения. Это приведет к росту предложения на рынке платежных услуг, открывая значительные возможности для отечественного финтех-рынка, и стимулируя качественный и количественный рост конкуренции.

Дальнейшее развитие удаленной биометрической идентификации технологии «смарт-контрактов» дадут возможность для создания целого ряда сервисов, связанных с «невидимыми платежами» при условии соблюдения ряда условий участниками сделки. Цифровой тенге может стать одним из ключевых инструментов преодоления цифрового разрыва между регионами, благодаря возможности оплат без подключения к интернету. В случае критических сценариев, в которых частные организации не будут обладать возможностью устойчивого функционирования, цифровой тенге обеспечит бесперебойность функционирования Национальной платежной системы.

Кроме того, цифровой тенге может значительно повысить прозрачность целевого расходования бюджетных средств с помощью придания уникальных признаков цифровому тенге, эмитированному для финансирования бюджетных расходов.

Важно также решить правовые вопросы использования цифровой валюты, поскольку технологическую и операционную инфраструктуру будет создавать центральный банк с включением банков второго уровня и, возможно, иных финансовых посредников. Здесь особое значение приобретут установление и распределение ответственности за устойчивость и непрерывность деятельности информационной системы, в рамках которой будет осуществляться обращение цифровой валюты.

Национальный Банк Республики Казахстан планирует:

1. Обеспечить функционирование платежных систем и создание безопасной и прозрачной инфраструктуры для осуществления безналичных расчетов.
2. Выработать предложения по дальнейшему совершенствованию регулирования платежного рынка.
3. Совместно с банками второго уровня до 1 июля 2022 года провести работу по запуску компонентов Национальной платежной системы – Системы мгновенных платежей и Межбанковской системы платежных карточек в промышленную эксплуатацию.
4. Провести информационно-разъяснительную работу с представителями финансового рынка о реализации Системы мгновенных платежей и Межбанковской системы платежных карточек.
5. Продолжить работу по выработке решения о необходимости внедрения «Цифрового тенге».

6. Провести полноценный пилотный проект «Цифровой тенге», с участием всех возможных сторон, включая банки второго уровня и торговосервисные предприятия, с полной реализацией функционала системы, включая оффлайн транзакции и смарт-контракты.

7. Обеспечить широкую информационно-разъяснительную работу о ходе реализации пилотного проекта «Цифровой тенге», в том числе с привлечением участников рынка к регулярным обсуждениям промежуточных результатов проекта. [5].

Мероприятия по внедрению цифрового тенге требуют всестороннего анализа и исследования всех потенциальных выгод и рисков для экономических агентов, денежно-кредитной политики и финансовой стабильности. Наиболее предпочтительным подходом к решению данной задачи является проверка различных сценариев использования цифрового тенге в рамках пилотного проекта. Данный подход позволит минимизировать последующие риски и издержки, позволив определить наиболее выгодную стратегию внедрения цифрового тенге для всех участников рынка.

Литература

1. Цифровой тенге (пилотный проект). Официальный интернет-ресурс <https://nationalbank.kz/ru/page/cifrovoy-tenge-pilotnyy-proekt>;
2. World Economic Forum, Central Bank Digital Currency Policy-Maker Toolkit, Insight Report, January 2022;
3. Доклад МВФ «The rise of digital money», июль 2019 .
4. The Wall Street Journal: China Rolls Out Pilot Test of Digital Currency <https://www.wsj.com/articles/china-rolls-out-pilot-test-of-digital-currency-11587385339> - дата обращения 19.07.2022
5. Интернет-ресурс: [/https://www.inform.kz/ru/vnedrenie-cifrovoy-platezhnoy-sistemy-obsudili-v-senate_a3902829](https://www.inform.kz/ru/vnedrenie-cifrovoy-platezhnoy-sistemy-obsudili-v-senate_a3902829)

Андатпа

Қазіргі ақша-несие жүйесінде ақшаның барлық негізгі функцияларын жүзеге асыруға қабілетті цифрлық валютаның рөлінің күрт өсуі байқалды. Цифрлық теңгені енгізу Ұлттық төлем жүйесінің одан әрі дамуын қамтамасыз етеді және Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің қолма -қол ақшамен есеп айырысуға тәуелділігін төмендетеді.

Бұл мақалада Қазақстан Республикасында жаңа виртуалды ұлттық цифрлық валютаны енгізудің орындылығы көрсетілген, мұнда ақша айналымы мен тұтастай экономиканы дамыту проблемаларын айтарлықтай шешуге мүмкіндік береді. Авторлар сандық валютаның анықтамасын береді, оның артықшылықтарын көрсетеді, бұл валютаны Ресейде және шетелде қолдану тәжірибесін қысқаша бөліп көрсете алған. Мемлекет мойындаған ұлттық цифрлық валютаны шығаруды және айналысын ұйымдастыру орынды деп тұжырым жасалады, оны пайдалану ел экономикасының барлық салаларының дамуына серпін береді.

Цифрлық теңгені енгізу нәтижесінде барлық операциялар қауіпсіз және жасырын болады, ал анонимдік заңға қайшы операциялар жүзеге асырылған жағдайда ғана бұзылады. Цифрлық теңгенің артықшылығы оның ел аумағында кең таралуын қамтамасыз етуге және криптовалюта нарығын айтарлықтай төмендетуге, сондай -ақ отандық экономиканы жандандыруға мүмкіндік береді.

Annotation

In the modern monetary system, there has been a sharp increase in the role of digital currency, which is capable of implementing all the basic functions of credit money. The introduction of digital tenge will ensure the further development of the National Payment System and reduce the dependence on cash settlements of the National Bank of the Republic of Kazakhstan.

This article shows the feasibility of introducing a new virtual national digital currency in the Republic of Kazakhstan, which will significantly solve the problems of the development of monetary circulation and the economy as a whole. The authors give the definitions of digital currency, show its advantages, briefly highlight the experience of using this currency in Russia and overseas. It is concluded that it is advisable to organize the release and circulation of the national digital currency recognized by the state, the use of which will give an impetus to the development of all spheres of the country's economy.

As a result of the introduction of digital tenge, all transactions will become safe and anonymous, however anonymity will be violated only in the event of illegal transactions. The advantages of digital

tence will make it possible to ensure its wide distribution in the country and significantly reduce the cryptocurrency market, as well as revitalize the domestic economy.

УДК 336.71 (574)

Есенгельдинова С.Ж., магистр, ст. преподаватель
Esil University, г. Нур-Султан

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ СИСТЕМЫ БЕЗНАЛИЧНЫХ РАСЧЕТОВ КАЗАХСТАНА

В данной статье рассмотрены актуальные вопросы функционирования национальной платежной системы Казахстана. Осуществление безналичных платежей, проводимых через систему МСПД и СМК. Изучены особенности национальной платежной системы Казахстана в ее современном состоянии. Выявлены основные проблемы и тенденции в развитии безналичных расчетов в Казахстане.

Ключевые слова: платежные системы, денежные переводы, безналичные расчеты, банки второго уровня, транзакции, электронные платежи, цифровизация.

Кілт сөздер: төлем жүйелері, ақша аударымдары, қолма-қол ақшасыз есеп айырысулар, Екінші деңгейдегі банктер, транзакциялар, электрондық төлемдер, цифрландыру.

Keywords: payment systems, money transfers, non-cash settlements, second-tier banks, transactions, electronic payments, digitalization.

Стремительное развитие в последнее десятилетие нового поколения информационных систем в парадигме «большие данные – мобильность – социальность – облачность», получившее название «цифровая трансформация», создало новые типы инструментов работы с безналичными платежами, открывающие рынки стран и групп населения, преодолевающие прежние инфраструктурные ограничения. Это привело к взрывному росту систем безналичных платежей.

Важные составляющие платежного оборота любого государства это наличные и безналичные расчеты. В настоящее время безналичные расчеты активно вытесняют налично-денежные расчеты. Всему этому способствуют развитие большой сети учреждений банков, низкие издержки, скорость и безопасность осуществления платежей, и наконец, большой интерес населения и хозяйствующих субъектов к безналичным расчетам.

На проведение безналичного денежного оборота сейчас в Казахстане приходится 90% всех проводимых платежей. В состав безналичного денежного оборота входят все платежи и переводы денег, проводимые контрагентами сделок как внутри страны, так и в международном масштабе путем перечислений с банковских счетов, установленных правил по документообороту.

Основная доля осуществляемых безналичных платежей приходится на банки второго уровня (БВУ). Поэтому банкам второго уровня принадлежит важная и составляющая роль в платежной системе государства.

Безналичные расчеты имеют огромное значение в экономике страны, так как они способствуют аккумуляции и мобилизации временно свободных денежных ресурсов предприятий и населения, которые являются первым источником для кредитования. К тому же безналичные расчеты создают нормальный бесперебойный кругооборот в народном хозяйстве, которое способствует планированию и прогнозированию наличного так и безналичного денежного оборота страны.[1]

На сегодняшний день все расчеты как в наличной и так в безналичной форме осуществляются в основном с помощью коммерческих банков. Одним из стратегических задач стоящих перед

современными банками это расширение клиентской базы с помощью универсализации и цифровизации предлагаемых различных видов услуг.

Проявление привлекательности и интереса к банковской системе от населения требует благоприятной кредитно - процентной политики банков при сохранении стабильности курса тенге и снижении темпа инфляции, гарантирования депозитов, а также удобных и безопасных для граждан способов безналичных расчетов.

На безналичный денежный оборот в Казахстане значительно влияют такие очень важные факторы как, уровень развития производства, стабильность национальной валюты, индекс цен, налогообложение, надежность банковской системы и развитие системы безналичных расчетов.

Именно развитие системы безналичных расчетов уменьшает в потребности наличных денег, сокращает издержки обращения и тем самым позволяет ускорить оборачиваемость денежных средств в экономике.

Современная экономика любого государства представляет собой широко разветвленную сеть сложных взаимоотношений миллионов входящих в нее хозяйствующих субъектов. Основой этих взаимосвязей именно являются расчеты и платежи, в процессе которых происходит удовлетворение взаимных требований и обязательств.

Развитие системы безналичных платежей в Казахстане обеспечивают потребности экономики, банков, не финансовых организаций и других участников рынка в необходимости проведения платежей и переводов в целях реализации эффективной денежно-кредитной политики государства.

Безналичные платежи в Казахстане проводятся национальной платежной системой через МСПД и СМК, владельцем которого является Нацбанк РК. Эти системы обеспечивают расчет порядка 99,9 % всех безналичных платежей.

В соответствии с таблицей 1, видим что, за 2018 год через МСПД было осуществлено 16,8 млн. транзакций на сумму 828 120,5 млрд. тенге.

В среднем за день через МСПД в 2018 году проводилось 68,1 тыс. транзакций на сумму 3 366,3 млрд. тенге, что больше уровня 2017 года по количеству на 10,6% (на 6,5 тыс. транзакций).

Таблица 1

Платежи через МСПД (тыс. транзакций и млрд. тг)*

Год		Декабрь		Всего	
		кол-во	объем	кол-во	объем
2018	всего	1 531,9	76 895,3	16 764,7	828 120,5
	в среднем за день	85,1	4 272	68,1	3 366,3
2019	всего	1 411,4	56 863,9	14 517,8	754 959,6
	в среднем за день	74,3	2 992,8	59,2	3 080,0
2020	всего	1 637,9	62 276,3	15 009,8	638 074,3
	в среднем за день	81,9	3 113,8	61,0	2 593,8
Изменение в %	всего	16,1%	9,5%	3,4%	-15,5%
	в среднем за день	10,2%	4,0%	3,1%	-15,8%

* Составлена по источнику [10]

В соответствии с таблицей 2, видим что, за 2018 год через СМК было проведено 26,2 млн. электронных платежных сообщений на сумму 6 443,1 млрд. тенге. По сравнению с 2017 годом количество платежных сообщений в клиринговой системе увеличилось на 22% (на 4 716,5 тыс. документов), сумма платежей увеличилась на 0,2% (на 10,6 млрд. тенге).[2]

Таблица 2

Платежи через СМК (тыс. транзакций и млрд. тг)*

Год		Декабрь		Всего	
		кол-во	объем	кол-во	объем
1		2	3	4	5
2018	всего	2 334,5	601,9	26 177,2	6 443,1
	в среднем за день	129,7	33,4	106,4	26,2

	1	2	3	4	5
2019	всего	2 509,6	744,7	27 097,4	7 103,2
	в среднем за день	132,1	39,2	110,2	28,9
2020	всего	3 444,0	859,5	36 074,2	7 419,0
	в среднем за день	172,2	43,0	146,6	30,2
Изменение в %	всего	37,2%	15,4%	33,1%	4,4%
	в среднем за день	30,4%	9,6%	33,1%	4,4%

* Составлена по источнику [10]

В соответствии с таблицей 3, видно, что в целом за 2020 год через Межбанковскую систему переводов денег (МСПД) и Систему межбанковского клиринга (СМК) было проведено 51,1 млн. транзакций на сумму 645,5 трлн. тенге.

Таблица 3

Платежи через МСПД и СМК (тыс. транзакций и млрд. тг)

Год	Декабрь		Всего	
	кол-во	объем	кол-во	объем
2018	3 866,4	77 497,2	42 941,9	834 563,6
2019	3 921,0	57 608,6	41 615,3	762 062,8
2020	5 081,9	63 135,8	51 084,0	645 493,3
Изменение в %	29,6%	9,6%	22,8%	-15,3%

* Составлена по источнику [10]

Цифровые технологии становятся неотъемлемой составляющей частью развития финансового сектора страны. Охват населения доступом к всемирной сети составляет около 98% это высокий благоприятный уровень технологического развития.

Отметим, что с развитием электронной торговли и онлайн-кредитования в стране существенно выросли безналичные операции.

Так, за 2020 год объём безналичных платежей составил 30,0 трлн. тг, это более чем в 2,5 раза больше по сравнению с 2019 годом. При этом 81,5% безналичных платежей было совершено онлайн-способом.

Практически все банки Казахстана имеют системы дистанционного обслуживания, и количество пользователей онлайн-сервисов банков увеличилось за 2020 год на 51,6% или 27 млн. транзакций, по сравнению с 2019 годом — 18 млн. транзакций.

В соответствии с рисунком 1, видим что, интернет и мобильный перевод в 2020 году увеличился в 3 раза и составил 24,4 млрд.тенге, по сравнению с 2019 годом. Pos-терминалы увеличились до 5421,3 млрд.тенге, по сравнению с 2019 годом, его сумма составляла 3105,7 млрд.тенге. [3]

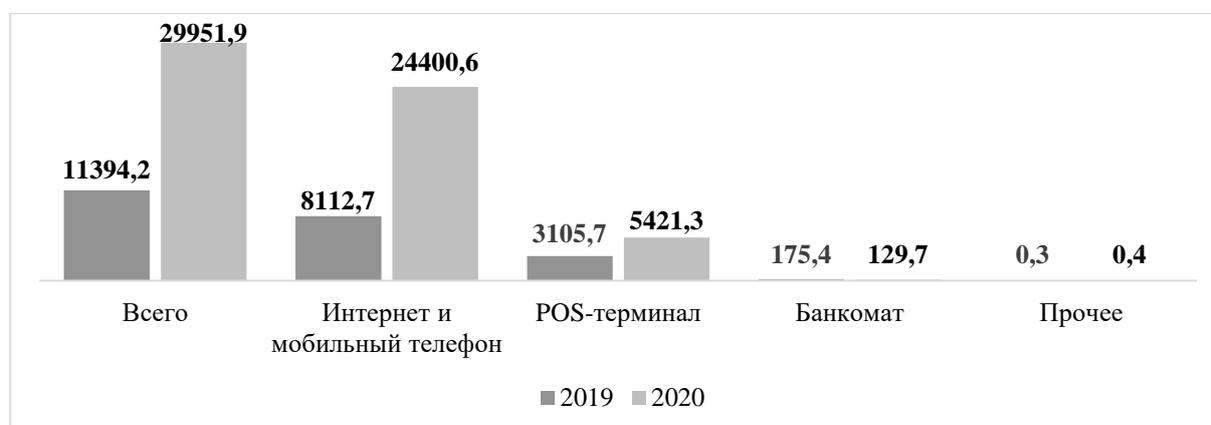

Рисунок 1. Объем проведенных безналичных платежей (млрд. тг)*

* Составлена по источнику [11]

Сейчас важную роль в этом направлении играет Международный финансовый центр «Астана» (МФЦА). Благодаря современной инфраструктуре, гибким регуляторным правилам, доступной коммуникационной среде, прозрачному правовому режиму МФЦА имеет хорошие возможности для привлечения технологических компаний и приобретения статуса регионального финтех-хаба.

При этом ключевыми направлениями финтех-хаба МФЦА являются программа поддержки стартапов, создание здоровой экосистемы венчурного капитала и увеличение возможностей по привлечению инвестиций и заключению сделок для стартапов в Центральной Азии и СНГ. Сейчас в базе финтех-хаба числится 67 стартапов из 8 стран.

В 2020 году значительное влияние на переход к безналичным расчётам оказала пандемия COVID-19. Потребители во всём мире в целях соблюдения социальной дистанции перешли на бесконтактные и онлайн-способы получения услуг.

Основная доля безналичных операций на территории РК в 2020 году была проведена в режиме онлайн — 81,4% от общего объёма безналичных платежей.

Сегодня 20 банков в стране имеют сервис мобильного банкинга для пользователей систем «iOS» и «Android». За год количество пользователей онлайн-сервисов банков увеличилось на 45,8% или 28,7 млн. держателей годом ранее 2019 год — 19,7 млн. пользователей.

Рост безналичных платежей обусловлен налаживанием инфраструктуры торговых «POS-терминалов», выходом на рынки Казахстана «Apple Pay» и «Samsung Pay», стимулированием банками и платёжными системами клиентов через бонусы и кэшбеки, а также активным использованием безналичной оплаты во всех видах общественного транспорта.

Большую роль в этом оказало внедрение на казахстанский рынок международными платёжными системами инновационных технологий, таких как бесконтактная оплата, «Tap on Phone» и т. д.

«Tap on Phone» позволил превратить обычный смартфон в полноценный «POS-терминал» по приёму безналичной бесконтактной оплаты в любой точке, где есть мобильный интернет. Это уменьшает издержки торговцев, выгодно для банков, очень удобно для покупателей и в целом способствует сокращению теневой экономики.

Сейчас в режиме онлайн можно провести множество самых различных платежей, сокращая временные и финансовые затраты. К примеру, не выходя из дома, можно пополнять баланс мобильного телефона, оплачивать интернет, TV и услуги ЖКХ, конвертировать валюты, погашать кредиты и многое другое.

Также цифровизация и технологические новации на рынке платёжных карт позволили нивелировать негативные последствия пандемии, коснувшиеся торговой сферы страны. Так, на общем фоне снижения розничной торговли в стране на 7,3% доля электронной торговли показала рекордный рост. В целом объём электронной торговли в структуре розничной торговли в 2020 году вырос почти в 3 раза — с 3,8% до 9,7%.

Сейчас важной особенностью требующей внимания в современной системе безналичных расчетов является автоматизация и цифровизация процессов обработки документов.

Поэтому в системе безналичных расчетов в первую очередь огромное значение имеет систематизация упорядочения работы в банковском документообороте, которое позволит защитить, обезопасить, а также сократить прохождения различных платежей.

В рамках государственной программы «Цифровой Казахстан» банки серьезно подошли к этому тренду и разработали меры по цифровизации безналичных платежей с помощью развития финансовых технологий.

Одним из стратегических направлений в банках системы безналичных расчетов это работы основанном с распространенными платёжными картами.

Именно развитие автоматизации и цифровизации позволяет широко использовать безналичные расчеты в форме пластиковых карточек содержащую шифрованную информацию, которая позволяет держателям карт осуществлять безрисковые платежи и получать денежные средства.

Для этих целей банками проводится неукоснительная работа по разработке различных методик и способов расчета платёжными картами и систем по управлению рисками.

С возрастающим ростом количества безналичных платежей и увеличением численности пользователей платёжных карт наблюдается и значительный рост числа кибератак и «интернет-мошенничество».

Поэтому сегодня все чаще становится актуальным и важным вопросом современности это защита потребителей финансовых услуг и держателей платёжных карт от «интернет-мошенничество» и «кибератак».

Но особенно наблюдается большой рост связанный «кибератакой». Одним из самых распространённых в мире видов киберпреступлений является «фишинг». Это один из видов компьютерного мошенничества в вынуждении жертвы (держателя карт) предоставить мошеннику нужную ему информацию.

И в последнее время в Казахстане значительно активизировался данный вид мошенничества, жертвами, которых и становятся держатели платежных карточек. Росту количества в сфере информационной безопасности способствовала ситуация с пандемией COVID-19. [4]

Есть такие недостатки как взимание комиссии за годовое обслуживание платежных карт, безучетный перевод денег от одного клиента другому безвозмездно либо за какую-либо услугу, что может породить теневую экономику.

С переходом Казахстана на безналичную экономику или на новый этап «cashless» есть проблемы в оплате мобильными устройствами, недостаточностью развития инфраструктуры в регионах для возможностей бесконтактной оплаты.

БВУ РК стараются активизироваться в привлечении клиентов путем расширения своих услуг через «приложение».

Отсутствие единых стандартов выпуска и обращения электронных денег, вопросы безопасности, использование карточек для отмывания денег все это и дальше порождают все новые и не решенные проблемы.

Сегодня очень популярны среди населения безналичная оплата через «POS-терминал», «QR-код», снятие наличных с помощью NFC или же просто переводом на карту другого лица, конечно, здесь очевидны удобства, но государство все же должно ввести в законодательные рамки, в целях предотвращения теневой экономики.

В период пандемии субъекты малого и среднего бизнеса в области торговли и предоставляющие различные услуги начали повсеместно использовать мгновенные мобильные переводы, предназначенные исключительно для транзакций между физическими лицами, в предпринимательской деятельности.

В целях законодательного урегулирования данного вопроса предлагается: определить понятие «мобильные платежи»; узаконить применение онлайн-контрольно-кассовых машин при расчетах за оплату товаров и услуг посредством мобильных платежей; обязать предпринимателей использовать отдельные счета, предназначенные для ведения бизнеса; обязать банки передавать в органы государственных доходов соответствующие сведения.

Литература

1. Платежные системы: учебное пособие / А. Т. Джумабекова, – Нур-Султан: Издательство ИП «Булатов А.Ж.», 2021. – 250 с.
2. Обзор «Текущее состояние банковского сектора РК по состоянию на 1 января 2022 года»//интернет-ресурс://www.nationalbank.kz
3. Расчеты Rankin.kz на основе данных комитета по контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций НБ РК январь 2020г// Интернет- ресурс://www.kfn.kz/
4. Обзор крупных сделок в банковском секторе РК за 2018-2020 годы//интернет-ресурс//http://www. ranking.kz//

Андатпа

Бұл мақалада Қазақстанның ұлттық төлем жүйесінің жұмыс істеуінің өзекті мәселелері қаралды. Шок және СМЖ жүйесі арқылы жүргізілетін қолма-қол ақшасыз төлемдерді жүзеге асыру. Қазақстанның ұлттық төлем жүйесінің қазіргі жай-күйіндегі ерекшеліктері зерттелді. Қазақстанда қолма-қол ақшасыз есеп айырысудың дамуындағы негізгі проблемалар мен үрдістер анықталды .

Annotation

This article discusses the current issues of the functioning of the national payment system of Kazakhstan. Implementation of non-cash payments carried out through the MRTD and QMS system. The features of the national payment system of Kazakhstan in its current state are studied. The main problems and trends in the development of non - cash payments in Kazakhstan have been identified .

УДК 347.73

*Жусупов А.Д., д.ю.н., профессор
Берназарова Р.Д., магистр, ст. преподаватель
Esil University, г. Нур-Султан*

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ФОРМА ЕЕ ВЛИЯНИЯ НА БАНКОВСКУЮ СИСТЕМУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В статье рассмотрено современное соответствие и понятие глобализация и факторы ее влияния на банковскую систему в Республике Казахстан. Современный мир очень быстро меняется, и сегодня люди являются участниками больших изменений: политических, культурных, религиозных, экономических. В связи с этим перед любым государством и обществом стоит задача адекватного реагирования на данные явления и процессы, построения механизмов защиты от негативного влияния. Совершенствование банковских продуктов и услуг, а также каналов их продвижения на базе современных информационных и коммуникационных технологий, и взгляды ученых на эту проблематику.

Ключевые слова: *Глобализация, банк, банковская система, квазиструктура, финансы, транснациональные корпораций, национальная банковская система.*

Кілт сөздер: *Жаһандану, банк, банк жүйесі, квазиқұрылым, қаржы, трансұлттық корпорациялар, ұлттық банк жүйесі.*

Keywords: *Globalization, bank, banking system, quasi-structure, finance, transnational corporations, national banking system.*

Любое государство – это система, которая состоит из взаимодействующих и взаимозависимых механизмов. В свою очередь, механизмы в государстве также являются системами и состоят из более мелких систем. Сильная страна не может иметь слабую, зависимую, уязвимую, неэффективную, недействующую, банковскую систему. Именно от нее зависит, будет ли экономика развиваться, сильной, самостоятельной, стабильной, социально-ориентированной или же она будет «раздуваться», деградировать, зависеть от других государств и институтов, будет несоциальной, грабительской, неэффективной, неработающей и обременительной для государства. Банки и квазибанковские структуры на протяжении истории были не только одним из ведущих элементов экономик государств, но и активными участниками глобальных политических процессов, в том числе, закулисных. Они участвовали во всех мировых войнах, кредитуя враждующие стороны. Поэтому влияние банковской системы не только на экономику государств, но и на ход мировой истории очень сложно переоценить. Современный мир очень быстро меняется, и сегодня люди являются участниками больших изменений: политических, культурных, религиозных, экономических и др. Многие изменения проходят очень болезненно как для государств, наций, народов так и для отдельно взятого человека. Огромное количество различных кризисов, войн, болезней, ослабление функций национальных государств, духовный спад человечества, его моральное разложение, деградация культуры, стирание половых различий между мужчиной и женщиной, обеднение большей части

населения и другие негативные процессы. Одной из причин этих явлений и процессов это глобализация. Глобализация охватывает все сферы жизни человека: информационную, экономическую, политическую, правовую, культурную, религиозную и др. В связи с этим перед любым государством и обществом стоит задача адекватного реагирования на данные явления и процессы, построения механизмов защиты от негативного влияния глобализации, построения наиболее оптимальной схемы безболезненного вливания во все тенденции глобализации. Можно сказать, любому государству лучше выработать свою концепцию поведения в условиях глобализации. Процессы глобализации в мировой экономике тесно связаны с обновлением технологий, явлениями интернационализации в отраслях мирового хозяйства. Для одних, глобализация это вполне достоверный процесс, который начался давно, но стремительно набирает обороты. Для других, проблема глобализации представляется мифом, не имеющим под собой реальных оснований. Но и в том, и в другом случае проблема остается. Ученые и политики спорят о существовании процесса глобализации и о том, что он собой представляет, хотя уже само наличие спора позволяет нам утверждать о существовании его объекта. В научной литературе принято считать, что впервые о глобализации заговорили американские ученые. Сам термин приписывается Т. Левиту, опубликовавшему в «Гарвард бизнес ревью» в 1983 г. статью, в которой глобализация обозначалась как феномен слияния рынков отдельных продуктов, производимых крупными многонациональными корпорациями [1,13].

Взгляды на процесс глобализации не являются однородными. В научной литературе выделяют три школы, представителей которых назвали гиперглобалистами, скептиками и трансформистами. Каждая из этих школ, пытаясь понять и объяснить глобализацию, дает собственную оценку этому феномену. Для гиперглобалистов, например таких, как К. Омае, современная глобализация означает новую эру, отличительная черта которой состоит в том, что люди повсюду во все большей степени попадают в зависимость от порядков, царящих на мировом рынке (Ohmae, 1990; 1995). Скептики – например, П. Херст и Дж. Томпсон – напротив, доказывают, что глобализация – это на самом деле миф, за которым скрывается тот факт, что в рамках мирового хозяйства все более и более выделяются три основных региональных блока, где национальные правительства остаются очень сильными (Hirst and Thompson, 1996a; 1996b.). Наконец для трансформистов, главными фигурами среди которых являются Дж. Рознеу и Э. Гидденс, современная глобализация представляется исторически беспрецедентной. С их точки зрения, государства и общества во всех уголках земного шара испытывают глубокие изменения по мере того, как пытаются адаптироваться к более связанному изнутри, но весьма изменчивому миру (Giddens, 1990, 1996; Rosenau, 1997). [2,60] В литературе редко встречается такое понятие как «банковская глобализация». В экономической литературе, многие специалисты пишут о глобализации в банковском секторе почти как о направлении финансовой глобализации. Банковская глобализация не характеризуется как отдельное направление экономической глобализации. При этом, хотя речь идет о финансовой глобализации, часто упоминается глобализация в банковском секторе. Термин «финансовая глобализация» часто используется в зарубежной экономической литературе, где принято называть банки не «кредитные организации», а «финансовые институты». Это объясняется тем, что банки в западных странах, стали объединяться с такими финансовыми организациями, как например страховые компании, и поэтому там грани между кредитными и финансовыми организациями почти стерты. Смещение понятий финансовой и банковской глобализации связаны еще с тем, что банки совершают операции с ценными бумагами на мировых финансовых биржах. Банки стали выполнять такие операции, чтобы диверсифицировать свои активные операции для максимальной прибыли. Банк – это, прежде всего, кредитная организация, которая для получения прибыли в основном выполняет кредитные операции и доля кредитов в активах банковских систем по-прежнему наибольшая. Глобализация сопровождается дерегулированием банковской деятельности и либерализацией финансовых рынков. При этом стираются институциональные разграничения между различными видами банковской и финансовой деятельности: коммерческой, инвестиционной, страховой и т. п. В результате существенно изменяется характер и формы конкуренции на финансовых рынках. Банки вынуждены конкурировать одновременно во многих сегментах финансового рынка, причем не только друг с другом, но и с другими финансовыми институтами – страховыми и инвестиционными фондами,

финансовыми компаниями и т. д. А в условиях либерализации – не только с резидентами, но и с нерезидентами. Либерализация, казалось бы, создает условия для развития международной филиальной сети банков и формирования международного банковского бизнеса. Но на деле это приводит к увеличению количества слияний и поглощений в банковской сфере, к расширению и увеличению разнообразия форм кооперации банков между собой и небанковскими кредитно-финансовыми организациями, к росту банковских альянсов разного рода. Особую роль в глобальных изменениях банковского бизнеса играют информационные технологии. Еще совсем недавно информационные системы и технологии использовались преимущественно для автоматизации сбора и обработки банковской информации, реже – для планирования и контроля в банках и рассматривались как средство сокращения ручного труда и снижения банковских издержек. Сегодня информационные технологии стали движущей силой радикальных структурных изменений в банковском бизнесе. Они преодолевают пространство и время, открывая банкам круглосуточный выход на любые географически отдаленные рынки. При этом традиционные конкурентные преимущества банков – многоплановые, долговременные контакты с клиентами и развитая филиальная сеть – частично теряют свое значение. Появился новый пласт клиентов, которые охотно пользуются услугами Internet-banking. Характер общения банка с этими клиентами весьма отличается от традиционного. Современные мультимедийные средства обеспечивают виртуальное интерактивное общение банка с клиентом, которое постепенно вытесняет личное общение с ним. Технологии в режиме on-line, обеспечивая прозрачность рынка, позволяют клиентам без особых затрат сил и времени выбирать наиболее выгодные для них предложения услуг, что сокращает для банков возможности «ценового маневра». На основе новых технологий услуги, подобные банковским, или даже непосредственно банковские (например, по переводу платежей), могут оказывать организации, не являющиеся банками, в том числе телекоммуникационные фирмы. Последние, как правило, ориентируются не на проведение отдельных операций, а предлагают индивидуальный пакет услуг для каждого клиента. Приведем лишь несколько аргументов в пользу той точки зрения, что банковская деятельность в эпоху глобализации существенно видоизменяется. Если попытаться выделить причины, вызвавшие эти изменения, то, прежде всего надо назвать следующие:

а) развитие транснациональных корпораций и сети их филиалов во всех странах мира привело к возрастанию их потребности в адекватном банковском обслуживании и спровоцировало появление новых нетрадиционных банковских услуг.

б) нефинансовый сектор экономики, финансовая и банковская системы национальных экономических систем становятся все более унифицированными при работе на внутреннем и мировом рынках. Это приводит к сближению правил, регламентирующих внутренние и внешние операции.

в) национальные банковские системы, которые призваны аккумулировать и перераспределять финансовые ресурсы в рамках национальной системы, находятся во всевозрастающей зависимости от международного рынка капиталов, который в эпоху глобализации превратился в самостоятельный фактор развития мировой экономики.

г) на национальную денежно-кредитную политику (то есть на банковскую деятельность Национального банка) оказывает усиливающееся влияние растущая экспансия корпораций, банков, других финансовых институтов на мировом рынке капитала, в том числе в секторе прямых капиталовложений.

д) увеличение доли международных операций в общем объеме банковских операций.

е) стандартизация банковского надзора.

Банковский бизнес под влиянием процессов глобализации приобретает новые черты, а именно: сокращение доли традиционных банковских операций в пользу увеличения новых, отвечающих качественно изменившимся запросам клиентов. Быстрое и постоянное совершенствование банковских продуктов и услуг, а также каналов их продвижения на базе современных информационных и коммуникационных технологий, придают банковскому бизнесу инновационный характер; консолидация банковского капитала в национальном и международном масштабах. Увеличение размеров банков на основе слияний и присоединений, а также их кооперация с другими финансовыми институтами преследуют цель укрепить конкурентные позиции на национальном уровне и завоевать новые сферы влияния на

международном; - основной целью банковского менеджмента становится повышение рыночной стоимости (капитализации) банка, как предприятия так например в США, в европейских и во многих азиатских странах, утвердилось ошибочное мнение, что возрастание рыночной стоимости банка и рост капитализации банковской отрасли в целом обеспечивают выполнение банками их общественных функций и сохранение ими рабочих мест, что отвечает потребностям экономического роста. Процесс финансовой глобализации и формирование «мировой банковской индустрии», по мнению некоторых специалистов, способствуют стандартизации национальных банковских систем и появлению единой, доминирующей модели банка.

Так, французский банкир А. де Кармуа (H. De Carrou) считает, что такой моделью станет банк, ориентирующийся исключительно на максимизацию доходов акционеров, или «банк-дивиденд» (banque-dividende). [3,168] Бурный процесс формирования «мегабанков» в последние десятилетия создает иллюзию оптимизации размеров банков. Практика дает множество доказательств того, что размер банка и его прибыльность связаны не так жестко, как это иногда подается самими банкирами. Поэтому в структуре банковского сектора по-прежнему будут присутствовать банки разных размеров. Но очевиден и тот факт, что глобализация будет способствовать тому, что ускорится развитие процесса втягивания средних банков в сферу влияния крупных банковских групп, которые станут основными структурообразующими элементами банковского сектора. Институциональная структура современных банковских систем весьма многопланова и говорить о доминировании какой бы то ни было модели банка или иного денежно-кредитного института преждевременно, но указание на тенденцию, провоцируемую глобализацией, совершенно правомерно. Глобализация порождает тенденцию к нивелированию многообразия денежно-кредитных институтов, делая высокодоходным только крупный транснациональный банковский бизнес. Какую опасность таит в себе эта тенденция? Можно предположить, что уменьшение степени диверсификации институтов банковского сектора может осложнить протекание и, особенно, выход из финансовых кризисов национальной банковской системы. Доказательством устойчивости этой тенденции может служить тот факт, что банковское законодательство в большинстве стран с традиционной «западной» моделью ведения банковского бизнеса настроено на отмену разграничения видов кредитно-финансовых учреждений в зависимости от их функций и на универсализацию их деятельности. Одновременно с указанной тенденцией углубляется специализация банковских институтов, причем этот процесс также довольно устойчив и повсеместен и основывается на «дезинтеграции» посреднической функции банков под влиянием трех основных факторов: оформления долговых обязательств в виде ценных бумаг (секьюритизация); дерегламентации кредитно-финансовой сферы и индустриализации банковского сектора. Совершенно очевидно, что огромное влияние на банковскую деятельность в последнее время оказывает развитие операций с ценными бумагами. Процесс кредитования с использованием ценных бумаг разделяется на несколько последовательных операций, которые могут выполняться разными учреждениями. Это обстоятельство и известная доля дерегламентации приводят к тому, что в традиционную банковскую сферу проникают «чужеродные институты», которые ранее имели в качестве своего бизнес-реала другие отрасли. Очевидно, что глобализация оказала существенное и негативное влияние на банковскую деятельность, если рассматривать этот процесс с позиции интересов национальной системы. Очевидно также, что все это не может не формировать новую совокупность рискообразующих факторов, не может не оказывать весьма существенного влияния на изменение степени управляемости национальной банковской системы и на характер «вхождения» банковской системы в кризисные ситуации и особенности выхода из них. Вопрос о связи глобализации и кризисных явлений в банковской сфере заслуживает особого изучения.

Литература

1. Кузнецов В.И. Что такое глобализация? // МИЭМО №2. С.13
2. Ковалёв А.А., Черниченко С.В. Международное право. М.: Омега-Л. 2009. С.60
3. Дюмулен И.И. Всемирная торговая организация. Экономика. М., 2009, с. 168.
4. Закон Республики Казахстан от 31 августа 1995 года (с дополнения и изменениями) «О Банках и банковской деятельности в Республике Казахстан»

Андатпа

Мақалада қазіргі заманғы сәйкестік пен жаһандану тұжырымдамасы және оның Қазақстан Республикасындағы банк жүйесіне әсер ету факторлары қарастырылады. Заманауи әлем өте жылдам өзгеруде, және бүгін адамдар үлкен өзгерістердің қатысушылары: саяси, мәдени, діни, экономикалық. Осыған байланысты кез келген мемлекет пен қоғамның алдында осы құбылыстар мен процестерге адекватты ден қою, жағымсыз әсерден қорғану тетіктерін құру міндеті тұр. Қазіргі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде банктік өнімдер мен қызметтерді, сондай-ақ оларды жылжыту арналарын және осы мәселе бойынша ғалымдардың көзқарастарын жетілдіру.

Annotation

The article considers the modern correspondence and the concept of globalization and the factors of its influence on the banking system in the Republic of Kazakhstan. The modern world is changing very quickly, and today people are participants in great changes: political, cultural, religious, economic. In this regard, any state and society faces the task of adequately responding to these phenomena and processes, building mechanisms to protect against negative influence. Improving banking products and services, as well as channels for their promotion based on modern information and communication technologies, and the views of scientists on this issue.

УДК 336.71

Зверькова Т.Н., к.э.н.,
доцент кафедры банковского дела и страхования
Оренбургский государственный университет
г. Оренбург, Российская Федерация

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВЫХ ФИНАНСОВ НА ФИНАНСОВУЮ ДОСТУПНОСТЬ

В статье обсуждаются вопросы, связанные с цифровыми финансами и их влиянием на доступность финансовых услуг в современных условиях. Несмотря на то, что цифровые финансы имеют ряд преимуществ для пользователей финансовых услуг, тем не менее, по-прежнему сохраняется ряд проблем, ограничивающих доступность цифровых финансов, связанных как с техническими вопросами, так и не рациональным поведением поставщиков финансовых услуг. Вопросы влияния цифровых финансов на финансовую доступность обсуждаются регулятором и научным сообществом. Однако на практике жители труднодоступных и малонаселенных пунктов сталкиваются с оппортунистическим поведением поставщиков финансовых услуг, стремящихся к максимизации своей прибыльности за счёт клиентов. В современных условиях пользователи из отдаленных и малонаселенных мест проживания должны иметь возможность влияния на выбор используемых цифровых финансовых услуг, а не ограничиваться рамками «облегченных» форматов обслуживания и почтовыми отделениями.

Ключевые слова: цифровые финансы, доступность, финансовые услуги, банки, финтех-компании, риски, регулятор.

Кілт сөздер: цифрлық қаржы, қолжетімділік, қаржылық қызметтер, банктер, финтек компаниялары, тәуекелдер, реттеуші.

Keywords: digital finance, accessibility, financial services, banks, fintech companies, risks, regulator.

В настоящее время общемировой практикой является расширение доступа населения к финансовым услугам с помощью цифровых финансов. Однако, несмотря на свои преимущества,

цифровые финансы пока не смогли обеспечить доступность финансовых услуг среди жителей труднодоступных и малонаселенных пунктов, в которых банки и другие финансовые посредники не стремятся открывать свои отделения.

Несмотря на то, что отсутствует стандартное определение цифровых финансов, в научном сообществе сложился некоторый консенсус в отношении того, что цифровые финансы охватывают все продукты, услуги, технологии и/или инфраструктуру, которые позволяют отдельным лицам и компаниям получать доступ к платежам, сбережениям и кредитам через Интернет (онлайн) без необходимости посещать отделение банка или напрямую обращаться к поставщику финансовых услуг.

Среди целей финансовых услуг, предоставляемых через цифровые платформы, обычно выделяют решение вопросов: обеспечения доступа к финансовым услугам для жителей отдаленных и малонаселенных территорий; создания безбарьерной финансовой среды для людей с инвалидностью, пожилых и маломобильных граждан; повышения доступности финансовых услуг для граждан с невысоким уровнем дохода и увеличения доступности различных финансовых инструментов для индивидуальных предпринимателей, малого и среднего бизнеса, снижения стоимости безналичных расчетов между гражданами и бизнесом.¹

Обеспечение доступности к финансовым услугам также позволяет банкам, снизить транзакционные издержки, сократить влияние асимметричного распределения информации и снизить фактор неопределенности.

В тоже время для банков увеличение доступности несёт риски в снижении лояльности клиентов так как, благодаря доступу к цифровым финансовым услугам большое количество клиентов может легко сменить банк, таким образом вынуждая его предоставлять более качественные услуги, которые являются для банков более затратными.

Банкам, предлагающим цифровые финансовые услуги, необходимо найти компромиссные технические и стоимостные решения для обеспечения доступа жителей труднодоступных и малонаселенных пунктов к своим цифровым платформам, так как ожидаемые преимущества доступа к цифровым финансовым услугам могут быть полностью реализованы, если стоимость использования цифровой транзакционной платформы для населения будет незначительной или низкой.

Однако, как показывает практика, огромные преимущества цифровых финансов могут привести к недооценке рисков, связанных с цифровой финансовой доступностью:

Во-первых, поставщики услуг цифровых финансов - банки, финтех-компании, стремятся к максимизации своей прибыльности, для чего могут избирательно использовать более агрессивную маркетинговую тактику, чтобы убедить клиентов с высоким и средним доходом переходить на новые цифровые платформы, которые имеют обновлённый интерфейс, однако в реальности функционально мало отличающийся от предыдущих версий.

Во-вторых, «предвзятость» в предоставлении цифровых финансов может быть территориальной, поскольку поставщики цифровых услуг, основываясь на своей собственной внутренней оценке рисков могут отказаться или прекратить предоставление конкретных цифровых финансовых услуг жителям отдаленных и малонаселенных мест проживания.

В-третьих, важным риском для доступа к цифровым финансовым услугам является недостаточное наличие качественной и недорогой цифровой связи (широкополосного доступа), доступной для большинства людей и компаний малого и среднего бизнеса. Банки, неся значительные затраты на создание удалённых доступов к своей платежной платформе, не всегда могут получить от интернет-провайдеров гарантированный размер и скорость трафика.

В-четвертых, неравенство в доступе к цифровым финансовым услугам, которое больше приносит пользы жителям городских районов с более высоким доходом. Практика показывает, что люди с относительно высоким доходом в городах имеют больше стимулов для участия в цифровой финансовой системе, поскольку сборы, взимаемые за транзакции, являются для них менее значительными относительно их доходов. Таким образом, цифровые финансы не могут обеспечить равный доступ населения к базовым финансовым услугам.

¹ https://www.cbr.ru/develop/development_affor/strategy_fd/

В-пятых, - регуляторный риск. Практически во всех странах мира существуют проблемы с разработкой универсальной нормативно-правовой базы для цифровых финансов, с целью регулирования всех видов финансовых инноваций в онлайн-пространстве. В последние годы наблюдается появление новых финтех-компаний, использующих нетрадиционные бизнес-модели, и некоторые из этих моделей разработаны таким образом, чтобы помочь финтех-провайдером избежать влияния банковского и финансового регулирования. Эти нетрадиционные бизнес-модели создают новые проблемы и риски для регуляторов финансовых услуг, которые им необходимо оперативно решать, поскольку продолжает появляться все больше и больше новых финтех-компаний.

Банк России, решая задачи обеспечения сбалансированного повышения уровня физической и ценовой доступности финансовых услуг для населения и бизнеса, вынужден констатировать, что их решение находится в непосредственной зависимости от текущего состояния инфраструктуры связи, и считает, что цель обеспечения полного охвата населения и малого бизнеса дистанционными финансовыми услугами является долгосрочной.

В среднесрочной же перспективе основной акцент делается на обеспечение адаптации имеющихся каналов обслуживания к нуждам различных групп потребителей, как функционально, так и путем развития «облегченных» форматов обслуживания (сеть Интернет покрывает еще не все отдаленные, малонаселенные и труднодоступные территории страны) [1].

Данный процесс не всегда идёт гладко и в установленные сроки. Так, к примеру, на фоне роста практически всех каналов предоставления банковских и платёжных услуг, в Оренбургской области за 2021 год наблюдалось незначительное сокращение точек банковского обслуживания (см. таблицу 1).

Таблица 1

Инфраструктура точек доступа к финансовым услугам на территории Оренбургской области в условиях развития дистанционных каналов обслуживания*

Инфраструктура предоставления финансовых услуг, количество	01.01.2021	01.01.2022	Изменение за 2021 год
1	2	3	4
подразделений кредитных организаций	518	503	-15
дополнительных офисов кредитных организаций	386	388	2
операционных касс вне кассового узла кредитных организаций	14	5	-9
ККО кредитных организаций	35	37	2
операционных офисов кредитных организаций	69	60	-9
удаленных точек обслуживания с работниками кредитных организаций	304	292	-12
отделений АО «Почта России», в которых осуществляются отдельные банковские операции	822	812	-10
отделений АО «Почта России», в которых возможен прием документов на открытие банковского счета	261	382	121
cash-out точек с возможностью предоставления держателям платежных карт услуг по выдаче наличных денег в организациях торговли (услуг)- банковских платежных агентах с использованием POS-терминалов	29	84	55
касс банковских платежных агентов (субагентов)	2 858	2 793	-65
платежных терминалов платежных агентов (субагентов)	1 618	1 190	-428
касс платежных агентов (субагентов)	389	554	165

Инфраструктура предоставления финансовых услуг, количество	01.01.2021	01.01.2022	Изменение за 2021 год
1	2	3	4
банкоматов кредитных организаций с функцией выдачи и/или приема наличных денег с использованием платежных карт (их реквизитов)	2 470	2 426	-44
электронных терминалов, установленных в организациях торговли (услуг)	42 358	40 094	-2 264
банкоматов банковских платежных агентов (субагентов)	1 676	1 108	-568
Итого	55 196	52 100	-3 096

**Составлено автором на основании Аналитической справки Банка России [2]*

По итогам 2021года общее количество точек доступа к финансовым услугам на территории Оренбургской области снизилось на 3 тысячи. К сожалению, пока открытие точек в облегченных форматах не перекрывает снижение количества головных офисов, обособленных и внутренних структурных подразделений кредитных организаций.

Статистика Банка России показывает, что, несмотря на преимущества цифровых финансовых услуг, многие регионы по-прежнему сталкиваются со значительными проблемами в обеспечении принятия цифровых платежей. Малые предприятия в сельских районах не принимают электронные платежи из-за высоких банковских комиссий и высоких затрат на установку оборудования.

Более того, хотя сельские жители имеют банковские карты, они не всегда являются активными пользователями цифровых каналов из-за отсутствия доверия к новым каналам финансового обслуживания. Отсутствие доверия клиентов к цифровым финансовым каналам отрицательно сказывается на программе расширения доступа к финансовым услугам, основанной на цифровых финансах. Также низкий уровень финансовой грамотности и низкая осведомленность о цифровых финансовых каналах могут уменьшить заинтересованность клиентов в цифровых финансовых каналах. У людей с низким доходом и не обладающих финансовой грамотностью мало стимулов для использования цифровых каналов, которые они не понимают.

Для решения вышеназванных проблем банки и финтех-компании, как поставщики цифровых финансовых услуг должны обеспечить пользователям из отдаленных и малонаселенных мест проживания возможность самостоятельно определять перечень используемых цифровых финансовых услуг, а не ограничивать их рамками «облегченных» форматов обслуживания и почтовыми отделениями.

Если пользователи цифровых финансов будут иметь возможность выбирать услуги цифровых финансов и возможность легко переключаться между поставщиками цифровых финансов, тогда сократится количество поставщиков цифровых финансов, стремящихся максимизировать прибыль при минимальных затратах, в пользу поставщиков цифровых финансов, стремящихся к общему благосостоянию и выполняющих социальные функции.

Важной задачей, так же, является создание сильных институциональных и правовых систем, защищающих клиентов от «эксплуатации» поставщиками цифровых финансов. Наличие таких общественных систем и организаций, должно обеспечить постоянный общественный мониторинг за деятельностью поставщиков цифровых услуг и ограничить способность финансовых посредников преследовать чрезмерные корпоративные интересы, направленные на максимизацию прибыли за счет пользователей цифровых услуг.

Литература

1. Приоритетные направления повышения доступности финансовых услуг в Российской Федерации на период 2022–2024 годов. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.cbr.ru/Content/Document/File/126471/project_pnpdfu.pdf

2. Аналитическая справка Банка России «Инфраструктура точек доступа к финансовым услугам на территории России в условиях развития дистанционных каналов обслуживания». [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.cbr.ru/Content/Document/File/135131/fin_uslugi_2021.pdf

Андатпа

Мақалада цифрлық қаржыландыруға қатысты мәселелер және олардың қазіргі жағдайда қаржылық қызметтердің қолжетімділігіне әсері талқыланады. Сандық қаржыландыру қаржылық қызметтерді пайдаланушылар үшін бірқатар артықшылықтарға ие болғанымен, техникалық мәселелермен де, қаржылық қызмет жеткізушілерінің қисынсыз мінез-құлқымен де байланысты цифрлық қаржыландырудың қолжетімділігін шектейтін бірқатар проблемалар әлі де бар. Сандық қаржыландырудың қаржылық инклюзияға әсері мәселелері реттеуші мен ғылыми қауымдастық арасында талқылануда. Дегенмен, іс жүзінде жету қиын және халқы аз аудандардың тұрғындары клиенттер есебінен өздерінің кірістілігін арттыруға ұмтылатын қаржылық қызмет көрсетушілердің оппортунистік әрекеттеріне тап болады. Қазіргі жағдайда шалғайдағы және аз қоныстанған елді мекендердің пайдаланушылары қолданылатын цифрлық қаржылық қызметтерді таңдауға әсер ете алуы керек және «жеңіл» қызмет форматтары мен пошта бөлімшелерімен шектелмеуі керек.

Annotation

the article discusses issues related to digital finance and their impact on the availability of financial services in modern conditions. Despite the fact that digital finance has a number of advantages for users of financial services, however, there are still a number of problems that limit the accessibility of digital finance, related both to technical issues and to the irrational behavior of financial service providers. The issues of the impact of digital finance on financial inclusion are being discussed by the regulator and the scientific community. However, in practice, residents of hard-to-reach and sparsely populated areas face opportunistic behavior of financial service providers seeking to maximize their profitability at the expense of customers. In today's environment, users from remote and sparsely populated areas of residence should be able to influence the choice of digital financial services used, and not be limited to "light" service formats and post offices.

УДК 336.143

Исмаилова Р.А., д.э.н., профессор
Академия государственного управления при Президенте
Республики Казахстан, г. Нур-Султан

ОЦЕНКА ОТКРЫТОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Исследование направлено на решение проблемы прозрачности и открытости государственного бюджета в Казахстане. Анализ показал, что в отечественной практике имеется опыт по оценке уровня открытости управления государственными финансами. Так, на сайте Открытое правительство по блоку «Открытый бюджет» каждый государственный орган публикует информацию о своем бюджете. Однако, анализ показал, что резкое снижение комментариев граждан по обсуждению бюджетов ЦГО и МИО. Это свидетельствует о снижении уровня доверия гражданского общества к правительству. В этой связи предлагается

изменить действующую методику по оценке с учетом мирового опыта, а именно системы оценки управления государственными финансами.

Ключевые слова: государственный бюджет, бюджетная политика, открытость, прозрачность, оценка, государственные финансы, открытое правительство

Кілт сөздер: мемлекеттік бюджет, бюджет саясаты, ашықтық, айқындық, бағалау, мемлекеттік қаржы, ашық үкімет

Keywords: state budget, budget policy, openness, transparency, assessment, public finance, open government

Одним из приоритетных направлений Концепции управления государственными финансами Республики Казахстан до 2030 года является повышение прозрачности и открытости бюджетного процесса. [1] В этой связи применение информационных систем финансового менеджмента (далее – ИСФМ) в управлении государственными финансами играет ключевую роль в раскрытии информации о государственном бюджете для всех заинтересованных стейкхолдеров и общества в целом. С другой стороны, прозрачность проводимой бюджетной политики может повысить доверие общества к правительству, тем самым положительно повлиять на вовлечение граждан в процесс принятия решений.

Следует отметить, в Казахстане ежегодного проводится оценка эффективности деятельности государственных органов по направлению «Открытое правительство». Источником информации для проведения операционной оценки по направлению «Открытость государственного органа» являются выгрузки информации с интернет-порталов «Открытого правительства» и отчетные данные оцениваемых государственных органов. [2]

В соответствии Законом РК «Об информатизации» [3] и ст.17 Закон РК «О доступе информации» [4] на веб-портале «Электронное правительство» размещена информация на интернет-порталах «Открытые данные», «Открытый бюджет», «Открытые НПА», «Открытый диалог» и «Открытые подведомственные организации», которую граждане могут получать и использовать, а также они могут участвовать в ее обсуждении.

В таблице 1 приводятся основные индикаторы оценки открытости бюджета центральных государственных органов (далее-ЦГО) и местных исполнительных органов (далее – МИО).

Таблица 1

Основные индикаторы оценки открытости бюджетов государственных органов*

Наименование индикатора	ЦГО		МИО	
	на гос.яз.	на рус.яз.	на гос.яз.	на рус.яз.
1	2	3	4	5
1. Размещение консолидированной финансовой отчетности	1.5	1.5	-	-
2. Размещение Отчета о реализации стратегического плана в течение 15 рабочих дней со дня формирования*	0.5	0.5	-	-
3. Размещение отчетов о реализации бюджетных программ до их представления на заседание общественного совета (при наличии), но не позднее 1 апреля года, следующего за отчетным*	0.5	0.5	2	2
4. Размещение информации о результатах государственного аудита и финансового контроля в течение 15 рабочих дней после их получения от органов государственного аудита и финансового контроля	0.5	0.5	2	2
5. Размещение гражданского бюджета	1	1	1	1
6. Корректность и полнота размещения бюджетных материалов, предусмотренных пунктами 1-5 настоящей таблицы	0.5	0.5	-	-
7. Своевременность размещения бюджетных материалов, предусмотренных пунктами 1-5 настоящей таблицы	0.5	0.5	-	-

1	2	3	4	5
8. Корректность и полнота размещения проектов бюджетных программ*	0.5	0.5	0.5	0.5
9. Своевременность размещения проектов бюджетных программ*	0.5	0.5	0.5	0.5
10. Мониторинг и рассмотрение предложений и комментариев пользователей*	2	2	2	2
11. Публикации информационных сообщений, пресс-релизов, направленных на оповещение населения о сроках проведения публичных обсуждений проектов бюджетных программ и отчетов о реализации бюджетных программ* на интернет-ресурсах	2	2	2	2
ИТОГО	20		20	

*Составлено автором на основе источника [2]

Как видно из таблицы 1, оценка ЦГО включает 11 показателей, а оценка МИО – 7 показателей. Однако в действующей методике [2] не предусмотрена оценка эффективности деятельности государственных органов, подотчетных Президенту Республики Казахстан.

Нами проведен анализ оценки открытости бюджетов государственных органов за 2019 год в разрезе ЦГО и МИО. Как видно из таблицы 2, Министерство информации и общественного развития РК (24 балла) является лидером по уровню открытости, а наиболее низкий результат показало Министерство образования и науки РК (16,2 балла).

Таблица 2

**Результаты оценки ЦГО по направлению
«Открытость государственного органа» за 2019 год***

Наименование ЦГО	Открытые данные (из 25)	Открытые бюджеты (из 25)	Открытые НПА (из 25)	Открытый диалог (из 25)	Открытость подведомствен. организаций (штрафной критерий из 9)	Штраф. баллы (из 5)	Итого (из 100)
МИОР	24,8	24	23,5	23,8	0	0	96,1
МЮ	23	23	24,6	22,5	0	0	93,1
МЭ	22,6	22,8	22,3	24,3	0	0	92
МИИР	25	23	22	24,2	-3,5	0	90,7
ДОДС ВС	23,8	23,75	16,67	25	0	0,2	89,03
ГП	22,3	23	23	19	0	0,4	86,85
МКС	24,6	19,6	21,5	18,9	0	0	84,6
МФ	25	21,3	21,7	16,6	0	0	84,6
МВД	23	23,4	21,3	16,5	0	0	84,2
МНЭ	19,5	24,9	19,5	19	0	0	82,9
МТСЗН	19,7	17	19,2	24,5	0	0	80,4
МЗ	16	21,5	20,5	14,3	0	0	72,3
МЦРИАП	22	18,7	22	13,2	-4,5	0	71,4
МО	17,3	19,2	19,9	11,7	0	0	68,1
НБ	23	18	24,6	2	0	0	67,6
МОН	12,1	16,2	18,6	20,6	0	0	67,5
МСХ	13,1	21,8	17,2	18,8	-7,5	0	63,4
АДГС	13,3	16,3	15,19	19	0	0,4	63,34
МЭГПР	15,4	22	17,8	10,9	-5	0	61,1
МИД	17,4	19,7	17,6	11,2	-9	0	56,9
МТИ	0	18	20,3	6,2	-6	0	38,5
Ср. значение	19,18	20,82	20,43	17,25	-1,69	-0,05	19,18

* Официальные данные за 2020 и 2021 годы отсутствуют. Источник: <https://www.bagalau.kz/results/govagency>

Что касается открытости бюджетов МИО, то мы видим из таблицы 3, что наилучший результат продемонстрировала Восточно-Казахстанская область (23,3 балла), а наихудший результат – г. Нур-Султан (9 баллов). В целом уровень открытости бюджетов МИО ниже, чем у ЦГО.

**Результаты оценки МИО по направлению
«Открытость государственного органа» за 2019 год***

Наименование МИО	Открытые данные (из 25)	Открытые бюджеты (из 25)	Открытые НПА (из 25)	Открытый диалог (из 25)	Открытость подведомствен. организаций (штрафной критерий из 9)	Штраф. баллы (из 5)	Итого (из 100)
Кызылординская обл.	23,6	22,0	22,9	21,7	0	90,2	1.
ВКО	17,5	23,3	24,2	23,0	0	88,0	2.
Алматинская обл.	18,5	23,1	21,2	24,8	0	87,6	3.
Павлодарская обл.	23,8	15,5	22,1	22,7	0	84,1	4.
СКО	18,6	21,0	21,8	17,7	0,20	79,1	5.
Акмолинская обл.	14,5	16,1	20,6	24,8	0,40	76,0	6.
Костанайская обл.	19,6	20,2	22,6	12,5	0	74,9	7.
Карагандинская обл.	17,1	21,1	20,0	15,1	0	73,3	8.
г. Шымкент	19,7	15,0	19,6	16,8	0	71,1	9.
Туркестанская обл.	12,9	18,0	21,9	17,4	0	70,2	10.
г. Алматы	17,2	19,0	19,4	10,3	0	65,9	11.
Актюбинская обл.	15,3	13,8	19,5	13,9	0	62,5	12.
г. Нур-Султан	13,6	9,0	21,7	15,3	0	59,6	13.
Мангистауская обл.	16,5	11,5	19,3	9,9	0	57,2	14.
Жамбылская обл.	10,6	21,0	15,0	9,4	0	56,0	15.
Атырауская обл.	17,3	12,0	17,1	9,3	0	55,7	16.
ЗКО	16,1	11,9	19,2	8,5	0	55,7	17.
Ср. значение	17,20	17,26	20,48	16,06	0	71,01	17,20

* Официальные данные за 2020 и 2021 годы отсутствуют. Источник: <https://www.bagalau.kz/results/govagency>

За 2020 год отмечается, что по portalу «Открытый бюджет» резко снизилось количество комментариев по сравнению с 2019 года. Так, в 2020 г. данный показатель составил только 19, а в 2019 году их было 2,3 тыс. Из них получили ответы 82,6 %, почти все комментарии были на проекты по Алматинской области. [5] На наш взгляд, резкое снижение комментариев в 2020 году демонстрирует снижение уровня заинтересованности и доверия граждан к действиям правительства.

На наш взгляд, эффект открытости бюджета заключается в применении инновационных методов интеграции государства и общества, а также стимулирования в снижении затрат при межведомственном и межрегиональном сотрудничестве.

В этой связи интересна система оценки управления государственными финансами (PEFA) которая включает 7 компонентов эффективности, одним из которых является прозрачность государственных финансов. Данный компонент состоит из следующих показателей:

- 1) классификация бюджета
- 2) бюджетная документация
- 3) операции центрального правительства не учитываемые в финансовой отчетности
- 4) трансферы местным органам власти
- 5) информация об эффективности оказания услуг
- 6) доступ общественности к бюджетно-налоговой информации.

Нами предлагается при оценке эффективности деятельности государственного органа по открытости бюджета, учесть методику PEFA следующим образом. Включить в действующую методику не только показатели открытости, но и прозрачности бюджета.

В целом это будет способствовать совершенствованию стратегического перераспределения ресурсов, выравниванию расходов с доходами и повышению финансовой дисциплины. Все это в комплексе положительно влияет на стимулирование экономического роста в стране, эффективности использованию бюджетных средств, сокращению бедности и повышению доверия граждан к правительству.

Литература

1. Концепция управления государственными финансами Республики Казахстан до 2030 года // Указ Президента Республики Казахстан от 26 февраля 2021 года, № 522.
2. Совместный приказ Председателя Агентства Республики Казахстан по делам государственной службы от 5 марта 2020 года № 44, заместителя Председателя Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан от 10 марта 2020 года № 40, Министра цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан от 10 марта 2020 года № 87/НК и Министра информации и общественного развития Республики Казахстан от 11 марта 2020 года № 82 «Об утверждении методики операционной оценки взаимодействия государственного органа с физическими и юридическими лицами».
3. Закон РК «Об информатизации» от 24 ноября 2015 года № 418-V ЗРК
4. Закон РК «О доступе информации» от 16 ноября 2015 № 401-V ЗРК
5. Результаты 2020 года по блокам оценки эффективности деятельности государственного органа // URL: <https://www.bagalau.kz/results/po-blokam>
6. Система оценки управления государственными финансами (PEFA). 2016, 128 с.

Аннотация

Зерттеуге Қазақстандағы мемлекеттік бюджеттің айқындылығы мен ашықтығы мәселесін шешуге бағытталған. Талдау отандық тәжірибеде мемлекеттік қаржыны басқарудың ашықтық деңгейін бағалау тәжірибесі бар екенін көрсетті. Осылайша, Ашық үкімет сайтындағы «Ашық бюджет» блогында әрбір мемлекеттік орган өз бюджеті туралы ақпаратты жариялайды. Алайда, талдау көрсеткендей, ОМО және ЖАО бюджеттерін талқылау бойынша азаматтардың ескертулері күрт төмендеген. Бұл азаматтық қоғамның билікке сенім деңгейінің төмендегенін көрсетеді. Осыған байланысты әлемдік тәжірибені ескере отырып, қазіргі бағалау әдістемесін, атап айтқанда, мемлекеттік қаржыны басқаруды бағалау жүйесін өзгерту ұсынылады.

Annotation

The main aim of this research is to solve the problem of transparency and openness of the state budget in Kazakhstan. The analysis showed that in domestic practice there is an experience in assessing the level of openness of public finance management. For instance, each state body publishes information about their budgets under the “Open Budget” block on the Open Government website. However, the analysis showed that there was a sharp decrease in citizens’ comments on the discussion of the budgets of central government bodies and local executive bodies. It indicates a decrease in the level of trust of civil society in the Government. In this regard, it proposed to change the current assessment methodology by taking into account world experience, namely, the public finance management assessment system.

UDC 336.71

Kerimkulova D.D., *PhD student*

Zholamanova M.T., *c.e.s., Professor*

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan

WORLD PRACTICE OF ENSURING FINANCIAL STABILITY OF THE BANKING SECTOR

In this scientific article, the author conducts an analytical review of the world practice of ensuring the financial stability of the banking sector. In view of the close integration of the Republic of Kazakhstan into the world economy, the analysis of world experience is particularly relevant. The comparison is based on the banking systems of countries such as the Russian Federation, the USA, Turkey, Ireland and the United

Kingdom. The conducted research of international experience allowed to consider the possibility of its application in the Kazakh banking sector. The mechanism of bank recapitalization is used as the main method of ensuring financial stability in all the above-mentioned countries.

Keywords: bank, financial stability, banking sector, second-tier bank, Kazakhstan, Russia, USA, Turkey, Ireland, UK

Кілт сөздер: банк, қаржылық тұрақтылық, банк секторы, екінші деңгейдегі банк, Қазақстан, Ресей, АҚШ, Түркия, Ирландия, Ұлыбритания

Ключевые слова: банк, финансовая устойчивость, банковский сектор, банк второго уровня, Казахстан, Россия, США, Турция, Ирландия, Великобритания

The Republic of Kazakhstan is integrated into the global economy and is associated with external financial risks, so the external environment is very important for the financial stability of the country.

Let's consider the world practice of ensuring the financial stability of the banking sector and the possibility of their application in the domestic banking sector. The comparison was made with countries such as:

- Russian Federation;
- USA;
- Turkey;
- Ireland;
- Great Britain.

Table 1 below shows the foreign experience of anti-crisis measures aimed at improving the banking sector.

Table 1

World practice of ensuring financial stability of the banking sector*

Russian Federation	USA	Turkey	Ireland	Great Britain
Mechanism of additional capitalization of banks through the Deposit Insurance Agency	Asset Guarantee Programs (AGP)	restructuring of state-owned banks	nationalization of banks (bailout) AIB and INBS,	The state has joined the capital of the largest bank – Royal Bank of Scotland (RBS)
Recapitalization of Russian banks using funds of the National Welfare Fund	Regulatory Capital Assessment Program (RCAP).	transfer to the Deposit Guarantee Fund (FDIC) of 20 problem banks (out of 81 in the system)	merger into one "bad" bank (IBRC),	Asset protection scheme
	Capital Purchase Program (CPP)	strengthening the capital of 3 large private banks	National Asset Management Agency (NAMA)	
	Targeted Investment Program.	reorganization and strengthening of banking supervision bodies and regulatory institutions	systems for guaranteeing obligations of participating banks	

*The table is compiled by the author

Russian Federation

1) The mechanism of recapitalization of banks through the Deposit Insurance Agency. In December 2014, amendments to the law on deposit insurance of individuals provided for the right of the Deposit Insurance Agency to transfer federal loan bonds received from the state in the form of a property contribution to banks. The bonds replenished the banks' capital, and in exchange, the Agency accepted subordinated loans from banks, bond loans whose maturity coincides with the maturity of the bonds or

is at least 50 years, as well as preferred shares of banks. In December 2014, the Agency transferred bonds in the amount of 1 trillion rubles' for the purpose of recapitalization of banks. Additional capitalization of banks is carried out on a reimbursable basis. [1]

2) Recapitalization of Russian banks using the funds of the National Welfare Fund for the implementation of infrastructure projects. In 2014, a law was adopted providing for the possibility of placing up to 10% of the Fund's assets in subordinated deposits and subordinated bonds of Russian banks. This creates a legal basis for the recapitalization of Russian banks. Credit institutions in which the Fund's funds can be placed on subordinated deposits must have a capital of at least 100 billion rubles.

USA (Banking Investment Programs)

In 2008, as part of the mortgage crisis, the US Government adopted a comprehensive program for repurchasing distressed assets of corporations and the financial sector (Troubled Asset Relief Program). The US Government has invested about \$245 billion in the banking sector under 4 financing mechanisms:

1) As part of the Asset Guarantee Program (AGP), the state provided assistance to banks whose default could cause serious damage to the financial system and the economy as a whole. The banks were supported by absorbing part of the losses. Two banks received assistance under AGP - Bank of America and Citigroup (Banks) in the amount of \$ 118.5 billion.

2) Regulatory Capital Assessment Program (RCAP). To ensure lending, the Treasury, together with the regulator, has developed a stress test called the Regulatory Capital Assessment Program. He had to determine the "health" of the 19 largest bank holdings.

3) The Capital Purchase Program (CPP) was launched to stabilize the financial system by providing capital to viable banks across the country. \$250 billion was allocated by the Treasury, then reduced to \$218 billion in March 2009. As a result, about \$205 billion was invested under CPP.

4) In December 2008, the Treasury created a Targeted Investment Program. The program gives some flexibility to the Treasury for additional financing of financial institutions in critical situations. Through TIP, the Treasury sought to prevent a loss of confidence in critically important financial institutions, which could lead to market destabilization. The Treasury has invested \$20 billion in Bank of America and Citigroup [2].

European countries

The economic crisis in 1998 – 2002 forced the Government of the Republic of Turkey to take measures to support the banking sector. The bank support program included four reform packages:

- 1) restructuring of state-owned banks;
- 2) transfer to the Deposit Guarantee Fund (FDIC) of 20 problem banks (out of 81 in the system);
- 3) strengthening the capital of 3 large private banks;
- 4) reorganization and strengthening of banking supervision bodies and regulatory institutions.

The sources of covering the banks' losses were the write-off of the claims of existing shareholders, the absorption of uncovered losses by creditors and the Government, as well as the infusion of private capital by a new investor. The total amount of state support for the Turkish banking sector amounted to \$24.6 billion (16.7% of the country's GDP). [3]

The Irish government has incurred significant costs in the rescue of banks – 64 billion euros or about 40% of GDP. The mechanism for supporting the banking sector included:

- 1) nationalization of banks (bailout) AIB and INBS;
- 2) merging into one "bad" bank (IBRC);
- 3) Establishment of the National Asset Management Agency (NAMA) by the Government of Ireland;
- 4) systems for guaranteeing the obligations of participating banks.

The sources of financing for the support of banks were the write-off of equity capital, Government funds (for payments to creditors of banks (non-refundable)), the IMF - 67 billion euros to finance the budget deficit.

In the UK, the state entered the capital of the largest bank – Royal Bank of Scotland (RBS) and applied the asset protection scheme (Asset protection scheme) in case of recognition of losses of the first 60 billion pounds (first loss), while 90% of subsequent losses will be covered by the state (second loss). In addition, the Bank of England provided emergency liquidity of up to 36 billion pounds secured by assets worth 100 billion pounds and guarantees from the UK Government. Two months later, the provided liquidity was returned. [4]

The conducted review of international experience is possible to apply in the Kazakh banking sector. The anti-crisis measures of the analyzed countries were reflected in the Program for Improving the financial Stability of the banking sector of Kazakhstan.

References

1. Софронова В.В. Финансовая устойчивость банка. Учебное пособие. ИНФРА-М, 2020 г. С.-272
2. Ведев А.Л. Устойчивость и потенциал российской банковской системы // Банковское дело. 2010. No 4.
3. Секреты финансовой устойчивости международных монополий / А. Ю. Юданов. - М.: Финансы и статистика, 1991. - 191 с.: ил.; 20 см.; ISBN 5-279-00486-3
4. Houben, A., Kakes, J., Schinasi, G. Toward a Framework for Safeguarding Financial Stability //IMF Working Paper. International Monetary Fund, 2004. No 101.

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада автор банк секторының қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етудің әлемдік тәжірибесіне аналитикалық шолу жасайды. Қазақстан Республикасының әлемдік экономикаға тығыз интеграциялануына байланысты әлемдік тәжірибені талдау ерекше өзекті болып табылады. Салыстыру Ресей Федерациясы, АҚШ, Түркия, Ирландия және Ұлыбритания сияқты елдердің банктік жүйелері негізінде жүргізілді. Халықаралық тәжірибені зерттеу оны қазақстандық банк секторында қолдану мүмкіндігін қарастыруға мүмкіндік берді. Жоғарыда аталған барлық елдерде қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етудің негізгі әдісі ретінде банктерді капиталдандыруға дейінгі тетік қолданылады.

Аннотация

В данной научной статье автором проводится аналитический обзор мировой практики обеспечения финансовой устойчивости банковского сектора. В виду тесной интеграции Республики Казахстан в мировую экономику анализ мирового опыта является особенно актуальным. Сравнение проведено на основе банковских систем таких стран, как Российская Федерация, США, Турция, Ирландия и Великобритания. Проведенное исследование международного опыта позволило рассмотреть возможность его применения на казахстанском банковском секторе. В качестве основного метода обеспечения финансовой устойчивости во всех вышеупомянутых странах применяется механизм докапитализация банков.

УДК 657.6

Курманалина А.К., к.э.н., профессор
КарУ им. Е.А. Букетова, г. Караганда
Гусманова Ж.А., к.э.н., доцент
КарУ Казпотребсоюза, г. Караганда

ВОПРОСЫ СТАНОВЛЕНИЯ, РАЗВИТИЯ БЮДЖЕТНОЙ СИСТЕМЫ И ГОСУДАРСТВЕННОГО НАЛОГОВОГО АУДИТА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В данной статье рассмотрены теоретические подходы механизма реализации и научно-практических рекомендаций по совершенствованию государственного налогового аудита и налогового администрирования в современных условиях развития экономики. Авторы в ходе исследования дали оценку методологии эффективности государственного налогового аудита

на примере Республики Казахстан. Определены основные направления современного развития государственного налогового аудита и анализ сценария последствий внедрения. Также в статье авторы рассмотрели вопросы разработки методологии оценки эффективности бюджетной системы в определении подходов к его совершенствованию на основе современных инструментов.

Ключевые слова: бюджетная система, государственный аудит, налоговый аудит, налоговое администрирование, налоговая система, бюджетирование.

Кілт сөздер: бюджет жүйесі, мемлекеттік аудит, салық аудиті, салықтық әкімшілендіру, салық жүйесі, бюджеттеу.

Keywords: budget system, state audit, tax audit, tax administration, tax system, budgeting.

Основным фактором повышения эффективности налогового администрирования в современных условиях является высокая степень информационного взаимодействия между налогоплательщиком и налоговыми службами. Это взаимодействие требуется осуществлять в электронной форме с применением современных телекоммуникационных технологий. Повышение эффективности налоговой системы за счет внедрения новых информационных технологий, оснащения технологических процессов современными системами и инструментами оперативного управления приведет к совершенствованию всей системы учета налогоплательщиков в странах с развивающейся экономикой.

Усовершенствование налоговой системы проводится в контексте внедрения государственного аудита в Республике Казахстан, что предъявляет требования к оптимизации деятельности государственных органов, разработке государственных стандартов и формированию эффективной функции в рамках современного развития экономики. Государственная налоговая система несет ответственность за полноту и своевременность исполнения налоговых поступлений в контексте возросшей деловой активности и экономической свободы.

Реализация государственного налогового аудита является одним из ключевых направлений повышения качества государственного аудита и налогового контроля. Государственный налоговый аудит направлен на определение уровня эффективности налогового администрирования и последующий мониторинг выполнения рекомендаций аудита.

Создание необходимых условий для осуществления эффективного бюджетного процесса на основе бюджетирования, ориентированного на результат, необходима организация аудита эффективности.

Это вид государственного финансового контроля над формированием и исполнением бюджета, при котором планирование, выделение и расходование бюджетных средств осуществляются в соответствии с целями и задачами государственной политики и должны обеспечивать достижение получателями бюджетных средств установленных конечных социально-экономических результатов, а также выполнение возложенных на них задач и функций.

Аудит эффективности представляет собой проверки деятельности органов государственной власти и получателей государственных средств в целях определения эффективности использования ими государственных средств, полученных для выполнения возложенных на них функций и поставленных задач.

Состав бюджетной системы определяется национально-государственным устройством страны, Бюджетное устройство - это принципы построения бюджетной системы, организационные формы взаимосвязи ее звеньев.

Бюджетную систему РК составляют совокупность бюджетов и Национального фонда РК, а также бюджетных процесса и отношений.

17 декабря 1991 года был подписан первый Закон «О бюджетной системе», который определил бюджетное устройство Казахстана. Второй Закон был подписан 24 декабря 1996 года вследствие принятия Конституции и нового налогового законодательства.

В 1997 году внедрена новая бюджетная классификация доходов и расходов, позволившая связывать расходы бюджетов с выполнением программ. В апреле 1999 года принят третий Закон «О бюджетной системе» [1].

Произведено разделение доходной части между республиканским и местными бюджетами по видам поступлений, разграничены государственные функции. В декабре 2007 года в РК была утверждена Концепция по внедрению системы государственного планирования, ориентированного на результаты. На основе данной концепции в 2008 году был принят новый Бюджетный кодекс РК, который заложил законодательную основу перехода к бюджетированию, ориентированному на результат, включая принятие указа Президента РК «О системе государственного планирования в РК». Осуществлен переход от бюджетного планирования на один год на трехлетний бюджет, который стал основой новой модели государственного планирования [2].

Бюджетное законодательство Республики Казахстан основывается на Конституции Республики Казахстан, состоит из настоящего Кодекса и иных нормативных правовых актов, принятие которых предусмотрено настоящим Кодексом. Бюджетное законодательство Республики Казахстан действует на всей территории Республики Казахстан и распространяется на всех физических и юридических лиц.

Кодекс Республики Казахстан от 4 декабря 2008 года № 95-IV регулирует бюджетные, межбюджетные отношения, устанавливает основные положения, принципы и механизмы функционирования бюджетной системы, образования и использования бюджетных средств, а также формирование и использование Национального фонда РК. Положения настоящего Кодекса, касающиеся государственных учреждений, не распространяются на Национальный Банк Республики Казахстан и государственные учреждения, финансируемые из бюджета (сметы расходов) Национального Банка Республики Казахстан, за исключением случаев, предусмотренных настоящим Кодексом. В состав бюджетной системы каждой страны входят различные бюджеты по их устройству. Так, в состав бюджетной системы РК входят: республиканский бюджет, местные бюджеты (областные, городские, районные) [3].

Система местных бюджетов обусловлена государственным устройством и соответствующим административно-территориальным делением. Местные бюджеты представляют второй уровень бюджетной системы Республики Казахстан и содержат областной бюджет, бюджет города республиканского значения, столицы, бюджет района (города областного значения). Каждый из них представляет собой фонд денежных средств, предназначенный для финансового обеспечения выполнения местными органами власти своих функций.

Состав и структура доходов и расходов местных бюджетов определены положениями Бюджетного кодекса и имеют отдельные особенности: соответствующие источники доходов закреплены за каждым уровнем государственного управления в целях реализации их полномочий; расходы распределены между уровнями бюджетов в соответствии с разграничением полномочий властных структур и необходимостью совершенствования межбюджетных отношений; расходы местных бюджетов должны обеспечиваться соответствующими доходами [4].

Также из местных бюджетов финансируются затраты на содержание администраторов местных бюджетных программ. Затраты на содержание исполнительных органов, финансируемых из местного бюджета устанавливаются исходя из лимита штатной численности и нормативов текущих затрат на одного работника, утвержденных местными исполнительными органами. Не допускается содержание администраторов местных бюджетных программ за счет других источников финансирования, кроме соответствующего местного бюджета, если иное не предусмотрено законодательными актами.

С одной стороны, данная мера позволяет обеспечивать контроль соблюдения органами местной власти и управления своих непосредственных функций. При этом важно, чтобы региональные органы управления не становились субъектами предпринимательской деятельности (прикрываясь «общественно значимыми целями» пополнения доходов местного бюджета).

С другой стороны, данная мера обуславливает «объективизм» бюрократизма и «неповоротливость» администраторов программ в процессе их исполнения, а значит и снижение их заинтересованности в повышении эффективности своей деятельности.

Также не допускается установление минимальных, предельных или фиксированных размеров расходов местного бюджета по их отдельным направлениям или по отдельным местным

бюджетным программам в иных нормативных правовых актах, кроме как в решении маслихата о местном бюджете на соответствующий финансовый год. Местные исполнительные органы по решению маслихатов вправе вводить бюджетные программы по другим направлениям деятельности, не противоречащим законодательству и не затрагивающим республиканские бюджетные программы. Средства местных бюджетов, связанные с внешнеэкономической деятельностью и установленные в соответствии с запланированным изменением обменного курса национальной валюты, расходуются по официальному обменному курсу национальной валюты на момент их выделения. Финансовые средства, необходимые для осуществления органами местного самоуправления отдельных государственных полномочий, ежегодно предусматриваются в республиканском бюджете [5]. Увеличение расходов или уменьшение доходов органов местного самоуправления, возникшие в результате решений, принятых республиканскими органами, компенсируются органами, принявшими решения. Размер компенсации определяется одновременно с принятием соответствующего решения.

Решения органов государственных власти, влекущие дополнительные расходы органов местного самоуправления, реализуются ими в пределах переданных в качестве компенсации средств.

В процессе бюджетного регулирования местных бюджетов органы государственной власти гарантируют: право представительных органов местного самоуправления самостоятельно определять направления использования средств местных бюджетов; распоряжаться свободными остатками средств местных бюджетов, образовавшимися в конце финансового года в результате увеличения поступления доходов или уменьшения расходов; компенсацию увеличения расходов или уменьшения доходов местных бюджетов, возникших в результате принятия республиканских законов.

Представительные органы местного самоуправления наделены следующими правами: устанавливать местные налоги и сборы и предоставлять льготы по их уплате в соответствии с республиканскими законами; в соответствии с законодательством РК принимать решения об установлении или отмене местного налога и сбора, о внесении изменений в порядок его уплаты.

Существующий порядок формирования местных бюджетов следует пересмотреть путем разграничения поступления отдельных налогов (НДС, корпоративный подоходный налог) между республиканским и местным бюджетом в определенной пропорции, которая позволит регионам самостоятельно формировать собственную базу.

В ходе проведения бюджетной реформы были четко определены границы в бюджетной сфере, разделены функции между центральными органами, а также между центральными и местными органами власти, законодательно утверждено распределение направлений расходования бюджетных средств, поступлений между республиканским и местными бюджетами, осуществлен переход к среднесрочному прогнозированию основных параметров государственного бюджета [6].

Расходы региональных (местных) бюджетов зависят от бюджетной политики государства и степени децентрализации управления социальной сферой. Финансирование социальных программ - это наиболее крупная часть бюджетных расходов и является решающим фактором для аккумулирования финансовых ресурсов в бюджете соответствующего уровня финансовой ответственности. Расходы региональных (местных) бюджетов подразделяют на: текущие или эксплуатационные, инвестиционные или капитальные вложения. И, соответственно, формируются бюджет текущих затрат и бюджет развития. Бюджет текущих затрат, как правило, финансируется за счет налоговых и неналоговых поступлений. Основными источниками для финансирования бюджета развития являются субвенции, местные займы, пожертвования. Распределение и закрепление расходов между бюджетами разных уровней производится по согласованию органов государственной власти и утверждается соответствующими нормативными актами [7].

Если в законодательных или других правовых актах установлены бюджетные обязательства, реализуемые из бюджетов различных уровней, то имеет место разграничение расходных полномочий по финансированию каждого вида обязательств между бюджетами различных уровней. Таким образом, расходы бюджетов различных уровней имеют серьезные различия,

обусловленные разграничением полномочий и предметов ведения между различными органами власти и управления.

Таким образом, по результатам исследования формируются следующие выводы:

- Казахстан в современном развитии отражается на зависимости между уровнем модернизации и объемом налоговых поступлений, так как относится к группе стран с низким уровнем налогообложения и инновационной активности. В то же время предлагается ускорить разработку инновационных технологий и их внедрение во всех сферах государственного регулирования, в частности, в государственном налоговом аудите.

- трансформация института государственного налогового аудита в рамках инновационного развития требует создания эффективной системы налогового контроля, которая направлена на использование современных инструментов, способствующих повышению прозрачности экономики и ускорению обмена информацией.

Литература

1. Закон «О бюджетной системе» от 1 апреля 1999 года № 357
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 июня 2014 года № 728 «Программа развития регионов до 2020 года»
3. Нурумов А.А., Кадырова М.Б. Бюджетная система Республики Казахстан: учебное пособие.- Астана: КазГЮУ Консалтинг, 2012 г.- 238 с.
4. Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» от 25 декабря 2017 года № 120-VI ЗРК.
5. Бюджетная система и бюджетное устройство// Финансы: учебники и учебные методические пособия URL: <http://uchebnik.kz>
6. Ширкевич Н.А. Местные бюджеты. – М.: Финансы и статистика, 2009 г. – 360 с.
7. Киселев М.В., Михайлова Н.А. Структура бюджета. – М.: Финансы и статистика, 2015 г. – 520 с.

Андатпа

Бұл мақалада мемлекеттік салық аудитін және экономиканы дамытудың қазіргі жағдайында салықтық әкімшілендіруді жетілдіру бойынша ғылыми-практикалық ұсынымдарды іске асыру тетігінің теориялық тәсілдері қарастырылды. Авторлар зерттеу барысында Қазақстан Республикасының мысалында мемлекеттік салық аудиті тиімділігінің әдіснамасына баға берді. Мемлекеттік салық аудитін қазіргі заманғы дамытудың негізгі бағыттары және енгізу салдарларының сценарийін талдау айқындалды. Сондай-ақ, мақалада авторлар бюджет жүйесінің тиімділігін бағалау әдістемесін әзірлеу және оны заманауи құралдар негізінде жетілдіру тәсілдерін анықтау мәселелерін қарастырды.

Annotation

This article discusses the theoretical approaches of the mechanism of implementation and scientific and practical recommendations for improving the state tax audit and tax administration in modern conditions of economic development. In the course of the study, the authors assessed the methodology of the effectiveness of the state tax audit on the example of the Republic of Kazakhstan. The main directions of the modern development of the state tax audit and the analysis of the scenario of the consequences of implementation are determined. Also in the article, the authors considered the issues of developing a methodology for assessing the effectiveness of the budget system and determining approaches to its improvement based on modern tools.

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье рассмотрены теоретические и практические вопросы применения упрощенных налоговых режимов в Республике Казахстан. Раскрыты условия применения упрощенных налоговых режимов. Проведен анализ изменения в налоговом законодательстве для субъектов предпринимательства. Упрощенная система предполагает, что один налог заменяет уплату нескольких основных налогов. Также при упрощенном режиме применяется пониженная ставка налогообложения. Вместе с тем, существуют неудобства, отрицательно влияющие на развитие бизнеса. В статье уделяется внимание преимуществам и недостаткам упрощенных налоговых режимов.

Ключевые слова: индивидуальный предприниматель, налоговые льготы, предпринимательская деятельность, патент, режимы налогообложения, система налогообложения, упрощенная декларация.

Кілт сөздер: жеке кәсіпкер, салық жеңілдіктері, кәсіпкерлік қызмет, патент, салық салу режимдері, салық салу жүйесі, оңайлатылған декларация.

Keywords: individual entrepreneur, tax benefits, entrepreneurial activity, patent, taxation regimes, taxation system, simplified declaration.

На сегодня в налоговом законодательстве Казахстана все налоговые режимы можно поделить на две группы:

- общеустановленный режим;
- специальные налоговые режимы или СНР (мобильное приложение, патент, розничный налог и др). К этой группе относится, пожалуй, самый распространенный режим в нашей стране – упрощенная декларация. Данный режим действительно подразумевает упрощенный вариант отчетности и в целом имеет относительно низкую налоговую нагрузку. Однако, далеко не все субъекты среднего и малого бизнеса могут его использовать: для этого, необходимо соответствовать определенным параметрам.

Таблица 1

Виды и условия специальных налоговых режимов для предпринимателей в Казахстане*

№	Вид СНР	Критерий ограничения	Минимальный порог	Ограничение	максимальный порог, в МРП	в тенге
1	СНР на основе патента	Доход за год	нет	Отсутствие работников	3 528 МРП	10 806 264 тг.
2	СНР на основе упрощенной декларации	Численность работников Доход за полугодие	нет	30 человек	24 038 МРП	73 628 394 тг.
3	СНР с использованием фиксированного вычета	Численность работников	нет	50 человек	144 184 МРП	441 635 592 тг.
4	СНР с использованием мобильного приложения	Доход за год	Ограничение по видам деятельности	отсутствие работников	-	-
5	СНР розничного налога (субъекты МСБ)	Численность работников Доход за год	нет	250 человек	3 000 000 МРП	9 189 000 000 тг.

* Составлено автором на основании источника [1]

В соответствии с законами Республики Казахстан применение данного режима возможно только при одновременном соблюдении нескольких условий:

- общее число сотрудников - не более 30 человек;
- отсутствие филиалов, торговых точек и других облагаемых объектов в других городах и/или населенных пунктах;
- полугодовой оборот компании не должен превышать 24 038 МРП или 73 628 394 тг [1].

Согласно статье № 683 Налогового Кодекса Республики Казахстан, если компания не соответствует хотя бы одному из перечисленных параметров, она автоматически переходит на общеустановленный режим [3]. Исходя из этого, следует логичный вывод: максимальный доход для ИП на упрощенке за полгода не должен превышать 74 млн тг. Тем не менее, существует весьма законный способ увеличить пороги без дополнительных налоговых выплат. Прежде чем рассказать о нем, давайте посмотрим, какие налоги предусмотрены на индивидуальных предпринимателей на СНР упрощенная декларация.

Размер налоговых выплат (с учетом внесенных изменений, вступивших в силу с 1 января 2022 года) для индивидуальных предпринимателей с сотрудниками и без разнятся между собой, поэтому рассмотрим каждый из случаев по отдельности. Для ИП на упрощенке без работников разработана следующая сетка по уплате налогов за себя.

- ИПН и социальный налог выплачивается всего один раз в полгода не позднее 25 августа и 25 февраля в размере 3% от дохода.
- Каждый месяц до 25 числа предприниматель обязан выплачивать обязательные пенсионные начисления и соц.отчисления (ОПВ и СО) за себя до 25 числа каждого месяца в размере 13,5% от зарплаты.
- Ежемесячные выплаты за медицинское страхование (ВОСМС) со ставкой 5% от 1,4 МЗП (4 200 тг. по расчетам в 2022 году).

В соответствии с законодательством нашей страны налоговые отчисления индивидуального предпринимателя включают в себя выплаты и за работников. Размер отчислений зависит от зарплаты каждого сотрудника в отдельности.

- 10% - ИПН;
- 10% - обязательные пенсионные взносы;
- 3,5% - СО;
- 5% - ОСМС и ВОСМС.

Данные выплаты должны осуществляться в установленные сроки, закрепленные в НК РК, а именно до 25 числа следующего месяца после отчетного. Например, выплаты за март будут реализовываться до 25 апреля.

Стать плательщиком НДС можно как добровольно, так и принудительно. Если бухгалтер компании понимает, что превышает установленный годовой порог по доходам в 20 000 МРП (61 260 000 тг.), то тогда необходимо принять решение о добровольном переходе на НДС. В противном случае этот процесс все равно произойдет. Ставка налога на добавленную стоимость составляет 12%.

Итак, как уже говорилось ранее, СНР на основе упрощенной декларации выделяется среди других сравнительно простой отчетностью. Она сдается всего один раз в полугодие в виде 910.00 формы не позднее 15 августа (первое полугодие) или 15 февраля (второе полугодие). При этом данный процесс можно автоматизировать [2].

Например, с использованием онлайн-касс Nurkassa отправка будет осуществляться самим сервисом, что позволит вам всегда вовремя сдавать отчетность. Те сферы бизнеса, которые до 1 января 2023 года получили освобождение по уплате налогов (ИПН и СН) все равно должны заполнять 910.00 форму. В случае, если ИП по упрощенке является плательщиком НДС, оно должно ежеквартально заполнять форму 300.00 за налоговый период. Также существует законный способ оптимизации налоговой нагрузки. И он подойдет только тому бизнесу, который имеет форму ИП и использует режим упрощенной декларации. Дело в том, что для таких предпринимателей государство ввело налоговые льготы, в рамках которых полугодовой лимит по доходам увеличивается с 24 тыс. МРП до 94 тыс. МРП (или 288 млн. тг.), а предел переход по НДС с 20 тыс. МРП поднимается до 144 тыс. МРП (или 442 млн. тг.). Таким образом, можно увеличить прибыль до 288 млн. тг. за полгода, и при этом все еще оставаться на упрощенке. Для

того, чтобы воспользоваться такой возможностью нужно выполнить всего одно условие - подключить трехкомпонентную интегрированную систему (сокр. ТИС).

ТИС - это программный комплекс, состоящий из онлайн-кассы, POS-терминала и системы учета товаров. Взаимодействие и взаимоконтроль данных компонентов позволяет сервису одновременно справляться с впечатляющим количеством задач и систематизировать получаемые при этом данные. Сегодня на рынке Республики Казахстан представлено всего два официально зарегистрированных разработчиком ТИС, одним из которых является ТИС Prosklad. ТИС Prosklad прост в использовании и установке: обучение по работе с программой записано в виде коротких видеороликов, просмотрев которые налогоплательщик сможет уже через сутки приступить к его использованию.

Кроме этого введено много нового в отношении других налогоплательщиков – предпринимателей. К примеру, в дальнейшем иностранные интернет-компании будут платить налог на добавленную стоимость, юридические и физические лица, занимающиеся цифровым майнингом, также будут платить налоги. Кроме того, для предпринимателей введена обязательная фискализация мобильных переводов, используемых в предпринимательской деятельности.

С 1 января 2022 года вступили в силу нормы Налогового кодекса, обязывающие иностранные интернет-компании платить налог на добавленную стоимость (НДС) с проданных физическим лицам на территории Казахстана товаров и оказанных им услуг. По данным Министерства национальной экономики, все иностранные компании, продающие товары и услуги через онлайн-платформы, начали платить НДС в бюджет Казахстана. Напомним, размер НДС составляет 12% от стоимости проданных товаров и услуг, при этом это не относится к казахстанским налогоплательщикам [3]. «Порядок платежей очень простой. Компании не будут регистрироваться для налогообложения. В упрощенном порядке они будут направлять в налоговые органы письма с уведомлением о готовности к выплате НДС». Процесс администрирования осуществляется на основе данных банков второго уровня о суммах, переведенных иностранными интернет-компаниями. Для целей администрирования предлагается определить понятие Merchant ID или MID являющееся единым набором знаков, соответствующих иностранной компании, в качестве получателя платежей и денежных переводов, с использованием платежных систем. Merchant ID – один из реквизитов, выдаваемых иностранными интернет-компаниями. По нему банки проводят соответствующие платежи и денежные переводы. Как сообщает Министерство национальной экономики, это международная практика. В ходе рассмотрения вопроса изучался опыт стран Европы, а также соседних России и Беларуси. По прогнозу Министерства, поступления от НДС в бюджет ежегодно будут составлять 2 млрд тенге.

Согласно законодательства о введении платежа за цифровой майнинг, с 1 января 2022 года юридические и физические лица, занимающиеся цифровым майнингом, должны платить налог. Платеж взимается с объемов электроэнергии, потребленной при производстве криптовалюты. Так с 1 киловатт-часа потребленной во время майнинга электроэнергии будет взиматься платеж в размере 1 тенге. Сумма платежа будет исчисляться на основании объема электроэнергии, потребленной во время проведения цифрового майнинга и на основе утвержденной ставки платежа. Отметим, что майнинг – это метод производства криптовалюты. Налогоплательщики должны информировать о результатах своей деятельности уполномоченный орган по вопросам майнинга в Комитете информационной безопасности Министерства цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности.

Планируется, что данные о мобильных платежах лиц, не зарегистрированных в качестве частных предпринимателей, но имеющих признаки предпринимательской деятельности, будут предоставляться лишь начиная с 2025 года. Министерство финансов напоминает, что индивидуальные предприниматели, в рамках действующего моратория, введенного решением Главы государства на три года, освобождены от уплаты налогов с дохода.

Индивидуальные предприниматели могут платить налог с использованием специального мобильного приложения «e-SalyqBusiness». В соответствии с указанными правилами, мобильное приложение облегчит выполнение налоговых обязательств для предпринимателей. С помощью мобильного приложения можно регистрироваться в качестве индивидуальных предпринимателей, исчислять налоговые и социальные платежи. Кроме того, для лиц, использующих специальный налоговый режим, предусмотрено представление формы налоговой отчетности.

Для поддержки отечественных производителей введено понятие - минимальный уровень цен (МУЦ), это новый инструмент торговой политики, введенный для определения цен при расчете налога на добавленную стоимость для импортируемых товаров, которые входят в перечень Министерства торговли и интеграции. Использование минимального уровня цен также началось с 1 января 2022 года. Органы государственных доходов выявили множество нарушений в ходе мониторинга грузов, транспортируемых из стран Евразийского экономического союза. В том числе, стало известно, что цены на ввозимые товары занижаются. Эти факты приводят к потере налога на добавленную стоимость в связи со снижением налоговой базы. Также это приводит к возникновению неравных конкурентных условий для добросовестных предпринимателей и производителей. Введение минимального уровня цен на определенные товары из стран ЕАЭС будет способствовать предотвращению фактов занижения цен на завозимые товары, а также даст возможность взиматься с налоговой базы налог на добавленную стоимость. По данным органов государственных доходов, эта мера направлена на поддержку и защиту отечественных товаропроизводителей.

С 2022 года доходы, направляемые на реинвестирование в новые основные фонды, не облагаются корпоративным подоходным налогом. С целью улучшения инвестиционного климата и развития обрабатывающей промышленности доходы субъектов малого предпринимательства обрабатывающей промышленности, реинвестируемые путем приобретения зданий производственного назначения и строящихся объектов, не облагаются корпоративным подоходным налогом.

В целом, изменения и дополнения, внесенные в налоговое законодательство, направлены на повышение эффективности налогового мониторинга, соблюдение законодательства Республики Казахстан, а также предотвращение уклонения от уплаты налогов.

Литература

1. Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» от 25 декабря 2017 года № 120-VI ЗРК. (Налоговый кодекс) по состоянию на 01.01.2022 г. Официальный сайт Министерства финансов Республики Казахстан. <http://www.minfin.gov.kz>
2. Lukpanova Zh.O. Harmonization and tax stimulation of innovative activity of Kazakhstan in the EEU / Zh.O. Lukpanova, S. K. Kudaibergenova, A.K. Sembekov, N.S. Ulakov, D.D. Iglkova, K.A. Mukasheva // Journal of Advanced Research in Law and Economics. — 2017. — № 4(26). — С. 1193–1199.
3. Сембеков А.К. Анализ реформирования налоговой системы Республики Казахстан в условиях интеграции в ЕАЭС / А.К. Сембеков, Ж.О. Лукпанова // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Экономика. — 2016. - № 2(82). — С. 255–261.
4. Sembekov A.K., Lukpanova Zh.O., The tax policy of the Republic of Kazakhstan in the context of modernization // Bulletin of the Karaganda University. Economics series, 2020. - №2(98). - Pp. 90-99.

Андатпа

Мақалада Қазақстан Республикасында жеңілдетілген салық режимдерін қолданудың теориялық және практикалық мәселелері қарастырылған. Оңайлатылған салық режимдерін қолдану шарттары ашылды. Кәсіпкерлік субъектілері үшін салық заңнамасындағы өзгерістерге талдау жүргізілді. Жеңілдетілген жүйе бір салық бірнеше негізгі салықтарды төлеуді алмастырады деп болжайды. Сондай-ақ оңайлатылған режимде салық салудың төмендетілген ставкасы қолданылады. Сонымен қатар, бизнестің дамуына теріс әсер ететін қолайсыздықтар бар. Мақалада жеңілдетілген салық режимдерінің артықшылықтары мен кемшіліктеріне назар аударылады.

Annotation

The article discusses theoretical and practical issues of the application of simplified tax regimes in the Republic of Kazakhstan. The conditions of application of simplified tax regimes are disclosed. The analysis of changes in tax legislation for business entities is carried out. The simplified system assumes that one tax replaces the payment of several basic taxes. Also, under the simplified regime, a reduced

tax rate is applied. At the same time, there are inconveniences that negatively affect business development. The article focuses on the advantages and disadvantages of simplified tax regimes.

УДК 336.7

Мусина А.А., д.э.н., профессор,
Esil University, г. Нур-Султан

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО БИЗНЕСА

Банковский бизнес был и остается зависимым от состояния экономики в любой стране. Последние годы показали, что мировая ситуация, осложненная пандемией Covid-19, подтолкнула процесс активизации цифровых банковских технологий. Диджитализация банковских технологий имеет как позитивные, так и негативные последствия. В статье показано, как банки Казахстана развивают бизнес в названных условиях и каковы перспективы его дальнейшего развития.

Автор использует различные позиции специалистов и данные Нацбанка РК и регуляторного органа.

Ключевые слова: банк, инфляция, кредитный портфель, проблемные кредиты, банковский надзор, кредитный портфель, Казахстан

Кілт сөздер: банк, инфляция, кредиттік портфель, проблемалық кредиттер, Банктік қадағалау, кредиттік портфель, Қазақстан

Key words: bank, inflation, loan portfolio, problem loans, banking supervision, loan portfolio, Kazakhstan

В последние месяцы 2022 г. наблюдается нарастание геополитической напряженности в мире, ужесточение антироссийских санкций, введение карантинных ограничений в некоторых странах мира, высокий внешний инфляционный фон, ужесточение ДКП в развитых странах и высокие цены на продовольственные и энергетические товары. В этих условиях увеличивается вероятность глобальной рецессии. Все это также привело к ухудшению макрофинансовых условий развития Казахстана в кратко- и среднесрочном периоде, и определенному торможению процессов в банковской сфере.

Касательно макроэкономических показателей достаточно отметить ускорение темпов инфляции. Так, в июле 2022 года годовая инфляция в Казахстане ускорилась, составив 15,0% (в июне – 14,5%). Темпы роста цен на продовольственные товары в июле увеличились до 19,7% г/г (в июне – 19,2%). Темпы роста цен на непродовольственные товары ускорились до 14,2% г/г (в июне – 13,2%). В июле 2022 года месячная инфляция в стране составила 1,1%, что значительно выше среднего показателя июльской инфляции за последние 5 лет (за 2017-2021 годы – 0,3%). За период, начиная с конца 2021 года и до 1 июня 2022 года произошло снижение валютных активов Нацфонда. На 1 января они были \$55,3 млрд, на текущий период – \$53,1 млрд. Также произошло снижение золотовалютных резервов. На 1 января они были \$34,4 млрд тенге, сейчас – \$32,8 млрд. Тем не менее, с начала 2022 года рост ВВП Казахстана составил 3,3%. По словам министра национальной экономики, в январе – июле 2022 темп роста экономики Казахстана составил 3,3%. За указанный период по основным трендам наблюдается высокий рост в реальном секторе, ускорение роста в секторе услуг, сохранение положительного торгового баланса. Рост в реальном секторе составил 3,4%. Деловая активность в сфере услуг ускорилась до 2,5% [1].

Необходимо отметить, что базовая ставка НБ РК с начала 2022 года имеет устойчивую динамику роста также, как и установленный коридор (таблица 1). Таким образом, за первую половину года базовая ставка выросла на 4,25 пункта, что означает удорожание денег в стране.

Таблица 1

Динамика уровня базовой ставки НБ РК с начала 2022 года*

Дата установления ставки	Размер ставки, %	Коридор базовой ставки, %
25.01.2022	10,25	9,25-11,25
24.02.2022	13,5	12,5-14,5
10.03.2022	13,5	12,5-14,5
26.04.2022	14,0	13,0-15,0
07.06.2022	14,0	13,0-15,0
26.07.2022**	14,5	13,5-15,5

** составлено по данным НБ РК – Интернет-ресурс: <https://nationalbank.kz/ru>

* по настоящее время

Как сложившаяся ситуация отражается на банках и их бизнесе? Каковы тренды и тенденции в отрасли? Отметим, что, по информации Нацбанка, активы 22 фининститутов на 1 июля по сравнению с 1 января 2022 года выросли на 1,6 трлн тенге, до 39,2 трлн тенге, объем ссудного портфеля – на 1,1 трлн тенге, до 21,3 трлн тенге. А чистая прибыль, напротив, снизилась на 934,5 млрд тенге, до 354,7 млрд тенге [2].

Если посмотреть тренды последних лет, то можно выделить ряд общих, характерных для разных стран мира, в том числе: стирание границ вследствие влияния глобальных трендов на развитие локальных рынков, что привело к развитию дистанционных каналов и обслуживанию в удаленном режиме, а также к снижению прибыльности банковских учреждений. Вторым значимым трендом можно назвать появление новых игроков на финансовом рынке в лице финтехкомпаний. Последнее стало значимым фактором в повышении требований и ожиданий со стороны клиентов к качеству и оперативности банковских продуктов. В результате растущей конкуренции банки развивают операции посредством мобильных приложений, создавая новые продукты для клиентов, применяемые не выходя из дома или офиса. Успешная диджитализация деятельности приносит определенные результаты и позволяет удерживать достигнутые показатели и увеличивать их в определенных темпах. Так, совокупный объем ссудного портфеля БВУ РК за июнь 2022 года увеличился на 3,2%, или на 656,2 млрд тг, и на 1 июля 2022 до 21,3 трлн тг. На топовую десятку крупнейших банков-кредиторов РК пришлось 20,1 трлн тг, что составило 94,2% от общего объема ссудного портфеля. Месячный рост объема ссудного портфеля у топ-10 БВУ РК составил 3,5%, или 673,8 млрд тг [3].

Среди десятки крупнейших по объемам кредитов банков Казахстана 9 фининститутов показали рост ссудного портфеля по итогам июня 2022 года. Лидирует среди них ForteBank, объем кредитов которого увеличился за месяц сразу на 9,6%, или на 94,2 млрд тг, а ссудный портфель достиг 1,1 трлн тг. Динамика роста ссудного портфеля банка в 3 раза больше, чем в целом в секторе.

Следом идет Евразийский Банк: рост объема кредитов — на 6,7%, или на 59,6 млрд тг, до 948,5 млрд тг. Замыкает тройку лидеров Bank RBK, ссудный портфель которого за июнь вырос на 6,2%, или на 45,7 млрд тг, составив 786,4 млрд тг. Остальные банки, показавшие рост кредитного портфеля: Jusan Bank, Nalyk bank, Хоум кредит банк, Банк ЦентрКредит, Kaspi Bank, Отбасы банк – от 1.1% до 5,1 %. Единственным банком из топовой десятки, чей объем ссудного портфеля уменьшился, оказался Сбербанк, который, как и все российские банки на территории РК, испытывает некоторые трудности.

У прочих банков второго уровня, не входящих в топ-10, совокупный объем ссудного портфеля сократился на 1,4%, или на 17,5 млрд тг, составив на конец июня текущего года 1,2 трлн тг.

В целом по БВУ РК с начала года ссудный портфель вырос на 5,5%. За 6 месяцев 2022-го уменьшение объема кредитов по итогам месяца отмечалось дважды: в январе ссудный портфель БВУ РК сократился на 0,8%, в апреле — на 0,6%.

С ростом объема ссудного портфеля несколько ухудшилось его качество: увеличился объем кредитов с просрочкой платежей, причём сразу на 9%, или на 128,2 млрд тг, за июнь 2022 года. По итогам первого полугодия текущего года объем кредитов с просрочкой платежей составил 1,6 трлн тг, а доля просрочки выросла за месяц с 6,9% до 7,3%. Однако стоит отметить, что лишь три банка из топовой десятки БВУ РК по объёму ссудного портфеля показали спад объёма кредитов с просрочкой платежей. Среди них сразу два лидера по объёму роста кредитов за месяц: так, объём кредитов с просрочкой платежей у ForteBank уменьшился на 0,6%, или на 464 млн тг, до 79,5 млрд тг по итогам июня 2022 года, у Bank RBK — на 0,9%, или на 352,4 млн тг, до 37,3 млрд тг. Третьим стал Kaspi Bank, чей объём кредитов с просрочкой платежей сократился на 0,4%, или на 933,2 млн тг, до 261,3 млрд тг [3].

За первую половину 2022 года объем просроченной задолженности по кредитам в казахстанских банках вырос почти на 101 млрд тенге. По данным Национального банка, на 1 июля 2022 года сумма просроченных займов (свыше 90 дней) составила 769,7 млрд тенге. Это на 100,8 млрд тенге, или на 15%, больше, чем на 1 января 2022 года. Наибольшая доля токсичных ссуд зафиксирована в КЗИ Банке – 13,71%, или 11,6 млрд тенге, от объема кредитов. Далее следуют Jusan Bank – 11,24% (128,7 млрд тенге), ВТБ Банк– 8,4% (9,8 млрд тенге), Eco Center Bank (бывший Альфа-банк) – 8,37% (свыше 13 млрд тенге), Сбербанк – 6,46% (более 96 млрд тенге), Евразийский – 6,39% (60,5 млрд тенге) – и Нурбанк – 5,81% (почти 16 млрд тенге). Вместе с тем доля просроченных займов в Банке Хоум Кредит составляет 5,11% (20,3 млрд тенге), Forte Bank – 4,89% (52,7 млрд тенге), Kaspi Bank – 4,84% (128,2 млрд тенге), Банке ЦентрКредит – 3,59% (58,5 млрд тенге).

Задача сокращения токсичных активов БВУ была и остается актуальной, так как известно, что казахстанские банки должны сократить объем стрессовых активов до 900 млрд тенге к 2026 году.

Оценивая ситуацию в банковском секторе Казахстана, следует остановиться и на ситуации в мире. По мнению специалистов, традиционные банки теряют свой вес в экономике. Так, с 2009 по 2021 гг. их доля в ВВП США сократилась с 4,6% до 3,85%. При этом финтех-компании и альтернативные финансовые игроки продолжают отвоевывать потребителей и наращивать свою капитализацию. Цифровизация стала необходимостью, однако сам по себе перевод процессов в цифровой формат не может обеспечить дифференциацию услуг банка и поддерживать рост выручки. Из-за этого банкам придется творчески переосмыслить, в каких именно операциях и предложениях инновации создадут наибольшую ценность для клиентов. Банки не только пересматривают традиционные взгляды на сервисы и клиентские сегменты, но и открывают новые коллаборативные бизнес-модели. Все чаще они рассматривают собственные технологии как новый продукт и потенциально новый источник доходов. Другой момент, на который обращается внимание, это снижение доверия клиентов к банкам в период с 2018 по 2020 годы. Имеются данные, что лишь 29% (против 43% двумя годами ранее) респондентов полностью доверяли банку в вопросах долгосрочного финансового благополучия. Одна из причин в том, что банки в условиях пандемии перестали очно разговаривать с клиентом. В настоящее время банки ищут способы вернуться к «живым» переговорам с клиентами по существу. Такие задачи по восстановлению прямой коммуникации с клиентом важны и для казахстанских банков, чтобы более глубоко понимать финансовые и эмоциональные обстоятельства и восстановить лояльность и доступность общения.

При этом клиент, уже освоив он-лайн услуги, должен иметь право выбора формы получения услуг. В этой связи важно активно проводить работу по привлечению клиента и его внимания к банку. Здесь важно банкам переходить от продуктового подхода к клиентоориентированности, то есть учитывать индивидуальные потребности клиента в зависимости от стадии и уровня жизненного цикла - возраста, социального статуса и т.п. Этот подход важен для физических лиц, при обслуживании которых необходимо знать и изучать индивидуальные потребности.

В настоящее время многие банки в стремлении привлечь клиентов направили усилия на развитие и внедрение небанковских продуктов и услуг, таких как интернет-покупки, доставка товаров, трэвел-услуги. Возможно, это дает эффект и удобство для обслуживания населения. Тем не менее, уход от традиционных (родовых) продуктов нельзя считать однозначно верным в концептуальном аспекте. В этой связи, целесообразно также активно развивать финансовые услуги населению и корпоративным клиентам, учитывая потребности их жизненного цикла.

Примером могут служить кредитные продукты и продукты финансового рынка, не имеющие достаточного развития в нашей стране.

Как следует развивать банковский бизнес с учетом плюсов и минусов пандемийного периода? Этот вопрос волнует специалистов во всем мире, поскольку ситуация последних лет коснулась банковского бизнеса всех стран. На сегодня в мире создан большой ассортимент цифровых финансовых продуктов, в том числе самых необходимых мобильных приложений, позволяющих получать финансовые услуги. Это позволит банкам успешно конкурировать с услугами финтех-компаний. Другое направление – развивать нефинансовые продукты, которые пользуются спросом у клиентов, позволяющие развивать и расширять участие банка в эко-системах.

Вместе с тем нецелесообразно говорить о полном переходе к услугам без очных контактов с клиентами. Для этого нужен определенный период, обусловленный сменой поколений клиентов, которые не будут нуждаться в прямых контактах с банковскими специалистами.

Актуальным аспектом для банков являются платежные технологии. Потребители уже считают само собой разумеющимся, что они могут платить и получать деньги в любом месте и в любое время. Отрасль уже на грани того, чтобы дать им возможность платить любым удобным им способом. Регуляторы подталкивают рынок к устранению ограничений на доступные для потребителя методы платежа, как, например, в Китае и Индии, и к использованию единых стандартов. Развитие открытых платежных инфраструктур на уровне стран или даже регионов, как в Европе, будет катализатором изменений и обеспечит лучшую связь между инвестициями и инновациями. Вызывает определенный интерес проработка темы национальных розничных цифровых валют. В 2022 году появятся результаты пилотирования цифрового рубля в России и новых пилотных экспериментов с цифровым тенге в Казахстане, которые определяют перспективы внедрения розничных цифровых валют на рынках региона и продемонстрируют первые возможности их использования банками этих стран [4].

Предполагая новые тренды в развитии банковского бизнеса, следует учитывать, что постепенное снижение ограничений, связанных с пандемией, и восстановление мировых цен на нефть будут способствовать росту ВВП и улучшению операционных условий для банков и их заемщиков. Тем не менее, условия для ведения бизнеса по-прежнему будут сложными, поскольку периметр государственной поддержки постепенно сужается, а восстановление экономики происходит неравномерно. Цифровая трансформация банковских моделей продолжится в сторону развития эко-систем. Главным трендом банковского сектора станет открытая экосистема и партнерские отношения, а также слияние банковской структуры с другими отраслями. Телеком, розничные и торговые компании все больше начинают сотрудничать с банками, как и банковская структура все больше участвует в этих отраслях.

По мнению специалистов, 2022 будет отличаться еще большей активностью участников банковского сектора. Те, кто не успел трансформироваться под реалии рынка, будут исчезать, конкуренция будет еще более жесткой, учитывая цифровизацию бизнесов многих банков. На рынке будут появляться все больше финтех-компаний, а также новых микрофинансовых организаций, которые еще больше активизируют конкуренцию на банковском рынке. Банки будут чаще уходить в стратегические партнерства с компаниями, которые нуждаются в банковских продуктах, и наоборот, банки будут нуждаться в них для расширения спектра своих услуг. Консолидация банковского сектора будет продолжаться как внутри самой индустрии, так и за ее пределами [5].

Банковские аналитики однозначно предполагают усиление регуляторного надзора в части совершенствования банковских риск-метрик, различных методологий стресс-тестирования и проведение дальнейших мероприятий, направленных на комплексный анализ финансовой устойчивости банков. В этой связи отметим, что в «Основных приоритетах надзорной политики банковского сектора на 2022 год» указано, что Агентство РК по регулированию и развитию финансового рынка продолжит работу по повышению прозрачности и доверия к банковскому сектору и оценке финансовой устойчивости банковского сектора через выстраивание комплексной модели надзорного процесса. Агентство будет осуществлять дальнейшее совершенствование надзорного процесса по методологии SREP (Supervisory Review and Evaluation Process) и развитие приоритетных надзорных инструментов AQR и надзорного стресс-тестирования [6].

В 2022 году Агентством будет продолжена следующая работа;

- имплементация регулярной оценки активов (AQR) и надзорного стресс-тестирования в процессе ежегодной надзорной оценки SREP. AQR, стресс-тестирование, дополняя анализ SREP, что будет давать полную картину финансового состояния банков и позволит регулятору применять надзорные меры для покрытия всех рисков, которым подвержен банк;
- регулярная оценка качества активов (AQR) - с 2022 года станет частью надзорного процесса;
- ежегодное надзорное стресстестирование по расширенному перечню банков в соответствии с периметром AQR;
- выработка практики применения мотивированного надзорного суждения в надзорной деятельности.

В дополнение, в 2022 году ожидается принятие законодательных поправок, предполагающих расширение применения Агентством мотивированного надзорного суждения в надзорном процессе, что позволит повысить эффективность банковского надзора и регулирования.

В заключение проведенного исследования следует обратить внимание на определенную нехватку специалистов в области банковских технологий, инженерии, данных и безопасности, что актуализирует проблему подготовки и переподготовки банковских работников. Внедренный дистанционный формат работы банковских учреждений вызывает необходимость переориентации образовательных программ по специальности, поскольку банковская практика показывает необходимость совершенно иного образа мышления и стиля работы банкиров. В этом вопросе необходимо координировать усилия банковских и образовательных учреждений.

Литература

1. Доклад министра МНЭ// Интернет-ресурс: <https://www.zakon.kz/6022330-s-nachala-goda-rost-vvp-kazakhstan-sostavil-33.html>.
2. Текущее состояние банковского сектора на 1 июля 2022 года// Интернет-ресурс: <https://nationalbank.kz/ru>.
3. 9 из 10 крупнейших банков-кредиторов РК нарастили свой ссудный портфель// Интернет-ресурс: <https://businessmir.kz/2022/08/11>.
4. 10 трендов банковского бизнеса в 2022// Интернет-ресурс: <https://profit.kz/articles/14742/10-trendov-bankovskogo-biznesa-v-2022/>
5. Что ждет банковский сектор в 2022 году//Интернет-ресурс: <https://kz.kursiv.media/2021-12-29/chto-zhdet-bankovskiy-sektor-v-2022-godu/>.
6. Основные приоритеты надзорной политики банковского сектора на 2022 год//<https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/details/273756?lang=ru>.

Андатпа

Банк бизнесі кез-келген елдегі экономиканың жағдайына тәуелді болды және солай болып қала береді. Соңғы жылдары covid-19 пандемиясымен күрделенген әлемдік жағдай сандық банктік технологияны жандандыруға итермелегенін көрсетті. Банктік технологияларды цифрландырудың оң және теріс салдары бар. Мақалада Қазақстан банктерінің аталған жағдайларда бизнесті қалай дамытатыны және оны одан әрі дамыту перспективалары көрсетілген. Автор мамандардың түрлі ұстанымдары мен ҚР Ұлттық Банкі мен реттеуші органның деректерін пайдаланады.

Annotation

The banking business has been and remains dependent on the state of the economy in any country. Recent years have shown that the global situation, complicated by the Covid-19 pandemic, has pushed the process of activating digital banking technologies. Digitalization of banking technologies has both positive and negative consequences. The article shows how the banks of Kazakhstan develop business in these conditions and what are the prospects for its further development. The author uses various positions of specialists and data from the National Bank of the Republic of Kazakhstan and the regulatory body.

Мақыш С.Б., э.ғ.д., профессор
Бузаубаева П.Н., «*Bolashaq*» академиясы аға оқытушысы
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ БЕЛГІСІЗДІК ЖАҒДАЙЫНДА ОТАНДЫҚ БАНК СЕКТОРЫНЫҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ

Аталмыш мақалада автор Қазақстан Республикасының банк жүйесінің қазіргі ахуалына сипаттама жасай отырып, оның активтері мен несие портфелінің көлеміне, мерзімі өткен беректерге, меншікті капиталдың көлемі мен ҚР банк секторының шоғырлануы қарастырды. Сондай –ақ банк секторының ҚР-ның экономикасындағы рөліне тоқталып өтті. Автор аталмыш мақалада ҚР банк секторы кірістілігінің көрсеткіштерін саралай отырып, сипаттама жасалды.

Кілт сөздері: банк жүйесі, реттеушілік меншікті капитал, меншікті капитал, жеткіліктілік коэффициент, өтімділік шоктары.

Ключевые слова: банковская система, регуляторный собственный капитал, собственный капитал, коэффициент достаточности, шок ликвидности.

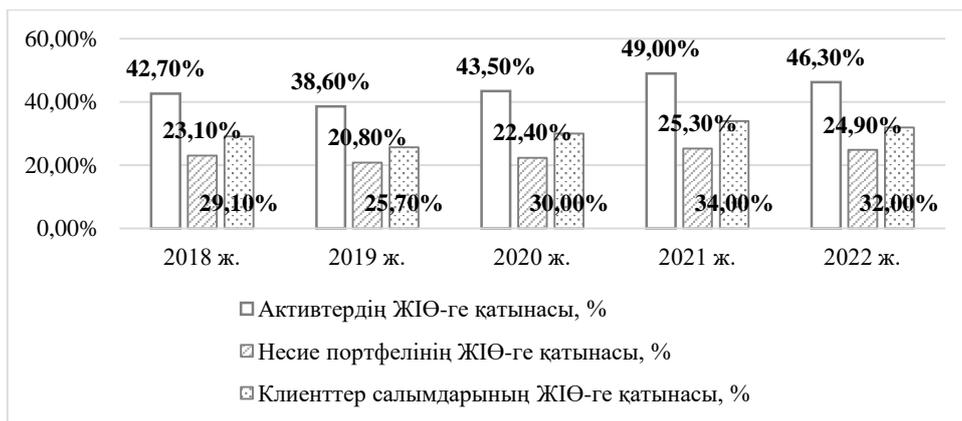
Keywords: banking system, regulatory equity, equity capital, adequacy ratio, liquidity shock.

2019 жылдан бастап әлемдік деңгейдегі COVID-19 пандемиясымен байланысты күйзелістерден кейін, 2022 жылы Қазақстан экономикасы ішкі және сыртқы геосаяси ахуалдың шиеленісуіне байланысты елеулі турбуленттілікке ұшырады. Атап айтқанда Қазақстан Республикасынан қаңтар оқиғасы мен одан кейінгі ақпан айындағы Ресейдің Украинадағы жалғасып жатқан әскери іс-қимылы жағдаймен ерекшеленіп, бұл біздің елімізге де әсерін тигізбей қоймады. Осы орайда ауыртпалықтың басым бөлігі қаржы секторына түстіп, 2022 жылдың ақпан айынан бастап Ресейдің еншілес банткеріне салынған санкциялар аясында клиенттер қаражатының басқа банктерге кетуіне және өз міндеттемелері бойынша төлемдерді орындауына байланысты ресейлік банктердің өтімділігіне қысым күшейе түсті. Сондай –ақ бірқатар ресейлік банктерге қатысты санкциялар енгізілгеннен кейін халықаралық рейтингтік агенттіктер ҚР-да жұмыс істейтін үш еншілес ресейлік банктердің (Сбербанк, Альфа-Банк, ВТБ Банкі) рейтингтерін төмендетті.

Бұл ретте, Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің деректері бойынша енгізілген санкциялардың тікелей қазақстандық банктерге теріс әсері байқалмайды делінген. Бұған статистикалық дәлел ретінде келесіні атап өтуге болады: 2022 жылғы 24 ақпан мен 11 наурыз аралығында екінші деңгейдегі банктер клиенттерінің салымдары 586 млрд теңгеге немесе 2,2% - ға ұлғайып, 26,8 трлн теңгені құрады. ҚР ЕДБ депозиттерінің өсуі-жүйенің жалпы тұрақтылығының көрсеткіштерінің бірі болып есептеледі. Қаржы институттарына осындай турбуленттілікке төтеп беруі капиталдың және өтімділіктің уақтылы қалыптастырылған қорлары мүмкіндік береді: ағымдағы сәтте ҚР ЕДБ-нің меншікті капиталы ең төменгі нормативтік талаптардан едәуір асып түседі және салымшылар үшін тәуекелдерді жабады. Сонымен қатар ресейлік банктердің отандық банк жүйесіндегі активтерінің үлесі 1,3%-ды құрауда.

2022 жылғы 1 шілдедегі жағдай бойынша Қазақстан Республикасында 22 банк жұмыс істейді, оның ішінде шетелдік қатысумен 13 банк, оның ішінде 11 еншілес банк, 100% мемлекет қатысатын 1 банк бар.

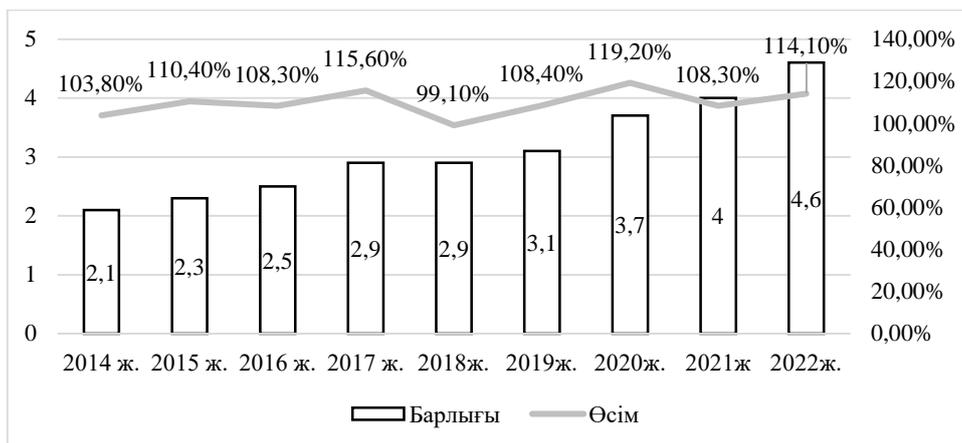
Банк секторының ҚР-ның экономикасындағы рөлін төмендегі суретте бейнеленген.

Сурет 3. Банк секторының ҚР экономикасындағы рөлі, %

Банк секторының ҚР-ның экономикасындағы рөлін анықтау үшін оның активтерінің ЖІӨ-ге қатынасынан байқауға болады, 2018-2022 жылдары банк секторы активтерінің ЖІӨ-ге қатынасы 42,7%-дан 46,3%-ға дейін өскен. Ал несие портфелінің ЖІӨ-ге қатынасы 2018-2022 жылдары 23,1%-дан 24,9%-ға өсті және банк секторындағы клиенттер салымдарының ЖІӨ-ге қатынасы 2018-2022 жылдары 29,1%-дан 32,0%-ға дейін өскені байқалуда.

Келесі кезекте отандық ЕДБ-дің меншікті капиталының көлеміне тоқталып өтелік.

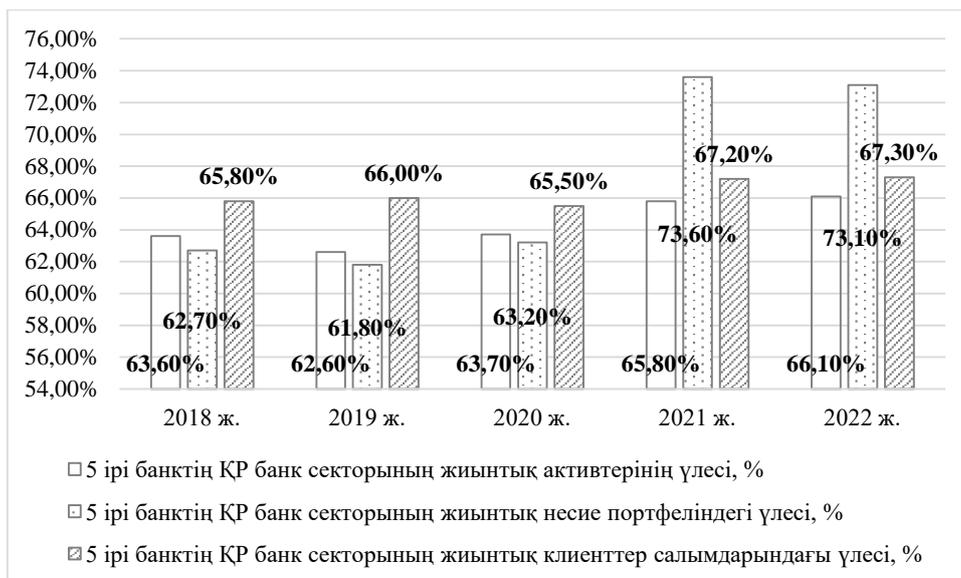
Сурет 1. 2014-2022 ж. ҚР ЕДБ-дің меншікті капиталының көлемі

2014-2022 жылдар аралығында банк секторының меншікті капитал көлемі 2,1 трлн.теңгеден 4,6 трлн.теңгеге дейін өсіп, өсім 2 есе артқандығын байқауға болады. 2022 жылғы қаңтар айының қорытындысы бойынша меншікті капитал сомасы 4,6 трлн теңгені құрады, 2021 жылдың кезеңінің қорытындысы бойынша 14,1% - ға артық.

Тұтастай алғанда, елдің банк секторының капитал қорының жеткіліктілігі қалыпты деңгейде. Негізгі капиталдың жеткіліктілік коэффициенті (к1) 19,3%, меншікті капиталдың жеткіліктілік коэффициенті (к2) — 23,3% деңгейінде қалыптасты, бұл жүйе бойынша орташа алғанда заңнамада белгіленген нормативтерден айтарлықтай асып түседі.

Екінші деңгейдегі банктердің сондай-ақ шамамен 11,6 трлн теңгені немесе активтердің 31,3% - ын құрайтын өтімділігі жоғары активтерінің елеулі қоры бар. Капитал қорының және өтімділігі жоғары активтердің жоғары деңгейі банктерге қаржы нарығында туындаған күйзелістерді еңсеруге және өз міндеттемелеріне толық қызмет көрсетуге мүмкіндік береді.

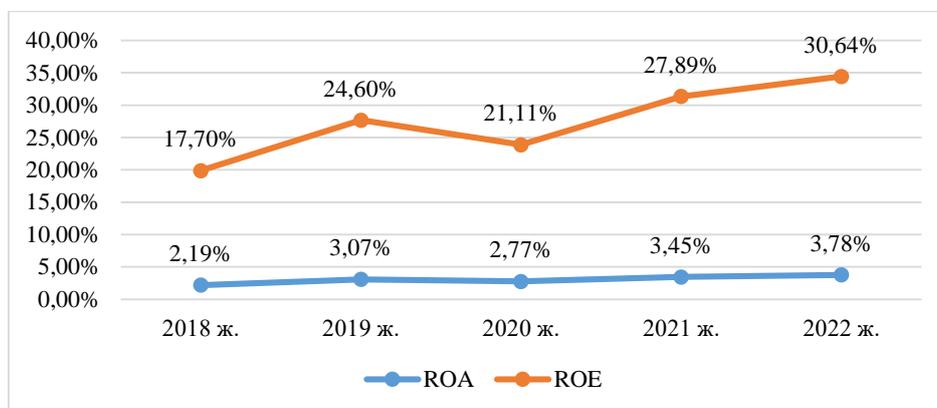
ҚР банк секторының шоғырлануына қатысты ақпаратты төмендегі суреттен байқауға болады.

Сурет 2. 2018-2022 жж. ҚР банк секторының шоғырлануы

ҚР-дағы 5 ірі банктің банк секторындағы жиынтық активтерінің үлесі 2018-2022 жылдары 63,6%-дан 66,1%-ға дейін өсті. Сондай –ақ 5 ірі банктің банк секторындағы жиынтық несиелік портфеліндегі үлесі 2018-2022 жылдары 62,7%-дан 73,1%-ға дейін өскен және 5 ірі банктің банк секторындағы жиынтық салымдардағы үлесі 2018-2022 жылдары 65,8%-дан 67,3%-ға дейін өскен. Қазіргі таңда отандық ең 5 ірі банктің құрамын «Халық Банк» АҚ, «Сбербанк» ЕБ АҚ, «Kaspi bank» АҚ, «Отбасы банк» АҚ және «Jusan Bank» АҚ құрауда.

Келесі кезекте ҚР банк секторы кірістілігіне қатысты көрсеткіштерін төмендегі суреттен бейнеленген.

Сурет 4. 2018-2022 жж. ҚР банк секторы кірістілігінің көрсеткіштері, %

Табыс салығын төлегенге дейінгі таза кірістің жиынтық активтерге қатынасы (ROA) 2018-2022 жылдар аралығында 2,19%-дан 3,78%-ға дейін өскен. Ал табыс салығын төлегенге дейінгі таза кірістің баланс бойынша меншікті капиталға қатынасы (ROE) 2018-2019 жылдар аралығында 17,7%-дан 24,6%-ға дейін өсіп, 2020 жылы 21,1%-ға дейін төмендеп, 2021-2022 жылдары 27,8%-дан 30,6%-ға дейін өскені байқалуда.

Келесі кезекте ҚР банк секторындағы NPL-дің үлесі төмендегі кестеде сипатталған.

Сурет 1. 2018-2022 жж. ҚР банк секторы несие портфеліндегі NPL, %

Банк секторының несие портфеліндегі NPL үлесі 2018-2019 жылдары 7,9%-дан 8,2%-ға дейін өссе, 2020 -2022 жылдары 7,9%-дан 3,3%-ға дейін төмендеген.

2022 жылғы 4 шілдеде Мемлекет басшысы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне стрестік активтер нарығын дамыту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңына (бұдан әрі – Стрестік активтер нарығын дамыту жөніндегі заң) қол қойды, ол 2022 жылғы 4 қыркүйекте қолданысқа енгізілді. Бұл Заң Агенттіктің банк жүйесіндегі стрестік активтер деңгейін төмендетуге бағытталған жұмысының қисынды жалғасы болып табылады.

Сондай –ақ 2019 жылы агенттік активтердің сапасына тәуелсіз бағалау жүргізді, оның нәтижесінде стрестік активтердің үлесі банктердің несие портфелінің 21%-ы деп бағаланды. Анықталған шығындарды өтеу үшін банктер 554 млрд теңге қосымша провизиялар қалыптастырып, 128 млрд теңгеге қосымша капиталдандыруды жүзеге асырды.

Қазіргі уақытта 13 банк стрестік активтерді 2,7 трлн теңгеден 0,9 трлн теңгеге дейін азайту бойынша 2020-2026 жылдар аралығындағы кезеңге жеке қадағалау жоспарларын іске асыруда. Банктер бұл жоспарларды мерзімінен оза отырып орындауда. Бүгінгі күні жоспарлардың орындалуы 60%-ды құрайды. Жоспарды іске асыра бастаған сәттен бастап 01.07.2022 жылға дейін бұл банктер 693 млрд 407 млн теңге сомаға жұмыс істемейтін қарыздарды есептен шығарған болатын.

2022 жылы банктер жеке тұлғалардың проблемалық қарыздарының ағымдағы деңгейін төмендету жөнінде жеке жоспарлар жасасты. Банктер 2023 жылдың соңына қарай 331 млрд теңге сомаға шамамен 634 мың қарыз алушыны, оның ішінде халықтың әлеуметтік осал топтарына (ХӘОТ) жататын жалпы сомасы 41,7 млрд теңге болатын 84,5 мың қарыз алушыны реттеу жөніндегі іс-шаралармен қамтуды жоспарлап отыр. «Осылайша, қабылданған шаралардың нәтижесінде стрестік активтердің көлемі 7,7 трлн теңгеден 2,5 трлн теңгеге дейін төмендеді, бұл банк жүйесі активтерінің 6%-ын құрайтын болады.

Стрестік активтердің аталған көлемі төлеу мерзімі 90 күннен асқан (997 млрд теңге) кредиттерден басқа қайта құрылымдалған кредиттерді (967 млрд теңге), өндіріп алынған мүлікті (128 млрд теңге) және банктердің стрестік активтерді басқару жөніндегі еншілес ұйымдарының активтерін (366 млрд теңге) қамтиды.

Көрсетілген стрестік активтер негізінен экономикалық айналымға тартылуы қажет кепілдердің тұрақты түрлерімен (жер учаскелері, коммерциялық жылжымайтын мүлік) қамтамасыз етілген.

Осы мақсаттар үшін Стрестік активтер нарығын дамыту жөніндегі заң қабылданды, ол мынадай негізгі бағыттарды қамтиды.

«Заңда стрестік активтерді авторизацияланған сатып алушылардың қолданыстағы тізімін жеке инвесторларды, оның ішінде бейрезиденттерді қосу арқылы кеңейту көзделеді. Бұл мемлекеттің қаражатын тартпай, банктердің баланстарын жұмыс істемейтін кредиттерден тазартудың нарықтық тетігін жасайды», - деп Агенттік Төрағасының орынбасары түсініктеме берді.

Жеке инвесторларға заңды тұлғалардың және дара кәсіпкерлердің қарыздарын сатып алуға рұқсат етіледі. Қарыз алушы – жеке тұлғалардың құқықтарын қорғау үшін Заңда жеке тұлғалардың кредиттерін инвесторларға сату көзделмеген.

Заңда, сонымен қатар, сервистік компаниялар институтын құру көзделеді, олар инвесторларға жұмыс істемейтін кредиттерге қызмет көрсету және басқару қызметтерін көрсетеді. Жеке инвесторларға жұмыс істемейтін кредиттерді сату кезінде сервистік компаниялар институтын енгізу маңызды болып табылады, себебі бұл компаниялардың проблемалық қарыз алушылармен жұмыс істеу бойынша тиісті жұмыс тәжірибесі мен құзыреті болады.

Сервистік компаниялар активтерді сенімгерлік басқаруды жүзеге асыратын, өндіріп алудың жеке стратегияларын әзірлейтін және іске асыратын және стрестік активтердің иелеріне бірқатар қызметтер көрсететін болады, олардың ішінде қарыз шарты туралы ақпаратты жинау, өңдеу, есепке алу, әкімшілендіру, талдау, оның орындалуын мониторингтеу, өндіріп алу процесіне қатысушылармен өзара іс-қимыл жасау, қайта құрылымдауды ұйымдастыру, кепілмен қамтамасыз ету сапасын жақсарту жөнінде шаралар қолдану, қарыз туралы ақпаратты сотта жеке инвестордың мүддесін қорғау, бағалаушылардың, аудиторлардың, заңгерлердің және т.б. қызметтерін тарту және пайдалану.

Сервистік компаниялардың функцияларына банктердің стрестік активтерді басқаруды жүзеге асыратын еншілес ұйымдарына және тиісті тәжірибесі мен құзыреті бар коллекторлық агенттіктерге берілетін болады. Бұдан басқа, заң аясындағы деңгейде сервистік компаниялар үшін капиталдың мөлшері, нарықтағы жұмыс тәжірибесі, мінсіз іскери беделінің болуы және қадағалау шаралары мен санкциялардың болмауы жөнінде жоғары талаптар белгіленетін болады. Агенттік белгіленген талаптарға сәйкес келетін сервистік компаниялардың тізілімін жүргізіп, олар туралы ақпаратты өзінің интернет-ресурсында орналастырады. Бұл қарыз алушылардың құқықтарын қорғаудың қосымша тетігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, себебі аталған ұйымдар Агенттіктің реттеу аясына жатады.

Жоғарыда айтылғандардан басқа, қабылданған Заңда жеке инвесторлар үшін ірі корпоративтік қарыздарды (50 млн теңгеден астам) дербес басқару мүмкіндігі көзделген.

Қарыз алушылардың құқықтары мен мүдделерін қорғау мақсатында Қазақстан Республикасының заңнамасында банктік қарыз және микрокредит шарттары шеңберінде кредитордың қарыз алушымен өзара қарым-қатынасына қойылатын барлық талаптар мен шектеулер жеке инвесторға қолданылған.

Заң банктер мен микроқаржы ұйымдарының балансында өндіріп алынған мүліктің, яғни проблемалық кредитті өтеу есебіне банктің меншігіне өткен мүлік түріндегі стрестік активтің болуы үшін шекті мерзімді 3 жыл деп белгілеуді көздейді.

«Нәтижесінде, қабылданған Заң стрестік активтерді экономикалық айналымға тарту арқылы стрестік активтердің қайталама нарығын дамыту үшін берік негіз жасайды.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің ресми сайты. Қазақстан Республикасының екінші деңгейлі банктер активтерінің сапасын жүйелік деңгейде бағалау нәтижелері бойынша есеп, 2022 жылы 1-2 тоқсан. [Электрон.ресурс].URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/activities/789?lang=ru> (қаралған күні: 15.09.2022)

2. Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің ресми сайты. Банк секторына қолданылған ықпал ету шаралары мен санкциялар. 2022 жж. қадағалап ден қою шаралары. [Электрон.ресурс].URL: <https://finreg.kz/?docid=3235&switch=kazakh&view=new&organization=&organizationtypeid=&kindid=4&typeid=&npatypeid=&startdate=2019-01-01&enddate=2021-12-01> (қаралған күні: 15.09.2022)

3. Талдамалық – ақпараттық сайт Ranking.kz <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/vklady-prodolzhayut-utekat-iz-bankov-kazahstana-kakie-bvu-rk-nesmotrya-na-krizis-v-plyuse> (қаралған күні: 15.09.2022)

Аннотация

В данной статье автор описал текущее состояние банковской системы РК, рассмотрел размер ее активов, кредитного портфеля, просроченную задолженность, размер собственного капитала и концентрацию банковского сектора Республики Казахстан. Он также подчеркнул роль

банковского сектора в экономике РК. В данной статье автор сделал описание показателей рентабельности банковского сектора РК.

Annotation

In this article, the author described the current state of the banking system of Kazakhstan, considered the size of its assets, loan portfolio, overdue debt, the size of equity and concentration of the banking sector of the Republic of Kazakhstan. He also emphasized the role of the banking sector in the economy of the Republic of Kazakhstan. In this article, the author made a description of profitability indicators of the banking sector of the Republic of Kazakhstan.

УДК 336.67

Мухамеджанова А.А., PhD

Esil University, г. Нур-Султан

Дуламбаева Р.Т., д.э.н., профессор

Академия государственного управления при Президенте

Республики Казахстан, г. Нур-Султан

ФАКТОРЫ ДОХОДНОСТИ ИСЛАМСКИХ БАНКОВ

Исламские банки занимают особое место среди всех банков второго уровня, поскольку механизм их функционирования значительно отличается. Однако практика показывает устойчивость и конкурентоспособность исламского банкинга как в одной стране, так и во многих регионах. В статье рассмотрены внутренние и внешние факторы, влияющие на доходность банков второго уровня и особенности исламских банков. На основе анализа источников выявлены такие внутренние факторы доходности коммерческих банков, как размер банка, система управления рисками, ликвидность, эффективность управления, а также внешние факторы (рост ВВП, инфляция, капитализация фондового рынка, процентная ставка, налогообложение и другие). Отмечено, что факторы, влияющие на доходность исламских банков, во многом схожи с факторами доходности других банков второго уровня. Однако в силу специфичности их деятельности, основанной на законах шариата, имеют свои особенности. К специфическим факторам доходности исламских банков относятся несовершенство законодательной базы и инструментов управления ликвидностью банковского сектора, приемлемых для исламских финансовых институтов, отсутствие эффективных инструментов принуждения к выполнению обязательств в части возврата займов или депозитов и другие. Проведен анализ финансовых показателей деятельности двух исламских банков, функционирующих в Казахстане: Al Hilal банка и Заман-Банка, доказывающий эффективность и прибыльность их работы. Предложены пути дальнейшего совершенствования деятельности исламских банков на территории РК: совершенствование законодательной базы, разработка эффективных инструментов принуждения к выполнению обязательств в части возврата займов или депозитов, расширение ассортимента предлагаемых продуктов, совершенствование механизма страхования, подготовка кадров.

Ключевые слова: банки второго уровня, исламские банки, исламский банкинг, факторы доходности, финансовые показатели, инструменты принуждения

Түйін сөздер: Екінші деңгейдегі банктер, ислам банктері, ислам банкингі, кірістілік факторлары, қаржы көрсеткіштері, мәжбүрлеу құралдары

Keywords: second-tier banks, Islamic banks, Islamic banking, profitability factors, financial indicators, enforcement tools

JEL classification: G21

Введение. Волатильность экономических процессов, пандемический кризис, нефтяной кризис и другие неблагоприятные факторы негативно отражаются на национальной экономике и ее структурных составляющих, в том числе банковском секторе. В своей деятельности банки второго уровня должны учитывать и предупреждать угрозы и риски для своего дальнейшего прибыльного функционирования. Казахская практика показывает, что на протяжении последних лет неконкурентоспособные банки закрываются, что отражается на населении и приводит к снижению доверия к банковской системе в целом. В экономической литературе, анализирующей деятельность современных банков второго уровня, рассматривают различные внешние и внутренние факторы, влияющие на их развитие и доходность.

Среди банков второго уровня на протяжении последних нескольких лет свою устойчивость доказали исламские банки, деятельность которых базируется на принципах и нормах шариата. Использование нетрадиционных для коммерческих банков методов и инструментов управления, взаимодействия с реальными и потенциальными клиентами позволяют исламским банкам стабильно развиваться в кризисных условиях. Тем не менее, исламские банки также подвержены влиянию внешних и внутренних факторов.

Целью статьи является выявление и анализ факторов доходности банков второго уровня и специфических факторов доходности исламских банков и разработка предложений по повышению доходности исламских банков в современных условиях.

Обзор литературы. В экономической литературе факторы доходности банков второго уровня рассмотрены с позиции внешних и внутренних условий. К внутренним факторам доходности банков авторы относят размеры банков за счет экономии на масштабе [1; 2; 3; 4], управление рисками и качество активов [5], ликвидность банков [6; 2], кредитный риск [7; 8], эффективность управления [9; 6]. К внешним факторам доходности авторы относят рост валового внутреннего продукта (ВВП), инфляцию, капитализацию фондового рынка, процентную ставку Центрального банка, процентную ставку, денежную массу, налогообложение, внутренний кредит, структуру рынка и финансовые показатели. Некоторые исследования выявили значительную и положительную связь между ростом ВВП, инфляцией и рентабельностью банков [5; 10; 11; 6; 12; 13].

Факторы, влияющие на доходность исламских банков, во многом схожи с факторами доходности других банков второго уровня. Однако в силу специфичности их деятельности, основанной на законах шариата, имеют свои особенности. К внешним факторам доходности исламских банков помимо вышеназванным общим факторов авторы относят несовершенство законодательной базы, тормозящее развитие исламского банкинга, и необходимость государственной поддержки отмечают ученые из стран СНГ [14; 15; 16]. Среди внутренних факторов авторы отмечают отсутствие инструментов управления ликвидностью банковского сектора, приемлемых для исламских финансовых институтов, наличие практически вопросов банковского регулирования и надзора, отсутствие эффективных инструментов принуждения к выполнению обязательств в части возврата займов или депозитов [16; 17]. Недостаточность набора предлагаемых продуктов, механизм страхования, обучение персонала особенностям исламского финансирования также отмечаются учеными в качестве факторов развития и доходности исламских банков [16].

Таким образом, факторы, влияющие на развитие и доходность исламских банков, в научной литературе рассматриваются с трех позиций: макроэкономической, микроэкономической и психологической.

Основная часть. В Казахстане осуществляют свою деятельность два исламских банка, финансовые показатели которых стабильно растут: Al Hilal и Заман-Банк. Их деятельность базируется на принципах и нормах шариата: они не принимают и не выдают деньги под проценты, а распределяют прибыль и убытки со своими партнерами.

Первый исламский банк в Казахстане и СНГ - АО «Исламский Банк «Al Hilal» (банк Al Hilal), создан в 2010 году по соглашению Правительств Республики Казахстан и ОАЭ с целью предоставления инновационных банковских продуктов и услуг в соответствии с правилами и принципами Шариата.

В мае 2019 года банк Al Hilal стал частью одной из крупнейших банковских групп в ОАЭ – группы ADCB (Abu Dhabi Commercial Bank), мажоритарным акционером которой является Инвестиционный совет Абу-Даби (инвестиционное подразделение Правительства Абу-Даби).

Группа ADCB публично листингуется на фондовой бирже Абу-Даби и имеет высокий кредитный рейтинг: А+ от Fitch Ratings и А от Standard & Poors [18].

«Заман-Банк» в 2016 году получил разрешение от Национального банка на добровольную реорганизацию банка в форме конвертации в исламский банк, а в августе 2017-го приобрел лицензию и был переименован в АО «Исламский банк «Заман-Банк» [19].

Таблица 1

Показатели деятельности Исламских банков в Казахстане*

	Всего		Рост к итогу		Доля от РК	
	2019/01	2018/01	2018/01		2019/01	2018/01
Ссудный портфель исламских банков РК. Январь 2019 (млрд тг)						
Казахстан	13132.9	13223.3	99.3%	-90.4	100.0%	100.0%
Al Hilal	8.8	6.4	137.9%	2.4	0.1%	0.05%
Заман-Банк	13.8	12.8	107.3%	0.9	0.1%	0.1%
Вклады исламских банков РК. Январь 2019 (млрд тг)						
Казахстан	17038.5	16779.8	101.5%	258.6	100.0%	100.0%
Al Hilal	14.4	6.1	235.2%	8.3	0.1%	0.0%
Заман-Банк	0.7	0.3	234.1%	0.4	0.004%	0.002%

* Составлена на основе изучения источника [19]

По данным таблицы 1 за 2018 год ссудный портфель Al Hilal вырос на 37,9%, Заман-Банка - на 7,3%, вклады в экономику РК выросли у Al Hilal банка на 135.2%, или в 2.4 раза, у Заман-Банка – на 134.1%, или в 2.3 раза.

Деятельность Исламских банков основана на использовании знаний и опыта, инвестировании в тщательно отобранные проекты. Этим объясняется их высокая доходность и надежность (таблица 2).

Таблица 2

Ожидаемая доходность по депозиту*

В тенге:							
Месяцы	1	3	6	9	12	18	24
До 30 млн тенге			8%	8%	8%	8.5%	9%
Свыше 30 млн тенге	8%	8%	8%	8%	8.5%	9%	9%
В долларах:							
Месяцы			6	9	12	18	24
До 100 000 долларов США			0.5%	1%	2%	2%	2%
Свыше 100 000 долларов США			1%	1.5%	2%	2%	2%

* Составлена на основе изучения источника [19]

За 2018 год в активах банков второго уровня в Казахстане совокупная доля исламских банков увеличилась с 0,16% до 0,23%. На конец января 2019 года показатель составил 32,6 млрд тг у Al Hilal (+39,6% за год) и 24,6 млрд тг — у Заман-Банка (+67,4% за год).

В настоящее время в Казахстане исламские банки выполняют практически все традиционные виды банковских операций в соответствии с нормами шариата. «Основными целями исламского банкинга в Казахстане являются создание нового кластера инвесторов и потенциальных клиентов, ориентированных на продукты, соответствующие нормам шариата, а также возможность дифференциации финансовых инструментов для развития банковского сектора страны» [20].

Правовую базу для деятельности исламских банков в стране образуют Закон Республики Казахстан «О банках и банковской деятельности в Республики Казахстан» и Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам организации и деятельности исламских банков и организации исламского финансирования», принятый 12 февраля 2009 года. Законы направлены на создание правовой основы функционирования исламских банков, устранение ограничений, препятствующих внедрению исламских банков, определение форм и методов государственного регулирования и надзора за деятельностью исламских банков, перечня и порядка осуществления исламских банковских операций. Для продуктов исламского банкинга действует отдельный налоговый режим, предусматривающий налоговые стимулы эквивалентно традиционным финансовым операциям (финансовые операции освобождены от налога на добавленную стоимость).

Развитию исламского банкинга в Казахстане способствует также принятие Конституционного Закона Республики Казахстан «О Международном финансовом центре «Астана» (МФЦА), где одним из основных направлений является развитие исламского финансирования.

В таблице 3 представлены даны по чистой прибыли и рентабельности собственного капитала исламских банков Казахстана. Несмотря на относительную устойчивость банков, можно наблюдать снижение рассматриваемых показателей после 2015 года, когда произошел переход к свободно плавающей валюте и в результате девальвация тенге.

Таблица 3

Коэффициент рентабельности собственного капитала Исламских банков Казахстана

в тыс.тенге

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
банк Al Hilal									
Чистая прибыль	Убыток 382937	143363	303566	419906	577522	1611872	1479073	816804	563599
Собственный капитал	6117063	10206038	10509604	10929510	11507032	13118904	14597977	15414781	15929498
Коэффициент рентабельности собственного капитала	- 0.062	0.014	0.029	0.038	0.050	0.123	0.101	0.053	0.035
Заман банк									
Чистая прибыль	178502	319920	362533	290134	578389	625844	536531	694473	521667
Собственный капитал	3,672,585	4.243.755	10608984	11.080.679	11659068	11706524	11617211	12311684	12638139
Коэффициент рентабельности собственного капитала	0.049	0.075	0.034	0.026	0.050	0.053	0.046	0.056	0.041

* Рассчитано по данным официальных сайтов банков в Казахстане [электронные ресурсы]: <https://alhilalbank.kz/>; <http://zamanbank.kz/>

Таким образом, в современных условиях нестабильности банковской системы исламские банки успешно функционируют и конкурируют на рынке банковских услуг в Казахстане.

Заключение. Совершенствование дальнейшей деятельности исламских банков в Казахстане должно базироваться на учете воздействия внутренних и внешних факторов.

Расширение деятельности исламских банков, увеличение их размеров становится важным фактором их доходности. Особенно это актуально в условиях жесткой конкуренции на рынке Казахстана как со стороны отечественных, так и со стороны иностранных банков.

Требуют дальнейшего совершенствования инструменты управления ликвидностью банковского сектора, приемлемые для исламских финансовых институтов. Особенно это касается инструментов принуждения к выполнению обязательств в части возврата займов или депозитов. Кроме того время предъявляет свои требования к набору предлагаемых продуктов исламскими банками, их расширения, а также улучшения механизма страхования.

Издержки исламских финансовых компаний растут в связи с неразвитостью исламской финансовой инфраструктуры, отсутствием программного обеспечения по финансовой отчетности, что требует их создания и развития. Представители малого и среднего бизнеса с настороженностью смотрят на исламский банкинг, не зная особенности его функционирования. Поэтому необходимо больше пропагандировать преимущества этого направления кредитования для расширения круга клиентов.

Литература

1. Almazari A. A. Impact of internal factors on bank profitability: Comparative study between Saudi Arabia and Jordan. *Journal of Applied Finance & Banking*, 4, 125–140. Doi:10.5539/ijbm. V9n4p22
2. Goddard J., Molyneux, P., Wilson J. O. S. The profitability of European banks: A cross-sectional and dynamic panel analysis. *The Manchester School*, 72, 363–381. Doi:10.1111/j.1467-9957.2004.00397.x
3. Demircuc-Kunt A. Huizinga H. Financial structure and bank profitability. *Structure*. Advance online publication. Doi:10.1596/1813-9450-2430
4. Smirlock M. Evidence on the (non) relationship between concentration and profitability in banking. *Journal of Money, Credit and Banking*, 17, 69–83. Doi:10.2307/1992507
5. Athanoglou P. P., Brissimis S. N., Delis M. D. Bank-specific, industry-specific and macroeconomic determinants of bank profitability. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 18, 121–136. Doi:10.1016/j.intfin.2006.07.001
6. Molyneux P., Thornton J. Determinants of European bank profitability: A note. *Journal of Banking & Finance*, 16, 1173–1178. Doi:10.1016/0378-4266(92)90065-8
7. Miller S. M., Noulas A. G. Portfolio mix and large-bank profitability in the USA. *Applied Economics*, 29, 505–512. Doi:10.1080/000368497326994
8. Athanoglou P., Delis M., Staikouras C. Determinants of bank profitability in the South Eastern European region. *Bank of Greece Working Paper*, 2, 1–31. Doi:10.5897/JAERD12.088
9. Dietrich A., Wanzenried G. The determinants of commercial banking profitability in low-, middle-, and high-income countries. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 54, 337–354. Doi:10.1016/j.qref.2014.03.001
10. Alexiou C., Sofoklis V. Determinants of bank profitability: Evidence from the Greek banking sector. *Ekonomski Anali*, 54, 93–118. Doi:10.2298/EKA0982093A
11. Bourke P. Concentration and other determinants of bank profitability in Europe, North America and Australia. *Journal of Banking & Finance*, 13, 65–79. Doi:10.1016/0378-4266 (89)90020-4
12. Albertazzi U., Gambacorta L. Bank's profitability & business cycles. *Journal of Financial Stability*, 5, 393–409. Doi:10.1162/JEEA.2008.6.6.1109
13. Faizulayev A., Bektas E. Profitability and persistency in the service industry: the case of QISMUT+3// *The Service Industries Journal*, DOI: 10.1080/02642069.2018.1461210
14. Мокина Л.С. Оценка развития исламского банкинга как альтернативного инструмента финансирования и возможности его применения в условиях России // *Российское предпринимательство*. – 2017. – № 16. – Т.18. – С.2399-2412. – <https://cyberleninka.ru/article/v/otsenka-razvitiya-islamskogo-bankinga-kak-alternativnogo-instrumenta-finansirovaniya-i-vozmozhnosti-ego-primeneniya-v-usloviyah-rossii>
15. Чокаев Б. Исламские финансы: возможности для российской экономики// *Вопросы экономики*. – 2015. – № 6. – С. 106—127.
16. Исламское финансирование проникает на рынок РК. 2014 – https://forbes.kz//finances/markets/islamskoe_finansirovanie_pronikaet_na_ryinok_kazahstana/
17. Данилов Ю.А., Яндиев М.И. Перспективы развития индустрии «исламских» финансов в Российской Федерации. Основные препятствия и предложения по их преодолению. – М., 2016. – <ftp://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/rnp/wpaper/2862.pdf>
18. История банка. – [электронный ресурс]: <https://alhilalbank.kz/ru/page/history>
19. Как устроены исламские банки в Казахстане? – [электронный ресурс]: <https://prodengi.kz/lenta/kak-ustroeny-islamskie-banki-v-kazahstane/>
20. Что надо знать об исламском банкинге? – [электронный ресурс]: <https://kapital.kz/finance/80034/chto-nado-znat-ob-islamskom-bankinge.html>

Анатпа

Ислам банктері барлық екінші деңгейлі банктер арасында ерекше орын алады, өйткені олардың жұмыс істеу механизмі айтарлықтай ерекшеленеді. Алайда практика ислам банкингінің бір елде де, көптеген өңірлерде де тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін көрсетіп отыр. Мақалада екінші деңгейлі банктердің табыстылығына әсер ететін ішкі және сыртқы факторлар мен ислам банктерінің ерекшеліктері қарастырылған. Дереккөздерді талдау негізінде банктің мөлшері, тәуекелдерді басқару жүйесі, өтімділік, басқару тиімділігі сияқты коммерциялық банктердің табыстылығының ішкі факторлары, сондай-ақ сыртқы факторлар (ЖІӨ өсуі, инфляция, қор нарығын капиталдандыру, пайыздық мөлшерлеме, салық салу және басқалар) анықталды. Ислам банктерінің табыстылығына әсер ететін факторлар көп жағдайда басқа екінші деңгейдегі банктердің кірістілік факторларына ұқсас екені атап өтілді. Алайда, шарифат заңдарына негізделген олардың қызметінің ерекшелігіне байланысты олардың өзіндік факторлары бар. Ислам банктері табыстылығының ерекше факторларына заңнамалық базаның және ислам қаржы институттары үшін қолайлы банк секторының өтімділігін басқару құралдарының жетілмегендігі, қарыздарды немесе депозиттерді қайтару бөлігінде міндеттемелерді орындауға мәжбүрлеудің тиімді құралдарының болмауы және басқалары жатады. Қазақстанда жұмыс істейтін екі Ислам банкі Al Hilal банк және Заман-Банк қызметінің қаржылық көрсеткіштеріне талдау жүргізілді. Бұл банк жұмысының тиімділігі мен пайдалылығын дәлелдейді. ҚР аумағында ислам банктерінің қызметін одан әрі жетілдіру жолдары ұсынылды: заңнамалық базаны жетілдіру, қарыздарды немесе депозиттерді қайтару бөлігінде міндеттемелерді орындауға мәжбүрлеудің тиімді құралдарын әзірлеу, ұсынылатын өнімдер ассортиментін кеңейту, сақтандыру тетігін жетілдіру, кадрларды даярлау.

Annotation

Islamic banks occupy a special place among all second-tier banks, since the mechanism of their functioning is significantly different. However, practice shows the stability and competitiveness of Islamic banking both in one country and in many regions. The article considers internal and external factors affecting the profitability of second-tier banks and the features of Islamic banks. Based on the analysis of sources, such internal factors of profitability of commercial banks as the size of the bank, the risk management system, liquidity, management efficiency, as well as external factors (GDP growth, inflation, stock market capitalization, interest rate, taxation, and others) are identified. It is noted that the factors affecting the profitability of Islamic banks are largely similar to the profitability factors of other second-tier banks. However, due to the specificity of their activities, based on the laws of Sharia, they have their own peculiarities. The specific factors of profitability of Islamic banks include the imperfection of the legal framework and instruments for managing the liquidity of the banking sector that are acceptable to Islamic financial institutions, the lack of effective instruments for forcing the fulfillment of obligations in terms of repayment of loans or deposits, and others. The analysis of the financial performance of two Islamic banks operating in Kazakhstan: Al Hilal Bank and Zaman Bank, proving the effectiveness and profitability of their work, is carried out. The ways of further improvement of the activities of Islamic banks in the territory of the Republic of Kazakhstan are proposed: improvement of the legislative framework, development of effective tools for forcing the fulfillment of obligations in terms of repayment of loans or deposits, expansion of the range of products offered, improvement of the insurance mechanism, training of personnel.

Нурумов А.А., д.э.н., профессор
Евразийского национального университета
им. Л.Н. Гумилева
Бертембаева Р.К., к.э.н., ассоц. профессор
Esil University, г. Нур-Султан

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДОХОДОВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В КАЗАХСТАНЕ

В современных условиях объективные факторы снижения экономической активности в республике накладывают негативный отпечаток на формирование доходов местных бюджетов. Нехватка собственных доходных источников предопределяет необходимость финансирования государственных функций за счёт использования трансфертов из республиканского бюджета. Это, в свою очередь, способствует снижению самостоятельности деятельности местных органов власти в решении социально-экономических проблем регионов. К сожалению, реформы бюджетной системы не привели к решению проблем регулирования межбюджетных отношений, даже напротив усугубили их. Сегодня необходимы кардинальные меры в реформировании порядка формирования доходов местных бюджетов. В статье представлено авторское видение их решения.

Ключевые слова: местные бюджеты, бюджетобразующие налоги, трансферты, межбюджетное регулирование, несбалансированность бюджетной системы, самостоятельность бюджетов, муниципальное заимствование.

Кілт сөздер: жергілікті бюджеттер, бюджет құраушы салықтар, трансферттер, бюджетаралық реттеу, бюджет жүйесінің теңгерімсіздігі, бюджеттердің дербестігі, муниципалды бұйралау.

Keywords: local budgets, budget-forming taxes, transfers, inter-budgetary regulation, imbalance of the budget system, independence of budgets, municipal borrowing.

На местные органы власти и управления возложены сложные задачи государственного управления коммунальной собственностью, общественным транспортом и инфраструктурой, решения социальных проблем образования и здравоохранения. Для надлежащего выполнения государственных функций необходим финансовый механизм их обеспечения. В этой связи, местные бюджеты являются основой территориальной собственности и местных финансов.

Между тем, в современных условиях наблюдаются сложности с формированием их доходной базы.

В ходе налогово-бюджетных реформ порядок разграничения доходов и расходов между уровнями бюджетной системы претерпел существенные изменения. В то же время, большинство проблем недостаточности собственных доходных источников остались нерешенными. Это связано с тем, что основные бюджетобразующие налоги направляются в республиканский бюджет.

Усиливается дефицитность местных бюджетов. Особую остроту приобретают проблемы укрепления и в дальнейшем обеспечения финансовой самостоятельности местных бюджетов с одновременным ужесточением ответственности местных властей.

Проблемы регионального неравенства характерны для большинства стран мира [1]. Наличие природных ресурсов, неравномерное размещение производительных сил, климатические, демографические и иные факторы обусловили неравномерные условия для формирования финансовых ресурсов и местных бюджетов в том числе. Для Казахстана, как и для большинства стран мира, существуют проблемы неравенства, что обуславливает необходимость применения мер межбюджетного выравнивания.

Инструменты финансового выравнивания

Группы инструментов	Формы и методы	Цель использования	Страны
Налоговые	- право введения налогов и сборов на своей территории; - введение надбавок к центральным налогам, - предоставление льгот по налогам в пределах определённой компетенции; - налоговый трансферт	Вертикальное выравнивание	США, Австралия, Западная Европа Россия, США Канада
Бюджетные и внебюджетные	Выравнивающие трансферты Целевые трансферты Фонда финансовой поддержки регионов	Горизонтальное выравнивание	США, Австралия, Западная Европа, Россия,
Межбюджетной поддержки	- бюджетные субвенции и изъятия, целевые текущие и трансферты на развитие, - «Блок-гранты», категорийные гранты	Вертикальное и горизонтальное выравнивание	Казахстан, Россия США, Великобритания
Долевого участия	Различные механизмы долевого участия в налоговых доходах	Вертикальное и горизонтальное выравнивание	ФРГ, Страны Латинской Америки, Азии, Африки

* Систематизировано автором

Несмотря на большое многообразие используемых в различных странах инструментов регулирования межбюджетного выравнивания, оптимальной модели фискального федерализма не существует [2]. Это связано с высоким динамизмом факторов, влияющих на процессы формирования доходов бюджетов различных уровней, а также необходимостью финансового обеспечения государственных функций.

В большинстве стран с развитой рыночной экономикой в качестве объектов региональной политики, направленной на выравнивание уровней экономического развития регионов, выделяются депрессивные промышленные и аграрные регионы, перенаселённые городские ареалы. Кроме прямой финансовой помощи государства используются различные формы косвенного воздействия на процесс упорядочения социально-экономического пространства:

- специальные правительственные программы развития отсталых регионов;
- создание за счет государства инфраструктурных объектов (особенно шоссейных дорог);
- создание научно-промышленных комплексов;
- сооружение государственных предприятий;
- государственные заказы крупным фирмам, расположенным в «опекаемых» регионах и т. д.[3]

Поиск рационального механизма регулирования межбюджетных отношений в республике предполагает комплексную и объективную оценку практики формирования доходов и расходов местных бюджетов (таблица 2).

Таблица 2

**Структура доходов местных бюджетов
Республики Казахстан за 2017-2021 годы, (в % к итогу)**

Наименование показателей	2017	2018	2019	2020	2021
1.Налоги	41,9	46,4	39,4	38,7	41,9
2.Неналоговые поступления	2,5	1,6	1,3	1,0	1,4
3.Поступления от продажи основного капитала	1,4	1,9	1,8	1,6	2,3
4.Поступления трансфертов	54,2	50,1	57,5	58,7	54,4
ДОХОДЫ	100	100	100	100	100

* Рассчитано по данным Министерства финансов Республики Казахстан

Вертикальный анализ доходов (таблица 2) позволяет сделать вывод, что основную роль в формировании доходной части местных бюджетов играют трансферты, передаваемые из республиканского бюджета. Доля налоговых поступлений на конец анализируемого периода составила 41,9%, неналоговых поступлений – 1,4%, поступлений от продажи основного капитала – 2,3%.

Низкий удельный вес налоговых поступлений в доходах местных бюджетов связан, прежде всего, с действующим порядком разграничения налогов между уровнями бюджетной системы в РК. В местные бюджеты поступают индивидуальный подоходный налог, социальный налог и налоги на собственность.

Основную роль в формировании налоговых доходов местных бюджетов играют индивидуальный подоходный налог, социальный налог. Их доля в общем объеме налоговых поступлений к концу анализируемого периода составила соответственно 30,9% и 22,9%. С 2020 года в местные бюджеты зачисляется корпоративный подоходный налог, уплачиваемый субъектами малого и среднего предпринимательства.

Налоги на собственность (налог на имущество юридических и физических лиц, земельный налог, налога на транспортные средства) характеризуются крайне низким объемом поступлений. Они отличаются низким уровнем ставок и уплатой один раз в год. Отсюда их незначительная роль в формировании доходов местных бюджетов. Между тем, в развитых странах налоги на собственность играют значительную роль в местных бюджетах. Это связано с различиями в механизме их исчисления и взимания. На наш взгляд, в данном аспекте имеются значительные резервы для роста доходной базы местных бюджетов при изменении действующей практики налогообложения налогов на собственность в Республике Казахстан.

Как видно из таблицы 2, основная роль в доходах местных бюджетов принадлежит трансфертам из республиканского бюджета. Как нами было отмечено, трансферты являются основным инструментом межбюджетного регулирования в РК. Принятая в Казахстане практика регулирования межбюджетных отношений предполагает использование механизма субвенций и изъятий для выравнивания. Однако действующий механизм не стимулирует укрепление налоговой дисциплины и порождает иждивенческие настроения местных властей в большинстве регионов.

Недостаточность собственных доходных источников приводит к усилению зависимости местных властей от трансфертов из республиканского бюджета, использование которых находится вне их ведения. Это, по сути, подчеркивает нарушение принципа самостоятельности бюджетов, заложенного в Бюджетном кодексе.

Самостоятельность местных бюджетов определяется, прежде всего, наличием собственных финансовых ресурсов. Как показал анализ, большинство местных бюджетов РК не являются самостоятельными, так как их основой являются трансферты из республиканского бюджета, которые направляются на цели, определяемые Центральным правительством.

В то же время, вопросы степени самостоятельности региональных властей являются дискуссионными. Многие учёные полагают, что усиление самостоятельности в условиях современных реалий является преждевременным, ряд регионов по-прежнему нуждаются в существенной государственной финансовой поддержке.

Данными мерами государственной поддержки целесообразно обеспечить наиболее депрессивные регионы. Во избежание неэффективного использования государственных ресурсов следует усилить ответственность и целевой характер государственных инвестиций, направляя их преимущественно для создания рабочих мест, улучшения социальной и производственной инфраструктуры [4].

В ходе проводимых реформ в сфере межбюджетных отношений местные органы власти получили всё больше полномочий, однако данный процесс, к сожалению, не сопровождается адекватным расширением источников финансирования. Положительным является передача с 2020 года корпоративного подоходного налога, уплачиваемого субъектами МСП.

На наш взгляд, в данной сфере имеется определенный резерв. В частности, в системе налогов на собственность. Как показал проведенный анализ, доля налогов на собственность в местных бюджетах невелика – 13,5% от величины налоговых поступлений. Это связано с низким уровнем ставок по налогам на имущество, на транспортные средства, земельному налогу.

Между тем, в развитых странах налоги на собственность являются основой местных бюджетов. При этом ставки и льготы по ним определяются местными органами власти. В большинстве стран ставки устанавливаются применительно к рыночной стоимости объекта обложения. В ряде стран ставки дифференцированы, имеется прогрессивная шкала [5].

На наш взгляд, весьма интересным является опыт Италии, где уровень налогообложения существенно усиливается в зависимости от роста объектов недвижимости. Так, если

налогоплательщик имеет в собственности два и более объектов, то, начиная со второго, каждый последующий облагается по ставке, существенно выше предыдущего. Т.е. с ростом количества объектов недвижимого имущества уровень налогообложения увеличивается.

В условиях спекулятивного роста цен на недвижимость в Казахстане возможное применение данного опыта послужило бы сдерживающим фактором неоправданного роста цен.

Кроме того, в целях усиления доходной базы местных бюджетов считаем целесообразным пересмотреть порядок разграничения налогов между уровнями бюджетов в республике. Для того, чтобы решить проблемы местных бюджетов и уменьшить их зависимость от официальных трансфертов, на наш взгляд, необходимо перенять опыт развитых стран и разграничить поступления НДС, оставляя часть его в местных бюджетах. Даже при введении соотношения 60:40 (60% собранного НДС направлять в республиканский, а 40% оставлять на местах), уже проблема была бы решена.

Помимо очевидного увеличения доходов местных бюджетов, реализация авторской рекомендации имеет ряд других преимуществ.

Во-первых, возрастает доходная база местных бюджетов, сокращается объём трансфертов, выделяемых из республиканского бюджета, тем самым снижаются объёмы встречных финансовых потоков.

Во-вторых, увеличивается заинтересованность местных властей в налоговом администрировании, что способствует повышению эффективности налогового контроля на местах.

В-третьих, снизится зависимость от трансфертов из вышестоящих бюджетов, что означает рост самостоятельности местных властей в решении региональных проблем (поскольку трансферты из республиканского бюджета сопровождаются жёстким контролем центральных властей в их освоении).

Опыт зарубежных стран показывает, что при разработке и осуществлении на практике модели распределения межбюджетных трансфертов следует руководствоваться следующими основными принципами:

1) Система межбюджетных трансфертов не должна лишать правительство возможностей макроэкономического регулирования. Национальное правительство должно сохранять контроль за экономической ситуацией в регионах. Невыполнение этого требования может поставить под удар другие цели межбюджетного выравнивания.

2) Методика распределения выравнивающих трансфертов должна утверждаться в контексте фискальной политики государства. Межбюджетное выравнивание должно быть согласовано со среднесрочной фискальной программой правительства, включая прогноз доходов и расходов бюджетов различного уровня как минимум на три года вперед.

3) Должна существовать возможность для регулярного мониторинга выравнивающих трансфертов.

4) При планировании трансфертов необходимо учитывать средства, выделяемые по другим каналам в рамках программ различных министерств и ведомств, министерству финансов необходимо учитывать их при выделении трансфертов. Также необходимо координирование условных и безусловных трансфертов.

5) При выделении трансфертов необходимо рассмотреть возможные альтернативы. В некоторых случаях более эффективным является финансирование оказания государственных услуг не через бюджеты нижестоящего уровня, а с помощью прямого платежа поставщику услуг (особенно при желании национального правительства повысить диверсификацию и эффективность оказания услуг).

В ближайшей перспективе следует также пересмотреть и проработать механизм внутреннего муниципального заимствования. При этом следует в законодательном порядке обозначить целевой характер муниципального заимствования для финансирования инфраструктурных задач, запретить использование муниципальных облигаций на текущие потребности местных властей. Это позволит оживить внутренний рынок ценных бумаг, что особенно актуально в условиях дефицита финансовых инструментов на фондовом рынке республики.

В современных условиях, прежде всего, в целях увеличения доходов местных бюджетов необходимо создавать рабочие места, активизировать условия для развития предпринимательской инициативы, на основе которых возможно укрепление налогооблагаемой базы, рост добавленной стоимости. В свою очередь, это будет способствовать росту налоговых доходов без повышения ставок налогов.

Литература

1. Иванов В.В. Типология межбюджетных отношений и моделей бюджетного федерализма // Вестник МГТУ. – 2010. - Т. 13, №1. - С. 5-14.
2. Интыкбаева С.Ж. Особенности налогово-бюджетной политики в условиях новых глобальных рисков // Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли. – 2017. - №2. – С.52-57
3. Берстембаева Р.К. Фискальные инструменты межбюджетного регулирования в Казахстане. Монография: Нур-Султан, 2019
4. Сатыбалдин А.А., Нурланова Н.К. Финансовые стимулы развития проблемных регионов Казахстана. - Финансовые аспекты Третьей модернизации экономики Казахстана - Международная научно-практическая конференция Евразийского национального университета им.Л.Н.Гумилёва 28 января 2021 года - г. Нур-Султан: С.70-74
5. Полозков М.Г. Стимулирующее бюджетное выравнивание территорий // Экономика. 2019.

Андатпа

Қазіргі жағдайда республикадағы экономикалық белсенділіктің төмендеуінің объективті факторлары жергілікті бюджеттердің кірістерін қалыптастыруға теріс із қалдырады. Жеке кіріс көздерінің жетіспеушілігі республикалық бюджеттен берілетін трансферттерді пайдалану есебінен мемлекеттік функцияларды қаржыландыру қажеттілігін айқындайды. Бұл өз кезегінде өңірлердің элеуметтік-экономикалық проблемаларын шешуде жергілікті билік органдары қызметінің дербестігін төмендетуге ықпал етеді. Өкінішке орай, бюджеттік жүйенің реформалары бюджетаралық қатынастарды реттеу мәселелерін шешуге әкелмеді, керісінше оларды одан сайын күшейтті. Бүгінде жергілікті бюджеттердің кірістерін қалыптастыру тәртібін реформалауда түбегейлі шаралар қажет. Мақалада оларды шешудің авторлық көзқарасы берілген.

Annotation

In modern conditions, objective factors of a decline in economic activity in the republic have a negative impact on the formation of local budget revenues. The lack of own revenue sources determines the need to finance state functions through the use of transfers from the republican budget. This, in turn, contributes to a decrease in the independence of the activities of local authorities in solving socio-economic problems of the regions. Unfortunately, the reforms of the budget system did not lead to solving the problems of regulating inter-budgetary relations, on the contrary, they aggravated them. Today, cardinal measures are needed to reform the procedure for generating local budget revenues. The article presents the author's vision of their solution.

УДК 336.741

Панина Д.С., к.э.н., доцент,
Оренбургский государственный университет,
г. Оренбург, Российская Федерация

ЭКОСИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО БИЗНЕСА

Современные условия - условия экономической и политической нестабильности – становятся новым вызовом на пути дальнейшего развития банковского бизнеса. Они, во-многом, определяют траектория его движения. Однако, именно эти условия определяют и появление новых возможностей. Так, в последнее время одной из наиболее актуальных форм развития банковского бизнеса становятся экосистемы. В данной статье попытаемся рассмотреть эволюцию экосистемного подхода к управлению развитием экономических систем и ответить

на вопрос: что такое банковские экосистемы? Это единственно возможный путь в развитии или, напротив, расфокусировка профильного банковского бизнеса.

Ключевые слова: экосистемный подход, банковский бизнес, банковские экосистемы, биномика.

Кілт сөздер: экожүйелік тәсіл, банктік бизнес, банктік экожүйелер, биномика.

Keywords: ecosystem approach, banking business, banking ecosystems, bionomics.

На современном этапе развития банковского бизнеса финансовые посредники вынуждены работать в условиях жесткой конкуренции. Возможности актуальных в недавнем прошлом методов борьбы в виде гибкой ценовой политики, расширения ассортимента (продуктового, сервисного) ряда практически исчерпаны.

Выход был найден с развитием экосистемного подхода, который был призван объединить воедино различные сервисы, начиная от заказа еды и заканчивая инвестициями в ценные бумаги. Подобные супераппы изначально были с воодушевлением запущены в Азии и практически сразу же доказали свою эффективность. Таким образом, банки начали интегрировать небанковские сервисы в обслуживание и позиционировать себя как продавцов не только финансовых, но и нефинансовых продуктов через собственные экосистемы.

Повышенный интерес к экосистемному подходу со стороны банковского сектора вполне понятен. Помимо получения дополнительного шанса выиграть в конкурентной борьбе за клиента, найти новые источники доходов и диверсификации ресурсов, экосистемы создают барьеры для входа на рынок для других участников. Для пользователей услуг экосистем выгода очевидна – получение персонализированных услуг с учетом их интересов и потребностей.

Однако, есть и ряд существенных ограничений, препятствующих повсеместному распространению экосистемного подхода. Прежде всего, это цена вопроса. Так, Сбербанк уже потратил на создание собственной экосистемы более 1 млрд. долларов [1], а ВТБ планирует потратить около 10 млрд. руб. В силу дороговизны подобных инноваций следует оценить целесообразность и окупаемость таких проектов. Также следует учитывать появление специфических рисков. При этом у банков на данный момент времени нет ни опыта в борьбе с ними, ни конкретных рычагов управления. С позиции макроэкономики, экосистемы ограничивают доступ других игроков к каналам дистрибуции, создаются нерыночные конкурентные преимущества для организаций, которые получили доступ к сети.

История свидетельствует, что добиться роста производительности труда и его эффективности позволяет именно специализация. Быть может, для банка имеет смысл сконцентрироваться на высокотехнологичном банкинге с околофинансовым сервисом, исходящим из потребностей клиентов?..

Так что же такое экосистемы – единственно возможный путь в развитии или, напротив, расфокусировка профильного банковского бизнеса.

Для ответа на этот вопрос рассмотрим эволюцию экосистемного подхода к управлению развитием экономических систем.

Формирование основ экосистемного подхода происходило параллельно развитию популяционно-экологической или эволюционной теории, предполагающей, что бизнес-единицы изменяются, чтобы лучше соответствовать окружающей среде. Идея заимствования экономикой аналогий и соответствующей терминологии из природы не нова. А. писал, что «...меккой экономиста является ...экономическая биология». «Экономическая эволюция совершается постепенно. Ее ход иногда задерживается или обращается вспять... но ее поступательные шаги никогда не бывают внезапными... Природа никогда не делает скачков» [2]. А.Маршалл акцентирует внимание на том, что условия и среда не формируются спонтанно, а бизнес принимает свои формы постепенно, путем замещения старых форм новыми, более прогрессивными и совершенными [3]. Диалектический подход позволяет сделать вывод о переходе количества в качество – происходит переход отдельного бизнес-элемента к более совершенной форме организации экономической деятельности – превращение в экосистему.

М. Ротшильд тоже заинтересовался возможными связями биологических концепций и экономических явлений, определяя их в отдельное направление исследований – «биномику». В его книге совершенно определенно указано, что экономика рассматривается как экосистема. При

этом, банковская экосистема, очевидно, выступает видовым понятием по отношению к родовому «экосистема», следовательно, обладает родовыми свойствами и специфическими видовыми.

Следующим толчком к развитию идеи экосистем стало заимствование результатов наблюдений биолога А. Тэнсли, обратившего внимание на то, что для процветания сообществ организмы конкурировали и сотрудничали друг с другом, совместно эволюционировали и адаптировались к внешним потрясениям. На основе этих исследований Джеймс Мур пришел к выводу, что для отдельных бизнес-единиц необходимым условием сохранения является совместное развитие потенциала (симбиотичность акторов) с целью развития новых продуктов и полного удовлетворения клиентских потребностей, используя инновации. При этом обязательно соблюдение принципов конкуренции и сотрудничества [3, 4]. Таким образом, экосистемный подход получил дальнейшее развитие в виде теории бизнес-экосистем, в которой главный акцент делается на таких признаках как совместное действие (основополагающая цель которого - достижение максимальной клиентоориентированности), конкуренция и инновативность.

Исходя из такого понимания природы эко-систем, понятие банковской экосистемы можно трактовать как способ ведения банком интегрированного бизнеса, основанного на цифровых сервисных платформах, которые позволяют удовлетворить как финансовые, так и нефинансовые потребности клиентов.

Ключевым отличием современного этапа в развитии экосистемного подхода является значимая роль цифровых технологий. На их основе формируются платформы – бизнес-модели, позволяющие существенно ускорить обмен ценностью между симбиотичными акторами, используя сетевые эффекты. Цифровизация экономики, внедрение технологий больших данных позволяет сконцентрироваться на клиенте и обеспечить клиентским сервисам доступность, скорость и комфортность использования. Появление бесшовных технологий позволяет обеспечить взаимодействие между приложениями и сделать финансовые сервисы практически невидимыми. Вызов нового времени для банков – завоевать внимание и лояльность представителей поколения «Z». Например, СБ включил в экосистему сервис по поиску врачей ДосДос, агрегатор такси «Ситимобил», онлайн-кинотеатр Okko. Банк Тинькофф разработал речевую технологию по преобразованию голоса в текст и синтезу голоса из текста, а его «Суперприложение» позволяет записаться в парикмахерскую, заказать цветы, купить различные товары и услуги [1,5,6].

Таким образом, очевидно, что процесс формирования экосистем как формы развития банковского бизнеса логичен, последователен, целесообразен и, несомненно, будет продолжаться. Поэтому на данном этапе ключевой задачей становится решение вопросов технического, юридического и организационного характера: как предотвратить монополизацию рынка экосистемами, как минимизировать вероятность возникновения новых рисков, какие подходы в управлении и регулировании окажутся наиболее эффективными в экосистемах и множество других.

Литература

1. Баранов И.Н., Баснер А.В., Гривен М. и др. Как бизнес пришел к экосистемам. Виртуальная школа Сбербанка. URL: <https://cs.sberbank-school.ru/storage/85/5f/c35a-6cea-11ea-a7dd005056011b68/e6dzdrJhhbb2bsc8OOMx3w1INEZtywPhNF100sRF>
2. Маршалл А. Принципы экономической науки. М.: Прогресс, 1993. 594с.
3. Андросик, Ю. Н. Бизнес-экосистемы как форма развития кластеров / Ю. Н. Андросик // Труды БГТУ. - Минск: БГТУ, 2016. - № 7 (189). - С. 38-43. - <https://elib.belstu.by/bitstream/123456789/20306/1/7>
4. Moore J. F. Business ecosystems and the view from the firm // The Antitrust Bulletin / Fall. 2005. 58 p.
5. Экосистемы захватывают мир: будет ли он безопасным и комфортным? 2020. URL: <https://www.banki.ru/news/columnists/?id=10925475>.
6. Лебедева, А. С. Развитие экосистем банков на основе современных цифровых технологий / А. С. Лебедева, О. Е. Решетникова. - Текст : непосредственный // Молодой ученый. - 2020. - № 52 (342). - С. 328-334. - URL: <https://moluch.ru/archive/342/76912/>

Аңдатпа

Алайда, дәл осы жағдайлар жаңа мүмкіндіктердің пайда болуын анықтайды. Мәселен, соңғы уақытта банк бизнесін дамытудың ең өзекті нысандарының бірі экожүйелер болып отыр. Осы мақалада біз экономикалық жүйелердің дамуын басқаруға экожүйелік тәсілдің эволюциясын қарастыруға тырысамыз және сұраққа жауап береміз: банктік экожүйелер дегеніміз не? Бұл дамудың жалғыз жолы немесе, керісінше, мамандандырылған банктік бизнесті бөлу.

Annotation

Modern conditions - conditions of economic and political instability – are becoming a new challenge to the further development of the banking business. They, in many ways, determine the trajectory of its movement. However, it is these conditions that determine the emergence of new opportunities. So, ecosystems have recently become one of the most relevant forms of banking business development. In this article we will try to consider the evolution of the ecosystem approach to managing the development of economic systems and answer the question: what are banking ecosystems? This is the only possible way to develop or, on the contrary, to defocus the core banking business.

ӘОЖ 657.1

Сартбай Н.Б., магистр, оқытушы
Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сенімді қаржы жүйесі нарықтық экономиканың дамуы мен табысты жұмыс істеуінің өзегі және жалпы экономиканың өсуі мен тұрақтылығының қажетті алғышарты болып табылады. Бұл жүйе қоғамның жинақтарын жұмылдыратын және бөлетін және оның күнделікті жұмысын жеңілдететін негіз болып табылады. Сондықтан, негізінен орталықтандырылған жоспарлы және бақыланатын экономикадан нарықтық экономикаға құрылымдық көшу көптеген элементтерді қамтығанымен, ең бастысы – дұрыс қаржы жүйесін құру. Дұрыс қаржы жүйесі қалыптасқаннан кейін ақша және капитал нарықтары, әсіресе ұлттық мемлекеттік бағалы қағаздардың бастапқы және қайталама нарықтары дами алады.

Мемлекеттің қаржы жүйесі – бұл әрқайсысы қаражат қорына делдал болатын қаржы-экономикалық институттардың жиынтығы, бұл экономикалық мағынадағы анықтама.

Кілт сөздер: қаржы, қаржы жүйесі, бюджеттен тыс қорлар, республикалық бюджет, экономикалық даму, әлеуметтік-экономикалық даму, қаржылық көрсеткіштер.

Ключевые слова: финансы, финансовая система, внебюджетные фонды, республиканский бюджет, экономическое развитие, социально-экономическое развитие, финансовые показатели.

Keywords: finance, financial system, off-budget funds, republican budget, economic development, socio-economic development, financial indicators.

«Қаржы жүйесі» ұғымы тиісті ақша қаражаттарының қорын құру және пайдалану негізіндегі қатынастардың жиынтығын, сондай-ақ, осы қатынастарды ұйымдастыратын органдарды қамтиды. Кейде бұл ұғым тар мағынада мемлекеттің қаржы мекемелерінің жиынтығы ретінде қолданылады, бірақ бұл анық емес. Жоғарыда көрсетілген ұғымның анықтамасына қаржының мәндік сипаттамасынан туындайтын қаржы жүйесінің сыныпталуының қағидалық моделі, оның-қоғамдық-экономикалық үрдістегі орны берілген. Осы критерийге сәйкес қаржы жүйесі үш бөлімнен тұрады:

- қаржы қатынастарының жиынтығы;
- ақша-қаражат қорларының жиынтығы;
- басқарудың қаржылық аппараты.

Қаржыдағы функционалдық сыныптамаға сәйкес, салық, бюджет, сыртқы экономикалық қатынастар, қаржыны жоспарлау, бақылау және басқаларды функционалдық жүйеастылар деп атауға болады [1, 126].

Қаржы жүйесінің сыныптамасында функционалдық критерийден басқа қаржы жүйесін звенолар бойынша шектеуге мүмкіндік беретін қаржы субъектілерінің нышаны бойынша мемлекет қаржысы, шаруашылық жүргізуші субъектілердің қаржысы, халық қаржысы деп жіктеуге болады. Сыныпқа байланысты болып келетін звенолар қаржы қатынастары, қаржы қорлары, басқару аппараты тәрізді элементтерден тұрады. Қасиеттерін осылай жүйелендіру қаржы жүйесіне интеграциялық сипат береді.

Қаржы жүйесінің жекелеген құрамдас бөліктерінің орны мен ролі әрқилы болып келеді. Бастапқы элемент басқа элементтер жүйесінде жетекші орынға ие болып келеді. Өйткені оның ролі звенолар мен элементтер жүйесінде басты орында болып келеді. Бұл – ең алдымен, мемлекеттік бюджет түрінде берілген мемлекеттік қаржылар. Материалдық өндіріс саласындағы шаруашылық жүргізуші субъектілердің қаржылары қаржының негізін құрайды және олар қаржылық жүйенің бастапқы буыны болып табылады, өйткені материалдық өндірісте нақты өнім қоғамның қаржы ресурсының негізгі көзін құрайды. Өндірістік емес саладағы қаржының қаржы жүйесіндегі орны мен ролі оның ұлттық табысының қолдануы мен бөлісіне байланысты анықталады. Бұл салада қаржылық қатынастар оның бастапқы құрылымы мен оның қаржылық жүйенің буындарымен, сонымен қатар баға, несие, т.б. тәрізді басқа экономикалық буындарымен пайда болады. Халықтың қаржылары қаржы жүйесінің ерекше бір бөлігін көрсетеді. Халық өзінің қаражаттарымен жалпы мемлекеттік қаржылық жүйесімен және меншіктің барлық нысанындағы материалдық өндіріс пен өндірістік емес салалардағы шаруашылық жүргізуші субъектілермен қатынасқа түседі. Қаржы жүйесі бірлігінің қағидаты орталық қаржы органдары арқылы мемлекеттің жүргізіп отырған бірыңғай мақсаттармен алдын ала айқындалып отырады. Қаржылардың барлық буындарын басқару бірыңғай негізгі заңнамалық және нормативтік актілерге негізделеді. Қаржы жүйесінің бірлігі қаржы ресурстарының басты көздерінің ортақтастығында (бірлігінде), олардың қозғалысының өзара байланыстығында, қажетті қаржылық көмек көрсету үшін қаражаттарды аймақтар, салалар арасында қайта бөлуде болып отыр. Қаржы жүйесі бірлігінің қағидаты экономиканы басқарудың барлық деңгейлерінде жасалатын қаржы жоспарлары мен байланыстардың өзара үйлесу жүйесінде өзінің нақтылы көрінісін табады.

Қаржы жүйесінің жеке құрамды элементтерінің функциялық арналымының қағидаты қаржының әр буыны өз міндеттерін шешіп отыратындығынан көрінеді. Оған айырықша қаржы аппараты сәйкес келеді. Мемлекеттік бюджеттің ресурстарын құрып, пайдалану жөніндегі жұмысты ұйымдастыруды республиканың Қаржы министрлігі мен Ұлттық экономика министрлігі жүзеге асырады. Бюджеттен тыс қорлардың (ресурстардың) мақсатты міндеттерін тиісті аппараттар анықтайды және шешеді немесе белгілі бір министрліктің және үкіметтің басқаруына беріледі [2, 236]. Ұлттық шаруашылықты басқарудың сатылас қағидаты жоғары органдар (министрліктер, ведомстволар, холдингтер, ассоциациялар, бірлестіктер) деңгейінде де, сондай-ақ төмнегі (фирмаларда, компанияларда және т.б.) деңгейде де қаржы аппаратының тиісті құрылымын байланыстырады (қамтамасыз етеді). Бұдан басқа, қаржы аппаратын ұйымдастыруда акционерлік, бірлескен, аралас, кооперативтік, сондай-ақ қоғамдық кәсіпорындар мен ұйымдарды басқарудың ерекшеліктері қамтып көрсетіледі. Қазіргі кезе қаржы жүйесі терең өзгерістерге ұшырап, қайта құрылуда. Қаржы жүйесін қайта құрудың басты міндеті оның Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуын тұрақтадырып, одан әрі тездетуге ықпал етуді күшейту, ұлттық табыстың үздіксіз өсуін қамтамасыз ету, өндірістің барлық буындарында шаруашылық-коммерциялық есепті нығайту болып табылады. Нарықтық қатынастарға көшу барысында қаржы жүйесінің ролі мен маңызы шұғыл артады. Қаржы-несие нарықтық мехенизмдердің неғұлрым тиімді жұмыс істейтін секторларының біріне айналуы тиіс.

Қаржы және ең алдымен бюджет жүйесі жалпы ішкі өнімнің өсуіне және оның басты бөлігі – ұлттық табысқа, макро- және микроэкономика кәсіпорындарының, фирмаларының және

салаларының дамуына және халықтың көптеген жігінің хал-ахуалына айтарлықтай ықпал жасайды.

Қоғамда істің жайы қаржы ахуалымен анықталады, сондықтан тұрақтану мен дамудың бағдарламасы бірінші кезекте экономиканың тиімділігін арттыру жөніндегі жалпыэкономикалық шараларды іске асыруды қарастыруы тиіс. Бұл шаралардың қатарында – өндірістік қатынастарды жетілдіру, экономиканы әлеуметтік қайта бағдарлау, ұлттық шаруашылықтың құрылымын жаңғырту, ғылыми-техникалық прогресті тездету [3, 166]. Қазақстан Республикасының бюджет жүйесі республикалық және жергілікті бюджеттер мен Ұлттық қордың, сондай-ақ бюджет үдерісінің жиынтығын білдіреді. Қазақстан Республикасы бюджет жүйесінің құрылымы 1 суретте ұсынылған.

1 сурет. Қазақстан Республикасының бюджет жүйесі

Ұлттық қоры елдің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ету, болашақ ұрпақтар үшін қаржы қаражатын жинақтау, экономиканың қолайсыз сыртқы факторлардың әсеріне тәуелділігін азайту үшін құрылды.

Мемлекеттік бюджет олардың арасындағы өзара өтеу операцияларын ескермегенде, республикалық және жергілікті бюджеттердің жиынтығын білдіреді. Республикалық бюджет – бұл Бюджет кодексінде белгіленген салық және басқа да түсімдер есебінен қалыптастырылатын орталықтандырылған ақшалай қор. Республикалық бюджет орталық мемлекеттік органдардың, олардың бағынысындағы мемлекеттік мекемелердің міндеттері мен функцияларын қаржылық қамтамасыз ету және мемлекеттік саясаттың жалпы республикалық бағыттарын іске асыру үшін арналған. Тиісті қаржы жылына арналған республикалық бюджет Қазақстан Республикасының заңымен бекітіледі. Қазақстандағы қаржы жылы күнтізбелік жылға сәйкес келеді, яғни 1 қаңтарда басталады және 31 желтоқсанда аяқталады.

Айта кету керек, Қазақстан Республикасының қаржы жүйесі оның құрамдас элементтерінің (ішкі жүйелерінің) тығыз байланысымен сипатталады және оның ішкі жүйелерінің ешқайсысы дербес өмір сүре алмайды: қаржы, бір жағынан, өндірістік қатынастардың бір бөлігін және сондықтан бұл қатынастар жүйесінің элементі ретінде әрекет етеді, екінші жағынан, өзіндік функционалдық қасиеттері бар өзара байланысты элементтерден тұратын жүйені білдіреді.

Осылайша, бұл жүйе интеграциялық типті жүйе деп айта аламыз. Қаржыда функционалдық ішкі жүйелер ретінде салық, бюджет, қаржылық жоспарлар (болжамдар), болжамды қаржыландыру, қаржылық көрсеткіштер және т.б. атауға болады.

Қазіргі экономикалық дамудың ең маңызды факторы – жаһандану процесі. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, ұлттық экономикалардың жаһандық кеңістікке сәтті интеграциясы экономикалық қызметті басқаруға мүмкіндік беретін күшті институционалдық негізді қажет етеді.

Ұлттық экономиканың өсу мәселелері мен міндеттерін шешу көп жағдайда Қазақстан Республикасының қаржы жүйесінің әлемдік жүйеге интеграциялануының табыстылығына байланысты. Бұл, ең алдымен, бюджет тапшылығын жабу, әлеуметтік-экономикалық дамуды арттыру, қарыздар мен олардың пайыздарын өтеу бойынша барлық міндеттемелерді орындау.

Мұндай интеграцияның салдары бүгінде анық байқалуда. Қазақстан Республикасының әлемдік экономикадағы орны белгілі бір дәрежеде оның қаржылық-экономикалық жүйесінің жай-күйінің деңгейін бағалайтын көрсеткіштер бойынша әртүрлі рейтингтермен және субрейтингтермен сипатталады.

Дегенмен, алдыңғы есеппен салыстырғанда Қазақстан Республикасы көптеген көрсеткіштер бойынша нәтижелерді жақсартып отырып, 115-орыннан көтерілді.

Орта мерзімді перспективада экономиканы дамытуға инвестицияларды қаржыландырудың негізгі көздерінің біріне айналуы тиіс қор нарығын дамытуға басым көңіл бөлінді.

Сонымен бірге қор нарығының дамуы Қазақстанның Азиядағы алғашқы он қаржы орталықтарының қатарына енуіне және Алматының ТМД мен Орталық Азиядағы ислам банкингінің аймақтық орталығына айналуына жағдай жасауға бағытталуы тиіс.

Қаржы секторын дамытудың және оның ұзақ мерзімді перспективада тұрақтылығын арттырудың негізгі бағыттары Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі қаржы секторын дамыту тұжырымдамасында айқындалған [3, 596].

Маңызды басымдықтар белгіленді: бар проблемаларды шешу және қаржы секторының бәсекеге қабілеттілігін нығайту, инфрақұрылымды жақсарту және оның өсуі үшін ресурстарды кеңейту.

Орта мерзімді перспективада жұмыс істемейтін кредиттердің үлесін 10% пруденциалдық нормативке дейін төмендету арқылы банк секторының несиелер портфелінің сапасын арттыру негізгі міндеттердің бірі болып қала бермек. Бұл талапты орындау үшін банктер проблемалық несиелерді реттеуді реттейтін заңнаманы оңтайландырып, «Проблемалық несиелер қоры» АҚ қызметін жетілдіретін болады. Осымен қатар проблемалық активтер нарығының тиімді инфрақұрылымын құру стратегиясы әзірленетін болады, бұл оларды басқару үшін қосымша мүмкіндіктер туғызады.

Ұзақ мерзімді перспективада қаржы секторының дамуының болжамын жүзеге асыру қаржы секторының жекелеген сегменттерінің жетекші өңірлік ұстанымдарға қол жеткізуі арқылы қамтамасыз етілуі мүмкін:

- Қазақстанның бағалы қағаздар нарығын ТМД және Орталық Азиядағы ең өтімді және қолжетімді нарық ретінде қалыптастыру;
- Қазақстанда валюталардың негізгі түрлері бойынша неғұрлым өтімді валюта нарығын қалыптастыру;
- Қазақстанның қаржы институттарын (банктер, зейнетақы қорлары, сақтандыру компаниялары және басқа да қаржы институттары) ТМД өңірі мен Орталық Азия елдерінің қаржы ресурстарына қажеттіліктерін қанағаттандыруға қабілетті ірі өңірлік қаржы ұйымдары ретінде қалыптастыру.

Әдебиеттер

1. Нешиной А.С. Финансы : Учебник – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и КО», 2017. – 512 с.
2. Нурмуханова Г.Ж. Государственный бюджет: Учеб. пособие – Караганда, 2018. –138 с.
3. Государственный бюджет: Учебник / Под общ. ред. к. э. н., доцента Утибаева Б.С., Жунусова Р.М., Саткалиева В.А. – Алматы: Экономика, 2016. – 412 с.

Аннотация

Надежная финансовая система является стержнем в развитии и успешного функционирования рыночной экономики и необходимой предпосылкой роста и стабильности экономики в целом. Эта система является основой, мобилизующей и распределяющей сбережения общества и облегчающей его повседневные операции. Следовательно, хотя

структурный переход от в основном централизованно планируемой и контролируемой экономики к экономике, функционирующей в соответствии с рыночными принципами, включает в себя многие элементы, самое важное - создать надежную финансовую систему. После того, как создана надежная финансовая система, могут развиваться рынки денег и капитала, особенно первичный и вторичный рынки национальных государственных ценных бумаг.

Финансовая система государства представляет собой совокупность финансово-экономических институтов, каждый из которых опосредует фонд денежных средств, это определение в экономическом смысле.

Annotation

A reliable financial system is the core of the development and successful functioning of a market economy and a necessary prerequisite for the growth and stability of the economy as a whole. This system is the basis that mobilizes and distributes the savings of society and facilitates its daily operations. Therefore, while the structural transition from a largely centrally planned and controlled economy to a market-based economy involves many elements, the most important thing is to create a sound financial system. Once a sound financial system is in place, money and capital markets can develop, especially primary and secondary markets for national government securities.

The financial system of the state is a set of financial and economic institutions, each of which mediates a fund of funds, this is the definition in the economic sense.

ӘОЖ 336.717.122

Үсенбаев Т.М., э.ғ.к., аға оқытушы
Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЕДБ ДАМУЫНЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ

Мақалада Қазақстанның банк секторының дамуының негізгі тенденциялары мен басқа елдермен салыстырғанда қазақстанның банктердегі ЕДБ дамуының перспективалық бағыттарының шоғырлану айтарлықтай деңгейіне әкелген себептер қарастырылады. Қазақстанның көптеген қалаларында филиалдар желісі бар банк секторы үшін қашықтан сәйкестендіруді енгізу кеңселер мен қызметкерлерді ұстауға кететін шығындарды азайтады, сонымен қатар шалғайдағы аймақтардың тұрғындарын бірқатар клиенттеріне тартады. Бұлтты электрондық цифрлық қолтаңба технологиясын іске қосу мұндай клиенттермен жұмыс істеуді әлдеқайда ыңғайлы етуге көмектеседі – барлық құжаттарға қашықтан қол қоюға болады, ал қолтаңба қауіпсіздігі биометриялық және арнайы криптографиялық алгоритмдер арқылы қамтамасыз етіледі. Қазақстан банк секторының бәсекеге қабілеттілігінің көбірек дамуының перспективалық базасындағы активтерінің құрылымындағы сәйкес өзгерістермен қатар, коммерциялық стратегияларында цифрландыруға және жаңа өнімдердің оңтайландыру технологиямен және олардың дамуымен байланысты әдісін зерделеніп қарастырылған. Қазақстан экономикасындағы қолма-қол ақшасыз төлемдер нарығының өсуінің негізгі факторлары карточкалық өнімдерге сұраныстың артуы, банктердің бейілділік бағдарламаларының іске қосылуы және мобильді сервистердің даму барысы қарастырылып ұсыныстар жасалған.

Кілт сөздер: банк секторы, қаржы, экономика, цифрландыру, трансформация, ApplePay, SamsungPay, GarminPay, WorldBank, ID Finance, инфрақұрылым, қолма-қол ақша, гаджет, контактсіз төлемдер, роботтандыру технологиялары.

Ключевые слова: банковский сектор, финансы, экономика, цифровизация, трансформация, ApplePay, SamsungPay, GarminPay, WorldBank, ID Finance, инфраструктура, наличные деньги, гаджеты, бесконтактные платежи, технологии роботизации.

Keywords: banking sector, Finance, Economy, digitalization, transformation, Apple Pay, Samsung Play, Garmin Poi, WorldBank, ID Finance, Infrastructure, cash, gadgets, contactless payments, robotics technologies.

Банк секторы және оның қаржылық әл-ауқаты экономиканың әртүрлі салаларымен байланысты.

Елдің қаржы секторының бәсекеге қабілеттілігіне банк секторы көбірек әсер етеді және бұл факт Қазақстан экономикасының нақты дамуы негізінде расталады.

Қазіргі уақытта қазақстандық банк секторының өсу перспективалары 2020 жылы белгісіз болып саналады. Бірақ ұзақ мерзімді перспективада Қазақстанның банк секторының тұрақты дамуы, бұрын айтылғандай, қазіргі қолайсыз жағдайларда банктер ұстанатын стратегияға байланысты болады.

Банк секторындағы цифрлық трансформация банк пен клиент арасындағы өзара әрекеттесу сипатын өзгертіп, несиелеу процесін жанама етіп, бетпе-бет әрекеттесуді азайтады.

Сондықтан банктердің стратегияларында цифрландыруға және жаңа өнімдерді (жаңа инновациялық қызметтер мен анағұрлым жеңілдетілген ұялы байланыс қызметтері, жеке және заңды тұлғаларға арналған қосымшалар) енгізу арқылы бизнес-процестерді сапалы өзгертуге бағытталған дамудың перспективалық бағыттарын көрсету өте маңызды.

Қазіргі уақытта барлық қазақстандық банктерде мобильді сервистер бар. Қызметтер арасындағы айырмашылық осы операциялардың қарапайымдылығы мен түсінігінде. Соңғы жылдары қазақстандықтар банктерді жиі таңдай бастады, олардың қосымшаларында операцияларды екі-үш рет басу арқылы аяқтауға болады. Пандемия кезінде вирус қолма-қол ақша арқылы берілгенде, адамдар төлемдерді төлеу және үйдің ыңғайлылығынан ақша аудару мүмкіндігін бағалай бастады, әсіресе дүкендерде байланыссыз төлемдер арқылы төлей бастады. Банк карталары міндетті түрде осы технологиямен жабдықталуы керек: ApplePay, SamsungPay и GarminPay.

Төтенше жағдай мен карантин режимі аяқталғаннан кейін бұрын бөлімшелерге барған көптеген қазақстандықтар қашықтан қызмет көрсетуге көшеді. Біздің ойымызша, қазіргі жағдай бүкіл нарықты цифрландыруға серпін береді.

Бұл ретте 2021 жылы Алматыда ProfitFinanceDay конференциясында айтылған деректерге сәйкес, 2035 жылға қарай барлық транзакциялардың 90%-ы онлайн-сервистерді пайдалана отырып жүзеге асырылатын болады, қаржы қаражатының 30% - ы онлайн-сервистердің көмегімен бөлінетін болады және банктердің міндеті-өзгермелі шындықта өз орнын табу. Бүгінгі таңда WorldBank және ID Finance мәліметтері бойынша Қытайда финтехтің ену деңгейі 69% – ды, Ресейде – 43% - ды, Қазақстанда-21% - ды құрайды, сондықтан өсудің елеулі әлеуеті туралы айтуға болады. Бұл әлеует қаншалықты тиімді іске асырылатын болады деген сұрақ туындайды.

Қазіргі заманғы банктер, IT-компания қызметтерін атқарады. Барлығы технологиямен және олардың дамуымен байланысты. Егер бүгін қайда бару керектігін бағалау дұрыс болмаса, бәсекелестік артықшылық болмайды. Трендтерді, артықшылықтарды түсініп, болашаққа көз жүгіртіп, қайда бару және алдын-ала ойнау керек, әйтпесе сектордағы тоқырау сөзсіз.

Қазақстанда цифрлық банкинг нарығының үштен екісінен астамы KaspiBank-ке тиесілі. Kaspi.kz экожүйесімен бірге. Банк акционерлері мен басшылығы ақпараттық технологиялардың дәстүрлі банктік бизнесті қалай өзгертіп жатқанын дер кезінде көріп, осыған байланысты трансформацияны бастады. Kaspi.kz қаржы тобы жаңа қаржылық технологияларды енгізуде Қазақстандағы кез келген банктен алда келеді. Қарапайым мысал: KaspiBank-тің банктік қызметтер мен комиссиялардан түскен таза табысы абсолютті түрде Қазақстанда жұмыс істейтін барлық банктердің ішіндегі ең үлкені болып табылады, оның ішінде активтері бойынша KaspiBank-тен төрт есе үлкен Халық банкі сияқты құбыжық. Оның үстіне клиенттердің ешқайсысы Kaspi.kz сайтында комиссиялардың жоғары екенін айтып шағымданбайды. Банк халықтың банктік операцияларының анағұрлым көп болуының арқасында ғана пайда көреді.

Демек, сектор синергетикалық әсер беретін және ұзақ мерзімді бәсекелестік артықшылықтар тудыратын жаңа технологияларды енгізудің кешенді тәсілінен ғана пайда табады. [1].

Егер контактісіз төлемдерді қарастыратын болсақ, онда Қазақстан ТМД және Оңтүстік-Шығыс Еуропа елдерінде QR төлемдерін бейімдеу бойынша көшбасшылардың бірі болып табылады. 2019 жылдың соңында алты банк ApplePay қызметін ұсынса, 2021 жылдың басында Қазақстанға SamsungPay келді, ал Халық банкі Homebank қосымшасында Android құрылғылары үшін NFC төлемдерін іске қосу туралы хабарлады.

Алайда, біздің елде Инфрақұрылым аймақтарға кіру және байланыссыз төлем мүмкіндіктері тұрғысынан әлі де жақсы дамымаған, осыған байланысты банктер өздерінің Қосымшаларының мүмкіндіктерін кеңейте отырып, өз банктеріне клиенттерді тартуға тырысуда. Осылайша, 2021 жылы Қазақстан банктерінде аударымдар мен төлемдердің алуан түрлері пайда болып, жақсарып келеді. Мобильді қосымшалар арқылы ақша аударуға, берешек туралы білуге, төлем жасауға болады.

Қазақстандық нарықтың банктік өнімдері үшін тағы бір жаңалық KaspiBank және ForteBank қосымшаларындағы біріктірілген тауар нарығы (маркетплейс) болып табылады.

Егер жеке азамат үшін артықшылықтарды атап өтсеңіз, қолма-қол ақшасыз төлемдер төлеу кезінде уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді, Қажет болған жағдайда тауарды қайтаруға болады, бұл үшін төлемді онлайн банкингтегі түбіртек арқылы растау, кэшбэк алу жеткілікті және картаны пайдаланудың гигиенасы маңызды[2].

Осылайша, қолма-қол ақшасыз төлемдер нарығының өсуінің негізгі факторлары карточкалық өнімдерге сұраныстың артуы, банктердің бейілділік бағдарламаларының іске қосылуы және мобильді сервистердің (қосымшалардың) дамуы болып табылады. Соңғы фактор NFC технологиясымен жабдықталған смартфондардың қол жетімділігінің артуымен, сондай-ақ Apple және Samsung ұсынған төлем қызметтерінің іске қосылуымен үйлесіп, жанасусыз төлемдер сегментінің дамуын ынталандырды.

2021 жылы карта ұстаушылар – қала тұрғындары арасында сауалнама жүргізілді және ол респонденттердің 20% - дан астамы қолма-қол ақшадан толық құтылуға дайын екенін көрсетті. Респонденттердің 40% - ы ақылды құрылғылар (смартфондар) мен гаджеттер арқылы төлемдерді енгізуді қолдайды. Карталарды пайдаланушылардың 74% - ы жақын арада қолма-қол ақшасыз есеп айырысулар қолма-қол ақшамен басым болатынына сенімді, ал 40% - ы карта қаражатты сақтау мен жинақтаудың ыңғайлы тәсілі болып табылатындығына келіседі. Контактсіз карталарды пайдаланушылардың ішінде 40% ақылды гаджеттер арқылы төлемдерді енгізуді қолдайды, ал 23% осындай құрылғыларға толық сенеді. Төлемдерді растау үшін биометриялық деректерді пайдалану зерттеуге қатысушылардың 30% оң нәтижемен күтіледі.

Соңғы жылдары байланыссыз төлемдердің өсуі әлемдік үрдіс болып табылады. Juniper Research зерттеу компаниясының болжамдары бойынша 2024 жылға қарай әлемдегі жанасусыз транзакциялардың жалпы көлемі шамамен 6 трлн. доллар Қазіргі 2 трлн доллармен салыстырғанда. Катализатор байланыссыз транзакциялар көлемінің, соның ішінде контактісіз карталармен және NFC-құрылғылардың көмегімен төлем көлемінің едәуір ұлғаюы болады.

Секторды дамытудың келесі перспективалы бағыты цифрлық сәйкестендіру (биометрия) технологияларын енгізу болып табылады.

Бұл іске асыруды баяулататын Процесс, бұл заңнамалық шектеулер, мұндай технологияларды толық көлемде іске қосу туралы әңгіме болған жоқ. Алайда, қазір Үкімет цифрлық реттеу туралы заң жобасын қарастыруда. Егер ол қабылданса, онда бұл цифрлық сәйкестендіруді жүзеге асыру процесін едәуір жылдамдатады.

Биометриялық технологиялар клиенттерді қашықтан анықтауға мүмкіндік береді, сондықтан олар Банк бөлімшелеріне келудің қажеті жоқ және барлық қажетті қызметтерді үйден шықпай-ақ алуға болады. Банк Клиентті анықтайды және алаяқтардан қорғайды, ал клиенттер қызметтерді онлайн режимінде пайдалануға мүмкіндік алады. Барлығы ұтыста[3].

Тұтынушылар қауымдастығының мәліметтері бойынша, 2015 жылдан 2018 жылға дейін Британдық банктер 2868 филиалды жауып тастады. Негізгі себеп-филиалдардағы "физикалық" клиенттер санының азаюы және технологияның дамуы, соның арқасында көптеген банктік операцияларды онлайн режимінде жүргізуге болады.

Бұл АҚШ, Қытай, Германия және тіпті Ресейде де байқалады. Gartner аналитикалық компаниясының болжамдары бойынша, 2022 жылға дейін банктер бүгінде әдеттегі авторизация әдістерінен мүлдем бас тартады және оның орнына сандық биометриялық сәйкестендіруді енгізеді. Бұл банктерге филиалдар мен әкімшілік шығыстардың санын азайтуға мүмкіндік береді (ең қымбат ресурс болып табылатын адами капиталды азайту), бұл қызмет көрсету жылдамдығын арттырады және алаяқтықты қорғайды.

Шамамен алынған бағалау бойынша бір қазақстандық банктің цифрлық сәйкестендіру технологиясын енгізуі бір жылдан астам уақытты алады және бағдарламалық қамтамасыз ету мен инфрақұрылымға елеулі инвестицияларды талап етеді. Биометриялық сәйкестендіру өнімдеріне жылдық лицензияның құны жүздеген мың долларды құрайды [4].

Қазақстанның көптеген қалаларында филиалдар желісі бар банк секторы үшін қашықтан сәйкестендіруді енгізу кеңселер мен қызметкерлерді ұстауға кететін шығындарды азайтады, сонымен қатар шалғайдағы аймақтардың тұрғындарын бірқатар клиенттеріне тартады. Бұлтты электрондық цифрлық қолтаңба технологиясын іске қосу мұндай клиенттермен жұмыс істеуді әлдеқайда ыңғайлы етуге көмектеседі – барлық құжаттарға қашықтан қол қоюға болады, ал қолтаңба қауіпсіздігі биометриялық және арнайы криптографиялық алгоритмдер арқылы қамтамасыз етіледі.

Жекелеген банк филиалдарын көп функционалды орталықтарға (шоу-румдарға) айналдыру секторды дамытудың келесі перспективалық бағыты болмақ.

Банк филиалы банктер өздері іске қосқан технологиялық әзірлемелерін көрсете алатын бастапқы нүкте болуы керек. Мұндай көрме залдары арқылы банк саласының инвесторлары бұл жыл сайын дамып келе жатқан және жай ғана талап етпейтін нағыз прогрессивті банк екенін көреді. Яғни, мұндай көрме залдары банк үшін өзіндік позициялау элементі қызметін атқаратын болады. Тіпті нарықтағы финтех компаниялары банктің қандай технологиялары бар екенін түсінеді және олар онымен жұмыс істеуге тырысады.

Банк бөлімшесі әлеуметтік функцияларды да атқара алады. Қызықты мысал ретінде жақында Ресейде LisaAlert іздеу тобымен еріктілік жобасын іске қосқан Сбербанкті келтіруге болады: осылайша қалада жоғалған бала банктің кез келген бөлімшесіне бара алады, онда дайындалған қызметкерлер оған көмектесіп, іздеу жүйелеріне хабарласады.

Жоғарыда айтылғандардың барлығынан банк секторының перспективалық дамуының негізі цифрлық бағыт (секторды цифрландыру) болып табылады деген қорытынды жасауға болады. Бұл қолма-қол ақшасыз және контактісіз төлемдер, соның ішінде NFC, дамудың перспективалы бағыты болады, өйткені олар банк секторында үлкен сұранысқа ие және осы саладағы одан әрі даму сәйкесінше көбірек пайдаланушылар мен өсуге әкеледі.

Инновациялық өнімдердің дамуына кедергі келтіретін негізгі фактор. Кадрлардың жетіспеушілігі және белгілі бір реформалар мен өзгерістерді талап ететін заңнамалық-реттеуші шектеулер болып табылады[4].

Секторды дамытудың келесі перспективалы бағыты цифрлық сәйкестендіру (биометрия) технологияларын енгізу болып табылады.

Қазақстанның көптеген қалаларындағы филиалдар желісі бар банк секторы үшін қашықтан сәйкестендіруді енгізу кеңселер мен қызметкерлер штатын ұстауға жұмсалатын шығындарды азайтуға мүмкіндік береді, сондай-ақ шалғай өңірлердің тұрғындарын өз клиенттерінің қатарына тартады.

Банк секторының одан әрі тұрақты дамуы, біздің ойымызша, осы сектордағы цифрландыру мен инновацияға байланысты болады. Зерттеу барысында дамудың перспективалық бағыттары тұжырымдалды:

1. Байланыссыз төлемдерді, оның ішінде NFC одан әрі дамыту, өйткені өңірлерге кіру және мүмкіндіктер тұрғысынан елде байланыссыз төлем инфрақұрылымы әлі де жақсы дамымаған;

2. Цифрлық сәйкестендіру технологияларын енгізу (биометрия).

Бұл технология банктерге филиалдар мен әкімшілік шығындар санын азайтуға мүмкіндік береді, бұл қызмет көрсету жылдамдығын арттырады және алаяқтықтан қорғайды.

3. Жеке банк филиалдарын мультифункционалды орталықтарға (шоу-румдарға) айналдыру, мұндай шоу-румдар банк үшін белгілі бір элемент болады.

Банктерді ақпараттандыруды, цифрландыруды ескере отырып, олардың кейбіреулері төменде келтірілген: клиенттердің шығындарын талдаумен байланысты қосымша функцияны құру; openbanking енгізу және дамыту, осы тұжырымдаманың арқасында банктер өз өнімдерін тарату арналарын ұлғайта алады және клиенттік базаны көбейте алады, үшінші тарап компанияларының қызметтеріне қол жеткізе алады, осылайша банктер сыртқы нарықтағы үрдістерді жақсы дамыта алады. Қаржы нарығы мен банкке өз клиентінің қажеттіліктерін түсіну және бұрыннан бар деректерді пайдалану оңайырақ болады; RegTech және SupTech-сандық технологияларды пайдалану, олар банктерге есептерді дайындауды автоматтандыру тәсілдерін ұсынады және заңнама нормаларының орындалуын бақылауды жеңілдетеді; процестерді роботтандыру технологияларын және жасанды интеллект элементтерін пайдалану және т.б.

Әдебиеттер

1. «Банк ісі»; Оқулық/Жалпы ред. басқ.Ф.С.Сейтқасымов. 3-басылым, толықтырылған және қайта өзгертілген. -Астана: Қаз ЭҚХСУ БПО, 2017. -203б
2. А.С. Нұртазинова. Банк ісі. Оқу құралы. Жезқазған. 2019. 95 с.
3. Мусина А.А., Алина Г.Б., Джумабекова А.Т. Современные тенденции развития банковского сектора Республики Казахстан: проблемы и возможности//Вестник Национальной инженерной академии РК. – 2017.-№2(64). – 137-144.
4. Мақыш С.Б. Әлемдік қаржы дағдарысының Қазақстан банктік секторына ықпалы және оған қарсы шаралар. // Тұран университетінің Хабаршысы. №2, 2010 жыл.–бет.57. Gazeta.kz сайты. Источник: <http://e-history.kz/kz/contents/view/983> (жүгіну күні 12.11.2021)
5. Қазақстан банк секторының экожүйесінің дамуы// <https://kaz.tengrinews.kz> (өтініш беру күні: 18.02.2022 ж)

Аннотация

В статье рассматриваются основные тенденции развития банковского сектора Казахстана и причины, приведшие к значительному уровню концентрации перспективных направлений развития бву в банках Казахстана по сравнению с другими странами. Внедрение удаленной идентификации для банковского сектора, имеющего филиальную сеть во многих городах Казахстана, позволит сократить расходы на содержание офисов и сотрудников, а также привлечь жителей отдаленных регионов к ряду клиентов. Внедрение технологии облачной электронной подписи помогает сделать работу с такими клиентами намного удобнее — все документы можно подписывать удаленно, а безопасность подписи обеспечивают биометрические и специальные криптографические алгоритмы. Помимо соответствующих изменений в структуре активов в перспективе развития конкурентоспособности банковского сектора Казахстана, рассматриваются цифровизация в коммерческих стратегиях и метод оптимизации новых продуктов, связанных с технологиями и их развитием. Основными факторами роста рынка безналичных платежей в экономике Казахстана являются увеличение спроса на карточные продукты, запуск программ лояльности банков и развитие мобильных сервисов.

Annotation

The article discusses the main trends in the development of the banking sector in Kazakhstan and the reasons that led to a significant level of concentration of promising areas for the development of STB in the banks of Kazakhstan in comparison with other countries. The introduction of remote identification for the banking sector, which has a branch network in many cities of Kazakhstan, will reduce the cost of maintaining offices and employees, as well as attract residents of remote regions to a number of clients. The introduction of cloud electronic signature technology helps to make working with such clients much more convenient - all documents can be signed remotely, and signature security is ensured by biometric and special cryptographic algorithms. In addition to the corresponding changes in the structure of assets in the perspective of developing the competitiveness of the banking sector of Kazakhstan, digitalization in commercial strategies and a method for optimizing new products related to technologies and their development are considered. The main factors behind the growth of the non-cash payments market in the economy of Kazakhstan are the increase in demand for card products, the launch of bank loyalty programs and the development of mobile services.

ЭКОНОМИКА МЕН БИЗНЕСТІ ДАМУТУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ БОЛМЫСЫНДАҒЫ
ЕСЕПКЕ АЛУ ЖӘНЕ АУДИТОРЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕР

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ УЧЕТНОЙ И АУДИТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
В СОВРЕМЕННЫХ РЕАЛИЯХ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ И БИЗНЕСА

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF ACCOUNTING AND AUDITING ACTIVITIES
IN THE MODERN REALITIES OF ECONOMIC AND BUSINESS DEVELOPMENT

УДК 336.02

Айтхожина Л.Ж., к.э.н., доцент
Кажмухаметова А.А., к.э.н., ст. преподаватель
Esil University, г. Нур-Султан

ИНФОРМАЦИОННАЯ БАЗА ПРЕДПРИЯТИЯ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАЛОГОВЫХ РЕГИСТРОВ

В статье рассмотрена сущность основания информационной базы формирования налоговых регистров. Налоговые регистры предназначены для обобщения и систематизации информации по обеспечению целей налогового учета. Они формируются в виде специальных форм и заполняются одновременно с формой налоговой отчетности налога за налоговый период, по которому представляется форма налоговой отчетности. Обозначено, что в целях формирования информационной базы - разработанные регистры могут быть расширены, дополнены, разделены или иным способом преобразованы организациями с сохранением в используемых организацией регистрах информации по основным перечисленным показателям.

Ключевые слова: налоговая политика, налоговые регистры, налоговый учет, налогоплательщик, налоговые формы, налоговый агент, налоговый период

Кілт сөздер: салық саясаты, салық регистрлері, салық есебі, салық төлеуші, салық нысандары, салық агенті, салық кезеңі

Keywords: tax policy, tax registers, tax accounting, taxpayer, tax forms, tax agent, tax period

Ожидаемые налоговые поступления в 2022-2024 годах по городу Нур-Султан, составят один триллион 166 миллиард тенге. Неналоговые поступления, без учета штрафов, предварительно прогнозируются на уровне 9,1 миллиард тенге [1]. Поставленные задачи свидетельствуют о задачах повышения эффективности работы налоговых органов в стране и здесь каждый аспект налогового администрирования играет значение.

Правительством страны всегда выделялись и выделяются значительные средства на решение данных задач из бюджета. Например, Министерством финансов РК на функционирование более 30 информационных систем выделено в 2015-2018 годах, в том числе 20 из которых Комитета госдоходов направлено 34,5 млрд тенге. Правительство страны с 2020 года планомерно осуществляет расчет всех налоговых обязательств централизованно и автоматическом режиме. При этом Министерством финансов планируется к 2025 году довести оказание государственных услуг в электронном формате до 95% [2]. В данном контексте построение информационной базы в налоговом администрировании становится актуальным.

Законодательство по бухгалтерскому учету позволяет формировать данные налогового учета на основе регистров бухучета. В то же время для расчета некоторых налогов требуются данные,

которых может не быть в бухгалтерском учете. В этих случаях, необходимую информацию записывают в налоговые регистры. Регистры налогового учета нужны, чтобы рассчитать итоговую сумму налога в бюджет.

Налоговый регистр - документ налогоплательщика / налогового агента, который содержит сведения об объектах налогообложения и/или объектах, связанных с налогообложением. В законодательстве не определены обязательные формы или бланки налоговых регистров, поэтому их разрабатывают самостоятельно и утверждают в учетной политике для целей налогообложения.

Так, разработанные и утвержденные приказом министра финансов РК от 19 марта 2018 года № 388 порядка 22 форм налоговых регистров содержат все необходимые сведения об объектах налогообложения и (или) объектах, связанных с налогообложением, о полученных деньгах и (или) имуществе организаций, иностранцев, лиц без гражданства, а также о расходовании указанных денег и (или) иного имущества.

Налоговые регистры используются для обобщения и систематизации информации по обеспечению целей налогового учета и регистрируются в виде конкретных форм и заполняются одновременно с формой налоговой отчетности налога за налоговый период. На практике, налоговые регистры включают в себя:

- налоговые регистры, составляемые по формам, установленным налогоплательщиком / налоговым агентом в налоговой учетной политике,
- налоговые регистры, составляемые по формам и правилам, которые утверждены уполномоченным органом [3].

В представленной ниже таблице «Источники информации о налоговых доходах бюджета города» была сделана попытка обозначить к формам налоговых регистров так называемые учетные документы, с которых может быть считана информация для отчетности. Такие преобразования в области учетной системы позволят внести вклад в работу хозяйствующих субъектов и развитие бизнеса в Казахстане с учетом как индивидуальных, так и общественных интересов. Отметим, что перечень приведенных показателей не является исчерпывающим. Полагаем, в целях формирования информационной базы - разработанные регистры могут быть расширены, дополнены, разделены или иным способом преобразованы организациями с сохранением в используемых организацией регистрах информации по основным перечисленным показателям. Считаем, что функционирование информационной системы обеспечит уменьшение объема платежных документов, исключение невыясненных платежей и необоснованной пени, сокращение количества зачетов и возвратов ошибочных платежей, снижение нагрузки на ИС банков, снижение затрат налогоплательщиков по времени, сокращение количества инкассовых распоряжений, казначейства, КГД (таблица 1).

Таблица 1

Источники информации о налоговых доходах бюджета города*

Регистры учета хозяйственных операций	Регистры формирования отчетных данных
1	2
Регистр по расходам на строительство, реконструкцию, модернизацию и капитализацию затрат по объектам, применяющих налоговые преференции; регистр по расходам на приобретение машин и оборудования по объектам, применяющих налоговые преференции (ст.274 и 275 НК)	Регистр по объектам, применяющие инвестиционные налоговые преференции
Регистр по учету движения основных средств; регистр по расходам на строительство, реконструкцию, модернизацию и капитализацию затрат по объектам, входящие в стоимостные балансы групп (подгрупп) фиксированных активов	Регистр по определению стоимостных балансов групп (подгрупп) фиксированных активов и последующих расходов по фиксированным активам
Расшифровка сумм управленческих и общеадминистративных расходов с разбивкой на контрагенты и аналитику статьи затрат. регистр оплаты	Регистр по суммам управленческих и общеадминистративных расходов юридического лица-нерезидента, отнесенным на вычеты

1	2
управленческих и общеадминистративных расходов с разбивкой на контрагенты, договоров, с отражением номера и даты оплаты платежного поручения.	его постоянным учреждением в Республике Казахстан
Регистр сумм доходов от списания обязательств в разрезе каждого кредитора регистр (перечень) документов, по которому образовалась задолженность (с датой образования задолженности)	Регистр по доходу от списания обязательств
Регистр сумм кредиторской задолженности по товарам, работам и услугам в разрезе контрагентов с отражением суммы НДС и суммы дохода по сомнительным обязательствам Регистр сумм кредиторской задолженности по товарам, работам и услугам с отражением корреспонденции счетов	Регистр дохода по сомнительным обязательствам
Регистр движения материалов с отражением остатков товаров в разрезе товаров согласно справочникам ТН ВЭД ЕАЭС и ТН ВЭД ТС	Регистр по обороту в виде остатков товаров для целей исчисления налога на добавленную стоимость
Регистр расшифровка суммы НДС, относимых в зачет по остаткам товаров при регистрации налогоплательщика по НДС	Регистр по налогу на добавленную стоимость, относимому в зачет, по остаткам товаров
Расшифровка сумм закупа сельскохозяйственным кооперативом товаров; расшифровка товаров переданных в переработку, в пользование, доверительное управление, аренду, объема выполненных (оказанных) для членов сельскохозяйственного кооператива работ (услуг)	Регистр по учету закупа у лица, занимающегося личным подсобным хозяйством, сельскохозяйственной продукции заготовительной организацией в сфере агропромышленного комплекса, сельскохозяйственным кооперативом и (или) юридическим лицом, осуществляющим переработку сельскохозяйственного сырья, и ее реализации
Расшифровка учета операций выбытия имущества (работ, услуг, прав); расшифровка учета поступлений денежных средств;	Регистр по учету реализации сельскохозяйственным кооперативом своим членам товаров, а также представлению таких товаров в пользование, доверительное управление, аренду, по выполнению (оказанию) для членов сельскохозяйственного кооператива работ (услуг)
Расшифровка учета операций приобретения имущества, работ, услуг, прав; расшифровка учета операций выбытия имущества (работ, услуг, прав); расшифровка учета поступлений денежных средств;	Регистр по учету доходов, в том числе полученных путем безналичных расчетов
Расшифровка учета операций приобретения имущества, работ, услуг, прав; расшифровка учета поступлений денежных средств;	Регистр по учету приобретенных товаров, работ и услуг
Расшифровка по налогам, другим обязательным платежам в бюджет и социальным платежам в разрезе сальдо на начало, оплата (зачет), исчисление (начисление) и сальдо на конец	Регистр по учету объектов обложения индивидуальным подоходным налогом с доходов физических лиц, подлежащих налогообложению у источника выплаты, а также социальным налогом и социальными платежами
Регистр учета выбросов, загрязнений в окружающую среду от стационарных источников регистр учета выбросов, загрязнений в окружающую среду от передвижных источников регистр учета забора воды для исчисления платы за пользование водными ресурсами поверхностных источников	Регистр по учету налоговых обязательств по плате за эмиссии в окружающую среду и плате за пользование водными ресурсами поверхностных источников
Регистр движения денежных средств лиц, осуществляющих торговые и личные денежные взаимоотношения с представителями иностранных	Регистр о получении физическими и юридическими лицами и (или) структурными подразделениями юридического лица денег и (или) иного имущества от иностранных

1	2
организаций, иностранных лиц и иных иностранных форм образования	государств, международных и иностранных организаций, иностранцев, лиц без гражданства
Расшифровка учета поступлений денежных средств; расшифровка учета операций приобретения имущества, работ, услуг, прав; расшифровка учета начисления налогов, включаемых в состав расходов	Регистр о полученных физическими и юридическими лицами и (или) структурными подразделениями юридического лица деньгах и (или) иного имущества, полученных от иностранных государств, международных и иностранных организаций, иностранцев, лиц без гражданства
Расшифровка учета движения денежных средств; расшифровка учета операций движения имущества, работ, услуг, прав; расшифровка учета начисления налогов, включаемых в состав расходов	Регистр о расходовании физическими и юридическими лицами и (или) структурными подразделениями юридического лица денег и (или) иного имущества, полученных от иностранных государств, международных и иностранных организаций, иностранцев, лиц без гражданства
Регистр движения денежных средств индивидуального предпринимателя по банковскому (расчетному) счету, отраженного и закрепленного в реквизитах такого ИП с целью осуществления деятельности в налоговых органах	Регистр для индивидуальных предпринимателей, применяющих специальный налоговый режим с использованием фиксированного вычета, по учету запасов
Регистр мобильных переводов, банковских платежей, онлайн-оплат по суммам доходов лиц, осуществляющих занятия частной практикой	Регистр по учету доходов от занятия частной практикой регистр по учету расходов лица, занимающегося частной практикой

*Составлено на основе данных из источника [4]

Как установлено п. 4 ст. 7 Закона РК «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности», первичные документы должны быть составлены в момент совершения операции или события либо непосредственно после их окончания [5]. Однако, есть факты, когда налоговые органы не признают представленные налогоплательщиком документы первичными (договоры, акты приема-передачи оказанных услуг, выполненных работ, накладные) и требуют предоставить вместо них другие (отчеты об оказанных услугах, результаты выполненных работ, образцы товаров, сырья, запасов, материалов и доказательства их использования в производстве, отгрузки, транспортировки или последующей реализации). Как мы понимаем необходимая государству информация об объектах налогообложения, всей налоговой базе и исчисленных суммах налогов берется из учетной документации, которую налогоплательщики обязаны самостоятельно составлять, хранить и представлять налоговым органам в установленном порядке, сроки и форме. Предоставленную документацию налоговые органы изучают в ходе документальных налоговых проверок (в отличие от камерального контроля, когда информация извлекается только из форм налоговой отчетности). Также с помощью учетной документации налогоплательщики подтверждают наличие и реализацию своих законных прав на налоговые льготы (льготы, вычеты и зачеты). Кроме того сведения о налоговых правах и их реализации влияют на налоговую базу и исчисление налогов. Налогоплательщики должны их собирать, а налоговые органы анализировать и систематизировать. Например, только при наличии документов, подтверждающих расходы налогоплательщика, которые вызваны его деятельностью, они подлежат вычету при определении налогооблагаемого дохода (п. 1 и 3 ст. 100 НК РК). Поэтому, первичные документы, подтверждающие совершение сделок и операций, должны соответствовать требованиям законодательства, которое регулирует действия налогоплательщика с имуществом, признание его имущественных прав и обязанностей и оформление связанных с этим документов. В этой связи, следует знать, что требования к составлению первичных документов содержатся:

- в гражданском законодательстве - к сторонам, подписантам, форме, содержанию и порядку совершения, оформления и исполнения сделок;

- в законодательстве о бухгалтерском учете - к порядку и срокам отражения в бухгалтерском учете операций, событий и составления подтверждающих их первичных документов.

Таким образом, формирование налоговой учетной документации в рамках процедур налогового учета должно осуществляться на основе отдельно составляемых при совершении сделок и иных действий с имуществом налогоплательщика документов. Их оценка в целях налогообложения должна осуществляться по общепринятым критериям относимости, допустимости, достаточности и достоверности.

Налогоплательщиками не должны составляться, а налоговыми органами не должны собираться, запрашиваться и учитываться документы, не требуемые законодательством и не относящиеся к подтверждаемой сделке (операции). Все документы нужно составлять, хранить и представлять в объеме, достаточном для установления из них необходимых сведений о сделках (операциях) как объектах налогообложения. Неполная и преждевременная информация не может быть признана достаточной для определения налоговых последствий действий налогоплательщика. Например, сведения налоговых органов об инициированных служебных проверках или возбужденных уголовных делах не могут служить доказательствами при установлении фактов, имеющих юридическое значение в целях налогообложения. Все документы, в том числе и налоговые регистры, составляемые налогоплательщиками и иными субъектами правореализации, должны содержать только достоверную информацию об объективных, имевших место в действительности, фактах совершения сделок (операций). Использование налоговыми органами или судами недостоверных, искаженных, вымышленных сведений при оценке налогооблагаемой деятельности налогоплательщика не допускается.

Литература

1. «В бюджет столицы в 2022-2024 годах поступит один триллион 208 млрд. тенге». Нур-Султан, Казинформ— https://www.inform.kz/ru/v-byudzhet-stolicy-v-2022-2024-godah-postupit-odin-trln-208-mlrd-tenge_a3869996;

2. Оксана Скибан «Проблема актуализации баз данных налоговой до сих пор не решена», 28 января 2019, Источник, интернет-ресурс: Сетевое издание <https://www.zakon.kz/4955652-problema-aktualizatsii-baz-dannyh.html>;

3. Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2022 г.) // <https://online.zakon.kz/>

4. Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 19.03.2018 года №388 «Об утверждении форм налоговых регистров и правил их составления». Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 30.03.2018 года № 16675, <https://adilet.zan.kz/rus/docs>

5. Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007 года № 234-III «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.07.2022 г.) // <https://online.zakon.kz/>

Андатпа

Мақалада салық тіркелімдерін қалыптастырудың ақпараттық базасының негізінің мәні қарастырылады. Салық тіркелімдері салық есебінің мақсаттарын қамтамасыз ету үшін ақпаратты жинақтау және жүйелеуге арналған. Олар арнайы бланкілер түрінде қалыптастырылады және салық есептілігінің нысаны табыс етілетін салық кезеңі үшін салық есептілігінің нысанымен бір мезгілде толтырылады. Ақпараттық базаны қалыптастыру мақсатында – әзірленген тізілімдерді ұйым пайдаланатын тізілімдердегі негізгі тізбеленген көрсеткіштер туралы ақпаратты сақтай отырып, ұйымдар кеңейтуі, толықтыруы, бөлуі немесе басқаша түрлендіруі мүмкін екендігі көрсетілген.

Annotation

The article considers the essence of the foundation of the information base for the formation of tax registers. Tax registers are designed to summarize and systematize information to ensure the goals of tax accounting. They are formed in the form of special forms and are filled out simultaneously with the

tax reporting form for the tax period for which the tax reporting form is submitted. It is indicated that in order to form an information base - the developed registers can be expanded, supplemented, divided or otherwise transformed by organizations while maintaining information on the main listed indicators in the registers used by the organization.

УДК 657

Алиев М.К., д.э.н., академик МЭАЕ, профессор
Esil University, г. Нур-Султан

ФИНАНСОВАЯ ОТЧЕТНОСТЬ КАК ИНФОРМАЦИОННАЯ БАЗА ДЛЯ ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

В статье рассмотрено содержание различных форм финансовой отчетности, их значение при проведении финансового анализа и принятии управленческих решений. Сформулированы основные требования к финансовой отчетности. Подчеркнута роль финансового анализа как важного звена финансового менеджмента в условиях финансовой нестабильности.

Ключевые слова: финансовая отчетность, финансовый анализ, принятие управленческих решений, бухгалтерский баланс, финансовое положение, прибыль, ликвидность, рентабельность.

Кілт сөздер: қаржылық есептілік, Қаржылық талдау, басқарушылық шешімдер қабылдау, бухгалтерлік баланс, қаржылық жағдай, пайда, өтімділік, рентабельділік.

Keywords: financial reporting, financial analysis, management decision making, balance sheet, financial position, profit, liquidity, profitability.

В процессе работы руководителям приходится принимать решения, которые оказывают влияние на различные стороны финансовой деятельности предприятия. [1] Управленческие решения, принимаемые на основе анализа финансовой отчетности, зависят от многих факторов: отраслевой принадлежности организации; условий кредитования и цены заемных источников; оборачиваемости и рентабельности; организации денежного оборота и др. [2] Рассмотрим влияние результатов анализа финансовой отчетности на принятие решений в отношении структуры баланса, ликвидности, управления рентабельностью, оптимизации учетной политики и прогнозной отчетности.

1. Разработка управленческих решений на основе анализа имущественного положения организации.

Решения относительно структуры баланса должны быть направлены на устранение диспропорций в темпах роста отдельных элементов активов и пассивов, в соотношении заемных и собственных источников, с одной стороны, и мобильных и иммобилизованных средств с другой. Диспропорции могут привести к недостаточной обеспеченности собственными текущими средствами и снижению уровня ликвидности. Отсутствие собственных текущих средств, чистого оборотного капитала (их отрицательные значения) опасно для предприятий и с той точки зрения, что при необходимости срочного возврата задолженности потребуются вынужденная распродажа активов или произойдет «зависание» долгов перед кредиторами. [3]

Финансовое положение предприятия непосредственно зависит от того, насколько быстро средства, вложенные в активы, превращаются в реальные деньги. На скорость обращения средств, в свою очередь влияют, следующие факторы:

- сфера деятельности и масштабы предприятия;
- отраслевая принадлежность;

- экономическая ситуация в связанные с этим условия;
- ценовая политика предприятия;
- структура активов. [4]

На основе анализа имущественного положения можно предложить следующие управленческие решения:

Решения относительно структуры баланса должны быть направлены на устранение диспропорций в темпах роста отдельных элементов активов и пассивов, в соотношении заемных и собственных источников, с одной стороны, и мобильных и иммобилизованных средств с другой. Диспропорции могут привести к недостаточной обеспеченности собственными оборотными средствами и снижению уровня ликвидности. Отсутствие собственных оборотных средств, чистого оборотного капитала (их отрицательные значения) опасно для предприятий и с той точки зрения, что при необходимости срочного возврата задолженности потребуются вынужденная распродажа активов или произойдет «зависание» долгов перед кредиторами.

- Администрации организации необходимо разработать стратегию развития компании на перспективу, упорядочить структуру имущество компании, которое может измениться за счет опережающего роста заемного капитала над собственным.

- Менеджерам компании, рассматривая динамику и структуру капитала, источники средств для его формирования, следует выделить ту часть активов предприятия, которая образована за счет инвестированных в них собственных средств – чистых активов.

- Увеличение удельного веса долгосрочных активов на конец года в имуществе свидетельствует о капитализации прибыли и направлениях инвестиционной политики предприятия. При значительном удельном весе долгосрочных финансовых вложений, необходимо менеджерам изучить эффективность вложения средств в другие предприятия.

- Увеличить стоимость имущества, находящегося в распоряжении предприятия, поднять темпы роста основных средств, что позволит повысить потенциальную возможность компании.

- С увеличением доли основных средств в имуществе увеличивается амортизация основных фондов и возрастает доля постоянных издержек в затратах предприятия

- Отсутствие долгосрочной дебиторской задолженности следует оценить положительно, однако должно настораживать увеличение краткосрочной дебиторской задолженности. Следует рекомендовать завести Журнал дебиторов в разрезе сроков задолженности, провести детальный анализ наличия краткосрочной и долгосрочной задолженности, с определениями сроков их погашения.

- В целях пополнения собственных краткосрочных средств предприятия необходимо постоянно проводить анализ источников их увеличения в разрезе факторов: прибыли, других видов дохода предприятия, резервного капитала и других источников.

- При оценке собственных оборотных средств, следует иметь в виду, что в сумме собственных краткосрочных средств могут быть включены средства, приравненные к собственным – задолженность участникам (учредителям) по выплате доходов, доходы будущих периодов, средства предстоящих расходов и расходы будущих периодов, которые могут быть включены в прочие статьи.

Следовательно, менеджерам, бухгалтерам предприятия необходимо провести по бухгалтерским регистрам детальную сверку собственных текущих средств по их составу и структуре.

- Направить усилия менеджеров и производственный коллектива на достижения более высокого темп прироста краткосрочных (мобильных) средств по сравнению с долгосрочными, что позволит ускорить оборачиваемость всей совокупности средств предприятия.

2. Разработка управленческих решений на основе анализа финансового состояния организации.

Анализ платежеспособности и ликвидности. Анализ финансового состояния может быть, выполнен с позиции краткосрочной и долгосрочной перспективы. В первом случае, как показывает анализ отечественной и зарубежной практики, рассматриваются платежеспособность и ликвидность, во втором – финансовая устойчивость. [3]

Коэффициент абсолютной ликвидности показывает, какую часть краткосрочной задолженности предприятие может погасить в ближайшее время. Его величина должна быть не ниже 0,2.

Оптимальная величина коэффициента текущей ликвидности находится в пределах от 0,8 до 1,0. Она может быть гораздо более высокой из-за неоправданного роста дебиторской задолженности.

Для обеспечения удовлетворительной структуры баланса установлен норматив общей ликвидности не ниже 2,0.

Увеличение денежных средств, дебиторской задолженности способствует повышению ликвидности наиболее ликвидных активов предприятия. Об этом свидетельствуют повышение коэффициентов абсолютной и текущей ликвидности, соответственно. Увеличение кратковременных долговых обязательств приводит снижению коэффициента общей ликвидности. Установленная тенденция не указывает на повышение общей платежеспособности предприятия и ликвидности его текущих активов. Однако предприятие на конец года имеет определенный запас платежеспособности, если сравнивать абсолютную величину коэффициента текущей ликвидности с нормативной.

Коэффициенты ликвидности отражают способность предприятия погасить свои краткосрочные обязательства легко реализуемыми активами. Высокое их значение является показателем устойчивого финансового положения, низкое их значение - возможные проблемы с денежной наличностью и затруднений в дальнейшем с операционной деятельностью.

Однако количественное сопоставление текущих активов в их балансовой оценке с краткосрочными обязательствами не отражает количество активов, которые выражаются в способности соответствовать этой оценке и срокам выполнения платежных обязательств.

Финансовое положение предприятия можно считать устойчивым, если не менее 50% финансовых ресурсов покрывается его собственными ресурсами. Снижение коэффициента автономии указывает на нежелательную тенденцию финансовой независимости, однако угрозы ее потери нет, так как значение рассматриваемого коэффициента значительно превосходит критическое.

На основе анализа финансового положения можно предложить организации следующие управленческие решения:

1. Управленческие решения в отношении структуры баланса должны быть направлены на обоснование и формирование целевой структуры капитала.

Решения относительно структуры баланса должны быть направлены на устранение диспропорций в темпах роста отдельных элементов активов и пассивов, в соотношении заемных и собственных источников, с одной стороны, и мобильных и иммобилизованных средств с другой. Диспропорции могут привести к недостаточной обеспеченности собственными краткосрочными средствами и снижению уровня ликвидности. Отсутствие собственных краткосрочных средств, чистого оборотного капитала (их отрицательные значения) опасно для предприятий и с той точки зрения, что при необходимости срочного возврата задолженности потребуются вынужденная распродажа активов или произойдет «зависание» долгов перед кредиторами.

В своих действиях по управлению финансовой структурой капитала финансовому менеджменту организации следует учитывать также общепризнанное правило, которому должны следовать предприятия любых типов при формировании целевой структуры капитала: владельцы предприятий предпочитают разумный рост доли заемных средств, а кредиторы отдают предпочтение предприятиям с высокой долей собственного капитала, что снижает риски кредиторов. [6]

2. Управленческие решения по привлечению источников финансирования.

Привлечение долевого капитала (стратегического или финансового инвестора в долю).

Привлечение долгового капитала (долгосрочные кредиты банков, лизинг, выпуск облигаций).

Финансирование за счет внутренних (собственных) источников.

Изменение дивидендной политики, финансирование в рамках группы компаний.

Продажа непрофильных активов, «урезание» расходов. Управление кредиторской задолженностью.

3. Управление ликвидностью предполагает принятие определенных решений в отношении отдельных групп (видов) краткосрочных активов. Рост степени ликвидности текущих активов, снижение доли низколиквидных их видов играют важную роль в повышении платежеспособности организации.

При принятии решений в отношении материальных краткосрочных активов следует выделить:

- активы, принимающие участие в производственном процессе, недостаток которых может привести к проблемам в основной деятельности (к остановкам производственно-технологического процесса, снижению выпуска готовой продукции и срывам поставок покупателям и т.п.);

- активы, реализация которых проблематична (неликвиды). По возможности следует избавиться от этой части активов по демпинговым ценам;

- активы, которые могут быть реализованы без ущерба основной деятельности (излишние, сверхнормативные). Реализация этой части материальных оборотных активов является основным резервом повышения ликвидности, мобилизации дополнительного денежного притока средств и погашения обязательств перед кредиторами.

Дебиторская задолженность представляет собой фактическую иммобилизацию средств организации в расчеты (в оборот других предприятий), но в тоже время является естественным следствием системы ведения взаиморасчетов между поставщиками и покупателями продукции. Основные задачи в этой части управленческих решений заключаются в контроле за возвратом средств и ускорении инкассации дебиторской задолженности.

При принятии управленческих решений в отношении ликвидности баланса и платежеспособности предприятия необходимо оценить размер и структуру краткосрочных обязательств. Рост их особенно опасен, если при этом наблюдается значительное увеличение доли наиболее дорогих источников, в том числе просроченных долгов по налогам и сборам. В такой ситуации следует осуществлять мероприятия по высвобождению из оборотных активов всех возможных средств путем их оптимизации и погашать наиболее срочные (просроченные), а затем и наиболее дорогие обязательства.

Оценивая ликвидность баланса, финансовый менеджер должен учитывать, что высокий уровень коэффициента текущей ликвидности означает лишь формальное превышение краткосрочных активов над краткосрочными обязательствами и характеризует только теоретическую возможность рассчитаться по обязательствам. Будет ли иметь место этот расчет фактически, зависит от оптимизации операционного цикла и рациональной организации денежного оборота. [5]

3. Управление рентабельностью и распределением прибыли.

Оптимальность пропорций в распределении чистой прибыли должна учитываться при разработке дивидендной политики, представляющей собой важный элемент финансового менеджмента не только в акционерных обществах, но и в компаниях других организационно-правовых форм. Недопустимо превышение использования прибыли над полученной ее величиной, поскольку это окажет такое же негативное воздействие на финансовое состояние, как и убытки в убыточных предприятиях. [6,7]

Решения, связанные с анализом показателей рентабельности бизнеса, обычно направлены на осуществление мер по высвобождению возможных резервов для максимизации операционного дохода компании или максимизация иных не операционных (например, от финансовых инвестиций) доходов.

4. Составление прогнозной отчетности является важным и востребованным в современных условиях вопросом, который также должен решаться в рамках анализа финансовой отчетности.

Практическое значение прогнозирования показателей отчетности заключается в следующем:

- Руководство имеет возможность заранее оценить, насколько базовые показатели прогнозной отчетности соответствуют поставленным на том или ином этапе задачам, охарактеризовать перспективы роста предприятия, скоординировать долгосрочные и краткосрочные цели его развития, стратегию и тактику действий.

• Лица, принимающие управленческие решения, заблаговременно получают информацию о возможной в прогнозном периоде величине доходов, расходов, денежных потоков, активов и источников финансирования. Это позволяет:

• на основе прогноза выручки и финансовых результатов (прогнозного отчета о прибылях и убытках) оценить устойчивость получения доходов и прибыли в основной деятельности и зависимость будущих финансовых результатов от неосновной деятельности, определить возможную величину чистой прибыли как источника пополнения собственного капитала и выплаты дивидендов;

• на основе прогноза денежных потоков (прогнозного отчета о движении денежных средств) определить размеры и периоды появления кассовых разрывов и рассмотреть варианты их преодоления;

• на основе прогнозного баланса оценить складывающуюся в прогнозном периоде взаимосвязку и сбалансированность активов и капитала.

Наконец, данные прогнозной отчетности дают возможность оценить уровень и динамику показателей финансовой устойчивости и платежеспособности в прогнозном периоде.

5. Оптимизация решений в области бухгалтерской учетной политики тесно связана с действиями финансового менеджера как в отношении структуры баланса, так и финансовых результатов. От решения этого вопроса непосредственно зависит обоснование налоговой учетной политики и разработка оптимальных налоговых схем в рамках действующего законодательства.

Кроме того, неудовлетворительное ведение бухгалтерского учета приводит к ошибкам в расчетах с контрагентами, бюджетом и др. и не позволяет лицам, принимающим управленческие решения, получить полную, достоверную и прозрачную информацию о деятельности организации.

Результаты проведенного исследования показали актуальность выбранной темы, в рамках которой автором был обоснован ряд положений:

- Финансовая отчетность превращается из средства учета и контроля в средство обоснования принимаемых решений. На основе данных анализа финансовой отчетности осуществляется выработка направлений финансовой политики предприятия, и от того, насколько качественно она проведена, зависит эффективность принимаемых управленческих решений.

- Исследованы и систематизированы проблемы информационного обеспечения при реализации отечественных методик финансового анализа деятельности предприятия; определены направления совершенствования информационной базы аналитика для получения наиболее достоверных результатов.

- Исследована аналитическая роль показателей ликвидности в условиях экономической нестабильности предприятий.

- Дальнейшее продолжение исследования видится в создании компьютерной базы данных с экспертными функциями, которая позволит: накапливать информацию о существующем предприятии, рассчитывать среднеотраслевые значения, проводить сравнительный анализ аналогичных показателей.

Литература

1. Бернштейн Л.А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация: Пер. сангл./ Научн.ред.перевода чл.-кор. РАН И.И.Елисеева. Гл. редактор серии проф.Я.В.Соколов.- М.: Финансы и статистика, 2003.

2. Друри К. Управленческий учет для бизнес-решений: учебник / пер. с англ. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. - 655 с. - (Серия «Зарубежный учебник»).

3. Алиев М.К. Требования международных стандартов к содержанию бухгалтерского баланса. Аль-Пари 2005, №1, с. 72-75.

4. Алиев М.К. Финансовая отчетность: анализ консолидированной отчетности. Учебное пособие, Астана, 2014 – 344с. Астана: Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, 2014 – 344с.

5. Алиев М.К. Бухгалтерская отчетность в системе информационного обеспечения финансового менеджмента. КазЭУ, Хабаршысы, 2005, №2

6. Алиев М.К. Требования международных стандартов к содержанию отчета о прибылях и убытках. Аль-Пари 2005, №2, с.34-37.

7. Алиев М.К. Сатубалдина Ж.С. Особенности составления и оценка состава и движения собственного капитала. Аль-Пари 2005, № 4 , с.87-91.

Аңдатпа

Мақалада қаржылық есептіліктің әртүрлі нысандарының мазмұны, олардың қаржылық талдау мен басқарушылық шешімдер қабылдаудағы маңызы қарастырылған. Қаржылық есептілікке қойылатын негізгі талаптар тұжырымдалған. Қаржылық тұрақсыздық жағдайында қаржылық менеджменттің маңызды буыны ретінде қаржылық талдаудың рөлі атап өтілді.

Annotation

The article considers the contents of different forms of financial statements, their significance in financial analysis and management decisions. The basic requirements to the financial reporting are listed. The article outlines the role of the financial analysis as an important element of financial management in terms of uncertain economic situation.

ӘОЖ 657.631.8

Алтынбеков М.А., PhD, қауымд. профессор

Айтхожина А.Е., магистр, аға оқытушы

Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ МЕНШІК ПЕН ИННОВАЦИЯНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Көптеген мемлекеттер интеллектуалдық меншікке үлкен мән береді.

Ол ежелгі уақытта пайда болған, бірақ оны құруды, пайдалануды және иеліктен шығаруды реттейтін ережелер жақында заңда көрініс тапты. Сонымен бірге, әртүрлі елдердің заңнамасын талдай отырып, интеллектуалдық меншік құқығы қазіргі уақытта дамудың бастапқы кезеңінде деп қорытынды жасауға болады. Бұл заң ғылымында интеллектуалдық меншік саласында әлі де маңызды жаңалықтар жоқ екенін растайды. Бұл жұмыстың мақсаты инновациялық саладағы маңызды құралдардың бірі ретінде интеллектуалдық меншік институтын жан-жақты зерттеу болып табылады. Интеллектуалдық меншік институты инновациялық дамуға және экономиканы жаңғырту процесстеріне иешуші әсер етеді, интеллектуалдық, ғылыми және ғылыми - техникалық ресурстарды пайдаланудың тиімділігін, сондай-ақ инновациялық саладағы стратегиялық ұлттық басымдықтарға қол жеткізуді көрсетеді.

Кілт сөздер: *Интеллектуалдық құқықтар, интеллектуалдық меншік, айрықша құқықтар, инновациялар, инновациялық қызмет.*

Ключевые слова: *интеллектуальные права, интеллектуальная собственность, исключительные права, инновации, инновационная деятельность.*

Key words: *intellectual rights, intellectual property, exclusive rights, innovation, innovation activity.*

Кіріспе. Геосаяси және экономикалық ахуалдың қазіргі әлемдік жай-күйінің негізін кез келген әлеуметтік дамыған және дамушы мемлекет дамуының ажырамас факторы болып табылатын қоғамдық қатынастардың негізін қалаушы нысандарын зияткерлендіру айқындайды. Қоғамдық, саяси және экономикалық қызмет салаларын табысты дамытудың тұжырымдамалық мәселесі қазіргі заманғы мемлекеттің маңызды инновациялық ресурсы болып табылатын интеллектуалдық қызмет нәтижелерін пайдалану саласында жатыр. Айта кету керек,

интеллектуалдық қызмет ежелгі уақытта пайда болған, бірақ оның құрылуын, қолданылуын және иеліктен шығарылуын реттейтін ережелер қазіргі уақытта ғана заңда көрініс тапты. Бүгінгі таңда экономикаға инновацияларды енгізуді қорғау контекстінде интеллектуалдық құқықтар айналымымен байланысты процестер жандануда, өйткені мемлекеттер өздерінің дамуының қазіргі кезеңінде индустриялық экономикалық модельден инновациялық экономикаға көшуді жүзеге асыруда.

Негізгі бөлім. Адамның бойына біткен шығармашылық потенциалы – ол қиялдың сарқылмайтын ресурсы. Ол материалдық және рухани құндылықтарды қалыптастырады. Тұлғаның шығармашылық қиялынан туған заттарды қолданбайтын адам жоқ. Алайда шығармашылықтың пайда болуына тікелей қатысты өзіндік автор болады. Бұл интеллектуалдық жеке меншік ұғымын қалыптастырады[1]. Бұл ұғым елімізге 90 жылдары келген еді. Сонымен интеллектуалдық меншік дегеніміз не? Менің түсінігімдегі интеллектуалдық меншік адамның өзіне тиесілі материалдық емес игілігі. Тұлғалардың өнертабысы, шығаршылық жаңалықтары бірте бірте дүниежүзінде ел экономикасының дамуының көрсеткішіне айналмақ.

Интеллектуалдық меншіктің басты сипаттамасы меншікті пайдаланудың жеке құқықтарын тек интеллектуалдық меншіктің иесі, яғни автор ғана шамалай алуында, сонымен қатар, оның рұқсатынсыз интеллектуалдық меншікті ешқандай бөгде адам пайдалана алмауында.

Интеллектуалдық меншік нысандары келесі түрлерге бөлінеді: әдебиет, өнер туындылары мен ғылыми еңбектер; фонограммалар жасау, орындаушылық және радиобағдарламасын жүргізу; адам іс-әрекетінің барлық салалары бойынша өнертабыстар; ғылыми жаңалықтар; өнеркәсіп үлгілері; тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері және коммерциялық атаулар мен белгілеулер; жосықсыз бәсекелестіктің алдын кесу шаралары[2].

Заман ілгерілеген сайын, қоғамда түрлі жағдайлар орын алуда. Контрафактілік әрекеттер біріншіден, ел экономикасының дамуына кедергі жасаса, екіншіден дүниежүзілік аренада ел атауына өз зиянын тигізуде. Қазіргі қоғамда жоғарыда айтылған мәселелердің барлығы белең алып отыр. Әсіресе тауар белгілері арқылы халықты алдап соғу өте кең таралған.

Мемлекет тарапынан Интеллектуалдық меншік құқығы саласын дамытуға жоғары деңгейде көңіл бөлінуі тиіс, өйткені дүниежүзілік қауымдастықтың талаптарына жауап беру, авторлық және сабақтас құқықтар мен өнеркәсіптік меншік саласындағы құқықтарды қорғау маңызды факторлардың бірі болып табылады[3].

Өзімнің жеке ойым, «Қазақстан Республикасының интеллектуалдық меншігі» заңнамасы жетілдіруді қажет етеді. Ел аумағындағы тауар белгілерін қорғау және контрафактілік өнімдер саудасына қарсы әрекет ету -кезек күттірмейтін мәселелер. «Жұмыла көтерген жүк жеңіл» дегендей, әрбіріміз өз ісімізге жауапкершілік танытсақ, бұл ұғымды халыққа насихаттасақ бәріде жақсы болмақ[4].

Интеллектуалдық меншік – адам өмірінде аса маңызды рөл атқарады және әрқашан адамзаттың барлық кезеңдерінде ғылымның, мәдениеттің және прогрестің қуатты қозғалтқышы болып қала береді. Әр адамның жасына, психологиялық жағдайына, азаматтығына және өзге де сипаттамаларына қарамастан, белгілі бір дәрежеде ғылым мен мәдениет туындыларын жасауға, шығаруға деген қабілеті болады. Дегенмен адамдар бұл дарынды әртүрлі мөлшерде пайдаланады[5].

Интеллектуалдық меншіктің негізгі объектілеріне: авторлық және аралас құқық, тауар белгілері, өнеркәсіптік үлгілер, патенттер жатады. Сондай-ақ, «Интеллектуалдық меншікті» коммерциялық құпия және әділетсіз бәсекелестік туралы заңдарға да жиі қосады, ол заңдар өздерінің құрылымы бойынша айрықша құқықтар ұсынбайды.

Қазіргі кезде интеллектуалдық қызметтің барлық жаңа салалары пайда болуда, нәтижесінде оларды құқықтық қорғау заңмен реттеліп, талап етілуде.

Интеллектуалды меншік объектілеріне деген құқықты қорғау кеден органдарымен қамтамасыз етіледі, олар интеллектуалды меншік объектілерін қамтитын тауарлар тізімін жүргізеді.

Тауарлар мұндай тізімге интеллектуалды меншік объектісіне деген құқығы бар иелері өтініш бергеннен кейін енгізіледі. Қазақстан Республикасының Кеден Кодексінің 10-тарауына сәйкес интеллектуалды меншік объектілерін қамтитын тауарлар Тізімі және бар мәліметтер негізінде кеден органдары Қазақстан Республикасының кедендік шекарасы арқылы өтетін тауарларды

кедендік бақылау және кедендік рәсімдеуді тікелей жүзеге асыратын кедендік органдар интеллектуалды меншік объектілеріне деген құқықты қорғау бойынша барлық шараларды қабылдауға міндетті.

Соңғы жылдары интеллектуалды меншік объектілеріне деген құқықты қорғау мәселелері бойынша халықаралық ұйымдар тарапынан да, Қазақстан Республикасы Үкіметі тарапынан да ерекше назар аударылуда. Бұл кездейсоқ емес.

Осы маңызды саладағы құқықты қорғау бойынша еліміздегі өркениетті әлеуметтік экономикалық өзара қатынастарды қалыптастыруда біздің еліміздің өркендеуінің ерекше көрінісі болып табылады. Бір жағынан, интеллектуалды меншік объектілеріне деген құқықты қамтамасыз ету халықаралық келісім шарттармен және келісімдермен байланысты, соған сәйкес Қазақстан Республикасында осы саладағы белгілі бір міндеттемелер қабылданды.

Қазақстан Республикасы 1993 жылдан бастап Дүниежүзілік Интеллектуалдық меншік ұйымына (ДИМҰ) мүше болып табылады және сонымен қатар, авторлық және аралас құқықтарды регламенттейтін көптеген халықаралық конвенциялар, келісімдер мен келісімшарттарға қатысушы болып табылады.

Қазақстан Париж Конвенциясына, Мадрид келісіміне, Патенттік ынтымақтастық туралы келісімшартқа қатысушы болып табылады және басқа да маңызды құжаттарға қол қойды. Қазақстанда интеллектуалдық меншік объектілерінің құқығын «Авторлық құқық және аралас құқықтар туралы» Заңымен, Қазақстан Республикасының Патенттік Заңымен, «Тауар белгісі, қызмет ету белгілері және тауарлардың шыққан жерлерінің атаулары туралы», «Электрондық құжат және электрондық цифрлық қол қою туралы» Заңдарымен қорғау жүйесі,

Әкімшілік, Азаматтық және Қылмыстық кодекстерде Интеллектуалдық меншік объектілеріне деген құқықтың бұзылғаны үшін әкімшілік, азаматтық және қылмыстық жауапкершілік қарастырылған[6].

Интеллектуалдық меншіктің құқықтық реттелуін қарастыра отырып, оның енді интеллектуалдық меншікті қорғаудың әлемдік жүесінің институционалдық бөлігін қарастырған жөн.

Қазіргі таңдағы интеллектуалдық меншік саласындағы тұрғылар мен тәртіптердің ұқсастығына байланысты, халықаралық стандарттау және өзара құқықтар мен міндеттерді тану арқылы практикалық тәртіпті жеңілдетуге көшу керек. Осы тұжырым мемлекеттер арасындағы келіссөзге әкелді және соның нәтижесінде көпжақты шарттар (конвенциялар) қабылданды. Әрбір конвенция әрбір салада мемлекеттер одағынан тұрады.

Сондықтан, әртүрлі мемлекеттер одағының үлкен саны жиналады, мысалы, Париж одағы, Берн одағы, Мадрид одағы, т.б. Әрбір одақты әкімшілік басқарудың қажеттілігі пайда болады (мүшелік сұрақтары, мүшелік үшін төлеу, отырыстарды ұйымдастыру, құжаттарды толтыру т.б.). Осы мақсаттарды жүзеге асыру үшін Париж және Берн конвенцияларының саласында халықаралық хатшылық, қысқаша БИРПИ құрылды.

Интеллектуалдық меншікті қорғау саласында халықаралық деңгейдегі ең негізгі институт және бірқатар ұйымдар бар. Негізгі халықаралық ұйымдар Бүкіләлемдік интеллектуалдық меншік ұйымы (БИМҰ) және Бүкіләлемдік сауда ұйымы (БСҰ) болып табылады. Аймақтық ұйымдар арасында Еуропалық Одақ маңызды орын алады.

Бұл ұйымдар өте маңызды қызмет атқарады. БИМҰ және БСҰ интеллектуалдық меншікті қорғау саласындағы негізгі халықаралық шарттарды жасау мен қайта құру үшін жауап береді.

Олар мұндай шарттарды жасап қана қоймай, кейбір жағдайларда олардың күштеп орындалуын жүзеге асырады. Еуропалық Одақ тауар таңбалары жөніндегі аймақтық бюро ашып, қазіргі уақытта тауар таңбалары туралы аймақтық заңнама жасаумен шұғылданады.

Бүкіләлемдік интеллектуалдық меншік ұйымы — интеллектуалдық меншік мәселелерімен айналысатын халықаралық ұйымдардың ежелгісі және ірісі. БИМҰ тамырлары Иоганн Брамс өзінің Үшінші симфониясын, Роберт Луи Стивенсон «Остров сокровищ» еңбегін жазғанда, ал Джон мен Эмили Рэблинг Нью-Йоркта Бруклин көпірінің құрылысын аяқтап жатқанда 1883 жылға кетеді.

Яғни, бұл ұйымның құрылу тарихы XIX ғ. аяғында «Өнеркәсіп меншігін қорғау жөніндегі Париж конвенциясы» мен «Әдеби және көркем шығармаларды қорғау туралы Берн конвенцияларын» жүзеге асыру үшін құрылған құрылымдарының қосылу кезеңіне жатады. 14 мемлекет қатысатын Париж конвенциясы 1884 жылы күшіне енді.

Оның ережелеріне сәйкес мүше мемлекеттердің мәжілістерін ұйымдастыру сияқты әкімшілік міндеттерді орындау үшін Халықаралық бюро құрылды. 1886 жылы халықаралық құқық және онымен бірге Берн конвенциясы пайда болды. Берн конвенциясы шеңберінде әкімшілік міндеттерді орындау үшін де Халықаралық бюро құрылды. 1893 жылы бұл екі шағын бюро Интеллектуалдық меншікті қорғау жөніндегі біріккен халықаралық бюро деп аталатын бір халықаралық ұйымға бірікті (бұл ұйым француз тілінде қысқартылған нұсқасымен белгілі БИРПИ).

Швейцарияның Берн қаласында орналасқан штаб-квартирасы бар, жеті адамнан тұратын бұл кішігірім ұйым бүгінгі Бүкіләлемдік интеллектуалдық меншік ұйымының алғашқы бейнесі болды.

Бүкіләлемдік интеллектуалдық меншік ұйымы — интеллектуалдық меншік мәселелерімен айналысатын халықаралық ұйымдардың ежелгісі және ірісі. БИМҰ тамырлары Иоганн Брамс өзінің Үшінші симфониясын, Роберт Луи Стивенсон «Остров сокровищ» еңбегін жазғанда, ал Джон мен Эмили Рэблинг Нью-Йоркта Бруклин көпірінің құрылысын аяқтап жатқанда 1883 жылға кетеді.

Яғни, бұл ұйымның құрылу тарихы ХІХ ғ. аяғында «Өнеркәсіп меншігін қорғау жөніндегі Париж конвенциясы» мен «Әдеби және көркем шығармаларды қорғау туралы Берн конвенцияларын» жүзеге асыру үшін құрылған құрылымдарының қосылу кезеңіне жатады. 14 мемлекет қатысатын Париж конвенциясы 1884 жылы күшіне енді. Оның ережелеріне сәйкес мүше мемлекеттердің мәжілістерін ұйымдастыру сияқты әкімшілік міндеттерді орындау үшін Халықаралық бюро құрылды. 1886 жылы халықаралық құқық және онымен бірге Берн конвенциясы пайда болды.

Берн конвенциясы шеңберінде әкімшілік міндеттерді орындау үшін де Халықаралық бюро құрылды. 1893 жылы бұл екі шағын бюро Интеллектуалдық меншікті қорғау жөніндегі біріккен халықаралық бюро деп аталатын бір халықаралық ұйымға бірікті (бұл ұйым француз тілінде қысқартылған нұсқасымен белгілі БИРПИ). Швейцарияның Берн қаласында орналасқан штаб-квартирасы бар, жеті адамнан тұратын бұл кішігірім ұйым бүгінгі Бүкіләлемдік интеллектуалдық меншік ұйымының алғашқы бейнесі болды.

Қорытынды. Интеллектуалдық меншік институты бәсекеге қабілетті инновациялық өнімді әзірлеу және енгізу саласындағы маңызды құралдардың бірі болып табылады. Интеллектуалдық құқықтар инновациялық дамуға және экономиканы жаңғырту процестеріне шешуші әсер етеді, зияткерлік, ғылыми және ғылыми-техникалық ресурсты пайдаланудың тиімділігін, сондай-ақ инновациялық салада стратегиялық ұлттық басымдықтарға қол жеткізуді көрсетеді.

Осылайша, барлық қазіргі мемлекеттер үшін міндет-инновациялық нарық үшін заңнаманың жаңа «инновациялық жүйесін» құру болып табылады. Бұл жұмыс айтарлықтай маңызды болып табылады, онсыз экономикалық нарықты жаңарту және дамыту іс жүзінде мүмкін емес.

Қазақстан Республикасында интеллектуалды меншіктің барлық дерлік объектісі құрылған және оларды қорғау жүйесі де жұмыс атқарады. Жалпылай жинақтық ұғым деп қарауға болады: заңды және жеке тұлғаның интеллектуалды қызметінің арқасындағы нәтижесі, орындауды қажет ететін жеке өнім. Интеллектуалдық меншікті материалдық емес игілік деп қарастыруға болады. Осындай материалдық емес игілік – заңды тұлғалар мен адамдардың интеллектуалды қызметінің нәтижесі. Алайда, интеллектуалды меншік бір жеке меншіктен екінші біреуіне құрылмай тұрып та ауысуы мүмкін. Қалай болғанмен интеллектуалды меншік – жеке құқық, мемлекеттік басқару, мемлекетаралық келісім әдісін, халықаралық құқықты да енгізуге болады. Интеллектуалды меншік – бұл «меншік», бірақ әлемнің көпшілік жерлерінде жалпы жеке меншік заңдылығынан да тыс қаралады, авторлық құқық, патенттік және басқа да интеллектуалды меншік түрлеріне көп ден қойылады.

Әдебиеттер

1. Зенин И. А. Проблемы российского права интеллектуальной собственности (избранные труды). – М. : Статут, 2015.
2. Яковлев Б. А. Промышленная (интеллектуальная) собственность (создание, правовая охрана и использование объектов промышленной собственности): Учеб. пособие. Новосибирск: Светлица, 2006. 276 с.

3. Мухопад В. И. Интеллектуальная собственность в мировой экономике знаний: Монография. М.: РГИИС, НИИ школьных технологий, 2009. 256 с.
4. Бромберг Г.В. Интеллектуальная собственность. Часть II: Практикум. М.: Издательство Московского Университета, 2012. 184 с.
5. Резепова В.Е. Право интеллектуальной собственности. Саратов: Ай Пи Эр Медиа, 2010. 320 с.
6. Кудашов В.И. Интеллектуальная собственность: охрана и реализация прав, управление. Мн.: БНТУ, 2004. 321 с.

Аннотация

Многие государства уделяют интеллектуальной собственности огромное значение. Она зародилась еще в древние времена, однако положения, регулирующие ее создание, использование и отчуждение нашли свое отражение в праве не так давно. Между тем, проанализировав законодательство разных стран, можно сделать вывод о том, что право интеллектуальной собственности в настоящее время находится на начальном этапе развития. Это подтверждает тот факт, что в юридической науке до сих пор нет существенных открытий в сфере интеллектуальной собственности. Целью настоящей работы является комплексное изучение института интеллектуальной собственности как одного из важнейших инструментов в инновационной сфере. Институт интеллектуальной собственности оказывает решающее влияние на инновационное развитие и процессы модернизации экономики, показывает эффективность использования интеллектуального, научного и научно-технического ресурса, а также достижение стратегических национальных приоритетов в инновационной сфере.

Annotation

Nowadays in the modern world many countries give a great importance to intellectual property. Intellectual activity originated in ancient times; however, the provisions governing its formation, use and disposal have been reflected in the law not so long ago. Meanwhile, after analyzing the laws of different countries, it can be concluded, that the right to intellectual property is currently at the initial level of development. This is evidenced by the fact that there have not been big discoveries in the field of intellectual property in law up to the present time. The purpose of the article is to study the Institute of intellectual property as it is one of the most important tools in the innovation field. Institute of intellectual property has a decisive influence on innovative development and modernization of the economy, shows an efficient use of intellectual, scientific and technical resource as well as the achievement of strategic national priorities in innovation.

UDK 657.1.011.56

Bekzhanova T., PhD, Associate Professor
Esil University, Nur-Sultan

INTERACTION OF THE DIGITAL ECONOMY AND ACCOUNTING

Currently, accounting activities are in a phase of gradual development and introduction of new digital technologies. Thanks to the automation of accounting processes, most companies try to optimize all contractual activities. The digitalization of the economy creates opportunities for the creation of a national accounting system, which collects indicators characterizing the state of internal socio-economic processes of the company. The article examines the impact of digitalization on accounting, emphasizes its popularity with the use of blockchain technology and the advantages of its application. The main directions of accounting modernization in the digital economy and information society are

considered. Digital literacy is the knowledge and ability of a person to use information and communication technologies in their daily and professional activities. changes to the accountant's function, adding artificial intelligence to accounting operations, Robots, or programs that process data.

Keywords: optimization, trend, digital economy, accounting, blockchain system, information

Кілт сөздер: оңтайландыру, тренд, цифрлық экономика, бухгалтерлік есеп, блокчейн жүйесі, ақпарат

Ключевые слова: оптимизация, тренд, цифровая экономика, учет, блокчейн-система, информация

The state program «Digital Kazakhstan» was approved by the decree of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 827 dated December 12, 2017 in order to accelerate the development of the economy of the Republic of Kazakhstan and improve the quality of life of the population, as well as create conditions for the transition of the economy to a fundamentally new trajectory - the digital economy.

The digital economy refers to an economy based on digital computing technologies, although we increasingly see this as doing business through markets based on the Internet and the world wide web. The digital economy is also sometimes referred to as the Internet economy, the new economy, or the web economy. The digital economy is increasingly intertwined with the traditional economy, making it difficult to distinguish clearly. The term «digital economy» was first mentioned in Japan by a Japanese Professor and research economist at the height of the Japanese recession of the 1990s. In the West, the term followed and was introduced in 1995 in Don Tapscott's book *The Digital Economy: Perspectives and Dangers in the Age of Network Intelligence*. This was one of the first books that looked at how the Internet would change the way we do business.

Nowadays two trends have formed:

- the obvious reason;
- informative cause for concern.

The first is associated with a decrease in interest in traditional financial accounting information. Investors and managers are increasingly using data for decision-making, information alternative to financial accounting, or modified indicators such as economic value added, balanced scorecard, etc. Insufficient satisfaction with the information product of accounting leads at the theoretical level to constant attempts to identify new types of accounting (social, behavioral, actuarial, etc.). This trend is also confirmed by the dynamic development of non-financial reporting. Over the past 10 years, the number of tools defining the requirements for sustainable development reports has increased 6.5 times (7 times for mandatory reports, 5.4 times for voluntary reports) [1].

A negative trend is that professional and academic communities are concerned about doubts about the relevance of the accounting profession in the future, which is also confirmed not only by the notorious mentions of accounting in the list of "endangered" professions.

The development of the digital economy has an impact on all types of human activity, including accounting processes, in the context of which accounting as a science and as a sphere of human activity has undergone significant changes over the past few decades with the advent of innovations in information transmission and storage technologies. The development of digital technologies makes it possible to significantly speed up the process of collecting information, increase the speed and volume of processing and storage, as well as create conditions for the availability and efficiency of information for users, while the quality of information is significantly improved. However, we see that in practice the development of accounting is much faster than its methodology, which is primarily due to the improvement of accounting tools, namely, the use of new digital technologies for the transmission and storage of information.

Digitalization is important for significantly improving both the characteristics of accounting information and the possibilities of its use. Studies of the results of digitalization of accounting at the current stage by analyzing software, databases used in this area, and the principles of their configuration and construction, have shown that digitalization significantly affects its two aspects simultaneously:

- Technologies for collecting (obtaining) the necessary information, storing it and transmitting it to interested users;
- Methodology of systematization of information, that is, the essence of accounting itself or accounting methodology [2].

Technologies for accumulating the necessary information, storing it and transmitting it to interested users are modern information systems that are mainly implemented by creating and maintaining databases.

Information systems are constantly being improved and their development can take into account:

1. from the point of view of technological development - the emergence of a new technical base that contributes to the development of new information needs;
2. from another point of view - the improvement of automated information systems (AIS) themselves. The accounting method is based on the simultaneous application of the following historically established and developed accounting technologies (methods):

Methods of primary observation: inventory, documentation;

- Cost measurement methods: calculation and evaluation;
- Organization and optimization capabilities: billing and double entry;
- Methods of generalization: balance sheet and accounting [3].

Let's consider one of the most effective and popular areas of digitization of accounting. Over the past decade, the concept of "blockchain" has become increasingly popular in accounting. This technology is a continuous sequence (list) of blocks created according to the necessary rules. Such a chain of data blocks allows the user to store information in a distributed manner. Each subsequent block in the system, in turn, is uniquely associated with the previous block, which is recorded with a digital signature, which eliminates any possibility of data modification. This technology has huge potential in the field of accounting. Blockchain has so far received the highest benefits in many areas: Blockchain has a number of important properties for accounting:

- security and constant data accounting;
- personal restricted access to certain data;
- the reliability of the information provided in the blockchain, in the absence of trust in the counterparty;
- high speed and accuracy of transactions.

The information created in the blockchain can

be trusted even if there is no trust in the counterparty, since the transaction is carried out only if it is approved by both parties. Subsequently, this information is protected from changes

With the introduction of blockchain technology into the organization's accounting, the need for inventory with counterparties is eliminated, since the formation and write-off of accounts receivable and accounts payable will occur simultaneously in the same assessment at the time of the transaction. The accountant's role will be to correctly classify the acquired or transferred assets and record the corresponding income or expense.

It is possible to create blockchain technology within organizations. As a result, the release of inventory items from storage locations is automatically reflected at the recipient and debited from the sender. Real-time operational accounting, absence of primary documents.

Blockchain allows us to effectively fight fraud. Tax evasion becomes impossible as all transactions will be digitized.

Disadvantages of blockchain technologies

1. The effect of slow work with an increase in users.
2. Lack of legislative regulation.
3. High power consumption.
4. Lack of specialists of the required level

The development of digital technologies increases the value of skills in accounting, as well as in related fields. This is due both to the factors of the development of the digital economy, and to the increasing role of the descriptive method of accounting and the spread of professional judgments. In the theoretical field, digital technologies stimulate competencies as developed forms of knowledge that provide a holistic overview of the laws of economic relations and explain the methods, techniques and rules for implementing the accounting process.[1] In practice, digitalization leads to the development of skills in digital form. In the field of methodology, it is assumed that knowledge at the junction of fundamental theoretical issues of the accounting process with a simultaneous reliable understanding of the functioning of the digital economy as a whole and its individual elements is particularly in demand.

The proposed conceptual model of accounting assumes an integrated approach, which is provided through the implementation of a number of interrelated elements. In the conditions of the information society and the digital economy, a number of conditions arise for the formation of a new accounting paradigm [4].

However, the ideas identified by scientists as new areas of accounting in the scientific literature represent on a broader scale only concepts, research approaches and the development of various types of accounting. In connection with the development of hybrid and intangible forms of capital, the virtualization of monetary and non-monetary units of value, the expansion of non-financial target characteristics of the activities of economic units, the main trends in the development of accounting objects, criteria for their collection and indicators are established.

The need to expand the content of accounting information at the expense of non-financial parameters of the company's economic activity, including social responsibility, corporate environmental safety, organization, innovation, human resources, reputation capital, strategy and quality of management, both internal processes and the state of external ones, was justified. In the digital economy, accounting should be clearly positioned as an element of the system for receiving, processing and transmitting business information in order to maintain its relevance and demand for the advertised product. Otherwise, there is a significant risk that it will "dissolve" in modern electronic information systems, dynamically developing its field of activity and expanding quite aggressively. To do this, you need to clearly understand the place, role and functionality of accounting. The systematic approach eliminates a number of uncertainties regarding the prospects of accounting, allows you to determine the future skills in demand and direct the appropriate training of specialized specialists in the field of mental reflection of the digital economy, and also contributes to improving the reputation of the company.

Thus, it can be concluded that modern trends require the use of digital technologies in all areas of economic development. The field of accounting needs innovation most of all. One of the ways to implement it can be blockchain technology, which solves numerous problems in accounting for financial and business transactions.

Today, when using smart technologies, whether online or via mobile devices, artificial intelligence, opportunities, and benefits seem limitless.

Artificial intelligence has a significant impact on the world of accounting and Finance. By saving time and money and providing information, AI-enabled accounting and Finance systems help Finance professionals and their companies stay competitive and attract the best employees and customers. Adding artificial intelligence to accounting operations will also improve quality, as errors will be reduced.

If a company providing accounting services wants to be competitive in local and foreign markets, it must follow global trends. Today, it is very easy to transfer accounting (at least most of it) to another country, to another continent. That's why we need to work more efficiently and offer new opportunities to our clients. Robots, or, in other words, programs that process data, today not only simplify the work of an accountant, but also make it more interesting, because they take on the most uninteresting part of routine work - manual data entry. One of the main tasks of these programs, which is being intensively improved, is the processing of digital documents (scanned documents, electronic invoices, Bank statements). Accountants no longer enter data into accounting programs - this is done by robots.

The only problem is that so far these programs can not work completely independently - there are errors that «people still have to detect. For example, the program may confuse the letter «o» and the number «zero», capital letter «i» and the number «one» or an uppercase «i» and small letter «l». But robots have the ability to learn, and databases are becoming more global, so it's only a matter of time before people are no longer needed to process such primary information.

Although machines will become the most valuable colleagues of professionals in the future, nothing will replace the emotional intelligence that people bring to work, and this includes the Finance and accounting sectors.

References

1. On approval Of the state program «Digital Kazakhstan» decree Of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 12, No. 827. (2017)

2. Т. М. Odintsovo Accounting in the context of challenges of the digital economy and information society / *Vestnik IPB (Bulletin of professional accountants no. 3 P. 5-14.)* (2019)

3. A. S. Abelyan Innovative development of modernized processes in industry: dis. on competition the degree of doctor of economic Sciences. Rostov-on-don, (2015)

4.Т. М. Odintsova, О. V. Ruhr Development of types, objects and methods of accounting in the digital economy and information society *Scientific and technical sheets of SPbSPU. Economics. Volume 11, No. 4,* (2018)

Аңдатпа

Қазіргі уақытта бухгалтерлік қызмет кезең-кезеңімен даму және жаңа цифрлық технологияларды енгізу сатысында. Бухгалтерлік есеп процестерін автоматтандырудың арқасында көптеген компаниялар барлық келісімшарттық қызметті оңтайландыруға тырысады. Экономиканы цифрландыру компанияның ішкі әлеуметтік-экономикалық процестерінің жай-күйін сипаттайтын көрсеткіштерді жинайтын ұлттық есеп жүйесін құруға мүмкіндіктер жасайды. Мақалада цифрландырудың бухгалтерлік есепке әсері талқыланады, блокчейн технологиясын қолдану арқылы оның танымалдығы және оны пайдаланудың артықшылықтары көрсетіледі. Цифрлық экономика мен ақпараттық қоғамда бухгалтерлік есепті жаңғыртудың негізгі бағыттары қарастырылған. Цифрлық сауаттылық – бұл адамның күнделікті және кәсіби қызметінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану білімі мен қабілеті. бухгалтердің функцияларын өзгерту, бухгалтерлік операцияларға, деректерді өңдейтін роботтарға немесе бағдарламаларға жасанды интеллект қосу.

Аннотация

В настоящее время бухгалтерская деятельность находится в стадии постепенного развития и внедрения новых цифровых технологий. Благодаря автоматизации учетных процессов большинство компаний стараются оптимизировать всю договорную деятельность. Цифровизация экономики создает возможности для создания национальной системы учета, собирающей показатели, характеризующие состояние внутренних социально-экономических процессов компании. В статье рассматривается влияние цифровизации на бухгалтерский учет, подчеркивается ее популярность с использованием технологии блокчейн и преимущества ее применения. Рассмотрены основные направления модернизации бухгалтерского учета в условиях цифровой экономики и информационного общества. Цифровая грамотность – это знание и умение человека использовать информационные и коммуникационные технологии в своей повседневной и профессиональной деятельности. изменения в функции бухгалтера, добавление искусственного интеллекта к учетным операциям, роботов или программ, обрабатывающих данные.

ӘОЖ 336

Жуматаева Б.А., *PhD, доцент,*
Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ ЖҮРГІЗУДІҢ ЖӘНЕ ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТІ ЖАСАУДЫҢ СӘЙКЕСТІК АУДИТІН ЖҮРГІЗУДІҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Қазіргі таңда мемлекеттік аудит жүйесінің өзекті мәселесі - мемлекеттік аудит объектілерінде (бұдан әрі – МАО) өз бухгалтерлік есептерін жүргізу мен қаржылық

есептерін (бұдан әрі – БЕ және ҚЕ) жасау барысында Қазақстан Республикасының заңнамасына қарама-қайшы әрекеттер, бұрмалаушылықтар пен жасыру фактілері есебінен мемлекеттік мекеменің мемлекеттік бюджет пен мемлекеттік активтердің нақты қанша көлемде жұмсалуды туралы анық және сенімді ақпараттарды қалыптастыра алмауынан туындап отыр. Мысалы, Есеп комитетімен 2020 жылы анықталған қаржылық бұзушылықтар сомасы 61 533,1 млн теңгені құраған, ал оның 11%-ты бухгалтерлік есепті жүргізу ережелерінің сақталмауына тиесілі. БЕ және ҚЕ сәйкестік аудитін жүргізу арқылы МАО өз қызметтерін регламенттейтін заңнамалар мен нормаларға сәйкес жүргізіп жатқанын анықтауға болады. Сондықтан, бухгалтерлік есеп пен және қаржылық есептілікті жасаудың сенімділігі мен дұрыстығына сәйкестік аудитін жүргізу мәселелерін зерттеу қазіргі таңдағы өзекті тақырыптардың бірі болып саналады.

Кілт сөздер: аудитор, мемлекеттік мекемелер, мемлекеттік ұйым, қаржылық есептілік, сыбайлас жемқорлық тәуекелі, сәйкестік аудиті, мемлекеттік аудиторлар

Ключевые слова: аудитор, государственные учреждения, государственная организация, финансовая отчетность, коррупционный риск, аудит соответствия, государственные аудиторы

Keywords: auditor, government agencies, government organization, financial reporting, corruption risk, compliance audit, government auditors

ҚР Президенті Қ.Тоқаевтың жарлығына сәйкес Республикалық бюджеттің атқарылу жөніндегі Есеп комитеті 2020 жылдан бастап республикалық бюджеттің шоғырландырылған есептілігіне мемлекеттік аудит жүргізіп, аудиторлық қорытынды дайындауы тиіс. Алайда, республикалық бюджеттің шоғырландырылған есептілігіне мемлекеттік аудит жүргізу барысында келесідей мәселелерді анықтадық:

Бірінші мәселе мемлекеттік мекемелердің қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарына толық көшпеуінен орын алып отыр. 2014 жылдан бастап мемлекеттік сектордағы бухгалтерлік есеп жүйесінің реформалануын және оның халықаралық стандарттарға сай болуын қамтамасыз ететін тетіктің болмауы, қазіргі таңда қолданыстағы БЕ және ҚЕ әдіснамасының өзектілігін жоғалтуына алып келеді. Яғни, еліміздегі мемлекеттік секторда БЕ және ҚЕ қалыптастыру бойынша қолданыстағы әдіснамасының бірқатар тұжырымдамалық аспектілері бойынша ҚСХҚЕС-на сәйкес келмейді. Себебі бастапқыда ҚСХҚЕС-на көшуді көздейтін нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу кезінде базалық стандарттардың негізгі ережелері ғана имплементацияланып, ҚСХҚЕС-ын енгізуге бағытталған мемлекеттік сектордың бухгалтерлік есеп жүйесін одан әрі кешенді реформалау жүргізілмей, ҚСХҚЕС-на жаңа 9 стандарттың енгізілуіне қарамастан қазақстандық әдіснамаға ешқандай өзгерістер енгізілген жоқ.

Нәтижесінде, мемлекеттік ұйымдарда БЕ және ҚЕ активтердің дұрыс бағаланбауы, қаржылық инвестициялардың дұрыс есепке алынбауы сияқты т.б жүйелі қателіктердің орын алуына алып келді.

ХҚЕС сәйкес жасалмаған республикалық бюджеттің шоғырландырылған қаржылық есептілігінің объективтілігі және дұрыстығы күмән тудырып, ЕК МА жүргізу, аудиторлық қорытынды жасау және дұрыс аудиторлық пікір білдірудің мүмкін еместігіне алып келеді. ISSAI халықаралық стандартына сәйкес шоғырландырылған қаржылық жағдай мен қызмет нәтижелерінің дұрыс және объективті ұсынылуын қамтамасыз етуге құқықтық негіздің және әдіснаманың қабілетсіздігі жоғары мемлекеттік аудит органы үшін МАО-нің қаржылық жағдайы туралы аудиторлық қорытынды мен пікір қалыптастыруына бас тартуына негіз болып табылады.

Аталған мәселе қазіргі таңда өте өзекті болып табылды. Оған дәлел ретінде өндірістік тәжірибе барысында байқағанымыздай, мемлекеттік аудиторлардың аудиторлық іс-шара барысында активтерді бағалауда, займдарды есептеуде дұрыс әдіс пайдаланылмай, деректердің бұрмалануымен және сенімсіз қаржылық есептілікпен жиі ұшырасып жататындығынан айта аламыз.

Мәселені шешу жолы ретінде, қолданыстағы заң аясында Қазақстан Республикасының Үкіметімен ұлттық ерекшеліктерді ескере отырып, мемлекеттік ұйымдарды ҚСҚЕХС-на толыққанды өткізуге бағытталған іс-шаралар мен нақты қадамдары көрсетілген жоспар

әзірленуі қажет деп санаймыз. «МА және ҚБ туралы» Заңның 15-бабы ІАҚ уәкілеттілігіне толықтырулар енгізіп, ІАҚ- не ҚЕА жүргізу құзіретін беру арқылы осы аталмыш мәселені шешімін табуға болады. Осы мәселені шешу арқылы ҚЕА көптеген МА қамтылып, ММ-дің жалпы қаржылық жағдайы мен қызметі туралы мәліметтер алып, МАО-нің қаржылық қызметінің тиімділігін арттыру және сол бұзушылықтардың жалпы алдын-алу бойынша ІАҚ-мен ұсыныстар берілуі арқылы, ММ-дің қызмет тиімділігін арттыруға өз септігін тигізеді.

Алайда ІМА жүргізу барысында ресурстар негізінен өткен кезеңдегі бұзушылықтарды анықтауға жұмсалады. Өткен кезеңді аудитпен қамтудың Ал екінші мәселе жекелеген қаржылық есептіліктерді аудитпен қамтудың жеткілікті деңгейін қамтамасыз ете алмаумен байланысты.

Республикалық бюджеттің шоғырландырылған қаржылық есептілігі бюджеттік бағдарламалар әкімшілерінің шоғырландырылған есептерінен тұрады, ол өз кезегінде бірнеше мыңдаған мемлекеттік мекемелердің есептіліктерінен құралады [1]. Есеп комитеті республикалық бюджеттің шоғырландырылған қаржылық есептілігінің дұрыстығы бойынша қорытынды жасауы үшін жекелеген мемлекеттік мекемелердің қаржылық есептілігі ішкі мемлекеттік аудитпен барынша көп көлемде қамтылуы қажет. Бүгінгі күні қаржылық есептілік аудитін жүргізу бойынша құзырет ІАҚ берілмеген, ІАҚ аудиторлары тек қаржылық есептілік аудитін жүргізуге қатысады. Ал ІМАК ресурстары мемлекеттік органдар деңгейінде тиісті қамту деңгейін қамтамасыз ету үшін жеткіліксіз екені анық. Сәйкесінше Есеп комитеті басым бөлігі аудитпен қамтылмаған есептіліктерден тұратын шоғырландырылған қаржылық есептілікке қорытынды жасауға мәжбүр болады.

Үшінші мәселе ІМА жүргізуде аудит пен бақылаудың айырмашылығы елеусіз қалып жатқандығы. «ҚР мемлекеттік аудитті енгізу тұжырымдамасын бекіту туралы» жарлығында «Аудиттің бақылаудан ең басты ерекшелігі, аудиттің неғұрлым ескерту сипатында жүргізілуі» деп сызып көрсетілген, сондай-ақ, «МА және ҚБ туралы» ҚРЗ-ның 3 бабы 2 тармағы 2-тармақшасында «ІМА міндеттеріне: ҚР Мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаттарында мақсат еліген нәтижелерге жетуін, МАО-нің өздерінің қызметінің ұйымдастырылу тиімділігін, МАО-нің өздерінің саласы мен қызметіне сәйкес атқаратын жұмыстарының сапасын, ҚЕ-нің дұрыстығы мен нормативті-құқтық актілерге сәйкестігін тексеру болып табылатындығы» көрсетілген [2, 3 б].

Постфактумдық кезеңді мемлекеттік аудитпен қамту барысында анықталған бұзушылықтарына қатысты заң нормаларына өзгерістер еніп

бұзушылықтар анықталған қызмет саласының алдыңғы нормаларының барлық талаптарын түбегейлі өзгертетін басқа нормалар қабылданып жатады.

Өткен кезеңге ІАҚ МА жүргізу барысында анықталған бұзушылыққа жауапты тұлғалардың болмауы және тағы да басқа себептерге байланысты қателіктерді түзету, анықталған бұзушылықтарды қайта қалпына келтіру, мемлекеттік органның қызметіне түзетулер енгізу мүмкін болмайды. Сондай ақ бір мемлекеттік аудит объектісінің өткен бір жылдан үш жылға дейінгі қызметін сәйкестік аудитімен қамту үшін кемінде 1 ай көлемінде уақыт қажет болады. Бұл кадрлық саны онсызда аз ішкі аудит қызметтері үшін өте көп ресурс шығыны болып табылады. Сәйкесінше, постфактумдық кезеңді мемлекеттік аудитпен қамту ішкі аудит қызметімен жылына небәрі 8-15 МАО тексеріс жүргізіп, ІАҚ -нің тиімділігінің төмендеуіне алып келген.

Бұл мәселені шешу үшін 1977 жылы қабылданған Лим декларациясында

берілген «алдын-ала аудит» жүргізуді қолға алу қажет. Алдын-ала аудит –әкімшілік немесе қаржылық қызметті аяқталғанға дейін бақылау. Алдын-ала немесе ағымдық аудитті жүргізу арқылы ішкі аудит қызметі орын алуы мүмкін бұзушылықтардың алдын алып, тәуекелдерді барынша төмендетіп, мемлекеттік органның қызметіне түзетулер енгізе алады. Сондай ақ, алдын ала аудит жүргізу мемлекеттік органның басшылығына немесе қала әкімін мемлекеттік аудит объектісінің ағымдық жағдайы туралы жедел ақпараттар алып мемлекеттік органдардың қызметін түзету қажеттілігі туындағанда қажетті шараларды қабылдай алады.

Ағымдық аудиті жүргізу арқылы келесідей жағымды тенденцияларды байқай аламыз:

– ағымдық аудитте мемлекеттік аудит объектісінің ағымдық кезеңдегі

қызметі мемлекеттік аудитпен қамтылатындықтан, мемлекеттік аудиторлармен аудит объектісінің барлық қызметін қамтып комплекстік аудит жүргізу мүмкіндігі артады;

– ІАҚ қамтылатын мемлекеттік аудит объектілерінің саны 2-3 есе арттыруға мүмкіндігі болады;

– МА консультациялық сипатта болып, қателіктер анықталған процесстер аяқталмағандықтан мемлекеттік аудит объектісі оны жойып қалпына келтіреалады. Нәтижесінде бюджетке келтірілетін залал көлемі азайып, мемлекеттік аудит объектісі өткен кезеңді мемлекеттік аудитпен қамтуда болатын психологиялық қысымнан босайды, сонымен қатар сыбайлас жемқорлықтың орын алу ықтималдылығы төмендейді.

Төртінші мәселе бұл МА және ҚБ жүйесіндегі сыбайлас жемқорлық тәуекелі. Қазіргі уақытта МАО-ның төрт буынды жүйесі бір-бірінің қызметін қайталауы, мемлекетіміздің бюджет жүйесіндегі өзекті мәселесі сыбайлас жемқорлықты толық бақылауда ұстауға және алдын алуға мүмкіндік бермейді.

Сонымен қатар аса үлкен жауапкершілікті талап ететін, қоғамдық сектор үшін өте маңызды қызмет атқаратын ІМА органдарының қызметкерлерінің төмен деңгейдегі, бәсекелестікке қауқарсыз жалақысы сыбайлас жемқорлық тәуекелін арттыра түседі.

Аталған мәселені шешу мақсатында, ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2022 жылғы 8-ші ақпанда Үкіметтің кеңейтілген отырысында негізгі проблемаларды көрсете отырып, 2022-2026 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат тұжырымдамасын бекіткен болатын.

Бесінші мәселе – ММ БЕ және ҚЕ-ке сәйкестік аудитін жүргізу барысында ұйымның басшысының біліктілік дәрежесінің төмен болуынан «Мемлекеттік мекемелерде БЕ алуды жүргізу қағидалары» ҚР ҚМ 2010 жылғы 3 тамыздағы №393 Бұйрығының 2-тарауының 14-бабында көрсетілген талаптарды орындамай, бухгалтерлік есеп құжаттары келесі тағайындалатын бас бухгалтерге немесе жауапты тұлғаға тапсырылуын қамтамасыз етпей бас бухгалтерді өз лауазымынан босатқан жағдайда орын алады. Арнайы құжаттар рәсімделіп, қабылдау-тапсыру актісі арқылы қабылданбаған құжаттардың жоғалған немесе жойылған болу ықтималдығы өте жоғары.

Бухгалтерлік құжаттардың болмау немесе жоғалу фактісі анықталған

жағдайда іс сотқа өтеді және мемлекеттік аудит объектісінің басшысы әкімшілік жауапқа тартылып жоғалған құжаттарды қайта қалпына келтіру міндеттеледі.

Алайда осы тектес бұзушылықтардың басым бөлігінде ұйым басшысы құжаттарды қайта қалпына келтіре алмайды.

Нәтижесінде БЕ және ҚЕ жасауда нормативті-құқықтық актілерге сәйкестілігін анықтау мүмкін болмайды. Ақпарат жетіспеушілігі мемлекеттік аудиттің жүргізілуіне тосқауыл жасайды, белгіленген мерзім ішінде аудиторлық іс-шараны аяқтауға кедергі келтіріп, сенімді аудиторлық қорытындыны қалыптастыру мүмкін болмайды.

Бұл мәселені шешуде лауазымынан босатылған бас бухгалтердің өзінің қызмет атқарған кезең барысында жасалған қаржылық есептілік және бухгалтерлік есеп құжаттарының болуына мемлекеттік ұйымның басшысымен қатар жауапты тұлға ретінде тануды ұсынамыз.

БЕ және ҚЕ сәйкестік аудитін жүргізу барысында туындайтын келесі мәселе – аудит барысында кейбір ақпараттардың түп нұсқасын алу немесе ұйым басшылығымен бекітілген құжаттарды алу мүмкіндігі заңнамамен қарастырылмаған. Барлық мемлекеттік ұйымдар өз бухгалтерлік есебін ІС Ақпараттық жүйесі арқылы жүргізеді. Мемлекеттік аудиторлар мемлекеттік аудит барысында ІС ақпараттық жүйесінде жүргізілген бухгалтерлік есеп туралы мәліметтерді сұратады, өз кезегінде ұйым бухгалтерлері сұратылған кезең бойынша жүргізілген бухгалтерлік есеп туралы мәліметтердің көшірмесін береді. Сонымен қатар, қағаз тасығышқа тігілген мемориалдық ордерлерді сұратқан жағдайда, барлық мемориалдық ордерлер тек электронды түрде жасалатындығын алға тартады.

Берілген көшірме қағаздағы мәліметтер бойынша бұзушылықтар анықталып, ол туралы мемлекеттік ұйымның бухгалтеріне ескерту жасалса, ұйым бухгалтері ақпараттық жүйеде ақау орын алуына байланысты мемлекеттік аудиторға ұсынылған құжаттағы мәліметтер дұрыс көрсетілмегендігін айтып, құжаттарға өзгеріс енгізіп, өзге көшірме мәліметтер береді.

Ал мемлекеттік аудиторларға ІС ақпараттық жүйесіне кіруге мүмкіндік беретін ұйым бухгалтерлерінің деректері мен құпия сөзін сұрату құқығы берілмегендігін ескерсек, көшірме құжаттардағы деректерге сүйене отырып мемлекеттік аудит жүргізу анықталмаушылық тәуекелін арттырып, сенімді аудиторлық қорытынды жасауға кедергі келтіретіндігі анық [3, 50 б].

Аталған мәселені шешу мақсатында келесідей шараларды қолдануды ұсынамыз:

– мемлекеттік аудиторлардың МАО-нің ІС ақпараттық жүйесіне толықтай қол жетімділігін заңнама негізінде қамтамасыз ету;

– МАО-нің басшысы мен мекеменің бас бухгалтерімен бекітілген ІС ақпараттық жүйесіндегі мәліметтерді қағаз тасығыштарға орналастырып мемлекеттік ұйымның мұрағатына орналастыруды заңнама жүзінде қамтамасыз ету.

Осы көрсетілген шаралардың қолданысқа енгізілуі, МАО-мен тексерілетін мекемелердің бухгалтерлік құжаттарының қолжетімділігімен және көрсетілген ақпараттардың нақытлығымен басымдыққа ие болады. Бұл аудиторлар үшін нақты дәлелдемелер алып, шынайы және дұрыс аудиторлық қорытындыны қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сондай-ақ жүргізілген МА-тің сапасы мен тиімділігін арттырып, ММ-дің бұзушылықтарының анықталмау тәуекелін едәуір төмендететіні анық.

Әдебиеттер

1. «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 12 қарашадағы № 392-V ҚРЗ. // [Электрондық ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000392>

2. Алибекова Б.А., Жамкеева М.К., Карыбаев А.А.-К. А44 Аудит соответствия. Учебное пособие. – Нур-Султан: ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, 2020. –292 с

3. Даменова А.Ж., Организация аудита соответствия в государственных учреждениях // «Мемлекеттік аудит – государственный аудит» ғылыми-практикалық журналы. – 2020 ж. - №3 (52) – 82с.

Аннотация

В настоящее время актуальной проблемой системы государственного аудита является его проведение в государственном учреждении в связи с действиями, противоречащими законодательству Республики Казахстан, фальсификациями и сокрытием при введении бухгалтерского учета и формировании финансовой отчетности (далее - БУ и ФО). Все это связано с невозможностью формирования четкой и достоверной информации о точном размере расходования средств бюджета и государственных активов. Например, сумма финансовых нарушений, выявленных Счетным комитетом в 2020 году, составила 61 533,1 млн тенге, из них 11 % произошло по причине несоблюдения правил бухгалтерского учета. Путем проведения аудита соответствия бухгалтерского учета и финансовой отчетности можно определить, осуществляет ли государственное учреждение свою деятельность в соответствии с нормативно-правовыми актами, регулирующими его деятельность. Поэтому изучение вопросов проверки соблюдения требований достоверности и правильности бухгалтерского учета и финансовой отчетности считается одной из актуальных тем.

Annotation

Currently, the actual problem of the state audit system is its conduct in a state institution in connection with actions that are contrary to the legislation of the Republic of Kazakhstan, falsifications and concealment during the introduction of accounting and the formation of financial statements (hereinafter - accounting and financial reporting). All this is due to the impossibility of generating clear and reliable information on the exact amount of spending budget funds and state assets. For example, the amount of financial violations identified by the Accounts Committee in 2020 amounted to 61,533.1 million tenge, of which 11% occurred due to non-compliance with accounting rules. By conducting an audit of the conformity of accounting and financial reporting, it is possible to determine whether a public institution conducts its activities in accordance with the laws and regulations governing its activities. Therefore, the study of the issues of verification of compliance with the requirements of the reliability and correctness of accounting and financial reporting is considered one of the topical topics.

МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ЖҮРГІЗУДЕ АҚПАРАТТЫҚ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛДЫ ДАМУ ЖӨНІНДЕГІ ҰСЫНЫСТАР

Мемлекеттік аудит мемлекеттік қаржыны және экономиканың қоғамдық секторының басқа да ресурстарын басқарудың міндетті бөлігі болып саналады. Мемлекеттік аудит институты жағдайды уақытында түзету не болмаса болашақта осындай бұзушылықтардың алдын алатын шаралар қабылдау үшін қоғамның ресурстарын басқарудың мәнділігін, тиімділігін, нәтижелілігін және үнемділігін, өнімділігін қабылданған стандарттарынан ауытқуларды ерте анықтай отырып бақылауды ғана емес, сонымен қатар профилактикалық функцияларды орындауға негізделген. Қоғамдық реттеудің ажырамас бөлігі ретінде мемлекеттік аудит басқару қызметінің нәтижелерін тәуелсіз объективті бағалауды қамтамасыз етеді және ашықтық, жариялылық қағидаты негізінде әлеуметтік-экономикалық даму мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған түзету шешімдерін әзірлеуге және іске асыруға мүмкіндік беретін ақпарат береді. Мемлекеттік аудит органдарының нәтижелі шараларды жүзеге асыруы олардың жұмысының лайықты нысандары мен әдістерін, жоғары білікті кадрлардың, дамыған ақпараттық ортаның және жасалған нормативтік базаның болуы кезінде ғана жүзеге аса алады.

Кілт сөздер: мемлекеттік аудит, Есеп комитеті, ақпараттық жүйе, әлеуметтік-экономикалық даму, операциялық жүйе, деректер базасы, экономикалық ақпарат

Ключевые слова: государственный аудит, Счетный комитет, информационная система, социально-экономическое развитие, операционная система, база данных, экономическая информация

Keywords: state audit, Accounting Committee, information system, socio-economic development, operating system, database, economic information

Мемлекеттік аудит органдарының интеграцияланған ақпараттық жүйесін құрудың техникалық-экономикалық негіздемесін (ТЭН) әзірлеуде ҚР Экономикалық даму және сауда (ҰЭМ) министрінің 2010 жылғы 1 шілдедегі № 102 «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдарына қойылатын талаптарды бекіту туралы» бұйрығына сәйкес орындау қажет. Мемлекеттік аудит ИАЖ құру мен енгізудің негізгі мақсаты мемлекеттік аудит органдарының қаржылық құжат айналымын өңдеуді барынша автоматтандыру, сонымен қатар мемлекеттік аудит органдары арасындағы электрондық өзара іс-қимыл болып табылады, бұл өз кезегінде Есеп комитетінің тиімді бақылау-тексеру және сараптамалық-талдау қызметін қамтамасыз етуге әкеледі [1, б.59].

Аталған мақсатқа қол жеткізудің негізі жүйенің технологиялық және ақпараттық тұтастығын сақтау, ресурстарды ұтымды пайдалануға бағытталған бірыңғай техникалық саясат болып табылады.

Бюджет процесіне қатысушылармен, жергілікті деңгейдегі сыртқы мемлекеттік аудит органдарымен, мемлекеттік биліктің заңнамалық органдарымен, құқық қорғау органдарымен және квазимемлекеттік сектормен ақпараттық өзара іс-қимылдарын дамыту.

Корпоративтік мазмұндағы құжаттарды жедел енгізуді, сақтауды және электрондық үлгілерге қол жеткізуге мүмкіндікті қамтамасыз ететін электрондық мұрағат жүйесінің енгізілуі.

Шектеулі еңбек және қаржы ресурстарын тиімді пайдалану және бақылаудың сапалы нәтижелерін алу үшін бақылау іс-шараларын жоспарлау сонымен қатар жүргізу кезінде тәуекелдерді басқарудың кеңейтілген жүйесін дамыту және енгізуді қамтиды.

Экономикалық даму процестерін талдаудың сараптамалық-талдамалық мүмкіндіктерін арттыру жолымен ЕК ақпараттық жүйесін жетілдіру.

Есеп комитеті басшылығының шешімдерін дайындау кезінде бөлімдердің сараптамалық-талдау қызметін, сонымен қатар отырыстарды дайындау кезінде және тікелей өткізу кезінде

ЕК мүшелерінің жұмысын ақпараттық қолдауды қамтамасыз ететін Есеп комитетінің ахуалдық орталығын енгізу.

Есеп комитетінің барлық ақпараттық ресурстар мен сервистеріне орталықтандырылған қауіпсіз қолжетімділікті қамтамасыз ететін Интранет-порталын дамыту қажет [2, б.22].

Перспективада мемлекеттік аудиттің ақпараттық жүйесі келесідей ерекшеліктерге ие болуы тиіс:

1) Есеп комитеті қызметінің функционалдық процестерін автоматтандыру бөлігінде жаңа функционалдық міндеттерді, бірінші кезекте стратегиялық аудит пен тиімділік аудитін автоматтандыру аяқталуы тиіс. Бақылау объектілерінде тексерулер жүргізу тиімділігі орталық офиспен қашықтықтан өзара іс-қимыл жасау мүмкіндіктері есебінен арттырылатын болады;

2) ЕК қызметкерлерін қажетті ақпараттық ресурстармен қамтамасыз ету бөлігінде пайдаланушылардың барлық ақпараттық сервистерге қолжетімділігі қажетті сервистер мен деректерді іздеу бойынша кең мүмкіндік беретін «бір терезе» режимінде жүзеге асырылуы тиіс. Қағаз құжат айналымы ең аз деңгейге дейін төмендеп, іс жүзінде құжаттардың барлығы Есеп комитетіне келіп түсуі қажет, сонымен қатар электронды түрде сақталуы тиіс;

3) ақпараттық жүйелермен интеграциялық өзара іс-қимылды дамыту кезінде:

4) «е-Қаржы» ақпараттық жүйесімен өзара іс-қимыл жасау;

5) мемлекеттік бағдарламалар мен стратегиялық жоспарларды іске асыру кезінде мемлекеттік органдармен өзара іс-қимыл жасау;

6) «е-Статистика» ақпараттық жүйесімен өзара іс-қимыл ұйымдастыру;

7) әлеуметтік-экономикалық даму болжамдары бойынша ақпарат, мемлекеттік органдардың стратегиялық жоспарларын орындау нәтижелері туралы есептер алу бөлігінде Ұлттық экономика министрлігінің ақпараттық жүйесімен өзара іс-қимыл жасау;

8) қаржыландыру, қаражатты бөлу және оларды игеру, инвестициялық жобаларды іске асыру, квазимемлекеттік сектор субъектілерінің қаржы-шаруашылық қызметі туралы ақпарат алу;

9) жергілікті деңгейде сыртқы бақылау органдарымен өзара іс-қимылды жасасу;

10) жүйені пайдалану тиімділігін арттыру бөлігінде Есеп комитеті қызметкерлерін оқытуды, қайта даярлауды қамтамасыз ету және оларды нормативтік құжаттарда пайдалануды регламенттеу есебінен ақпараттық жүйенің ақпараттық және функционалдық сервистерін қосу.

Жобаның келесідей тікелей нәтижелерге алып келеді:

1. жергілікті деңгейдегі ЕК және сыртқы аудит органдарының бірыңғай ақпараттық кеңістігі;

2. Есеп комитетінің барлық ақпараттық ресурстары мен сервистеріне орталықтандырылған қауіпсіз қол жеткізуді қамтамасыз ететін ЕК – нің Интранет-порталын жаңғырта отырып Есеп комитетінің өзара іс-қимылының бірыңғай нүктесі болып саналады;

3. бюджет процесіне қатысушыларымен, жергілікті деңгейдегі сыртқы мемлекеттік аудит органдарымен, мемлекеттік биліктің заң органдарымен ақпараттық өзара іс-қимыл жасауы;

4. бақылау объектілерінде бағылау іс-шараларын жүргізу үшін құжаттарды дайындау мерзімдерін азайту және бағылау-тексеру іс-шараларының нәтижелері бойынша қажетті есептілікті шығару мерзімдерін қысқарту арқылы есебінен ЕК қызметкерлері қызметінің сапасы мен тиімділігін арттыру болып есептеледі;

5. бақылау іс-шараларын жоспарлау және де жүргізу кезінде тәуекелдерді басқарудың кеңейтілген жүйесінің енгізілуі есебінен шектеулі еңбек және қаржы ресурстарын тиімді пайдалану және бақылаудың сапалы нәтижелерін алу;

6. электрондық архив жүйесін енгізу есебінен бақылау іс-шараларын

жүргізу кезінде құжаттарды тиімді жинауды, сыныптауды, сақтауды және іздеуді қамтиды;

7. ЕК – нің қолданыстағы ақпараттық жүйелерінің талдамалық

құрамдастарынан алынған деректер мен ақпаратты егжей-тегжейлі және толық талдау арқылы қаржылық бұзушылықтардың алдын алу және болдырмау;

8. құжаттарды, есептілікті стандарттау.

ТЭН-нің жеке бөлімі қазіргі саяси (хаттамалық және өзге де тапсырмаларды, нормативтік құқықтық актілерді көрсете отырып), әлеуметтік-экономикалық және басқа да жағдайларға арнаулы керек[20]. ТЭН-де жүйенің функционалдық құрылымын анықтау керек. Оны іске асырудың негізгі мақсаты бақылау объектілерінде бақылау іс-шараларын жүргізу үшін құжаттарды дайындау мерзімдерін азайту және олардың нәтижелері бойынша қажетті есептілікті шығару мерзімдерін қысқарту есебінен Есеп комитеті қызметкерлерінің сапасы мен тиімділігін арттыру болып табылады. Бұл қолданыстағы ЕК жүйелерін дамыту, жаңа ақпараттық жүйелерді құру, сыртқы аудит органдарының ішкі жүйелерінің деректерін және мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелерінің деректерін бірыңғай қоймаға интеграциялауды іске асыру үшін компонентті әзірлеу, сондай-ақ шешім қабылдауды қолдау жүйесінің функцияларын іске асыруды көздейтін қуатты талдамалық жүйені құру арқылы мүмкін болады.

Қазіргі заманғы ақпараттық жүйелерді құру әдістерін (екі деңгейлі және үш деңгейлі) қарастыра отырып, таңдалған әдісті негіздеу қажет [3].

Аппараттық-техникалық база мен бағдарламалық жасақтамаға қойылатын талаптарды таңдауды негіздеу қажет:

1. серверлік жабдық;
2. операциялық жүйе;
3. жүйе пайдаланушыларының қол жеткізуін шектеу;
4. жүйенің сенімділігі;
5. талдамалық Web-порталға;
6. деректер базасына;
7. деректер қоймасының түрлері;
8. деректерді сақтау және резервтеу жүйелеріне.

Технико-технологиялық бөлімде жобаның қажетті инженерлік, көліктік және телекоммуникациялық инфрақұрылыммен қамтамасыз етілуі туалы ақпарат берілуі керек.

Бұдан бөлек, бөлім облыстардың, Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларының тексеру комиссияларының негізгі қызметін жоспарлау мен бақылаудың бағдарламалық-аппараттық кешенінің сипаттамасын қамтуы тиіс [3].

ТЭН-нің Экологиялық бөлімі интеграцияланған ақпараттық жүйенің қоршаған ортаға әсер ету дәрежесін айқындауы тиіс.

Сонымен қатар, бөлімде пайдаланылған ақпарат көздері туралы ақпарат болуы тиіс.

Жоғарыда қарастырылған бөлек ТЭН-де тәуекелдерді талдау бөлімі болуы керек. Ол келесілерді көрсетеді:

- a) тәуекелдерді сәйкестендіру және бағалау әдістері;
- b) сәйкестендірілген тәуекелдер тізбесін.

Қажет болған жағдайда ТЭН-ге қосымша ақпаратты: диаграммаларды, суреттерді, жергілікті жердің карталарын және ТЭН-де келтірілген ақпаратты растайтын құжаттарды қамтуы мүмкін қосымшалар қосыла беріледі.

Мемлекеттік аудит органдары мән әртүрлі деңгейдегі бақылау қызметінің басқа да субъектілерінің ақпараттық өзара іс-қимылының ахуалдық модельдерін жүйелендіру және жіктеу арқылы оның құрылымдарының ұйымдастырушылық дербестігі жағдайында мемлекеттік аудиттің интеграцияланған ақпараттық кеңістігін қалыптастыру тұжырымдамасы әзірленді және ұсынылды.

Экономикалық ақпарат көздерімен өзара іс-қимылда мемлекеттік аудиттің ақпараттық кеңістігін қалыптастыру ұғымы нақтыланған болатын. Бұл кезең дербес зерттеуді, жаңа ғылыми тәсілдер мен мамандандырылған технологияларды әзірлеуді қажет ететінін көрсетті.

Әдебиеттер

1. Оксикбаев О.Н. Государственный финансовый контроль: проблемы и поиск решений – Астана. Фолиант 2018. -108 с
2. Абленов Д.О. Финансовый контроль и углубленный аудит: теория, методология, практика – Алматы: 2017.-485с.

3. Мемлекеттік органдардың электрондық ақпараттық ресурстары мен ақпараттық жүйелерін, сондай-ақ ақпараттық-коммуникациялық желілерін пайдалану және олардың өзара іс-қимыл жасау қағидаларын бекіту туралы // [Электрондық ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V090005783>

Аннотации

Государственный аудит считается обязательной частью управления государственными финансами и другими ресурсами государственного сектора экономики. Институт государственного аудита основан не только на контроле за значимостью, эффективностью, результативностью и экономичностью управления ресурсами общества, своевременном выявлении отклонений от принятых нормативов деятельности, но и на выполнении предупредительных функций с целью своевременного исправления ситуации или принятия меры по недопущению подобных нарушений в будущем. Являясь составной частью государственного регулирования, государственный аудит обеспечивает независимую объективную оценку результатов управленческой деятельности и предоставляет информацию, позволяющую разрабатывать и реализовывать корректирующие решения, направленные на достижение цели социально-экономического развития на принципах открытости и гласности. Реализация эффективных мероприятий органами государственного аудита может быть реализована только при наличии соответствующих форм и методов их работы, высококвалифицированного персонала, развитой информационной среды и установленной нормативно-правовой базы.

Annotation

State audit is considered an obligatory part of the management of public finances and other resources of the public sector of the economy. The Institute of State Audit is based not only on monitoring the significance, efficiency, effectiveness and efficiency of managing society's resources, timely detection of deviations from the accepted performance standards, but also on the performance of preventive functions in order to correct the situation in a timely manner or take measures to prevent such violations in the future. part of state regulation, state audit provides an independent objective assessment of the results of management activities and provides information that allows developing and implementing corrective decisions aimed at achieving the goal of socio-economic development on the principles of openness and publicity. The implementation of effective measures by the state audit bodies can be implemented only if there are appropriate forms and methods of their work, highly qualified personnel, a developed information environment and an established regulatory framework.

ӘОЖ 574

*Жуматаева Б.А., PhD, доцент,
Esil University, Нұр-Сұлтан қ.*

МЕМЛЕКЕТТІК ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АУДИТ САЛАСЫНДАҒЫ КАДРЛАР ДАЯРЛАУДАҒЫ МӘСЕЛЕЛЕР

2021 жылғы 31 наурыздағы «Ұлттық жобалар тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің №188 қаулысына негізінде халыққа қолайлы қоршаған ортаны құруға және елдегі экологиялық ахуалды жақсартуға бағытталған «Жасыл Қазақстан» жобасы бекітілді [1]. Жоғарыда келтірілген іс-әрекеттер еліміздің жасыл экономикаға көшу жолында екендігін айқындайды. Демек, осы жолда қоршаған ортаны қорғау саласындағы тиімділік аудиті –

мемлекеттік экологиялық аудит бойынша кәсіби мамандарды даярлау жүйесінің аса қажет екені осы мақаланың өзектілігін дәлелдейді.

Кілт сөздер: қоршаған ортаны қорғау, мемлекеттік экологиялық аудит, мемлекеттік аудит жүйесі, өндіріс шығарындылары, талдау–сараптау қабілеттіліктері, қоршаған орта, ғылыми–зерттеу жұмыстары

Ключевые слова: охрана окружающей среды, государственный экологический аудит, система государственного аудита, производственные выбросы, аналитико-экспертные возможности, окружающая среда, научные исследования

Keywords: environmental protection, state environmental audit, state audit system, production emissions, analytical and expert capabilities, environment, scientific research

Қазақстан Республикасында мемлекеттік аудит бойынша кадрлар даярлау сала ретінде жас екенін жоғарыда атап өттік. Сәйкесінше, бұл жүйенің салалық дамуы да ілгеріде деп айта алмаймыз. Төменде мемлекеттік экологиялық аудит бойынша кадрлар даярлаудағы айқын мәселелерді қарастырамыз.

Кез келген саланың жетілген жүйесін қалыптастыру алғашқы базалық қадамдардан басталады. Ең алдымен, жүйені реттейтін заңды күші бар актілердің қабылдануы маңызды.

Елімізде мемлекеттік аудит жүйесін реттеуде басты құжаттар ретінде Қазақстан Республикасының Конституциясын, Бюджет кодексін, «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» Заңын айта аламыз. Бұл жүйені нормативтік–құқықтық реттеудің алғашқы сатысы – заңнамалық деңгейді негіздейді. Реттеудің келесі деңгейлері осы заңдарға ілеспе болып саналатын жүйені құраушы элементтердің жұмысын реттеуге бағытталған нормативтік–құқықтық актілерден, әдістемелік нұсқаулықтардан тұрады.

Мемлекеттік экологиялық аудиторларды даярлау үшін заңды негізде бұл мамандарға қандай талаптар қойылатындығын, олардың қандай білім мен біліктілікке ие болуы шарт екендігін айқындайтын құжат қабылдануы түпкі мақсатымызға жету жолын жеңілдетеді. Негізгі мақсатымыз – Қазақстан Республикасында мемлекеттік экологиялық аудит бойынша сапалы кадрлар даярлау. Демек, бұл мақсатқа жету үшін кадр сапалы деп саналуы үшін қандай критерийлерге сай болуы керек деген сұраққа нақты, негізделген жауапты қажет етеміз.

Қандай іс-әрекет жасасақ та, заңсыздыққа жол бере алмаймыз. Сәйкесінше, кез келген жобаның, жүйенің негізі болып заңды күші бар нормативтік–құқықтық актілер табылады. Тиісті сала бойынша кадрлар даярлауды, қайта даярлауды және біліктілігін арттыруды қамтитын ережелер бар. Бірақ мемлекеттік экологиялық аудит салалық ерекшеліктерді ескеруді талап етеді.

Нақтырақ айтсақ, елімізде «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» Заңға, «Мемлекеттік аудиторлардың кәсіби әдеп қағидаларын бекіту туралы» Есеп комитеті мен Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің 2015 жылғы 30 қарашадағы бірлескен бұйрығына сәйкес мемлекеттік аудиторлардың кәсіби құзыреттіліктері айқындалған. Аталған құжаттар негізінде мемлекеттік аудиторларға қойылатын талаптар нақты көрсетілген. Алайда мемлекеттік экологиялық аудит мемлекеттік аудиттің арнайы түрі болып саналатындықтан, жоғарыдағы құжаттарға экологиялық аудиторларға қойылатын талаптарды нақтылайтын өзгерістер енгізу қажеттілігі бар.

Екіншіден, мемлекеттік экологиялық аудит білім беру бағдарламасы негізінде тек Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ бакалавр деңгейінде ғана мамандар даярлауда. Аталған білім беру бағдарламасы «Мемлекеттік аудит» мамандығы шеңберіндегі эксперименттік білім беру бағдарламасы болып табылады.

Сәйкесінше, білім беру бағдарламасында шикіліктер жоқ емес. Алдыңғы бөлімшелерде «Экологиялық аудит» БББ аясында білімгерлердің екі бірдей кафедрадан дәріс алатындығын атап көрсеттік. «Мемлекеттік аудит» және «Қоршаған ортаны қорғау және инжиниринг» кафедралары БББ–на мемлекеттік экологиялық аудитті жүргізуде қажетті білімді өз дисциплиналары шеңберінде береді. Алайда білімгерлердің бейін картасында екі саланың түйіскен тұсын анықтайтын, экологиялық талдау, сараптау дағдыларын мемлекеттік экологиялық аудитті жүргізуде қалай қолдану қажеттігін нақтылайтын пәннің болмағанын

көрдiк. Бiлiмгер «Қоршаған ортаны қорғау және инжиниринг» кафедрасынан алған дәрістері негiзiнде:

- өндiрiс шығарындыларын бақылау, мониторинг жасау;
- қоршаған ортаға антропогендiк әсердi бағалау;
- табиғи ресурстарды басқарудың тиiмдiлiгiн арттыру;
- тiршiлiктiң негiзгi қағидаларын бiлу;
- тiрi ағзалардың өзара және қоршаған ортамен қарым–қатынасын зерделеу, т.с.с дағдыларды игередi [2].

Бiрақ мемлекеттiк экологиялық аудиттi жүргiзу барысында осы - дағдыларын қолдана алмаса, кадрдың бәсекеге қабiлеттi, тиiмдi қызмет атқаратын маман болуы екiталай.

Үшiншiден, теориялық базаның болмауы. Қазақстан Республикасында мемлекеттiк экологиялық аудит тек тиiмдiлiк аудитiнiң бiр бағыты ретiнде жүзеге асырылады. Жоғарыдағы талдаулардан осы уақытқа дейiнгi жүргiзiлген мемлекеттiк экологиялық аудит iс–шараларының үлесi де аз екендiгi байқалды.

Яғни, сала теориялық тұрғыдан да, практикалық тұрғыдан да толық қалыптасып үлгермеген. Оған қоса, экологиялық аудит елiмiзде жас сала болғандықтан, әлi де көптеген зерттеулер жүргiзудi талап етедi. Сәйкесiнше, мемлекеттiк экологиялық аудит бойынша базалық түсiнiк беретiн оқу құралдары, ғылыми–зерттеу жұмыстары саусақпен санарлық. Төртiншiден, кадрларды даярлаудағы мамандардың жетiспеушiлiгi. Мемлекеттiк аудит бойынша елiмiзде 4 ЖОО ғана бiлiм бередi. Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ бiлiм берудiң үш деңгейiнде де маман даярлайтын жалғыз ЖОО. «Мемлекеттiк аудит» мамандығы бойынша бiлiм беру жүйелi жұмыс жасап келедi деп айта аламыз. Бiрақ мемлекеттiк экологиялық аудиторларды даярлаудан бұрын бiлiм берушi персоналды, ақпараттық базаны ұйымдастыру маңызды. Себебi елiмiзде мемлекеттiк экологиялық аудиттiң практикада жүргiзiлмегендiгiн, жүйеленбегендiгiн ескерсек, толық зерттелмеген сала бойынша кадрлар даярлау тәуекелдерi көп қадам деуге болады.

Бесiншiден, теориялық және практикалық бiлiмнiң сәйкес келмеуi. Бұл тек мемлекеттiк экологиялық аудит бойынша емес, басқа салада да бiлiм берудiң мәселесi деуге болады. Көп жағдайда жұмыс процесiнде тек теориялық бiлiмнiң болуы аздық ететiнi байқалады. Ел президентiнiң 2021 жылғы Қазақстан халқына Жолдауында атап көрсеткенiндей, «түлектiң алған бiлiмi еңбек нарығына шыққанға дейiн–ақ жеткiлiксiз болып қалуы мүмкiн». Қазiр әлем көз iлеспес жылдамдықпен дамып жатқанда, бiлiм беру бағдарламаларын да жаңа жағдайға бейiмдеу – кезек күттiрмейтiн шаруа. Сондықтан оқу процесiнде бiлiмгерлердiң кәсiби бiлiктiлiгiн арттыруға, практикалық дағдыларын қалыптастыруға мүмкiндiк беретiн дисциплиналарды қосуды қарастыра аламыз.

Алтыншыдан, салада кадрларды ұстап қалу мүмкiндiгiнiң болмауы. Мемлекеттiк аудитор бiлiктiлiгiн иеленуге үмiткер адамдарды сертификаттау қағидаларына сәйкес сертификаттаудың үш деңгейiнде үмiткерлерге жоғары бiлiмiнен бөлек келесi талаптар қойылады:

- тиiстi саладағы iшкi мемлекеттiк аудитор бiлiктiлiгiн иелену үшiн мемлекеттiк аудит және қаржылық бақылау органдары жүйесiнде немесе оның атқаратын қызметiне сәйкес келетiн экономика, қаржы, құқық немесе аудит саласындағы халықаралық ұйымдарда немесе квазимемлекеттiк сектор субъектiлерiнде кемiнде екi жыл жұмыс өтiлi бар болуы керек;

- мемлекеттiк аудитор бiлiктiлiгiн иелену үшiн аудит жүргiзумен байланысты бағыттар бойынша мемлекеттiк аудит және қаржылық бақылау органдары жүйесiнде немесе сәйкес бағытта қызмет атқаратын экономика, қаржы, құқық және аудит саласындағы халықаралық ұйымдарда;

- квазимемлекеттiк сектор субъектiлерiнде кемiнде екi жыл жұмыс өтiлi бар болуы керек;

- жоғары санатты мемлекеттiк аудитор бiлiктiлiгiне ие болу үшiн үмiткердiң мемлекеттiк аудитор сертификаты, Қаулыда көрсетiлген халықаралық кәсiби ұйымдардың бiрiнен бiлiктiлiгiн растайтын құжаты,

мемлекеттiк аудит және қаржылық бақылау органдарында мемлекеттiк аудитор ретiнде немесе аудит жүргiзумен байланысты бағыттарда кемiнде бес жыл жұмыс өтiлi болуы керек.

Жоғары санатты мемлекеттiк аудитор бiлiктiлiгiн қарастырмаған күннiң

өзінде, білімгер «Мемлекеттік аудит» мамандығы бойынша білімі бар екенін растайтын құжатының ғана негізінде сертификаттаудан өте алмайды. Бұл тұста назар аударатын жайт: экономикалық білімі және талап етілетін жұмыс өтілі бар кез келген маман, тестілеуден жеткілікті деңгейде балл жинаса, көздеген сертификатына ие бола алады. Алайда, елімізде «Мемлекеттік аудит» мамандығы бойынша кадрлар даярланатын болғандықтан, сертификаттау кезінде оларға жеңілдіктер қарастырылуы қажет деп ойлаймыз.

Жетіншіден, жұмыс берушілердің бейхабарлығы. «Мемлекеттік экологиялық аудит» білім беру бағдарламасымен бакалавр дәрежесін алған түлек мемлекеттік экологиялық аудитті сыртқы мемлекеттік аудит органдары жүргізетіндіктен, потенциалды жұмыс беруші ретінде аталған мемлекеттік органдарды көреді. Алайда бұл органдар өкілдерінің барлығы мемлекеттік экологиялық аудит бағытында кадрлар даярланып жатқандығын білмеуі мүмкін.

Әзірге бұл тек эксперименттік білім беру бағдарламасы екеніне қарасмастан, түлектердің ары қарайғы еңбек жолына әсер етуі мүмкін қайшылықтар ескерілуі қажет. Елімізде мемлекеттік экологиялық аудиттің орны мен маңызы айқындалып, аясының кеңейтуге бағытталған іс-шаралар ұйымдастырылуы керек.

Қорытындылай келе, мемлекеттік экологиялық аудит бойынша кадрлар даярлауда орын алған мәселелерді қарастырдық. Бұл мәселелердің шешімі сәтті табылатын болса, маман даярлау жүйесі де ілгерілейді.

Кез келген жүйенің дұрыс жұмыс жасауы үшін еңбек ресурстарының, яғни

адами капиталдың рөлі ерекше. Жоғары білім мен біліктілікке ие, жас мамандар әрқашан да саланың дамуына мүмкіндік береді. Жоғарыда мемлекеттік аудит жүйесінің кадрлық қамтамасыздандырылу деңгейін және мемлекеттік экологиялық аудит бойынша кадрлар даярлығын талдадық. Анықталған мәселелерді негізге ала отырып, саланы жетілдіру бойынша төмендегі ұсынымдарды береміз.

1. Алғашқы орында мемлекеттік экологиялық аудит мамандарын даярлаудың заң тұрғысынан реттелуін қамтамасыз ету. Қазіргі таңда мемлекеттік аудиторларды даярлау және қайта даярлау саласын реттеуге бағытталған «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдарының қызметкерлерін қайта даярлау және олардың біліктілігін арттыру қағидаларын бекіту туралы» және «Мемлекеттік аудитор біліктілігін иеленуге үміткер адамдарды сертификаттау қағидаларын бекіту туралы» Есеп комитетінің қаулылары қабылданған. Аталған қаулыларға дейінгі деңгейде «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» Заңымыз бар. Бірақ мемлекеттік экологиялық аудиттің жүргізілуін регламенттейтін құжаттар саны Есеп комитетінің Төрағасымен бекітілген «Халықаралық тәжірибені ескере отырып, қоршаған ортаны қорғау саласындағы тиімділік аудитін жүргізу жөніндегі әдіснамалық басшылықпен» ғана шектеледі. Мемлекеттік экологиялық аудит мемлекеттік аудиттің арнайы түрі ретінде толық жүйеленуі үшін саланы реттейтін заң жобасы әзірленуі қажет деп санаймыз.

2. Біздің елімізде мемлекеттік экологиялық аудит қоршаған ортаны қорғау саласындағы тиімділік аудиті ретінде жүргізілетінін айттық. Халықаралық тәжірибені ескерсек, мемлекеттік экологиялық аудит тек тиімділік емес, аудиттің барлық типтері бойынша жүргізіледі. Бұл экологиялық аудиттің позициясын тұрақтай түсіп, аясын кеңейтеді. Сәйкесінше, мемлекеттік экологиялық аудитті зерттеуге, тәжірибелер жасап, саланың дамуына әсер ететін тетіктер де артады.

Мемлекеттік экологиялық аудит жүйесінің тұрақталуы, өз кезегінде, сапалы кадрлар даярлауға, оларға қойылатын талаптарды нақтылауға, теориялық базаның қалыптасуына мүмкіндік береді. Сондықтан Қазақстанда мемлекеттік экологиялық аудитті қаржылық есептілік, сәйкестік аудиті бойынша да жүргізуді енгізу қажет деп санаймыз.

3. Елімізде мемлекеттік экологиялық аудит бойынша кадрлар даярлау қазір тек бакалавр деңгейінде бір ғана ЖОО-да эксперименттік білім беру бағдарламасы аясында жүзеге асырылуда. Яғни, әзірге жоғары білім берудің алғашқы деңгейінде ғана ұйымдастырылған. Жоғарыдағы бөлімшелерде біз «Экологиялық аудит» білім беру бағдарламасы негізінде білімгерлер екі бірдей кафедра дисциплиналары бойынша дәріс алатындығын, алайда болашақ мамандардың экологиялық және экономикалық білімдерін интеграциялайтын тетіктің жоқ екендігін анықтадық. Демек, мемлекеттік экологиялық аудиттің түсінігін, мақсаты мен

міндеттерін, оның жүргізілуін айқындайтын пән ретінде – «Мемлекеттік экологиялық аудит» пәнін білім беру бағдарламасына қосу қажет деп санаймыз.

4. Кез келген жүйенің рационалды жұмыс жасауы оны құрайтын әрбір бөлшегінің дұрыс жұмыс жасауына тікелей байланысты. Біздің жағдайымызда «Мемлекеттік экологиялық аудит» білім беру бағдарламасына «Мемлекеттік экологиялық аудит», «Мемлекеттік экологиялық менеджмент» пәндерін қосу маңызды: бұл пәндердің негізінде болашақ мамандардың кәсіби дағдылары қалыптастырылады. Алайда елімізде мемлекеттік экологиялық аудиттің жас сала екенін, жүргізілген аудиторлық іс-шаралардың үлесі төмен екендігін ескерсек, білікті мамандардың да жоқтың қасы екені таңқалдыратын жайт емес. Яғни, саланы жетік білетін маман болмаса, жаңа кадрларды даярлауды қалай ілгерілетсек болады? Білімгер мен педагог арасындағы қарым-қатынас мәселесі білім беру жүйесінде ерекше орын алады: студенттердің білімді және мәдениетті маман ретіндегі тұлғасын қалыптастыруда педагог басты рөлге ие. Сондықтан мемлекеттік экологиялық аудиттің Қазақстанда қалыптасуына үлкен үлес қосқан ғылыми қызметкерлердің, мемлекеттік аудит органдары қызметкерлерінің мемлекеттік экологиялық аудит бойынша кадрлар даярлауға қатысуын ынталандыру қажет. Жоғарыда ұсынылған «Экологиялық аудит» дисциплинасы бойынша теориялық базаның қалыптастырылуы, пән ретінде толық құрастырылуы – ауқымды зерттеулерді талап ететін жұмыс. Осы жауапкершілікпен жұмыс істеуге мүдделі қызметкерлерден жұмыс тобын құруды ұсынамыз.

5. Осы орайда білім берудің басқа деңгейіндегі «Экологиялық аудит» білім беру бағдарламаларын айтпай өте алмаймыз. Қазақстанда мемлекеттік аудит мамандығының магистрлерін екі ғана жоғары оқу орны даярласа, докторантура деңгейінде бір ғана университеттен білім алу мүмкіндігі бар. Бұл деңгейлердегі білімгерлердің ғылыми жұмыстары тұрғысынан қарасақ, мемлекеттік аудит жүйесінің толығырақ зерттелуіне, тың идеялардың туындауына және іске асырылуына, саладағы өзекті мәселелердің анықталып, шешімін табуына ықпал етеді. Сәйкесінше, мұндай артықшылықтар мемлекеттік экологиялық аудитті айналып өтпеуі қажет. Экологиялық аудит бакалавры атанған студент үшін саланы кеңінен зерттеуге мүмкіндік беретін магистратура және ары қарайғы докторантура деңгейі қол жетімді болса, саланың даму қарқынын арттыратыны сөзсіз.

6. Еліміздегі мемлекеттік аудит жүйесінде жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің де маңызы зор. Мемлекеттік аудиторларды қайта даярлау және біліктілігін арттыру курстары мемлекеттік аудиторлардың үздіксіз білім алуына, өз-өзін кәсіби тұрғыдан дамытуына жағдай жасайды. Осы тұста мемлекеттік аудитор сертификатына ие қызметкерлерді мемлекеттік экологиялық аудитор ретінде қайта даярлауды ұйымдастыруды ұсынамыз. Мемлекеттік аудит саласында жеткілікті тәжірибеге ие мамандар экологиялық аудиторға қажетті дағдыларды меңгеру үшін қайта даярлау курсына жазыла алады. Бұл тетік іске қосылатын болса, жаңа кадрлар еңбек нарығына шыққанға дейін де, елімізде мемлекеттік экологиялық аудиттің сала ретінде дамуына мүмкіндік беретін мемлекеттік аудиторлар қауымы қалыптасатын болады.

7. Жоғарыдағы бөлімшелерде студенттердің мемлекеттік аудит органдарында ғалым–практиктерден дәріс алуы кәсіби дағдыларды қалыптастыруға, жұмыс ортасын сезініп, талдау–сараптау қабілеттіліктерін жетілдіруге септігін тигізетінін айттық. Бұл жоғары оқу орнында мемлекеттік аудиторларды даярлауды алғаш қолға алған – Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ–дегі «Мемлекеттік аудит» кафедрасының бәсекелік артықшылықтарының бірі болып табылады. Білім беру жүйесінің өзекті мәселесі – теориялық білімнің практикалық дағдыларды қалыптастыруға жеткіліксіздігін шешу жолында еңбек нарығының талаптарына сай келетін маманды даярлауды мақсат етуіміз шарт. Осыған орай, мемлекеттік аудит органдарында оқылатын дәрістерден өзге, өткізілетін практикалық сабақтардың да үлесін арттыру қажет деп санаймыз. Бұл тұста тек елордалық органдардың емес, өзге де өңірлік мекемелердің белсенді қатысуына мән бергеніміз жөн.

2020 жылы бастау алған Covid–19 пандемиясы цифрландырудың жаңа мүмкіндіктерін ашқаны ақиқат. Білім беру жүйесінде де көптеген жаңа құралдар қолданылып, қашықтықтан білім берудің артықшылықтарын көрдік.

Ақпараттық технологиялардың жетілген кезеңінде басқа да территориялық мемлекеттік аудит органдарымен ғылыми конференциялар, дәрістер, мамандар даярлау бойынша дөңгелек үстелдер ұйымдастыруға болады. Мемлекеттік аудит бойынша маман даярлайтын жоғары оқу орындарының саны артып келе жатқанын білеміз, сәйкесінше, бәсекеге қабілетті, жұмыс берушілердің сұранысына жауап беретін сапалы кадрлар даярлауға бүкіл Қазақстан аумағындағы мемлекеттік аудит органдары өкілдері мүдделі болуы қажет.

8. Жоғарыдағы Алматы қаласы бойынша Тексеру комиссиясының мысалында жасаған зерттеулеріміз мемлекеттік органдарда «Мемлекеттік аудит» базалық біліміне ие мамандардың жоқ екендігін көрсетті. Қазіргі таңда жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар мамандар бос жұмыс орындарының болмауынан өз мамандығымен емес, басқа бағытта жұмыс жатқан жағдайлар көптеп кездеседі.

Мемлекеттік экологиялық аудит түлектері үшін потенциалды жұмыс беруші болып сыртқы мемлекеттік аудит органдары табылады. Бұл мемлекеттік мекемелерде жас мамандарға бос жұмыс орындары қарастырылмайтын болса, кадрларды салада ұстап қалу мүмкіндігінен айырыламыз. Сәйкесінше, мемлекеттік аудит бойынша сапалы, жас мамандарды нағыз жұмыс ортасына енгізіп, кәсіби дағдыларын мемлекеттік аудитті ұйымдастыру мен жүргізу барысында шыңдауын қамтамасыз ететін негізгі бейімделу кезеңін жіберіп аламыз. Сондықтан мемлекеттік аудит органдарындағы «Мемлекеттік аудит» базалық біліктілігіне ие мамандардың үлесін көтеру аса маңызды деп санаймыз. Бұл, өз кезегінде, «Мемлекеттік аудит» мамандығы бойынша білім алған түлектердің жұмыспен қамтылу мәселесін шешуге де әсерін тигізеді. Осылайша, мемлекеттік экологиялық аудит бойынша кадрлар даярлау жүйесінің өзекті мәселелерін шешуге және оны жетілдіруге мүмкіндік беретін ұсынымдарды бердік.

Мемлекеттік экологиялық аудиттің Қазақстандағы қалыптасуы жақында ғана бастау алғанына қарамастан, бұл бағытта білім беруде қателіктерге жол бере алмаймыз. Себебі тәжірибе ретінде білім беру де уақытты талап етеді: педагогтың және білімгердің. Бұдан өзге, жобаның іске асырылуы үшін мемлекеттік бюджеттен қаражат бөлінуде. Бұл ресурстардың нәтижесіз іске жұмсалыуына жол бере алмаймыз, сондықтан мемлекеттік экологиялық аудит бойынша кадрлар даярлауды барынша жетілдіруіміз қажет.

Әдебиеттер

1. «Ұлттық жобалар тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 31 наурыздағы №188 қаулысы. – [Электрондық ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000188>

2. Мемлекеттік аудит мамандығы бойынша білім беру бағдарламалары. –[Электрондық ресурс] URL:<https://ef.enu.kz/subpage/obrazovatelnye-programmy>

Аннотация

На основании постановления Правительства Республики Казахстан № 188 о проекте Указа Президента Республики Казахстан от 31 марта 2021 года «Об утверждении перечня национальных проектов» реализован проект «Зеленый Казахстан», направленной на создание благоприятной среды обитания человека и улучшение экологической обстановки в стране [1]. Вышеуказанные мероприятия свидетельствуют о том, что страна находится на пути перехода к «зеленой» экономике. Таким образом, аудит эффективности в области охраны окружающей среды - система подготовки специалистов в области экологического аудита - государственный экологический аудит, доказывает актуальность темы данной статьи.

Annotation

Based on the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 188 on the draft Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated March 31, 2021 “On approval of the list of national projects”, the Green Kazakhstan project was implemented, aimed at creating a favorable human environment and improving the environmental situation in the country [1]. The above activities indicate that the country is on the path to a green economy. Thus, the performance audit in the field of environmental protection - the system for training specialists in the field of environmental audit - the state environmental audit, proves the relevance of the topic of this article.

Кажмухаметова АА, к.э.н., ст. преподаватель
 Тусибаева Г.С., PhD, асс. профессор
 Esil University, г. Нур-Султан

СПОСОБЫ ПРОВЕРКИ УЧЕТНЫХ ДОКУМЕНТАЛЬНЫХ ДАННЫХ ПРИ ВЫЯВЛЕНИИ СЛЕДОВ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

В статье рассмотрена сущность проверок учетных данных при выявлении экономических правонарушений. Раскрыта роль первичной документации в бухгалтерском учете. Отражение в учете хозяйственных операций исключительно на основе документальных данных позволяет на любой момент времени иметь достоверные сведения о наличии тех или иных средств у каждого материально ответственного лица в отдельности, а также в целом у того или иного предприятия. Фальсификация данных бухгалтерского учёта, вызывает различные несоответствия, которые находят своё отражение в учётно-экономической информации. Для того чтобы успешно выявлять мошеннические операции, особое значение приобретает знание комплекса специальных методов и способов исследования учетной документации.

Ключевые слова: учетные данные, экономические правонарушения, документация, способы проверки, оформление операций, реквизиты, формальная проверка, достоверность, мошенничество, хищение

Кілт сөздер: бухгалтерлік есеп деректері, экономикалық құқық бұзушылықтар, құжаттамалар, тексеру әдістері, операцияларды орындау, реквизиттер, ресми тексеру, сенімділік, алаяқтық, ұрлық

Keywords: accounting data, economic offenses, documentation, methods of verification, execution of transactions, details, formal verification, reliability, fraud, theft

Правонарушения в сфере экономики связаны с причинением вреда порядку осуществления экономической деятельности, принятому в государстве. Наиболее серьезными видами экономических правонарушений являются хищения, незаконная банковская деятельность, легализация (отмывание) денежных средств или иного имущества, приобретенных незаконным путем, неправомерные действия при банкротстве, преднамеренное и фиктивное банкротство, уклонение от уплаты налогов и сборов и др.

Вся система бухгалтерского учета на предприятиях начинается с первичного учета, которая характеризует начальный этап учетного процесса, где осуществляется измерение данных хозяйственных операций и регистрация их в документах. Первичные учетные документы представляют собой документы, составляемые в момент совершения хозяйственной операции или сразу после ее совершения и являющиеся первым документальным свидетельством ее осуществления. Первичный учет является основой как синтетического, так и аналитического учета. Поэтому от их точности и своевременности зависит качество бухгалтерских показателей и роль контроля и управления хозяйственно-финансовой деятельностью предприятия. Любая хозяйственная операция должна пройти регистрацию посредством первичных учетных документов. Бухгалтерские документы, документирующие не имевшие место факты хозяйственной жизни, в том числе фиктивные операции не принимаются. Следовательно, первичные документы бухгалтерского учета являются важнейшим звеном в документообороте любой компании. Без них не только невозможно точно посчитать все приходы-расходы, но и грамотно посчитать, а также подтвердить отчисления в налоговые органы.

Важно учитывать также и сроки хранения документов бухгалтерского учета, которые определены Законом РК «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 28 февраля 2007 года № 234-III [1], Приказом Министра финансов Республики Казахстан от 20 декабря 2012 года № 562 «Об утверждении форм первичных учетных документов», Правилами ведения бухгалтерского учета от 31 марта 2015 года № 241.

Отражение в учете хозяйственных операций исключительно на основе документальных данных позволяет на любой момент времени иметь достоверные сведения о наличии тех или иных средств у каждого материально ответственного лица в отдельности, а также в целом у того

или иного предприятия. Кроме того, документы имеют важное правовое значение. Являясь письменным подтверждением действительно осуществленной хозяйственной операции и обоснованием записей в бухгалтерском учете, документы в процессе процессуальной деятельности приобретают доказательственную силу и используются в качестве письменных доказательств при рассмотрении дел на предварительном следствии и судебном разбирательстве.

Методы исследования документальных данных это различные способы изучения явлений учетного процесса для получения информации об объекте, в целях выявления несоответствий в документах и отклонений в движении материальных запасов.

Данные методы по назначению делятся на две группы:

1. Методы исследования документальных данных, с помощью которых определяются признаки их доброкачественности или возможных криминальных изменений в учётном процессе. Их можно назвать поисковыми, первичными.

2. Методы исследования самих этих признаков (свойств) с целью определения закономерностей их проявления и взаимосвязи между собой. Они могут быть обозначены как собственно проверочные (производные) рабочие методы [2].

По способам исследования содержащихся в документах сведений методы подразделяются на: методы документальной и фактической проверки.

Способы документальной проверки так же делятся на определённые виды в зависимости от возникающих несоответствий. В настоящее время в судебной бухгалтерии при выявлении различных несоответствий или противоречий в содержании отдельных документов применяется формальная, арифметическая и нормативная проверки (рисунок 1).

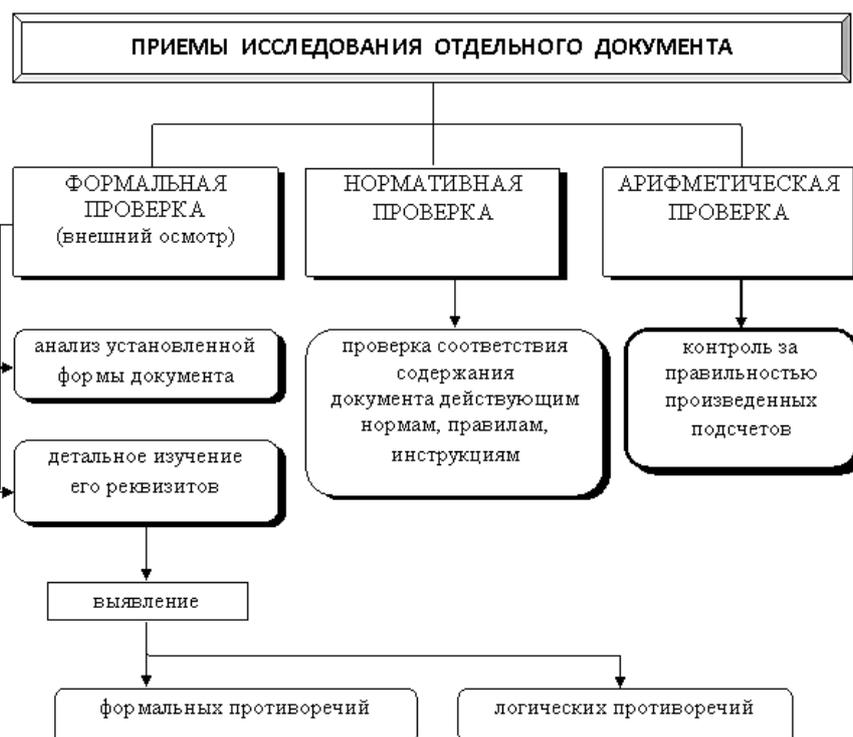

Рисунок 1. Приемы исследований отдельных бухгалтерских документов*

*Составлено по источнику [3]

Эффективность применения формальной проверки при выявлении признаков преступлений находится в прямой зависимости от ряда факторов: знания порядка заполнения бухгалтерских документов; знания слабых звеньев в учётном процессе; знания уязвимых хозяйственных операции, используемых преступниками в своих корыстных целях; применения апробированных ревизионной (чаще всего) практикой приёмов распознавания доброкачественности документов.

Начальная стадия осмотра может привлечь внимание проверяющего к отдельным отклонениям от формальных требований:

- отклонению от правил составления и оформления документов. Первичные документы составляются по форме, содержащейся в альбоме унифицированных форм первичной учетной документации. Все самостоятельно разрабатываемые формы документов подлежат обязательному утверждению в составе иных документов, утверждаемых при формировании учетной политики;

- отсутствию каких-либо реквизитов (печати, подписи, части текста и т.п.);

- наличию сомнительных реквизитов, свидетельствующих о признаках материального подлога (подчисток, травления, подклеек, приписок иных изменений цифровых и текстовых записей);

- наличию излишних реквизитов, что свидетельствует, как правило, о стремлении преступника придать документу наибольшую достоверность и силу. К их числу относятся различные пометки, посторонние записи в тексте документа, которые могут быть как объяснением сущности совершенного подлога, так и сигналом для сообщников;

- несоответствию документов реальной обстановке их составления, использования и хранения (чистые, немятые и др.);

- противоречию между реквизитами документа. Противоречия бывают формальные, т.е. между самими реквизитами (например, несоответствие между штампом и печатью по названию предприятия), и логические, проявляющиеся в необычном их сочетании или находящиеся в противоречии с нормальной хозяйственной деятельностью предприятия вообще либо отдельно взятой хозяйственной операцией [4].

Нормативная проверка применяется для выявления отклонений фактических затрат от плановых или нормативных. Она необходима для исследования причин отклонения от норм и задержки изменений норм материальных и трудовых затрат при использовании ревизуемой организацией основных элементов нормативного метода учета затрат на производство и калькулирование себестоимости продукции. Отклонения подлежат тщательному изучению, выявляются причины их возникновения и работники, виновные в них.

Арифметическая проверка применяется для определения в документах правильности подсчетов и выявления признаков хищений и злоупотреблений, завуалированных путем арифметических действий: состоит в пересчете результатов таксировки, общих итогов, взаимосвязки начислений и удержаний (скидок) и т. д. Неправильные арифметические подсчеты могут быть умышленными и неумышленными. Ревизиями устанавливаются случаи умышленного искажения себестоимости продукции, сырья и материалов, объемов строительно-монтажных работ за счет неправильного определения процентов, индексов, итогов общепроизводственных и общехозяйственных накладных расходов; в денежных документах - завышения итоговых сумм [5].

К числу методов документальной проверки, посредством которых устанавливаются отклонения от обычного порядка движения ценностей и выполнения хозяйственных операций, нашедших своё отражение в данных учёта, относятся: восстановление учётных записей по документам; обратная калькуляция (контрольный пересчёт готовых изделий в сырьё); хронологический и сравнительный анализы.

С помощью методов фактического контроля обнаруживают не документальные, а фактические несоответствия содержания даже правильно оформленных учетных документов действительному отражению конкретной хозяйственной операции. Отсюда следует, что фактический контроль проводится в случаях, когда документальный контроль, осуществляемый путем проверки первичных документов учета, не дает всех необходимых достоверных сведений о состоянии хозяйственной деятельности организации.

При осуществлении различного рода проверок используются так же методы фактической проверки. К ним относятся: выборочная инвентаризация; проверка реального состояния средств хозяйства, упомянутых в содержании документа; выполнение различных контрольных операций; осмотр; обследование; анализ качества сырья, материалов и готовой продукции; получение письменных справок от различных предприятий и учреждений по поводу содержания проверяемых документов; получение письменных объяснений от лиц, подписавших проверяемый документ либо принимавших непосредственное участие в совершении хозяйственных операций.

Таким образом, бухгалтерские документы являются важным источником сведений о противоправных деяниях в экономической сфере и могут использоваться в качестве доказательств. Способы проверки бухгалтерских документов занимают значительное место в процессе расследования и судебного рассмотрения дел в отношении экономических правонарушений.

Литература

1. Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007 года № 234-III «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.07.2022 г.) // <https://online.zakon.kz/>
2. Методы исследования документальных данных // bstudy.net/895622/ekonomika
3. Выявление признаков экономических преступлений в бухгалтерском учете с использованием методов фактического контроля // <https://wiselawyer.ru/poleznoe/>
4. Илинич Е.В. Особенности выявления экономических преступлений с использованием данных бухгалтерского учета // <https://cyberleninka.ru/article/n>
5. Методические приемы документального контроля // studopedia.su/10_19443.

Андатпа

Мақалада экономикалық құқықбұзушылықтарды анықтау кезіндегі өкілеттіктерді тексерудің мәні қарастырылған. Бухгалтерлік есепте бастапқы құжаттаманың рөлі ашылды. Шаруашылық операцияларды есепке алуда тек құжаттық деректер негізінде көрсету кез келген уақытта әрбір қаржылық жауапты тұлғаның жеке, сондай-ақ тұтастай алғанда белгілі бір кәсіпорын үшін белгілі бір қаражаттың болуы туралы сенімді ақпаратқа ие болуға мүмкіндік береді. Бухгалтерлік есеп мәліметтерінің бұрмалануы бухгалтерлік және экономикалық ақпаратта көрініс табатын әртүрлі сәйкессіздіктерді тудырады. Алаяқтық операцияларды сәтті анықтау үшін бухгалтерлік құжаттаманы зерделеудің арнайы әдістері мен әдістерінің кешенін білудің маңызы ерекше.

Annotation

The article considers the essence of checks of credentials in the detection of economic offenses. The role of primary documentation in accounting is revealed. Reflection in the accounting of business transactions solely on the basis of documentary data allows at any time to have reliable information about the availability of certain funds for each financially responsible person individually, as well as for a particular enterprise as a whole. The falsification of accounting data causes various inconsistencies, which are reflected in accounting and economic information. In order to successfully detect fraudulent transactions, knowledge of a set of special methods and methods for studying accounting documentation is of particular importance.

УДК 657.625.7

*Михайлина И.Н., магистр, ст. преподаватель
Esil University, г. Нур-Султан*

ОПТИМИЗАЦИЯ МЕТОДОЛОГИИ УЧЕТА ДОЛГОСРОЧНЫХ АКТИВОВ

В статье автор отражает особенности организации учета долгосрочных активов и мероприятия по оптимизации методологии учета, с целью повышения эффективности их использования.

Проблемы учета движения долгосрочных активов их оценки при составлении финансовой отчетности возможно решить при грамотно составленной учетной политики, в соответствии с требованиями законодательства, системы стандартизации учета.

Обязательства организации, возникшие в связи с получением кредитов под залог недвижимости, являются обязательствами особого рода, поскольку они должны быть обеспечены реальным имуществом организации. Организацию достоверного аналитического учета за объектами основных средств может обеспечить оптимизация документооборота и инвентаризации.

Ключевые слова: основные средства, амортизация, оценка, обесценение, обеспечение кредита, нематериальный актив, долгосрочные материальные активы, инвестиции

Кілт сөздер: негізгі қорлар, амортизация, бағалау, амортизация, несиелік қамтамасыз ету, материалдық емес актив, ұзақ мерзімді материалдық активтер, инвестициялар

Keywords: fixed assets, depreciation, valuation, depreciation, loan collateral, intangible asset, long-term tangible assets, investments

В последние годы национальный бухгалтерский учет активно реформируется и совершенствуется в целях его сближения с Международными стандартами финансовой отчетности. Очередным шагом к такому сближению является обновление типового плана счетов бухгалтерского учета введенного в действие с 1 января 2019 года, а также внесение изменений и дополнений в закон "О бухгалтерском учете и финансовой отчетности". Эти изменения и дополнения затронули такой объект бухгалтерского учета, как долгосрочные активы: основные средства, нематериальные активы, инвестиционную недвижимость и долгосрочные активов, предназначенные для реализации.

Результаты исследования этих объектов на базе данных производственных предприятий позволяют сделать соответствующие обобщения, выводы и рекомендации, направленные на совершенствование бухгалтерского учета долгосрочных активов.

Логика бухгалтерских записей, отражающих процесс начисления амортизации, должна основываться на оценке тенденций получения организацией доходов от продажи продукции, в цену которой включены амортизационные отчисления.

При устойчивой динамике дохода от продажи целесообразно отнесение амортизационных отчислений в состав текущих расходов по обычным видам деятельности организации. Применение такой методике бухгалтерского учета амортизационных отчислений позволит не только возместить организациям понесенные затраты по приобретению (сооружению, изготовлению) долгосрочных материальных активов, но и накопить дополнительные средства для осуществления новых капиталовложений. В том случае, если в период начисления амортизации финансовое положение организации нестабильно, но есть вероятность его улучшения в будущие периоды, амортизационные отчисления следует отражать в составе отложенных расходов.

Наступление периода получения стабильных доходов позволит включить отложенные расходы в расходы текущего периода. В условиях низкого спроса на продукцию, ее конкурентоспособности, при отсутствии вероятности получения доходов от продажи такой продукции амортизационные отчисления целесообразно относить в состав внереализационных расходов организации.

Такой способ бухгалтерских записей позволит отказаться от отнесения амортизационных отчислений в продажную цену на продукцию и сформировать более реальный финансовый результат. Однако в этом случае амортизационные отчисления будут представлять собой только равномерное списание понесенных ранее затрат, связанных с приобретением долгосрочных материальных активов, на убытки организации.

В практике работы организации не редко встречаются операции долгосрочных материальных активов с длительной, рассчитанной на несколько лет, рассрочкой платежа. При этом удовлетворяются все условия признания выручки от продажи этих активов. Однако оценка дебиторской задолженности, погашение которой ожидается в течении длительного срока, по номинальной стоимости, не отражает ее реального состояния и не учитывает всех происходящих инфляционных процессов. В этих условиях необходимо учитывать различия в текущей и будущей стоимости денежных потоков и закладывать в будущую величину дебиторской задолженности временной фактор. Информацию о долгосрочной дебиторской задолженности с учетом ее дисконтированной стоимости необходимо раскрывать в пояснениях к бухгалтерскому

балансу и отчету о прибылях и убытках. Использование в аналитических расчетах показателей долгосрочной дебиторской задолженности, оцененной по дисконтированной стоимости, позволит дать более полную и наглядную картину о финансовом положении организации, оценить ликвидность активов организации и ее платежеспособность.

При осуществлении операций продажи долгосрочных материальных активов в рассрочку на длительный период времени возникает проблема отражения в учете доходов и расходов по этой операции. Поскольку денежные поступления будут осуществляться в течение длительного периода времени, и нет окончательной гарантии того, что все денежные средства будут получены, признание в учете доходов от продажи таких активов в рассрочку необходимо отложить. Доход от продажи целесообразно отражать как отложенный доход (или доход будущих периодов). По мере поступления денежных платежей за проданный актив будет отражено равномерное списание отложенных доходов на операционные доходы текущего периода.

При передаче долгосрочных материальных активов в залог в обеспечение обязательств по кредитному договору или договору займа существует высокая степень кредитного риска и риска процентной ставки, в связи с чем получаемые экономические выгоды организации, выраженные в виде притока денежных средств, можно признать чрезвычайными.

Обязательства организации, возникшие в связи с получением кредитов под залог недвижимости, являются обязательствами особого рода, поскольку они должны быть обеспечены реальным имуществом организации. Обязательства, обеспеченные ипотекой, в учете целесообразно выделять из общей совокупности обязательств организации на отдельных субсчетах первого порядка «Обязательства по ипотеке» к синтетическим счетам расчетов по кредитам и займам, расчетов с поставщиками и подрядчиками, расчет с разными дебиторами и кредиторами. Аналитический учет следует вести по видам заложенного по договору об ипотеке имущества. Для учета прав залогодержателя, появляющихся при получении объектов недвижимости в залог, к счетам финансовых вложений целесообразно открыть субсчет «Предоставленные займы, обеспеченные ипотекой».

Важной проблемой в бухгалтерском учете является проблема «оглашения» залоговой сделки, предупреждения кредиторов, будущих покупателей и других лиц о праве залогодержателя на заложенное имущество. В связи с этим переданные объекты покупателей и других лиц о праве залогодержателя на заложенное имущество. В связи с этим переданные объекты недвижимости в залог целесообразно учитывать на отдельном субсчете «Основные средства, переданные в залог» к синтетическому счету «Основные средства» исходя из стоимости имущества, отраженной в учете организации-залогодателя. Денежная оценка объектов недвижимости, переданных в залог, может не совпадать с суммой обеспеченного ипотекой обязательства. Стоимость предмета ипотеки, определенная по соглашению залогодателя с залогодержателем, соответствующая договору об ипотеке, должна быть отражена на забалансовом счете «Обеспечения платежей и обязательств выданные».

При определении экономических выгод от передачи объектов недвижимости по договору об ипотеке организации-залогодателю следует сопоставить денежные поступления и расходы, связанные с залогом. Суммы и время осуществления расходов по уплате процентов по ипотечному кредитованию можно предугадать с более высокой точностью, чем в случае использования собственных источников финансирования на осуществление деятельности организации. Вид ипотечного кредита, предусматривающий равновеликие выплаты или переменные платежи, позволяет определить фиксированную сумму процентов по кредитам, которая различается в зависимости от видов ипотеки. Учет затрат, связанных с исполнением обязательств по уплате процентов, которые будут выполнены в последующие отчетные периоды, целесообразно производить на отдельном балансовом счете «Расходы будущих периодов» в корреспонденции со счетами учета расчетов по краткосрочным и долгосрочным кредитам и займам.

В отличие от расходов будущих периодов, предстоящие расходы по уплате процентов по кредитам и займам являются антиципальными (предвосхищающими) расходами, фактически не произведенными, но признанными в отчетном периоде, относятся же они к будущим отчетным периодам.

Говоря о проблеме учета долгосрочных активах в первую очередь возникает задача - рассмотреть порядок учета долгосрочных активов, в т.ч. основных средств на предприятии.

В ходе изучения данной темы выяснили, что главными вопросами в учете основных средств являются: определение момента признания; определение первоначальной стоимости, срока полезной службы, порядка начисления амортизации и результатов от их выбытия; определение и порядок учета последующих капитальных вложений и прочего изменения первоначальной стоимости основных средств. Долгосрочные активы, признаваемые как основные средства, оцениваются по первоначальной стоимости, включающей все фактически произведенные необходимые затраты по возведению или приобретению основных средств. Изменение первоначальной стоимости допускается только в случаях осуществления дополнительных капитальных вложений или частичной ликвидации и демонтажа объекта, влияющих на состояние основных средств, что увеличивает или сокращает срок полезной службы, производственную мощность. Основные средства поступают на предприятие в результате: строительства производственных и жилых зданий, сооружений, передаточных устройств; приобретения объектов основных средств; безвозмездного поступления от других предприятий и физических лиц; вклада в уставный капитал от учредителей; товарообменных операций; перехода права собственности по долгосрочно арендуемым объектам; перевода молодняка животных в основное стадо; зачисления в основные средства многолетних насаждений. Первоначальная стоимость объектов основных средств определяется: при внесении учредителями основных средств в счет их вклада в уставный капитал - по согласованной стоимости между учредителями; при изготовлении основных средств самим предприятием или приобретении их за плату - по сумме фактических затрат; при получении объектов от других юридических или физических лиц безвозмездно - экспертным путем или по данным акта приемки-передачи.

Из вышеизложенного следуют общие рекомендации руководителям предприятий:

- освободиться от излишнего оборудования. В данном случае, от некоторых старых машин, остаточная стоимость которых составляют почти 70% общей стоимости основных средств предприятия;
- своевременно и качественно провести ремонт, а в некоторых случаях модернизацию основных средств;
- своевременно проводить обновление основных средств (компьютеры, принтера);
- организовать рекламную компанию на виды оказываемых услуг.

Руководитель предприятия не должен быть сторонним наблюдателем, он должен постоянно изучать и анализировать бухгалтерские документы. Разрабатывать перспективные планы эффективного использования основных средств, следить за своевременным и полным отражением движения основных средств в бухгалтерских документах, изучать рынок спроса и предложения.

Литература

1. Жусупова Г.Б. Бухгалтерский учет в отраслях экономики: учебное пособие по специальности учет и аудит 5В050800 – Учет и аудит – Кустанай, 2017.- 104 с.
2. Бабаев, Ю. А. Бухгалтерский учет : учет. для вузов / Ю. А. Бабаев, А. М. Петров, Л. А. Мельникова ; под ред. Ю. А. Бабаева. - Проспект, 2020. - 432 с.
3. Качалин, В. В. Финансовый учет и отчетность в соответствии со стандартами GAAP : практ. Руководство / В. В. Качалин, - М. Эксмо, 2019. - 400 с.
4. Лапин, А. К. Новації в порядку начислення амортизації основних засобів і нематеріальних активів / Александр Кириллович Лапин // Экономика. - 2018. - №5. С. 42-48.

Андатпа

Мақалада автор ұзақ мерзімді активтерді есепке алуды ұйымдастыру ерекшеліктерін және оларды пайдалану тиімділігін арттыру мақсатында бухгалтерлік есеп әдістемесін оңтайландыру шараларын көрсетеді.

Қаржылық есеп беруді жасау кезінде ұзақ мерзімді активтер қозғалысын есепке алу мәселелерін, заң талаптарына, бухгалтерлік есепті стандарттау жүйесіне сәйкес дұрыс құрастырылған есеп саясатымен шешуге болады.

Ұйымның жылжымайтын мүлік кепілімен несие алуға байланысты туындаған міндеттемелері ұйымның жылжымайтын мүлкімен қамтамасыз етілетіндіктен ерекше түрдегі міндеттемелер болып табылады. Негізгі құралдардың сенімді аналитикалық есебін ұйымдастыру жұмыс үрдісін және тауарлық-материалдық қорларды оңтайландыру арқылы қамтамасыз етілуі мүмкін.

Annotation

Maqalada avtor uzaq merzimdi aktivterdi esepke alwdı uyımdastırw erekşeliklerin jäne olardı paydalanw tüimdiligini arttırw maqsatında bwxgalterlik esep ädistemesin oñtaylandırw şaraların körsetedi. The problems of accounting for the movement of long-term assets of their evaluation in the preparation of financial statements can be solved with a well-designed accounting policy, in accordance with the requirements of the law, the accounting standardization system.

The obligations of the organization that have arisen in connection with obtaining loans secured by real estate are obligations of a special kind, since they must be secured by the real property of the organization. The organization of reliable analytical accounting for fixed assets can be ensured by the optimization of workflow and inventory.

УДК 366.221

Сагиндыкова Г.М., к.э.н., ст. преподаватель
Айбасова Г.К., магистр, ст. преподаватель
Esil University, г.Нур-Султан

УЧЕТ СТРАХОВЫХ ПРЕМИЙ В ЦЕЛЯХ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

В данной статье рассматриваются основные понятия страхового рынка, нормативно-правовое регулирование страховых отношений, представлены моменты налогообложения страховых премий и страховых выплат в целях налогообложения.

Ключевые слова: страховая премия, страховая выплата, налоговый учет, страховой полюс, страхование.

Кілт сөздер: сақтандыру сыйлықақысы, сақтандыру төлемі, салық есебі, сақтандыру полисі, сақтандыру.

Keywords: insurance premium, insurance payment, tax accounting, insurance policy, insurance.

Создание современной страховой индустрии зависит от совершенства законодательной базы, эффективности налогово-бюджетной и денежно-кредитной политики государства, качества надзора за страховой деятельностью и надежностью работы страховых организаций.

Регулирование страховой деятельности в РК производится согласно Закона РК «О страховой деятельности» от 18 декабря 2000 года № 126-ІІ [1], где отмечено, что существуют обязательная и добровольная формы страхования.

Согласно Закона о страховании страхование представляет собой комплекс отношений по имущественной защите законных интересов физического или юридического лица при наступлении страхового случая или иного события, определенного договором страхования, посредством страховой выплаты, осуществляемой страховой организацией за счет своих активов.

Закон о страховании отмечает, что страхование подразделяется на отрасли, классы и виды. Страховая деятельность страховой организации осуществляется по отрасли «страхование жизни» и отрасли «общее страхование» [1].

Отрасль «страхование жизни» включает следующие классы в добровольной форме страхования:

- 1) страхование жизни;
- 2) аннуитетное страхование [1].

Вид страхования представляет собой страховой продукт, разрабатываемый и предоставляемый страховой организацией страхователю в пределах одного или нескольких классов страхования посредством заключения договора страхования.

Каждый вид обязательного страхования является отдельным классом страхования. Содержание каждого класса в обязательной форме страхования и дополнительные требования по условиям его проведения устанавливаются законодательным актом, регулирующим данный класс страхования. Страховая организация, занимающаяся обязательными видами страхования, обязана на каждый вид получить лицензию.

Распоряжением Премьер-министра РК от 21 марта 2003 № 38-Р «Об утверждении оптимального перечня обязательных видов страхования» утвержден следующий оптимальный перечень обязательных видов страхования [2].

Таким образом, обязательное страхование утверждается законодательными актами РК и выполняется, не зависимо от воли страхователя. Тогда как любой вид добровольного страхования осуществляется юридическими лицами и гражданами в силу их волеизъявления. Виды, условия и порядок добровольного страхования определяются соглашениями между страховщиками и страхователями.

Предприятия при заключении договоров страхования должны руководствоваться положениями главы «Страхование» Гражданского кодекса РК. В соответствии с Законом по договору страхования одна сторона (страхователь) обязуется уплатить страховую премию, а другая сторона (страховщик) обязуется при наступлении страхового случая осуществить страховую выплату страхователю или иному лицу, в пользу которого заключен договор (выгодоприобретателю), в пределах определенной договором суммы (страховой суммы) [3].

Страховая премия - сумма денег, которую страхователь обязан уплатить страховщику за принятие последним обязательств произвести страховую выплату страхователю (выгодоприобретателю) в размере, определенном договором страхования или аннуитета. Полученные страховщиком от страхователя страховые премии принадлежат ему на праве собственности. Размеры страховых премий устанавливаются договором. При обязательных видах страхования они не могут быть более тех размеров, которые установлены законодательными актами ГК РК.

Налоговый учет страховых премий ведется в соответствии с требованиями Налогового кодекса.

Рассмотрим моменты налогообложения страховых премий и страховых выплат.

В соответствии с Налоговым кодексом страховые премии, подлежащие уплате (уплаченные) страхователем по договорам страхования, за исключением страховых премий по договорам накопительного страхования, подлежат вычету по классам страхования в пределах, установленных уполномоченным органом по регулированию и надзору за страховой деятельностью по согласованию с Министерством финансов РК.

Согласно положениям Инструкции по установлению пределов вычетов по страховым премиям, подлежащим уплате (уплаченным) страхователем по договорам страхования, утвержденной постановлением Правления Национального банка РК от 31 января 2003 года № 27, страхователь имеет право на вычет страховых премий, подлежащих уплате (уплаченных), в размере 100% по договорам страхования имущества, используемого для получения совокупного годового дохода, но не более 5% от балансовой стоимости страхуемого имущества, указанного в договоре страхования, по классу страхования автомобильного транспорта [4].

Страхователь имеет право на вычет страховых премий, подлежащих уплате (уплаченных), в размере 100% по договорам страхования имущества, используемого для получения совокупного годового дохода, но в совокупности не более 1% от балансовой стоимости (стоимости)

страхуемого имущества, указанного в договоре страхования, по всем следующим классам страхования:

- 1) страхование железнодорожного транспорта;
- 2) страхование воздушного транспорта;
- 3) страхование водного транспорта;
- 4) страхование грузов;
- 5) страхование имущества.

В соответствии с международными стандартами финансовой отчетности балансовая стоимость - это первоначальная или текущая стоимость основных средств за вычетом суммы накопленной амортизации, по которой актив отражается в учете и отчетности.

Рассмотрим понятие «страхователь имеет право на вычет страховых премий, подлежащих уплате (уплаченных), в размере 100% по договорам страхования имущества, используемого для получения совокупного годового дохода, но не более 5 или 1% от балансовой стоимости страхуемого имущества».

Предположим, предприятие застраховало арендованное имущество на сумму 300 тыс. тенге. У бухгалтера возникает вопрос, от какой стоимости исчислять сумму вычетов по страховым премиям, уплаченным по договорам страхования арендованного имущества?

Как уже отмечалось, страхователь имеет право на вычет страховых премий, подлежащих уплате (уплаченных), в размере 100% по договорам страхования имущества, используемого для получения совокупного годового дохода. Но в совокупности не более 1% от балансовой стоимости (стоимости) страхуемого имущества, указанного в договоре страхования (не более 5% - по классу страхования автомобильного транспорта). В соответствии с международными стандартами финансовой отчетности балансовая стоимость - это первоначальная или текущая стоимость основных средств за вычетом суммы накопленной амортизации, по которой актив отражается в учете и отчетности.

В соответствии МСФО 17 «Учет аренды» только при финансируемой аренде арендованное имущество арендатор отражает в своем балансе. При этом само право собственности на арендный период может передаваться или не передаваться [5].

Из всего вышесказанного следует, что налогоплательщик-страхователь имеет право на вычет расходов по страховым премиям, подлежащим уплате (уплаченным), по договорам страхования арендованного имущества в установленных пределах, при условии использования данного имущества в целях получения совокупного годового дохода, только в случае признания аренды такого имущества финансируемой. Соответственно при текущей аренде имущества сумма страховых премий, подлежащая уплате (уплаченная) по договорам страхования такого имущества, на вычеты не относится. То есть сумма 300 тыс. тенге из нашего примера на вычеты не относится.

Страхователь имеет право на вычет страховых премий, подлежащих уплате (уплаченных), в размере 100%, но в совокупности не более 1,5% от совокупного годового дохода страхователя по всем следующим классам страхования:

- 1) страхование предпринимательского риска;
- 2) страхование гражданско-правовой ответственности владельцев автомобильного транспорта;
- 3) страхование гражданско-правовой ответственности владельцев железнодорожного транспорта;
- 4) страхование гражданско-правовой ответственности владельцев воздушного транспорта;
- 5) страхование гражданско-правовой ответственности владельцев водного транспорта;
- 6) страхование гражданско-правовой ответственности перевозчика;
- 7) страхование гражданско-правовой ответственности по договору;
- 8) страхование гражданско-правовой ответственности за причинение вреда.

Ограничения, установленные выше, не распространяются на вычеты страховых премий, подлежащих уплате (уплаченных) по договорам обязательного страхования. То есть это говорит о том, что все выше перечисленные виды страхования, имеющие ограничения заключаются по договору добровольного страхования.

Рассматривая примеры учета страховых премий проанализируем другой пример.

Сумма страховой премии по договору страхования гражданско-правовой от перевозчика составила 5 000 тыс. тенге (договор с 01.12.2020 по 30.11.2021 г.). Совокупный годовой доход составил 500 000 тыс. тенге.

На расходы в бухгалтерском учете отнесена сумма 4 583 тыс. тенге = 5 000 тыс. тенге: 12 мес. x 11 мес.

На вычеты отнесена сумма 4 583 тыс. тенге ($500\,000 \times 1,5\% = 7\,500 > 4\,583$)

Необходимо отметить, что возникает вопрос какую сумму брать из декларации по строке 100.00.021 «Совокупный годовой доход» или 100.00.023 «Совокупный годовой доход после корректировки». В Инструкции четко сказано: «Совокупный годовой доход», а, следовательно, это строка 100.00.021 Декларации.

Предприятие, страхуя ответственность работодателя за нанесение вреда здоровью и жизни работников при исполнении последними трудовых обязанностей, в первую очередь затрагивает имущественные интересы работодателя. Такое страхование ко всему прочему является обязательным, а суммы страховых вознаграждений относятся на вычеты в полном объеме.

Следовательно, говоря о налогообложении страховых премий необходимо отметить и еще один момент. В соответствии с Налоговым кодексом сумма страховых премий, подлежащая возврату (возвращаемая) страховой организацией страхователю по окончании действия или при досрочном прекращении договора не накопительного страхования и ранее отнесенная на вычеты страхователем, относится к совокупному годовому доходу того налогового периода, в котором они были отнесены на вычеты, с обязательным уведомлением страхователем налоговых органов по месту регистрации о возникновении дохода. Правом отнесения на вычеты расходов по страховым премиям, установленным Налоговым кодексом, вправе воспользоваться только юридические лица и индивидуальные предприниматели.

Литература

1. Закон Республики Казахстан от 18 декабря 2000 года № 126-ІІ «О страховой деятельности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.07.2022 г.) электронный ресурс https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021136 / дата обращения 10.08.2022.

2. Распоряжение Премьер-Министра Республики Казахстан от 21 марта 2003 года № 38-р «Об утверждении оптимального перечня обязательных видов страхования» электронный ресурс https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021136 / дата обращения 10.08.2022.

3. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.07.2022 г.) электронный ресурс https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021136 / дата обращения 10.08.2022.

4. Постановление Правления Национального Банка Республики Казахстан от 31 января 2003 года № 27 Об утверждении Инструкции по установлению пределов вычетов по страховым премиям, подлежащим уплате (уплаченным) страхователем по договорам страхования электронный ресурс https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021136 / дата обращения 10.08.2022.

5. Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 17 «Аренда» электронный ресурс <http://finotchet.ru/articles/139/> дата обращения 10.08.2022.

Андатпа

Бұл мақалада сақтандыру нарығының негізгі ұғымдары, сақтандыру қатынастарын нормативтік-құқықтық реттеу қарастырылады, салық салу мақсатында сақтандыру сыйлықақылары мен сақтандыру төлемдеріне салық салу сәттері ұсынылған.

Annotation

This article discusses the basic concepts of the insurance market, the regulatory and legal regulation of insurance relations, presents the moments of taxation of insurance premiums and insurance payments for tax purposes.

Тәжібай Н.Б., магистрант
Ғылыми жетекшісі: Молдашбаева Л.П., э.ғ.к., доцент
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕП БЕРУДІ АВТОМАТТАНДЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қаржылық есеп берудің мақсаты тұтынушыларды заңды тұлғаның қаржылық жағдайы, қызметінің нәтижелері және есеп беру кезеңінде оның қаржылық жағдайында болған өзгерістер жөнінде пайдалы, маңызды және дұрыс ақпараттармен қамтамасыз ету болып табылады. Қаржылық есеп ақпараттың пайдалылығына қатыссыз жыл сайын құрылытын есеп. Қаржылық есеп пайдаланушыларға шынайы айқын мәліметтер береді.

Қазіргі нарықтық қатынастар жағдайында қаржылық есеп беру көрсеткіштерінің рөлі басқару шешімдерін қабылдау, кәсіпорынның нарықтағы жағдайын анықтау кезінде өте маңызды болмақ.

Кілт сөздер: *ақпарат, ақпараттық технология, қаржылық есептілік, бухгалтерлік есеп, экономикалық даму, экономикалық шешімдер, бухгалтерлік есеп кешені.*

Ключевые слова: *информация, информационные технологии, финансовая отчетность, бухгалтерский учет, экономическое развитие, хозяйственные решения, бухгалтерский учетный комплекс.*

Keywords: *information, information technologies, financial reporting, accounting, economic development, economic decisions, accounting complex.*

Қаржылық есептіліктің толықтығы мен нақтылығы оның формальды, арифметикалық және логикалық бақылауымен қамтамасыз етіледі. Бірінші кезеңде (ресми бақылау) есеп беру нысандарында ең маңыздыларын бөліп көрсету қажет.

Сондай-ақ ұйымның есеп берудің белгілі бір типтік сызықтарын аяқтамағаны үшін заңды екендігін анықтау өте маңызды. Екінші кезең - арифметикалық тексеру, яғни көрсеткіштердің егжей-тегжейленуі мен жинақталуының дұрыстығын, сондай-ақ барлық есеп беру нысандарын толтырудың дұрыстығын бақылау (барлық нысандардағы бірдей мәліметтер және т.б.).

Логикалық тексерумен байланысты үшінші кезеңде өндірілетін (сатылатын) өнімнің (немесе көрсетілетін қызметтің) сапасы туралы, талданатын экономикалық субъектінің кірістері мен шығыстары туралы ішкі және сыртқы ақпараттың мәліметтеріне қаншалықты сенуге болатындығы анықталады.

Логикалық тестілеу әдістемесі өте субъективті және формализацияны жоққа шығарады.

Логикалық тексеру барысында негізгі және айналым қаражаттары тізімдемесінің салыстыру ведомосттерімен танысу қажет. Тауарлы-материалдық босалқылардың нақты қол жетімділігі мен олардың әр түрлі типтері бойынша тиісті бухгалтерлік есеп мәліметтерінің сәйкессіздігінің болмауы табиғи шығындар салдарынан мүмкін емес, өйткені олардың есептен шығарылуының толық сәйкес келуі табиғи шығындармен сирек сәйкес келеді. Егер мұндай сәйкессіздіктер болмаса, онда бұл жалған немесе сапасыз түгендеу туралы сигнал. Жеке операциялардың рентабельділігінің орташа салалық деңгейден күрт ауытқуы ішкі ақпаратқа да сенімсіздік тудыруы керек. Тағы бір үрейлендіретін сигнал - бұл ішкі бақылаудың мүлкті сақтауға, сондай-ақ негізгі және негізгі емес қызметке қатысты операцияларды жасауға қатысты түсініктемелердің болмауы.

Есеп беруді тексерудің соңғы кезеңі мүлік құнын, баланстық пайда мен меншікті капиталды түзету болуы керек.

Ақпарат пайдалы болуы үшін ол шешім қабылдаушыларға қатысты болуы керек. Ақпарат қолданушылардың экономикалық шешімдеріне өткен, қазіргі және болашақ оқиғалардың шешімдерін бағалауға және олардың өткен бағаларын растауға немесе түзетуге көмектесу арқылы әсер еткен кезде маңызды болады. Ақпарат сәйкес болуы мүмкін, бірақ табиғаты немесе презентациясы бойынша сенімді емес, содан кейін оны мойындау жаңылыстыруы мүмкін. Мысалы, егер сотта қаралмаған зиянды өтеу туралы талаптың негізділігі мен мөлшері туралы даулы болса, онда ұйым талаптың толық көлемін бухгалтерлік баланста тануы дұрыс болмауы

мүмкін, бірақ оның сомасын ашып көрсету орынды болар еді. және талап қоюға байланысты жағдайлар. Ақпарат пайдалы болуы үшін ол сенімді болуы керек.

Ақпарат маңызды қателіктерден немесе бұрмаланулардан босатылған кезде және пайдаланушылар оған шынайы түрде ұсынылатынына сене алатын кезде сенімді болады.

Экономикалық дамудың заманауи жағдайында компанияның немесе компаниялар тобының қызметі туралы қаржылық және қаржылық емес ақпарат жинауға қабілетті интеграцияланған есеп беру үлкен маңызға ие болды. Мұндай есептіліктің маңыздылығының өсуі «қазіргі кезде компания құнының аз ғана пайызы оның материалдық және қаржылық активтерінде көрініс табуда, ал компанияның қалған бөлігі материалдық емес активтермен көрсетілген» [1, б.50].

Бухгалтерлік есеп қаржылық емес ақпараттың көзі болып табылмайтыны анық (немесе ішінара), оны қаржылық ақпарат туралы айту мүмкін емес, ол әдетте шоғырландырылған түрде, яғни шоғырландырылған түрде ұсынылады қаржылық есептілік. Автоматтандырудың заманауи процестерін пайдаланбай, мұндай есептерді шығару өте ауыр болады және қателіктер ықтималдығы күрт артады.

Сондықтан қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды қолдана отырып, интеграцияланған есептілікте қаржылық ақпаратты қалыптастыру есептіліктің сапалы болуын қамтамасыз етеді және оны ұсынуға кететін шығындарды азайтады. Сонымен бірге, шоғырландырылған қаржылық ақпаратты қалыптастыру процестерінің жүйесіне ақпараттық технологиялардың енгізілуін талдау ұйымдық және әдістемелік сипаттағы мәселелердің бар екендігін көрсетті. Көрсетілген мәселелер толығырақ 1 кестеде көрсетілген.

Кесте 1

Қаржылық ақпаратты интеграцияланған есеп беруге дайындау процесінде ақпараттық технологияларды енгізу мәселелері

Ұйымдастырушылық мәселелер	Әдістемелік мәселелер
1. ХҚЕС сәйкес қаржылық ақпаратты дайындайтын қызметкерлердің жетіспеушілігі	1. Қазақстандық ережелер мен ХҚЕС бойынша қаржылық есеп ережелерінің айырмашылықтары
2. Есеп беру процесінде ақпараттық технологияларды енгізудегі қиындықтар	2. Әр түрлі кәсіби пікірлер негізінде дайындалған қаржылық ақпаратты салыстыру проблемасы
3. Топтың компанияларынан алынған үлкен көлемдегі ақпараттарды өңдеу проблемалары	3. Қаржылық есептілікте белгілі бір деректерді көрсетудегі қиындықтар (зейнеткерлік жоспарлар, хеджирлеу және т.б.)

* Автормен құрастырылған

Бұл проблемалар қазіргі заманғы ақпараттық технологияларсыз интеграцияланған есептің бір бөлігі ретінде қаржылық ақпараттарды құру процесінің ұзақ және ауыр екенін көрсетеді. Қазіргі уақытта мұндай ақпаратты қалыптастыру үшін жеке компанияларды (мысалы, Excel файлдарын) пайдалану кең таралған, онда топтың компаниялары үшін қаржылық мәліметтер қалыптасады, трансформация мен консолидацияға түзетулер енгізіліп, бүкіл есеп беру пакеті құрылады. Сонымен қатар, мұндай деректерді жасау және тексеру өте қиын, өйткені ақпаратты жинау кезеңінде есепте қосымша түзетулер мен сәйкес ашулар қалыптастыруға мүмкіндік беретін етіп осындай аналитика бойынша қаржылық деректерді ұсыну қажет. Сонымен қатар, бөлек ақпараттық файлдар бастапқы құжат деңгейінде ақпаратты ашуға жол бермейді, қажет болған жағдайда мәліметтер бастапқы құжаттар негізінде көрсетілетін тиісті есепке алу жүйелерін ашуы керек. Автоматтандыру құралдарын қолданбай ашудың аналитикалық процесі сандық деректерді жүйелі түрде тексеруді, салыстыруды және негіздеуді қажет етеді. Ресейлік бухгалтерлік есеп мәліметтеріне белгілі бір өзгерістер енгізілген жағдайда, мысалы, ретроспективті түзетуді қажет ететін қателер анықталған кезде, тиісті ақпараттық файлдар да түзетілуі керек. Барлық қарастырылған мәселелер шоғырландырылған қаржылық ақпаратты сенімді түрде ұсынуды қамтамасыз ететін бірыңғай орталықтандырылған жүйені жасау кезінде ақпараттық технологияларды қолдану қажет деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Бухгалтерлік есеп процестерін автоматтандырудың заманауи тәсілдерін талдауы интеграцияланған есептілікте қаржылық ақпаратты қалыптастыру процестерін автоматтандырудың келесі негізгі кезеңдерін анықтауға мүмкіндік берді:

- топтың барлық мүшелеріне ортақ бірыңғай шоттар жоспарын қалыптастыру;
- біртұтас есеп саясатын жүргізу принциптерін орнату;
- ХҚЕС қағидаларына сәйкес шоғырландыру тобына кіретін компаниялардың есеп жүргізу процестерін автоматтандырудың ең жақсы нұсқасын әзірлеу;

- топ ішіндегі айналымдар мен топ компаниялары арасындағы қарыздарды жоюды жолға қою;
- қаржылық ақпаратты интеграцияланған есеп үшін ХҚЕС-де көзделген нысандар бойынша дайындау процесін автоматтандыру;

Біздің ойымызша, мұндай жүйені қалыптастыру келесі қағидаларды ескере отырып мүмкін:

- есеп беру процесін бөлек модульдерге бөлу, оның шеңберінде нақты нәтиже шығарылады, бұл басқа модульдерге негіз болады.

- модульдерді автоматтандыру, Excel бағдарламасының жеке файлдарын анағұрлым көп уақытты қажет ететін және күрделі процестерде қолдануды жоюды қамтамасыз ету.

- шоғырландырылған қаржылық ақпаратты қалыптастыру деңгейінің кез келген деңгейінде бастапқы құжаттар туралы мәліметтерді жариялау мүмкіндігі.

Осы салалардағы бухгалтерлік есепті автоматтандыру интеграцияланған есеп беруде сенімді қаржылық ақпараттың қалыптасуын қамтамасыз етеді, есептер дайындауға кететін еңбек пен уақыт шығындарын азайтады және оны қалыптастыру мен пайдаланушыларға ұсынудың тиімділігін арттырады.

Жеке фирмалардың қолданбалы бағдарламаларындағы айырмашылықтарға қарамастан, бухгалтерлік есепті автоматтандырудың келесі бағыттарын бөліп көрсетуге болады, олар интеграцияланған есепте сенімді қаржылық ақпараттың қалыптасуын қамтамасыз ете алады:

- материалдық құндылықтардың есебі (аналитикалық есептер құру, материалдарды өндіріске шығаруды есепке алу және т.б.).

- есеп айырысу, қаржылық және қасалық операциялар (банкпен операциялар, қасалық операциялар және т.б.).

- материалдық емес активтер мен негізгі құралдардың есебі (тозу, қайта бағалау және негізгі құралдар мен материалдық емес активтерді түгендеу және т.б.);

- еңбек пен жалақыны есепке алу (автоматты түрде төлемдер, «кадрлар» ішкі жүйесімен интеграция, төлем құжаттарын дайындау);

- өндірісті басқару функциясымен ақпараттық байланысты өндірістік шығындарды есепке алу;

- дайын өнімді жөнелту мен сатудың есебі;

- қаржылық есептілікті ХҚЕС сәйкес қалыптастыру;

- ХҚЕС сәйкес шоғырландырылған қаржылық есептілікті қалыптастыру;

- кіріс көзі бухгалтерлік есеп болып табылатын интеграцияланған есептілік үшін қосымша ақпарат қалыптастыру.

Ақпараттық технологияларды бухгалтерлік есепте қолданудың классикалық есепке алу әдісіне қарағанда көптеген артықшылықтары бар, өйткені ол бухгалтерия қызметкерлерінің еңбек өнімділігін едәуір арттыра алады және есептер дайындау мен құжаттаманы жүргізу уақытын қысқарта алады, бұл қазіргі кезде ерекше мәнге ие. басқа елдермен салыстырғанда еңбек өнімділігінің төмендеуі шарттары. Сонымен, қазіргі кезде кәсіпорындарындағы еңбек өнімділігі дамыған елдердегі орташа еңбек өнімділігінің 40 пайызын ғана құрайды» [2, б.121].

Бухгалтерлік есеп бөліміне IT технологияларды енгізу операцияларды автоматтандыру арқылы уақытты қысқартуға, есеп беру мен бухгалтерлік есепте қателіктерді табуға, жеке компанияның да, компаниялар тобының да қаржылық жағдайын және нәтижелерін бағалауға, сондай-ақ болжамды болжам жасауға мүмкіндік береді. олардың болашақ даму перспективалары.

Ақпараттық өнімнің ішкі нарығында импортталған және ресейлік автоматтандырылған есепке алу жүйелерінің көп бөлігі ұсынылған. Бухгалтерлік есепте автоматтандыру жүйесі келесі талаптарға сай болуы керек екені анық:

- барлық операциялар мен бизнес-процестерді толық қамту;

- жоспарлы және есептік көрсеткіштерді құрудың дұрыс әдістемелік негіздері;

- бухгалтерлік операцияларды есепке алу тиімділігі;

бухгалтерлік есеп мәліметтерінің толықтығы, сенімділігі және дәлдігі.

Қазіргі кезде бухгалтерлік есеп деректерін орталықтандырылмаған өңдеу негізінде құрылған ақпараттық технологиялар кеңінен қолданылуда. Оның ерекшеліктері келесідей:

- көп деңгейлі және жергілікті компьютерлік желілерді қалыптастыру;
- компьютерлер жүргізетін бухгалтерлік есептеулер құрамының ұлғаюы;
- бірыңғай мәліметтер базасын құру;
- бухгалтерлік есеп персоналы үшін ақпараттық-анықтамалық қызметтерді ұсыну мүмкіндігі;

Бухгалтерлік есептің ақпараттық жүйесін құру үшін бағдарламалық жасақтаманы таңдау кезінде оны басқа бағдарламалық өнімдермен бірқатар ерекшеліктері бойынша салыстырады және талдайды. Бұл көп жағдайда бухгалтерлік есептің ақпараттық жүйесін құрудың технологиялық негізін анықтайды. Ақпараттық қолдаудың мазмұны пайдаланушылардың қатысуымен, сонымен қатар ақпараттық жүйелерді жобалау кезеңінде қалыптасады. Оның дамуы мәліметтерге негізделген. Ақпараттық қолдауды құру кезінде проблеманы тұжырымдау нәтижелеріне маңызды рөл бөлінеді, оның барысында шоғырландырылған және алғашқы құжаттардың нақты құрамы анықталады. Ақпараттық қамтамасыз етуді жобалау бағдарламалық қамтамасыздандырумен және деректерді автоматтандырылған өңдеу технологиясымен бірге жүзеге асырылады. Алғашқы есепке алу жүйелері дербес компьютерлер пайда болғанға дейін де құрылған есеп жүйелері болды. Осы саладағы технологиялардың дамуы жаңа аналитикалық, сауда және басқару модульдерінің кешенін құруға бет бұруда. Мұндай кешен жұмыс станциялары арасында мәліметтер алмасу құралдарымен жабдықталуы мүмкін. Бұл сегментте ең көп еңбекті қажет ететін бухгалтерлік есеп автоматтандыруға жатады - өндіріс шығындарын, жалақыны, материалдық құндылықтарды есепке алу, сондай-ақ тұтастай алғанда компаниялар тобы үшін шоғырландырылған есептер құру мүмкіндігі. Бағдарламалық жасақтаманың негізгі пайдаланушылары көп құрамды және материалдық ресурстардың көп айналымдылығы бар компаниялар екені анық. Қазіргі жағдайдағы бухгалтерлік есеп кешені - бұл бухгалтерлік есептің әр түрлі салаларына арналған, біртұтас тұтастыққа біріктірілген бағдарламалар кешені [2, б.122].

Бағдарламалық жасақтама нарығын талдау қазіргі уақытта ХҚЕС-ке сәйкес бухгалтерлік есеп үшін әзірленген бағдарламалық өнімдердің саны шектеулі екенін көрсетеді. Олардың ішінде мен 1С: Enterprise 8 платформасында жасалған 1С компаниясының қолданбалы шешімдерін ерекше атап өткім келеді: 1С: 8 және 1С: Консолидация 8 өндірістік кәсіпорнының менеджменті, сонымен бірге 1С компаниясымен бірге жасаған бағдарламалар серіктестер: «BIT: IFRS 8», «Homnet: IFRS».

Жоғарыда аталған бағдарламалық өнімдер бухгалтерлік есептің бірнеше түрін қамтамасыз етеді: бухгалтерлік, салықтық, менеджменттік және халықаралық стандарттар. Әдетте, көптеген құжаттарда реттелетін (бухгалтерлік, салықтық) және басқару есебін жүргізу үшін пайдаланушыға қажетті параметрлерді орнату қажет. ХҚЕС-қа сәйкес қаржылық есеп беруді қалыптастыру үшін оған бірқатар қосымша операцияларды жүргізу қажет болады: не деректерді бухгалтерлік есептен халықаралық есепке алу регистрлеріне жіберу, немесе реттелетін бухгалтерияда жоқ деректерді қосу үшін қосымша құжаттар енгізу Біз «1С: Өндірістік кәсіпорынды басқару 8» конфигурациясында ХҚЕС-ына сәйкес негізгі қаржылық есептілікті шығаруға мүмкіндік беретін шоттар жоспарының белгілі бір құрылымын ұсынамыз. Осы бағдарламада бар ХҚЕС-ке сәйкес бухгалтерлік есеп шоттарының жоспары ұйымдардың қаржылық-шаруашылық қызметтерінің типтік шоттар жоспарына жақын және келесі принциптерге сәйкес құрылады:

1. ХҚЕС бойынша есептер жоспарының құрылымы бухгалтерлік баланс пен кірістер туралы есеп құрылымына сәйкес келеді.

2. Шоттарды кодтаудың субшоттардың жасырын бөлінуі бар, мысалы, 101 шоты бойынша қосалқы шоттарында 1011, 1012 кодтары болады.

3. Біріншіден, бухгалтерлік баланс баптарын құрайтын шоттар (600-ге дейінгі коды бар шоттар), содан кейін - кірістер мен шығыстар туралы есеп көрсеткіштерін құрайтын шоттар (600 коды бар шоттан бастап) бар.

4. Баланстың барлық бөлімдерінің жиынтығын тікелей көрсететін шоттар бар (100, 200 және т.б.).

5. ХҚЕС бойынша бастапқы қалдықтарды енгізу үшін қолданылатын қызмет шоты (коды 000) бар [3, б.95].

Бұл қағидат ұйымның немесе кәсіпкердің экономикалық қызметінің нәтижелерін танумен қамтамасыз етіледі, бірақ төлем уақытына, яғни қаражат алынған немесе аударылған уақытқа қарамастан, олардың аяқталғаннан кейінгі қаржылық жағдайына әсер етеді. Операциялар мен оқиғалар бухгалтерлік есепте есепке алынады және олар қатысты кезеңдердің қаржылық

есептілігіне енгізіледі. Есептеу негізінде жасалған қаржылық есеп беру пайдаланушыларға ақшаны төлеуге және алуға байланысты өткен операциялар туралы ғана емес, сонымен қатар болашақта ақша төлеу жөніндегі міндеттемелер туралы, болашақта алынатын ақшаны білдіретін ресурстар туралы ақпарат береді. Осылайша, қаржылық есеп беру пайдаланушылар үшін экономикалық шешімдер қабылдауда өте маңызды болып табылатын өткен операциялар және басқа оқиғалар туралы ақпарат береді.

Әдебиеттер

1. Гафаров Ш.Х. Методологические аспекты измерения экономической свободы предприятий // Экономические науки. – 2008. – № 10(47). – С. 225-230
2. Андреева, С. В. Совершенствование учетной деятельности предприятия: функциональный аспект / С. В. Андреева. — Текст : непосредственный // Проблемы современной экономики : материалы II Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, октябрь 2012 г.). — Челябинск : Два комсомольца, 2012. — С. 121-124.
3. Кеулімжанов Қ.К., Құдайбергенов Н.А. «Қазақстанға арналған 1 С Бухгалтерия 8.2». Алматы: Экономика, 2020.-659б.

Аннотация

Целью финансовой отчетности является предоставление потребителям полезной, важной и достоверной информации о финансовом состоянии юридического лица, результатах его деятельности и изменениях его финансового состояния за отчетный период. Финансовый отчет – это отчет, который составляется ежегодно независимо от полезности информации. Финансовый отчет предоставляет пользователям достоверную и четкую информацию.

В условиях современных рыночных отношений роль показателей финансовой отчетности будет очень важна при принятии управленческих решений и определении положения компании на рынке.

Annotation

The purpose of financial reporting is to provide consumers with useful, important and reliable information about the financial condition of a legal entity, the results of its activities and changes in its financial condition during the reporting period. A financial report is a report that is produced annually, regardless of the usefulness of the information. A financial report provides users with reliable and clear information.

In the conditions of modern market relations, the role of financial reporting indicators will be very important in making management decisions and determining the company's position in the market.

ӘОЖ 336.6

Тәжібай Н.Б., магистрант

Ғылыми жетекшісі: Молдашбаева Л.П., э.ғ.к., доцент

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ.

КӘСІПОРЫНДА ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕП БЕРУ МЕН БАҚЫЛАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ӘДІСТЕРІ

Қаржылық есептілік тұжырымдамалары бухгалтерлік есептің ажырамас бөлігі болып табылады, оның мақсаты - сыртқы пайдаланушыларға ұйымның қаржылық жағдайы, қызмет нәтижелері, қаржылық жағдайдың өзгеруі туралы пайдалы ақпарат беру.

Әдістемелік және ұйымдастырушылық тұрғыдан есеп беру бүкіл бухгалтерлік есеп жүйесінің ажырамас элементі болып табылады және онда қалыптасқан көрсеткіштердің алғашқы құжаттамамен және есепке алу регистрлерімен органикалық бірлігін анықтайтын бухгалтерлік есептің соңғы кезеңі ретінде әрекет етеді. Осылайша, қаржылық есептілік ұйымның қаржылық жағдайын талдаудың маңызды ақпараттық формасы болып табылады. Мақалада кәсіпорынның қаржылық есеп беру ХҚЕС №1 стандартына негізделі отырып, бухгалтерлік баланс, кірістер мен шығыстар туралы, ақша қозғалысы және оған түсініктеме жазбаға капиталындағы өзгерістер туралы есептеріне сипаттама беріледі.

Кілт сөздер: бақылау, қаржылық есеп, қаржылық есептілік, бақылау процедуралары, ішкі аудит, бухгалтерлік есеп, маңыздылық.

Ключевые слова: контроль, бухгалтерский учет, финансовая отчетность, контрольные процедуры, внутренний аудит, бухгалтерский учет, существенность.

Keywords: control, accounting, financial reporting, control procedures, internal audit, accounting, materiality.

Қаржылық есеп беру бухгалтерлік есептің қорытынды кезеңі болып табылады, онда жинақталған бухгалтерлік ақпарат жалпыланып, мүдделі тұлғаларға ыңғайлы түрде ұсынылады. Кез-келген ұйымдастырушылық-құқықтық нысандағы кәсіпорын синтетикалық және аналитикалық бухгалтерлік есеп мәліметтеріне сүйене отырып қаржылық есеп беруге міндетті [1, б.56].

Қаржылық есеп беру пайдаланушылардың әр түрлі топтарына қол жетімді ұйымның шарттары мен нәтижелері туралы маңызды ақпарат көздерінің бірі ретінде қызмет етеді. Алайда, ол бұл функцияны негізгі сапалық сипаттамаларға сәйкес келген жағдайда ғана толықтай орындай алады: сенімділік, толықтығы, маңыздылығы, бейтараптығы. Қаржылық есеп беру - бұл бухгалтерлік есеп және бухгалтерлік есептің басқа түрлерінен алынған, есепті кезеңдегі кәсіпорынның қаржылық-шаруашылық қызметінің нәтижелерін сипаттайтын мәліметтер жиынтығы. Бұл кәсіпорынды басқару құралы және сонымен бірге экономикалық қызмет туралы ақпаратты жалпылау және ұсыну әдісі.

Қаржылық есеп беру - бұл компанияның қаржылық жағдайы, оның қызметінің қаржылық нәтижелері және қаржылық жағдайындағы өзгерістер туралы мәліметтер жүйесі және бухгалтерлік есеп деректері негізінде жасалады. Қарапайым тілмен айтқанда, бұл ұйымның бухгалтерлік есеп деректері бойынша құрастырылған кестелер. Осы кестелерге түсіндірме жазба да қосылады - бұл қаржылық есептіліктің міндетті бөлігі болып табылатын құжат [2, б.97]. Түсіндірме жазбада ұйымның есеп саясатына қатысты ақпараттар ашылуы керек, сондай-ақ есептілікті пайдаланушыларға қосымша мәліметтер - есептіліктің кестелік түрінде жеткіліксіз ашылатын, бірақ пайдаланушыларға қызмет нәтижесін бағалауға қажет мәліметтер ұсынылады. «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» Заңының 5-бабында қаржылық есептіліктің принциптері мен негізгі сапалық сипаттамалары көрсетілген [3].

Қаржылық есептіліктің негізгі, бірінші қағидасы - есептеу принципі. ХҚЕС 1 «Қаржылық есеп беруді ұсыну» «ақша қаражаттарының қозғалысы туралы ақпаратты қоспағанда, компания өзінің қаржылық есептілігін есептеу әдісі бойынша құруы керек» деп атап көрсеткен [4].

Қаржылық есептіліктің екінші қағидасы - сабақтастық. «Қаржылық есеп беруді жасау кезінде 1-ХҚЕС сәйкес басшылық ұйымның тұрақты жұмыс қабілеттілігін бағалауы керек. Қаржы есептілігі тұрақты басшылық негізінде жасалуы керек, егер басшылық кәсіпорынды таратуды немесе сауда-саттықты тоқтатуды көздеме не немесе нақты баламалар болмағандықтан мәжбүр етпесе. Егер басшылық бағалау барысында оқиғалар мен жағдайлар туралы елеулі белгісіздік туралы ақпаратқа ие болса, олар болашақта компанияның үздіксіз жұмыс істей алатындығына күмән тудыруы мүмкін болса, онда мұндай белгісіздік қаржылық есептілікте ашылуы керек мәлімдемелер. Егер қаржылық есептілік тұрақты жұмыс жасауды болжауға негізделмесе, онда бұл факт есеп беруде қаржылық есептілікті жасау кезінде пайдаланылған негізгімен бірге, сондай-ақ компанияны қабілетсіз деп санайтын себептермен ашылуы керек. үздіксіз жұмыс ретінде жалғастыру [5, б.92].

Қаржылық есептіліктің негізгі сапалық сипаттамалары: түсініктілік, өзектілігі, сенімділік, салыстырмалық.

ХҚЕС бойынша қаржылық есептілікті дайындаудағы бақылау процедуралары өте маңызды, өйткені олар қаржылық есептілік дайын болғанға дейін-ақ тәуекел саласы мен қателіктердің (оның ішінде техникалық) болуын анықтауға көмектеседі [6, б.132].

Сонымен қатар, бақылау процедураларын жүзеге асыру бизнесті, оның барлық нәзіктіктерін және мүмкін болатын қиындықтарды жақсы әрі тереңірек білуге көмектеседі, содан кейін олар қаржылық есептілікте сол немесе басқа жолмен көрінеді. Қазіргі уақытта біздің компания қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарына енді ғана көшіп жатыр, сондықтан біз бақылау процедуралары туралы ойланамыз және оларды процессте тұжырымдаймыз, өз тәжірибемізді, әлемнің озық тәжірибелері мен кәсіби кеңесшілердің кеңестерін қолданамыз. Біз ішкі аудит қызметін құрдық, бірақ ол әлі толық жұмыс істей қойған жоқ. Ішкі аудит қызметінің негізгі қызметі, біздің ойымызша, кәсіпорындағы қолданыстағы ішкі бақылау жүйесінің және оны құрайтын элементтердің тиімділігін тексеру болып табылады.

Қаржылық есеп берудің негізгі принциптері толық тізімін 1 кестеде көрсетейік.

1 кесте

Қаржылық есеп берудің негізгі принциптері*

Базистік (әдістамалық) принциптер	Сапалық принциптер	Талапқою – принциптері
<ol style="list-style-type: none"> 1. Екіжақтылық 2. Ақшалай өлшеу 3. Дербестік немесе мүліктік жекелік 4. Үздіксіздік 5. Өзіндік құн 6. Сақтық пен ықтималдық 7. Материалдық 8. Сату немесе есептеу әдісі 9. Сәйкестік 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Түсініктілік 2. Орнықтылық 3. Сенімділік 4. Салыстырмалық 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Толықтылық 2. Мәнділік 3. Шындық 4. Нысаннан мәнділіктің артықшылығы 5. Бейтараптылық 6. Сақтық 7. Деркезділік 8. Ұтымдылық пен жұмсалған шығындар арасындағы теңдік 9. Сапалы сипаттар арасының теңдігі 10. Анық объективтікпен даярлау

*Автормен құрастырылған

Мұндай қызметтің қызметкерлері ең алдымен тәуелсіздік принципін сақтауы керек. Атап айтқанда, олар басқарушы лауазымдарды атқармауы және ішкі бақылау мен тәуекелдерді бақылау жүйелерін құруға қатыспауы керек. Компанияның Аудит жөніндегі комитетімен және Директорлар кеңесімен тығыз өзара әрекеттесу процесін пысықтау да маңызды. Сонда ішкі аудиторлардың жұмысы тиімді болады. Құрастыру кезінде алаяқтық, яғни шаруашылық операцияларын дұрыс көрсетпеу және оның пайдаланушыларына бұрын бұрмаланған, дұрыс емес есептілік туралы ақпарат беру мүмкін. Корпоративтік алаяқтық деген ұғым бар - бұл алаяқтық жолымен жүзеге асырылатын және компанияның қаржылық-шаруашылық қызметіне қасақана әсер етуімен сипатталатын компанияның активтерін бұрмалау, иемдену болған кезде. Корпоративтік алаяқтықтың бірнеше жеке элементтері болуы мүмкін, мысалы, компания активтерін ұрлау және сыбайлас жемқорлық әрекеттері. Қаржылық есеп беру бойынша алаяқтық деген ұғым да бар, бұл қаржылық есеп беруді жақсарту және нашарлау мақсатында бұрмалауға мүмкіндік беретін, сол арқылы қадағалаушы органды, инвесторларды, банктерді және т.б. жаңылыстыратын схемалар, яғни қасақана бұрмаланған ақпарат енгізіліп, компания құжаттар бұл бұрмалануларды көрсетеді [9, б.150]. Тағы бір құраушы фактор - бұл бағалық емес сыбайластық, яғни компанияның персоналының өзінің қызметтік жағдайын ақысын төлеу үшін жүзеге асырылатын, бірақ компаниядан активтерін нақты шығармай ақы төлеу мақсатында пайдалануы. Жоғарыда аталған барлық факторлар алаяқтық құрушыны құрайды. Бұл схемалар жеке-жеке де, «бір-біріне көмектесу» арқылы да жүзеге асырылуы мүмкін. Осылайша, қаржылық есептіліктің бұрмалану қаупін азайту және алаяқтықтың осы немесе басқа түріне жол бермеу үшін компанияға ішкі бақылаудың қалыптасқан және жұмыс істейтін жүйесі қажет. Бұл қазіргі заманғы басқару жүйесінің бөлігі ретінде компанияның қаржылық-шаруашылық

қызметін жүйелі және тиімді жүргізуге мүмкіндік береді. Бұл мәмілелер мәміле жасалған кезеңде және оның көлемінде көрінетіндігін білдіреді. Осылайша, бухгалтерлік есеп пен қаржылық және салық есептілігінде бұл қағидалар сақталуы керек, ал компания есептердегі ақпаратты мүмкіндігінше сенімді түрде ұсынуға тырысуы керек. Бірақ, өкінішке орай, қаржылық есептілікте бұрмаланулар болады, яғни олар сенімді емес және әділ емес, өйткені бұл қаржылық есептіліктегі қасақана қателік емес, қарапайым қателікке байланысты болуы мүмкін. Бұрмалау арифметикалық немесе бухгалтерлік есепті жаңылыстыруы мүмкін, немесе есеп саясатын дұрыс қолданбау және түсінбеу, фактілер мен бұрыс түсіндірмелерді жіберіп алу болуы мүмкін. Яғни, егер мұның бәрі орын алса, онда бұл қате, бірақ алаяқтық бар. Алаяқтық пен алаяқтық мінез-құлық қателіктерден еріктілік пен ерік-жігермен ерекшеленеді. АХС 240, Қаржылық есептіліктің аудитіндегі алаяқтық үшін жауапкершілік, алаяқтық деп ұйымның бір немесе бірнеше басшылығының, басқаруға уәкілеттік берілгендердің, әділетсіз немесе заңсыздықты алу мақсатында алдау белгілерін көрсететін қызметкерлердің қасақана әрекеті ретінде анықтайды. Ол пайдаланушыға өткен, қазіргі және болашақ оқиғаларды бағалауға көмектеседі. Өзектілік шеңберінде сипат пен маңыздылық жатыр [10, б.113].

Толықтылық бухгалтерлік есептің барлық талаптарының ХҚЕС-ке сәйкес және толық көлемде орындалуын сипаттайды және бұл қаржылық есеп беруде көрінеді. Бас бухгалтердің экономикалық өмір фактілерін бақылауы шектеулі, өйткені бұл фактілер туралы ақпаратты тек бастапқы құжат түрінде алуға болады, яғни. іс-шараның өзі дайын болған кезеңдерде емес, өткен кезде. Әдетте, экономикалық өмір фактілерін бақылау мәселелерін қарастыру, әдетте, ішкі бақылаудың технологиялық аспектілерімен байланысты. Алайда, біздің ойымызша, бұл проблемаға тұжырымдамалық және дәйекті түрде, экономикалық өмірдің фактілері, есеп процесі және қаржылық есептіліктің ішкі бақылауы арқылы, есеп процесінің квинтэссенциясы болып табылатын тәсілмен қарау керек.

Қаржылық есептілікте ұсынылған ақпарат пайдаланушыларға түсінікті болуы керек. Есеп беру түсінікті болу үшін ол қарапайым, мөлдір және түсінікті, визуалды түрде құрылымдалған, әр қолданушыға түсінікті формада болуы керек. Бұл оған есептіліктің барлық индикаторларын тез және оңай түсінуге және қажетті шешімдерді уақытында қабылдауға мүмкіндік береді. Бұл үшін пайдаланушылардан экономикалық қызмет, бухгалтерлік есеп туралы жеткілікті білімі және ақпаратты мұқият тексеріп түсінуге деген ұмтылысы болуы керек. Алайда пайдаланушылардың экономикалық шешімдері үшін маңыздылығына байланысты қаржылық есептілікте көрініс табуы қажет күрделі мәселелер туралы ақпарат жай ғана алынып тасталмауы керек, өйткені олар белгілі бір пайдаланушылар үшін өте күрделі болуы мүмкін. Қаржылық есептіліктің маңызды сапалық сипаттамасы салыстырмалы болып табылады. Ұйымның қаржылық есептілігінде қамтылған ақпарат уақыт бойынша салыстырылуы және басқа ұйымдардың ақпаратымен салыстырылуы керек. Бұл оның қаржылық жағдайы мен жұмысының белгілі бір тенденцияларын байқауға мүмкіндік береді. Демек, барлық шаруашылық операцияларды өлшеу және бейнелеу таңдалған есеп саясатына сәйкес дәйекті түрде жүргізілуі керек [11, б.57].

Біз қаржылық есептіліктің негізгі сапалық сипаттамаларының мәнін аштық. Оларды ұсыну қаржылық есептілікті жасау талаптарын сақтамай мүмкін емес. Бұл талаптар:

- оны құрастырудың және ұсынудың міндеттілігі мен уақтылығы;
- есеп беру формалары мен әдістерінің бірлігі;
- ақпараттың маңыздылығы мен маңыздылығын ескеру;
- шындық, объективтілік, бейтараптық, дискреттілік, сенімділік және толықтығы;
- тиімділік, ұтымдылық, сабақтастық және жүйелілік. Осы талаптардың мазмұнын қарастырайық,

олардың көпшілігі авторлардың жарияланған мақалаларында көрсетілген [12, б.40].

Ұйымның басшылығы уақытылы ақпарат беруді сенімділігімен теңестіруі керек, өйткені ол уақыт өте келе өзектілігін жоғалтуы мүмкін. Мәміленің барлық аспектілері нақтыланғанға дейін уақытында ақпарат беру оның сенімділігін төмендетуі мүмкін [13, б.142].

Есеп беру формалары мен әдістерінің бірлігі маңызды талап болып табылады. Нарықтық экономика жағдайында маркетинг, өндірістік және коммерциялық қызмет саласындағы ұйымдардың өзара байланысы әмбебап болып табылады. Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары оның бірыңғай нысандарын және оларды толтыру тәртібін ХҚЕС-ке сәйкес

қаржылық есептілікті жасайтын барлық шаруашылық жүргізуші субъектілер үшін белгілейді. Бухгалтерлік есеп пен есеп беру әдістеріндегі біріздендіру жекелеген ұйымдарда болатын бизнес-процестерді дұрыс көрсету үшін және бухгалтерлік есеп көрсеткіштерінің қорытындылары үшін қажет. Мұндай біртектілік болмаған жағдайда, біріктіру, өнеркәсіп және бүкіл ұлттық экономика туралы жиынтық мәліметтер алу мүмкін емес. Жоғарыда айтылғандай, қаржылық есептілік пайдаланушыларға экономикалық шешімдер қабылдауда пайдалы болуы керек. Оның пайдалы болуы үшін онда көрсетілген ақпараттың маңыздылығын ескеру қажет. «Ақпарат маңызды деп саналады, егер оның жоқтығы немесе бұрмалануы пайдаланушылардың қаржылық есептілік негізінде қабылданған экономикалық шешімдеріне әсер етуі мүмкін» [14, б.80]. Маңыздылық мән-жайларда ескерілген кемшіліктер мен бұрмалаулардың мөлшері мен сипатына байланысты. Заттардың мөлшері немесе олардың сипаты немесе олардың үйлесуі анықтаушы фактор болып табылады. Маңыздылықпен тығыз байланысты маңыздылықтың талабы болып табылады, оның мәні қаржылық есептілікті пайдаланушылар қабылдаған шешімдер оларға өткен, қазіргі немесе болашақ оқиғаларды бағалауға көмектесу мағынасында маңызды болуы керек. Ақпарат шешім қабылдауға әсер етуі мүмкін, егер оның болжамдық мәні болса.

Қаржылық есептілік шынайы, нақты, сенімді, бейтарап және объективті болуы керек. Ұйымның есепті кезеңдегі экономикалық өмірінің фактілерін көрсететін барлық құжаттарға жасалған жазбалар негізінде жасалған мәлімдемелер шындыққа сәйкес келеді. Қаржылық есептіліктің дұрыстығының шарты оның көрсеткіштерін құжаттармен, бухгалтерлік есеп шоттарындағы жазбалармен, тиісті есептеулермен және тауарлы-материалдық құндылықтармен негіздеу болып табылады.

Қаржылық есептілікті бақылау бойынша ең кең өкілеттік бухгалтерге жүктелген, өйткені алдын-ала бақылаумен есепші есептіліктің сенімділігін қамтамасыз ету үшін бірқатар шараларды қабылдауы керек (мүлік пен міндеттемелерді түгендеу, құнды резервтер құру, үмітсіз қарыздарды жою және т.б.).

Бухгалтерлік есеп беруді кейінгі бақылауды жүзеге асыра отырып, бухгалтер, ішкі бақылаушы және ішкі аудитор оның мәліметтерінің сенімділігі мен толықтығын қамтамасыз етуге ықпал етеді [15, б.62].

Бірақ, бұған қарамастан, қаржылық есептілік әр түрлі қауіп-қатерлерге ұшырайды, олар ішкі бақылаудың көмегімен барынша азайтылады. Бухгалтерлік есептің заманауи тәсілдері отандық қана емес, халықаралық тәжірибеде де ерекшеленеді, есеп берудің сенімділігі оның сапасына қойылатын негізгі талап ретінде, қаржылық есептілікті пайдаланушылар экономикалық нәтижелер туралы қорытынды жасайды Бухгалтерлік есеп персоналы ішкі бақылаудың шектеулі бөлігін ғана шеше алады. Жалпы, ішкі бақылау жүйесі барлығының өзара әрекеттесуін көздейді Ішкі бақылауды жүзеге асыратын мамандардың өкілеттіктерін ақылға қонымды түрде бөлу мәселесі кәсіби дамуға және қабылдауға байланысты жартылай шешілді.

Әдебиеттер

1. Китебаева К.А. Бухгалтерлік есеп теориясы (принциптері) мен бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік. – Қарағанды: «Қарағанды полиграфиясы» АҚ 2017. – 200 б.
2. Керимов В.Э. Бухгалтерский управленческий учет: Учебник / В.Э. Керимов. – М.: Дашков и Ко, 2016. – 400 с.
3. «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» Заңы 28 ақпан 2007 жылғы №234 // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000234_
4. ХҚЕС 1 «Қаржылық есеп беруді ұсыну» // www.zakon.kz
5. Алиев М.К., Жетесова М.Т., Шамуратова Н.Б. Финансовый учет 1. Учебное пособие – Астана: ТОО Мастер По, 2018 – 157с.
6. Акимова Б.Ж., Тулешова Г.К., Сапарбаева С.С. Продвинутый финансовый учет: Учебное пособие. -Алматы: Экономика, 2016-232с.
7. 6 Радостовец В.К., Радостовец В.В., Қаржылық есеп берудің элементтерін бағалау. – Алматы, НАК “Центраудит”, 2019.-486б.
8. Рахимбекова Р.М., Кеулимжаев К.К., Айтхожина Л.Ж. Қаржылық есеп берудің элементтерін тану.- Алматы: Экономика 2020.-480б.
9. Тасмағанбетов Т. Бухгалтерлік есептің әдістері. Алматы «Дәуір» 2019.-650б.

10. Бәйдаулетов М., Бәйдаулетов С.М. «ХҚЕС бастапқы қолдану», Алматы.- 2020.-589б
11. Қаржылық есеп II [Текст] : оқу құралы / Б. Ж. Акимова. - Алматы: «Экономика» баспасы, 2016. - 261 б.
- 12.11 Тулешова, Г. К. Ілгерлемелі қаржылық есеп [Текст] : оқу құралы / Г. К. Тулешова, Б. Ж. Акимова, С. С. Сапарбаева. - Алматы : Экономика, 2017. - 222 б.
13. Баймұханова С.Б. Есеп берудің негізгі үлгісі. Алматы, 2018.-589б.
14. Сатубалдин С.С. Қаржылық есеп берудің элементтерін тану. М. Учебное пособие. – Алматы: Алматы кітап баспасы, 2019. – 624б.
15. Абленов, Д. О. Финансовый контроль и углубленный аудит: теория, методология, практика [Текст] / Д.О. Абленов. - Алматы : Экономика, 2016. - 608 с.

Аннотация

Концепция финансовой отчетности опрежеляет ее составной частью бухгалтерского учета, целью которого является предоставление внешним пользователям полезной информации о финансовом состоянии организации, результатах деятельности, изменениях финансового состояния.

С методологической и организационной точки зрения отчетность является неотъемлемым элементом всей системы бухгалтерского учета и выступает последней ступенью бухгалтерского учета, определяющей органическое единство формируемых в ней показателей с первичной документацией и учетными регистрами. Таким образом, финансовая отчетность является важной формой информации для анализа финансового положения организации. В статье описывается бухгалтерский баланс компании, отчеты о прибылях и убытках, движения денежных средств и отчет об изменении капитала, исходя из стандарта финансовой отчетности МСФО №1.

Annotation

The concept of financial reporting defines it as an integral part of accounting, the purpose of which is to provide external users with useful information about the financial condition of the organization, performance, changes in financial condition.

From a methodological and organizational point of view, reporting is an integral element of the entire accounting system and acts as the last stage of accounting, which determines the organic unity of the indicators formed in it with primary documentation and accounting registers. Thus, financial statements are an important form of information for analyzing the financial position of an organization. The article describes the company's balance sheet, income statements, cash flows and a statement of changes in equity, based on the financial reporting standard IFRS No. 1.

УДК 341.321.1+311.14(64.036.6)

Шереметова Н.В., *Магистр экономических наук*
Esil University, г. Нур-Султан

КАРЬЕРНАЯ ЛЕСТНИЦА БУХГАЛТЕРА: ОТ ПЕРВОЙ ДО НАИВЫСШЕЙ СТУПЕНИ

В статье автор раскрывает поэтапное развитие карьерного роста бухгалтерской профессии от помощника бухгалтера до финансового директора. Бухгалтер ведёт на предприятии финансово-хозяйственный учёт, составляет отчётность и предоставляет её в государственные органы. На крупных предприятиях есть штат специалистов, каждый из которых отвечает за определённый участок учёта — один только начисляет зарплату, другой может заниматься только налогами и т.д. Бухгалтерская профессия сильно изменилась за последние десятилетия.

Теперь специалисты этой профессии всё рассчитывают в компьютерных программах. Поэтому бухгалтеру важно освоить основные программные продукты. Направлений для карьерного роста в бухгалтерии два — вертикальный и горизонтальный.

Ключевые слова: бухгалтер; отчетность; малый и средний бизнес; карьерный рост; аудитор; документация; фрилансер.

Кілт сөздер: есепші; есеп беру; шағын және орта бизнес; мансаптық өсу; аудитор; құжаттама; фрилансер.

Keywords: accountant; reporting; small and medium-sized businesses; career development; auditor; documentation; freelancer.

Карьерный рост беспокоит большинство работающих людей, независимо от того, только ли начали они свою профессиональную деятельность или уже прошли определенные этапы карьеры. Все заинтересованы в том, чтобы зарабатывать больше, иметь статус и просто быть востребованным на рынке труда [1].

Не всегда карьера развивается так, как хотелось бы, и этому есть причины. В этой статье мы рассмотрим, что благоприятствует карьерному росту бухгалтера, каким он может быть, а также можно ли его спланировать.

Цель исследования — рассмотреть поэтапное развитие карьерного роста бухгалтерской профессии от помощника бухгалтера до финансового директора, провести анализ плюсов и недостатков профессии бухгалтерского работника и разработать необходимые рекомендации для начинающих бухгалтеров.

Бухгалтер ведёт на предприятии финансово-хозяйственный учёт, составляет отчётность и предоставляет её в государственные органы. На крупных предприятиях есть штат специалистов, каждый из которых отвечает за определённый участок учёта — один только начисляет зарплату, другой может заниматься только налогами.

В должностные обязанности бухгалтера входит:

- ведение первичной документации — товарных накладных, актов, кассовых ордеров, кадровых документов и договоров с партнёрами организации;
- ведение первичного бухгалтерского учёта — оформление документов о финансовых и деловых транзакциях;
- расчёты по налогам и сборам — учёт всех финансовых операций, за которые начисляет налоги на прибыль, доходы физических лиц, имущество, отвечает за своевременное перечисление их в бюджет и составление отчётов;
- расчёты с покупателями, поставщиками, подрядчиками — фиксирует все транзакции, формирует платёжные документы в банк, составляет акты выполненных работ;
- расчёты с персоналом — по оплате труда, командировочных, больничных, отпусков, перечисления в бюджет налогов по доходам сотрудников;
- фиксация финансовых операций на счетах бухгалтерского учёта — составление проводок, бухгалтерского баланса;
- учёт имущества предприятия, проведение ревизий — каждая единица имущества должна быть учтена, ей присваивается инвентарный номер;
- организация и проведение налогового учёта — составление и сдача отчётности в налоговую службу и внебюджетные фонды;
- взаимодействие с банками — открытие и ведение расчётного счёта, оформление платёжных документов, проведение сверок по операциям, учёт наличных денег и др.

Направлений для карьерного роста в бухгалтерии два — вертикальный и горизонтальный. Вы можете двигаться по служебной лестнице вверх:

- бухгалтер — на одном, нескольких или всех участках учёта: касса, учёт основных средств и материалов, работа с банком, учёт на складе и пр.;
- руководитель отдела — например, начальник отдела по расчёту с персоналом;
- главный бухгалтер — руководство всей бухгалтерией предприятия;
- финансовый директор — заместитель руководителя предприятия, отвечающий за всю финансовую составляющую бизнеса.

Горизонтальный рост состоит в переходе на всё более усложняющиеся позиции, при этом необязательно будет продвижение по карьере вверх.

Вот специальности, в которых можно развиваться бухгалтеру:

- аудитор — специалист по оценке полноты, своевременности и достоверности ведения бухгалтерского учёта;
- налоговый консультант — помощник руководителя предприятия, который умеет снижать налоговую нагрузку предприятия;
- финансовый аналитик — сотрудник, который на основе изучения и оценки финансовых потоков умеет строить прогнозы по оптимизации финансовой деятельности предприятия.

Строить горизонтальную или вертикальную карьеру вы можете, основываясь на своих предпочтениях. Если хотите повышения престижа и ответственности — выбирайте вертикальную. Если привлекают нетривиальные и сложные задачи — горизонтальную [2].

Рисунок 1. Развитие карьеры бухгалтера

Разберем детально варианты развития карьеры бухгалтера.

Самый очевидный карьерный рост — это рост от бухгалтера на отдельном участке до главного бухгалтера.

Если выбираете кресло главного бухгалтера, тогда помимо тяги к цифрам и отчетам запаситесь желанием учиться и повышать квалификацию, копите операционный опыт. В хорошую крупную компанию без профессиональных знаний не попасть. Налоговый кодекс станет вашей настольной книгой, а от вас потребуют супер стрессоустойчивость, педантичность и живое операционное мышление. Главный бухгалтер должен справляться со своими подчиненными, оптимизировать налоги и отвечать за финансовое благосостояние компании.

Чтобы стать главным бухгалтером необходимо постоянно читать профессиональную литературу, общаться со знакомыми главными бухгалтерами. Расширять кругозор, например, изучать тайм-менеджмент и профильные программы.

Следующий вариант развития карьеры – это переход с должности главного бухгалтера на должность финансового директора. Весьма привлекательная альтернатива.

Если выбираете этот путь, то к знаниям бухгалтерии прибавляйте азы экономической теории, стратегического планирования, маркетинга, каналов продаж и т.п. И опять в вашей компетенции управление не только цифрами, но и людьми.

Чтобы стать финансовым директором помогите руководству разглядеть в себе потенциального финансового распорядителя, даже если этой должности еще нет в штате. Не ждите предложений о повышении, а сами стройте себе дорогу. Показывайте свои достижения, делая акцент на эффективности и пользе от вашей работы. И куда же без обучающих курсов, наставничества и стажировок, изучения специализированных программ. Финансовыми директорами не рождаются, а становятся, переходя из профессий бухгалтеров и экономистов.

В настоящее время все больше бухгалтеров выбирают должность бухгалтера на фрилансе.

Кроме движения вверх внутри организации, можно двигаться вверх только параллельно к основной работе. Так поступают бухгалтеры на фрилансе. Многие сохраняют официальное место работы и удаленно обслуживают бухгалтерию на стороне. Может случиться, что вторая работа начнет «перетягивать одеяло» на себя, не только потому, что зарплату вы устанавливаете себе самостоятельно, но и проекты могут становиться более интересными, захватывающими и масштабными.

Чтобы строить карьеру в этом направлении необходимо научиться искать клиентов и продавать свои услуги правильно. Совмещение двух специализаций потребует навыков планирования и тайм-менеджмента. У вас два варианта: развиваться на ощупь, руководствуясь интуицией, или под покровительством опытных наставников.

Пиком карьерного роста бухгалтера может стать позиция - владелец собственного бизнеса.

Если хотите ставить задачи, добиваться результатов, интерпретировать и объяснять подчиненным нюансы законодательства, открывайте свой бухгалтерский бизнес на аутсорсе. Это путь для тех, кто ставит амбициозные цели не только в саморазвитии, но и в размере получаемого дохода. В отличие от работы на «дядю», вы имеете полный карт-бланш (неограниченные полномочия), и несете ответственность за себя и подчиненных.

Чтобы открыть и развивать собственный бизнес необходимо разбираться не только в бухгалтерии, но и во всех сферах, которые окружают любой полноценный бизнес: экономика, маркетинг, аналитика, тайм-менеджмент. Меняйте мышление подчиненного на собственника. Здесь как никогда понадобится психологическая подготовка и мотивация. Для построения своего бизнеса используйте все предыдущие рекомендации, а также развивайте управленческие навыки [3].

Тем, кто задумался о получении профессии бухгалтера, необходимо иметь четкое представление о плюсах и минусах работы в этой сфере.

Итак, среди преимуществ можно выделить следующие позиции:

- Бухгалтер – одна из самых востребованных специальностей. Ведение финансовых дел необходимо для всех компаний – ведь каждая фирма должна представлять отчет о расходах и доходах в налоговую службу. Каждый месяц в крупных городах на площадках по трудоустройству действует порядка 6-7 тысяч вакансий.

- Относительно высокая заработная плата.

- Бухгалтер – почетная должность. Он является вторым лицом после руководителя компании. Напрямую связан с директорским составом. Хорошего специалиста очень ценят.

- Возможность дополнительного заработка. Зачастую маленькие организации не могут себе позволить содержать полноценную должность, поэтому нанимают специалиста удаленно. Многие бухгалтеры выполняют разовые заказы, связанные с финансовой отчетностью, не теряя при этом основной работы.

- У специалистов есть возможность контролировать начисление своей заработной платы и своих страховых взносов. Таким образом, они защищены от ошибок и обмана руководителя.

- Карьерный рост зависит только от ваших умений и навыков в бухгалтерском деле. Опытный специалист со знанием английского языка может быстро дорасти до главного бухгалтера или финансового директора.

- Возможность пройти курсы повышения квалификации для расширения спектра предоставляемых услуг и повышения их стоимости.

- Навыки и умения, полученные во время работы бухгалтером, пригодятся при открытии собственного бизнеса.

Исходя из вышеизложенного можно сделать следующие выводы:

- Бухгалтер ведёт финансово-хозяйственный учёт на предприятии, начисляет зарплату сотрудникам, следит за уплатой налогов и расчётами с поставщиками и подрядчиками.

- Большинство бухгалтеров работают в офисе пять дней неделю с 9.00 до 18.00. Но есть и варианты трудоустройства в удалённом формате, также бухгалтером можно работать на фрилансе.

- Заработная плата у бухгалтеров высокая. Даже начинающий специалист может найти работу с окладом 250 000-300 000 тенге в месяц.

- Работа бухгалтера — престижна, ответственна и интересна. Однако у неё есть минусы — за нарушения в ведении учёта, особенно налогового, бухгалтер может быть подвергнут штрафу или уголовному преследованию.

- Профессиональный бухгалтер постоянно развивается, изучает профессиональную литературу, следит за изменениями в законах и нормативной документации, осваивает смежные участки учёта, стремится глубоко разбираться в отраслевой экономике.

- Получить эту профессию можно в вузе, колледже или на курсах — очных и дистанционных. Срок обучения — от 1 месяца на курсах до 4 лет в вузе.

Таким образом, если вы амбициозны, добросовестны, стремитесь к профессиональному развитию, то уже через 3-5 сможете претендовать на должность главного бухгалтера. Через 5-7 лет станете финансовым директором или сможете открыть свою фирму.

Литература

1. Карьерный рост: факторы влияния и основные этапы: [Электронный ресурс]. URL: <https://gb.ru/blog/karjernyj-gost/> (дата обращения: 23.08.2022 г.)

2. 13 вариантов развития карьеры бухгалтера: [Электронный ресурс]. URL: <https://zen.yandex.ru/media/id/5e95f8b7790c262edeb3720b/13-variantov-razvitiia-karery-buhgaltera-60f66d8184fe2366a8a76104> (дата обращения: 24.08.2022 г.)

3. Развитие в бухгалтерской профессии. Шагаем вверх по карьерной лестнице: [Электронный ресурс]. URL: <https://www.klerk.ru/blogs/polina-murtazina/515868/> (дата обращения: 24.08.2022 г.)

Аннотация

Мақалада автор есепшінің көмекшісінен қаржы директорына дейінгі мансаптық өсудің біртіндеп дамуын ашады. Бухгалтер кәсіпорында қаржылық-шаруашылық есеп жүргізеді, есептерді жасайды және мемлекеттік органдарға береді. Ірі кәсіпорындарда мамандардың штаты бар, олардың әрқайсысы бухгалтерлік есептің белгілі бір саласына жауап береді - біреуі тек жалақыны есептейді, екіншісі тек салықтармен және т.б. Соңғы онжылдықтарда бухгалтерлік мамандық көп өзгерді. Қазір бұл мамандықтың мамандары компьютерлік бағдарламаларда барлығын есептейді. Сондықтан бухгалтердің негізгі бағдарламалық өнімдерді меңгеруі маңызды. Бухгалтерлік есепте мансаптық өсудің екі бағыты бар - тік және көлденең.

Annotation

In the article, the author reveals the gradual development of the career growth of the accounting profession from an accountant's assistant to a financial director. The accountant keeps financial and economic records at the enterprise, draws up reports and submits them to state bodies. Large enterprises have a staff of specialists, each of whom is responsible for a certain area of accounting — one only charges a salary, the other can only deal with taxes, etc. The accounting profession has changed a lot over the past decades. Now the specialists of this profession calculate everything in computer programs. Therefore, it is important for an accountant to master the basic software products. There are two directions for career growth in accounting — vertical and horizontal.

**DEVELOPMENT OF AUDIT QUALITY ASSESSMENT METHODS
IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION**

The article discusses the development of audit quality assessment methods in the context of digitalization, as well as the unstable modern economy. There is a problem of professional crisis of audit activity in the country. To solve this problem, a number of measures are being taken, including changes in the Rules for certification of candidates for auditors, the creation of a qualification commission for certification to auditors, as well as the development of audit standards, increasing requirements for the quality of audit services, etc. The article analyzes the importance of audit as one of the directions of conducting socially responsible business. The lack of transparency of approaches to audit quality assessment at all levels of regulation is shown.

Keywords: *audit, audit and consulting company, International auditing standards, EAEU, «Big Four», digitalization, IT technologies*

Кілт сөздер: *аудит, аудиторлық-консалтингтік компания, Аудиттің халықаралық стандарттары, ЕАЭО, «Үлкен төрттік», цифрландыру, IT-технологиялар*

Ключевые слова: *аудит, аудиторско-консалтинговая компания, Международные стандарты аудита, ЕАЭС, «Большая четверка», цифровизация, IT-технологии*

The audit services market is one of the most unstable in the modern economy, which is caused by the problems of the professional crisis of auditing in the Republic of Kazakhstan, entailing a loss of confidence in the audit institute and auditing practice. Ways to overcome this crisis are reflected in the development of auditing standards, increasing requirements for the quality of audit services, based on the formation of a system of professional values, ethics and business reputation of auditors, self-regulatory organizations of auditors and the system of regulation of auditing activities in general. Today, audit is being transformed into one of the directions of conducting socially responsible business, providing users with confidence in the reliability of business information, confirming the quality of accounting (financial) statements and the reputation of the auditor and audit organizations for interested parties. However, there is currently a lack of transparency of approaches to audit quality assessment at all levels of regulation, the methods of quality assessment used in the largest audit and consulting groups and self-regulatory organizations of auditors require their alignment with the constantly evolving International Standards on Auditing (ISA) [1]. Scientific and professional publications do not sufficiently cover the tools for assessing the quality of audit, which are in demand by audit practice and, above all, by the audit of socially significant organizations. The need to introduce new integrated methods for assessing the quality of audit in the digital economy and the software and technological transformation of auditing activities determined the relevance of the study.

The Qualification Commission for certification of candidates for auditors of the Republic of Kazakhstan, established under the Professional Council for Auditing Activities, has been established in the Republic of Kazakhstan. On April 21, 2022, the first meeting of the Qualification Commission was held, at which the development of programs for certification of candidates for auditors was considered, as well as the issue of offsetting exams of previously passed disciplines in Qualification commissions at professional audit organizations.

To obtain the qualification certificate "Auditor", candidates for auditors take exams in the following disciplines:

- "financial accounting and reporting according to international financial reporting standards";
- "management accounting";
- "finance and financial management";
- "taxes";
- "law" (civil law, banking, insurance and pension legislation);
- "ethics";
- "audit" [2].

Unified examination modules, as well as a unified approach to the certification of candidates for auditors should ensure the importance and prestige of the auditor profession in the Republic of Kazakhstan and in the expanses of the Eurasian Economic Union.

The single market of audit services is being opened within the framework of the EAEU, which will allow audit organizations and auditors of one state to carry out audit activities in other countries of the Union.

The "quality" of an audit or audit service, among the leading theorists and practitioners of auditing, in a broad sense, is understood not only to comply with the requirements of legislation, compliance with audit standards, the availability of professional competence and experience of the auditor, but also the degree of compliance of the auditor's professional opinion on the reliability of the accounting (financial) statements of the audited entity, the needs of interested parties [3].

The most problematic in the development of auditing activities in the Republic of Kazakhstan, and in the development of audit quality control systems in general, is the absence of any conceptual foundations for this development, which makes it impossible to create a sustainable strategy for the development of the industry. There are also no coordinated actions in decision-making between the executive and legislative authorities on this issue. With the adoption of new methodological provisions of development, the following main steps will be implemented to strengthen the audit institution and strengthen the image of the audit profession:

- improving the fundamentals of market functioning;
- restriction of unfair behavior in the audit market;
- increasing the requirements for audit organizations providing services to socially significant organizations and the introduction of an effective accounting system for them;
- completion of the formation of the audit self-regulation model;
- development of a new model of the qualification exam;
- implementation of measures to overcome formalism in the system of professional development of auditors;
- taking measures to implement new approaches and mechanisms for regulating the audit services market;
- unification of the audit services market infrastructure in accordance with the international system;
- harmonization of legislation in the field of audit with uniform principles of auditing activities on the territory of the EAEU;
- development and adoption of a new version of the Law "On Auditing Activities".

The implementation of these steps is important from the point of view of the prompt resolution of accumulated problems and the urgent need to improve the efficiency of audit organizations.

The study of the evolution of the formation and formation of the audit institute, consisting of a regulator, audit organizations, certified auditors, self-regulatory organizations of auditors and the market environment showed that ensuring the quality of audit services was a motivating response of the audit egegor to the influencing factors of the institutional environment: the emergence of a public need for control over accounting and reporting, compliance with the level of development of entrepreneurship, subordination mechanisms of coercion of companies by the state.

The process of formation of the auditing profession took place in all countries of Western Europe according to informal rules, which were based on the customs and traditions of these countries and peoples. At first glance, the processes of audit formation in the Republic of Kazakhstan correspond to the main characteristics of international periodization, but they have their own time frames associated with the peculiarities of the historical and graphic development of our country. In the context of the globalization of the economy, the Republic of Kazakhstan is faced with acute issues not only of joining the world audit community, but also the transition to International Auditing Standards [4].

Generalization of approaches to the content of the positions of the category "auditing standards", allowed to conduct a meta-analysis of conceptual interpretations in relation to auditing standards, according to popular textbooks, and to determine the percentage distribution of semantic characteristics.

Based on the results of the study, the problem of the bipolarity of evolutionary changes that occurred in the parameters of the goal-setting of two problems was determined: ensuring the quality of professional services in accordance with the level of entrepreneurship development and the requirements of society, aimed at increasing confidence in the audit institute.

The study of the validity of the chosen ways of reforming the audit was conducted and the symbiosis of dissatisfaction of market participants with the volume and quality of audit services provided, reflected in the economic situation of the country, was characterized. The perception of the mixed audit model from the position of institutional approaches to its formation, built in the spectrum of quality assurance, indicates a high degree of regulation by the state, which is its peculiarity in comparison with other countries and affect the definition and diagnosis of the main problems of quality control of auditing activities in the Republic of Kazakhstan [5].

Against the background of global instability, the "big four" annually strengthen their positions in the market. The considered advantages of the management of the "Big four" companies determine the expansion of their spheres of influence not only in the field of audit and consulting market, but also active intervention in the field of legal business. The situation is explained by the global trend in the liberalization of regulation of the legal sector, as well as technological progress and innovation, increasingly blurring the boundaries in the ways of providing services and specializing in these companies. The global expansion plans of the "Big four" are reasonably correlated with the advantages of management and the human resources potential of these companies [6].

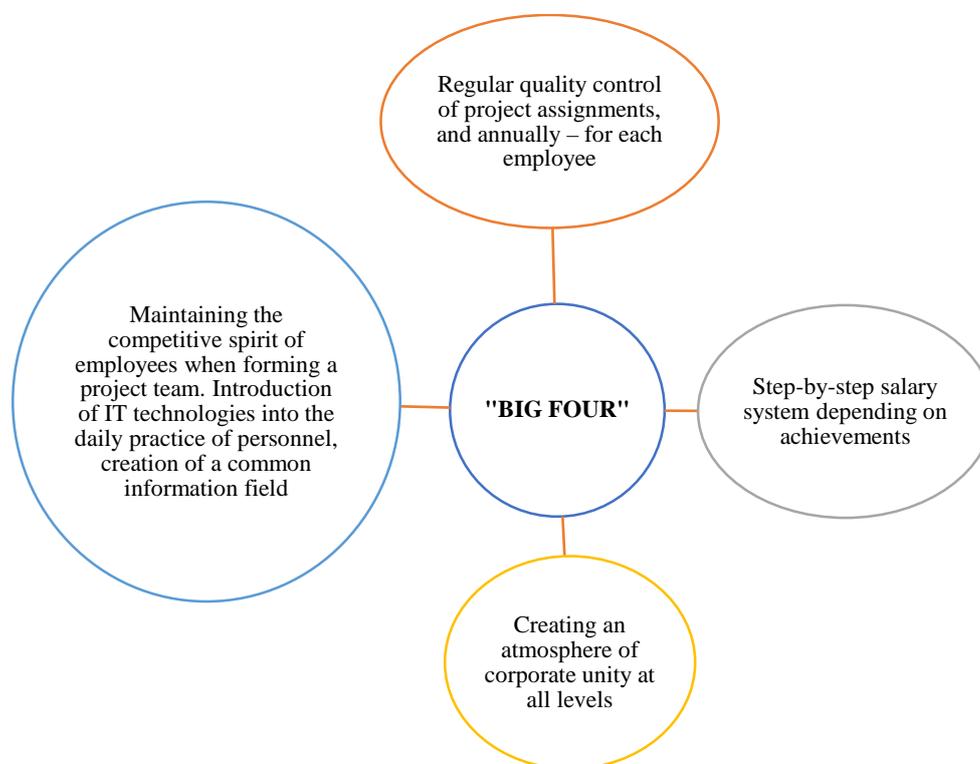

Figure 1. Advantages of the management of the "Big Four" companies*

* Compiled by the author

The management of the "Big Four" is aimed at constant monitoring of quality control at all levels of its organization. Step-by-step motivation of staff contributes to continuous career growth and acquisition of professional competencies. Creating and maintaining a competitive spirit within the team helps to identify competitive and leadership advantages. The introduction and use of the latest IT technologies contribute to the optimization of the work of auditors, simplifying analytical procedures and the analysis of arrays of information. The active age of employees of such companies creates significant competitive advantages for auditors not only inside, but also in the professional market.

Reference

1. <https://www.iaasb.org/>
2. On amendments to the Order of the Minister of Finance of the Republic of Kazakhstan dated March 19, 2009 No. 115 "On approval of the Rules for the formation and implementation of the activities

of Qualification commissions for certification of candidates for auditors of the Republic of Kazakhstan". Order of the Minister of Finance of the Republic of Kazakhstan dated June 9, 2021 No. 547. Registered with the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan on June 14, 2021 No. 23024 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100023024#z6>

3. Erokhina E.I., Karagod V.S., Golubeva N.A. The Transparency of Quality Auditor Services/ E.I.Erokhina, V.S.Karagod, N.A.Golubeva//Abstracts & Proceedings of INTCESS 2018-5th International Conference on Education and Social Sciences. – Istanbul, Turkey. – 2018. – P. 1106-1113

4. Sakenova Z.M., Sakenov N.A. Audit / Textbook/ Z.M. Sakenova, N.A. Sakenov – NurSultan: "Turan-Astana", 2019. – 166 p.

5. Bulyga R.P. Transformation of accountant and auditor professions under the influence of the "informatization factor"/ R.P.Bulyga//Accounting. Analysis. Audit. -2017. – No. 1. – pp. 6-23.

6. The advantages of big four experience <https://www.linkedin.com/pulse/>

Аңдатпа

Мақалада цифрландыру жағдайында, сондай-ақ қазіргі заманғы тұрақсыз экономика жағдайында аудиттің сапасын бағалау әдістерін дамыту қарастырылған. Елдегі аудиторлық қызметтің кәсіби дағдарысы мәселесі туындайды. Бұл мәселені шешу үшін аудиторлыққа кандидаттарды аттестаттау ережелеріндегі өзгерістерді, аудиторларға аттестаттау жөніндегі Біліктілік комиссиясын құруды, сондай-ақ аудиторлық стандарттарды дамытуды, аудиторлық қызметтердің сапасына қойылатын талаптарды арттыруды және т. б. қамтитын бірқатар шаралар қабылданады. Мақалада аудиттің әлеуметтік жауапты бизнесті жүргізу бағыттарының бірі ретіндегі маңыздылығына талдау жасалды. Реттеудің барлық деңгейлерінде аудит сапасын бағалау тәсілдерінің ашықтығының жоқтығы көрсетілген.

Аннотация

В статье рассмотрено развитие методов оценки качества аудита в условиях цифровизации, а также нестабильной современной экономики. Возникает проблема профессионального кризиса аудиторской деятельности в стране. Для решения данной проблемы принимается ряд мер, включающий изменения в Правилах проведения аттестации кандидатов в аудиторы, созданием квалификационной комиссии по аттестации в аудиторы, а также развитие аудиторских стандартов, повышение требований к качеству аудиторских услуг и др. В статье проведен анализ значимости аудита как одного из направлений ведения социально-ответственного бизнеса. Показано отсутствие прозрачности подходов к оценке качества аудита на всех уровнях регулирования.

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҚОҒАМДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІ
ДАМУЫ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ
ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА
PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF LEGAL
REGULATION OF MODERN SOCIETY

УДК 343.13

Булеулиев Б.Т., д.ю.н., профессор,
Esil University, г. Нур-Султан

**КОНСТИТУЦИОННЫЕ ПРАВА И СВОБОДЫ ГРАЖДАН ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ
РЕАЛИЗАЦИИ СТАТЕЙ 105 И 106 УПК: СЛЕДСТВЕННАЯ И СУДЕБНАЯ
ПРАКТИКА, ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ**

В статье рассматриваются конституционные права и свободы граждан Республики Казахстан, проблематика их защиты на стадии досудебного расследования. Определяется порядок обжалования действий(бездействий) и решений органа, ведущего досудебное расследование. Описывается мировая практика института следственного судьи. Анализируется текущее делопроизводство адвоката Коллегии адвокатов г. Нур-Султан. Предлагаются пути решения защиты конституционных прав и свобод граждан.

Ключевые слова: права и свободы, следственный судья, судебный порядок, внесудебный порядок, уголовно-процессуальный закон, судебные органы, обжалование

Кілт сөздер: құқықтар мен бостандықтар, тергеу судьясы, сот тәртібі, соттан тыс тәртіп, қылмыстық іс жүргізу заңы, сот органдары, шағымдану

Keywords: rights and freedoms, investigating judge, judicial procedure, extra-judicial procedure, criminal procedure law, judicial authorities, appeal

Республика Казахстан провозгласила себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы [1].

В этой связи особую актуальность представляет проблематика защиты именно конституционных прав и свобод граждан, вовлеченных в орбиту уголовного процесса, на стадии досудебного расследования, или проще говоря – следствия. Конечно же, процедура защиты конституционных, или сказать более приземлённей, процессуальных прав граждан, она четко прописана в Уголовно-процессуальном кодексе Республике Казахстан.

В этой связи, представляется сделать ссылку еще на одну норму Конституции, а именно п.1 ст.13: «Каждый имеет право на признание правосубъектности и вправе защищать свои права и свободы всеми не противоречащими закону способами...» [2].

В вышеуказанных нормах (ст.ст.105, 106 УПК) уголовно-процессуального закона определяется порядок обжалования действий(бездействия) и решений органа, ведущего досудебное расследование.

Однако, разница заключается в том, что в первом случае речь идет о внесудебном порядке обжалования действия (бездействия) и решений органа, ведущего досудебное расследование, а во втором – о судебном порядке.

По Конституции гражданские права и свободы гражданина могут быть ограничены только законами. Если гражданин («человек»- понятие не правовое, а скорее социальное или биологическое) попадает в орбиту уголовного процесса, уголовного судопроизводства, его права и свободы могут быть ограничены уголовно-процессуальным кодексом, но и защищены, в первую очередь этим же законодательством. Как говорится, два в одном. Парадокс, но это так.

И в этой связи, необходим механизм контроля за соблюдением этих ограничений. И лучше, чем судебный контроль, человечество еще не придумало.

А почему, вы спросите? Потому, что судебный порядок предполагает открытость, публичность, и самое главное - возможность обжалования судебного решения. Отмечу, что у нас только одна стадия обжалования в части принятия решений следственным судьей – апелляция инстанция.

А как ранее происходил общественный и гласный контроль за ограничением прав и свобод граждан: практически никак. Практически все решал прокурор, одним росчерком пера. Все важнейшие следственные действия санкционировал прокурор, который решал, в частности, заключить гражданина под стражу или нет, кулуарно, единолично. И куда жаловаться – только вышестоящему прокурору! А дальше во многом – корпоративная солидарность надзорного ведомства.

Считаю необходимым проанализировать процедуры по ст.105 и 106 УПК, и начать со ст.106 УПК [3], а не со ст.105 (об этом ниже будет сказано), с института следственного судьи в Казахстане.

В целом, создание института следственного судьи, это мировая практика: например, в Германии есть следственный судья, но он ведет полноценное следствие по несложным и очевидным делам. Уголовный процесс Казахстана пошел по пути Грузии и Украины (у меня даже есть письмо Генеральной прокуратуры на этот счет). Насколько эффективен и рационален этот путь, покажет время.

В бытность нахождения на дипломатической службе, я как консул Казахстана сам участвовал в следственных действиях в федеральной земле Бавария (Германия), когда следственный судья расследовал уголовное дело по обвинению наших 2-х граждан Казахстана в скупке заведомо краденого имущества (числящегося в угоне) - автомобиля «Мерседес» в Голландии, но задержанных на границе Германии/Австрии.

Попутно замечу интересную логику в действиях и решениях следственного судьи Германии: суть в том, что следственный судья не стал исследовать, искать продавцов этого угнанного/краденого авто. Меня лично поразила непривычная для нас следственно\судебная логика: чтобы не было краж и угонов авто, необходимо наказывать покупателей. Т.е. у немецкого следственного судьи не было малейшего желания найти продавца авто в Голландии. Легче предать наших граждан суду, тогда как, наш уголовный процесс, в силу ст.24 УПК, предполагает всестороннее, полное и объективное исследование всех обстоятельств дела, при этом, это не составляло никакого труда, это же Евросоюз, информационные базы скооперированы.

Итак, институт следственного судьи в уголовном судопроизводстве Казахстана появился с 1 января 2015 года, с вводом в действие нового УПК РК. Это 22-й шаг Плана нации-100 конкретных шагов (Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года):

- обеспечение баланса между обвинением и защитой в судах за счет поэтапной передачи следственному судье полномочий по санкционированию всех следственных действий, ограничивающих конституционные права человека и гражданина [4].

Статус следственного судьи, одинаков с судьями всех инстанций, различие заключается только в полномочиях. Основные полномочия следственного судьи подробно определены ст.ст.55 и 56 УПК, это понятно и здесь спора нет.

Вместе с тем, интерес представляет ч.4 ст.56 УПК, согласно которой: «... Следственный судья не должен предрешать вопросы, которые в соответствии с настоящим Кодексом могут быть предметом судебного рассмотрения при разрешении дела по существу, давать указания о направлении расследования и проведении следственных действий, за исключением случаев,

предусмотренных пунктом 7) части второй статьи 55 настоящего Кодекса, совершать действия и принимать решения вместо лиц, осуществляющих досудебное производство, и надзирающего прокурора, а также суда, рассматривающего дело по существу...» [5].

Это корреспондирует с ч.2 и ч.3 ст.106 УПК: суд, не делая выводов о доказанности или недоказанности вины, допустимости или недопустимости доказательств, должен проверить наличие или отсутствие материально-правовых и процессуальных оснований для принятия решений. Пределы судебной проверки ограничены выяснением соблюдения норм закона при совершении действия/ бездействия и принятия решения.

Как экс-судья, представляю сложность ситуации для судьи: из чего что выбирать, какие варианты решения по жалобе в порядке ст.106 УПК? Как избежать риска не стать «нотариусом» следователя или прокурора?

Видится, что здесь уже заложено определенное противоречие с другой нормой закона, с ч.3 ст.148 УПК: «При решении вопросов, связанных с санкционированием содержания под стражей, следственный судья, помимо исследования материалов дела, относящихся к обстоятельствам, учитываемым при избрании указанной меры пресечения, проверяет обоснованность подозрения лица в совершении преступления...», т.е фактически он обязан «предрешить» вопрос виновности или невиновности лица, не так ли?

На практике, следственные судьи, «научились» обходить этот острый угол, и в своих постановлениях, чтобы не ставить под сомнение свои акты, в случае обжалования, по умолчанию, не указывают вопрос «обоснованности» подозрений.

Но, тогда возникает резонный вопрос – а зачем тогда нужны следственные судьи, если они превращаются в лучшем случае в просто «нотариусов» следователей и прокуроров?

И еще. Необходимо согласиться с мнением действующего судьи Верховного суда Д.С.Эмир, о том, что следственным судьям, как впрочем, и всем судьям, должна быть присуща мужественность, не боязнь принятия осознанного решения, без оглядки на перспективу отмены решения в апелляции, или риск получения «нагоняя» от вышестоящего руководства либо еще хуже - доказывания обоснованности принятого решения под угрозой дисциплинарного производства в Судебном жюри или Комиссии по качеству правосудия, других органах судейского сообщества!

Немного статистики. В предыдущие годы, процент удовлетворяемости жалоб по ст.106 УПК по следственному суду г.Нур-Султан, доходил до 38 %, и статистика действительно впечатляющая!

За 2021 год это процент составляет 28 %. Но и эта цифра тоже запредельная... О чем эта цифра: о низком качестве следствия, низком профессионализме, в основном, следователей полиции, или же речь идет о профессионализме и результативности адвокатов и принципиальности судей?

Наверное, и то и другое вместе! Но выражу личное мнение: изменились подходы судейского корпуса к разрешению спорных процессуальных вопросов, к предмету жалоб, если хотите - изменилась ментальность фемиды, и это во многом благодаря принципиальности руководства Верховного суда.

Выражу личное мнение: главная позитивная заслуга (фишка) следственных судов – оперативность принятия решений по ст.106 УПК, т.е. сроки. Результат: с одной стороны, создан «шлагбаум» для незаконных действий/бездействия или процессуальных решений следователя и прокурора, с другой стороны - гарантия защиты прав защиты конституционных прав и свобод граждан.

Касательно сроков: жалоба как правило, разрешается в течении 10 суток(ч.6 ст.106 УПК). Может быть есть резон сократить этот срок до 7 суток, но тогда надо сделать реально действующей, работающей норму о предоставлении материалов уголовного дела в течении 3-х суток, но реалии сегодня далеко не такие (впрочем, у меня предложения на это счет имеются).

На практике, одновременно, с обжалованием действий следователя и начальника следственного отдела, я обжалую в пор.ст.106 УПК и действие/бездействие либо решение прокурора, при этом ссылаюсь на ст.58 УПК и профильный закон о Прокуратуре и утверждаю, де-юре, о круглосуточном, непрерывном (24x7x365), сплошном, процессуальном

надзоре за движением уголовного дела. Это особенно актуально и в свете 3-х звенной модели уголовного судопроизводства.

Но, следственные судьи, в частности, г.Нур-Султан, Акмолинской области, чаще отказывают в удовлетворении требований в части признания незаконным бездействия прокурорского надзора, мотивируя тем, что прокурор не принимает к своему производству расследование конкретного дела, и соответственно, не имеет рычагов для надзорного контроля. Для меня такое обоснование совершенно неприемлемо и непонятно.

Далее. Считаю уместным сообщить о наличии в собственной адвокатской практике случая признания незаконным решения заместителя прокурора города Нур-Султан, уровень заместителя прокурора области. Кстати, в регионах, к обжалованию действия(бездействия) и решения прокурора, относятся несколько болезненней, чем в центре, и обжалуются действия прокурора намного реже, с чем это связано- не знаю, допускаю, что «в следующий раз придётся обращаться опять к этому к прокурору», в силу личных знакомств, регионы-то некоторые небольшие, т.е. имеет место быть фактор «знакомства». Но надо идти дальше, вырабатывая рациональную судебную практику.

Жалобы в порядке статьи 106 УПК, как правило, подаются в интересах подозреваемых. Но в тоже время, необходимо поддерживать тренд обжалования и в интересах свидетеля, имеющего право на защиту. Это позволяет ч.1 ст.106 УПК: «Лицо, чьи права и свободы, непосредственно затрагиваются действием/бездействием и решениями прокурора, органов следствия и дознания, вправе обратиться в суд...».Свидетель, имеющий право на защиту, на 50% уже являющийся подозреваемым, является таковым лицом!

Следующая проблема. К примеру, подается жалоба в следственный суд в пор.ст.106 УПК на действие(бездействие) или решение прокурора района. На процесс приходит помощник прокурора района.

Нонсенс: помощник прокурора района априори не может дать объективное заключение на своего начальника, работодателя- прокурора района в силу принципа единоначалия в органах прокуратуры. В этом случае, я прошу всегда следственного судью пригласить на процесс представителя вышестоящей гор(обл) прокуратуры. Это же логично. В этих случаях, представители прокуратуры г.Нур-Султан участвуют, когда суд приглашает, а к примеру, прокуратура Акмолинской области отказывается, а следственный судья ограничивается констатацией того, что вышестоящая прокуратура надлежащим образом извещена...В итоге, страдает правосудие и объективность!

Что касается Нормативного постановления Верховного суда от 27 июня 2012 года № 3 «О рассмотрении судами жалоб на действия (бездействия) и решения прокурора, органов уголовного преследования (статья 106 Уголовно-процессуального кодекса Республик Казахстан)», то он морально устарел, надо с учетом наработанной практики следственных судов, его переработать.

Скажу откровенно: именно институт следственного судьи, именно узкая специализация судей, ориентированная на обоснованность решений и действия органов, ведущих уголовный процесс, является самым значительным успехом всей судебной реформы.

Пример тому, недавно, по делу, находящемуся в производстве КНБ по контрабанде золота в отношении гр.Турции, благодаря принципиальной позиции следственного суда, впервые в истории уголовного процесса Республики Казахстан, следователь КНБ удовлетворил мое ходатайство как адвоката о признании защитником супруги иностранца, причем находящейся за рубежом(ст.66 УПК) и свидании (общественного) защитника, находящегося за рубежом со своим подзащитным (супругом) в СИЗО (следственном изоляторе) через мобильное приложение SKYPE [5].

Еще один вопрос: судебная практика показывает, что рациональней при отказе следователем в удовлетворении ходатайств о назначении экспертиз или других следственных действий, необходимо обращаться в следственный суд НЕ в порядке обжалования отказа по ст.106 УПК, а порядке п.7) ч.2 ст. 55 УПК: обращаться в следственный суд с ходатайством защитника о назначении экспертиз или других следственных действий, и, следственные судьи, безусловно, исходя из правила ст.24 УПК, удовлетворяют такие ходатайства защиты.

Таким образом, представляется, более перспективней идти не по пути обжалования отказов следователя о признании незаконными его постановлений, а по пути обращения с ходатайствами в следственный суд в порядке ст.55 УПК!

Далее. С порядком обжалования ст.106 УПК, тесно связана ст.105 УПК, регламентирующая порядок обжалования решений, лица, осуществляющего досудебное расследование. Наиболее часто встречающиеся - следователь отдела полиции. Жалобы в порядке ст.105 УПК рассматриваются прокурором, начальником следственного отдела до 15 суток (ч.2 ст.105УПК).

Какие здесь минусы:

А) длительность и не оперативность, временами и местами неоправданное и умышленное заволокивание рассмотрения жалобы;

Б) передача жалобы этому же следователю, тогда как ч.4 ст.104 УПК прямо запрещает это делать;

В) невнятные, непонятные формулировки в резолютивной части ответа, часто этим грешат ответы начальника СО, СУ, СД и т.д.

Г) временами ангажированность прокуратуры, или, если хотите, некая профессиональная, корпоративная солидарность с органом уголовного расследования.

Предлагаю, кардинально сократить срок рассмотрения жалобы, 15 суток многовато, согласитесь.

И еще одна проблематика. При необходимости обращения к прокурору района, города республиканского значения или областному прокурору, необходимо получить отрицательный ответ его заместителя, на это уходит минимум 1 месяц, т.е. налицо затягивание вопроса судьбы конкретного гражданина, соблюдения его конституционных прав и свобод.

Кроме того, разрешаются жалобы в органах прокуратуры, как правило, не в форме постановлений, а в форме обычного письма, что является нарушением установленной законом уголовно-процессуальной формы: письмо-ответ прокуратуры невозможно обжаловать процессуально. Необходимо жестко и твердо установить порядок: сопроводительное письмо + постановление прокурора.

Резюмируя, полагаю, что у судебной власти в целом, у следственных судов, в частности, особая миссия: быть фильтром, быть сито при разрешении конкретного уголовного дела, поскольку это касается судьбы человека и гражданина, его прав и свобод, даже если этот гражданин нам может и не нравиться.

Считаю, что судебные реформы в Казахстане, инициированные Президентом РК Токаевым К.К, усилиями руководства Верховного суда, идут реально, шаг за шагом, не так быстро как хотелось бы, но здесь и спешка не нужна, поскольку эта сфера достаточно консервативная, и ошибок при формировании законов, а тем более, при их применении, не должно быть.

Литература

1. Конституция Республики Казахстан. Практическое пособие.-Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», -2018, 44 с. (стр.4);

2. Конституция Республики Казахстан. Практическое пособие.-Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», -2018, 44 с. (стр.7)

3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан.-Алматы: Юрист, 2022.-372 с. (стр.69).

4. План нации-100 конкретных шагов(Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года)//<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100>

5. Текущее делопроизводство адвоката Коллегии адвокатов г. Нур-Султан Булеулиева Б.Т.

Андатпа

Мақалада Қазақстан Республикасы азаматтарының конституциялық құқықтары мен бостандықтары, оларды сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысындағы қорғау мәселелері қарастырылады. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізетін органның әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) және шешімдеріне шағым жасау тәртібі айқындалған. Тергеу судьясы институтының әлемдік тәжірибесі сипатталған. Нұрсұлтан қаласының Адвокаттар алқасы заңгерінің ағымдағы іс жүргізу жұмысы талданды. Азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау мәселелерін шешу жолдары ұсынылды.

Annotation

The article examines the constitutional rights and freedoms of citizens of the Republic of Kazakhstan, the problems of their protection at the stage of pre-trial investigation. The procedure for appealing actions (omissions) and decisions of the body conducting the pre-trial investigation is determined. The world practice of the institute of the investigating judge is described. The current office work of the lawyer of the Bar Association of the city of Nursultan is analyzed. The ways of solving the protection of constitutional rights and freedoms of citizens are proposed.

УДК 343.13

Булеулиев Б.Т., д.ю.н., профессор,
Esil University, г. Нур-Султан

СЛЕДСТВЕННЫЙ СУДЬЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ЗАЩИТНИК ПРАВ И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ ГРАЖДАН ИЛИ «НОТАРИУС» СЛЕДОВАТЕЛЯ И ПРОКУРОРА

В статье рассматривается деятельность следственного судьи в Республике Казахстан. Дается оценка деятельности относительно нового института как специализированный следственный суд. Описывается мировая практика института следственного судьи. Анализируется текущее делопроизводство адвоката Коллегии адвокатов г. Нур-Султан. Вкпе с конституционными нормами о неприкосновенности частной жизни, предлагаются пути решения, в частности, безусловного получения санкции следственного судьи для осмотра сотовых телефонов и сведений, содержащихся в них.

Ключевые слова: права и свободы, следственный судья, судебный порядок, внесудебный порядок, уголовно-процессуальный закон, судебные органы, уголовный процесс.

Кілт сөздер: құқықтар мен бостандықтар, тергеу судьясы, сот тәртібі, соттан тыс тәртіп, қылмыстық іс жүргізу заңы, сот органдары, қылмыстық процесс.

Keywords: rights and freedoms, investigating judge, judicial procedure, extra-judicial procedure, criminal procedure law, judicial authorities, criminal procedure.

Чтобы иметь объективную картину уголовного процесса в нашей стране, безусловно, требуется вдумчивый и беспристрастный анализ роли и места следственного судьи. Институт следственного судьи достаточно новый в отечественном судопроизводстве, введенный в уголовный процесс с введением в силу нового УПК с 1 января 2015 года. Вместе с тем, отмечаем, что полноценно, следственные суды начали функционировать с 2018 года, и недавно правовая общественность отметила 5-ти ление этих судов. Много или мало такого срока, чтобы дать реальную оценку деятельности следственных судов. Полагаю, что для определенной оценки срок весьма достаточный. И проблем в их развитии предостаточно.

Прежде всего, отмечаем, что специализированные следственные суды являются неотъемлемой частью судебной системы государства и имеют под собой конституционную основу, а именно, п.п. 2, 3 и 4 ст.75 Конституции, где говорится, что: «Судебная власть осуществляется посредством гражданского, уголовного и иных установленных законом форм судопроизводства...»

Судами Республики являются Верховный Суд Республики, местные и другие суды Республики, учреждаемые законом.

Судебная система Республики устанавливается Конституцией Республики и конституционным законом...» [1].

Соответственно, надо обратиться к Конституционному закону «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан», где в пункте 3 статьи 3 указано, что «...В Республике Казахстан могут создаваться другие суды, в том числе специализированные суды (военные, финансовые, экономические, административные, по делам несовершеннолетних и другие)».

Прежде всего отметим, что в частности, удовлетворяемость (по различным источникам) следственным судом г. Нур-Султана жалоб в порядке статьи 106 УПК на действия и решения органов досудебного расследования, начиная с 2018 года по 2022 годы варьировалась примерно с 38 % до 26 %, и этот факт, конечно-же должен расцениваться как обстоятельство в пользу обоснованности существования следственных судов в Республике Казахстан [2].

Жизнь, конечно, она намного разнообразней теории, и все предусмотреть в законодательном акте, в частности УПК, невозможно, что говорит о неизбежном возникновении коллизионных норм.

Приведу конкретные примеры из собственной адвокатской практики. Недавно, судья следственного суда г.Нур-Султан М. [3], по двум моим жалобам о признании решений и действий следователя и прокурора в порядке статьи 106 УПК, вынес свои постановления без мотивировочной части, т.е. «установил» и сразу «постановил», без обоснования своей позиции. Я, мягко говоря, был шокирован, если не сказать, повержен...С чем это связано, мне трудно судить: может быть цейтнот (нехватка) времени судьи в силу загруженности; наличие уверенности в своем решении или наоборот, неуверенности в своей правоте; обычная халатность или запредельный «пофигизм»... и т.д, и т.п., но оправданию, я уверен, этому нет.

В этой связи, необходимо отметить следующее:

- во-первых, это сильно сужает возможности обжалования в апелляции;
- во-вторых, такую ситуацию необходимо расценивать как ограничение доступа к правосудию, тогда как государство проводит линию на улучшение доступа граждан к правосудию, более того, в этом случае считал бы поставить вопрос еще шире: нарушено право на судебную защиту, регламентированную пунктом 2 статьи 13 Конституции, и в суде каждый имеет право быть выслушанным (подпункт 4) пункта 3 статьи 77 Конституции);
- в-третьих, это безмотивность как вариант неправомерного предпочтения, т.е. возможно создание предпосылок для коррупционных проявлений (типа, я так решил и точка). это опасный путь, путь в никуда...;
- в-четвертых, при таких обстоятельствах создаются условия для нарушения конституционных прав и свобод гражданина, и, честно говоря, нет смысла в таком правосудии...

Следующая дилемма. Следствию необходимы образцы голоса для исследования аудиозаписи и геномные образцы (из крови свидетеля и подозреваемого). Но при этом, лица (свидетель и подозреваемый) отказываются добровольно выдать/отдать искомые образцы.

В этом случае, следователь обращается в следственный суд для санкционирования принудительного получения образцов. Данное следственное действие предусмотрено п.18) ч.1 ст.55 УПК.

Вместе с тем возникает вопрос: а как реализовать это практически на деле, без насилия к лицу, участнику уголовного процесса (в самом деле, не заковычивать же его в кандалы)?

В ходе проведения круглых столов и семинаров в ряде регионов страны, судьи обозначили эту проблематику, поскольку следователи просят официально разъяснить эту ситуацию и повторно обращаются к следственным судьям.

Представляется, что это (разъяснение), не задача следственного судьи. Здесь вероятно, применима тактическая хитрость следователей. Например, экспериментальный образец голоса можно получить через проведение очной ставки или через показ или проверку показаний на месте, а также через следственный эксперимент. То есть, лицо будет вынуждено так или иначе комментировать свое действия при проведении следственного действия.

Следующая болевая проблематика.

В последнее время существенно наметилась тенденция, когда следователи упрощают для себя ситуацию и не «замораживают» на получении санкции следственного судьи для осмотра сотового/мобильного телефона в части личной переписки в мессенджере ВАЦАП, имея в виду

аудио или видеосообщения. Например, буквально недавно, по уголовному делу о контрабанде, следователи КНБ, не получив санкции судьи, осмотрели сотовый телефон моего подзащитного, иностранного гражданина и назначили аудио/фонографическую и психолого-лингвистическую экспертизы [4].

Между тем, содержащиеся в мобильных телефонах сведения из личной переписки, будь-то аудио/видеофайлы, могут содержать сведения о частной жизни, личной или семейной тайне, и то, чему гарантирована Конституцией неприкосновенность (ст.18 п.1) и УПК.

К примеру, ст.16 УПК устанавливает:

«Статья 16. Неприкосновенность частной жизни. Тайна переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений

1. Частная жизнь граждан, личная и семейная тайна находятся под охраной закона. Каждый имеет право на тайну.... переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений.

2. При осуществлении производства по уголовному делу каждому обеспечивается право на неприкосновенность частной (личной и семейной) жизни. Ограничение этого права допускается только в случаях и порядке, прямо установленных законом.

3. Никто не вправе собирать, хранить, использовать и распространять информацию о частной жизни лица без его согласия, кроме случаев, предусмотренных законом...» [5].

Между тем, пунктом 13 ч.1 ст.55 УПК, регламентировано санкционирование следственным судьёй такого следственного следствия как «осмотр» [6].

Таким образом, вышеуказанные процессуальные основания, вкуче с конституционными нормами о неприкосновенности частной жизни, позволяют сделать вывод в подобных случаях, о необходимости безусловного получения санкции следственного судьи для осмотра сотовых телефонов и сведений, содержащихся в переписке различных мессенджеров.

Отсутствие таковой санкции позволяет ставить, безусловно, вопрос перед судом или прокурором о недопустимости полученных доказательств в соответствии со ст.112 УПК.

Литература

1. https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (дата обращения 14.08.2022 г)
2. https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z000000132_ (дата обращения 14.08.2022 г)
3. Текущее делопроизводство адвоката Коллегии адвокатов г.Нур-Султан Булеулиева Б.Т.
4. Текущее делопроизводство адвоката Коллегии адвокатов г.Нур-Султан Булеулиева Б.Т.
5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. Алматы: Юрист, 2022.-372 с. (стр.11).
6. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. Алматы: Юрист, 2022.-372 с. (стр.31).

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан Республикасындағы тергеу судьясының қызметі қаралады. Мамандандырылған тергеу соты ретінде салыстырмалы түрде жаңа институттың қызметіне баға беріледі. Тергеу судьясы институтының әлемдік тәжірибесі сипатталған. Нұрсұлтан қаласы Адвокаттар алқасы адвокатының ағымдағы іс қағаздарын жүргізу талданады. Жеке өмірге қолсұғылмаушылық туралы конституциялық нормалармен бірге шешу жолдары, атап айтқанда, тергеу судьясының санкциясын сөзсіз алу, ұялы телефондарын және олардағы мәліметтерді қарап тексеру ұсынылады.

Annotation

The article examines the activities of an investigative judge in the Republic of Kazakhstan. The assessment of the activity of a relatively new institution as a specialized investigative court is given. The world practice of the institute of the investigating judge is described. The current office work of the lawyer of the Bar Association of the city of Nursultan is analyzed. Together with the constitutional norms on the inviolability of private life, solutions are proposed, in particular, the unconditional receipt of the sanction of the investigating judge for the inspection of cell phones and the information contained in them.

**Есбенбетова Ж.Х., магистр,
Ибраева А.Б., бас сарапшы**
«Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты
әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау
жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты»
ШЖҚ РМК, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖҰМЫСКЕРЛЕРДІ ЖЕКЕ ҚОРҒАНЫШ ҚҰРАЛДАРМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҚОЛДАНЫСТАҒЫ МЕХАНИЗМІНЕ ЖАҢА ТӘСІЛДЕР ЕНГІЗУ - ЗАМАН ТАЛАБЫ

Мақалада авторлар Қазақстан республикасында жұмыскерлерді жеке қорғаныш құралдармен қамтамасыз етудің қолданыстағы механизміне талдау жасады. Ғылыми-техникалық бағдарлама аясында «пилоттық» кәсіпорындарда жүргізілген зерттеу жұмыстарының нәтижелері қарастырылған.

Зерттеу жұмыстарының нәтижесінде түрлі экономикалық саладағы кәсіпорындардағы зиянды және қауіпті факторлар зерделенді. Сонымен қатар, қолданыстағы нормативтік құжаттарға сәйкес жұмыскерлерді жеке қорғаныш құралдарымен қамтамасыз ету өндірістік факторларға сәйкес тағайындалмайтындығы, белгіленген тізіммен берілетіні анықтады. Сол себепті, жеке қорғану құралдарымен қамтамасыз ету мәселелері бойынша зиянды және қауіпті факторлардың жіктеуішіне (классификаторы) сәйкес жеке қорғаныш құралдарының номенклатурасын жасау өзекті мәселе екенін көрсетті.

Кілт сөздер: еңбекті қорғау, жеке қорғаныш құралдары, зиянды фактор, қауіпті фактор, кәсіптік тәуекел, зиянды және қауіпті факторлардың жіктеуіші, жеке қорғаныш құралдарының номенклатурасы

Ключевые слова: охрана труда, средства индивидуальной защиты, вредный фактор, опасный фактор, профессиональный риск, Классификатор вредных и опасных факторов, Номенклатура средств индивидуальной защиты

Keywords: occupational safety, personal protective equipment, harmful factor, dangerous factor, occupational risk, Classifier of harmful and dangerous factors, Nomenclature of personal protective equipment

Жеке қорғаныш құралдары – жұмыскерді зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардың әсерінен қорғауға арналған құралдар, оның ішінде арнайы киім, арнайы аяқкиімдер және т.б. [1].

Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің 22-бабы, 18-тармағында көрсетілгендей, сонымен қатар, ұжымдық шарттарда көзделген талаптарға сәйкес әрбір жұмыскер жұмыс беруші тарапынан жеке және ұжымдық қорғаныш құралдарымен, арнайы киіммен қамтамасыз етілуі тиіс [1].

Алайда, қазіргі уақытта Қазақстанда жеке қорғану құралдарымен қамтамасыз етудің қолданыстағы механизмі тізімдік (нормативтік) әдіске бағытталған болғандықтан [2,3] және жұмыскерлердің жұмыс орнындағы зиянды және қауіпті факторларға бейімделмегенін, мысалы COVID-19 пандемия кезінде жаппай жұқтыру жағдайлары тәуекел сипатын ескермей, нормативтік тәсілдің тиімсіздігін көрсетті. Демек, жеке жұмыс орнындағы кәсіптік тәуекелдер мен қауіптердің (зиянды және қауіпті өндіріс факторлары) сипатын ескерудің болмауы қолданыстағы механизмнің елеулі кемшілігі болып табылады.

2020 жылы Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасына Халықаралық еңбек ұйымының №187 Конвенция ратификациялау талаптарына сәйкес, еңбекті қорғауды басқаруда тәуекелге бағдарланған тәсіл ұғымы енгізілді. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасында 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарына сәйкес еңбекті қорғау жөніндегі нормативтік стандарттарды өзектендіру бұзушылықтар өндірістік жарақаттанудың жиі себептері болып табылатын жұмыскерлерді жеке қорғаныш құралдарымен (әрі қарай - ЖҚҚ) қамтамасыз ету сияқты өзекті мәселелерді қозғайды [4]. Демек жұмыс орындарындағы кәсіптік тәуекелдерді бағалау

нәтижелерімен нақты байланыс орнату жеке қорғаныс құралдарын беру және қауіпсіз еңбектің негізгі шаралары болып табылатын қауіпсіз еңбек әдістеріне бағдарлануын қамтамасыз етеді [5].

Осы ретте «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК (бұдан әрі – «ҚР ЕХӘҚМ РҒЗИ» ШЖҚ РМК) 0778 «Заманауи Қазақстан жағдайларында қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етудің тәуекелге бағдарланған ұйымдастыру-экономикалық тетіктері» ғылыми-техникалық бағдарлама шеңберінде 2021-2023 жылдарға арналған, ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуде. Осы ғылыми-техникалық бағдарламаның аясында 2022 жылы «Тәуекелге бағдарланған тәсіл негізінде жеке қорғаныш құралдарымен қамтамасыз ету тетігін жаңғырту» (ЖТН ОР 11865833) кіші бағдарламасы бойынша жұмыстар жүргізілді.

Зерттеу жұмыстарының мақсаты тәуекелге бағдарланған тәсілдерді ескере отырып, жеке қорғану құралдарымен қамтамасыз ету мәселелері бойынша зиянды және қауіпті факторларды жіктеуішіне (классификаторы) сәйкес жеке қорғану құралдарының номенклатурасы («пилоттық» кәсіпорындар мысалында), жеке қорғану құралдарымен қамтамасыз ету және олардың қамтамасыз етілуін бағалау туралы әдітемелер әзірлеу жоспарлануда.

Сол себепті Қазақстан Республикасының 13 (7 ірі, 5 орта, 1 шағын) пилоттық кәсіпорын таңдалынып алынды. Зерттеу жұмыстары 2022 жылдың сәуір-маусым айларында жүргізілді. Зерттеу барысында 647 жұмыскердің жұмыс орындарында зерделеу жұмыстары жүргізілді. Зерттеу барысында бастапқы ақпараттарға талдау жүргізі үшін құжаттық тексеру, көзбен шолып қарау, қауіпсіздік жағдайларын бақылау мониторингі, яғни ықтимал болған зиянды факторларды бағалау, себеп-салдарлық байланыстарды талдау, компиляция және синтез әдісі анықталған проблемалардың жалпы сипаттамасын берді, статистикалық және математикалық әдістер әдістері қолданылды.

Зерттеу жұмыстарына 647 жұмыскердің жұмыс орны арқау болды. Және осы жұмыскерлерді жеке қорғаныш құралдары - арнайы киіммен және арнайы аяқ киіммен қамтамасыз ету туралы деректер жиналды және Нормативтік құжаттар зерделенді. Сонымен қатар, кәсіпорындардағы жазатайым оқиғаларды тіркеу актілері де талданды. Себебі, жазатайым оқиғалар жеке қорғаныш құралдарымен қамтамасыз етілмеуіне байланысты болған болмағаны талданды.

Зерттеу нәтижелері бойынша 293 жұмыс орнында зиянды еңбек жағдайлары бар 308 жұмыскер, 70 тен астам зиянды және қауіпті факторлардың бар екендігі анықталды.

Кәсіпорындардың қызмет түрлеріне байланысты факторлардың (әсіресе химиялық) әртүрлі екендігі анықталды. Мысалы, 13 кәсіпорынның 8-і өңдеу өнеркәсібіне, 2-еуі мемлекеттік органдарға қызмет көрсетуші, 3-еуі түрлі экономикалық қызметтегі кәсіпорындар.

Өңдеу өнеркәсібіне жататын кәсіпорындардың 5-еуі қара немесе түрлі-түсті металдарды өндіру және өңдеумен айналысады. Бұл кәсіпорындарда жұмыс орындарын еңбек жағдайлары бойынша аттестаттау нәтижелерін талдау және зиянды факторларды анықтап, өлшеу барысында анық болғандай, негізінен сілтілер, цианисті сутегі, күкірт қышқылы, тұз қышқылы, дигидросульфид, каустикалық сода, кремний оксиді, мыс сульфаты, натрий цианиді, азот пен күкірт диоксидтері, натрий метабисульфиті сияқты химиялық факторлар, ауа температурасы, ылғалдылығы, ауа қозғалысының жылдамдығы, жарықтандыру, радиациялық фон, шу, діріл, электростатикалық өріс және магнит өрісінің тығыздығы, түрлі аэрозольді шаңдар сияқты физикалық факторлар, еңбектің ауырлығы мен қауырттылығы сияқты психо-физиологиялық факторлар басымдыққа ие екені белгілі болды. Ал, жеке қорғаныш құралдарымен қамтамасыз ету бойынша зерттеулер барысында белгілі болғандай, барлық кәсіпорында жұмыс беруші нормативтік құжаттарда белгіленген қорғаныш құралдарымен қамтыған. Алайда жұмыс орындарында зиянды факторлардың рұқсат етілген шектеулері (ПДК) өз нормасында немесе өз нормасынан асып кетсе де жұмыскерлерге бірдей жиынтықпен қамтамасыз етіп отырған. Сонымен қатар, мысалы тыныс жолдарын қорғау мақсатында химиялық факторлар әртүрлі болса да респираторлардың бір ғана түрімен қамтыған. Бұл нормативтік құжатта респиратордың түрлерін стандарттар бойынша айқындалмағанымен байланыстыруға болады.

Қалған 3 өңдеу өнеркәсібі саласы кәсіпорындардың 1-еуі ауылшарушылық өнімдерін, соның ішінде құс етін өңдеумен айналысады. Сәйкесінше бұл салада жұмыс аймағының төмен ауа температурасы, ауаның жоғары ылғалдылығы, ауаның жоғары жылдамдығы, жұмыс орындарындағы жеткіліксіз жарықтандыру сияқты физикалық факторлар басым болды.

Ал, темір-бетонды конструкциялар мен құрылыс материалдарын жасайтын өнеркәсіпте, зиянды факторлар - шу, діріл, қолайсыз микроклимат және өндірістік шаң, сонымен қатар шаңның ағзаға зиянды әсерін одан әрі күшейтетін газдар, бу сияқты ингредиенттерді атауға болады. Сонымен қатар шаң бөлшектердің жоғары дисперсиясы (70-97,5% шаң бөлшектерінің мөлшері 5 мкм дейін), кремний диоксиді (20-дан 70% - ға дейін) қоспаларда бар екендігі белгілі болды. Зиянды химиялық заттар синтетикалық заттарды бетон қоспалары және майлау формалары түрінде қолданған кезде шығарылады.

Фармацевтикалық препараттады (шөптен жасалатын) шығаратын кәсіпорында жұмыс орындарындағы жеткіліксіз жарықтандыру, өсімдік шаңдары сияқты факторлар кездесті.

Мемлекеттік органдарға қызмет көрсетуші кәсіпорындарда (құрылыс жұмыстарын жүргізу) негізінен, хлор, маргенец және қосындылары, темір және оның қосындылары, цемент шаңы, ацетон, толуол, бензин булары, көміртегі оксиді, май аэрозолі, мұнай көмірсутектері, шу сияқты факторлар басымдыққа ие болды.

Жоғарыда айтып кеткендей, бұл кәсіпорындар да жұмыс беруші ЖҚҚ қамтамсыз ету барысында зиянды және қауіпті факторлардың әсер етуіне байланысты емес, саланың нормативтік құжаттарына сәйкес қорғаныш құралдарымен қамтамсыз етіп келген.

Қорытындылай келгенде, соңғы 10 жыл ішінде реттеуші органдар 35-тен астам жинақтарды бір нормативтік актіге қайта қарау және біріктіру бойынша жұмыс істеді, алайда 7-ге жуық норма әлі енгізілген қолданысқа жоқ, ал олардың бір бөлігі нормативтік актілердің дерекқорына орналастырылмаған және пайдаланушылардың кең ауқымы үшін қол жетімді емес. Қолданыстағы қағидалар ЖҚҚ түрлеріне жатады, олардың көпшілігі «ЖҚҚ қауіпсіздігі туралы» Кеден одағының техникалық регламентінде (КО ТР 019/2011) [6,7] көрсетілмеген, қолданыстағы нормалардағы ЖҚҚ белгілі бір санының сипаттамасы осы Техникалық регламенттің реттеу талаптарына сәйкес келмейді. Стандарттар да техникалық регламенттерге енгізілмеген, бірақ нарықта сатылатын және практикада қолданылатын бірқатар ЖҚҚ түрлері бар. Сонымен қатар, қолданыстағы Бірыңғай тарифтік-біліктілік анықтамалығының (ЕТКС) барлық тармақтары [8] қазіргі кездегі кәсіптердің мен лауазымдардың атаулары сәйкестендірілмеген және стандарттарда көрсетілген көптеген кәсіптер анықтамалықпен қарастырылмаған. Бұл жұмысшылерді заманауи, ыңғайлы және сенімді жеке қорғаныс құралдарымен қамтамсыз етуді қиындатады.

Осы түйткілді мәселені шешу үшін, әрбір саладағы жұмыс орындарындағы тәуекелдерді, яғни зиянды және қауіпті факторларды анықтай отырып оларға бағалау жүргізіп, соның нәтижесінде жұмысшылерді стандарттарға сәйкестендірілген ЖҚҚ қамтамсыз ету, жұмыс берушінің қаржысын экономикалық тұрғыдан тиімді етуге болады. Сонымен қатар, Қазақстанның еңбек заңнамасына кәсіптік тәуекелдерді бағалау нәтижелері негізінде зиянды және (немесе) қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істейтін жұмысшылерге кепілдіктер беруге қатысты өзгерістер енгізуге де септігін тигізеді.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000414>

2. «Жұмыс берушінің қаражаты есебінен жұмысшылерге сүт немесе оған теңестірілген тамақ өнімдері және (немесе) диеталық (емдік және профилактикалық) тамақтануға арналған арнайы өнімдер, арнайы киім және басқа да жеке қорғаныш құралдарын беру, оларды ұжымдық қорғаныш құралдарымен, санитариялық-тұрмыстық үй-жайлармен және құрылғылармен қамтамсыз ету қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 28 желтоқсандағы № 1054 бұйрығы.

3. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 8 желтоқсандағы № 943 «Өртүрлі экономикалық қызмет ұйымдарының қызметкерлеріне арнайы киім және басқа да жеке қорғаныш құралдарын беру нормаларын бекіту туралы» бұйрығы.

4. Еңбек қауіпсіздігі мен гигиенасына жәрдемдесетін негіздер туралы конвенцияны (187-конвенция) ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 20 қазандағы № 243-V ҚРЗ

5. «Кәсіптік тәуекелдерді басқару қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2020 жылғы 11 қыркүйектегі № 363 бұйрығы.

6. «Жеке қорғаныш құралдарының қауіпсіздігі туралы» Кеден одағының техникалық регламентін қабылдау туралы Кеден одағы Комиссиясының 2011 жылғы 9 желтоқсандағы № 878 шешімі.

7. Кеден одағының 2011 жылғы 9 желтоқсандағы N 878 жеке қорғану құралдарының қауіпсіздігі туралы техникалық регламенті (№ 019/2011) (2019 жылғы 28 мамырдағы өзгерістермен). Құқықтық және нормативтік-техникалық құжаттардың электрондық қоры [URL: <https://docs.cntd.ru/document/902320567>]

8. «Қызметкерлер мен кәсіптердің бірыңғай тарифтік-біліктілік анықтамалығын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің бұйрықтары (барлық редакциялар). Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. Келесі мекенжай бойынша қолжетімді: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100022048>

Аннотация

В статье авторами проведен анализ действующего механизма обеспечения работников средствами индивидуальной защиты в Республике Казахстан. Превидены результаты исследований на «пилотных» предприятиях, проведенных в рамках научно-технической программы.

В результате исследовательской работы были изучены вредные и опасные факторы на предприятиях различных отраслей экономики. Кроме того установлено, что в соответствии с действующими нормативными документами обеспечение работников средствами индивидуальной защиты не назначается в соответствии с производственными факторами, а предоставляется установленным перечнем. Поэтому актуальным вопросом по вопросам обеспечения средствами индивидуальной защиты является разработка номенклатуры средств индивидуальной защиты в соответствии с классификатором (классификатором) вредных и опасных факторов.

Annotation

In the article, the authors analyzed the current mechanism of providing employees with personal protective equipment in the Republic of Kazakhstan. The results of research at «pilot» enterprises conducted within the framework of the scientific and technical program are previewed.

As a result of the research work, harmful and dangerous factors at enterprises of various sectors of the economy were studied. In addition, it was established that in accordance with the current regulatory documents, the provision of personal protective equipment to employees is not assigned in accordance with production factors, but is provided by an established list. Therefore, an urgent issue on the provision of personal protective equipment is the development of a nomenclature of personal protective equipment in accordance with the classifier (classifier) of harmful and dangerous factors.

УДК 339.543

Капышева С.К., к.э.н., доцент,
Абдикаликов К.Б., магистр, старший преподаватель
Esil University, г. Нур-Султан

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА ТАМОЖЕННОГО ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА В РАМКАХ ЕАЭС

В статье рассматриваются этапы развития института таможенного представителя в странах-членах ЕАЭС. Определяется их порядок деятельности, критерии и требования, предъявляемые к ним со стороны государства и таможенных органов. Описывается мировая практика института таможенного представителя. Анализируется содержания и условия

осуществления деятельности таможенного представителя. Предлагаются пути совершенствования их деятельности.

Ключевые слова: таможенный представитель, таможенное администрирование, агент, брокер, внешнеторговая деятельность, таможенные платежи, гарантии

Кілт сөздер: кеден өкілі, кедендік әкімшілік, агент, брокер, сыртқы сауда қызметі, кедендік төлемдер, кепілдіктер

Keywords: customs representative, customs administration, agent, broker, foreign trade activity, customs payments, guarantees

В современных условиях интеграции Казахстана в мировое рыночное хозяйство возникает необходимость совершенствования сферы таможенного дела и внедрения более эффективных методов проведения таможенных операций, в том числе деятельности таможенного представителя.

Высокие обороты внешнеторговой деятельности и относительное значение его роста говорит о количественных результатах международной торговли. Показатели качества можно увидеть по другим индикаторам: по скорости исполнения внешнеторговых сделок, по скорости реализации товаров, в том числе через места таможенного оформления, по доле транспортно-логистических расходов в конечной цене товара, открытости государственного администрирования внешнеэкономической деятельности.

Такие компании обеспечивают потребность в международной торговле и способствуют ее развитию. Являясь профессиональными участниками на внешнеторговом рынке, они занимают особое место с точки зрения обеспечения качества и комфортности ведения внешнеэкономической деятельности. Такая эффективность, в первую очередь, связана с тем, что таможенный представитель – это профессиональный посредник между участниками ВЭД и таможенными органами, который от своего имени объединяют все формы государственного регулирования международной торговли.

Институт таможенного представительства действует в той или иной форме (таможенный брокер, таможенный агент) во всех экономически развитых странах мира. Задачей деятельности таможенного представителя является профессиональное оказание услуг по оформлению всех таможенных формальностей по поручению и от имени импортера или экспортера. При этом таможенный представитель несет ответственность за достоверность сведений, представленных им совместно с участником ВЭД, и за полную уплату таможенных платежей. Существующая форма ответственности в корне исключает заинтересованность таможенного представителя в совершении каких-либо нарушений, обслуживании однодневных фирм, участии в незаконных схемах [1].

Итак, институт таможенного представительства принимает на себя все функции по организации таможенного сопровождения, осуществлению таможенных процедур, а также посредническую деятельность, оказываемые на основе аутсорсинга. Оказание услуг в сфере таможенного дела призвано ускорить и упростить прохождение всех необходимых формальностей при осуществлении внешнеэкономической деятельности, результатом которого должно стать минимизация финансовых и временных издержек участников. Одной из наиболее актуальных проблем развития внешнеэкономической деятельности отечественных предприятий является совершенствование института таможенного представителя в рамках функционирования ЕАЭС в современных условиях экономического кризиса. Оно сопровождается ухудшением взаимодействия с зарубежными партнерами, знакомыми с информированием новых направлений внешнеторгового сотрудничества [2].

Естественно, органы таможенной службы заинтересованы в успешной деятельности таможенных представителей. Наличие у таможенного представителя квалифицированных кадров по таможенным операциям минимизирует количество допускаемых ошибок при декларировании и позволит сократить время принятия решения о выпуске товаров. Все это позволит организовать слаженное взаимодействие уполномоченных органов с таможенными представителями даст широкие возможности внедрения новых технологий таможенного декларирования и максимального упрощения таможенных процедур.

Уважающий себя таможенный представитель высоко ценит свою репутацию и максимально ориентирован на взаимное сотрудничество с компаниями, входящими в «зеленый сектор». Следует учесть, что таможенный представитель не несет ответственности как в рамках таможенного

законодательства в случаях разумного ввоза товаров с нарушением законодательства, как административного, так и гражданского, представляемого лица. Таможенный представитель приобретает право досмотра товаров до подачи декларации на товары. На наш взгляд, такая мера как тщательная проверка документов на товары является оправданной.

Наиболее востребованными являются услуги таможенного представителя с точки зрения декларанта-участника внешнеэкономической деятельности и лица, реализующего права пользования, владения и распоряжения товарами, перемещаемыми через таможенную границу.

Таблица 1

Направления деятельности таможенного представителя*

Направления	Содержание	Условия
Осуществление таможенных операций	Соответствие Единому таможенному тарифу ЕАЭС	На основе договора имеет административно-правовой статус посредника
Предоставление уполномоченным органам необходимых документов и сведений	6 месяцев (не позднее 15 числа месяца)	Электронная форма
Предъявление товаров и транспортных средств для декларирования	Солидарная ответственность с собственником декларируемых товаров	Электронное декларирование товаров и транспортных средств, предварительное электронное декларирование
Обеспечение уплаты таможенных платежей и налогов	Декларация на товары, таможенные платежи	Обязательство оплатить расходы таможенного представителя
Иные действия, в рамках таможенного оформления и контроля	Солидарная ответственность с собственником декларируемых товаров	Система управления рисками, аудит

* Составлена по источнику [3]

В таблице 1, показаны основные направления деятельности таможенного представителя.

В связи с определением основных направлений деятельности таможенного представителя выбор дальнейшего его совершенствования связан с балансом качества и количества оказываемых услуг, новыми методами организации деятельности, согласованным использованием информации и инноваций, неукоснительного исполнения норм таможенного законодательства и саморегулирования деятельности.

Кроме того, профессиональный рынок потребовал наличия специальных знаний, использованных при заполнении таможенной декларации и составлении иных документов, используемых в процессе таможенной очистки. Этот период характеризуется постепенным внедрением информационных систем и технических средств, на которых проводился процесс обработки информации, представленной для таможенных целей.

Эти и другие факторы способствовали появлению нового направления в таможенной сфере - таможенных брокеров, допустивших «специальные экспортеры» организациям, осуществившим свою деятельность в период монополизации торговых отношений.

Взаимоотношения брокера и представляемого им лица созданы на договорной основе. В свою очередь, представитель должен быть признан декларантом, т. е. в течение 1 года декларант должен иметь удостоверение на право декларирования товаров, которые прекратили свое действие при отсутствии внешнеэкономической деятельности. В конце 80-х годов было выдано более 60 свидетельств.

В РФ обязательным условием деятельности таможенного брокера является наличие в штате аттестованного специалиста, имеющего право на совершение таможенных операций от имени таможенного брокера. Положение утверждено приказом ГТК РФ, который определил круг прав и обязанностей, порядок аннулирования, отзыва, признания недействительными, а также приостановления и возобновления аттестата специалиста. Особенностью аттестата стала двухуровневая квалификация специалистов. Аттестат специалиста первой категории действовал 3 года, и в отличие от аттестата специалиста второй категории право на осуществление широкого круга операций со сроком действия 2 года. До истечения срока действия аттестата специалист должен пройти курс повышения квалификации и подтвердить свою компетенцию [3].

Главным этапом развития таможенного дела в Республике Казахстан является вступление в силу Таможенного кодекса РК в 1995 году, где таможенному брокеру предназначена вся глава [4].

Именно этими документами впервые в Казахстане определен термин «Таможенный брокер (посредник)» и определены процедуры и условия получения лицензии таможенного брокера, сформированы права и обязанности, а также процесс юридической регистрации договора с предоставляемым им лицом.

Таможенный кодекс РК состоит из ряда норм, имеющих актуальность и в настоящее время, в которых происходит процесс активной экономической интеграции. С особым описанием статуса таможенного брокера, предоставляемого ему Таможенным кодексом РК 1995 г., была возможность осуществлять любые таможенные операции от своего имени и за свой счет и нести ответственность как декларант при перемещении товаров через таможенную границу. В этом документе есть норма, которая в последующем отражена и в Таможенном кодексе ЕЭС, в частности, расширение ответственности таможенного брокера за пределы условий договора, заключенного с декларантом. Договор таможенного брокера и декларанта подлежит нотариальному удостоверению. Это показало в полной мере защиту государственной политики того периода.

На наш взгляд, нормы Таможенного кодекса РК 1995 года, некоторые из которых в целом носили достаточно прогрессивный характер, несмотря на неполное отражение правового статуса участников внешнеэкономической деятельности. Например, определение «декларант» вошло как лицо, перемещающее товары, так и как Таможенный брокер (посредник), который декларирует, представляет и перемещает товар от своего имени.

Настоящим определением смещались границы таможенного брокера (брокера) в качестве собственника декларанта на товар и в качестве декларанта.

Кроме того, установлены достаточно жесткие условия для получения статуса таможенного брокера, в частности наличие аттестованного специалиста, наличие материально-технических возможностей, заключенный договор ответственности, а также требования к ведению и представлению отчетности. Необходимо отметить, что наличие в штате аттестованного специалиста сопровождалось обязательным и предварительным обучением, которое осуществлялось выдачей аттестата, а в случае оплаты сборов.

В случае отзыва лицензии, возможность ее возобновления представлена не ранее чем через 2 года.

Ведение государственного реестра таможенного брокера находится в компетенции Комитета таможенного контроля РК, который также осуществлял публикацию данного реестра.

Таможенный кодекс 1995 года, с одной стороны, структурировал нормы таможенного права, с другой - ввел большое количество отсылочных норм на подзаконные акты.

В частности, основные вопросы деятельности таможенного брокера отражены в постановлении Правительства от 14 апреля 1997 года, где максимально систематизирован регламент осуществления деятельности таможенного брокера в качестве посредника при оказании таможенных услуг.

На наш взгляд, вклад в окончательное формирование института представительства был внесен путем издания инструкции о порядке выдачи, переоформления, аннулирования, приостановления действия и отзыва лицензий на право осуществления деятельности в качестве таможенного брокера от 3 ноября 1999 года. Где подробно установлен порядок выдачи, переоформления, аннулирования, приостановления действия и отзыва лицензий на право осуществления деятельности в качестве таможенного брокера, формы учета операций при, как и лицензия таможенного брокера.

Действительно, нормы, заложенные в настоящей Инструкции, использовались при подготовке Таможенного кодекса Республики Казахстан 2003 года, в который в последующем включен ряд нововведений, ограничивающих статус декларанта и таможенного представителя, и фактически определить статус брокера в качестве посредника, осуществляющего свои действия только от имени и по поручению декларанта. Кроме того, в новом кодексе выделены общие положения о деятельности в сфере таможенного дела и положение о непосредственном таможенном брокере.

Таможенный кодекс 2003 года ввел ряд уточняющих положений в отношении кодекса 1995 года, которые впоследствии нашли свое отражение и в Таможенном кодексе ЕАЭС.

В частности, отменено требование о нотариальном удостоверении договора таможенного брокера и декларанта, введен ряд статей, допускающих ограничение сферы деятельности таможенного брокера в отношении отдельных товаров, видов транспорта или зоны деятельности.

Уточнены нормы процедурного характера в отношении содержания свидетельства о включении в реестр таможенных брокеров, аттестата специалиста по таможенным операциям.

В целом нормы Таможенного кодекса 2003 года были либерально достаточными, что отражено в использовании, например, выводов «может быть отменено» и «может быть отозвано». То есть, закон предоставил возможность отзыва (или аннулирования) лицензии таможенного брокера, а также отсутствует. С другой стороны, была создана ситуация неопределенности, в которой таможенный брокер в последний момент мог узнать об исключении его из реестра таможенных брокеров.

В последующие годы, до создания Таможенного союза и в настоящее время до вступления в силу международных соглашений, включенных в проект Таможенного кодекса ЕАЭС, было максимальное формирование института таможенного представительства, разделение брокера как самостоятельного и важного субъекта таможенных правоотношений.

Законодательством Таможенного союза внесен ряд существенных изменений в урегулирование правового статуса и условий функционирования таможенного представителя [5].

В настоящее время таможенный представитель от имени и по поручению декларанта совершает таможенные операции.

Исключением является и регулирование отношений в рамках договора, порядок заключения которого определяется гражданским правом, то есть взаимоотношения заказчика и исполнителя регулируются договором, условиями которого предусмотрены права и обязанности сторон, их ответственность, а также стоимость услуг посредника - таможенного представителя.

Взаимоотношения декларанта и таможенного представителя, заключенные на договорной основе, предварительно определяют функциональные обязанности исполнителя по отношению к заказчику. Вместе с тем, эти задачи строго регламентируются не только таможенным, но и гражданским, административным и уголовным законодательством.

Фактически именно эта правовая норма определяет эту статью в качестве таможенного представителя посредника при совершении таможенных операций. Необходимо отметить, что профессиональный посредник. Несмотря на значительную экономическую нагрузку, количество таможенных представителей имеет общую динамику роста. Данный факт показывает необходимость профессиональных посредников в сфере таможенного дела.

На наш взгляд, одним из основных факторов, характеризующих развитие данного правового института, является возможность гарантированного обеспечения таможенного периода логистической цепочки поставок.

В этой правовой конструкции более интересной является обязательность заключения таможенным представителем договора с декларантом, то есть законодательством предусмотрено, что отказ таможенного представителя от заключения договора при наличии возможности его обслуживания или выполнения работы не допускается, за исключением случаев, когда исполнение такого договора выходит из сферы его деятельности, а также при наличии достаточных оснований для обслуживания или выполнения работы у таможенного представителя. в сфере таможенного дела является противоправным и влечет уголовную либо административную ответственность в сфере таможенного дела.

Взаимоотношения декларанта и таможенного представителя предусматривают предоставление декларантом достоверной и достаточной информации для целей совершения таможенных операций, компетентности и профессионализма со стороны таможенного представителя. В настоящее время, когда вопрос экономической целесообразности посредника доминирует над другими, иногда качественное обслуживание позволяет выбрать декларанта в пользу определенного посредника.

В свою очередь, сектор таможенных представителей в последнее время претерпел существенные изменения в количественном и качественном составе.

Таким образом, обязательным условием получения статуса таможенного представителя является предоставление финансовых гарантий государственному органу при включении в реестр. Предметом гарантий является внесение обеспечения уплаты таможенных пошлин и налогов в размере 500 тысяч евро. Таможенный представитель несет солидарную ответственность с плательщиком таможенных платежей и обязан погасить задолженность при ее возникновении. Кроме указанной меры, национальным законодательством предусмотрена обязанность заключения договора страхования. Данная дополнительная мера обеспечивает возмещение вреда, причиненного

лицам имущественным интересам при наступлении каждого страхового случая (в соответствии с договором страхования риска своей гражданской ответственности, который может возникнуть вследствие причинения вреда имуществу представляемых лиц или расторжения договоров с этими лицами). Для многих компаний в сфере таможенных услуг размер гарантий (обеспечения уплаты таможенных пошлин и налогов) в размере 500 тысяч евро сумма неподъемная.

Литература

1. Соломатина Ю.А., Эглит Я.Я., Балыбин А.С. Деятельность таможенных представителей. // Системный анализ и логистика. - 2019. - № 2 (20). - С. 39-44.
2. Брикса К.О. Этапы развития института таможенных представителей Вестник Санкт-Петербургской юридической академии. - 2019. - № 1 (42). С. 51-54.
3. ПРОВЭД. Обзор рынка таможенных представителей России в 2019 году. URL: <http://провэд.рф/analytics/research/35153-obzor-rynka-tamozhennyh-ppredstaviteley-rossii-v-2019-godu.html>.
4. Орловская М.А. Правовые аспекты регулирования института таможенного представителя в ЕАЭС В сборнике: Современная юриспруденция: актуальные вопросы, достижения и инновации Сборник статей IV Международной научно-практической конференции. В 2-х частях. 2017. С. 90-94.
5. Брикс К.О. Таможенный кодекс ЕАЭС как основной регулятор деятельности таможенных представителей. В сборнике: «Право и современная экономика». Сборник материалов I Международной научно-практической конференции юридического факультета СПбГЭУ. - 2018. - С. 66-69.

Аңдатпа

Мақалада ЕАЭО-ға мүше елдердегі кедендік өкіл институтының даму кезеңдері қарастырылады. Олардың қызмет тәртібі, оларға мемлекет пен кеден органдары тарапынан қойылатын өлшемдер мен талаптар айқындалады. Кедендік өкіл институтының әлемдік тәжірибесі сипатталған. Кеден өкілі қызметін жүзеге асырудың мазмұны мен шарттары талданады. Олардың қызметін жетілдіру жолдары ұсынылады.

Annotation

The article discusses the stages of development of the institution of a customs representative in the EAEU member states. Their order of activity, criteria and requirements imposed on them by the state and customs authorities are determined. The world practice of the customs representative institute is described. The content and conditions of the customs representative's activity are analyzed. Ways to improve their activities are proposed.

ӘОЖ 343.3/7

Кемелбеков С.Т., з.э.к.
Маней Х., з.э.м.,
Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ, ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ САРАЛАУ НЕГІЗДЕРІ

Мақала экономикалық қылмыстық құқық бұзушылықтардың теориялық, құқықтық және саралау негіздерін талдауға арналған. Экономикалық қылмыстардың объектісінің бағытталу негізі қарастырылған. Экономикалық қылмыстылық және «экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар» айырмашылығы ашылған. Аталған қылмыстарды дұрыс саралауға мән берілген. Экономикалық қылмыстарды тергеу тексеретін орган нақтыланған.

Кілт сөздер: экономикалық қылмыстық құқық бұзушылықтар, құқықтық негіздер, қылмыстың объектісі, қылмыстылық, саралау.

Ключевые слова: экономические уголовные правонарушения, правовые основания, объект преступления, преступность, квалификация.

Keywords: economic criminal offenses, legal grounds, object of crime, criminality, qualification.

Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасы «қылмыстық құқық сала бойынша да адамдарның, оның құқықтары мен бостандықтарын, сондай-ақ қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігін қылмыстық қауіп-қатерден қамтамасыз етуге бағытталған» [1].

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – ҚР КК) 8-тарауында Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар [2] үшін жауапкершілік туралы нормалардың пайда болуы соңғы жылдары елімізде болып жатқан саяси және экономикалық салалардағы реформалардың заңды салдары болды. Осы тарауға енгізілген нормалар заңды кәсіпкерлік қызметті қорғауға, тауар-ақша жүйесіне, бұйымдарға, бағалы металдарға, тауарлар мен қызметтерді тұтынушылардың құқықтарына табиғи мемлекеттік монополияны қорғауға, Қазақстан Республикасында белгіленген кеден және салық қатынастарын қорғауға бағытталған.

Заң әдебиеттерінде қазіргі уақытта «экономикалық қызмет және кәсіпкерлік саланы реттеу және заңдастыру мәселелерін шешуге қатысты қылмыстық құқықтың үйлесімді тұжырымдамасы әзірленбеген» деген пікір бар.

Қазақстанның экономикалық өркендеуі және оның азаматтарының әл-ауқатының өсуі жағдайында көрсетілген мәселелердің құқықтық реттелуінің жеткіліксіздігі тұтастай алғанда мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қиындықтар туғызады.

«Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар» ұғымының өзі салыстырмалы түрде жаңа болып табылады, өйткені ол ғылым мен тәжірибеде Қазақстан Республикасы жаңа Қылмыстық кодексінің (2014 ж) қабылдануымен келді және бүгінгі күні Қылмыстық кодекстің 8 - тарауының атауы болып табылады, оған экономикалық және қылмыс субъектісінің лауазымдық жағдайын пайдалануға негізделген қылмыс құрамдары енгізілген.

Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстар туралы ғалымдардың пікірлеріне тоқталсақ, мысалы, В.В. Колесников, «соңғы онжылдықтағы «экономикалық қылмыстар», «экономикалық қылмыстылық» деген белгілер бәріне белгілі. Экономикалық қылмыс ұлттық масштабтағы проблемаға айналғанына назар аударылады, өйткені ол «экономикалық және қоғам өмірінің әлеуметтік саласында жүретін процестерге теріс әсер етеді» [3, 75 б.].

Қылмыстық құқық ғылымында экономикалық қылмыстар ұғымының салыстырмалы анықтамасының талқылануы (консенсус) әлі қалыптасқан жоқ. «Мұндай ұғымның шекарасын, әдетте, белгілі бір конгреске байланысты қатаң қылмыстық-құқықтық мағынада нақты анықтау өте қиын» [4, 32 б.].

Егер біз материалдық пайда экономикалық қылмыстың міндетті белгісі деп санасақ, онда мұндай мәлімдеменің пайда болуы заңды.

Н. А Лопашенко, «қылмыстарды экономикалық деп атау дұрыс болмас еді, өйткені заңсыз мүліктік қызығушылық ілеспе ретінде, ал экономикалық қатынастар қылмыстық — құқықтық қорғаудың қосымша (міндетті немесе қосымша) объектісі ретінде әрекет етсе. Шын мәнінде, экономикалық қылмыстар негізгі, жалпы объект ретінде аталған қатынастарға ие. Демек, экономикалық мотивациясы бар қол сұғушылықтарды (экономикалық бағдар деп аталатын) және нақты экономикалық қылмыстарды ажырату қажет» [5, 9 б.].

И.И. Рогов бұл мәселеде экономикалық қылмыстың негізгі белгілерін (криминологиялық біртектілік; қылмыстың экономикалық және экономикалық механизммен байланысы; арнайы субъект – осылар жүйесіне кіретін экономикалық функцияларды тікелей орындайтын тұлға) көрсете отырып, басқаша пікірде, оның пікірінше, экономикалық жүйе негізгі және қосымша (таңдау бойынша) объект ролінде әрекет етеді [6].

Мұндай көзқарастар экономикалық қылмыстарды тым кең түсіндіруге мүмкіндік беретін сияқты.

ҚР ҚК 8-тарауының атауы бойынша «Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар» — бұл экономика саласында жасалатын әрекеттер. Экономика (грек тілінен

oikonomike) - шаруашылық жүргізу механизмі. Оқу әдебиетінде бұл термин «шаруашылық» сөзінің синонимі ретінде қолданылады және бұрынғы КСРО республикаларының қылмыстық заңнамасында ұзақ уақыт бойы тараулардың бірі «шаруашылық қылмыстар» деп аталды (1922 ж. ҚК 4-тарауы, 1926 ж. ҚК 5-тарауы, 1959 ж. Қазақ КСР ҚК 7-тарауы).

Дегенмен «экономикалық қылмыстылық» және «экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар» деген ұғымдар бірдей емес.

Экономикалық қылмыстылық – бұл, экономика саласындағы қылмыстардың шығу тегін, жасалуының себебін, сол қылмыстарды жасайтын тұлғалардың жасын, кәсібін, қандай тұлғалардың бейімділігін зерттейтін ғылым.

Ал «экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар» терминін заң шығарушы ҚР ҚК –де жеке тарау ретінде осы салаға кіретін қылмыстық құқық бұзушылықтарды топтастырған.

Зерттелетін тұжырымдамаға келетін болсақ, Е. Е. Дементьева «экономикалық қылмыстар ұзаққа созылған жүйелі дамуға және пайдакүнемдік сипатқа ие, заңды экономикалық қызмет аясында олар кәсіби функцияларды жүзеге асыру барысында жасалады деп санайды» [7, 30 б.].

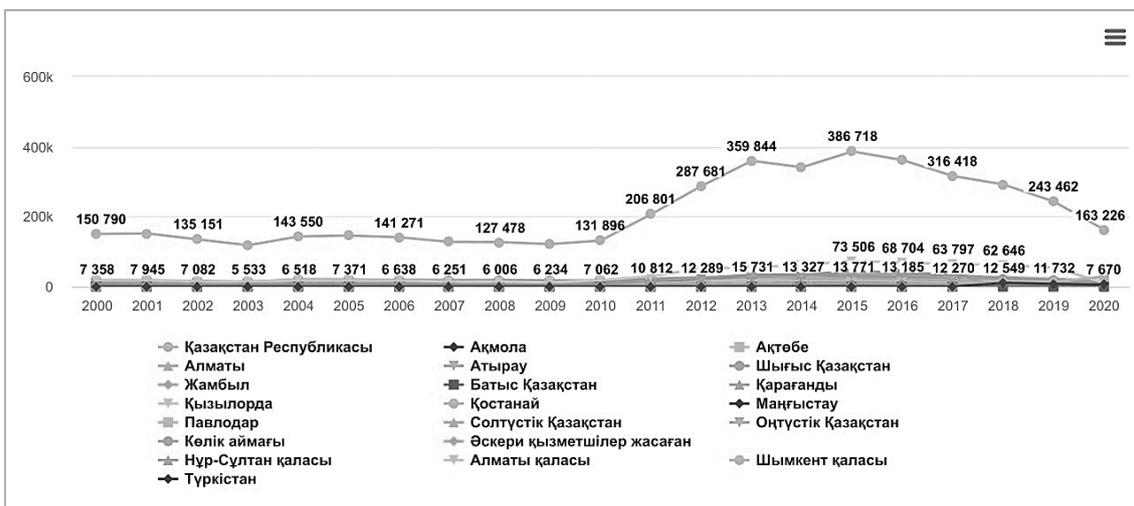
Е. Е. Дементьеваның түсіндіруінде экономикалық қылмыстарды тар түсіндіру басым — олар тек экономикалық қызмет саласында жасалған әрекеттерді білдіреді.

Көптеген елдердің, соның ішінде Ресейдің заңнамасы қазір бұл мәселеде іс жүзінде шешілмегенін ескеру қажет. Сонымен, Ресей Қылмыстық кодексі VIII бөлімге «экономика саласындағы қылмыстар» тек экономикалық қызмет саласында ғана емес (22-тарау), сонымен бірге меншікке қарсы (21-тарау) жасалған әрекеттерді енгізді.

Алайда, белгілі бір дәрежеде қылмыстарды осы тараумен «Экономикалық» деп аталуы керек. Мұндай атау меншікке қарсы қылмыстарға көбірек қолданылады. Құқықтық әдебиеттерде айтылғандай, «экономикалық қылмыстар» экономикалық қызмет саласындағы барлық қол сұғушылықтар меншік қатынастарына да зиян тигізеді, бірақ меншікке қарсы қылмыстар бір уақытта экономикалық қатынастардың қалыпты өмір салтын бұзады, бұл «қиындықтар туралы, меншікке қарсы қылмыстарды нақты, біржақты ажыратуға мүмкіндік береді.

Әрине, мүліктік әрекеттерді экономикалық қызмет саласында жасалған әрекеттерден ажыратуда белгілі қиындықтар бар. Бірақ олар бұрын да болған, атап айтқанда, мүліктік және экономикалық қылмыстар туралы тараулардың алдыңғы кодекстеріндегі сыртқы оқшаулануына қарамастан, іс-әрекеттің жекелеген түрлері бір тараудан екінші тарауға «көшіп» кеткендігі. Ал қылмыстарды саралау барысында белгілі қиындықтарға қарамастан, меншікке және экономикалық қызмет саласына қарсы жасалған әрекеттерді, ең алдымен, объектісі бойынша ажырату қажет.

Дегенмен, Қазақстан аумағында 2000 - 2020 жылдар аралығындағы тіркелген қылмыстардың жалпы саны туралы мәліметтерге назар аударсақ, келесі мәліметтерді байқаймыз.

1 сурет. Тіркелген қылмыстардың жалпы саны*

*Дереккөз бойынша құрастырылған [8]

Берілген диаграммадан 2014 жылға қарағанда 2020 жылдары жасалған қылмыстар санының күрт төмендеуін байқауға болады. Біз Қазақстан аумағында 2000 - 2020 жылдар аралығындағы жалпы тіркелген қылмыстардың статистикалық және динамикалық жақтары ажырату үшін қарастырдық. Бұдан шығаттын қорытынды, Қылмыстық заңның қаталдығы мен құқық қорғау органдарының белсенді жұмыс атқару деп түсінеміз.

А.Н Ағыбаевтың пікірінше, «қылмыстық - құқықтық мағынада экономикалық қылмыс ұғымының шекарасын нақты анықтау өте қиын, өйткені оның (ұғымның) артында әрқашан белгілі конвенция болады.

Мысалы, экономикалық қылмыстарды лауазымды қылмыстардан және басқа да қылмыстардан ажырату белгісі ретінде, жалпы қылмыстардан қылмыстық әрекеттегі негізгі объектілердің арасында болуын анықтауға болады.

Экономикалық қылмыстарды жасаудың мақсаты, мысалы, жалпы жиналыста дивидендтерді бөлу мәселесін талқылау кезінде акционерлер тобының көпшілік дауысын алуына кедергі келтірумен жеке адамға байланысты жасалса, пайдакүнемдік мақсатта қасақана кісі өлтіруді кең мағынада жатқызу керек [4,458 б.].

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы еліміздегі экономикалық қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауаптылық көздейтін

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінен (бұдан әрі – ҚР КК) тұрады. Қылмыстық жауаптылықты көздейтін өзге заңдар Қылмыстық Кодекске енгізілгеннен кейін ғана қолданылады.

Аталған заң Қазақстан Республикасының Конституциясына және халықаралық құқықтың жалпы жұрт таныған принциптері мен нормаларына негізделеді. Қазақстан Республикасы Конституциясының жоғары заңдық күші бар және республиканың бүкіл аумағында тікелей қолданылады. Қылмыстық Кодекс пен Қазақстан Республикасы Конституциясының нормалары арасында қайшылықтар болған жағдайда Конституцияның ережелері қолданылады. Қылмыстық Кодекстің конституциялық емес деп танылған, оның ішінде адамның және азаматтың Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтіреді деп танылған нормалары заңдық күшін жояды және қолданылуға жатпайды. Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің және Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары Қазақстан Республикасы қылмыстық заңнамасының құрамдас бөлігі болып табылады.

Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттардың Қылмыстық Кодекс алдында басымдығы болады. Қазақстан Республикасы қатысушысы болып табылатын халықаралық шарттардың Қазақстан Республикасының аумағында қолданылу тәртібі мен талаптары Қазақстан Республикасының заңнамасымен айқындалады.

Экономикалық қылмыстық құқық бұзушылықтардың құқықтық негіздеріне Қазақстан Республикасындағы аталған қылмыстық құқық бұзушылықтарды реттейтін нормативтік құқықтық актілер жатады:

1. ҚР Конституциясы;
2. Халықаралық шарттар;
3. ҚР Қылмыстық кодексі;
4. ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары;
5. ҚР Заңдары және т.б.

Аталған құқықтық актілерге жеке тоқталатын болсақ, мысалы, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Соттардың Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулысы [9;10] экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша қылмыстық заңнаманың дұрыс қолданылуын қамтамасыз ету мақсатында істерді қарау кезінде қылмыстық заңнаманы дұрыс қолдану жеке және заңды тұлғалардың, мемлекеттің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға ықпал ететініне құқық қорғау органдарының, соттардың назарын аударуға бағытталған.

Сондай – ақ аталған қаулы жалпы құқық қорғау органдарының экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды дұрыс саралауға түсініктеме береді.

«Қылмыстық құқық бұзушылықты саралау» ұғымы кем дегенде екі жиі қолданылатын мағынаға ие. Біріншіден, саралау - бұл қылмыстық істі анықтау, алдын-ала тергеу және сотта қарау кезіндегі ойлау процесі. Ойлау процесі ретінде саралау қылмыстық істегі дәлелдемелерді

анықтау мен бағалауда, іс-әрекеттердің сәйкестігін немесе сәйкес еместігін және қылмыс құрамының белгілерін бағалауға мүмкіндік беретін басқа ақпаратты (дәлелдеме болып табылмайтын) талдауда көрінеді.

Екіншіден, саралау - бұл жасалған әрекеттің белгілерін дәл анықтаудан және оны ҚР ҚК Ерекше бөлігінің нақты нормасында сипаттаудан көрінетін нәтиже. Әрекеттің құқықтық бағалануына байланысты саралау іс жүргізу құжаттарының бірінде көрінеді: қылмыстық іс қозғаудан немесе қылмыстық іс қозғаудан бас тарту туралы шешім, айыптау немесе сот үкімі.

Іс-әрекетінің нәтижесі ретінде саралау бұрын объективті түрде болған әлеуметтік қауіпті әрекеттің оқиғасына алдын-ала тергеу жүргізетін адамның (прокурордың, судьяның) санасында көрінуіне байланысты күрделі танымдық процесстен бұрын болғандықтан, тәжірибе мұндай қызметтің белгілі бір әдістерін жасады. Саралау процесінің мәні - әлеуметтік қауіпті әрекетті жасау оқиғасына қатысты әртүрлі фактілер мен жағдайларды қылмыстық заңда бекітілген қылмыстың нақты құрамының (құрамының) белгілері мен элементтерімен үздіксіз салыстыру. Осы негізде іс-әрекетті алдын ала (алдын ала тергеу кезеңінде) немесе түпкілікті құқықтық бағалау шығарылады. Мамандар дұрыс атап өткендей, «іс-әрекеттің дұрыс саралануы қылмыстық істер бойынша объективті сот төрелігін қамтамасыз ететін маңызды құқықтық тетіктердің бірі болып табылады.

Қылмыстың құрамына қатысты дедуктивті әдіс келесі схемамен ұсынылуы мүмкін:

Қылмыстық құқық бұзушылық тобы —► қылмыстық құқық бұзушылық түрі —► нақты құрамы —° құрамы элементтері—► құрам элементінің белгілері.

Осы схемаға ұқсас, тәжірибелік құқық қолдану қызметінде саралау процесін келесідей білдіруге болады:

а) қоғамға қауіпті әрекеттің ұқсас немесе біртекті (рулық) қоғамдық қатынастар (рулық объект) тобы белгіленеді. Мысалы, мәйіт табылған кезде анықтау мен тергеудің міндеті адамның қайтыс болу себебін анықтау болады: 1) табиғи өлім; 2) қылмыстық зорлық-зомбылық өлімі; 3) жазатайым оқиға;

б) зорлық-зомбылықпен өлім жағдайында қоғамға қауіпті әрекетті анықтау үшін дәлелдемелер базасы құрылады, нәтижесінде өлім пайда болды: кісі өлтіру (немесе абайсызда өлім), бандитизм, террористік акт, қарақшылық шабуыл және т. б.;

в) бұдан әрі тікелей объект; қоғамға қауіпті іс-әрекетті жасау уақыты, орны, жағдайы, тәсілі; оны жасаған тікелей адам; кінәсі, уәжі, мақсаты белгіленеді;

г) қылмысты жасауда пайдаланылған құралдары; қылмыс субъектісінің жас ерекшеліктері, оның есінің дұрыстығы (есі дұрыс еместігі); кінәнің нысаны мен түрі, қоғамдық қауіпті әрекеттің нақты себебі, мақсаты мен қылмыстық нәтижесі (зияны);

д) қоғамға қауіпті іс-әрекетке ықтимал қатысушылар, қоғамға қауіпті іс-әрекет пен себепті зиян белгілерін нақтылауды қоса алғанда, қылмыстық жауаптылықты жеңілдететін немесе ауырлататын өзге де мән-жайлар мен фактілер анықталады.

Дұрыс саралау қылмыстық-құқықтық нормалармен бәсекелестікті тудыратын мүмкін жағдайлар туралы мәселені түсіндіруді қамтиды. Бұл ереже, мысалы, әрекет жалпы және арнайы нормалардың белгілеріне жататын, қылмыстық құқық бұзушылық болып табылатын жағдайларда пайда болады: аяқталған немесе аяқталмаған, бірінші рет немесе ұзартылған, бастапқы немесе қайталама немесе басқа туынды белгілерге жатады.

Сайып келгенде, ақпараттық процесс ретінде саралау фактілері мен жағдайларды білмеуден (толық білмеуден) қылмыстық-құқықтық маңызы бар жасалған әрекеттің шынайы фактілерін анықтауға дейінгі «қозғалысты» білдіреді. Әрине, шынайы тәсілдер мен әдістемелік әдістер болған кезде саралау процесі белгілі бір құқық қолданушының жеке қызметін қамтиды. Кәсіби білім, дағдылар, тәжірибе, қылмыстарға саралау жолдарын қолдануға, сондай-ақ қылмыстарды ашу мен тергеуге мүмкіндік береді, олар әлеуметтік қауіпті әрекеттің біліктілігімен (қылмыстық-құқықтық бағалаумен) тығыз байланысты.

Дұрыс және толық саралау, біріншіден, қылмыстық заңды қолдануға, қылмыстық құқық принциптерін жүзеге асыруға кәсіби дайындық деңгейін көрсетеді: заңдылық, кінәлі жауапкершілік, кінәлілерді әділ жазалауды қамтамасыз ету, яғни. қылмыстық заңның мақсаттарын жүзеге асыру, екіншіден, тіркелген қылмыс туралы нақты шешім қабылдауға және қылмыстық саясаттың тиісті шараларын жасауға мүмкіндік береді.

Қылмысқа қарсы бағытталған «қылмыстық саясат біздің қоғамдағы өмір қауіпсіздігін арттырады, халықтың өмір сүру сапасын жақсартады және сол арқылы мемлекеттің әлеуметтік саясатының бір бөлігі болып табылады» [11, 11 б.].

Жоғарыда қарастырылғандарды қорытындылай келе, «экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар» ұғымына мынадай анықтама беруге болады: «бұл экономика саласында — қасақана немесе абайсызда жасалған — адамға, ұйымға және мемлекетке зиян келтіру қаупін тудыратын және ҚР ҚК Ерекше бөлімінің 8 - тарауының нормаларымен қылмыс деп танылатын әрекет немесе әрекетсіздік». Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтармен күресті Экономикалық қылмыстарды тергеп тексеретін орган (ДЭР) айналысады. Олардың барлығы қылмыстарды саралау барысында аталған нормативті – құқықтық актілердің дұрыс қолданылуын жақсы білуі қажет.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674>
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>.
3. Колесников В.В. Преступность в сфере экономической деятельности и её криминологическая характеристика // Вопросы квалификации и расследования преступлений в сфере экономики. — Саратов, 1999. — С. 75.
4. Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – Б. 458-468.
5. Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономической деятельности: теоретический и прикладной анализ // В 2 ч. Ч. 1. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 336 с.
6. Онаева Г.Т., Ахметова А.К. О понятии преступлений в сфере экономической деятельности. <https://articlekz.com/article/5233>
7. Дементьева Е.Е. Проблемы борьбы с экономической преступностью в зарубежных странах: Дис. канд. юрид. наук. — М., 1996. — С. 30.
8. https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=89&slug=-74&cat_id=4&lang=kk
9. Соттардың Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2020 жылғы 24 қаңтардағы № 3 нормативтік қаулысы. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P200000003S>.
10. Контрабанда үшін қылмыстық жауаптылық туралы заңнаманы қолдану практикасы туралы. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 1997 жылғы 18 шілдедегі N 10 нормативтік қаулысы. https://adilet.zan.kz/rus/docs/P97000010S_.
11. Ревин, В.П. Уголовная политика: учеб. / В.П. Ревин, Ю.С. Жариков, В.В. Ревина. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Изд-во «Юрайт», 2018. - 404 с.

Аннотация

Статья посвящена анализу теоретических, правовых и квалифицирующих основ экономических уголовных правонарушений. Рассмотрены основы направленности объекта экономических преступлений. Выявлена разница между «экономические преступления» и «уголовными правонарушениями в сфере экономической деятельности. Большое значение придается правильной квалификации указанных преступлений. Уточнен орган, расследующий экономические преступления.

Annotation

The article is devoted to the analysis of the theoretical, legal and qualifying foundations of economic criminal offenses. The fundamentals of the orientation of the object of economic crimes are considered. The difference between «economic attacks» and «criminal offenses in the sphere of economic activity is revealed». Great importance is attached to the correct qualification of these crimes. The body investigating economic crimes has been clarified.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕМЛЕКЕТ ПЕН ҮКІМЕТТІК ЕМЕС ҰЙЫМДАРДЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ

Осы мақалада Қазақстан Республикасының демократия жағдайындағы азаматтық қоғамның жай-күйіне жан-жақты талдау жүргізуге бағытталды. Еліміздің қалыптасуы кезеңінде үкіметтік емес сектордың дамуы үкіметтік емес ұйымдардың (ҮЕҰ) сандық өсуімен қатар жүрді. Қоғамдық диалогқа жауапты мемлекеттік органдар мен ҮЕҰ өзара іс-қимылының сапалы жай-күйін дәйекті дамыту және жақсарту социумды демократияландырудың маңызды факторы болып табылады. Сонымен бірге, жаһандану жағдайында сындарлы қоғамдық диалогты дамыту үшін мемлекеттік билік пен ҮЕҰ-ның өзара іс-қимыл тетігін тұрақты жетілдіру талап етіледі. Әр түрлі мемлекеттердің азаматтық сектормен өзара іс-қимылының шетелдік тәжірибесін зерделеу іс жүзінде олардың үздік тараптарын қолдануға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: азаматтық қоғам, мемлекет, ҮЕҰ, азаматтық сектор, мемлекеттік қолдау тетігі, қаржыландыру және цифрландыру.

Ключевые слова: гражданское общество, государство, НПО, гражданский сектор, механизм государственной поддержки, финансирование и цифровизация.

Keywords: civil society, the state, NGOs, the civil sector, the mechanism of state support, financing and digitalization.

Жалпы, кез келген мемлекеттің жан-жақты дамуын азаматтық қоғам институттарынсыз елестету мүмкін емес. Ал азаматтық қоғамды дамыту демократиялық, мәдениетті, құқықтық және әлеуметтік мемлекет болудың негізгі кепілі.

Қазақстан Республикасының (ҚР) ата заңына сәйкес Қазақстан халқы өзін тәуелсіз, тең және келісім мұраттарын ұстанатын, жаһан елдерінде лайықты орын алуды қалайтын бейбітшіл азаматтық қоғам деп ұғынады [1].

Елімізде мемлекет пен үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ) өзара қатынасы қоғамдық кеңестер, азаматтық форумдар, ведомствоаралық жұмыс топтары, өтініштер секілді диалогтық алаңдар арқылы жүргізіледі.

Осы ретте, ҮЕҰ-ға төмендігідей сипатқа ие.

Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 12 сәуірдегі № 36 «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс, үкіметтік емес ұйымдарға арналған гранттар және сыйлықақылар туралы» Заңының (Заң) 1-бабы 7)-тамарғына сәйкес ҮЕҰ деп белгілі бір мақсатқа жету үшін азаматтар мен мемлекеттік емес заңды тұлғалар ҚР заңнамасы аясында өз ерікімен құрылған коммерциялық емес ұйым (*кәсіподақтарды, саяси партияларды, және діни бірлестіктерді есепке алмағанда*).

Қоғамдық кеңестер Қазақстанда мемлекет пен ҮЕҰ-ның арасындағы сенімді әріптестікті қалыптастыра отырып, қажетті тараптардың саяси шараларға қатысуын қамтамасыз етеді. Бұл ретте орындардың үштен екісі үшінші секторға және үштен бірі мемлекеттік лауазымды мүшелерге бөлінген. Қоғамдық кеңестердің ұсыныстары қосымша ұсынымдық сипатта болады, алайда оларды қарап, жауап беру барлық тиісті құзырлы мекемелердің қызметшілеріне міндетті болып табылады. Осы орайда, аталған Ереже қоғамдық кеңестер мемлекеттік қызметшілерге саяси ұсыныстар әзірлеуді, мемлекеттік мекемелердің жұмысын бағалауда және қызметтерді жақсартуда ұсыныстар енгізуде кезде маңызды рөл атқарады [2].

Қоғамдық кеңестердің елдің дамуындағы рөлі төменде көрсеткендегідей маңызды болып отыр, яғни :

–Лауазымды тұлғаларға, мүдделі тараптарға да кеңестердің мандаты мен функциялары туралы нақты ұсыныстар береді;

– мемлекеттік мекеменің жанында бекітілген қоғамдық кеңестер сол мекеменің қызметі туралы тиісті ақпаратты насихаттау арқылы шешімдер қабылдау үдерісінің ашықтығын арттырады.

– Үшінші сектордың мүдделі тараптарын саясатты әзірлеу үдерісіне қақтыса отырып, сондай-ақ мемлекеттік қызметтерді бағалауға тарту үшін елдегі бірыңғай орта ретінде жұмыс жүргізеді.

– Қоғамдық бақылауды ұйымдастырады.

Демек, мүшелерді ауыстыру кезінде де тұрақты кеңестің форматы тәжірибені біртіндеп жинақтауға және басқару мәдениетін арттыруға мүмкіндік береді.

Шетел тәжірибесіне сүйенетін болсақ, Францияда «Уверте демократиясы» партиялық емес қауымдастығы басқаратын «Парламент және азаматтар» ақпараттық ресурстық жүйесі парламентшілерге өздері шешкісі келетін мәселе мен олар ұсынған шешімдер туралы қысқаша бейне мен мәтін жариялауға мүмкіндік береді. Бұл ел азаматтары қол жеткізе алатын және қарастырылып отырған мәселе туралы көбірек ақпараттық мазмұндық сипаттағы материалдарды ұсына алатын ресурстарды қамтиды. Ақпараттық ресурстарды пайдалана отырып, азаматтар ұсынысқа қолдау көрсетіп немесе қарсы дауыс беруге, дәлелдерін ұсынуға, қарсы ұсыныстар жасауға және жағымды пікірлерін анықтауға мүмкіндік алады. Отыз күннен кейін Кеңес жабылады және ақпараттық ресурста түрлі түсініктемелері бар жазбалар көрсетіледі – «қолдау» түсініктемелері жасыл түспен, «қарсы» түсініктемелері қызыл түспен көрсетіледі. Ол нәтижелерді қорытындылайды және «Google Hangouts-та» депутат пен кездейсоқ таңдалған немесе дауыс беру арқылы таңдалған белсенді қатысушылар арасында қоғамдық пікірталас өткізеді. Бұл ретте парламент мүшесі Парламентте заң жобасын ұсынатын жаңа үндеуді жариялайды, содан кейін олар кеңес беру үрдісінің нәтижесінде қандай таңдау жасағанын айтады.

Финляндия және Латвия мемлекеттерінде ережелерді бағалау және жақсарту үшін түсініктеме беру, талқылау, кеңес беру және қарау үшін сарапшылар мен азаматтардың онлайн «пікірлер қызметі» пилоттық жоба әзірленген [3].

Біздің елімізде 2021 жылғы 4 қарашадан бастап қоғамдық кеңестердің қызметі туралы бірыңғай портал қолданысқа берілді.

Аталған электрондық-ақпараттық ресурста кез келген азамат мемлекеттік органдармен өзара әрекет кезінде туындаған сұрақтар бойынша немесе қоғамдық кеңестер қызметі шеңберіндегі толық ақпарат алу үшін порталдың көмегіне жүгіне алады. Барлық сұрақтар қарастырылу мәртебесі көрсетіле отырып, ресурста жарияланады [4].

Мұнда кез келген азамат қоғамдық кеңестердің қызметі, олардың құрамы туралы ақпаратты таба алады, сондай-ақ, оларға күнделікті жұмысына қолдануға мүмкіндік алады, талдау және әдістемелік материалдарды жүктей алады.

Осы ретте, республикамызда қоғамдық кеңестердің республикалық, өңірлік және квазисектордағы қызметі цифрландырылып, қоғам алдындағы атқарған істері тікелей халық пен құзырлы органдардың бақылауында болады.

Аталған механизм жұмысының автоматтандырылуы ел ішіндегі олардың жұмысының ашықтығын жоғарылатуға мүмкіндік береді.

Бұдан басқа, «Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» КЕАҚ (АБҚО) мен Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің қолдауымен «Шалғай елді мекендерде қоныстанған азаматтардың құқықтық сауаттылығын ілгерілету» жобасын іске асыру шеңберінде «Кеңес» ұялы қосымшасы әзірленіп, іске қосылды.

Қосымшада халықтың әртүрлі салалардағы, атап айтқанда қаржылық, әлеуметтік, мәдени, адамның құқықтары және қоғамдық негізгі қозғау күші туралы мәліметтер жинақталған. Сондай-ақ, оның көмегімен азаматтық бастамаларын іске асыру, ақыл-кеңес алу және өтінім мүмкіндіктері туралы (*call-орталықтарға сілтемелер және т.б.*) білуге болады. Қосымшада заңгерлерден ақысыз көмек алу мүмкіндіктері бойынша нақты ақпарат берілетіндігі мәлімделеді [5].

Өз кезегінде, бұл құрал ҰЕҰ мен халықтың арасындағы сенімді байланыстың орнауына ықпал етеді, сондай-ақ Қазақстан Республикасының ашық үкімет ақпараттық порталдары мемлекеттік органдар мен ҰЕҰ арасында мемлекеттік саясатты қалыптасыруда ерекше цифрлық құралдардың бірі екенін аңғартады.

Негізінде, жоғарыда айтылған платформа көбінесе мемлекеттік органдардың қызметі аясындағы қоғамдық институттардың алдындағы ашықтық мен тұрақты әрекеттестігін қамтамасыз етуші бірден-бір құрал.

Сонымен Қазақстан Республикасындағы ҮЕҰ-ға мемлекет тарапынан берілетін қаржылық механизмдеріне тоқтала кетейік.

ҮЕҰ қызметі барысында мемлекеттік құрылымдармен келесі байланыс түрлерін орнатады, олар: мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс, тапсырыстар, сатып алулар, гранттар және мемлекеттік-жеке әріптестік.

Анықтама: ҮЕҰ-да мемлекеттік сатып алуға қатыса алады, алайда тендер құнының отыз процент көлеміндегі сомасының жарнасын салу қажеттілігіне байланысты ҮЕҰ-ның көпшілігіне бұл тетік ыңғайлы болып көрінбейді.

Осыған байланысты, қазіргі уақытта ҮЕҰ қаржылық тұрақтылығының үш мемлекеттік құралы бар. Бұл тетіктер Заңға, үкіметтік емес ұйымдарға арналған гранттар және сыйлықақылар туралы 2005 жылғы 12 сәуірдегі № 36 бұйрығына сәйкес реттеледі.

Анықтама: Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыстар саяси партияларға, кәсіптік одақтарға және діни бірлестіктерге берілмейді.

Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс – әлеуметтік саладағы мәселелерді шешуге бағытталған әлеуметтік бағдарламаларды, әлеуметтік жобаларды жүзеге асыру нысаны бюджет қаражаты есебінен үкіметтік емес ұйымдар қорлар. Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыстың тапсырыс берушілері – республикалық және жергілікті әкімшілер бюджеттік бағдарламалар.

2016 жылдан бастап коммерциялық емес ұйымдар мемлекеттен әлеуметтік жобаларды іске асыруға гранттар алуда. АБҚО гранттық қаржыландыру операторы болып табылады. Тетіктің тақырыптары Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясаты басымдықтарының, Қазақстан Республикасының стратегиялық және бағдарламалық құжаттарының, Қазақстан Республикасы Президенті Жолдауларының негізінде мемлекеттік органдар мен ҮЕҰ ұсыныстары арқылы қалыптастырылады. ҮЕҰ өз қызметін дамыту үшін гранттар сомасының он процентіне дейін өз қажеттіліктерін қамтамасыз етуге жұмсай алады.

2016 жылдан бастап ҮЕҰ арналған мемлекеттік сыйлықтар әлеуметтік мәселелерді шешуге қосқан үлесіне сәйкес мемлекеттік сыйлық алу үшін өз ұйымдарын не болмаса серіктес ұйымдарын ұсыну мәртебесіне ие болды.

Осы ретте, Қазақстандағы мемлекет пен ҮЕҰ арасындағы әріптестікті қолдауды дамытуға бағытталған бағдарламалар бар екенін атап өткен жөн, олар: тұрақты дамудың мақсаттары, «Екі мың елуінші жылға дейінгі Ұлттық стратегия», «Рухани жаңғыру бағдарламасы», «Ұлт жоспарының жүз нақты қадамы» және тағы басқалары.

Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Президенті Қ. Тоқаевтың 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауына сәйкес еліміздегі азаматтық қоғам институттарын жетілдіру мақсатында Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасы (Тұжырымдама) қабылданып, алдағы бес жылдыққа азаматтық қоғам институттарының жұмысын жетілдіру бағыттары белгіленді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда өлкесінің аумағында азаматтық қоғам институттары ретінде алты саяси партия, әртүрлі бағыттағы жиырма екі мың жеті жүз алпыс үш ҮЕҰ, он сегіз конфессияны білдіретін үш мың жеті жүзден астам діни бірлестік, әртүрлі меншіктік нысанындағы үш мың төрт жүзден астам бұқаралық ақпарат құралдары, екі жүз отыз үш қоғамдық кеңес, отыз алты салалық және он тоғыз аумақтық ұйымды қамтитын кәсіподақтардың үш ірі республикалық бірлестігі ресми тіркелген [6].

Алайда жоғарыда берілген статистикалық мәліметтерге қарап, елімізде азаматтық қоғам институттары ретінде ҮЕҰ мен мемлекет арасында әріптестік қызметі жеткілікті деңгейде дамыған деп айтуға – ерте.

Тұжырымдамада айтылғандай, бүгінде ҮЕҰ-дың келесі шешілмеген тұстары байқалуда: елдің экономикалық және әлеуметтік дамуына үкіметтік емес сектордың қосқан үлесін есепке алу жүйесінің болмауы, ҮЕҰ-ның мемлекеттік қаржыландыруға тәуелділігі, қаражаттың түсу көздерін әртараптандырудың болмауы, қайырымдылық институтының жеткіліксіз дамуы; үшінші сектордың транспаренттілігінің төмен болуы және т.б.

Аталған мәселелерді шешу мақсатында уәкілетті органмен, нақтырақ айтқанда, Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен (Министрлік) кешенді жұмыстар жүргізілуде.

Оның ішінде, «Қазақстан Республикасының волонтерлік қызмет, қайырымдылық, мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс және үкіметтік емес ұйымдарға арналған гранттар мәселелері бойынша кейбір заңнамалық актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасында еріктілердің жұмысын еңбек өтіліне бағалау, Министрлікке барлық орталық мемлекеттік органдардағы әлеуметтік тапсырыстардың бағытын өзектендіру және бекіту бойынша қосымша функционалдық міндеттерді бекітуді және басқа да өзгерістерді енгізуді көздеуде.

Жалпы алғанда, жоғарыда айтылған мәселелерді шешу үшін мемлекеттік органдар мен ҰЕҰ арасында әріптестік қатынасты толықтай цифрлық форматқа ауыстыру қажеттігін басып айтқым келеді.

Мысалы, қазіргі таңда, қаржылық тетіктің мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс және сатып алулар түрлері ғана «Мемлекеттік сатып алулар порталы» ақпараттық жүйесінде іске асырылады.

Бұл дегеніміз – Министрліктің қызметінде осы салаға байланысты қандай-да бір шұғыл ақпарат қажет болғанда, Қаржы министрлігіне жүгінуді талап етеді және ҰЕҰ тарапынан өзге қаржылық тетіктердің орынды жұмсалыуына байланысты күмән туғызады.

Сонымен қатар, ҰЕҰ-ның мемлекеттік қаржыландыруға тәуелділігі мәселесінде, АБҚО Мемлекеттік гранттық қаржыландыру бойынша жобалық кеңсесі директоры Ж. Бисембиевтің пікірінше, дамыған азаматтық қоғамда ҰЕҰ қаржыландыруды бес топқа бөлуге болатынын айтты, олар:

1. Бірінші топ – мемлекеттік қаржыландыру тетігін қолданушылар;
2. Екінші топ – шетел қорын қолданушылар;
3. Үшінші топ – бизнес;
4. Төртінші топ – жеке қорлар және
5. Бесінші топ – краудфандинг және қаржыландыру түрі отыздан елуге дейінгі проценті краудфандингті құраған ҰЕҰ-ның қызметі тұрақты деп есептуге келеді [7].

Бұған дәлел ретінде Ұлыбританияның ҰЕҰ-ға мемлекеттік қолдау көрсету формасын тілге тиек етуге болады. Мұнда ҰЕҰ қызмет көрсетуде белсенді рөл атқарады, бұл ретте олар мемлекеттік қаржыландыруға тәуелді емес және оның отыз бес проценттен елу бес процентке дейін құрайды, қалғаны - басқа да қаржылық ұйымдардың ресурстарының үлесі.

Батыс елдерінің тәжірибесінде қоғамдық ұйымдарды қаржыландырудың мемлекеттік саясаты мемлекеттің ҰЕҰ-ға тең серіктес және қоғам дамуының маңызды факторы ретінде анықталады. Сондай-ақ, Еуропа елдеріндегі мемлекеттік және мемлекеттік емес секторлардың интеграциясының ауқымы әртүрлі, ынтымақтастық пен өзара әрекеттестіктің тиімді тәсілдерін іздеу әр түрлі. Осыған байланысты, шартты түрде мемлекеттер ҰЕҰ-ға қаржылық қолдау деңгейлері бойынша төмендегідей жіктеледі.

Үкіметтік емес ұйымдарды мемлекеттік қаржылық қолдаудың континенттік үлгісі (*Германия, Франция елдерінде*).

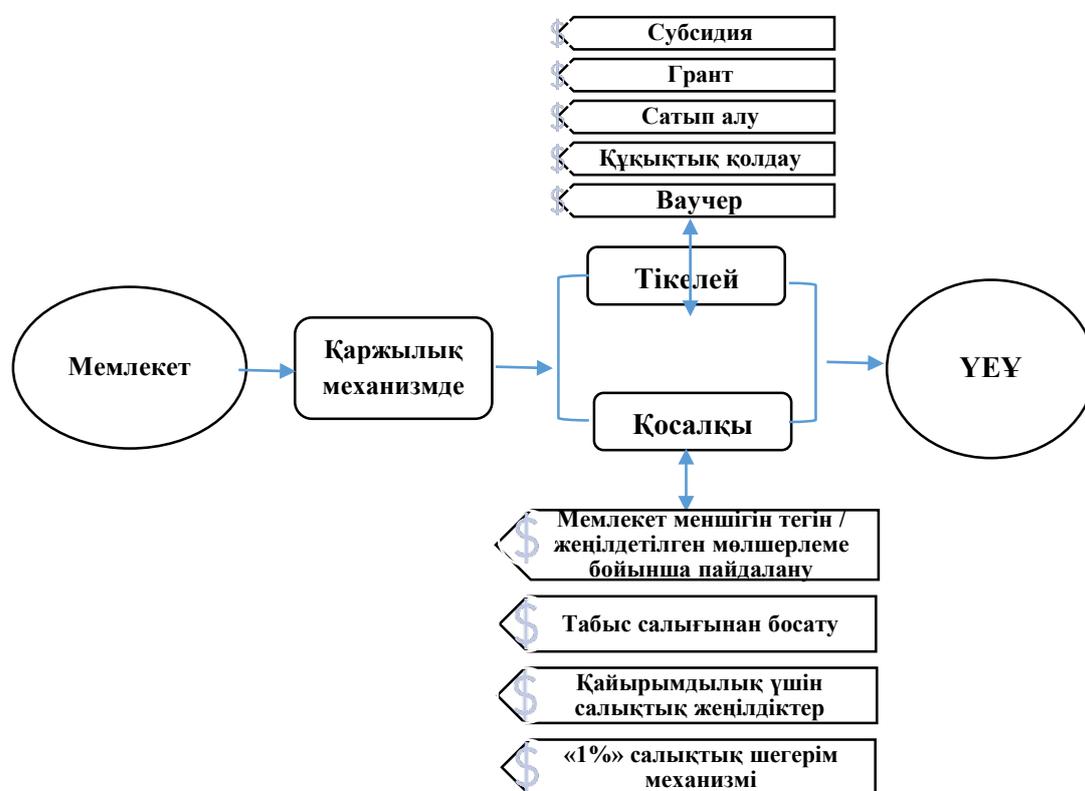
Мемлекет үшінші тараптың көрсетілетін қызметтерге ақы төлеуі есебінен немесе көрсетілетін қызметтердің негізгі жеткізушілеріне және олардың мүдделі топтарына субсидиялар беру арқылы қаржыландыруды өзіне алады. Мұндайда әлеуметтік қызметтерді көрсетуге белсенді қатысатын және олардың негізгі жеткізушілері бола алатын ҰЕҰ кірістерінің едәуір бөлігі (*елу бестен жетпіс бес процентке дейін*) мемлекеттік қаржыландыруға тиесілі. Мысалы, Германияда қоғамдық ұйымдар қауымдастық деңгейінде (*қала, ауыл*) ұсынатын қызметтерге артықшылық беріледі.

ҰЕҰ-ды мемлекет тарапынан қаржылық қолдау ағылшындық үлгіде (*Ұлыбритания*) аса маңызды болып табылмайды. Көп жағдайда қаржылық қолдау мемлекеттік емес ұйымдар арқылы жүзе асып отырады. Сол себепті ҰЕҰ-ның бұл үлгіде қызмет көрсетуде белсенді рөл атқарады, бұл ретте олар мемлекеттік қаржыландыруға тәуелді емес, ол отыз бестен елу бес процентке дейін құрайды, қалғаны-бұл басқа қаржы ресурстарының үлесі. Мұндай жағдай ҰЕҰ-ға мемлекет үшін неғұрлым тартымды серіктес болуға мүмкіндік береді.

ҮЕҰ мемлекеттік қаржылық қолдаудың скандинавтық үлгісі (*Финляндия, Швеция, Норвегия, Дания, Исландия*). Бұл үлгі мемлекетке негізгі қызметтерді орындауда жетекші рөлін атқаруды қамтамасыз етеді. ҮЕҰ әлеуметтік қызмет көрсетуге қатыспайды, өкілеттілік функцияларды орындайды, яғни өз мүшелері мен түрлі қауымдар мүшелерінің спорттық, мәдени және басқа да қажеттіліктерін қанағаттандырады. Қоғамдық ұйымдарды мемлекеттік қаржыландыру деңгейі басқа модельдермен салыстырғанда салыстырмалы түрде төмен көрсеткішті байқатады (*жиырма бес-отыз бес проценті*).

Орталық және Шығыс Еуропа, сондай-ақ Жерорта теңізінің үлгісі (*Мажарстан, Эстония, Латвия және т.б. елдерде*) ҮЕҰ қызметін мемлекеттік қаржыландырудың төмен деңгейімен сипатталады. Мұндай жағдай ҮЕҰ-ға мемлекет үшін неғұрлым тартымды серіктес болуға мүмкіндік береді [8].

Еуропа елдеріндегі ҮЕҰ-ға мемлекеттік қолдау көрсетуді талдауды қорытындылай келе, біз ҮЕҰ-ның өсуіне және азаматтардың әл-ауқатына әсер ететін тікелей және жанама қаржылық тетіктерді қамтитын мемлекеттегі ҮЕҰ-ды қаржыландыру тетіктерінің схемасын жасадық (1-схема).

1 сурет. Еуропа елдеріндегі ҮЕҰ қаржыландыру схемасы*

* Автормен құрастырылған

Тағы бір айта кететін мәселе, Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасына сәйкес үздік заманауи технологиялық құралдарды қолдану арқылы адамдардың кең тобының шығармашылық қабілеттерін, білімі мен тәжірибесін ерікті түрде пайдаланатын, қазақстандықтардың өзекті мәселелерін тиімді түрде шешуге бағытталған әлеуметтік маңызы бар жобалардың тізбесін қалыптастыруға бағытталған краудсорсингтік платформаларды дамытудың қажеттілігі маңызды болып табылады.

Шетел тәжірибесінде, мысалы, Голландияда азаматтық кеңістіктің бизнес-кейсі және азаматтық кеңістіктің онлайн платформалары жұмыс жүргізеді [9].

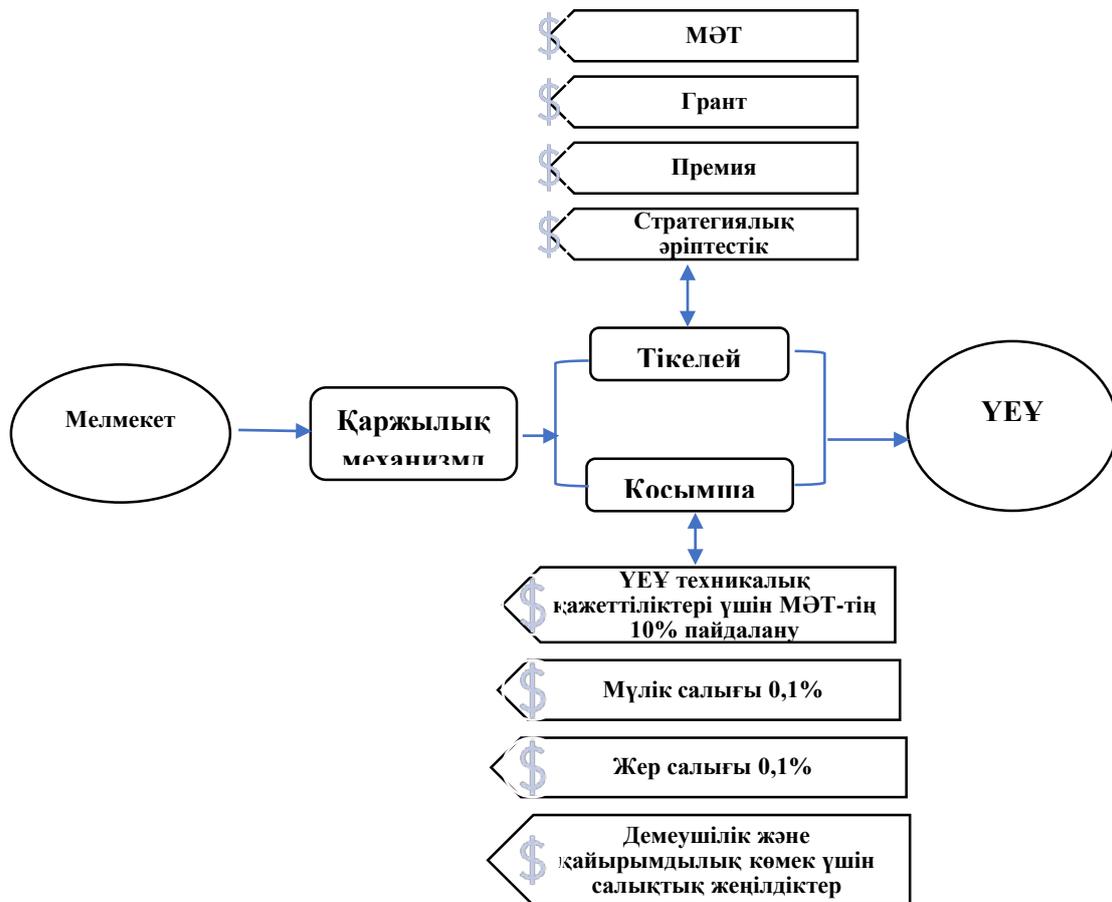
Бұған қоса, Жаңа Зеландия, Испания, Чили елдерінде мемлекет пен ҮЕҰ арасындағы тікелей диалогты қамтамасыз ететін ақпаратқа қол жеткізу ресми порталдары да іске асырылған [10].

Демократиялық мемлекеттің әлемдік аренада мықты қалыптасуы үшін мемлекет пен үшінші сектордың өзара іс-қимылын жүйелі түрде дамыту қажет.

Осыған байланысты Министрлік «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс және үкіметтік емес ұйымдарға арналған гранттар мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасына өзгерістер енгізу бойынша жұмыстар жүргізуде. Аталған құжатта мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес сектордың өзара іс-қимылын және тұтастай алғанда басқа да өзгерістерді жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік беретін стратегиялық әріптестік тетігін енгізу ұсынылады [11].

Аталған заң жобасы қабылданған жағдайда жоғарыда көрсетілген бірқатар проблемалық мәселелерді шешуге болады, сондай-ақ, енгізілген жаңалықтар мемлекет пен ҰЕҰ өзара іс-қимыл тетіктерін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Сонымен, Қазақстан Республикасында мемлекет пен ҰЕҰ арасындағы өзара іс-қимылды қаржылық мемлекеттік қолдау схемасы төменде келтірілген (2-схема):

2 сурет. ҚР ҰЕҰ қаржылық қолдау механизмдері (Автормен құрастырылған)

Қазіргі уақытта Министрліктің ұйымдастыруымен өткен ҰЕҰ-ды кәсіби біліктілігін арттыру іс-шарасының негізінде 2021 жылы жарнама, қаржы және несие, заңнамалық көзі ашықтық, заманауи технологиялар, жобаларды реттеу, тұрақты әрекет ету, тағы өзге де жобалау түрлері туралы арнайы оқу бағдарламасы мен сегіз оқу-құралдары жобасы дайындалды, мың алты жүзден астам ҰЕҰ өкілдеріне осы құралдар арқылы дәріс берілді және ұялы қосымшасы іске асырылды. Бұл, өз кезегінде елдегі ҰЕҰ-ның сауаттылығын жан-жақты арттыруға мүмкіндік береді.

Баяндалғанның негізінде аталған цифрлық бастамаларды дамыту арқылы халық арасындағы өзекті мәселелерді алдын ала анықтауға және оларды жедел шешуге, сондай-ақ, мемлекеттік

басқарудың барлық деңгейіне әлеуметтік тәуекелдердің, мемлекеттік әлеуметтік тапсырыстар мен грант және премиялардың басым бағыттарын анықтауға үлкен мүмкіндік береді.

Осылай мемлекет пен ҰЕҰ арасындағы бизнес-үрдістерін цифрлық нысанға келтіру арқылы үшінші сектор қызметінің транспаренттілігін жоғарылату мүмкіндігіне ие боламыз.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы, Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (Актіні өзгерту күні 23.03.2019)

2. «Қоғамдық кеңестер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, Заң 2015 жылғы 2 қарашадағы № 383-V ҚРЗ// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000383> (Актіні өзгерту күні 01.07.2021)

3. Қазақстанның елдік бағдарламасы аясында ЭЫДҰ Ашық Үкімет бөлімшесінің саяси талдаушысы Хилле Хинсбергтің есебі, https://www.oecd-ilibrary.org/sites/d21f1e98-en/1/2/2/index.html?itemId=/content/publication/d21f1e98-en&_csp=fb0ab420bb3f8102213a3f87558dbef1&itemIGO=oecd&itemContentType=book#section-d1e2301

4. Қоғамдық-кеңестердің ақпараттық-әдістемелік интернет-ресурсы // [https://kazkenes.kz/kk/\(4/11/2021ске асырылды, жоба 2019-дан бастау алады\)](https://kazkenes.kz/kk/(4/11/2021ске%20асырылды,%20жоба%2019-дан%20бастау%20алады))

5. Kenes мобильді қосымшасын әзірледі// <https://www.gov.kz/memleket/entities/qogam/press/news/details/289950?lang=kk> (24/11/2021 жарияланған, ҚР АҚДМ баспасөз қызметі)

6. Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 2 маусымдағы № 341 қаулысы// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2000000341>

7. «Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» КЕАҚ Мемлекеттік гранттық қаржыландыру бойынша жобалау кеңсесінің директоры Б. Бисембиевтің ҰЕҰ туралы интервьюінен үзінді

8. Еспенова М.М., «Финансовые механизмы взаимодействия государственных органов и неправительственных организаций» Инструктивное Пособие по предоставлению государственного социального заказа, грантов, премий для неправительственных организаций в сфере здравоохранения, ОФ «Камеда»:учеб.- пособие/ Еспенова М.М., Сейфулина Л.А.// <http://kncdiz.kz/files/00006964.pdf>

9. Голландиялық Partos ассоциациясының The Spindle краудсорсингтік платформасы // <https://thespindle.org/project/the-business-case-of-civic-space/>

10. БҰҰ-ның корупцияға қарсы ресурстық орталығының тапсырысымен Сильвана Фумегга, Фабрицио Скроллини «Exploring the role of digital civil society portals in improving Right to Information regimes»// <https://www.u4.no/publications/exploring-the-role-of-digital-civil-society-portals-in-improving-right-to-information-regimes>

11. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне волонтерлік қызмет, қайырымдылық, Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс және үкіметтік емес ұйымдарға арналған гранттар мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасына салыстырмалы кесте жобасы

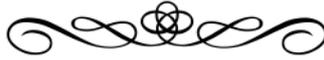
Аннотация

Данная статья направлена на проведение всестороннего анализа состояния гражданского общества в условиях демократии Республики Казахстан. В период становления страны развитие неправительственного сектора сопровождалось количественным ростом неправительственных организаций (НПО). Важным фактором демократизации социума является последовательное развитие и улучшение качественного состояния взаимодействия государственных органов и НПО, ответственных за общественный диалог. Вместе с тем, для развития конструктивного общественного диалога в условиях глобализации требуется постоянное совершенствование механизма взаимодействия государственной власти и НПО. Изучение зарубежного опыта взаимодействия различных государств с гражданским сектором позволяет применять на практике их лучшие стороны.

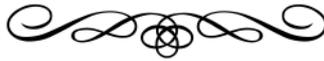
Annotation

This article is aimed at conducting a comprehensive analysis of the state of civil society in the conditions of democracy in the Republic of Kazakhstan. During the formation of the country, the development of the non-governmental sector was accompanied by the quantitative growth of non-governmental organizations (NGOs). An important factor in the democratization of society is the consistent development and improvement of the quality state of interaction between state bodies responsible for public dialogue and NGOs. At the same time, the development of constructive public dialogue in the context of globalization requires constant improvement of the mechanism of interaction between state authorities and NGOs. Studying the foreign experience of interaction of different states with the civil sector makes it possible to use the best of them in practice.

**ЭКОНОМИКАДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ӘДІСТЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАР
ИНФОРМАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ И ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ
INFORMATION METHODS AND TECHNOLOGIES IN ECONOMICS**

ӘОЖ 004.09

Азиева Г.Т., магистр, аға оқытушы
Байдаулетова А.Т., магистр, аға оқытушы
Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЭКОНОМИКАДА ҚОЛДАНУ

Бұл мақалада экономика мен басқару мәселелерін шешуде ақпараттық технологияларды қолдану қарастырылған. Ақпараттық технологияларға байланысты негізгі түсініктер беріледі. Сондай-ақ қазіргі уақытта экономикада ақпараттық технологияларды қолдану қажеттілігін негіздейді.

Ақпараттық және компьютерлік технологиялардың дамуы мен үздіксіз жетілдірілуі нәтижесінде дүниеге келген ақпараттық өркениет құру дәуірі ретінде сипаттауға болады. Қазіргі уақытта ақпараттық технологиялар басқару тиімділігін арттырудың негізгі факторы болып табылады, оған аппараттық құралдардың құнының төмендеуі мен қуатының артуы, мәліметтерді өңдеудің ақпараттық технологияларын енгізу, әртүрлі тиімді бағдарламалық қамтам асыз етуді әзірлеу, сондай-ақ ақпараттық технологиялардың кең таралуы ықпал етуде.

Кілт сөздер: ақпарат, экономика, технология, компьютер, үздіксіз даму, ғылым, интеллектуал

Ключевые слова: информация, экономика, технология, компьютер, непрерывное развитие, наука, интеллектуаль

Keywords: information, economics, technology, computer, continuous development, science, intellectual

Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялар заманауи экономиканың дамуында маңызды рөл атқарады. Қазір виртуалды немесе ақпараттық экономика сияқты ұғымдарды жиі естисіз. Себебі, ақпараттық технологиялар мен экономика бір-бірімен тығыз байланысты екі сала болып табылады, олар бірігіп оң экономикалық және сонымен қатар оң өндірістік нәтиже береді. Ақпараттық технологияны қолданбай, заманауи экономика серпінді және қарқынды дами алмайды, мемлекет артта қалғандар тізімінде болады. Қазір экономикадағы заманауи ақпараттық технологиялар ақпараттық ресурстарды компьютерде тиімді және тиімді өңдеу, оларды ең қысқа мерзімде кез келген қашықтыққа жеткізу мақсатында қолданылады.

Бір қызығы, ақпараттық экономика қазіргі кезеңде төлем құралы қызметін атқаратын ақшаның қызметін өзгертті. Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялардың дамуының арқасында мемлекеттің заманауи экономикалық қызметінің дамуында маңызды рөл атқаратын виртуалды банктік және төлем жүйелері пайда болды.

Сонымен қатар, экономикадағы ақпараттық технология – оң оңтайлы нәтиже алу мақсатында компьютерлер мен басқа да жабдықтарды пайдалана отырып, экономикалық ақпарат бойынша жүзеге асырылатын әрекеттер жиынтығы.

Экономикада ақпараттық технологиялар мәліметтерді тиімді өңдеу, сұрыптау және іріктеу үшін, адам мен компьютерлік техниканың өзара әрекеттесуінің ең тиімді процесін жүзеге асыру үшін, ақпаратқа деген қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін, сондай-ақ операциялық өзара әрекеттесу үшін қажет.

Сонымен қатар, ақпараттық технологиялар экономикалық маңызды шешімдерді қабылдаудың тиімді құралы ретінде қызмет етеді және адам қызметінің кез келген саласында тиімді басқару процесіне қатысады. Ақпараттық технологиялардың заманауи үлгілері оның негізінде дұрыс және теңгерімді басқару шешімін қабылдау үшін экономикалық маңызды нәтижені қате есептеу және болжау үшін қосымша мүмкіндіктер береді. Сондай-ақ, бұл модельдер жүйе көрсеткіштерінің жинақталған экономикалық тиімділігін, тәуекелдерін және икемділігін есептеуге мүмкіндік береді.

Ақпарат ұғымы қазіргі ғылымдағы негізгі ұғымдардың бірі болып табылады. Қазіргі қоғам өмірінде ақпараттың маңызы тез артып, ақпаратпен жұмыс істеу әдістері өзгеріп, жаңа ақпараттық технологиялардың қолданылу аясы кеңейіп келеді. Ақпаратты жинау, тіркеу, беру, сақтау, өңдеу және беру жолдары, әдістері мен құралдары ақпараттық технологияларды анықтайды.

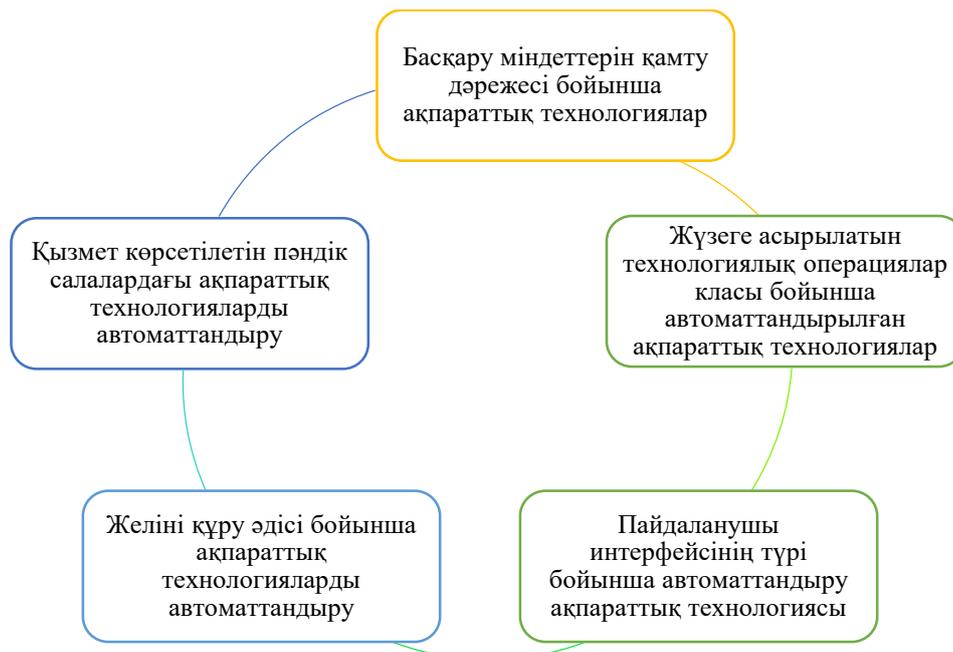
«Ақпараттық технология» (АТ) деп әртүрлі салалардағы ақпараттық қызметті автоматтандырудың нысандары, әдістері мен құралдарының жиынтығы түсініледі. Ғылым ретінде ақпараттық технология әдістемелік және әдістемелік ережелерді, ұйымдастырушылық параметрлерді, аспаптық және техникалық құралдарды пайдалану әдістерін және т.б., ақпараттық өндірісті және осы өндіріске қатысатын адамдардың қызметін реттейтін және қолдайтын барлық нәрсені қамтиды. Жаңа ғылыми білімді нақты ақпараттық технологияға айналдыру – ғылым ретіндегі ақпараттық технологияның негізгі міндеті [1].

Экономикада және менеджментте ақпараттық технологияларды қолдану практикалық қолдану үшін қолайлы, қоғамдық процестерді жүзеге асыру және ұйымдастыру үшін ғылыми білім мен практикалық тәжірибенің шоғырланған көрінісін ресми түрде ұсынуға мүмкіндік береді. Сонымен бірге бұл процестерді жүзеге асыру үшін қажетті еңбек шығындарын, уақытты және басқа да материалдық ресурстарды үнемдеу көзделеді. Сондықтан ақпараттық технологиялар маңызды стратегиялық рөл атқарады, ол үнемі өсіп отырады.

Ақпараттық технология жалпы алғанда бірқатар қасиеттерге ие:

- ресурстардың басқа түрлерін үнемдейтін қоғамның ақпараттық ресурстарын белсендіруге және тиімді пайдалануға мүмкіндік береді;
- әлеуметтік және экономикалық процестердің ең маңызды, интеллектуалдық функцияларын жүзеге асыру;
- ақпараттық қоғамды қалыптастыру және дамыту кезеңінде ақпараттық процестерді оңтайландыруға және көп жағдайда автоматтандыруға мүмкіндік беру ;
- бұқаралық ақпараттың таралуына ықпал ететін адамдардың ақпараттық өзара әрекетін қамтамасыз ету. Ақпараттық технологиялар қоғам мәдениетімен тез игеріледі, көптеген әлеуметтік, тұрмыстық және өндірістік проблемаларды жояды, ішкі және халықаралық экономикалық және мәдени байланыстарды кеңейтеді, жер шарындағы халықтың миграциясына әсер етеді;
- қоғамды интеллектуалдандыру, білім беру жүйесін, мәдениетті және өнердің жаңа (экрандық) түрлерін дамыту, әлемдік мәдениет пен адамзаттың даму тарихы жауһарларын танымал ету процесінде орталық орын алу;
- жаңа білімді алу, жинақтау, тарату процестерінде шешуші рөл атқарады;
- әлеуметтік және саяси шиеленіс, экологиялық апаттар, ірі технологиялық апаттар жоғарылаған аймақтардағы көптеген табиғи жағдайларды болжауға мүмкіндік беретін жаһандық процестерді ақпараттық модельдеу әдістерін енгізуге мүмкіндік береді.
- Ақпараттық технологияның дамуы қазір принципті жаңа деңгейге көтерілді. Ақпаратты өңдеудің техникалық құралдарының қарқынды дамуымен әртүрлі автоматтандырылған ақпараттық технологиялар пайда болды [2].

1-Суретте автоматтандырылған ақпараттық технологиялардың келесі классификациясы кездеседі (1-сурет).

1-сурет. Автоматтандырылған ақпараттық технологияның классификациясы

Ақпараттық технологияларды қамтамасыз етудің техникалық құралдарының кешеніне компьютерлік техника, байланыс құралдары және ұйымдастыру жабдықтары кіреді. Есептеуіш техника құралдары ақпараттық технологияның техникалық құралдарының бүкіл кешенінің негізін құрайды және ең алдымен басқару іс-әрекетінде қолданылатын ақпараттың әртүрлі түрлерін өңдеуге және түрлендіруге арналған.

Ақпараттық технологиялар қазіргі экономикада үлкен рөл атқарады. Бүгінгі күні олар виртуалды немесе ақпараттық экономика сияқты тұжырымдаманы жиі пайдаланады. Бұл ақпараттық технологиялар мен экономиканың бірігіп оң экономикалық нәтиже мен оң өндірістік нәтиже беретін бір-бірімен байланысты екі сала екендігіне байланысты.

Экономикадағы заманауи ақпараттық технологиялар дәлелденген алгоритмдер бойынша ақпараттық ресурстарды тиімді және тиімді компьютерлік өңдеу, экономикалық маңызды ақпараттың үлкен көлемін сақтау және оны ең қысқа мерзімде кез келген қашықтыққа жіберу үшін қолданылады. Соңғы ақпараттық технологияларсыз экономика бұдан былай қалыпты дами алмайды [3].

Экономикада ақпараттық технологиялар деректерді тиімді өңдеу, сұрыптау және іріктеу үшін, адам мен компьютердің өзара әрекеттесу процесін жүзеге асыру үшін, ақпараттық қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін, жедел коммуникациялар үшін және т.б. үшін қажет. Ақпараттық технологиялар экономикалық маңызды шешімдерді қабылдауға көмектеседі және бизнесті тиімді басқару процесіне тікелей қатысады. Қазіргі ақпараттық технология үлгілері экономикалық маңызды нәтижені есептеуге және болжауға және оның негізінде дұрыс басқарушылық шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Бұл модельдер жүйе көрсеткіштерінің жинақталған экономикалық тиімділігін, тәуекелдерін және икемділігін есептеуге мүмкіндік береді. Жаңа ақпараттық технологиялар – ақпаратты компьютерлік өңдеу.

Процестерді талдауға арналған компьютерлік технологиялар мен оларды модельдеу технологиялары қолданылатын экономикалық қызмет саласын елестету қиын. Компьютерлік модельдеу зерттеудің барлық дерлік салаларына кеңінен еніп кетті. Көптеген басқа процестерден айырмашылығы, белгілі себептермен толық ауқымды экспериментте экономикалық процестерді зерттеу мүмкін емес. Сондықтан кез келген дерлік экономикалық процесті зерттеудің ең қолайлы және тиімді әдісі компьютерлік модельдеу болып табылады.

Экономикалық процестердің компьютерлік модельдері үшін бастапқы мәліметтер олардың түріне қарай аналитикалық, кестелік, графикалық және т.б.

электрондық деректерді өңдеу басқару функцияларын автоматтандыру шешімдерді қолдау электрондық кеңсе эксперттік қолдау мәтіндік редактор жүйелері электрондық кесте жүйелері деректер қорын басқару жүйелері графикалық объектілері бар жүйелер мультимедиялық жүйелер гипермәтіндік жүйелер пакеттік (орталықтандырылған өңдеу) интерактивті желі (көп қолданушы) жергілікті көп деңгейлі таратылған банктік есеп технологиялары қызмет салық қызметін сақтандыру қызметі және т.б.

Компьютерлік модельді құру әдісі осы мақсатта қолданылатын бағдарламалық құралмен анықталады. Электрондық кестелік процессор – бұл басқа сипаттағы есептеулерді орындауға мүмкіндік беретін және алгоритмдеу және бағдарламалау саласындағы білімді қажет етпейтін визуалды орта.

Жұмыс парағы үшін кітапхана функцияларының үлкен жиынтығы қажетті үлгіні дайындау процесін автоматтандыруға мүмкіндік береді. Электрондық кестеде белгілі бір мәселені шешу кезінде деректерді ұйымдастырудың және өңдеу әдістерінің әртүрлі формаларында жүзеге асырылатын, сенімді нәтижелерді қамтамасыз ететін әртүрлі модельдерді қолдануға болады. Электрондық кестелік процессордың мүмкіндіктері оған енгізілген, статистикалық талдау және оңтайландыру үшін әртүрлі бағдарламалық пакеттерді қамтитын қосымшалардың арқасында айтарлықтай кеңейді [4].

Ақпараттық технологиялардың, заманауи компьютерлік техниканың және оның математикалық бағдарламалық қамтамасыз етуінің үлкен мүмкіндіктері кеңінен қолданылмайды.

Ақпараттық-компьютерлік технологияларды іс жүзінде қолдану экономистер, қаржыгерлер, кәсіпорындар мен ұйымдардың басшылары компьютерді пайдалана отырып, шешім қабылдау үшін қажетті талдау жүргізе алатын деңгейге әлі жеткен жоқ; ақпараттың үлкен көлемін өңдеу; күрделі аналитикалық есептеулерді жүргізу; сыртқы және ішкі факторлардың әсерін ескере отырып, өз кәсіпорыныңыздың қызметіне еліктеңіз; жанжалды жағдайларды шешу мүмкіндіктерін талдау.

Ақпараттық-компьютерлік технологиялар мен соңғы ұрпақтың компьютерлік технологиясы бұрын тек теориялық немесе қарапайым мысалдармен сипатталған көптеген әдістерді тәжірибеде қолдануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ақпаратты компьютерлік өңдеуге, жинақтауға және сақтауға арналған ақпараттық жүйелердің дамуы жаңа, өте кең ақпараттық базаны жасайды, ол экономикада іздеудің және шешім қабылдаудың жаңа, бұрын белгісіз әдістерін құруға серпін болуы мүмкін.

Әдебиеттер

1. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. — М.: Книжный мир, 2018. — 895 с.;
2. Информационные технологии (для экономиста): уч. пособие / под общей ред. А.К. Волкова, Гаврилов Л.П. Информационные технологии в коммерции: учеб. пособие / Л.П. Гаврилов. - м.: инфра-м, 2021;
3. <http://www.imis.ru>-Институт информационных систем управления;
4. Мельников П.П. Экономикадағы компьютерлік технологиялар: Прок. жәрдемақы. – М.: КНОРУС, 2020. – 212 б.
5. Гринберг А.С., Шестаков В.М. Экономикалық басқару процестерін модельдеудің ақпараттық технологиялары: Прок. университеттерге жәрдемақы. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2017. – 399 б.

Аннотация

В данной статье речь идет об использовании информационных технологий в решении экономических и управленческих задач. Даны основные понятия, связанные с информационными технологиями. Также обосновывается необходимость использования информационных технологий в экономике на данный момент. Его можно охарактеризовать как эпоху создания информационной цивилизации, рожденной в результате развития и постоянного совершенствования информационно-компьютерных технологий.

В настоящее время информационные технологии являются основным фактором повышения эффективности управления, на что влияет снижение стоимости и увеличение мощности технических средств, внедрение информационных технологий обработки данных, разработка различного эффективного программного обеспечения, а также как широкое распространение информационных технологий.

Annotation

This article is about the use of information technologies in solving economic and managerial problems. Knowledge of basic concepts related to information technologies. The need to use information technologies in the economy at the moment is also substantiated. It can be characterized as the era of the creation of information civilization, born as a result of the development and constant improvement of information and computer technologies.

Currently, information technologies are the main factor in increasing the efficiency of management, which is influenced by the decrease in the cost and increase in the capacity of technical means, the introduction of information technologies for data processing, the development of various effective software, as well as the wide spread of information technologies.

ӘОЖ 004.4

Акмолдина А.И., магистр, аға оқытушы,
Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

ЖҮЙЕЛІК БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛДЕРІНЕ ШОЛУ

Берілген мақалада программалаудың жүйелік тілі ассемблер туралы айтылған. Төменгі деңгей программалау тілі Ассемблерді оқыту Borland фирмасының Turbo Assembler (TASM) транслятор пакеті арқылы жүргізіледі. Ассемблер тілін меңгеру кәсіби программистерді дайындау бағыты болып келеді.

Кілт сөздер: бағдарламалау, транслятор, деректермен алмасу, қисын команда, сегменттік регистр.

Ключевые слова: программирование, стример, обмен данными, логическая команда, сегментный регистр.

Keywords: programming, streamer, data exchange, logical command, segment register.

Жүйелік бағдарламалау тілдеріне Ассемблер тілі жатады. Өз атауын Ассемблер жүйелі программаның атынан алды. Бұл программа ағымды программаларды машина командаларының кодтарына айналдырады.

Ассемблер тілінде деректермен алмасу командаларына келесі командалар жатады:

mov <орнату операнды >, <операнд-түптек>

xchg <операнд1>,<операнд2>

mov – мәліметтерді жіберудің негізгі командасы. Ол жіберудің түрлі әдістерін қолданады.

Бұл команданы қолданудың ерекшеліктерін қарастырайық:

Mov командасы арқылы жадының бір аймағынан екінші аймаққа көшу мүмкін емес;

Тікелей жадыдан сегменттік регистрге жүктеу мүмкін емес;

Бір сегменттік регистрден екінші сегменттік регистрге мәліметті жіберу мүмкін емес;

Екі бағытты мәліметтерді жіберу үшін xchg командасы қолданылады. Мысал.

xchg ax,bx

xchg ax,word ptr [si]

Орталық процессорда келесі командалардың жинағы бар.

Мәліметтерді жіберу: MOV, PUSH, OUT IN.....

Арифметикалық амалдар: ADD, ADC, INC

Қисын амалдар: NOT, SHL/SAL, SHR

Мәліметтердің блоктарын өңдеу: REP, MOVS, CMPS

Басқаруды беру командалары: CALL, JMP, RET

Шартты өту командалары: JA, JAE, JS
Үзілімдердің командалары: INT, INTO, IRET
Процессордың қалып-күйін басқару: CLC, CMC, STC

Төменгі деңгей болып BIOS табылады. Оның көмегімен және порттар арқылы құрылғылар басқарылады.

Порт нөмірлері туралы мәлімет, олардың разрядтылығы, ақпаратты басқару форматтары құрылғының сипаттамасында беріледі. Ол үшін микропроцессор командалар жүйесінен екі команда ғана қолданылады:

in аккумулятор, порт_нөмірі — порт_нөмірі нөмірімен порттан аккумуляторға енгізу;
out порт, аккумулятор — порт_нөмірі нөмірімен портқа аккумулятордың мазмұнын шығару [1].

Ассемблерде програманы құрастырғанда жадыда орналасқан операндар адрестерімен жұмыс жүргізіледі. Бұл амалдарды қолдайтын келесі командалар:

lea бекіту, түптек — ықтималды адресі жүктеу;
lds бекіту, түптек — ds мәліметтер сегмент регистріне нұсқағышты жүктеу;
les бекіту, түптек — es қосымша мәліметтер сегмент регистріне нұсқағышты жүктеу;
lgs бекіту, түптек — gs қосымша мәліметтер сегмент регистріне нұсқағышты жүктеу;
lts бекіту, түптек — fs қосымша мәліметтер сегмент регистріне нұсқағышты жүктеу;
lss бекіту, түптек — ss стек сегмент регистріне нұсқағышты жүктеу;.

Lea командасы mov командасына ұқсас, өйткені екеуі де жіберу амалын орындайды. Бірақ, lea командасы мәліметтерді емес, ал олардың ықтималды адрестерін жібереді.

Мысал: Жолдарды көшіру.

```
masm
model small
.data
str_1 db 'Ассемблер — базовый язык компьютера'
str_2 db 50 dup(' ')
full_pnt dd str_1
.code
start:
lea si,str_1
lea di,str_2
les bx,full_pnt
ml:
mov al,[si]
mov [di],al
inc si
inc di
end start
```

Бұл топ стекпен ықтималды және жеңіл жұмыс істеу үшін бағытталған арнайы командалардан тұрады. Стек дегеніміз программаның мәліметтерін уақытша сақтайтын жады аймағы. Егер программист өзінің программасында стек сегментін жазуды ұмытса, онда link компоновщикі сәйкесінше хабарлама жібереді. Стекпен жұмыс істеу үшін үш регистр қолданылады:

ss - стек сегменттік регистрі;
sp/esp - стекке нұсқағыш регистрі;
bp/ebp - стек кадр базасына нұсқағыш регистрі.
Стек өлшемі микропроцессор жұмыс режиміне байланысты және 64 Кбайтпен шектеледі.

Int 21h, 01h функциясы. Символды енгізу (экранға шығарып).

шақыру кезінде: AH=01h
қайтару кезінде: AL=енгізілген мәліметтердің байты.

Int 21h, 02h функциясы. Символды шығару.

шақыру кезінде: AH=02h
AL= мәліметтердің байты.

Int 21h, 06h функциясы. Тікелей енгізу - шығару.

шақыру кезінде: AH=06h

DL=символдың коды (00h-FEh) (енгізу кезінде)

DL = FFh (енгізу кезінде)

қайтару кезінде: AL = символдың коды (енгізу кезінде); егер символ жоқ болса, онда ZF = 1.

Int 21h, 08h функциясы. Символды енгізу (экранға шығармай).

шақыру кезінде: AH = 08h

қайтару кезінде: AL = енгізілген мәліметтердің байты.

Int 21h, 09h функциясы. Жолды шығару.

шақыру кезінде: AH=09h

DS:DX = буфердің адресі.

Int 21h, 0Ah функциясы. Клавиатурадан буферленген енгізу.

шақыру кезінде: AH=0Ah

DS:DX = буфердің адресі

қайтару кезінде: мәліметтер буферге енгізілген. Буфердің форматы: байт 0 – жолдың болатын ұзындығы

байт 1 – енгізілген жолдың нақты ұзындығы

байт 2 және одан кейін – 0Dh аяқталатын жол.

Int 21h, 0Ch функциясы. Енгізу буферін тазарту және енгізу.

шақыру кезінде: AH=0Ch

AL = енгізуге қажет функцияның нөмері (01, 07, 08, 0Ah)

DS:DX = буфердің адресі (егер AH = 0Ah)

қайтару кезінде: енгізілген мәліметтердің байты (егер AH = 0Ah, онда мәліметтер буферде орналасады).

Уақыттың әр мезгілінде тек ss регистр адресі бар стекке қатынауға болады. Бұл стек ағымды деп аталады. Енді стекпен жұмыс істеудің келесі ерекшеліктерді қарастырайық:

– LIFO (Last In First Out — "соңғы келді, біріңші кетті") принципіне байланысты стекте жазу және оқу жүзеге асырылады;

– Стекке мәліметтер кіші адресстердің жағына қарай жазылады;

– esp/sp және ebp/br регистрлерін қолданғанда ассемблер автоматты түрде оның мәндерін ss сегменттік регистріне қарай ығыстырады.

Стекпен жұмыс істеу үшін ss, esp/sp және ebp/br регистрлері қолданылады. Әр регистрде өзінің функционалды тапсырмасы бар. esp/sp регистрі әрқашан стек биіктігіне көрсетеді [2].

Стекпен жұмыс істеуді арнайы оқу және жазу командалары ұйымдастырады.

push түптек – түптек мәнін стек биіктігіне жазады. Жұмыстың алгоритмі келесі түрде болады:

(sp) = (sp) - 2; sp мәні 2-ге кішірейді;

түптектен алынған мәндер ss:sp көрсететін адрессте жазылады.

pop тапсырмасы — стек биіктігінен алынған мәндер операнд көрсеткен орынға жазылады. pop командасының жұмыс алгоритмі push командасының алгоритміне керісінше:

стек биіктігінің мазмұны операнд көрсеткен орынға жазады;

(sp) = (sp) + 2; sp мәні көбейеді.

Қортындылай келе келесі амалдарды белгілейік: ішкі программаларды шақыру; регистр мәндерін уақытша сақтау; жергілікті айнымалыларды анықтау.

Әдебиеттер

1. В. Пирогов. Ассемблер для Windows (+ CD-ROM) / Владислав Пирогов. - М.: БХВ-Петербург, 2012. – 896 бет.

2. К. Г. Финогенов. «Самоучитель по системным функциям MS-DOS».- М.: «Радио и связь», 1995.382 бет.

Аннотация

В этой статье рассматривается язык системного программирования ассемблер. Обучение низкоуровневому языку программирования Assembler обеспечивается пакетом транслятора Borland Turbo Assembler (TASM). Освоение языка ассемблера - это направление подготовки профессиональных программистов.

Annotation

This article discusses the assembly language system programming. The low-level programming language Assembler is taught by the Borland Turbo Assembler (TASM) translator package. Mastering the assembly language is the direction of training professional programmers.

УДК 623.74

Акпаров Ж.А., старший преподаватель
Касенова Л.Г., к.п.н., доцент
Esil University, г. Нур-Султан

ПРИМЕНЕНИЕ БПЛА И РОБОТОВ ДЛЯ ЗАЩИТЫ И БЕЗОПАСНОСТИ РУБЕЖА СТРАНЫ

Применение беспилотных летательных аппаратов и роботов. Современное требование к обороне рубежа страны. Опыты применения БПЛА в современных военных конфликтах. Сборка и выпуск БПЛА в Казахстане. Описание современных БПЛА.

Ключевые слова: БПЛА, Bayraktar TB2, Switchblade 300, Switchblade 600, Quantix Recon, MQ-9 Reaper, Punisher, AeroVironment, дроны.

Кілт сөздер: ҰҰА, Bayraktar TB2, Switchblade 300, Switchblade 600, Quantix Recon, MQ-9 Reaper, Punisher, AeroVironment, дрондар.

Keywords: UAVs, Bayraktar TB2, Switchblade 300, Switchblade 600, Quantix Recon, MQ-9 Reaper, Punisher, AeroVironment, Drones.

В современное время для защиты границ страны от внешних угроз применение БПЛА и роботов более эффективнее чем классические средства обороны. Применение БПЛА и роботов позволяет экономить людские ресурсы и обеспечивает безопасность военных.

Применение классических средств обороны танков, самолетов БМП, БТР и других средств техники не выгодно. Это показало конфликты в Нагорном Карабахе и война в Украине. В этих конфликтах показано, что использование БПЛА и роботов в театре боевых действий уменьшает людских потерь и демореализовать воинов противника.

В современных танках, БМП, БТР боекомплект находится внутри башни техники, при попадании снарядов или бомб в технику детонируют и практически весь военный расчет погибает. Применение БПЛА и роботов в обороне и атаке противника позволяет защитить боевой расчет, оператор может находиться в защищённом удаленном расстоянии.

В этих конфликтах широко применялись и применяются турецкие БПЛА Bayraktar TB2, которые имеют следующие технические характеристики;

- Радиус действия 150 км.
- Крейсерская скорость 130 км.
- Рабочая высота 2250 футов .
- Потолок 25000 футов
- Продолжительность полета 24 часа
- Размах крыльев 12 м.
- Длина 6,5 м
- Взлет/посадка автопилот
- Максимальный взлетный вес 650 кг.
- Грузоподъемность 155 кг.
- Тип топлива Mogas Avgas.

Bayraktar TB2 - безусловно, самый известный беспилотник, стоящий на вооружении Украины. В конце прошлого года в стране было 12 этих турецких БПЛА, уже после российского начала спецоперации была получена новая партия, объем которой не разглашался.

Bayraktar TB2 имеет две главные функции: ударную и разведывательную. ВСУ неоднократно обнаруживали эффектные видео ударов с этих БПЛА по колоннам российской техники, особенно в первые дни и недели войны.

Беспилотник доказал свою эффективность в уничтожении любых видов техники, в том числе зенитно-ракетных комплексов, реактивных систем залпового огня и т.д.

Но по экспертным оценкам, пока что Bayraktar TB2 чаще используется для воздушной разведки и корректировки артиллерийского огня благодаря наличию мощной камеры.

Максимальная скорость беспилотника – 222 км/час, он может взлетать выше восьми километров и находиться в автономном режиме более суток. Комплекуются БПЛА турецкими управляемыми авиабомбами с лазерным наведением, до четырех штук на одном аппарате.

Switchblade

Этот американский беспилотник имеет совершенно другой принцип работы и задачи, чем Bayraktar TB2. Switchblade называют "барражирующим боеприпасом" или одноразовым "дроном-камикадзе". Его задача – уничтожение живой силы или техники противника, в том числе бронированной.

Украина уже получила около 700 таких беспилотников в двух модификациях: Switchblade 300 и Switchblade 600. Первый более легкий и компактный, в сложенном виде весит менее трех килограммов.

После запуска может находиться в воздухе до 10 минут и атаковать цели на расстоянии до 10 километров, развивая в момент атаки скорость в 160 км/час. Возможен как удар по заранее определенным координатам, так и корректировка через GPS и встроенную камеру.

Беспилотник Switchblade 600 весит уже 23 кг (общий вес комплекса – 55 кг), но значительно превосходит легкую модификацию по всем параметрам: по ударной силе, времени нахождения в воздухе и дальности атаки (40 минут и 40 км), скорости атаки – 185 км/час.

Обе модели используют электродвигатели, что делает их почти бесшумными и трудно обнаруживаемыми. Как сообщили на днях в компании-производителе AeroVironment, сейчас ведутся переговоры о дальнейших прямых поставках Switchblade в Украине.

Quantix Recon - это еще один продукт от производителя Switchblade – компании AeroVironment. 19 апреля там заявили, что передадут Украине более сотни дронов Quantix Recon. Задача этих БПЛА – разведка.

Они могут находиться в воздухе до 45 минут, летать на расстояние до сорока километров (но радиосвязь с Quantix Recon поддерживается только на расстоянии 2 км). Беспилотники могут подниматься на высоту более 2 километров и подробно исследовать участок в 3,2 квадратных километра.

Это еще один продукт от производителя Switchblade – компании AeroVironment. Они могут находиться в воздухе до 45 минут, летать на расстоянии до сорока километров (но радиосвязь с Quantix Recon поддерживается только на расстоянии 2 км). Беспилотники могут подниматься на высоту более 2 километров и подробно исследовать участок в 3,2 квадратных километра.

Задачи MQ-9 Reaper совпадают с задачами Bayraktar TB2 – разведка и нанесение ударов по наземным целям – но американский БПЛА намного мощнее турецкого (к тому же, может поражать даже воздушные цели, например, другие беспилотники).

Так, размах его крыльев – 20 метров, максимальный вес вместе с вооружением – около пяти тонн. Он может подниматься на высоту до 15 километров, дальность полета – до 1850 км.

MQ-9 Reaper оснащается высокоточными бомбами и ракетами, в частности известными Hellfire. Беспилотник активно используется американскими воздушными силами, в частности, в начале 2020 года MQ-9 Reaper ликвидировал высокопоставленного иранского генерала Касема Сулеймани.

В вопросе беспилотников Украина не полагается на импорт целиком и полностью. Так, во время войны активно применяются и БПЛА отечественного производства, в частности, дроны-разведчики "Фурия" и "Лелека-100".

Ударно-разведывательный комплекс Punisher в середине апреля прошел полевые испытания, скоро первые образцы поступят на вооружение Сил специальных операций ВСУ. Но пока и Punisher, и другие украинские ударные беспилотники, еще находящиеся в разработке, все же уступают передовым западным аналогам.

Война дронов в Карабахе: как беспилотники изменили конфликт между Азербайджаном и Арменией.

Видеозаписи ударов азербайджанских беспилотников по армянским целям в Нагорном Карабахе стали одним из визуальных символов нового обострения конфликта, который длится с прошлого века.

Министерство обороны Азербайджана распространяет кадры, которые снимают дроны-разведчики, обеспечивающие целеуказание, видео с камер ударных беспилотников либо записи, которые передали "дроны-камикадзе" - так иногда называют барражирующие боеприпасы. Это тоже ударные беспилотники, только они уничтожают цели, не стреляя по ним, а падая сверху и взрываясь.

Разработкой и выпуском БПЛА занимается у нас в Казахстане, лидирующая казахстанская компания, специализирующаяся на оказании услуг по воздушному мониторингу и аэрофотосъемке с использованием беспилотных летательных аппаратов (БПЛА) в Республике Казахстан с 2016 года. Также Казахстан и Турция договорилось о выпуске БПЛА в этом году. Этому проекту думаем надо приложить максимальное усилия и средства и причем незамедлительно т.к. никакое государство в современное время не гарантировано от нападения террористов.

Необходимо сейчас готовить операторов, конструкторов, специалистов по сборке БПЛА.

Литература

1. Nas, M. The Changing Face of the Interface: An Overview of UAS Control Issues & Controller Certification. / Unmanned Aircraft Technology. Applications Research (UATAR) Working Group 27: Murdoch University. – 2008.

2. Токарев Ю.П. Методы управления беспилотными летательными аппаратами в общем воздушном пространстве с использованием полётной информации при автоматическом зависимом наблюдении: дис. ... к.т.н. – СПб: СанктПетербургский государственный университет гражданской авиации, 2012.

3. Исследования в обеспечение создания унифицированного комплекса группового управления робототехническими комплексами воздушного, наземного (надводного) базирования тактического и оперативно-тактического назначения: Отчёт о НИР / СПбФ АО «Концерн «Вега»; рук. Злотников К.А.; исполн.: Злотников К.А. [и др.]. – СПб., 2015.

Аннотация

Роботтар мен ұшқышсыз ұшу аппараттарының қолданылуы. Әлемдік рубез қорғанысына заманауи талаптар. Заманауи әскери қажығысында ҰҰА қолданысын тәжірибелеу. Қазақстанда ҰҰА жинау және шығару. Заманауи ҰҰА сипаттамасы.

Annotation

The use of unmanned aerial vehicles and robots. The modern requirement for the defense of the country's border. Experiences of the use of UAVs in modern military conflicts. Assembly and production of UAVs in Kazakhstan. Description of modern UAVs.

COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫ КЕЗІНДЕ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУҒА КӨЗҚАРАСЫ: АКТ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ САУАЛНАМА НӘТИЖЕЛЕРІН ТАЛДАУ

COVID-19 пандемиясы елімізде індетті жұқтырған адамдар анықтала бастаған сәттен-ақ бастау алды. Жаппай карантин шараларының енгізілуі білім саласын түбегейлі өзгертті, яғни барлық деңгейдегі білім беру жүйелерін интернет желісін камтамасыз ететін мүмкіндіктерді қолданысқа енгізе отырып, қысқа мерзімді қашықтықтан оқыту жүйесіне көшуге мәжбүр етті.

Бұл мақалада Covid-19 пандемиясы жағдайындағы жалпы білім беретін мектептердегі оқыту жағдайларына, қашықтықтан оқыту жүйесі әдістемесіне теориялық талдаулар жасалып, мектеп оқытушыларының қажеттіліктері негізделіп және оқытудың ерекшеліктері қарастырылды.

Кілт сөздер: қашықтықтан оқыту, COVID-19 пандемиясы, қолжетімді орта, ақпараттық-коммуникативті технологиялар, сауалнама, электронды оқыту, орта білім беру, мектеп

Ключевые слова: дистанционное обучение, пандемия COVID-19, доступная среда, информационно-коммуникационные технологии, опрос, электронное обучение, среднее образование, школа

Keywords: distance learning, COVID-19 pandemic, accessible environment, information and communication technologies, questionnaire, e-learning, secondary education, school

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің «Пандемия кезеңінде білім беру ұйымдарында, COVID-19 коронавирустық инфекцияның таралуына жол бермеу жөніндегі шараларды күшейту туралы» 2020 жылғы №123 санды бұйрығына сай қашықтықтан оқыту технологиясын қолдана отырып білім берудің мақсаты: сапалы білім беру қызметін алуда азаматтардың мүмкіндіктерін кеңейту, олардың білім қажеттіліктерін тұрғылықты жеріне, әлеуметтік жағдайына, жасына, денсаулығына және өмірдің тағы басқа себептеріне қарамастан қамтамасыз ету болып табылады. [1]

Мемлекетіміздің саясаты барлық азаматтардың әлеуметтік, экономикалық, мәдени мәртебесіне қарамастан тең дәрежеде сапалы білім алу құқықтарын қамтамасыз етуге бағытталған.

Қазіргі білім беру жүйесі ақпараттық технологиялар мен компьютерлік коммуникацияларды белсенді қолдануда. Әсіресе қашықтан оқыту жүйесі жедел қарқынмен дамуда, бұған бірнеше факторлар, ең бастысы – білім беру мекемелерінің қуатты компьютер техникасымен қамтылуы, оқу пәндерінің барлық бағыттары бойынша электрондық оқулықтар, бейне сабақтардың әзірленуі және интернеттің дамуы мысал бола алады.

Қашықтықтан оқытудың артықшылықтары мен қатар кемшіліктері де болғанын жасыра алмаймыз. Мысалы, барлығында дерлік интернет желісіне қосылу мүмкіндігінің болмауы, гаджеттердің жеткіліксіздігі, онлайн оқытуда білім сапасының төмендеуі, компьютерлік сауаттылықтың жеткіліксіздігі т.б. Ал артықшылықтарына келетін болсақ, әлемдік ақпаратпен байланысы, жаңа оқыту платформаларын меңгеру, компьютерлік сауаттығын шынғау, мобильділікті дамыту т.б.

Еліміздегі, қысқа мерзімді қашықтықтан оқыту жүйесіне көшу жағдайында және жалпы білім беру мекемелеріндегі білім беру жүйесіндегі туындаған мәселелерге шолу, талдаулар жүргізу мақсаты қойылған болатын.

Бұл мақсатқа жету үшін мынадай міндеттер қойылды:

1) Еліміздегі COVID-19 пандемиясы кезінде инклюзивті топтарда қашықтықтан оқытуды қолданудың жағдайларын анықтау және тәжірибесіне талдау жасау;

2) Қашықтан оқытудың бағдарламалық негіздерін анықтау.

Қашықтан оқыту жүйесінің заманауи форматы, оқытушы мен оқушылар арасында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы оқу үдерісін жүргізу мен

ұйымдастырудың заманауи тәсілдеріне, оларды талдау және пайдалану бойынша дәстүрлі жұмысына үлкен өзгерістер енгізілуде.

Шет елдердің тәжірибесі көрсеткендей, қашықтықтан оқытуды қоса алғанда, білім беру мекемелерінде мобильді технологияларды пайдалану айтарлықтай үлес қосты. Google Classroom, Edmodo және Schoology қызметтерін, сондай-ақ WhatsApp сияқты жедел хабар алмасу бағдарламаларын, Facebook және Instagram сияқты әлеуметтік медианы, интернет желісін, қосылу мүмкіндігін, әмбебаптығын және оқытудың әртүрлі түрлерін жеңілдету мүмкіндігін пайдаланатын мультимедиялық құралдарды пайдалану ескі білім беру әдістерін зерттеуді айналып өтуі мүмкін екенін анықтады. Іске асыру деңгейінде онлайн оқыту кез-келген уақытта және кез-келген жерден ақпаратқа қол жеткізе алатын смартфондар немесе Android телефондары, Ноутбуктер, компьютерлер, планшеттер және iPhone сияқты мобильді құрылғыларды қолдануды да талап етті. [2]

Осы озық технологиялардың арқасында білім алушылар бір-бірінен физикалық жағынан ерекшеленетін немесе тіпті қашықтықта орналасқан оқу құралдарымен (мәліметтер базасы, нұсқаушылар, кітапханалар) тікелей немесе жанама түрде сөйлесе алады, өзара әрекеттесе алады және ынтымақтаса алады.

ҚР Білім және ғылым министрінің айтуынша, қазақстандық мектептер үшін қалыптасқан жағдай мүлдем жаңа және күтпеген жағдай болды. Көктемгі демалыстың ұзақтығын бір аптаға ұлғайтуға және осы уақытты карантиннің ерекше жағдайларында оқу процесін ұйымдастыруға шұғыл дайындыққа пайдалануға тура келді. Оқытудың жаңа форматына дайындық барысында негізгі мәселелер анықталды. Осы мәселелерді шешу үшін материалдарды, бағдарламаларды дайындауға, бейне сабақтар түсіруге, оқытудың, бағалау мен нұсқаулықтың жаңа ережелерін әзірлеуге, мұғалімдерге арналған оқыту курстарын өткізуге, қашықтықтан оқытуға арналған арнайы интернет-платформалардың жұмысын ашуға және ата-аналар қауымдастығымен түсіндіру жұмыстарын жүргізуге тура келді.

Туындаған мәселелер мен мүмкіндіктерді ескере отырып, халықаралық тәжірибені, ЮНЕСКО мен Дүниежүзілік Банктің ұсынымдарын зерделегеннен кейін бірден бірнеше қашықтықтан оқыту технологияларын пайдалану туралы шешім қабылданды. [3]

Білім алушылардың басым көпшілігі, атап айтқанда 2,4 млн адам интернет арқылы оқыды. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар оқитын кейбір мектептерде педагогтар сабақты шетелдік стримингтік жүйелер арқылы өткізеді. Мысалы, Microsoft Teams, Meet by Google Hangouts және «Daryn.Online», «Күнделік» және «BilimLand» т.б.

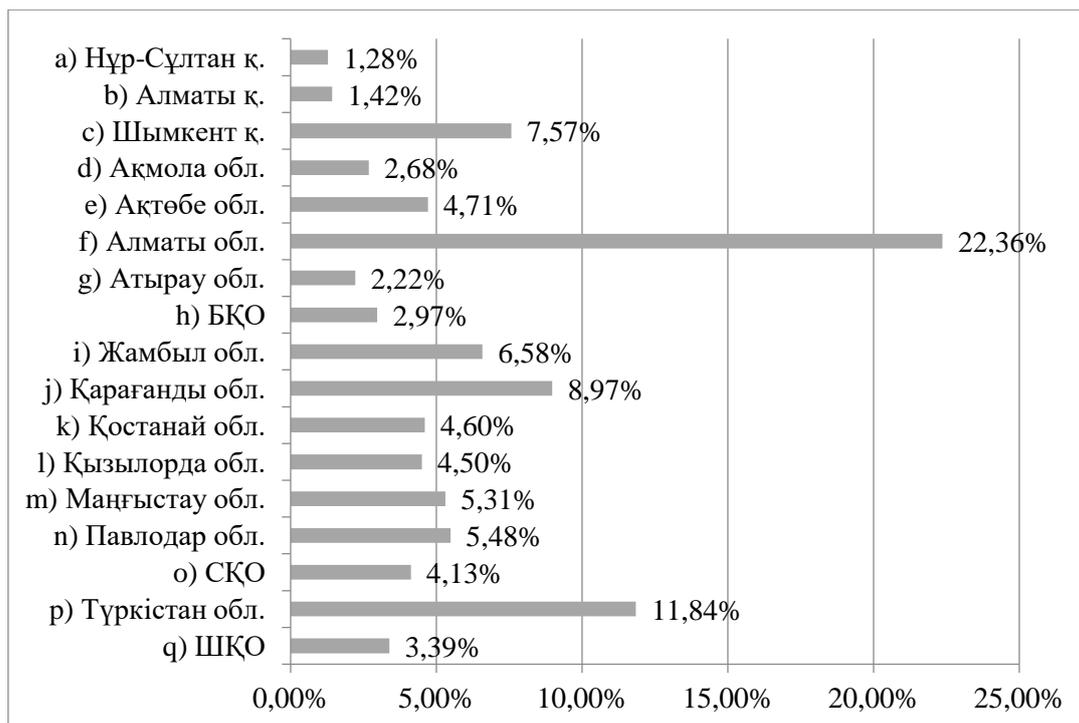
Putri et.al. [4] мәліметтері бойынша Covid-19-ның бастауыш мектептердегі онлайн оқыту процесіне әсері оқушылардың өздеріне, ата-аналар мен мұғалімдерге әсер етті. Оқушылардың басым көпшілігі - бұл қашықтықтан оқыту әдісімен таныс емес, өйткені бұрын оқыту жеке қарым-қатынас режимінде (дәстүрлі форматта) өткізілген. Оқушылар мектепте болуға, сөйлесуге, ойнауға, достарымен әзілдесуге және мұғалімдерімен бетпе-бет кездесуге дағдыланған. Ата-аналар үшін қашықтықтан оқыту қосымша шығындарды талап етті, мысалы, сатып алу интернет тарифтері және қосылу. Оқытушылар, әсіресе аға оқытушылар, онлайн-технологияны немесе әлеуметтік медианы оқыту құралы ретінде қолдануға бейім емес болатын.

Деректерді жинау мақсатында COVID-19 пандемиясы кезінде мектептерде онлайн оқытуға байланысты Google Form қосымшасын қолдана отырып, ақпарат алу үшін сауалнама арқылы жүргізілді. Бұл зерттеудің іріктемесі Қазақстан бойынша 14715 бастауыш сынып мұғалімдерінен және 34939 орта және жоғары буын мұғалімдерінен тұрды.

Сауалнама нәтижелері туралы мәліметтер сипаттамалық және сапалық талдау әдістерін қолдана отырып талданды: шығу тегі, жасы, білімі, жұмыс өтілі, қала, ауыл бойынша. Сұрақтар онлайн оқытуды енгізу, қолданылатын платформа, кездесетін кедергілер және осы кедергілерді шешу туралы болды.

Сондай-ақ, қолданылған онлайн оқыту платформалары, онлайн оқыту кестелері, оқыту кезіндегі кедергілер, мәселелерді шешудің балама тәсілдері және нысандар мен инфрақұрылымды қолдау сипатталған.

Зерттеу 2019 жылғы 19 шілдеден бастап 2020 жылғы 24 шілдеге дейін Қазақстанның 14 облысы мен Республикалық маңызы бар 3 қаласына шашыраңқы орналасқан мектептердің 49654 оқытушыларымен сипаттамаларымен іріктеліп жүргізілді.

1-сурет. Аймақтар бойынша респонденттердің (мұғалімдердің) жалпы саны

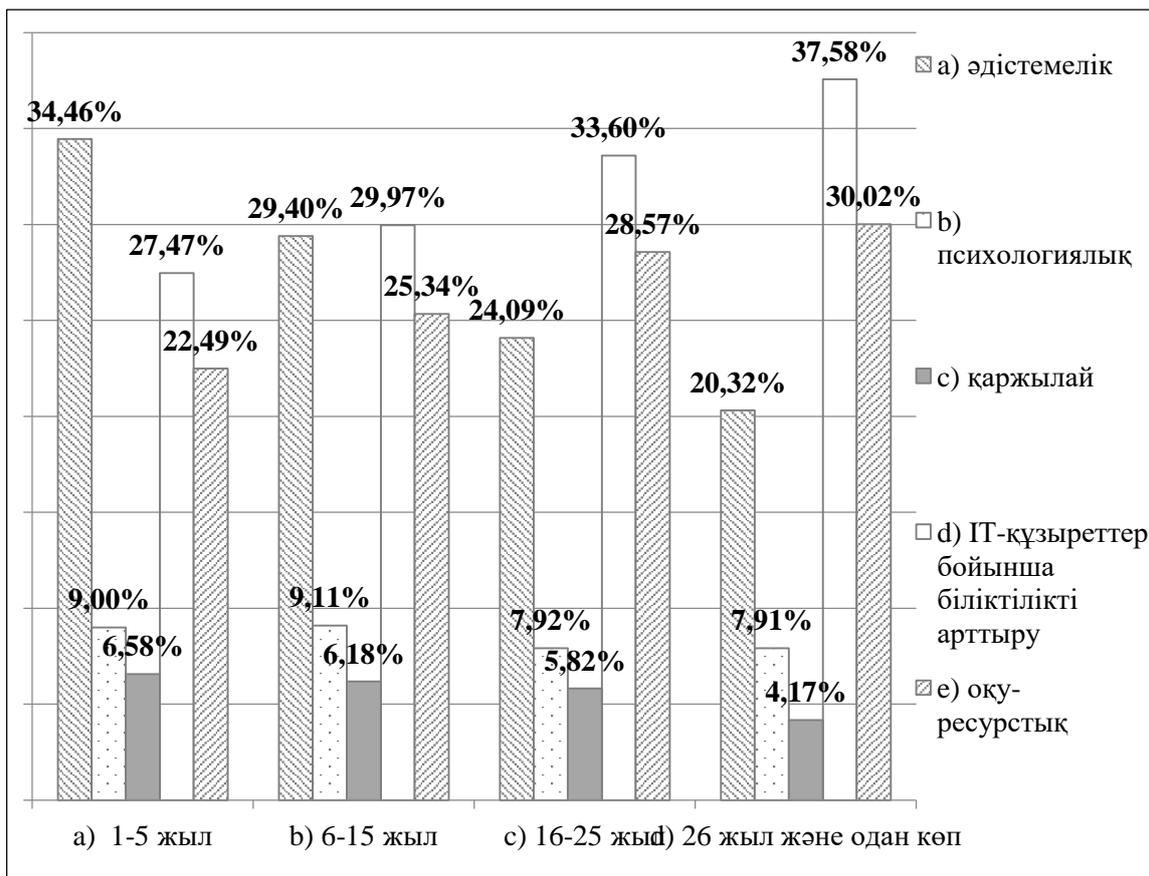
1-сурет Алматы облысының педагогтарының сауалнамаға басқа өңірлерге қарағанда белсенді қатысқанын көрсетеді.

Сауалнама барысында алынған деректерді талдай отырып, сауалнамаға қатысушылар (оқушылар, мұғалімдер және ата-аналар) тап болған негізгі мәселелерді бөліп көрсетуге болады. Мысалы, оқытушылар тарапынан жаппай қашықтан онлайн оқыту форматына көшуге дайын емес. Егер жоғары білім беру аясында қашықтықтан оқыту форматы жаңалық болмаса, онда мектеп білімі қысқа мерзімде мұндай жаңа режимге техникалық көшуге дайын болмады, яғни мектеп оқушылары мен ата-аналар жаңа білім беру платформалары мен ресурстарының ыңғайлылығын игеруге мәжбүр болды. Бұл тұрғыда білім беру үрдісінің барлық қатысушылары: мұғалімдер, оқушылар, олардың ата-аналары, сондай-ақ билік құрылымдары тап болған негізгі қиындықтарды бөліп көрсетуге болады.

Мемлекеттік органдар өкілдерінің алдында ұсынылған бірінші кезектегі проблема қашықтықтан оқыту режиміне көшу мүмкіндігі кезінде барлық қажетті жағдайлар мен іс-қимылдардың дәйекті тәртібін көздейтін заң шығару базасының, яғни осы саладағы нормативтік реттеудің болмауы болды.

Сондай-ақ, қиындықтар Қазақстанда Ұлттық IT платформалардың жоқтығымен (мектеп оқушыларының миллион санын оқу процесіне бір мезгілде қосуды қамтамасыз ету үшін) және цифрлық білім беру базасы мен бағдарламалық қамтамасыз етудің өте әлсіз мазмұнымен байланысты.

Ақпараттық технологиялар саласындағы мұғалімдердің сауаттылығы мәселесі мұғалімдердің жас ерекшеліктеріне қарағанда гаджеттер мен заманауи технологияларды қолданудың дамыған әдеттерінің болмауымен анықталады. Мұны ҚР барлық мұғалімдерінің «Қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру кезінде Сізге қандай көмек қажет?» деген сауалға жауаптарынан байқауға болады (2-сурет).

2-сурет. «Қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру кезінде Сізге қандай көмек қажет?» сұрағына жауап диаграммасы

Жүргізілген сауалнамалардың нәтижесінде білім берудің барлық бағытындағы педагогтар практикалық қызметте білім беру технологияларын, әдістемелер мен тәсілдерді дамытуды қажет етеді. 2-суретте көрсетілгендей, мектеп мұғалімдері құзыреттілік жұмыс өтіліне байланысты әр түрлі көмекке мұқтаждығы көрініп тұр. Мәселен, жұмыс өтілі көбейген сайын IT-саласы бойынша біліктілікті арттыруға мұқтаждық та өседі, ал, керісінше, тәжірибелі оқытушылар әдістемелік көмекке азырақ мұқтаж.

Сауалнама нәтижелері бойынша оқушылар білім беру жүйесіндегі өзгерістермен қатар, «техникалық қабілетсіздік», «құрдастарымен жеке байланыстың болмауы», «онлайн-оқыту үшін құрылғыларды отбасының басқа мүшелерімен бөлісу қажеттілігі» және т. б. сияқты түрлі сипаттағы мәселелерге тап болғандығы айтылған.

COVID-19 пандемиясы кезінде электронды оқыту процесінде әлі де көптеген кедергілер мен қиындықтар бар, соның ішінде мұғалімдер, оқушылар және оқушылардың ата-аналары сезінетін интернетке қосылу проблемалары. Бұл мәселелер – мұғалімдердің ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана білу қабілетінің жоқтығы, ата-аналардың оқушыларға үйде оқуға көмектесу мүмкіндігі мен қолдауының болмауы, ұялы телефон немесе ноутбук иелену үшін инфрақұрылымның жоқтығы, деректер пакеттерінің бағасы кейбір оқушыларға қол жетімді еместігі.

Дегенмен, жақсарту жұмыстары жүргізілді, басқалармен қатар, кейбір мұғалімдер мектептерден деректер пакеттерін алды, кейбір мектеп мекемелері оқыту мен оқу процесін қолдау үшін электронды оқыту құралдарын ұсынды. Сонымен қатар, мұғалімдер электронды оқыту құралдарын дұрыс пайдалана алады. Мұғалімдердің кейбірі технологиялар мен ақпараттық жүйелерді пайдалану бойынша арнайы білім алды.

Қорытындылай келе, жоғарыда аталған Covid-19 пандемиясы тек қана білім саласында емес, қоғамның түрлі мәселелерін анықтап көрсетіп, және оны тез арада шешуге мүмкіндік берілді. Сонымен қатар, қашықтықтан оқыту жалпы білім саласын ұйымдастырудың маңызды құралына

айналды. Қашықтан оқыту технологиясы, әсіресе әлемдік пандемия, яғни жаппай карантин шараларының енгізілуі жағдайында жалпы білім беру мекемелерінде, қалыпты және ерекше білімді қажет ететін білім алушыларға қол жетімді және білім беру деңгейін арттыру процесінде таптырмас құрал ретінде танылды.

Сауалнама нәтижелерін талдау барысында көптеген мәселелер шешіле отырып, болашақта ұқсас жағдайларда тез арада шешім қабылдауға өз пайдасын тигізетіні анық.

Әдебиеттер

1. Базилая, Г., & Квавадзе, Д. (2020). Переход к онлайн- образованию в школах во время пандемии коронавируса SARS-CoV-2 (COVID-19) в Грузии. Педагогические исследования. <https://doi.org/10.29333/pr/7937>
2. Ахмад, С., Зулфикар, Т., и Хардиана, Ф. (2020). Использование социальных сетей WhatsApp среди студентов, изучающих английский язык, для решения задач по написанию дипломных работ. Обзоры гуманитарных и социальных наук, <https://doi.org/10.18510/hssr.2020.8348>
3. Фаузи, И., и Хусума, И. Х. С. (2020). Teachersâ€™ €™ Начальная школа в онлайн - обучения в COVID-19 Pandemic Условия. Jurnal Iqraâ€™ €™: Kajian Ilmu Pendidikan, <https://doi.org/10.25217/ji.v5i1.914>
4. Путри, Р.С., Пурванто, А., Прамоно, Р., Асбари, М., Виджаянти, Л.М., и Хён, С.К. (2020). Влияние COVID-19 пандемия на онлайн дома обучения: An исследовательского исследования в начальных школах в Индонезии. Международный журнал по Advanced Science и технологии , 29 (5)
5. Система образования Казахстана в условиях пандемии. Первые уроки. Редакция "Литер". [Электронды ресурс] URL: <https://liter.kz/sistema-obrazovaniya-kazahstana-v-usloviyah-pandemii-pervue-uroki/>, қарастырылған күні: 12.08.2022

Аннотация

Пандемия COVID-19 началась сразу после выявления в стране людей, инфицированных этим заболеванием. Введение массовых карантинных мероприятий коренным образом изменило сферу образования, то есть вынудило образовательные системы всех уровней перейти на систему краткосрочного дистанционного обучения с использованием возможностей сети Интернет.

В данной статье проведен теоретический анализ условий обучения в общеобразовательных школах в условиях пандемии Covid-19, проведена методика системы дистанционного обучения, обоснованы потребности школьных учителей и рассмотрены особенности преподавания.

Annotation

The COVID-19 pandemic began as soon as people infected with the disease were identified in the country. The introduction of mass quarantine measures has fundamentally changed the field of education, that is, forced educational systems at all levels to move to a short-term distance learning system, using the capabilities of the Internet.

In this article, a theoretical analysis of the teaching conditions in general education schools in the context of the Covid-19 pandemic, the methodology of the distance learning system was made, the needs of school teachers were justified and the features of teaching were considered.

Сатаев Б.О., к.т.н.,
Акмолинский филиал АО «Энергоинформ»
г. Нур-Султан

ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАДЕЖНЫХ КАНАЛОВ ПЕРЕДАЧИ ДАННЫХ ОТ СУБЪЕКТОВ ЭНЕРГОРЫНКА КАЗАХСТАНА

В данной статье приводятся результаты исследования каналов передачи данных, которые используются для передачи данных между субъектами энергорынка и национальным диспетчерским центром в республике Казахстан. Приводятся основные характеристики надежности каждого их перечисленных каналов. Так приводятся основные типы данных, которые предполагается для передачи по перечисленным каналам.

Ключевые слова: Каналы передачи данных, надежность каналов, диспетчеризация, энергосистема, энергообъект, телеметрия, телеинформация, голосовые каналы, линии передачи данных.

Кілт сөздер: Мәліметтерді беру арналары, арналардың сенімділігі, диспетчерлік, энергетикалық жүйе, энергетикалық қондырғы, телеметрия, телеақпарат, дауыстық арналар, деректерді беру желілері.

Keywords: Data transmission channels, channel reliability, dispatching, power system, power facility, telemetry, teleinformation, voice channels, data transmission lines.

С каждым годом увеличивается количество потребителей электрической энергии в как в крупных городах Казахстан так и в промышленных регионах. Так и увеличивается количество производителей электроэнергии. Так, например, в Казахстане по данным на начало 2022 года действует 134 объекта только возобновляемых источников энергии (ВИЭ) суммарной установленной мощностью 2010 МВт. Объем производства электроэнергии этими объектами (солнечные электростанции (СЭС), ветроэлектростанции (ВЭС), биогазовые станции (БГС), малые ГЭС) за 2021 год составил 4 220,3 млн. кВтч. Об этом говорится в Обзоре рынка возобновляемых источников энергии в Республике Казахстан, подготовленном департаментом «Развитие рынка» АО «Самрук-Энерго». В «Самрук-Энерго» сформирован перечень капитальных проектов, в том числе «зеленых» проектов энергоперехода, включенных в Стратегию развития компании на 2022-2031 гг. Речь идет о строящихся на сегодня ветроэлектростанциях в районе г. Ерейментау в Акмолинской области мощностью 50 МВт и Енбекшиказахском районе Алматинской области на 60 МВт, а также о проектах комбинированной станции ВЭС в Шелекском коридоре мощностью 240 МВт с гидроэлектростанцией мощностью - 71 МВт; контррегулирующей Кербулакская ГЭС на реке Или мощностью 40,6 МВт. [1]

Для обеспечения полноценного управления субъектами национальным диспетчерским центром необходимо организация диспетчерских голосовых каналов, каналов передачи данных телеметрии и данных автоматизированных систем коммерческого учета электроэнергии. [2] Операторы общаются друг с другом с целью согласования действий и обмена различной информацией. По сетям связи передается информация для дистанционного управления необслуживаемых электростанций, данные и величины нагрузки с различных участков сети электроснабжения в центры управления, а также централизованные или адресные команды управления различными объектами энергосистемы. И, что самое важное, по сети связи передается множество весьма важных сигналов, обмен которыми между различными объектами должен происходить мгновенно, в реальном времени для оптимальности управления и защиты энергосистемы. Одним словом, сети связи обеспечивают непрерывность электроснабжения всеми объектами данной инфраструктуры – от энергоблоков электростанций до потребителей.

Для удовлетворения постоянно растущего спроса на электроэнергию требуется сеть электроснабжения, передающая электроэнергию более надежным, стабильным и экономически выгодным путем. Такая энергосистема, которую также иногда называют «умной» или

«интеллектуальной» энергосистемой, использует известную нам основную инфраструктуру для выработки электроэнергии, но с использованием современных информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) и большого количества устройств контроля состояния и исполнительных устройств, встраиваемых в уже работающие энергосистемы для их автоматизации.

Широкая полоса пропускания, высокая скорость передачи информации и устойчивость к электрическим помехам делают оптоволоконные сети наиболее важным средством связи. Ассортимент нашей продукции включает в себя самое современное оптическое оборудование доступа и магистральной связи, которое не только отвечает современным требованиям, но и обеспечивает возможность реализации новых приложений и функций, которые потребуются в будущем, благодаря таким характеристикам как WDM (мультиплексирование по длинам волн). Оптическая связь является идеальным решением для частных цифровых сетей и остается рентабельной, даже если нужно небольшое число каналов.

За последние несколько лет в существующую сеть связи по ЛЭП были сделаны значительные капиталовложения. Следовательно, представляется нерентабельной ее массовая замена на широкополосную систему. Кроме того, связь по ЛЭП по-прежнему остается самым экономически выгодным решением для установок энергосистем общего пользования, в которых малые объемы данных и сигналов защиты необходимо передавать на большие расстояния. При пропускной способности до 256 кбит/с цифровые каналы связи по ЛЭП также могут использоваться в качестве резервных средств для повышения пропускной способности каналов передачи важных эксплуатационных параметров и голосовой связи, которые обычно предоставляются в рамках других коммуникационных технологий. В рамках интегрированной сети связи новейшее оборудование для связи по ЛЭП удаленно контролируется и настраивается системой управления сетью связи. Сигналы связи по ЛЭП передаются в линию электропередач с помощью конденсатора и устройства связи. Линейный заградитель на линии электропередач удерживает сигналы в рамках конкретной линии электропередач и не допускает их короткого замыкания в результате коммутаций на подстанции.

Организовать связь между субъектами энергорынка и национальным диспетчерским центром для пропуска трафика в реальном времени и обеспечения работы приложений, критичных к задержкам при передаче данных в местах со слабой или полностью отсутствующей наземной инфраструктурой, возможно благодаря организации спутниковых каналов связи по технологии ЗССС. Технология SCPC (Single Channel Per Carrier) предполагает использование цифрового спутникового канала для построения корпоративной сети, при которой удаленные объекты соединяются друг с другом или с национальным или региональным диспетчерским центром по топологии «точка-точка». Для предоставления услуги используется оборудование земной станции спутниковой связи (ЗССС), которое устанавливается непосредственно в мачтах подстанций и на объектах компании. Подключение реализуется с предоставлением выделенного спутникового ресурса, который закрепляется за ЗССС. Таким образом, пропускная способность спутникового канала связи всегда гарантирована.

Учетом вышепересиленного на практике в компании АО «Энергоинформ» применяются следующие основные каналобразующие системы: Волоконно-оптические линии связи; Системы радиосвязи; Системы спутниковой связи; Системы ВЧ связи, ПА-РЗ по ВЛ; Системы телефонной связи на базе ВЧ каналов. Все используемые системы прошли практическую проверку на базе различных предприятий, которые являются как потребителями так и производителями электроэнергии.

Литература

1. <https://www.samruk-energy.kz/ru/navigation-and-support/projects/ru/11-novosti/1009-skolko-ob-ektov-vie-dejstvuet-v-kazakhstane>
2. <https://library.e.abb.com/public/c9ef05ec4e3142cac12579b1004be1de/>
3. Приказа Министра энергетики Республики Казахстан от 25 февраля 2015 года № 143. «Об утверждении Правил пользования электрической энергией» необходимо организовать два независимых канала для передачи информации.

Аннотация

Бұл мақалада энергия нарығының субъектілері мен Қазақстан Республикасындағы ұлттық диспетчерлік орталық арасында деректерді беру үшін пайдаланылатын деректерді беру арналарын зерттеу нәтижелері берілген. Көрсетілген арналардың әрқайсысының сенімділігінің негізгі сипаттамалары келтірілген. Тізімде көрсетілген арналар арқылы берілетін мәліметтердің негізгі түрлері осылай берілген.

Annotation

This article presents the results of a study of data transmission channels that are used to transfer data between the subjects of the energy market and the national dispatch center in the Republic of Kazakhstan. The main characteristics of the reliability of each of the listed channels are given. This is how the main types of data that are supposed to be transmitted over the listed channels are given.

УДК 511.214

Турусбекова У.К., PhD, доцент
Саринова А.Ж., PhD, доцент
Esil University, г. Нур-Султан

МОДЕЛИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПРИМИТИВНЫХ КОРНЕЙ ПРОСТОГО ЧИСЛА И АНАЛИЗ ИХ СВОЙСТВ

Решение многих задач современной теории простых чисел позволяет, с одной стороны, углубить представление о том, как развивать фундаментальные основы математики, а с другой - создавать более эффективные арифметические методы построения быстрых алгоритмов или дискретных ортогональных преобразований при анализе и обработке сложных данных. Одной из проблем современной математики в совокупности с криптографией является задача поиска первообразных (примитивных) корней. В данной статье рассмотрена задача вычисления множества всех примитивных корней произвольного простого числа p . Кроме того, описана важность данной задачи в современном мире, в частности, использование теории примитивных корней в криптографии. Построен алгоритм проверки натурального числа n на свойство быть примитивным корнем заданного простого числа. Показано, что рекурсивные циклы образуют динамические процессы

Ключевые слова: примитивный корень, циклическая группа, группа перестановок, простое число, рекурсивный цикл.

Кілт сөздер: алғашқы түбір, циклдік топ, орын ауыстыру тобы, жай сан, рекурсивті цикл.

Keywords: primitive root, cyclic group, permutation group, prime number, recursive cycle.

Введение. В современной как фундаментальной, так и прикладной математике теория простых чисел обладает исключительной привлекательностью. Решение многих проблем современной теории простых чисел позволит, с одной стороны, углубить представление о том, как развивать фундаментальные основы математики, а с другой стороны, позволит создавать все более эффективные арифметические методы для построения быстрых алгоритмов дискретных ортогональных преобразований в анализ и обработка сложных данных [1]. К сложным данным относится современная эра науки о больших данных [2], обработки сигналов, криптографии [3] и других.

До сих пор не доказана справедливость гипотезы Артина [13; 4], согласно которой, если натуральное число не равно $0, \pm 1$ и является совершенным квадратом, то имеет место равенство

$$\pi(x, a) = c(a) \cdot \pi(x), \quad (1)$$

где $\pi(x, a)$ - число простых чисел, $\pi(x)$ - число простых чисел, для которых x является примитивным корнем, $c(a)$ - константа, зависящая только от значения a . В работе [5] сформулирована обобщенная гипотеза Артина, а также определены способы ее решения с помощью экспериментальной математики [6,7]. Безусловно, любые результаты, полученные на основе компьютерного моделирования, должны быть дополнительно подтверждены аналитическими методами [8].

Простое привлечение аналитических методов для решения этой гипотезы Артина и ее обобщения на данный момент невозможно. Существование константы $c(a)$ в (1) подтверждает простое рассуждение, а именно, что должна существовать процедура регулярного сдвига простых чисел для любого числа, для которого a является примитивным корнем. В работе [9] доказано, что таких простых чисел бесконечно много. До сих пор не было доказано, какими свойствами обладают все простые числа, для которых a является примитивным корнем, то есть a является порождающим элементом циклической группы $(\mathbb{Z} / \mathbb{Z}_p)^*$ для любого $p \in P$, где P - множество всех простых чисел [10].

Проверка числа m на возможность того, что оно является примитивным корнем простого числа p , является вычислительно сложной с алгоритмической точки зрения, если принять во внимание, что количество проверок увеличивается с увеличением p . Кроме того, для любого простого числа вычисление функции Эйлера $\varphi(p-1)$, которая определяется следующим выражением, является непростой задачей:

$$\varphi(p-1) = \prod_{i=1}^k (p_i^{\alpha_i} - p_i^{\alpha_i-1}), \quad (2)$$

где $p-1 = \prod_{i=1}^k p_i^{\alpha_i}$ - его простая факторизация.

Согласно теореме Ферма, если число m является первообразным корнем из числа p , то выполняется условие

$$m^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}. \quad (3)$$

Это условие необходимо, но недостаточно. По этой причине необходимо выполнить проверку по более сложной процедуре, приведенной в монографии [10]. Пусть задано простое число p , а кандидатом на примитивные корни является m . Мы выполняем факторизацию $p-1$, представляя

$p-1 = \prod_{i=1}^k p_i^{\alpha_i}$, и для каждого простого множителя из $\{p_1, p_2, \dots, p_k\}$ проверяем условие

$$m^{\frac{p-1}{p_i}} \equiv 1 \pmod{p}. \quad (4)$$

Для этого реализуется рекурсивная процедура

$$x_{n+1} = mx_n \pmod{p}, \quad (5)$$

от $x_0 = 1$ до $n+1 = \frac{p-1}{p_i}$ и вышеупомянутое условие (4) должно быть выполнено на последнем шаге рекурсии.

Предположим, что для некоторого числа выполняется условие (4), тогда мы вычисляем последовательность значений

$$x_p = 1, x_{n+1} = mx_n \pmod{p} \text{ до } x_{p-1} \equiv 1 \pmod{p} \quad (6)$$

и мы получаем вектор $(x_{1-m_1}, x_{2-m_1}, \dots, x_{(p-1)-m_1})$ длины $p - 2$. Такие векторы строятся для всех

$$m_i \in m_p = \{m_{1,p}, m_{2,p}, \dots, m_{(p-1)p}\}. \quad (7)$$

Очевидно, что для всех примитивных корней множества m все векторы имеют одинаковую длину, равную $p - 2$. Множество таких векторов является основой для анализа свойств множества примитивных корней простого числа p . Отметим, что цикл рекурсии для примитивного корня m_i на самом деле имеет вид:

$$(1, x_{2-m_i}, \dots, x_{(p-1)-m_i}). \quad (8)$$

Последняя единица относится к следующему циклу, и поэтому длина цикла равна $p - 1$, что согласуется с малой теоремой Ферма [11; 76-89]. Анализ циклов (орбит) рекурсий для множества всех примитивных корней позволил нам установить, что для любого $m_{i,p} \in \{m_{1,p}, m_{2,p}, \dots, m_{\varphi(p-1)p}\}$ всегда существует $m_{j,p}$ при $j \neq p$, что рекурсивный цикл $m_{i,p}$ без первой единицы является инверсией из цикла $m_{j,p}$. По сути, множество $\{m_{1,p}, m_{2,p}, \dots, m_{\varphi(p-1)p}\}$ разлагается на пары примитивных корней. Это - новое свойство множества примитивных корней, которое ранее не было известно. Число примитивных корней является наибольшим для простых чисел $p^* = Z_p + 1$ для $p^* \cdot p \in P$, которые обычно называют простыми числами Софи Жермен и наименьшим числом гладких простых чисел [10]. Для различных $p \in P$ число составных примитивных корней всегда значительно больше, чем число простых примитивных корней. Это объясняется достаточно просто, поскольку $\varphi(p - 1)$ показывает количество натуральных чисел, которые являются относительно простыми по отношению к $p - 1$.

Каждый примитивный корень является предком для группы $(Z / Z_p)^*$. Кроме того, каждый из них генерирует набор псевдослучайных чисел. Если мы усредним по множеству всех циклов, то получим псевдослучайную последовательность, в которой все тесты на случайность позволяют утверждать, что в этой последовательности нет внутренних циклов в какой-либо форме.

Рассмотрим примитивные корни и циклы для простого числа $p = 37$.

Таблица 1

Обратный рекурсивный цикл примитивных корней 2 и 19 простого числа 37

Примитивный корень	Цикл
2	2, 4, 8, 16, 32, 27, 17, 34, 31, 25, 13, 26, 15, 30, 23, 9, 18, 36, 35, 33, 29, 21, 5, 10, 20, 3, 6, 12, 24, 11, 22, 7, 14, 28, 19, 1
19	19, 28, 14, 7, 22, 11, 24, 12, 6, 3, 20, 10, 5, 21, 29, 33, 35, 36, 18, 9, 23, 30, 15, 26, 13, 25, 31, 34, 17, 27, 32, 16, 8, 4, 2, 1

Значение функции Эйлера для этого числа будет равно $\varphi(p - 1) = 12$, что равно числу примитивных корней для данного простого числа. Как следует из приведенных выше данных (таблица 1), все примитивные корни имеют рекурсивно - обратную пару. На рисунке 1 представлен график инверсионных пар примитивных корней простого числа 37 в двумерной системе.

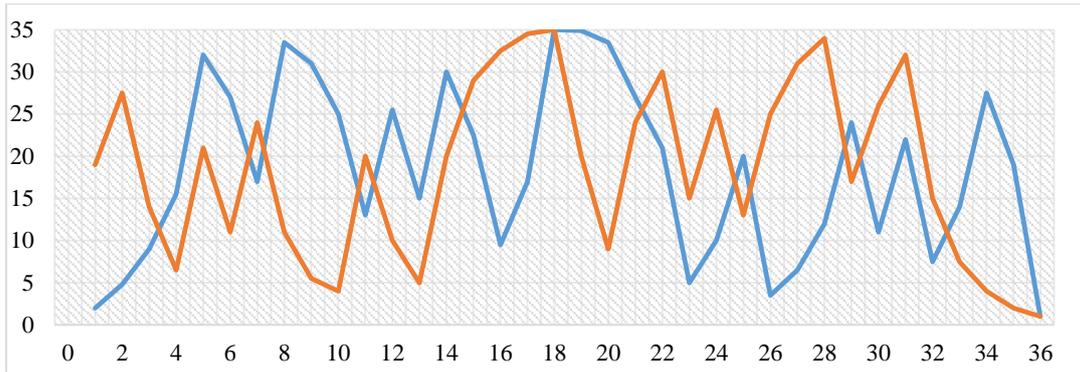

Рисунок 1. Примитивные корни 2 и 19 простого числа 37 в двумерной системе

Фактически, на основе данных о примитивных корнях простого числа складывается следующая модель для изучения множества простых чисел, для которых данное число a является примитивным корнем. Предположим, что выбрано a и установлено, что для некоторого p число a является примитивным корнем. Мы находим множество примитивных корней числа $m_p = \{m_{1,p}, m_{2,p}, \dots, m_{\varphi(p-1)p}\}$ и пусть a принадлежит этому множеству. Кроме того, пусть некоторое $p^* > a$ также принадлежит m_p . Из анализа экспериментальной математики следует, что a также является первообразным корнем для p^* . Таким образом, имеет место схема:

$$a \rightarrow p^* \rightarrow p \Rightarrow a \rightarrow p \quad (9)$$

Если этот переходный "закон" окажется правильным, то появится дополнительная информация о законах формирования множества простых чисел, для которых a является примитивным корнем. Итак, в гипотезе Артина, основанной на данных экспериментальной математики, установлены два факта:

- 1) для любого $p \in P$ множество

$$m_p = \{m_{1,p}, m_{2,p}, \dots, m_{\varphi(p-1)p}\} \quad (10)$$

разделим на пары, в которых рекурсия на основе одного элемента является обратной рекурсии другого элемента пары. Пары могут быть образованы двумя простыми числами, двумя составными числами и одним простым и одним составным. Необходимо доказать этот факт аналитически. Для существования инверсии необходимо и достаточно, чтобы в любой паре $(m_{1,p}, m_{2,p})$ первый элемент рекурсии m_1 был равен последнему в m_2 и наоборот. Это подразумевает равенство двух рекурсий. Условия, при которых это происходит, вероятно, легко установить. Труднее доказать, что рекурсии совпадают при инверсии.

- 2) Предположим, что a – примитивный корень для всех $p \in P_a = \{p_1, \dots, p_a\}$.

Доказать: пусть $a \rightarrow p_i$ и $p_i \rightarrow p_j = a \rightarrow p_i$ при $a < p_i < p_j$, то есть существует транзитивность. Вполне возможно, что это переносится на теорию конечных полей, эллиптических кривых и модулярных форм.

Важный вопрос: как найти модуль m такой, чтобы остатки этого модуля на P_a отличались от остатков этого модуля на множестве $a - P_a$. Вопрос о существовании такого модуля остается открытым. Возможно, что существует система модулей $\{m_1, \dots, m_x\}$, остатки над которыми обладают свойствами, определяемыми некоторой функцией типа $f(Z_{m_1}, \dots, Z_{m_k})$. Это может быть связано с теоремой Дирихле об арифметической прогрессии. Вопрос о том, можно ли его обобщить на систему арифметических прогрессий, остается открытым.

Литература

1. Чернов, В.М. Арифметические методы синтеза быстрых алгоритмов дискретных ортогональных преобразований / В.М. Чернов.- М.: ФИЗМАТЛИТ, 2007.-264 с.
2. Mallat, S. Course on High Dimensional Data Analysis / S. Mallat.- École Normale Supérieure, 2013.- 117 p.
3. Chakraborty, R. S., Scgwabe, P., Solwaeth, J. (ed.) Security, Privacy and Applied Cryptography Engineering / R.S. Chakraborty, P. Scgwabe, J. Solwaeth // 5th International Conference, SPACE 2015, Jaipur, India, October 3-7, 2015. Proceedings.- Springer , 2015.-V. 9354. - P. 37–42.
4. Ambrose D. On Artin's Primitive Root Conjecture. Dissertation zur Erlangung des mathematisch-naturwissenschaftlichen Doctorgrades //Doctor rerum naturalium. – der Georg-August-Universität Göttingen, 2014. -169 p.
5. Vostrov, G. N., Orjata, R. J. Computer modeling of dynamic processes in analytic number theory / G. N. Vostrov, R. J. Orjata // *Електротехнічні та комп'ютерні системи*. - 2018. - №.28 (104) - P. 240-247. <https://doi.org/10.15276/eltecs.28.104.2018.29>.
6. Caragiu, M. Sequential Experiments with Primes / M. Caragiu.-Springer International Publishing, 2017.- 290 p.
7. Lord N. Experimental mathematics in action, by DH Bailey, JM Borwein, NJ Calkin, R. Girgensohn, DR Luke & VH Moll. Pp. 322. \$49.00. 2007. ISBN 978 1 56881 271 7 (AK Peters) //The Mathematical Gazette. – 2009. – V. 93. – №. 528. – P. 564-566. <https://doi.org/10.1017/S0025557200185511>.
8. Murty, M. R. Problems in Analytic Number Theory. - 2nd edition / M.Ram Murty. –New York: Springer Science + Business Media LLC, 2008.-506 p.
9. Moree, P. A note on Artin's conjecture / P. Moree // Simon Stevin, 1993.- V.67. -№3.- P. 255–258.
10. Brudern, J., Godinho, H. On Artin's conjecture, II: Paris of additive Forms /J. Brudern, H. Godinho // Proceedings of the London Mathematical Society. - 2002. - V. 84. – №. 3. – P. 513–538.
11. <https://doi.org/10.1112/S0024611502013588>.
12. Манин, Ю.И. Введение в современную теорию чисел: уч. пособие /Ю.И. Манин, А.А. Панчишкин. – М.: МЦНМО, 2009.-552 с.

Андатпа

Қазіргі жай сандар теориясының көптеген мәселелерін шешу, бір жағынан, математиканың іргелі негіздерін қалай дамыту керектігі туралы идеяны тереңдетуге, екінші жағынан, күрделі деректерді талдау және өңдеу кезінде жылдам алгоритмдерді немесе дискретті ортогональды түрлендірулерді құрудың тиімді арифметикалық әдістерін жасауға мүмкіндік береді. Қазіргі математика мен криптография проблемаларының бірі-алғашқы (примитивті) түбірлерді табу есебі болып табылады. Ұсынылған мақалада кездейсоқ r жай санының барлық алғашқы түбірлері жиынтығын есептеу есебі қарастырылған. Сонымен қатар, қазіргі әлемде бұл мәселенің маңыздылығы, атап айтқанда криптографияда алғашқы түбірлер теориясын қолдану мәселелері сипатталған. Берілген жай санның алғашқы түбірі болу қасиетіне n натурал санды тексеру алгоритмі құрылды. Жұмыс барысында спецификалық емес рекурсивті циклдар бар екендігі анықталды, алғашқы түбірлердің рекурсивті циклдерінің құрылымдарының қасиеттері зерттелді. Рекурсивті циклдер динамикалық процестерді құрайтыны көрсетілген.

Annotation

Solving many problems of the modern theory of prime numbers allows, on the one hand, to deepen the understanding of how to develop the fundamental foundations of mathematics, and on the other - to create more effective arithmetic methods for constructing fast algorithms or discrete orthogonal transformations in the analysis and processing of complex data. One of the problems of modern mathematics in combination with cryptography is the problem of finding primitive roots. This article considers the problem of calculating the set of all primitive roots of an arbitrary prime number p . In addition, the importance of this task in the modern world is described, in particular, the use of the theory of primitive roots in cryptography. An algorithm for checking the natural number n for the property of being a primitive root of a given prime number is constructed. It is shown that recursive cycles form dynamic processes.

Шуйтенов Г.Ж., к.п.н.,
проректор по стратегии и цифровизации;
Муратбеков М.М., PhD, директор ЦДО;
Алтынбек С.А., PhD, директор ЦИТ;
Esil University, г.Нур-Султан

СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ: ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ УНИВЕРСИТЕТОВ

В статье рассматриваются вопросы реализации и внедрения в университете собственной социальной сети. Освещены история, теоретические и технологические подходы разработки социальных сетей, обзор возможностей и практические вопросы использования в учебном процессе

Ключевые слова: социальная сеть, веб приложения, InstantCMS

Кілт сөздері: әлеуметтік желі, веб-қосымшалар, InstantCMS

Keywords: social network, web applications, InstantCMS

На современном этапе наблюдается всестороннее массовое внедрение информационных технологий во все сферы образования. Ведущей целью информатизации системы образования является превращение современных информационных ресурсов и информационно-коммуникационных технологий в ресурс образовательного процесса, обеспечивающий формирование качественно новых результатов образования. Появление информационно-коммуникационных технологий не могло не повлиять на изменение стратегии управления образовательным учреждением. Это означает, что необходимы организационные изменения по всем направлениям деятельности образовательного учреждения, обеспечивающие введение современных технологий в систему учебной, воспитательной, методической и управленческой деятельности, формирование информационной образовательной среды учреждения. В условиях активного внедрения современных информационных технологий актуальной потребностью является формирование ИКТ-компетенции всех педагогических работников. Это позволит эффективно решать вопросы обновления форм и методов образовательной и воспитательной деятельности, учитывая тенденции развития информационного общества, интересы и потребности современных студентов.

Социальные сети в Интернете продолжают находиться на пике популярности. Популярность в Интернете социальные сети начали завоёвывать в 1995 году, с появлением американского портала Classmates.com, русским аналогом которого являются «Одноклассники». Но официальным началом бума социальных сетей принято считать 2003–2004 годы, когда были запущены LinkedIn, MySpace и Facebook. Стремительный рост популярности этого вида веб-сервиса привел к появлению тысячи разнообразных социальных сетей, которыми пользуются порядка 80% всех пользователей интернета [1].

Под термином «социальная сеть» в области информационных технологий понимают интерактивный многопользовательский веб-сайт, контент которого наполняется самими участниками сети. Это определение отличается от используемого в социологии, где под термином «социальная сеть» принято понимать социальную структуру, состоящую из группы узлов, которыми являются социальные объекты, и связей между ними. Сайт представляет собой автоматизированную социальную среду, позволяющую общаться группе пользователей, объединенных общим интересом.[2]

Значение социальных сетей для обучения и разработки все еще недостаточно оценивается: многие методологи скептически относятся к возможности использования этого объекта информационных технологий как педагогическое учебное руководство, которым так же традиционно социальные сети рассматривают как среда для выполнения свободного времени, развлечений. Возможно отметить следующие преимущества использования социальной сети как образовательной платформы. [3]

1. Привычная среда для обучающихся.
2. В социальной сети человек выступает под своим именем-фамилией.

3. Технология Wiki позволяет всем участникам сети создавать сетевой учебный контент.
4. Возможность совместной работы.
5. Наличие форума, стены, чата.
6. Каждый ученик – участник может создать свой блог, как электронную тетрадь.
7. Активность участников прослеживается через ленту друзей.
8. Удобно использовать для проведения проекта.
9. Подойдет в качестве портфолио как для студента, так и для преподавателя.

У университетского выпускника, согласно образовательным стандартам высшего образования, должны быть общекультурные знания, включая, коммуникативные навыки, они должны показать "готовность к сотрудничеству с коллегами, работой в коллективе". В традиционном высшем учебном заведении эти навыки выполняются в коммуникации студентов на территории учебного заведения, но с разработкой информационных технологий среда взаимодействия студента расширится посредством виртуальных форм связи.

Социальные сети в рамках реализации образовательных программ с использованием удаленных технологий, электронного обучения может стать эффективным инструментом в разработке совместной среды высшего учебного заведения. Анализ возможностей социальных сетей показал, что самой продуктивной для студентов является форма взаимодействия в сообществе, созданном высшим учебным заведением на основе социальных сетей. Это может быть создано путем создания нескольких разноцелевых сообществ, например, тематических, дисциплинарных, узкоспециализированных. Открытые сообщества обычно создаются для распространения, для публикации новостей, объявлений, планов, отчетов, голосов, размещения ссылок на другие интернет-ресурсы, изучение мнений пользователей. Закрытые сообщества подходят больше для образовательного контента, поскольку необходимо обеспечить конфиденциальность информации, избежав таким образом публикации избыточной и ненадежной информации. Аудитория узкоспециализированных закрытых сообществ может расширяться за счет отправки по почте приглашений для доступа к сообществу авторитетных фигур (работодатели, эксперты, консультанты, эксперты в области, выпускники вузов и т.д.). Организация работы образовательного сообщества в сети, созданной в высшем учебном заведении требуют участия модераторов. В зависимости от цели взаимодействия, администраторами могут быть, выпускники, студенты, докторанты и преподаватели. Кроме того, как модераторы могут использоваться работодатели и эксперты в узких областях знаний, совместная среда, которая основана на веб-технологиях, обеспечивает независимую работу и модераторы должны следить за образовательным действием в совместной среде студента, включая в образовательном сообществе социальной сети и вмешаться только при появлении нарушений закона и очевидных нарушениях. Используя социальные сети, может быть совершенно по-новому построена работа кафедр, когда социальная сеть станет информационным полем кафедры. Это должно способствовать не только открытости кафедры, но и развитию IT-компетенций преподавателей. Для студентов сообщество кафедры в социальной сети может стать связующим звеном, приближающим студента к научной жизни кафедры, ее проблемам и интересам. Сообщество кафедры может использоваться и в организационных целях, и в научно-исследовательской деятельности студентов. Кафедры могут на создаваемых ими страницах публиковать все новости, включая информацию о конференциях, инновациях, новых публикациях и т.д., а также формировать тематические сообщества по направлениям учебной и научной деятельности, участники которых посредством сети будут обмениваться информацией, обсуждать и согласовывать результаты исследований. Студенты и выпускники могут обсуждать необходимые для успешного трудоустройства и дальнейшей карьеры профессиональные компетентности.

В части реализации вышеуказанной задачи можно использовать узконаправленные CMS или многофункциональные движки. Одним из самых удобных продуктов, которые открывают широкие возможности перед разработчиком, является движок сайта InstantCMS. Данная платформа обладает широкими возможностями за счет дополнительных модулей. При желании можно собрать мощный инструмент для разработки проектов высокой сложности. В отличие от многих аналогов, InstantCMS предлагает много решений для запуска социальных сетей, форумов и других проектов, предназначенных для общения. Этот момент отмечают создатели площадки

и гордятся своими достижениями. Дополнительно важно отметить устойчивость к высоким нагрузкам

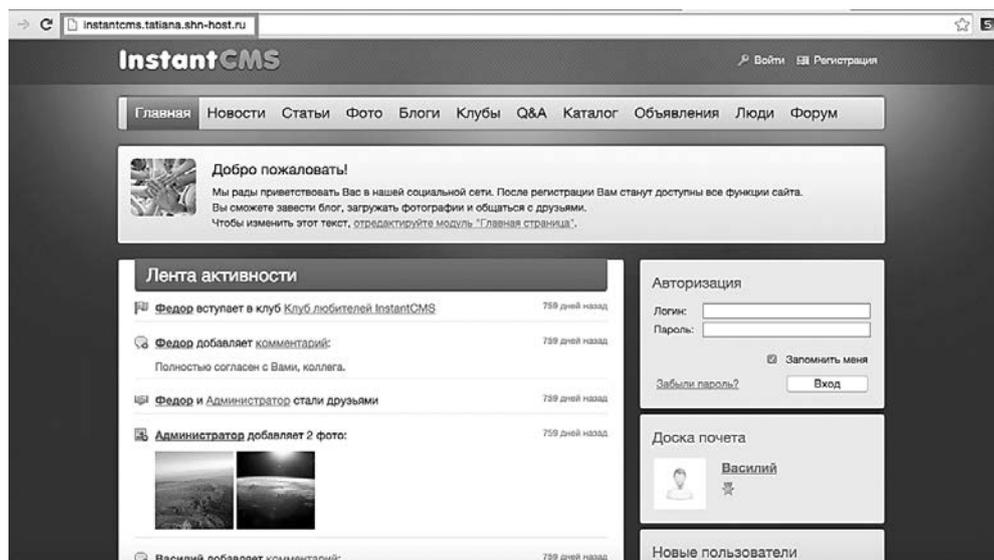

Рисунок 1. Интерфейс системы InstantCMS

Основной функцией представленного движка является возможность создать абсолютно различные проекты. Используя дополнительные плагины, возможно разработать качественные проекты различной ориентации, в том числе и социальные сети - страницы, предназначенные для коммуникации, добавления профилей в друзьях и обмене информацией. Это один из самых сложных ресурсов, объединяющихся в себе мощную функциональность. Для реализации подобных проектов используется много дополнительных модулей. Среди них, например есть проекты "ЕmojiOne", "Уведомления о событиях друзей" и так далее.

Теперь CMS для веб портала позволяет устанавливать приблизительно 500 дополнительных модулей. Это расширения, которые добавляют определенную функциональность. Все плагины разделены согласно разделам. Это позволяет находить быстро необходимое программное обеспечение и устанавливать его. Всего существует 26 разделов, среди которых существует видео, панель администрации, коммерция, коммуникация, безопасность и много других вещей. Большое количество модулей дает шанс создать проекты высокой сложности с современными функциями.

Среди основных плюсов возможно отметить:

- широкий набор модулей для решения различных задач;
- оптимизация под мобильными устройствами;
- бесплатная загрузка полной версии движка;
- возможность создать веб-сайты различной функции;
- низкие системные требования;
- русифицированный интерфейс;
- большое количество ссылочных материалов и экспертов, которые могут решить любую проблему;
- достойный уровень безопасности.

Интеграция интернет-технологий в образовании предоставила различные возможности для обучения, к которым имеют доступ все люди во всем мире. Студенты в настоящее время испытывают обмен идеями, ресурсами и информацией помимо учебников и лекций в классе с использованием социальных сетей. В современных условиях у администрации университетов существует необходимость как можно более оперативно выявлять удовлетворенность основных запросов студентов. При этом у студентов есть потребность донести свои запросы как можно быстрее. Эта взаимосвязь проявляется как при проведении стандартного социологического опроса, так и при мониторинге социальных сетей. Сегодня актуальность мониторинга

социальных сетей на предмет выявления удовлетворенности студентов вызвана следующими обстоятельствами. Во-первых, современный университет обязан выявлять общие тенденции во взаимодействии со студентами, а также успевать объективно оценивать возрастающие потребности обучающихся, выражающих свое мнение в социальных сетях. Во-вторых, руководство университета будет активно обращаться к анализу студенческих мнений и настроений как наиболее гибкому и динамичному инструменту независимой оценки своей деятельности. В-третьих, студентам этот интерфейс дает наиболее доступный, удобный и эффективный способ донести информацию.

Работа выполнена в рамках государственного гранта Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (ИРН АР08856687)

Литература

1. Можаяева, Г.В., Фещенко, А.В. Использование виртуальных социальных сетей в обучении студентов-гуманитариев / Г.В. Можаяева, А.В. Фещенко [Электронный ресурс]. – 2020.
2. Гришина О. А., Дутов К. С. Информатизация вуза: правовые и практические аспекты // Научные труды Вольного экономического общества России. – 2019. – № 186. – С. 209–216.
3. Завьялова Н. Б., Бреднев А. А. Социальные сети в формировании имиджа образовательной организации // Экономика и управление в XXI веке: тенденции развития. – 2021. – № 26. – С. 54–60.

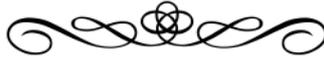
Аңдатпа

Мақалада университеттің жеке әлеуметтік желісін енгізу және енгізу мәселелері қарастырылған. Әлеуметтік желілердің даму тарихы, теориялық және технологиялық тәсілдері, оқу процесінде пайдалану мүмкіндіктері мен практикалық мәселелеріне шолу жасалады.

Annotation

The article deals with the implementation and implementation of the university's own social network. The history, theoretical and technological approaches to the development of social networks, an overview of the possibilities and practical issues of use in the educational process are covered.

ТУРИЗМ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ДАМУ ҮРДІСТЕРІ
СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА
TOURISM CURRENT PROBLEMS AND DEVELOPMENT TRENDS

ӘОЖ 338.4

Ауезова З.Т., з.ғ.к., доцент
Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНДА
ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жалпы Қарағанды облысының туристік-рекреациялық әлеуеті еліміздің туризмінде маңызды орынға ие. Атап айтсақ, аймақ алуан түрлі табиғи әрі ерекше ландшафтыларға бай, туристік-рекреациялық аймақтардың дамуына септігін тигізетін өте қолайлы және жылы мерзім (120-130 күн) ұзақтығы жеткілікті, экскурсияның алуан түрлері, саяхат пен демалысты ұйымдастыру үшін ерекше ресурстарға ие болуы, қызықты экскурсиялық маршруттардың құрылуына үлкен тарихи, археологиялық және танымдық қызығушылықтың жоғары болуы қарастырылған.

Кілт сөздер: туризм, тур, экскурсия, танымдық туризм, тарихи туризм, туристік әлеует, туристік ресурстар, туристік кәсіпорын

Ключевые слова: туризм, тур, экскурсия, познавательный туризм, исторический туризм, туристский потенциал, туристские ресурсы, туристское предприятие

Keywords: tourism, tour, excursion, educational tourism, historical tourism, tourist potential, tourist resources, tourist enterprise

Облыс ауданы қазақтың қатпарлы таулы аймағында орналасқан. Бұл аймақ геологиялық және геоморфологиялық ерекшеліктері бойынша басты төрт ауданға бөлінеді. Орталық Қазақстанның солтүстігін Қазақтың ұсақ шоқылы өңірі (50 пайыз шамасында) алып жатыр, оңтүстікте – Бетпақдала үстіртінің солтүстік бөлігі және солтүстік Балқаш жағалауының үстірті құрайды, ал оңтүстік-батысын – Аралмаңы Қарақұмы алып жатыр.

Бұл ұсақ шоқылы аймақтарда жер бедері толқынды жазықты, себебі бұрын бұл жерлер өзендердің аңғары болған. Сонымен қатар мұнда гранитті тау массивтері мен жалпақ жазықтар кездеседі. Ұсақ шоқылы жерлердің теңіз деңгейінен орташа биіктігі – 350-500 м болып табылады. Ең биік тау шындары ауданның шығыс бөлігінде кездеседі. Тау шындарының биіктігі 500-800 м.

Орталық Қазақстан аумағының жері геоморфологиялық жағынан күшті көтерілген (абс. биіктігі 400-1000 м) аймақ – Сарыарқаның орталық бөлігіндегі неғұрлым қыратты бөлікті қамтиды. Рельефі өзен аңғарларымен, құрғақ өзен аңғарларымен, шоқы аралық ойпаңдармен, тұйық ойыстарымен, көл қазаншұңқырларымен күрделенген. Қатты тау жыныстары ретсіз шашылып жатқан тас үйінділері, жартаc және қорым тас күйінде жер бетіне шығып жатады. Денудациялық процестер таулы өңірлерді аласа тауларға, тау жыныстарынан тұратын, бір-бірінен оқшауланған тау массивтері бар көлемді көне пенепленге айналдырды.

Облыстың батыс бөлігін Есіл мен Нұра өзендері аралығындағы ауқымды жерді алып жатқан және Теңіз-Қорғалжын ойысына қарай еңістеу келетін денудациялы ұсақ шоқылы және делювийлі-

пролювийлі қыркалы су айрық жазығы алып жатыр. Облыс территориясының шығыс бөлігі нағыз ұсақ шоқылы және биіктік белдеу элементтері байқалатын аласа таулы келеді. Өңірдің оңтүстігі Нұра, Жарлы, Талды, Түндік өзендерінің жоғарғы ағысында Үлкен Қарақуыс (1342м), Кіші Қарақуыс (1327м), Бүйіртас (1267м), Кешубай (1559м), Қоңыртемірші (1369м), Соран (1183м) т.б. таулардан құралған көтеріңкі келген ұсақ шоқылы су айрықтарынан тұрады [1].

Құрамында Қарасор, Спасск антиклинорі және Успен синклинорі, Жоңғар-Балқаш қатпарлы жүйесінің солтүстік доғасы кіретін герциндік құрылымы Қарағанды синклинорінен оңтүстікте орналасқан. Бұл өңірде қазіргі кезде 30-дай өндірістік кен орны орналасқан. Бассейннен солтүстікке таман фамен және турней ярусының карбонатты жыныстарымен, сол сияқты төменгі карбонның көмірлі қабаттарынан түзілген брахисинклинальдардың және мұльдарлардың көтеріңкі учаскелерімен кезектесіп отыратыны байқалады. Бұл тұста көміріндегі күл мөлшері жоғары Қушоқы және Бөрілі кен орындарының қабаттары сай келеді. Қарағанды көмір бассейнінің оңтүстік жиегінде қорғасын-мырышты руда жүлгелері мен Жалайыр барит кен орны белгілі. Көтерілімнің орталық бөлігін алып жатқан Шұбаркөл опырық-синклиналіне күлділігі аз, қоры 2 млрд.т энергетикалық Шұбаркөл көмір кені орналасқан юра ойысы, ал Қызылжар горст-антиклиналіне Баршын липарит және кірпіштік саз кендеріне сай келеді. Қарағанды облысы халық шаруашылығын сумен қамтамасыз ету балансында да жер асты суы маңызды роль атқарады. Жер асты суының пайдалануға неғұрлым қолайлы бөлігі Жарлы, Нұра, Түндік Шерубайнұра, Талды өзендерінің аллювийлік шөгінділеріне жиналған.

Біздің зерттейтін аймағымыз табиғи және тарихи-мәдени мұраға да бай. Бұл өлкеде археологиялық және этнографиялық нысандар сақталған ескерткіштер орны көп. Орталық Қазақстан - мың жылдық жер. Ең соңғы археологиялық зерттеулер бойынша Сарыарқа даласында Ұлы Жібек Жолының сауда және мәдени ортаға айналғанын көрсетті. Оған Қарағанды облысында табылған үндіқытай және орталықазиялық тектес заттар дәлел.

Орталық Қазақстан аумағында, сонымен қатар Қарағанды аймағында палеолит дәуірінде адам өмір сүргендігін археологиялық ескерткіштер дәлелдейді, кезінде олар аңшылықпен, балық аулаумен айналасқан.

Б.з.б. X-VIII жж. аймақта ерекше Беғазы-Дәндібай мәдениетті дамыды. Мал шаруашылығын дамытудан басқа тайпаның өндіруші күшін дамытуда кенді өндіру мен қорыту ерекше орын алды. Орталық Қазақстанда өмір сүрген алғашқы тайпа және тайпалық одақ «сақтар» деп аталған. Тарихи даму жүрісінде тайпалардың және тайпалық одақтардың орын атауы өзгерілді. Өнім күшінің дамуы мен өндірістік қатынастар алғашқы қоғамды құруға және феодалдық қатынастарды қалыптастырды.

VIII-XI ғғ. қимақтар мен қыпшақтар Қимақ қағанаты - ерте феодалды түрік мемлекетін қалыптастырды. XI ғ. І-ші жартысында қағанат құлағаннан кейін «Дешті Қыпшақ» қыпшақ мемлекеті құрылды.

XIII ғ. басында аумақ моңғол шапқыншылығынан кейін Алтын Орда құрамына кірді. Жергілікті тайпаның экономикалық және саяси жағдайы нашарлады, өндірістік күштер бұзылды, елді-мекеннің саяси-аймақтық бірлігі нашарлады, әр түрлі түрік тектестер араласты, бірақ та олар өздерінің тілі мен дәстүрлерін сақтап қалды. Алтын Орданың мемлекеттік бірлестігінің беріксіздігі өзара тартысқа айналды. XV ғ. жаулап алынған халықтардың тәуелсіздік үшін күресі Алтын Орданың құлдырауына әкеп соқты және бірнеше мемлекеттің бірігуіне себеп болды.

XVI ғ. басында Орталық Қазақстан аумағында кең ауқымда мемлекеттік деңгейде жергілікті экономикалық және этникалық негізде Қазақ хандығы пайда болды. Қазақ хандығын құрылуы қазақ халқының қалыптасу жүйесіне себепші болды. Қазіргі уақытта Қарағанды облыс жерінде 2610 тарихи, археология, архитектура және монумент мәдениет ескерткішкер есептелген.

Мемлекет қорғауында 1627 ескерткіш бар, сонын ішінде: 22 ескерткіш республикалық дәрежедегі ескерткіштер. Ал, аса мән беретін республикалық маңызы бар ескерткіштер: Жошы хан және Алаша хан кесенелері, Домбауыл, Болған Ана, Беғазы, Дәндібай қорымдары, Саңғру моласы, ортағасырлық Басқамыр және Аяққамыр қалашығы, Қызыл-Кент буддалық храм қирамы, ежелгі түркілердің тас бейнелері, оғыз-қыпшақтардың Арғанат, Кішітау тауларында Тілеуқабыл шатқалы бейнеленген. Орталық Қазақстанның ерекше ежелгі ескерткіштердің түрлері тастадағы сурет- қола дәуірлік, ерте темірлік, ортағасырлық петроглифтерді жатқызамыз. Теректі Әулие, Зыңғыртас, Арғанатты Байқоңыр, Тамды, Жетіқыз өзен

жағалауырында гранитті таңбаларды көруге болады. Осылардың ішінде саны жылына 3000-ға дейін жеткен, тарихи және мәдени ескерткіштер туристік қызығушылықты арттырады. Тарихи-мәдени мұра объектілерін қолдану және келіп-кетушілерлі тіркеу республикалық мұражай-қорықтарында жүргізіледі. Айта кететін жайт, көптеген ескерткіштер (736 ескерткіштер), соның ішінде 13-і республикалық маңызы бар ескерткіштер, олар Ұлытау ауданның аймағында «Ұлттық тарихи-мәдени және «Ұлытау» табиғи мұражай-қорығында» орналасқан.

Қазақстан Республикасының Орталық аймағы нарықтық экономикада сөзсіз қарқынды дамуда, бірақ тау өңдеу және металлургия салалары ғана басымдау, ал туризм тек қана жаңғару сатысында ғана тұр. Орталық аудандағы инфрақұрылым, қызмет көрсету және туризм Кеңес Одағы кезеңіндегі деңгейде қалып қойған мардымсыз жағдайда. Әрине мемлекет өлке туризмін дамыту үшін әр түрлі бағдарламаларды жасауда, ал оның іске асырылуы нашар қадағаланған.

Орталық ауданда туризмнің дамуына теріс әсер ететін факторлар: облыс аумағының үлкендігіне қарамастан инфрақұрылымның нашарлығы, автомобиль және темір жолдарының жағдайы, тамақтану және қызмет көрсету ұйымдарының әлсіздігі, қонақжайлық саласында мамандандырылған мамандардың жетіспеушілігі әсерін тигізуде [2].

Орталық Қазақстанда туризмді дамытудың мүмкіншілігі өте жоғары. Аудан туризмнің барлық түрлерін қамтиды. мәдени-тарихи орындарды тамашалауға, шытырман және туризмнің басқа да активті түрлерін, экотуризмді дамытуға ерекше жағдайы бар. Туристтер арасында ең танымал түрі аңшылық және балық аулау, соның ішінде аңшылықтың ұлттық түрі де дамыған.

Қарағанды қаласы облыс орталығы, теміржол және әуе жолдарының маңызды буыны, ғылым және жоғары мәдениетті қаласы, облыстың ең үлкен туристік орталығы және туристік-экскурсиялық маршруттардың жанданған мекені болып саналады [3].

Қарағанды тарихы АЛЖИР және Қарлаг лагерлерімен де тығыз байланысты. Қаладан 350 шақырым қашықтықта жатқан Ақмола және 650 шақырым қашықтықта орналасқан Балқаш бөлімшелері де жұмыс істейді. Аймақ бойынша жүргізілген зерттеулер мен келтірілген қорытындыларының негізінде облыстың даму бағдарламасының алғышарттары әлеуметтік-экономикалық инфрақұрылымы бар іскер орталығын қалыптастыру болып табылады.

Облыстың урбандалу деңгейінің жоғарылығы, мамандар ресурстарының сапалылығы, ғылыми-зерттеулермен айналысатын әлеуеттің болуы, географиялық орналасу жағдайы мен табиғи ресурстар аймақта қызмет көрсету саласының жақсы дамуына себепші болып отыр, яғни :

- ғылыми-зерттеу саласына қызмет көрсету;
- білім беру саласына қызмет көрсету – Қарағанды қаласында;
- медицина саласына қызмет көрсету – Қарағанды қаласында;
- транспорт-логистика саласына қызмет көрсету Қарағанды, Теміртау, Балқаш қалаларында;
- туристік-рекреациялық салаға қызмет көрсету – Балқаш маңындағы зонада, Қарқаралы ауданында (басқа да нысандар) [4];
- консалтинг жәрдемін көрсету Қарағанды, Балқаш қалаларында болып отыр.

Ал, туристік-рекреациялық қызмет көрсетуде Балқаш маңындағы зоналарға, Қарқаралы аудандарында туристік-рекреациялық саланы дамытуға көп көңіл бөлінеді. Ол - экономикалық тиімділікпен бірге Балқаш өлкесінің жалғыз кәсіпорынға тәуелділігін азайтып, ауылдық жерлердің, шағын және орта бизнестің дамуына, қоршаған ортаны қорғау арқылы экологияны жақсартуға және «жабайы туризм» көлемін қысқартуға ықпал етеді.

Транспорт-логистика саласындағы қызмет көрсетуге келсек, мұндай қызмет көрсету саласының нашар дамуы аймақтың экономикалық жағдайына кері әсерін тигізеді. Транспорттық-логистикалық қызмет көрсету саласына жол бойындағы қызметтер жатады: мотельдер, кафе, көлік қою орындарын жақсы ойластырып дамытқан жағдайда, бұл - облыс үшін қомақты табыс көзінің біреуі болуы сөзсіз. Қарағанды қаласында халықаралық стандартқа сай транспорттық-логистикалық орталығын ашу - транзиттік потенциалды дамытуға үлкен әсер етуі мүмкін. Өңірде темір жол мен автомобиль жолдарының болуы - облыс экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыруда және территорияның біркелкі дамуы мен тұрғындарының тұрмыс жағдайын жақсартуда маңызды орын алады [5].

Қарағанды облысының географиялық тұрғыдан тиімді орналасуы аймақтың транзит әлеуетін дамытуға қолайлы жағдай туғызып отыр. Жалпы облыстың аумағы бойынша меридиандық трансқазақстандық Петропавловск-Астана-Қарағанды-Шу темір жол магистралы, трансазияттық

солтүстік темір жол магистралы (Достық-Ақтоғай-Саяқ-Мойынты-Астана-Петропавловск), және транзиттік автомобильдік Алматы-Екатеринбург дәліз жолдары өтеді. Облыста туристік қызметпен айналысатын 52 туристік фирма және бірнеше жеке кәсіпкерлер бар. Оның ішінде туроператорлық қызметті -5, турагенттікті -42, экскурсияны -3, басқа туристік қызметтерді -2 іске асырады. Орналастыру объектілерінің саны - 99, оның ішінде орналастырумен айналысатын жеке кәсіпкерлер саны – 41. Облыстық инфрақұрылым туризмінің нысандары болып табылатындар:

- Қарқаралының Мемлекеттік Ұлттық табиғи паркі;
- демалыс үйлері: «Миттал Стил Теміртау» АҚ «Шахтер», «Тас бұлақ» «Жемчужина» және «Каскад»;

- 10 демалыс зонасы (Ақтоғай ауданында Тораңғылық ауылдық округінде Балқаш өзенінің бойында – 530 орынға арналған 9 демалыс зонасы, Шұбартүбек кентінде - «Қазақмыс Корпорациясы» ЖШС БГМК «Голубые купола» және «Зеленый мыс» 1 демалыс зонасы);

- 5 мерзімді сауықтыру лагері (Кооператор, ҚарМУ, Политехник, Медик , Горняк);

- 1 Бұқар жырау ауданындағы «Березка» сауықтыру кешені [6];

- Қазақмыс» корпорациясы 1 профилакторийі;

- 3 санаторий («Миттал Стил Теміртау» АҚ «Жартас», Бұқар жырау ауданының «Жосалы», Теміртау қаласының «Самал»);

- 4 санаторий-профилакторий («Қазақмыс» корпорациясы ЖШС, «Қазақмыс» корпорациясы ЖШС БГМК, Қарағанды облысының «Арман» темір жолы, Теміртау қаласындағы «Арасан»);

- 1 туристік база «Сарыарқа», «Балқаштүрлі-түсті металл» ПО, «Қазақмыс» корпорациясы ЖШС Ақтоғай ауданындағы Бектауата қонысы;

- 29 мейманхана (заңды тұлғалар), оның ішінде 14 мейрамхана және орналастырумен айналысатын 27 мейманхана жеке кәсіпкерлермен, оның ішінде 1 қонақ үй мейрамханаман.

- 1357 қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындары.

- мұражайлар, сәулеттік-тарихи ескерткіштер.

- облыста Қарқаралы ауданында – Қарқаралы Мемлекеттік Ұлттық табиғи паркі, мұнда экологиялық туризм дамыған, онда 6 бекітілген туристік маршруттар бойынша қызмет көрсетеді.

- Шет ауданында «Бүркітші» мектебі мен арнаулы шаруашылық орналасқан, онда туристерге қонақ үй, аттар, аң аулауға қажетті құралдар беріледі.

- Теміртау қаласының жанындағы Гагаринское селосы мен Қарқаралы Ұлттық табиғи паркінде қыс мезгілдерінде тау шаңғы кешені қызмет етеді.

Облыс көлемінде «Туристік қызметті реттеу» бағдарламасын жасалған. Аймақтың туристік имиджін құруға бағытталған бюджеттік бағдарламаның іс-шараларын іске асыру барысында «Саяхат және туризм» (Мәскеу қаласы), Халықаралық туристік жәрмеңкеге, «Туризм және саяхат» Қазақстандық халықаралық жәрмеңкеге (Алматы қ.), «Демалыс-2006» Қазақстандық халықаралық туристік көрмеге (Астана қ.) қатысты. Облыста 528 мәдениет нысандары жұмыс істейді, оның ішінде – 317 кітапхана, 155 мәдени – сауықтыру ұйымдары, 21 – бейне мобильдер, 5 – театр, 2 – концерттік ұйым, 15 - мұражай, 7 – мәдениет және демалыс саябақтары, кинотеатрлар, 3- хайуанаттар паркі, облыстық ғылыми - әдістемелік, сауықтыру орталықтары, тарихи – мәдени мұраларды қорғау жөніндегі мемлекеттік инспекция және Ұлытау республикалық мұражай қорығы. Облыста мемлекеттік мекемелерден басқа 55 мемлекеттік емес мәдениет ұйымдары бар.

Аудандар бойынша Шет ауданында Ағыбай батыр, Нұра ауданында Әли-Түсіп, Ұлытау ауданында Жошы хан кесенелерін қалпына келтіру жұмыстары, Осакаров ауданында Қаратоғай қорғанын, Бұқар жырау ауданында Ащы су және Тегіс жол кешендерін, Қарқаралы ауданындағы Алат, Кент елді мекендерін, Ұлытау ауданындағы Айбас дарасы, Талдысай, Токтауыл т.б. Көне түрік және қыпшақ заманы ескерткіштерін археологиялық зерттеу,

Жалпы, өңірде этникалық, экологиялық, танымдық, шипажай-сауықтыру, тіптен аңшылық секілді сан түрлі туризм түрлерін ұйымдастыруға толық мүмкіндік бар.

Қарағанды облысының аймағында жағажай туризмін дамыту да өте маңызды болып табылады. Ең алдымен, жағажай туризмін дамыту Балқаш көлі, Қарқаралы ауданындағы Үлкен көл, Жартас, Шортанды көлдері т.б. [7].

Қарқаралының оңтүстік-шығысында Кент таулары, ал одан шығысқа қарай Балқантау сілемдері жатыр. Осылардың барлығы да ғажап сұлулықтың мекені. Бұғылының басындағы ерекше жаратылған табиғи құбылыс, ол – Шайтанкөл. Бұл көл туралы аңыздар мен өлең – жырлар да көп жазылған. Шайтанкөл бұл өңірде жалғыз емес. Табиғаттың ғажайып бір жаратылысы ол – Бассейн көлі. Биік таудың басында, қабырғалары тіп-тік болып, қолмен қойғандай жартастармен көмкерілген көл, шынында да табиғи бассейн тәрізді. Шайтанкөл мен Бассейн сияқты көптеген үлкенді – кішілі көлдерді адам аяғы баспаған биік шындарда жиі кездестіруге болады.

Осы ғажайып сұлулықтың ортасында, алтын қазықтай болып, айналасы жүздеген шақырымға нұрын шашып, шапағатын тигізіп келе жатқан құт мекен – қасиетті Қарқаралы қаласы тұр.

Туризм саласын табиғаты көркем, тарихы тартымды, мәдениеті қызғылықты жерлерде дамытудың мүмкіндіктері мол. Осы тұрғыдан алғанда Қарқаралы аймағы туризмге сұранып-ақ тұрғандай дерсің. Оның ғажайып жаратылысы, тереңнен сыр шертер шежіресі, берік ұсталынған ұлттық салт-дәстүрі өз саяхатшыларымызды былай қойғанда, анау-мынауға оншалықты елпілдеп, сұқтана қоймас өзгелердің өзін тамсандырады талассыз дер едік [8].

Қарқаралы қаласындағы Құнанбай қажы мешіті, Абай, Шоқан тоқтаған үйлер тарихи-өлкетану мұражайларға айналдырылған.

Жалпы Қарағанды облысының туристік-рекреациялық әлеуеті еліміздің туризмінде маңызды орынға ие. Атап айтсақ, аймақ алуан түрлі табиғи әрі ерекше ландшафтыларға бай, туристік-рекреациялық аймақтардың дамуына септігін тигізетін өте қолайлы және жылы мерзім (120-130 күн) ұзақтығы жеткілікті, экскурсияның алуан түрлері, саяхат пен демалысты ұйымдастыру үшін ерекше ресурстарға ие болуы, қызықты экскурсиялық маршруттардың құрылуына үлкен тарихи, археологиялық және танымдық қызығушылықтың жоғары болуы.

Осы факторлардың бәрі Қарағанды облысында табиғи және туристік-рекреациялық ресурстардың зерттелуі мен санаторлық-курортты емделу, демалу үйлері, пансионаттар, демалу базалары сияқты мекемелердің болуы жалпы туристік инфрақұрылымының дамуына әсер етеді.

Аймақта ерекше табиғи су алабы – Балқаш көлі бар. Бұл артықшылықтар Солтүстік Балқаш жағалауында туристік индустрияны дамытуына септігін тигізеді. Ең бастысы, мемлекеттік қолдау қажет. Мемлекет билігі мен кәсіпкерлер бірігіп, туристік бизнесті дамытудың нақты тактикасы мен стратегиясын ойластыру қажет [9].

Сонымен қоса, мемлекеттік бағдарлама бойынша, Қарағанды облысында туризмді дамыту бойынша көптеген стратегиялық бағыттар қарастырылып, іске асуда. Осыған байланысты қазіргі таңда Қарағанды облысының туризм, спорт және дене шынықтыру басқармасымен «Қарағанды облысында туризмді дамытуға» арналған жоба жасалды. Бұл жоспарда қазақ халқының тарихи орталығы, дала мәдениетінің көшпелі эпицентрі болып табылатын Ұлытау, Қарқаралы, Балқаш орталықтарын дамыту қарастырылған. Шебер-жоспардың жұмысына сәйкес Қарағанды облысы бойынша маркетингтік зерттеулер жасалады, оның ішінде Ұлытау орталығы көрсетіледі (қазіргі Ұлытау облысы бойынша), сонымен бірге облыстың тарихи және мәдени нысандары бойынша туристік маршруттар жасау және орналастыру жұмыстары жүргізіледі.

Әдебиеттер

1. Квартальнов В.А. Туризм: Учебник.-М.: Финансы и статистика,2018
2. ҚР туристік қызмет туралы. 2017 ж. 13 маусымдағы № 211-ІІ ҚР Заңы
3. Сұрағанова С.К., Сабатаева Б.О. "Туризм инфрақұрылымы". –Астана: 2010.
4. Турсинбаева К.С. «География туризма Карагандинской области» учебное пособие.- Жезказған: АО «ЖезУ», 2014 г.
5. Ким. А.Г. «Рекреационная оценка территории и развитие туристско-рекреационного хозяйства в РК» Алматы. 2017 г.
6. Туризм және демалыс туралы сайт - www.seetour.ru/turizm/
7. Қазақстан Республикасы Туризм және спорт министрлігінің 2009 -2020ж Туризм индустриясы Комитетінің республикалық туристік порталы - www.visitkazakhstan.kz/kk/guide/places/region/8/ -
8. Guillaume Le Sourd, Diana Rizzolio United Nations Environment Programme — Lake Balkhash (англ.). UNEP Global Resource Information Database (2004)

9. World Resources Institute Watersheds of the World: Asia and Oceania - Lake Balkhash Watershed (англ.)

Аннотация

В целом туристско-рекреационный потенциал Карагандинской области занимает важное место в туризме страны. В частности, регион богат разнообразными природными и уникальными ландшафтами, достаточно благоприятный и теплый период (120-130 дней), способствующий развитию туристско-рекреационных зон, разнообразие видов экскурсий, наличие уникальных ресурсов для организации путешествий и отдыха, высокий исторический, археологический и познавательный интерес к созданию интересных экскурсионных маршрутов.

Annotation

In general, the tourist and recreational potential of Karaganda region occupies an important place in the country's tourism. In particular, the region is rich in a variety of natural and unique landscapes, has a very favorable and warm period (120-130 days), which contributes to the development of tourist and recreational zones, has a variety of excursions, special resources for organizing travel and Recreation, has a high historical, archaeological and cognitive interest in the creation of interesting excursion routes.

УДК 338.2

Дарибаева А.К., к.э.н., профессор,
Молдашева А.Н., магистр, старший преподаватель,
Esil University, г. Нур-Султан

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗРАБОТКИ МАРКЕТИНГОВОЙ СТРАТЕГИИ В ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

В статье рассмотрены роль и значение маркетинга для развития туристической отрасли. Представлены факторы, влияющие на потенциал туристического рынка Казахстана. Проведен анализ количества прибытий и посетителей за 2019-2021 годы. Авторами разработана стратегия туристической дестинации «Старый город». Для разработки стратегии составлен портрет целевой аудитории, в частности жителя города Шымкента.

Ключевые слова: маркетинг, туризм, анализ, дестинация, потребитель, стратегия, динамика.

Кілт сөздер: маркетинг, туризм, талдау, бағыт, тұтынушы, стратегия, динамика.

Keywords: marketing, tourism, analysis, destination, consumer, strategy, dynamics.

Разработка маркетинговой стратегии в туристической отрасли является актуальным моментом в связи с тем, что в ближайшие годы туризм в Казахстане должен стать новым драйвером экономического роста страны, когда доля туристической отрасли в ВВП к 2025 году увеличится до 8%.

Для достижения такого результата значительное внимание необходимо уделить развитию маркетинга в туристической отрасли, который является триггером для увеличения спроса на данном на рынке и позволит туристским предприятиям и дестинациям с прибылью для себя предложить потребителям свои продукты и услуги, проявив при этом эффективность и конкурентоспособность.

Как известно, пандемия, вызванная COVID-19, очень сильно отразилась на рынке и прежде всего повлияла на малый и средний бизнес и в целом, на деятельность всех мировых и

отечественных предприятий, оказала влияние на замедление экономического роста. Вместе с тем, необходимо отметить, что «неопределенность последствия пандемии показала необходимость развития внутреннего туризма, создание современных курортно-оздоровительных и туристических услуг и повышения качества туристкой инфраструктуры путем привлечения инвестиций [1]».

Важно грамотно развивать туристские зоны и местности Казахстана, обеспечивая их стратегической маркетинговой поддержкой, учитывающей международный опыт, историческую ценность, уникальность культуры и традиций, а также рыночный спрос на различные виды туризма, в том числе рост популярности эко и культурно-исторического туризма.

Значение разработки маркетинговой стратегии, позволяющей туристической фирме выживать в конкурентной борьбе в долгосрочной перспективе, резко возросло в последние годы. Все компании в условиях жесткой конкуренции, быстро меняющейся ситуации должны не только концентрировать внимание на внутреннем состоянии дел в компании, но и выработать стратегию долгосрочного выживания.

В этой связи возникла необходимость в концептуальном создании стратегии и политики во внутреннем туризме страны. Делать акценты на казахскую культуру, а также на интернациональный колорит нашей страны. Развивая туризм, как внутренний, так и внешний укрепляется сам бренд «Казахстан». Для туристов бренд должен отображать силу, стабильность, красоту, уникальность, самобытность, богатство. Поэтому и бизнес и государство должны иметь четкие стратегические цели, которые позволяли бы им успевать за изменениями, происходящими на внутренних и внешних рынках.

Стратегические цели, сформулированные на долгосрочную перспективу, разбиваются на оперативные, ориентированные на краткосрочный период. Добиваясь оперативных целей, казахстанские предприятия шаг за шагом идут к намеченным стратегическим целям, при этом используются опыт и достижения ведущих мировых компаний в области маркетинга [2].

Туристический рынок Казахстана на сегодняшний день обладает большим потенциалом благодаря совокупности факторов, в том числе:

- существенный потенциал въездного туризма из таких стран как Китай, Индия и Россия, а также продолжающийся рост внутреннего туризма, благодаря увеличению числа населения и пандемии коронавируса;
- уникальное сочетание природных ландшафтов и климатических условий, создающих неповторимую обстановку для круглогодичного отдыха;
- богатое историко-культурное и религиозное наследие тюркского мира и Великого Шелкового пути, формирующее насыщенную этнокультурную программу;
- значительная поддержка со стороны государства, предоставляющего преференции, льготы и субсидии для инвесторов, а также финансирующего строительство инженерной инфраструктуры;
- непосредственное влияние публичных личностей Казахстана из числа спортсменов, артистов, блогеров и предпринимателей.

Правительство РК обозначило туризм одной из приоритетных отраслей развития экономики [3].

Для проведения анализа состояния данной отрасли рассмотрим число прибытий в Казахстан в 2019-2021 гг. в таблице 1. В 2021 году количество прибывших в Казахстан составило 8,79 миллиона человек. С 2020 года это число выросло на 11,6%, а по сравнению с 2019 годом, к 2021 году рост составил уже почти 30%.

Таблица 1

Динамика количества прибытий в Казахстан за 2019-2021 годы*

Год	Кол-во прибытий, млн. чел.	Изменение, %
2021	8 789 314	+ 11,6
2020	7 701 196	+ 18,3
2019	6 509 390	

* Составлена авторами по источнику [2]

Положительная динамика прибытий в Казахстан, указывает на интеграцию Казахстана в развитие мирового туризма. На это повлиял как безвизовый въезд из 19 экономически стабильных стран с 2015 г., с упрощением процедуры регистрации паспортов иностранных граждан, так и экономический кризис (стоимость доллара на валютном рынке страны), а также позитивный результат рекламной деятельности по продвижению имиджа и достопримечательностей страны.

В последние годы Казахстан становится все более привлекательным для туристов со всего мира, которые являются объектами въездного туризма и в Шымкенте, где, в том числе, замечена тенденция удлинения сезонности.

Показатели числа въездных туристов в разрезе стран прибытий (Таблица 2) указывают на существенное превалирование стран СНГ (91,1% от общего количества въехавших в 2019 году, 91,6% – в 2020 и 93% в 2021). Рост числа въезжающих из стран СНГ с 2019 по 2020 год составил 18,9%, а в 2021 году количество въездных туристов увеличилось на 15,8%.

Таблица 2

Динамика количества посетителей по въездному туризму (человек)*

	2019	2020	2021
Количество посетителей по въездному туризму, в том числе:	6 509 390	7 701 196	8 789 314
страны СНГ	5 935 690	7 060 630	8 177 101
прочие страны	573 700	640 566	612 213

* Составлена авторами по источнику [2]

По количеству прибывающих из стран СНГ лидируют Узбекистан, Россия и Кыргызстан. Несмотря на то, что граждане Узбекистана и Кыргызстана прибывают в Казахстан, в большей части, не в качестве туристов, а в целях заработка, данный поток въезжающих также вносит существенный вклад в развитие туризма. Въездные посетители, приезжающие с целью заработка, также платят по счетам в точках общепита и оплачивают расходы на проживание в стране пребывания.

Среди стран-источников основных туристских потоков наиболее интересными являются Россия, Китай и Индия. Именно эти страны были определены как обладающие наибольшим потенциалом для въездного туризма в Казахстане, по информации АО «НК «Kazakh Tourism» [3].

Таблица 3

Динамика количества посетителей по въездному туризму в разрезе стран (человек)*

Всего, в том числе:	2019	2020	2021
	6 509 390	7 701 196	8 789 314
страны СНГ	5 935 690	7 060 630	8 177 101
Азербайджан	94 846	110 980	98 330
Армения	26 097	261 69	24 166
Беларусь	63 520	70 810	76 031
Кыргызстан	1 348 709	1 273 378	1 327 877
Республика Молдова	11 797	13 185	12 629
Российская Федерация	1 587 409	1 708 873	1 737 667
Таджикистан	207 009	383 368	443 266
Туркменистан	63 156	63 249	39 942
Узбекистан	2 459 757	3 344 577	4 351 413
Украина	73 390	66 041	65 780
прочие страны	573 700	640 566	612 213
Австралия	3 909	4 225	5 060
Австрия	2 630	3 435	3 101
Афганистан	4 520	6 539	3 995

Бельгия	2 615	3 354	3 137
Соединенное Королевство	20 166	21 341	21 482
Венгрия	2 789	3 156	3 163
Германия	90 286	99 396	99 083
Греция	1 739	2 269	2 740
Грузия	16 537	19 070	17 807
Израиль	5 112	6 466	6 700
Индия	13 975	21 890	32 591
Иран	10 731	12 482	10 607
Испания	3 725	4 442	4 468
Италия	15 609	14 924	12 724
Китай	117 465	94 817	51 418
Латвия	2 693	3 503	4 117
Литва	4 815	6 027	5 941
Малайзия	4 354	5 245	7 571
Монголия	17 506	20 687	22 104
ОАЭ	1 493	3 503	5 253
Турция	89 611	98 840	99 351

* Составлена авторами по источнику [2]

Согласно приведенным в таблице 3 статистическим данным, количество прибытий из Российской Федерации увеличивается с каждым годом. Среднегодовой рост количества въезжающих из России составил 4,95% с 2019 по 2021 гг. Как правило, туристы из России въезжают в Казахстан в деловых целях, однако потенциал развития туризма в личных целях у этого туристского потока огромен. Благоприятный климат, колорит и вкусная еда в Казахстане, а также родственные и дружеские связи россиян и казахстанцев могут стать драйверами роста количества въездных посетителей из России. «Во всех городах страны очень вкусно, красиво и колоритно, поэтому хочется возвращаться снова», – пишут российские туристы в социальных сетях Aviasales [4].

Количество въезжающих из Индии растет, в среднем, на 50% в год, а количество туристов из Китая составило порядка 8,5% от общего потока посетителей по въездному туризму в 2021 году. Важно отметить, что Постановлением Правительства Республики Казахстан № 1028 от 30 декабря 2019 года внесены изменения в Правила въезда и пребывания иммигрантов в Республике Казахстан. Для въездных посетителей из Индии и Китая введен 72-часовой безвизовый режим въезда, пребывания и выезда из Республики Казахстан. Данный факт содействует увеличению туристских потоков из этих двух стран, что важно учитывать при продвижении туристического потенциала страны в целом и южного региона в частности.

Рассмотрим расходы международных туристов внутри страны за 2019-2021 годы в таблице 4. За указанный период объем расходов международных туристов в Казахстане показывает положительное изменение, со среднегодовым темпом роста в 15%. В пересчете, средний чек туриста при посещении Казахстана составлял порядка 90 тысяч тенге в 2019 году, цифры зафиксировались, примерно, на том же уровне (около 85 тыс. тенге) в 2020, и, наконец, в 2021 снова достигли отметки в 90 тыс. тенге.

Таблица 4

Расходы международных туристов в Казахстане*

Год	Расходы, млрд.тенге	Изменение, %
2021	784,3	+21,32
2020	646,5	+10,37
2019	585,7	

* Составлена по источнику [2]

Сокращение расходов на туризм в 2021 году обусловлено, предположительно, финансовым кризисом и последствиями пандемии коронавируса. Однако сегодня в отрасли туризма в Казахстане происходят большие изменения, которые начались еще в 2017 году. Так, по поручению Главы государства, сформирован Комитет индустрии и туризма, интегрированный в Министерство культуры и спорта. Разработана обновленная, актуализированная концепция по развитию туристской отрасли до 2023 года. Перед отраслью поставлены амбициозные задачи, среди которых увеличение занятости от 390 тыс. человек в 2017 году до 650 тыс. человек к 2025 году, а также увеличение количества въездных посетителей до 9 млн. человек, в том числе въездных туристов до 3 млн. человек и внутренних туристов до 8 млн. человек [5].

Как показали статистические данные туристический рынок Казахстана имеет положительную тенденцию роста за счет создания новых туристических объектов и дестинаций. Для дальнейшего улучшения туризма предлагаем стратегию развития новой дестинации на Юге Казахстана – «Старый город», расположенная в Шымкенте, которая может стать успешной точкой притяжения благодаря ряду факторов, как для внутренних, так и для внешних туристов.

Сохранившаяся в Шымкенте территория «Старого города» с якорным местом – Цитаделью внутри города, является уникальной особенностью для Казахстана. «Старый город» Шымкента с его историческим прошлым способен стать новой точкой притяжения туристов со всего мира и внести вклад в развитие туризма в Шымкенте.

Данной туристской дестинации необходима маркетинговая стратегия, направленная на формирование положительного имиджа и продвижение уникального бренда «Старого города» на внутреннем и международном рынке среди целевой аудитории.

Цель стратегии является сделать «Старый город» узнаваемой и привлекательной туристической дестинацией для целевых групп, способствуя притоку посетителей, увеличению количества визитов и срока пребывания туристов.

В задачи стратегии входят:

- сформировать уникальный, узнаваемый бренд «Старого города» в сознании целевой аудитории;
- вдохновить местных жителей стать частью бренда, вовлечь в его продвижение «Старого города»;
- повысить осведомленность и интерес к «Старому городу» на международном и внутреннем рынке;
- создать позитивное информационное поле и положительную эмоциональную связь с целевой аудиторией;
- побудить к посещению «Старого города» целевые аудитории;
- создание положительного инвестиционного поля с привлечением современных и прибыльных проектов.

Для более четкого понимания дальнейших действий необходимо создать портрет целевой аудитории, этом необходимо предварительно провести полное сегментирование рынка. Далее продумать маркетинговое сообщение, т.е. каким будет основной посыл данной стратегии. После обозначить все маркетинговые инструменты.

Для разработки стратегии первостепенной задачей, на наш взгляд, является составление детального портрета каждого сегмента целевой аудитории, один из которых представлен в таблице 5. По данному образцу проводится формирование портрета всех сегментов целевого рынка.

Таблица 5

Портрет жителя Шымкента*

Демографические факторы	Социально-экономические факторы	Психологические факторы	Мотивационные факторы	Поведенческие факторы
1	2	3	4	5
Возраст 18-35 лет: - молодые семьи с детьми; - молодые пары без детей; - холостые; - дети от 12 лет	Образование - высшее; - средне-специальное - Сфера занятости: - госслужащий,	Социально активные, путешественники, работают с партнерами из других регионов, приглашают родственников, друзей	- патриотическое чувство; - участвовать в достижении процветания города; -	- доверяют родным и близким в выборе тура, - активны в социальных медиа,

1	2	3	4	5
	<ul style="list-style-type: none"> - работник по найму, - самозанятый, - предприниматель, - студент, - ученик <p>Доходы:</p> <ul style="list-style-type: none"> - средние; - ниже среднего <p>высокие</p>	<p>в Шымкент, активно пользуются социальными сетями. Открыты всему новому, интересующиеся и любознательные</p>	<ul style="list-style-type: none"> - потребность в проведении досуга; - получение новых впечатлений и опыта 	<ul style="list-style-type: none"> - основываясь на общих известных фактах из Интернета

**Составлена авторами*

Как известно, туристическую услугу покупают люди с конкретной целью и определёнными потребностями, обусловленными их возрастом, положением, образом жизни, привычками и другими факторами.

Составление портрета клиентов по каждому сегменту дает возможность определить следующие моменты: что хотят клиенты увидеть в данной туристической дестинации и какие услуги им необходимы для этого. На основе изучения портретов целевых клиентов можно тщательно разработать стратегию стимулирования сбыта для каждой целевой аудитории.

Грамотно разработанная маркетинговая стратегия продвижения и рекомендации по ее реализации включают в себя правильные маркетинговые инструменты, такие как:

- каналы коммуникации (СМИ, социальные сети, конференции, персональные презентации);
- PR (привлечение известных личностей);
- Crowd-маркетинг (форумы, отзывы);
- Прямая реклама (наружная, контекстная).
- Live-маркетинг (игры, опросы, конкурсы).

В заключение можно сказать, что индустрия туризма Казахстана не сможет добиться желаемого роста и импульса, если она не будет подкреплена интенсивными рекламными и маркетинговыми стратегиями. Для дальнейшего совершенствования и развития отечественной туристической сферы необходимо изменять стратегию использования туристических городов, развивать процессы по инвестиционной привлекательности, менять культурное мышление населения через различные каналы коммуникации.

Литература

1. Садыков Ж.А., Саванчиева А.А., Алдашева А.А., Нурмухамедова Ш.С. Совершенствование инфраструктуры индустрии туризма Казахстана // Вестник КазУЭФМТ. - 2022. - №1 (46). - С. 160-165.
2. Тогисбаева А.Б. Анализ и планирование маркетинговой деятельности: Учеб.пособие.- Алматы, 2015.- 264 с.
3. Официальный сайт АО «Национальная компания «Kazakh Tourism» www.qaztourism.kz
4. Официальный сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан www.stat.gov.kz
5. Городской сайт «inAlmaty.kz» <https://www.inalmaty.kz/>
6. Мировой атлас данных www.knoema.ru
7. Сервис информационной правовой системы «Әділет», Государственная программа развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2019-2025 годы <https://adilet.zan.kz>

Annotation

The article discusses the role and importance of marketing for the development of the tourism industry. The factors influencing the potential of the tourism market of Kazakhstan are presented. The analysis of the number of arrivals and visitors for 2019-2021 was carried out. The authors have developed a strategy for the tourist destination "Old Town". To develop the strategy, a portrait of the target audience, in particular a resident of Shymkent, was compiled.

Андатпа

Мақалада туризм саласын дамытудағы маркетингтің рөлі мен маңызы қарастырылады. Қазақстанның туристік нарығының әлеуетіне әсер ететін факторлар ұсынылған. 2019-2021 жылдарға келушілер саны мен келушілер санына талдау жүргізілді. Авторлар "ескі қала" туристік дестинациясының стратегиясын әзірледі. Стратегияны әзірлеу үшін мақсатты аудиторияның, атап айтқанда Шымкент қаласының тұрғынының портреті жасалды.

УДК 338.48:911.3

Маймурунова А.А., магистр, ст. преподаватель
University, г. Нур-Султан

ОЦЕНКА ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ОЗЕРА АЛАКОЛЬ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ПЛЯЖНОГО ТУРИЗМА

Определены основные виды рекреационной деятельности, связанные с природно-ориентированными и активными видами рекреационной деятельности, а также предполагается дальнейшее развитие пляжного отдыха на озере Алаколь. Одним из ключевых мест туристского интереса для развития пляжного отдыха является озеро Алаколь. Бассейн озера Алаколь расположен на территории двух административных районов Урджарского Восточно-Казахстанской области и Алакольского района Алматинской области и является одним из привлекательных районов для развития различных видов рекреационной деятельности. На современном этапе рекреационные ресурсы бассейна озера Алаколь преимущественно используются в лечебно-оздоровительных целях.

Ключевые слова: туризм, тур, туристско-рекреационный потенциал, пляжный туризм, туристическая инфраструктура, туристский ресурс, туристы, внутренний туризм.

Кілт сөздер: туризм, тур, туристік-рекреациялық әлеует, жағажай туризмі, туристік инфрақұрылым, туристік ресурс, туристер, ішкі туризм.

Keywords: tourism, tour, tourist and recreational potential, beach tourism, tourist infrastructure, tourist resource, tourists, domestic tourism.

Озеро Алаколь расположено в самой низкой части Балхашско-Алакольской низменности, на высоте 350 м.н.у.м, в окружении величественных гор Джунгарского Алатау. Здесь рельеф многообразен и сложен: среднегорье, низкогорье, эрозивно-тектонический мелкосопочник, наклонные равнины, эоловые песчаные равнины и аккумулятивные плоские равнины. Все они определенно обладают уникальным туристско-познавательным потенциалом. Озеро Алаколь занимает обширную территорию, захватывая юго-восточный Казахстан и сопредельные районы Китая. Бассейн Алакольских озер состоит из проточного пресноводного Сасыкколя, излишки воды которого переливаются в небольшое проточное озеро Уялы, Жаланашколь и ряд мелких водоемов. Климат континентальный, засушливый. Средняя годовая температура воздуха колеблется в пределах 6,2—7,2 градуса, абсолютный максимум температуры воздуха летом плюс 42, зимой — минус 40. Теплый период со среднесуточной температурой выше нуля длится до восьми с половиной месяцев. Длина самого озера 104 километра при ширине 52 километра, а площадь зеркала 2 650 квадратных километров. Наибольшая глубина находится ближе к заливу Кши — 54 метра, средняя же глубина — 22,1 метра [1].

Алаколь - озеро с единственным в мире черным пляжем из хорошо окатанной гальки и гравия, содержащее большое количество кремния. Чистый, степной воздух, минеральные воды и источники минерализованной сероводородной грязи создают исключительно благоприятные

условия для отдыха и лечения. Температура воды летом достигает +20...+25^oC. Вода озера Алаколь очень прозрачная, чистая, по составу она сравнима с водами Черного и Мертвого моря и включает почти всю таблицу Менделеева, что способствует лечению кожных заболеваний (экземы, псориаза, невродерматита, крапивницы), заболеваний органов дыхания, болезней костно-мышечной системы (ревматоидный артрит, остеохондроз, радикулит), нервной системы. Самым уникальным богатством озера Алаколь является лечебная грязь, которая применяется при лечении различных заболеваний суставов, радикулитов, кожных недугов, восстановлении после травм. По составу она близка к морской, и имеет целебные свойства. Хлоридно-натриевые соли, содержащиеся в ней оказывают прекрасный тонизирующий эффект в результате чего талассотерапия (лечение посредством принятия морских ванн) успешно применяется для лечения различных заболеваний периферической нервной системы. Всё это разнообразие природных факторов создаёт благоприятные условия для отдыха и лечения [2].

Озерная вода при своей исключительной чистоте обладает весьма ценными бальнеологическими качествами. С этим фактором, видимо, было связано расположение на побережье в советские времена Центра по реабилитации космонавтов. Эти места являются излюбленными для приезжих из Санкт-Петербурга, Москвы, Новосибирска. Много туристов из Барнаула, Томска, Омска, Рубцовска, даже приезжают отдыхать из Германии. Все они отдыхают «дикарями», предпочитая комфорту уникальность природных ландшафтов, весьма благоприятный климат и качество минеральных источников». Минерализация озера Алаколь колеблется от 1,2 до 11,6 г/л, причем ее увеличение происходит к центральной глубоководной части. Среднегодовая минерализация воды составляет 6,39—7,42 г/л. Все периоды года вода имеет или хлоридно-натриевый, сульфатно-натриевый, или хлоридно-сульфатно-натриевый состав. В целом понятно, что озеро обладает уникальным туристско-рекреационным потенциалом, но это также и заповедные места, где много редких птиц и животных [3].

Добавляют туристического интереса и древние петроглифы. На скалах близ озера раскинулась целая галерея доисторического творчества. Наши предки выбили на камнях изображения оленей, волков и буйволов. Рисунки прекрасно сохранились и стали достопримечательностью для пока еще немногочисленных туристов. Это озеро до сих пор остается terra incognita для большинства казахстанцев. Прежде чем осваивать любую территорию, а озера особенно, необходимо провести научные исследования. Без такого подхода, без создания научно обоснованной схемы освоения, мы действительно можем потерять уникальные водные объекты, а туристский кластер так и не будет полностью задействован в нашей экономике. До сих пор не имеем качественную туристско-рекреационную карту Казахстана, чтобы создать туристскую инфраструктуру, сначала необходимо проведение детальных исследований природно-ресурсного потенциала района, включая изучение бальнеологических свойств воды и грязей, условий его рационального использования. Множество уникальных озер испытывает значительную антропогенную нагрузку из-за бессистемного их использования. Необходимо провести серьезные исследования научно-прикладного характера как по республике в целом, так и по регионам с составлением серии карт. Так поступили во всех западных странах, сегодня считающихся мировыми центрами туризма. Также Алаколь входит в список 100 лучших озер мира и является кандидатом ЮНЕСКО в Список природного наследия.

О необходимости развития внутреннего туризма казахстанские власти говорят постоянно. Несмотря на запуск государственных программ, под которые выделены миллиарды тенге, и огромный потенциал, отрасль по-прежнему находится в плачевном состоянии. Самые распространенные проблемы – низкий сервис, высокие цены и отсутствие инфраструктуры. Озеро Алаколь, которое открылось для туристов лишь несколько лет назад. Радуют усилия местных жителей, делающих для развития края гораздо больше, чем государство. Только благодаря их гостеприимству и труду популярность этой зоны отдыха растет с каждым сезоном. Учитывая огромный потенциал этой курортной зоны, государство активно старается развивать данное туристическое направление. Существует даже специальная программа. Но, на мой взгляд, необходимы новые требования к качеству и номенклатуре услуг, нужно разнообразить формы и методы туристско-экскурсионного обслуживания, улучшить материально-техническую базу, расширить сеть туристских учреждений. Чтобы оживить внутренний туризм в стране, недостаточно только государственных программ. Необходимы общие усилия всех казахстанцев.

Нужно, чтобы каждый гражданин осознал: внутренний туризм – это самое удобное и выгодное вложение. Если хотя бы пятая часть казахстанцев будет отдыхать у себя в стране, то это станет дополнительным импульсом к его развитию. Озеро Алаколь занимает обширную территорию, захватывая юго-восточный Казахстан и сопредельные районы Китая. Открытие трансграничного маршрута и готовность китайских бизнесменов “инвестировать в проект” приведет в целом к улучшению курортной зоны. Ведь сегодня сервис на Алаколе оставляет желать лучшего. Главное – это не должно нарушить экологию местности.

В Казахстане много перспективных направлений внутреннего туризма, причем везде одинаковые проблемы. По программе «Дорожная карта бизнеса-2025» государством уже просубсидирован ряд проектов по строительству гостиничных комплексов и центров отдыха на Алаколе. Кроме того, в городе Ушарал скоро откроется Центр поддержки предпринимателей, который будет способствовать реализации инициатив местного бизнес-сообщества. Согласно схеме приоритетных направлений развития региона здесь будет создан туристический кластер, отвечающий международным стандартам. На уникальном озере Алаколь каждым годом появляются новые зоны отдыха. Более 662 млн тенге вложено в развитие туристической отрасли в Алмагинской области по программе «Дорожная карта бизнеса-2025». «Гарантия - это мощный инструмент развития приоритетных отраслей, в том числе туризма. Эта отрасль характеризуется достаточно большой капиталоемкостью, много средств вкладывается в строительство или приобретение кемпингов, баз отдыха. Как правило, предприниматели испытывают сложности с залоговым обеспечением кредита». На помощь приходит государство, до 70% от суммы кредита можно получить гарантию «Даму» и использовать ее как залог в банке [2]. По информации фонда, свыше 10000 отдыхающих на уникальном озере Алаколь в этом сезоне смогут получить достойное обслуживание благодаря поддержке государства [4].

На сегодняшний день Алакольский район, не только один из крупнейших в области, но и один из наиболее динамично развивающихся и перспективных. Наряду с другими отраслями экономики в последние годы большое развитие получил и туризм. На сегодняшний день успешно развивается зоны отдыха протяженностью в 25 км на юго-западном побережье Алаколя. А проблем, тормозящих развитие массового отдыха, здесь хватает. Если театр начинается с вешалки, то туризм уж точно должен начаться с дороги. Отсутствие нормальных автомобильных дорог к ценным и привлекательным экскурсионным объектам, чем и великолепен Алакольский район, отпугивает потенциальных туристов. Летом прошлого года был запущен специальный чартерный поезд Алматы – Достык, который доставлял туристов на южный берег целебного озера до конца августа. Акиматом области разработан проект детальной планировки побережья Алаколя и близлежащих поселков Акши и Коктума, где развернулось бурное строительство туристической инфраструктуры. По информации областного управления туризма, помимо пляжной зоны, Алакольский район располагает значительными рекреационными ресурсами. Достаточно высок потенциал горного и экотуризма, альпинизма, рафтинга, дельтапланеризма, спортивной рыбалки. Все это можно развивать как в предгорьях Джунгарского Алатау, так и на территории Алакольского государственного природного заповедника, где одних только пернатых 314 видов, из которых 34 – занесены в международную и республиканскую красные книги. Алакольский Государственный заповедник играет большую роль в развитии экотуризма.

В планах местных властей к 2025 году открыть единый информационно-аналитический ресурс-центр. Он позволит создать равные условия для легальной работы в туристическом бизнесе, увеличить налоговые сборы, повысить качество обслуживания. Кроме того, предстоит решить ряд других серьезных задач. В их числе капитальный ремонт автодороги Ушарал – Достык протяженностью 160 км, создание системы электроснабжения, строительство железнодорожных станций в поселках Акши и Коктума, а также развитие малой авиации с реконструкцией аэродрома Ушарала.

Отсутствие транспортной инфраструктуры, систем канализации, водоснабжения, линий электропередач, медицинских пунктов и больниц и других элементарных условий для полноценного отдыха и лечения не способствуют привлекательности озера Алаколь.

В этой связи, должны решаться следующие вопросы: создание туристской СЭЗ «Алаколь»; включение в приоритетные туристские зоны развития Республики Казахстан озера Алаколь; научное исследование лечебных свойств воды и грязи озера Алаколь в целях привлечения как

отечественных, так и зарубежных туроператоров; изучение вопроса организации вблизи озера Алаколь деятельности казино, игровых автоматов, аналогично Боровской и Капчагайской зон; решение вопросов развития транспортной инфраструктуры; решение вопросов развития внутренней инфраструктуры на побережье озера Алаколь; утверждение генерального плана застройки, планов детальной планировки побережья озера Алаколь, близлежащих населенных пунктов (в настоящее время хаотичная застройка ведет к нарушению экосистемы вокруг озера); проведение ревизии земельных участков, сдаваемых в настоящее время в аренду; проведение гидрологических работ по укреплению берегов озера Алаколь; строительство систем водоснабжения, энергообеспечения и канализации (в настоящее время есть случаи слива сточных вод в озеро, что ведет к его загрязнению); строительство бетонных арычных систем для стока воды из действующих скважин в озеро Алаколь.

Озеро Алаколь при решении указанных вопросов может привлечь даже иностранных отдыхающих на обоих побережьях, что, несомненно, скажется на рост экономики и страны, и близлежащих регионов. Учитывая уникальность содержания воды в озере, насыщенного минералами, Алаколь мог бы стать крупной как лечебно-оздоровительной здравницей, так и местом отдыха и купания для отечественных, и зарубежных туристов.

Литература

1. Березовиков Н.Н. Труды Алакольского государственного природного заповедника. Т.2. – Алматы: Tethys, 2008. - 252 с.
2. Иса Мокей. bnews.kz- ДКБ-2020: На уникальном озере Алаколь появятся новые зоны отдыха [Электронный ресурс]. - Режим доступа:URL: <http://www.varadero.kz/news.html?id=32> (дата обращения: 16.06.2013)
3. Ольга Малахова. Казахстанская правда - Волшебный мир Алаколя // Казахстанская правда. - 2013. - № 232 / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL:http://kazpravda.softdeco.net/rus/obshtestvo/volshebniy_mir_alakolja.html (дата обращения: 27.09.2012).
4. Официальный сайт Агентства РК по статистике/ www.stat.kz

Аңдатпа

Рекреациялық қызметтің табиғи-бағдарланған және белсенді түрлерімен байланысты рекреациялық қызметтің негізгі түрлері айқындалды, сондай-ақ Алакөл көлінде жағажай демалысын одан әрі дамыту көзделді. Жағажай демалысын дамыту үшін туристік қызығушылықтың негізгі орындарының бірі Алакөл көлі болып табылады. Алакөл көлінің бассейні Шығыс Қазақстан облысының Үржар және Алматы облысының Алакөл ауданының екі әкімшілік аудандарының аумағында орналасқан және рекреациялық қызметтің әртүрлі түрлерін дамыту үшін тартымды аудандардың бірі болып табылады. Қазіргі кезеңде Алакөл көлі бассейнінің рекреациялық ресурстары негізінен емдеу-сауықтыру мақсаттарында пайдаланылады.

Annotation

The main types of recreational activities related to nature-oriented and active types of recreational activities are identified, and further development of beach recreation on Lake Alakol is also expected. One of the key places of tourist interest for the development of beach holidays is Lake Alakol. The basin of Lake Alakol is located on the territory of two administrative districts of Urdzhar East Kazakhstan region and Alakol district of Almaty region and is one of the attractive areas for the development of various types of recreational activities. At the present stage, the recreational resources of the Lake Alakol basin are mainly used for therapeutic and recreational purposes.

Садықов Ж.А., PhD, доцент
 Гиззатжанова А.Г., магистр, аға оқытушы
 Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИСТІК КӘСІПОРЫНДАРЫНДА ЭКСКУРСИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУЫН «КАЗТРИП» ТУРИСТІК ФИРМАСЫ НЕГІЗІНДЕ ТАЛДАУ

Елімізді шет елге таныстыру мақсатында түрлі экскурсиялық маршруттар әзірленуі керек. Қазақстан Республикасындағы экскурсиялық қызметтердің қызмет көрсету аясын, сапасын және жағдайын талдай отырып, оның даму болашағын анықтау. Сауалнама негізінде Нұр-Сұлтан қаласында экскурсиялық маршрут ұйымдастырылған. Маршруттың ерекшелігі ретінде «Қазақстан Республикасының тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналады» тақырыптық экскурсия; Елорданың экскурсиялық қызмет нарығындағы инновациялық өнім көлік құралы ретінде «Segway» қолданылды; оның қол жетімділігі; кеткен шығын тез қайтарылады; ерекшелігі – барлық адамдарға арналған. Мақалада қаржылай есептеме жасалған, яғни, оның тиімділігі есептелді. Алынған нәтижелер экскурсиялық қызметтің ұйымдастыруын дамытудың өңірлік бағдарламасын негіздеу кезінде пайдаланылуы мүмкін.

Кілт сөздер: туризм, тур, экскурсия, туристік кәсіпорын, «Казтрип» туристік фирма, Тур – Segway, экскурсиялық қызмет.

Ключевые слова: туризм, тур, экскурсия, туристское предприятие, туристская фирма «Казтрип», Тур – Segway, экскурсионная деятельность.

Keywords: tourism, tour, excursion, tourist enterprise, tourist company "Kaztrip", Tour - Segway, excursion activity.

Мақалада қазіргі туризм саласындағы өзекті сұрақтар ретінде қарастырылатын Қазақстандағы экскурсиялық қызметті дамытуға арналған. Кез келген экскурсия ерекше қызмет үрдісі, оның мәні нақты заңдылықтарға (тақырыпқа сайлығы, мақсаттылығы, әсерлілік, белсенділік) сай ашылады. Ол қосымша қаржы көзі, көптеген шет елдің туризм саласы осы қызметті дамытуға аса назар аударуда, осы үрдісті біздің елімізде орынды пайдалану керек, себебі қарқынды дамытын туризм саласының жаңа мүмкіндіктері елге келуші туристердің легіне әсер етеді. Көптеген адамдар өз көліктерімен саяхаттай бастайды. Сыртқы туризм азайып, ішкі туризмді дамытуды қолға алу керек, олай болса, осындай кіру туризмінің азайып, ішкі туризмді дамыту кезінде ел ішіндегі туристік өнімді дамыту қолға алыну керек.

Кез келген қазақстандықтан көрікті жерлерімізді сұрасақ, олар Шымбұлақ, Бурабай, Алакөл, Түркістан, Алматы немесе Нұр-Сұлтан қаласы деп бірден айтары сөзсіз, бірақ олардың барлығы бірдей ол орындарға барып көргендіктен емес, тек оларды білетіндіктен, оқыған не теледидардан көргендіктен, немесе тіпті, таныстарынан естігендіктен айтары анық. Нұр-Сұлтан қаласын іскерлік туризмнің ошағы ретінде дамыту етек алуда (Атикеева және т.б., 2021, 12–17). Ал бірақ мемлекет тарапынан түрлі бағдарламалар әзірленіп, оларды дамыту бойынша қомақты қаржы бөлінуде, десекте соңғы келген нүктеден біздің қолымызда не бар дегенде, әсіресе, экскурсиялар тақырыбын қозғаған кезде күмілжіп қалатынымыз анық. Олай болса Қазақстандағы экскурсиялық қызметті дамыту, оны жарнамалау, елге ұнамды экскурсиялар ұсыну, оның себебі сырттан келген туристерге қала ішінде де, қала маңы мен бір күндік, бірнеше күндік экскурсияларды ұйымдастыру нарығын қолға алу керек.

Қазіргі шектеу шаралары осы нарықтың құлдыруына әсер етті, енді нарықта виртуалды турларды дамыту қолға алынды. Иә, ол бізге келушілер легін арттыруға көп септігін тигізеді, олай болса, нысанаға алған «Қазақстан Республикасындағы экскурсиялық туризмнің жағдайы мен даму болашағы» атты тақырымыз өзекті болып отыр, ол нақты тың идеяларды ұсынуды талап етеді.

«Казтрип» ЖШС есеп беру мерзімінде «Казтрип» мекемесінің жарғысына сәйкес өзінің қаржы-шаруашылық қызметін атқарды. Ұжымның барлық ұйымдастыру жұмыстары

республикада болып жатқан процестерді, туризмді дамыту саласындағы үкіметтің бағдарламалық құжаттарын ескере отырып, алға қойылған міндеттерді орындауға бағытталған. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасы Кәсіподақтар федерациясы белгілеген бағыттар бойынша жұмыс жүргізеді. 2018 жылдың өткен кезеңінде қызмет көрсетудің жалпы көлемі 20 708,15 мың теңгені құрап, жоспар 17 607,32 мың теңгені құрады. Бұл 117,6 пайызды құрайды. Оның ішінде қонақүй – 16288,11 мың теңге, сауда – 1326,47 мың теңге. Бұл жоспарланған көрсеткіштермен салыстырғанда 12%, 10% және 10% құрады. Айта кету керек, өткен кезеңде бүкіл ұжымның жұмысына байланысты шығындар көрсетілген қызметтердің сапасына қатысты ескертулер болмаған. Алдағы уақытта алға қойылған міндеттерді түсініп, мақсатты жұмысқа ұмтылу қажет.

«Казтрип» фирмасы Қазақстанның бар аймақтарына экскурсиялық турлар ұсынады, соның ішінде Нұр-Сұлтан қаласы мен Алматы қаласын ерекшелеп атап кетсе болады, соның ішінде Алматы қаласы бойынша 11 экскурсия ұйымдастырады, ал қала сыртына 12 экскурсиялық бағыт дайындалған.

Қала сыртындағы экскурсиялар: Есік дендрарийі және страус фермасы; Есік көліне; Түрген шатқалдары; Тамғалы–ландшафтық ескерткіш (бронза дәуіріндегі петроглифтер); Жамбыл мұражайы; Үлкен Алматы көліне; Шарын шатқалдарына; Іледегі Буддалар (Тамғалы–Тас); Ағып өткен метеор; Әнші Бархандар қорығы, Бес шатыр жұмбақтары; Хон–Пик шедеврлары; Талғар қорығының табиғат мұражайына. Жалпы барлық ұсынылған экскурсиялар қызықты және қазіргі кездегі туристердің қызығушылығын тудырады. Фирма сайты жақсы рәсімдеуді қажет етеді, ол кейінгі кезде мүлде халықпен жұмыс жасау жұмыстарын азайтты, десекте фирма сайтында және Facebook парақшасында Қазақстан бойынша қызықты мәліметтер келтіріп, оны миф ретінде сипаттап қызушылығын арттыруға тырысады, өзінің атқарған істерін фото арқылы жағымды бейнеде ұсынады. Бірақ бір байқағанымыз, фирма сайтына қарағанда әлеуметтік желідегі мәліметтері көбірек [1].

Әлемдік туристер ағыны шамамен төрт есеге қысқарды. Қазақстанның көрсеткіштері де төмендеді: басқа елдерден келетін туристер саны 3,6 есеге азайды. Мәселен, егер 2020 жылдың бірінші тоқсанында келу туризмінің жаһандық көрсеткіштері өткен жылғы деректерден 28,6% – ға төмен болса, екінші тоқсанда шетелдік туристердің әлемдік ағыны бірден 18,4 есеге қысқарды (ал Қазақстан Республикасында осыған ұқсас кезең – 16,7 есе), бүкіл әлем бойынша құлыптаудың ең қатаң шектеулеріне дейін толығымен тоқтайды. Жалпы, 2020 жылы Дүниежүзілік туристік ұйымның мәліметі бойынша шетелдік туристердің жаһандық ағыны 3,8 есеге қысқарды. Қазақстанда 2020 жылғы «коронавирустың» төрттен үш бөлігінде елге келген туристер саны бірден 3,6 есеге азайып, 1,8 миллионды құрады. Қазақстаннан кеткен туристер саны небәрі 2,4 миллион адамды құрады, яғни 3 адам. 2019 жылмен салыстырғанда 4 есе аз. Ішкі туризм — 60,3% –ға, 3,1 млн адамға азайды [2].

Пандемия кезінде Қазақстандағы қонақүйлер мен басқа да орналастыру орындарының төрттен үш бөлігіне қызмет көрсеткен келушілер саны небәрі 2,6 миллион адамды құрады, бұл өткен жылдың жартысына жуығы. Бұл ретте келушілердің жалпы санынан тек шетелдік туристер ғана бар — 7,5%, ал бір жыл бұрынғы осы кезеңде 15,5% болды. Қонақ үйлер, хостелдер, санаторийлер және басқа да орналастыру орындарының саны бір жылда 3,9% –ға азайып, 2020 жылдың үшінші тоқсанының соңында 3,5 мыңға жетті. Қазақстанның әлемдік туристік индустриясы елеулі залал болған жағдайда саланы қолдау үшін Qazakhstan Travel and Tourism Council ресурстық орталығы құрылды.

Қазіргі шектеулі шаралар туристік кәсіпорындардың қызметін әбден тығырыққа тіреді, бір жылдан аса уақытта адамдардың саяхаттауы немесе экскурсиялық қызметті пайдалануы тоқтады деуге болады. Саяхатшы, туристік блогер, QazaqGeography экспедициясының ұйымдастырушысы Нұржан Алғашов: «Туристік агенттіктер өздерінің білімі мен технологияларын ішкі туризмді дамыту үшін қолданатын болса, қазақстандық туристер бұдан тек ұтады», – деп көрсеткен.

Пандемияға дейін де көптеген компаниялар Қазақстанды қызықтырмады. British Airways, Austrian Airlines, Lufthansa бізден кетті, сонымен қатар, кейбір туристерде фобия түрінде психологиялық проблемалар пайда болды. Мысалы, басқа адамдарға жақын болудан қорқу. Көбісі өз көліктерімен саяхаттай бастайды. Мүмкін экотуристер саны көбейетін шығар.

Қазақстандағы экотуризмнің әлеуеті зор. Қазір барлық күшті отандық туристерге бағыттайтын уақыт туындады [3].

Елімізде «Арман–тур» туристік фирмасының гид–экскурсоводтарды дайындау бойынша мектебі 2009 жылдан бері нарықта өз қызметін жүзеге асыруда, ол мектеп тәжірибесі бойынша теория мен практика бірге орын алып, мектепті аяқтаған соң мемлекеттік реестрге енгізіледі, халықаралық практикадан өтуге мүмкіндік алады («Арман–тур» халықаралық туристік фирмасының сайты).

Сол сияқты осы шектеу шаралары кезінде оқыту семинарлары өтуде:

– «Kazakh tourism» мен «Ішкі туризмнің онлайн академиясы» гид (гид–аудармашыларды), экскурсоводтарды гидтерді дайындау ерекшеліктері бойынша онлайн курс әзірлеген болатын.

Елорданың экскурсиялық қызмет нарығындағы инновациялық өнім — «Тур –SEGWAY». Елімізді шет елге таныстыру мақсатында түрлі экскурсиялық маршруттар әзірленуі керек. Қазір туристік фирмалар бәсекеге қабілетті фирма ретінде ерекше ұсыныстар беруге бейімделуі керек, бірақ қазіргі пандемия туристердің легін азайтты. Осы жағдайдың біраз уақытта аяқталатыны белгілі, сондықтан фирмаларға жаңа типтегі пост пандемиядаен кейінгі дайындық қажет. Жүргізген талдау нәтижесінде экскурсиялардың бір мәнді екендігін байқауға болады. Жақсы ұсыныстар экскурсиялардың мәнін арттырып, қызықты өткізуді талап етеді, әрине ұлттық калоритті ұмытуға болмайды. Сондықтан, экскурсиялық туризмнің қала ішіндегі түріне «Тур–SEGWAY» экскурсиясын ұсынуға болады. Экскурсияның негізгі ерекшелігі «Segway» көлік құралын пайдаланамыз. Біздің елімізде қала экскурсияларын жаяу, автобус, велосипед сияқты құралдарды пайдаланып көруге болады. Еліміздің ірі қалаларында көптеген маршруттар бар, оларға келушілер қызығады. Олай болса, бар маршруттарға «Segway» көлігін қолдануды ұсынуға болады. Себебі, «Segway» көлік американдықтар мен еуропалықтар үшін үйреншікті құрал болып табылады.

Қазақстандағы экскурсияларға жаңа рең беру үшін «Segway» көлік құралын экскурсия көлігі ретінде пайдалану. «Segway» — «segue» — бір жағдайдан екінші жағдайға жайлап ауысу, «way» — жол деген мағынаны білдірсе, осы құрал жайлап, бірқалыпты қозғалуға мүмкіндік береді (Описание Segway). Осы құрылғы авторы Дин Кеймен он жылдан кейін, 2001 жылы нарыққа алғашқы құрылғыларын шығарды.

Скутер Segway турлары экскурсоводтарды шаршатпайтын, тез қозғалатын және біршама алыс маршруттарды қамтуға рұқсат беретін турларға айналды. Экскурсиялардың өзіндік ерекшелігі ол біріншіден, адамдарда үлкен қызығушылық туындайды, екіншіден, адамдарда осы құрылғыны игеруге деген құлшыныс пайда болады, себебі, ішкі баланс сезімі болуы керек, құрылғыға алғаш мінгенде өте абай болуы керек, себебі жылдамдық 50 км/сағ.

Нұр-Сұлтан қаласы бойынша бірнеше нысандар таңдалған, онда осы еліміздің тәуелсіздік алғаннан кейін бой көтерген ғимараттарға «Тур -SEGWAY» туристік маршрутын ұсынуға болады.

Біз экскурсиямызды «Думан» ойын–сауық орталығынан бастаймыз, себебі біздің «SEGWAY»–ді осы ғимаратқа жалға орын алып орналастырамыз. Оның өзіндік есебі бар, ғимарат сол және оң жағалауды орналастырып тұр, экскурсант басқа маршрутты оң жағалауда көргісі келсе, осы жерден қозғалу өте ыңғайлы. Осы ғимарат орталықта, онда кісі көп болады.

Маршруттың бірнеше ерекшелігі бар:

– онда Segway–ді қолданамыз, оны қала ішіндегі және қала маңындағы басқа да экскурсияларға қолдануға болады;

– тәуелсіздіктің 30 жылдығына арналған, бір жағынан тақырыптық экскурсия;

– қымбат емес, мөлшермен 4000–5000 теңге аралығында;

– «Казтрип» туристік фирмасына жарнамаға инновациялық өнім.

Ұсынылған «Тур–SEGWAY» маршрутында Segway–ді пайдалану шын мәнінде көптеген адамдардың қызығушылығын тудырады, себебі бұл нарықта басқа ұсыныс жоқ. Ұсынылған көліктерді нарыққа енгізу тек туристер үшін ғана емес, қала тұрғындары үшін де қызықты, себебі, оны пайдаланушылар жасөспірімдер мен жастар аз болмасы белгілі. Осы тур арқылы экскурсия ұйымдастыратындығын нарықта «KAZTRIP» туристік фирмасына жақсы жарнама мен осы көлікті жүргізіп, оны үйрете алатын білікті персонал керек.

Экскурсияға ұсынған Segway-дің гидроскутер, мини-сегвей, смартвей түрлері (қосымша) бар. Қазір көптеген шет елдіктердің жұмысқа бару құралы, тіпті кейде жұмысқа АҚШ, New York Electric & Gas пошталары, Michelin, GE Plastics, Delphi Automotive Systems корпорация және т.б. Segway скутерлері бәрі үшін жарамды. Олардың түрлеріне байланысты адамның салмағына байланысты 45 кг, 96 кг, 133 кг, 118 кг дейін түрлері бар және 16 жастан артық болуы керек.

Segway екі дөңгелекті, білікті құрылғы болып табылады, онда гироскопиялық, сұйық датчиктерден микропроцессорларға беріледі, олар двигательдерді басқаратын әсерді өндіреді, дөңгелек құрылғыны тепе-теңдікте ұстауға жауапты. Segway адамның қимылына орай қозғалады, жылдамдық алдыға және артқа иілуіне байланысты үдеп немесе кемиді. Жалпы жылдамдығы сағатына 20 км. Аккумулятормен жүру көзделеді, жалпы ұзақтығы — 39 км, 4—5 сағат зарядтамай қолдануға болады.

Қала ішіндегі шағын топтар үшін 5 Segway қажет, оның үшеуін Segway Ninebot Elite және үшеуін электросамокат Ninebot KickScooter MAX G30 түрін қолдануға болады. Электросамокаттар скутерлерге қарағанда орнықты тұруға мүмкіндік береді және құламаудың кепілі. Қазақстанда осы скутерлерді арнаулы Xiaomi компаниясының Қазақстандағы дилері Ninebot by Segway ресми дистрибьютерінен алуға болады.

Біздің құралдарымызды жаз айларында қалалық экскурсия мен 5–10 минутқа жалға беру құны өзін ақтайды деп айтуға болады, Segway Ninebot Elite пен электрокарлардың сыртқы бейнесі келесі 1–кестеде бейнеленген.

Кесте 1

Segway–дің сыртқы түрі*

№	Құралдың сыртқы түрі	Сипаттамасы
1		Segway Ninebot Elite-Ninebot–тың салмағы – 25 кг, қуаты 20 км, смартфон арқылы интеллектуалды басқару мүмкіндігі бар. Алюминий, магний материалдарынан жасалған. Максималды жылдамдық 20 км/сағ. Бір заряд бойынша диапазон Батарея 450 Вт:> 20 км. Ең жоғары көтерілу бұрышы 15–20 градус. Салмағы 25 кг. Жүргізушінің минималды және максималды салмағы 20–100 кг. Батареяны зарядтау уақыты 4 сағат. Басқа түрлері аса сұранысқа ие.
2		Ninebot KickScooter MAX G30 – жаңа Ninebot KickScooter MAX G30 серуендеуге және алыс қашықтыққа саяхаттауға арналған KickScooter максималды ұзақтығы 65 км болатын екі қосымша зарядтағышты, ұзын батарея жиынтығымен жабдықталған, максималды жылдамдығы 25 км/сағ. Жиналмалы, басқа түрлері бар

* Дереккөз бойынша жасалған [Ninebot by Segway // <https://giroskuter.kz/g1958084-segway-ninebot-elite> [4].

Қазақстанда экскурсиялық қызметті ұйымдастырудың негізі ерекше табиғат пен ерекше әлеует деуге болады, негізгі басымдылық адамдардың — туризммен айналыса отырып, экскурсияға баруы деуге болады. Қазақстанның экскурсиялық қызметі бойынша жалпы статистика жоқ, мысалы, елімізде қандай экскурсиялар бар, олардан қандай ақша түседі, т.б. сұрақтар жауаптарын табу мүмкін болмады, десек те, экскурсовод мамандығы бүгінде, қоршаған ортаны танудың демократиялық формасы болып табыла отырып, имиджді мамандық ретінде жаңа бағыт алды. Гид–аудармашылар мен экскурсоводтар елдің «айнасы», үнемі біліктілікті арттыру курстары қажет, сол сияқты мамандыққа бірнеше шет тілін білетін жас мамандарды тарту керек. Экскурсовод курстары бар, олардың көбісі жергілікті орындарда және коммерциялық негізде болып отыр және мамандықтың бірыңғай стандарттары әлі жасалмаған.

Нарыққа жаңа экскурсияларды енгізу арқылы шет елдер өзінің брендін құруда, сырттан келушілер легін арттыруда, осы экскурсиялық қызметті дамыту қолға алу керек, тіпті Нұр-

Сұлтан қаласының өзінде экскурсиялық қызметті дамытуды қолға алу керек. Сол себепті авторлар инновациялық қалалық экскурсияларды енгізу қажеттігін анықтады. Бұл экскурсияның негізгі ерекшелігі «Segway» көлік құралы пайдаланылды. Роликтер, самокаттар, гидроскутерлерді балалар аса қызығушылықпен қолданады. Segway–ді пайдалану арқылы экскурсияларды қалада жүргізген ыңғайлы. Сол сияқты «Казтрип» туристік фирмасына авторлар қала бойынша жаңа тур «Тур – SEGWAY» ұсынылды, ол «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігінің 30 жылдығына орай» ұйымдастырылды. Онда Нұр-Сұлтан қаласы бойынша бірнеше нысандар таңдалған, оларға еліміздің тәуелсіздік алғаннан кейін бой көтерген ғимараттар енген. Экскурсияның ерекшелігі: Segway–ді қолдану, қымбат емес, мөлшермен 4000–5000 теңге, «Казтрип» туристік фирмасына жарнамаға инновациялық өнім. Segway адамның қимылына орай қозғалады, жылдамдық алдыға және артқа иілуіне байланысты үдейді немесе кемиді. Жалпы жылдамдығы сағатына 20 км. Аккумулятормен жүру көзделеді, жалпы ұзақтығы – 39 км, 4–5 сағат зарядтамай қолдануға болады.

Бір ғана көлік құралдарын енгізу арқылы фирма өзіне қаншама пайда табады, олай болса, елімізде қаншама фирма бар, олардың барлығы дерлік өз өнімдерін дұрыс ойластырса, еліміздің экскурсиялық қызмет саласы дамиды деуге болады. Себебі инновацияларды енгізу арқылы экскурсиялық қызметті дамыту керекпіз, оның болашағы бар себебі елімізде 2019–2025 жылдарға қарай ЖІӨ 8% дейін арттыру, туристер ретінде келушілердің санын 8 млн. дейін жеткізу мақсаты тұр. Иә, қазіргі шектеулі режимі осы мақсатты жүзеге асыруға қол байлау болатыны белгілі, бірақ жоспар қойылды, сондықтан біршама жұмыстар атқарылуда, келушілер саны артса, міндетті түрде экскурсиялық қызметтің дамуын талап, етеді, ал ол үшін қазірдің өзінде туристік нарық түрлі ұсыныс беруге дайын болуы керек деген ой түйіндеуге болады.

Әдебиеттер

1. Kumar Y. Using the Web Quality Index (WQI) Assessment Model to Analyze Kazakhstan National Tourism Portals /Y. Kumar, Y. Rakhymkul. — 2020.
2. Lim W.M. The economic impact of a global pandemic on the tourism economy: the case of COVID-19 and Macao’s destination-and gambling-dependent economy / W.M. Lim, W.M. To //Current Issues in Tourism. — 2021. — P. 1– 12.
3. Сейдахметова Б. Мировая пандемия дает шанс для развития внутреннего туризма — Эксперт №4, 2020.
4. Ninebot by Segway. URL: <https://giroskuter.kz/g1958084-segway-ninebot-elite>

Аннотация

Сфера экскурсионной деятельности Казахстана и целью которой является определение перспектив ее развития с анализом состояния экскурсионной деятельности в Республике Казахстан.

На основе анкетирования был организован экскурсионный маршрут в г. Нур-Султан. Особенностью маршрута является тематическая экскурсия «30-летию Независимости Республики Казахстан посвящается»; инновационный продукт на рынке экскурсионных услуг столицы в качестве транспортного средства использовался «Segway»; доступный; быстро окупаемый расход; предназначен для всех возрастных групп. В статье сделан финансовый расчет, т. е. рассчитана его эффективность. Полученные результаты могут быть использованы при обосновании региональной программы развития организации экскурсионной деятельности.

Annotation

The scope of excursion activity in Kazakhstan and the purpose of which is to determine the prospects for its development with an analysis of the state of excursion activity in the Republic of Kazakhstan. Theoretical review of scientific literature on the research topic.

Based on the questionnaire, an excursion route to Nur-Sultan was organized. A feature of the route is a thematic excursion “dedicated to the 30th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan”; an innovative product in the market of excursion services of the capital was used as a vehicle “Segway”; affordable; quickly recouped expense; designed for all age groups. The article makes a financial calculation, i.e. its effectiveness is calculated. The results can substantiate the regional program for the development of the organization of extracurricular activities.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА

В данной статье будет рассказано о главных проблемах экологического туризма, а также о перспективах его развития в мире, и в Казахстане. Актуальность исследования определяется современным развитием борьбы за экологическое пространство. Также необходимостью развития туризма, в особенности экологического на территории Казахстана.

Ключевые слова: Экотуризм, экосистема, туристская дестинация, экотранспорт, деградация экосистемы.

Кілт сөздер: Экотуризм, экожүйе, туристік бағыт, экотранспорт, экожүйенің деградациясы

Keywords: Ecotourism, ecosystem, tourist destination, ecotransport, ecosystem degradation.

Один из множества видов туризма - Экологический туризм, очень популярен в наше время, особенно за границей, люди предпочитают отдых в местах с красивой природой, меньше цивилизации, и, конечно же, людей. Экологический туризм предполагает уединение с собой, и прекрасной природой, заставляет забыть о городских проблемах, остаться наедине со своими мыслями.

В данной статье будет рассказано о главных проблемах экологического туризма, а также о перспективах его развития в мире, и в Казахстане.

Актуальность исследования определяется современным развитием борьбы за экологическое пространство. Также необходимостью развития туризма, в особенности экологического на территории Казахстана.

Само понятие Экологический туризм говорит о природе. Такой вид туризма не предусматривает присутствие привычной нам инфраструктуры туризма, как гостиницы или рестораны. Суть данного вида туризма сфокусирована на посещении туристами не затронутых антропогенным воздействием природных территорий[8].

Экологический туризм также говорит о защите природы. Люди посещают нетронутые цивилизацией места, чтобы узреть красоту природы в отсутствие человека. Именно для того, чтобы такой туризм существовал, туристам следует заботиться о природе, и о том, что они оставляют после себя, после туров по нетронутой природе.

Одним из примеров хорошо развитого экологического туризма, и туризма в целом, можно привести Швейцарию. Швейцария известна всему миру благодаря своим Альпам, лучшим часам, и самым надежным банкам. Страна лидирует в десятке самых экологически чистых стран в мире. Во главе экологических направлений страны поставлена утилизация производимого мусора. А воздух в Швейцарии один из самых чистых в Европе; стране полностью исполнила все свои обязательства по уменьшению выбросов парниковых газов. Являясь традиционной страной туризма, Швейцария удерживает в этой сфере прочные позиции в Европе. Наличие развитой туристической инфраструктуры, сети железных и автомобильных дорог в сочетании с живописной природой и выгодным географическим положением обеспечивает приток в страну значительного количества туристов, прежде всего немцев, американцев, японцев, а в последние годы также русских, индийцев, китайцев. В бюджет Швейцарии за счёт туризма поступает 1 500 000 000\$ ежегодно, что является важной его составляющей[6].

В Швейцарии проживает около 8 миллионов населения, и обычные города, гармонично сочетаются с окружающей природой, благодаря чему и стал популярным туризм в Швейцарии. Современная транспортная инфраструктура обеспечивает доступность поездок на природу для туристов, при этом никак не мешая жизни людей или же окружающей природе. В большинстве маленьких деревень Швейцарии есть своя небольшая инфраструктура, состоящая из железной дороги, нескольких небольших отелей, и самое главное они находятся в окружении прекрасной природы, впрочем, как и вся Швейцария. Существуют также совсем маленькие деревни, в которых проживают 10-15 человек, такие деревни государство пытается наполнить людьми, организуя во всех не занятых исторических зданиях деревни один большой разбросанных отель,

с качественными гостиничными услугами, и центральным ресепшеном. Такая концепция называется *Albergo Diffuso* - была впервые реализована в Италии в начале 1980-х годов. Проблемы стоящие перед экотуризмом:

1 Угрозы культурам коренных народов. Увеличение числа туристов может ограничить свободу культурного самовыражения среди коренных жителей, заставив некоторых из них почувствовать угрозу. Кроме того, большинство коренных жителей в значительной степени рассматриваются как гиды, заставляющие их чувствовать себя объективными, а также поощрять стереотипы. Кроме того, постоянное взаимодействие между местными жителями и туристами может вызвать постепенный сдвиг в культуре.

2 Деградация экосистемы. Основная цель экотуризма - сохранить окружающую среду, но, к сожалению, это часто само по себе является проблемой. Экотуризм переносит туристов в новые места, а в некоторых случаях и в экосистемы, относительно нетронутые человеком.

Взаимодействие между новой средой и туристами могло нарушить ее. Например, люди могли отпугивать добычу, нарушая режим охоты хищника.

Это также может привести к более высокому спросу на такие ресурсы, как еда и вода, что заставит окружающую среду разместить больше людей. Увеличение пешеходного движения согласно *USAToday* также связано с возможностью нанесения ущерба жизни растений и качеству почвы.

3 Путешествия могут нанести вред окружающей среде. Чтобы посетить экзотические места, люди должны путешествовать по воздуху, на машине или на лодке. Такие среды создают огромное количество загрязнения, влияя на местную окружающую среду, особенно в форме шумового загрязнения, загрязнения воздуха и загрязнения земли.

4 Возможное переселение местных жителей, поскольку экотуризм неизбежно ведет к развитию. Экотуризм в больших масштабах означает, что будут построены отели, особенно когда туристические районы станут большей частью туристической индустрии. Когда это произойдет, будут расширения, а иногда и раскопки.

В таких случаях местные жители могут быть вынуждены покинуть свои родные края. Например, около 70% всех национальных парков и заповедников Восточной Африки расположены на земле, которая когда-то принадлежала народу масаи.

Коренным народам никогда не выплачивалась компенсация, и возникающие в результате возможности трудоустройства благоприятствовали элите, а не коренному населению.

5 Растущее количество организаций экотуризма, работающих на прибыль. Экотуризм растет с каждым годом, а это означает, что с каждым годом все больше фирм и организаций присоединяются к подножке экотуризма во имя продвижения устойчивого туризма.

Тем не менее, некоторые из этих организаций ставят во главу угла получение прибыли, а не сохранение экосистем, в которых они путешествуют. Некоторые стали пренебрегать приверженностью экологической политике, побуждая больше туристов тратить деньги на услуги организации, а не на туристические достопримечательности.

Возможные решения проблем экотуризма:

1 Прежде чем привлекать услуги организации, необходимо выяснить, придерживается ли она принципов сохранения и улучшения местной культуры, сообщества, торговли и сохранения экосистем.

В конце концов, цель экотуризма состоит в том, чтобы окружающая среда и местное сообщество получали выгоду как от индивидуальных путешественников, так и от деятельности организации.

Если проверка биографических данных показывает, что организация ставит прибыль выше защиты и долгосрочной устойчивости окружающей среды, этого следует полностью избегать.

2 Снижение воздействия на окружающую среду во время экотуризма. Путешественникам следует подумать о том, чтобы совершать беспосадочные полеты, чтобы расходовать меньше топлива и оказывать меньшее воздействие на окружающую среду. По возможности рекомендуется гулять, совершать походы или походы пешком или пользоваться общественным транспортом вместо аренды автомобилей.

Также рекомендуется по возможности арендовать немоторные лодки и транспортные средства. Отличные варианты могут включать катание на лошадях, верблюдах или даже слонах, тем самым наблюдая за дикой природой и в то же время сокращая углеродный след.

3 Путешествуя по новым экосистемам, можно нарушить их жизнь. Насколько это возможно, избегайте нарушения такой жизни. Не пугайте животных, так как это может помешать их повседневной жизни или помешать другим намерениям обращаться с тем же животным[11].

Развития туризма в Казахстане, в принципе, только начало набирать обороты. Туризм в Казахстане основан преимущественно на выездах Казахстанцев за границу, то есть вывозе валюты из страны, что не приносит никакой пользы экономике страны, и развитию туризма в целом.

Хорошей альтернативой для развития сферы туризма в Казахстане может послужить экологический туризм. Экологический туризм не требует инфраструктуры, он направлен на сохранение природы. Для развития данного туризма нужны следующие факторы: туристская дестинация, отсутствие инфраструктуры, удаленность от городской среды, доступность.

В Казахстане более целесообразно использование понятия “экологического туризма”, поскольку на его территории сохранились довольно обширные территории, не подвергшиеся значительному воздействию со стороны человека. Экологический туризм в настоящее время является приоритетной отраслью и способствует устойчивому развитию экономики. Казахстан называют новым направлением в мировом туризме, благодаря наличию огромного туристского потенциала. Его основу составляют уникальные природные условия и ландшафты в центре Евразии, многочисленные природные, исторические памятники, культурное и этническое наследие народов, населявших территорию Казахстана в различные исторические периоды.

На территории Казахстана действуют 118 особо охраняемых природных территорий (ООПТ), в том числе 11 (в 2020 г. - 13) государственных национальных парков, в которых допускается регулируемое туристское использование, направленное на развитие экотуризма. Учитывая, что его объектами могут быть как природные, так и культурные достопримечательности, природные и природно-антропогенные ландшафты, где традиционная культура составляет единое целое с окружающей природной средой, развитие экологического туризма может обеспечить не только финансовую поддержку природным территориям, но и даст возможность создать интерес к их сохранению[3].

Однако, несмотря на то, что экологический туризм отличается от других видов туризма незначительным воздействием на природную среду и не нуждается в особо развитой инфраструктуре, деятельность в этом направлении сталкивается с серьезными трудностями.

Например: розовое озеро Кобейтуз, которое стало известным в 2020 году. После того, как жители узнали о существовании данного озера, было совершено большое количество путешествий к нему. Оно было доступным, интересным, а также обладало полезными свойствами. Туристы были рады увидеть столь интересное природное явление, а также отдохнуть не выезжая за пределы страны, так как был карантин, это было попросту невозможно.

Отойдя от очевидных плюсов, следует упомянуть минусы, и неприятные события произошедшие с озером Кобейтуз. Туристы слишком увлеклись полезностью солей, находившихся в озере, стали разрушать его, забирая большое количество полезных минералов с собой, и даже занимались продажей. Это говорит о том, что любая туристская деятельность должна быть контролируемая, в особенности экологический туризм. Ведь, как уже было сказано, экологический туризм не предусматривает наличие инфраструктуры на территории. Однако, полное отсутствие какого либо контроля может привести к печальным последствиям, уничтожению природы.

Для развития экотуризма в Казахстане требуется лишь финансирование защиты не охраняемых территорий от большого наплыва людей, развитая транспортная инфраструктура (автодороги, жд транспорт), а также маркетинг самой природной местности, и прилегающих к ним населенных пунктов.

Экотуризм может быть объединен с авто-туризмом. Для тех туристов, которые не могут самостоятельно добраться до желаемой местности, может быть организована совместная поездка небольшой компании людей. Предпочтительно будет, конечно же, отправляться на машинах с альтернативным топливом, ведь если экотуризм, значит и экотранспорт. Однако, данный вид

транспорта в нашей стране пока не популярен, поэтому туристы могут доехать до ближайшей населенной местности на обычном автомобиле, а затем отправиться на велосипедах или же конях. При желании туриста он может остаться на территории природной дестинации, ночуя при этом в палатке, так как строительство отелей или хостелов, будет портить всю атмосферу экотуризма, и, конечно же, саму суть природы, или же отправиться обратно в населенный пункт, что будет служить отличным поводом, для жителей той местности, организовать у себя предприятия размещения и питания.

Экологический туризм является наилучшим решением развития сферы туризма в Казахстане. При правильном подходе Казахстане в будущем может стать второй Швейцарией, и не только. Так как природа в Казахстане отличается своей многообразностью. У нас есть Чарынский каньон в Алматинской области, ничем не уступающий Гранд каньону в США; Восточно-Казахстанскую область местные жители уже называют второй Швейцарией, благодаря ее зеленым холмам напоминающим известные всем Швейцарские зеленые луга; а также уникальные разноцветные горы мелового периода в Актау; и многие другие природные достопримечательности страны, о многих из которых не слышали даже сами казахстанцы.

Следовательно, при развитии экологического туризма в Казахстане природная территория останется полностью природной, люди будут лишь гостями; небольшие населенные пункты смогут развить малый и средний бизнес; и в конечном итоге внутренний экотуризм станет ключевой отраслью экономики Казахстана.

Экологический туризм в настоящее время является приоритетной отраслью и способствует устойчивому развитию экономики. Анализ туристского рынка Казахстана, проведенный Казахстанской Туристской Ассоциацией (КТА) и экспертами компании IPK в 2005 г. показал, что Казахстан обладает огромным потенциалом нетронутой природы с большим количеством национальных парков и заповедников, а также выдающимся культурным наследием.

Исследования и опрос (около 10 000 анкет), проведенные в Германии, Великобритании, Франции, Южной Кореи и Японии показали, что среди иностранцев присутствует высокая заинтересованность в экологических турах в Казахстан.

Экотуризм - это компонент устойчивого туризма. Во многих отношениях устойчивый туризм иллюстрирует взаимосвязь между экотуризмом и устойчивым развитием.

Устойчивый туризм будет сосредоточен на трех областях:

- Качество - ценный опыт для посетителей и повышение качества жизни принимающих сообществ за счет культурной самобытности, сокращения бедности и качества окружающей среды;
- Непрерывность - эксплуатация осуществляется на оптимальном уровне, позволяющем сохранять и восстанавливать природные ресурсы;
- Баланс между потребностями индустрии туризма, защиты окружающей среды и местных сообществ за счет справедливого распределения выгод между заинтересованными сторонами.

Туризм может быть устойчивым, если развитие отвечает потребностям туристов и местных жителей, защищая при этом будущие возможности. Экотуризм предлагает преимущества для местных жителей, сохранение, развитие и образование. Экотуризм - это устойчивая форма туризма, основанного на природных ресурсах. Основное внимание уделяется изучению и изучению природы, ее ландшафта, флоры, фауны и их среды обитания, а также культурных артефактов местности.

Экотуризм предполагает сочетание охраны природы и туризма (связанной с ним экономики) в интересах местных сообществ, особенно с упором на устойчивость.

Для того чтобы экотуризм имел устойчивое развитие, большое значение приобретает анализ для определения пригодности землепользования. Он и другие аналогичные методы устанавливают стандарты или диапазоны допустимых изменений и описывают методологию определения этих стандартов, измерения воздействий и определения стратегий управления для контроля негативных воздействий[10].

В заключении мы приходим к выводу, что экологический туризм наиболее выгодная отрасль для развития туризма на территории Казахстана. Для экологического туризма не требуются огромные индустрии туризма, в какой-то степени экологический туризм можно отнести к самостоятельному виду туризма, поэтому и его развитие является не самым затратным, и

легкодоступным. Проблемой его развития являются отсутствие доступной инфраструктуры, защищенности природных территорий, неинформированности людей о территориях.

В Казахстане экотуризм уже зарекомендовал себя как один из наиболее перспективных видов туристских направлений. И при правильном планировании и управлении в ближайшее время, он может стать не только источником дохода для местных сообществ и частных туроператоров, но и эффективным инструментом для охраны природных и культурных ценностей республики: один из принципов экотуризма - минимизация негативного влияния на окружающую среду.

При правильном подходе экологический туризм принесет большую популярность внутреннему и въездному туризму в Казахстане. Уже сейчас экология является важной темой для многих людей на Земле, и люди хотят уединения от обыденной городской жизни. Экологический туризм поможет объяснить подрастающему поколению важность заботы о природе, а также привить любовь к природной красоте.

Экологический туризм направлен на сохранение нетронутых природных территорий, и предоставлении отдыха вдали от городской суеты. Возможно в будущем данный вид туризма станет ведущим во всем мире, в целях сохранения природных территорий. Ведь проблема уничтожения Земли сейчас является важной темой для обсуждения. И такие ведущие страны, как Швеция, уже меняют свою структуру жизни, в целях нанесения наименьшего вреда природе со стороны человека. Ведь всем известно, что Швеция выкупает мусор других стран, так как путем переработки именно мусора, производит энергию, пытается сохранить чистоту в стране, а главное минимизировать вред природе от человеческих отходов.

Перспектив для развития экологического туризма в Казахстане очень большое количество. И если в дальнейшем устранить все проблемы развития экологического туризма, грамотно выстроить план действий, то экологический туризм станет ведущей отраслью в экономике страны.

Литература

1. Алтай. Туризм. Отдых. Здоровье. Барнаул: Издательство «Принтал», 2004. 199с
2. Храбовченко [HYPERLINK "https://tourlib.net/books_green/hrabovchenko.htm"](https://tourlib.net/books_green/hrabovchenko.htm) В.В. Экологический туризм: учебно-методическое пособие. М.: Финансы и статистика, 2003. 208 с.
3. Государственная программа развития туризма в Республике Казахстан на 2007-2011 годы; Программа развития перспективных направлений туристской индустрии Республики Казахстан на 2010-2014 годы.
4. Виды экотуризма <https://glonasstravel.com/destination/vidy-turizma/ekoturizm/>
5. Разноцветные горы Актау: красочные ландшафты Казахстана <https://www.travel.ru/wow/aktau.html>
6. Швейцария <http://eko-turizm.blogspot.com/p/blog-page.html>
7. Экотуризм в Австралии <http://australia-travel.ru/australia/ekoturizm/ekoturizm-v-avstralii>
8. Экологический туризм Википедия <https://ru.wikipedia.org/wiki>
9. Экологический туризм в мире <http://deartravel.ru/2887-ekologicheskii-turizm.html>
10. Role of Ecotourism in Sustainable Development <https://www.intechopen.com/books/advances-in-landscape-architecture/role-of-ecotourism-in-sustainable-development>
11. What is ecotourism? <https://www.conserve-energy-future.com/challenges-solutions-future-trends-ecotourism.php>

Аңдатпа

Бұл мақалада экологиялық туризмнің негізгі проблемалары, сондай-ақ оның әлемдегі және Қазақстандағы даму перспективалары туралы айтылады.

Зерттеудің өзектілігі экологиялық кеңістік үшін күрестің заманауи дамуымен анықталады. Сондай-ақ, Қазақстан аумағында туризмді дамыту, әсіресе экологиялық.

Annotation

This article will talk about the main problems of ecological tourism, as well as the prospects for its development in the world and in Kazakhstan.

The relevance of the study is determined by the modern development of the struggle for ecological space. Also, the need to develop tourism, especially ecological in the territory of Kazakhstan.

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ
БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУ ҮРДІСТЕРІ
ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
TRENDS IN DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF
SOCIAL AND HUMANITARIAN EDUCATION

УДК 14.15.07

Алимагамбетова А.З., к.ф.-м.н., ст. преподаватель
Esil University, г. Нур-Султан

Жилмагамбетова Р.З., докторант PhD
Евразийский национальный университет
имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ПРОВЕРКА ЭФФЕКТИВНОСТИ
МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ
АДАПТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ

В статье представлены теоретические и эмпирические результаты исследования преимуществ адаптивного обучения. Рассмотрена практика создания и организации адаптивного обучения студентов с использованием платформы "Moodle", а также представлены результаты применения модели адаптивного обучения при подготовке студентов первого и второго курсов среднего профессионального образования. Проверка достоверности совпадений и различий в характеристиках контрольной и экспериментальной групп была проведена с использованием статистического критерия Крамера – Уэлча, который продемонстрировал, с одной стороны, равенство уровней подготовки контрольной и экспериментальной групп в начале рассматриваемого педагогического эксперимента, а с другой стороны, значимость разницы в уровне подготовки в конце тренировочного процесса благодаря применению предложенной методики.

Ключевые слова: среднее образование, математика, адаптированное персонализированное обучение, педагогический эксперимент, мотивация, статистический критерий Крамера – Уэлча.

Кілт сөздер: орта білім, математика, бейімделген жеке оқыту, педагогикалық эксперимент, мотивация, Крамер – Уэлчтің статистикалық өлшемі.

Keywords: secondary education, mathematics, adapted personalized learning, pedagogical experiment, motivation, Kramer–Welch statistical criterion.

На современном этапе среднего профессионального образования основной задачей учителей является всестороннее содействие формированию и развитию человеческой индивидуальности, основным принципом преподавания является внимание к внутреннему миру учащихся, их интересам и потребностям. На первый план выдвигается проблема обеспечения новых подходов к организации педагогической деятельности, которая направлена на развитие и реализацию всех сущностных сил ученика. Педагогические коллективы организаций среднего профессионального образования находятся в поиске более эффективных форм, подходов и технологий работы со студентами. Авторами была проведена методическая работа по теме

«Разработка адаптивной персонализированной образовательной среды [1] на основе интеграции педагогических технологий на уроках математики».

Происходящие процессы в сфере образования в мире и Казахстане на современном этапе предполагают потребность в подготовке высококвалифицированных специалистов различного профиля, которые должны не только получать сумму определенных знаний, но и уметь применять их в конкретной практической ситуации. Некоторые преподаватели используют концепцию адаптивного персонализированного обучения как технологию обучения, основанную на построении индивидуальной траектории обучения для учащегося с учетом его текущих знаний, способностей, мотивации и других. Одной из разновидностей дифференцированного обучения является адаптивное обучение, которое адаптируется к образовательным потребностям групп учащихся. Адаптивное обучение сочетает в себе как преимущества микрообучения, так и положительный эффект интервалов обучения (поскольку сама траектория основана на принципах микрообучения). Микрообучение - это подход, при котором учащийся получает новую информацию небольшими порциями, а затем регулярно повторяет ее. Микрообучение чаще встречается в практике адаптивного обучения. Это связано со следующими обстоятельствами: – возможность увидеть эффект обучения. Благодаря правильным измерениям в начале и в конце учебного курса, а иногда и в середине, мы можем видеть, что изменилось в знаниях студентов. Добавив сюда отложенную проверку знаний, например, после двух-трех месяцев учебного процесса с использованием новых знаний, вы сможете понять, насколько актуальна информация и насколько активно она используется. А если совместить с результатами регулярной аттестации учащихся, то получается практически идеальная система.

Согласно наблюдению немецкого ученого Германа Эббингауза, микрообучение может быть гораздо более эффективным, поскольку, согласно его исследованиям, учащиеся забывают более 50% новой информации через 20 минут после окончания урока. Через девять часов в памяти остается не более 40% выученного, а через месяц эта цифра снижается до 24%, если ученик не повторяет информацию. Эббингауз записал результаты своих наблюдений на графике, который получил название «кривая забывания». В 1991 году эксперимент Эббингауза был повторен учеными из Германии. А в 2015 году исследователи из Нидерландов смогли воспроизвести кривую забывания [3].

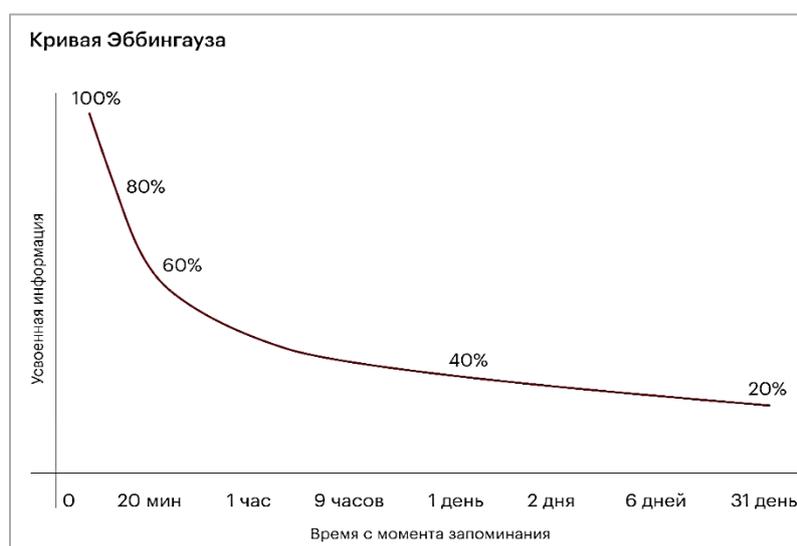

Рисунок 1. Кривая Эббингауза

Повторение информации через определенные промежутки времени помогает справиться с забыванием. Такие интервальные повторения являются основой микроотренинга.

Исследователи в основном рассматривают адаптивное обучение как часть внедрения технологий дистанционного обучения в образовательный процесс колледжа. Некоторые из них указывают на особенности внедрения адаптивного обучения, выделяя микрообучение [3] как тип

организации учебного процесса в электронно-распределенном колледже, в то время как большинство колледжей используют LMS Moodle для различных выпусков.

Авторами разработана и введена в опытную эксплуатацию модель информационной образовательной среды колледжа, которая сочетает в себе возможности системы дистанционного обучения «Moodle» и опыт автора в разработке и применении адаптивных учебных курсов. Проект направлен на разработку адаптивной программы, которая поддерживает активное индивидуальное обучение различным дисциплинам, сочетая возможности адаптивных систем обучения. Настроенная технологическая среда и образовательная модель адаптивной системы обучения позволяют использовать большинство методик, используемых в традиционных формах обучения. К ним относятся различные версии лекций с интерактивной обратной связью, практики и семинары с эффектом «присутствия». Чтобы частично устранить эти проблемы, была выбрана возможность размещения курсов в виде пакетов SCORM в LMS «Moodle» [4], которые могут иметь свои интерактивные сценарии, а также алгоритмы защиты материалов. В то же время становится возможным тиражировать лучшие курсы практически для любой платформы системы дистанционного обучения.

Во втором семестре 2022 года было проведено экспериментальное обучение студентов 1 и 2 курсов Актюбинского высшего политехнического колледжа по специальности «Информационные системы» с использованием описанной методики и без нее. В качестве дидактического инструмента эксперимента был создан авторский адаптивный курс «Математика» [5], размещенный в форме курса в среде дистанционного обучения (см. рис.2).

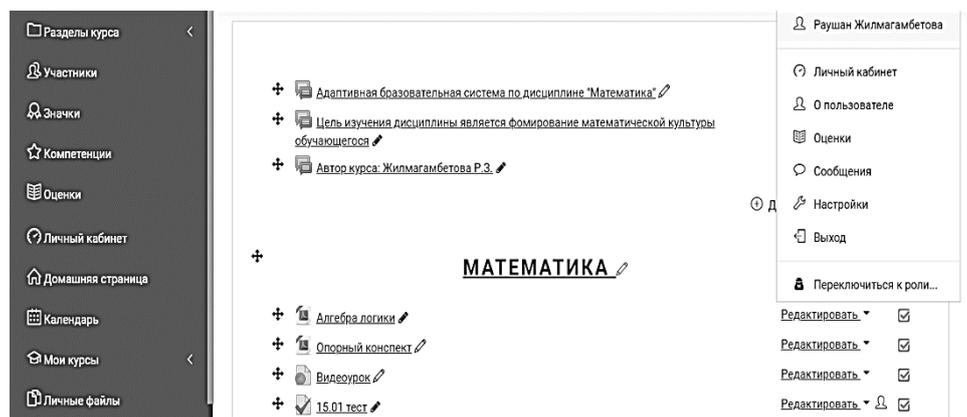

Рисунок 2. Титульный экран адаптированного курса

Известно, что типичной задачей анализа данных в педагогических исследованиях [6] является установление совпадений или различий в характеристиках экспериментальной и контрольной групп. В связи с этим мы формулируем статистические гипотезы:

- гипотеза об отсутствии различий между экспериментальным обучением по этому методу и традиционным обучением (так называемая нулевая гипотеза);
- гипотеза о значимости различий (так называемая альтернативная гипотеза).

Если полученное эмпирическое значение критерия оказывается меньше или равно критическому, то принимается нулевая гипотеза – предполагается, что при заданном уровне значимости характеристики экспериментальной и контрольной групп совпадают. В противном случае, если эмпирическое значение критерия оказывается строго больше критического, то нулевая гипотеза отвергается и принимается альтернативная гипотеза – характеристики экспериментальной и контрольной групп считаются разными с достоверностью различий. Таким образом, если $\alpha = 0,05$ и принимается альтернативная гипотеза, то достоверность различий составляет 0,95 или 95%.

В эксперименте приняли участие $N=25$ студентов экспериментальной группы (1 курс) и $M=30$ человек контрольной группы (2 курс). Контрольная группа изучала предмет по классической методике среднего профессионального образования, то есть читался лекционный материал, а после этого проводились практические и семинарские занятия, лабораторные работы. Студенты

могли пользоваться учебными пособиями, библиотекой и дополнительными материалами. Экспериментальная группа студентов была зарегистрирована в системе дистанционного обучения и с первой лекции имела возможность получить доступ ко всем материалам адаптивного курса – тестам, контрольным заданиям, интерактивным семинарам, видеоклипам. Это позволило им самостоятельно работать с адаптивной информацией, одновременно видя свои достижения, контролируя уровень усвоения по каждой теме и уроку [7].

Исходное состояние контрольной и экспериментальной групп измерялось путем тестирования в начале обучения. Для этой цели был использован курс «Математика», который студенты проходили на 1-м курсе. Разница в группах заключалась в том, что контрольная группа студентов изучала этот предмет относительно недавно, а экспериментальная группа проходила его более года назад.

Общее количество тестовых вопросов составило 20. Те студенты, которые впервые воспользовались интерфейсом модуля тестирования, получили возможность дополнительной попытки. Для оценки успешности прохождения теста использовалась дихотомическая шкала (сдано/провалено), то есть при результате в 75% и более правильных ответов результат признавался успешным.

Результаты входного контроля (см. рис. 3):

1. Общее количество тестов (выборок) составило 20, студенты экспериментальной группы успешно справились с тестом – 16 из 30 (53%), контрольной группы – 10 из 25 (40%).

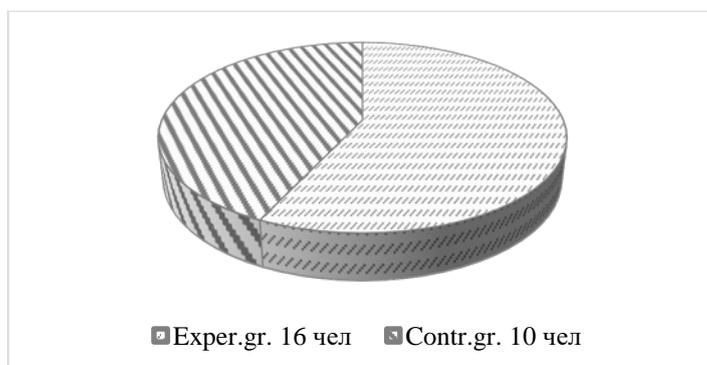

Рисунок 3. Сравнение результатов входного контроля контрольной и экспериментальной групп

Соотношение в пользу контрольной группы показывает, что студенты 2 курса изучали этот предмет больше года назад и учебный материал был основательно забыт.

Во время экспериментального обучения группы студентов 2 курса выборка ответов на контрольные тесты экспериментальной группы составила 48, в среднем 14 попыток пройти контрольные тесты по темам лекций, то есть около 2 попыток по одной теме. Результаты пробных тестов не регистрировались, но статистические данные о количестве попыток, временных параметрах изучения отдельных тем и другая статистика были собраны с помощью системы дистанционного обучения Moodle.

Студенты контрольной группы проходили тест в том же порядке, что и студенты экспериментальной группы. Согласно результатам тестов, 4 студента не смогли сдать тест даже со второй попытки.

Таким образом, описательная статистика, во-первых, позволяет представить результаты педагогического эксперимента в компактной и информативной форме, что дает возможность провести качественный анализ исследуемых объектов. Во-вторых, в количественном анализе используется несколько показателей описательной статистики.

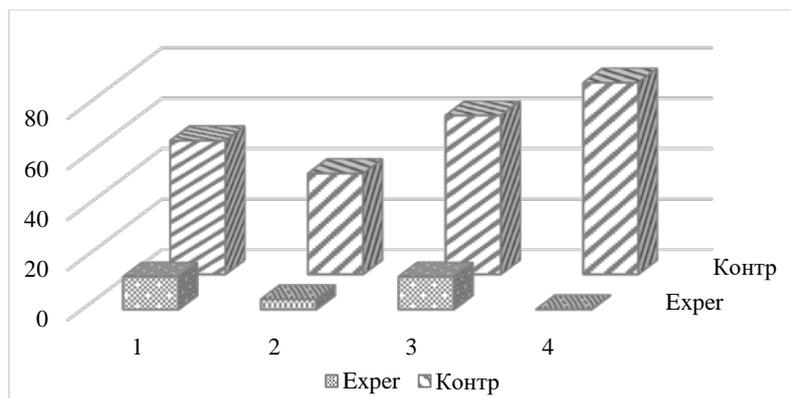

Рисунок 4. Сравнение уровней подготовки групп

Завершив обзор показателей описательной статистики, мы перейдем к общей методологии определения степени достоверности совпадений и различий, а затем опишем ее применение сначала для данных, измеренных в шкале отношений, а затем для данных, измеренных в порядковой шкале.

Для данных, измеренных в шкале отношений, целесообразно использовать либо критерий Крамера-Уэлча, либо критерий Уилкоксона Манна-Уитни для проверки гипотезы о совпадении характеристик двух групп. Критерий Крамера-Уэлча предназначен для проверки гипотезы о том, что средние значения двух выборок равны, критерий Уилкоксона-Манна-Уитни более «тонкий» – он позволяет проверить гипотезу о том, что две выборки «одинаковы» [10].

По результатам педагогического эксперимента можно сделать выводы:

1. Методика преподавания дисциплины «Математика» на основе созданного адаптивного курса в среде дистанционного обучения в принципе применима к преподаванию любой другой дисциплины.

2. Результаты экспериментального обучения с использованием этого метода выявили статистически значимую разницу в характеристиках контрольной и экспериментальной групп на каждом уровне обучения.

3. Проведенный опрос студентов подтвердил положительное отношение студентов к адаптивным формам обучения.

4. Анализ научной активности студентов подтвердил повышение интереса студентов экспериментальной группы к научной работе.

Таким образом, проведенный педагогический эксперимент по использованию методов обучения адаптивного курса «Математика» показал, что формы микрообразования оказывают положительное влияние на все аспекты учебной деятельности, повышают мотивацию учащихся, а также положительное отношение к получению знаний, интерес к научной деятельности. В то же время независимая методика определения уровней обучаемости продемонстрировала статистически значимое увеличение этого показателя в экспериментальной группе.

Литература

1. Пэн, Х., Массачусетс, С.и Спектор, Дж..М. Персонализированное адаптивное обучение: новый педагогический подход, основанный на интеллектуальной среде обучения // Интеллектуальные среды обучения. – 2019. – № 6. – 9 с..

2. Чуланова, О.Л., Хисамутдинова, А.А. Микрообучение как технология совершенствования обучения персонала организации с целью получения целевых знаний // Материалы Афанасьевских чтений. – 2020. – № 2. – 5 с.

3. Диас Редондо, Р.П., Каейро Родригес, М., Лопес Эскобар, Дж. Интеграция микрообучающего контента в традиционные платформы электронного обучения // Приложение Multimed Tools. – 2020. – 80 с..

4. Хирози Уэда, Масако Фурукава, Кадзуцуна Ямадзи, Мотонори Накамура. SCORMAdaptiveQuiz: Внедрение адаптивного электронного обучения для Moodle // Procedia Computer Science. -2018. - 2261 с.

5. Коннова, Липагина, Постовалова, Рылов, Степанян. Проектирование адаптивного онлайн-курса математики Based для индивидуализации обучения // Образовательные науки. 2019. - 182 с..

6. Вэнь Сюй., Катина Заммит. Применение тематического анализа к образованию: гибридный подход к интерпретации данных в исследованиях практиков // Международный журнал качественных методов 2020. – 19 с..

7. Щедрина Е., Валиев И., Сабирова Ф. и Бабаскин Д. Обеспечение адаптивности в курсах Moodle LMS // Международный журнал новых технологий в обучении, 2016. – 95 с.

8. Зверева Л.Г., Карафанасьева Е.С. Использование электронных образовательных ресурсов при изучении математики // Международный журнал гуманитарных и естественных наук, 2022. – 140 с.

9. Peter Brusilovsky Адаптивный лернинг Петра Брусилковского // Международный журнал искусственного интеллекта в образовании, 2003 – 156-169 с.

10. Buchem, H. Hamelmann. Микрообучение: стратегия постоянного профессионального развития // Электронные учебные материалы, 2010. – 15 с.

Аңдатпа

Мақалада адаптивті оқытудың артықшылықтарын зерттеудің теориялық және эмпирикалық нәтижелері келтірілген. "Moodle" платформасын қолдана отырып, студенттерді бейімдеп оқытуды құру және ұйымдастыру практикасы қарастырылды, сондай-ақ орта кәсіптік білім берудің бірінші және екінші курс студенттерін даярлау кезінде бейімдеп оқыту моделін қолдану нәтижелері ұсынылды. Эксперименттік тапсырмалар нәтижелерінің әртүрлі аспектілерін егжей-тегжейлі бағалаудың арқасында студенттердің әрқайсысын дайындаудағы күшті және әлсіз жақтарды жоғары дәлдікпен анықтауға, әрі қарай оқыту бойынша жеке ұсыныстар беруге болады. Бақылау және эксперименттік топтардың сипаттамаларындағы сәйкестіктер мен айырмашылықтардың дұрыстығын тексеру Крамер – Уэлчтің статистикалық критерийін қолдана отырып жүргізілді, ол бір жағынан қарастырылып отырған педагогикалық эксперименттің басында бақылау және эксперименттік топтардың дайындық деңгейлерінің теңдігін, екінші жағынан, ұсынылған әдісті қолдану арқылы оқу процесінің соңында дайындық деңгейіндегі айырмашылықтың маңыздылығын көрсетті.

Annotation

The article presents theoretical and empirical results of the study of the advantages of adaptive learning. The practice of creating and organizing adaptive learning of students using the "Moodle" platform is considered, and the results of the application of the adaptive learning model in the preparation of students of the first and second courses of secondary vocational education are presented. Verification of the validity of coincidences and differences in the characteristics of the control and experimental groups was carried out using the Kramer – Welch statistical criterion, which demonstrated, on the one hand, the equality of the training levels of the control and experimental groups at the beginning of the pedagogical experiment under consideration, and on the other hand, the significance of the difference in the level of training at the end of the training process due to the application of the proposed methodology.

УДК101.14.504.75

**Байдалина М.Е., магистр,
Омарова Л., магистр.**
Esil University, г.Нур-Султан

СОВРЕМЕННОЕ ФИЛОСОФСКО- ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАНИЕ КАК НОВЫЙ УРОВЕНЬ ОСМЫСЛЕНИЯ РЕАЛЬНОСТИ

Общепланетарный масштаб современной деятельности человека способствовал включению антропогенных проблем в предметную область экологии. Из биологической дисциплины она превращается в междисциплинарную область – меганауку, занимающуюся исследованием

воздействия на биологические объекты не только естественных факторов среды, но и многочисленных процессов антропогенного характера. Такая новая экология явилась одним из важнейших катализаторов в начавшемся процессе смены научных парадигм. А одним из главных требований процессов развития современного научного познания становится необходимость философского осмысления тех фундаментальных изменений в научно-философской картине мира, которые стали результатом научных открытий и формирования новых теорий в самых разных областях познания.

Ключевые слова: экологические знания, философский взгляд на экологию, осмысление реальности, новые парадигмы, экология человека, экологическое мировоззрение

Кілт сөздер: экологиялық білім, экологияға философиялық көзқарас, шындықты түсіну, жаңа парадигмалар, адам экологиясы, экологиялық дүниетаным

Keywords: ecological knowledge, philosophical view on ecology understanding of reality, new paradigms, human ecology, ecological worldview

Огромный общепланетарный масштаб современной деятельности человека способствовал включению антропогенных проблем в предметную область экологии. Из частной биологической дисциплины она превращается в колоссальную междисциплинарную область – меганауку, занимающуюся исследованием воздействия на биологические объекты не только естественных факторов среды, но и многочисленных процессов антропогенного характера. Поэтому, как считают многие ученые, в современном научном толковании «экология» понимается и как комплексная наука, и как общенаучный подход, и как мировоззрение. Такая новая экология явилась одним из важнейших катализаторов в начавшемся процессе смены научных парадигм. А одним из главных требований процессов развития современного научного познания становится необходимость философского осмысления тех фундаментальных изменений в научно-философской картине мира, которые стали результатом научных открытий и формирования новых теорий в самых разных областях познания.

Современные тенденции активного проникновения экологических принципов, методов и подходов в теоретико-познавательные и прикладные исследования привели к тому, что фактически ни одна из дисциплин современного цикла наук о природе и обществе не обошлась без создания соответствующей экологической специализации в рамках традиционного знания. Формирование таких научных дисциплин, как экохимия, экоматематика, экоправо, явилось результатом самой логики развития науки и социума.

Следующим логическим этапом развития тенденций «экологизации» научного знания становится формирование экологического мировоззрения. Многие ученые отмечают, что экологическое мировоззрение до сих пор остается в фазе становления, так как понятийная основа его не устоялась, а научный фундамент внутренне противоречив. Отмечается, что имеются затруднения в определении предметной области самой экологии.

Однако современные научные исследования все же позволяют выделить признаки, принципы, на которых строится экологическое мировоззрение. Это, во-первых, понимание того, что мир – экологически единое целое. Это положение, на наш взгляд, должно включать в себя новое понимание принципа целостности, значение которого для современной науки огромно.

Вообще сущность нового понимания принципа целостности, нового мировоззрения (в том числе и экологического) составляет понятие «неделимого целого». Сущность нового понимания принципа целостности заключается в смещении акцента с феномена самодостаточности объекта на его «окружение извне» (всеобщие связи), в новом подходе к проблеме соотношения «части» и «целого», опирающемся на серьезные научные концепции, претендующие на статус «Теории Всего», а также на исследования некоторых радикальных школ мышления. До сих пор в современной науке делался акцент на самодостаточности, автономности объектов, обладающих сложной структурой (например, клетка, общество, личность и т.д.). Но при этом отмечалось, что эти характеристики следует понимать не в абсолютном, а относительном смысле, поскольку сам объект обладает множеством связей с окружающей средой и может существовать лишь в единстве с ней. Соответственно, методологическое значение понятия целостности, принципа целостности заключалось в необходимости выявления внутренней обусловленности свойств целостного объекта и недостаточности объяснения специфики объекта воздействиями извне.

Новое же понимание и методологическое содержание принципа целостности, на наш взгляд, заключается в том, что основным является не выявление внутренней детерминированности, автономности целостных объектов и недостаточности объяснения специфики объектов извне, а в выявлении и понимании единого происхождения и самого объекта, и его «окружения извне». То есть большее значение придается феномену всеобщих связей.

Вторым принципом, составляющим основу экологического мировоззрения, является, по мнению академика Н.Н. Моисеева, принцип коэволюции, то есть совместного развития человечества и окружающей среды, общества и биосферы [1]. Из принципа коэволюции вытекает необходимость соотнесения потребностей человеческого сообщества с возможностями биосферы. На практике это означает ограничение потребностей на индивидуальном уровне, а также искусственное ограничение частной инициативы, о чем с тревогой писали Д.Х. Медоуз А. Гор и другие. Понятно, что практическая реализация принципа коэволюции предполагает изменение вектора развития современной (прежде всего западной) цивилизации, что означает в первую очередь изменения в сознании людей (духовную эволюцию), принципиальную замену существующих ценностей. Для этого, как считают многие исследователи, необходимо предложить новую этическую систему, которая будет формировать позицию всеобщей ответственности за процесс развития цивилизации, даст каждому человеку возможность понимания собственной роли в этом процессе, его взаимосвязи и взаимозависимости [2].

В конце XX и начале XXI в., в связи с тем, что экологическая проблематика приобрела смысложизненный характер, пришла к осознанию необходимости этической экспертизы научных исследований. А экология человека, экологическое знание в новом статусе (с включенными в его предмет проблемами человека) сыграли важную роль в изменении ценностного аспекта в человекознании. «Экологизация» научного знания способствует его новой «этизации». В философии же этизация исследований становится также важнейшей составляющей процесса ее возрастающей антропологизации.

В науке происходит процесс смены ньютоновско-картезианской парадигмы новыми представлениями о природе реальности. Экология также переживает период смены парадигм, причем этот процесс сейчас находится, как считают многие исследователи, «на стадии экстраординарной науки и еще далек от завершения» [3]. В этом процессе смены парадигм в науке экологическое знание после включения в его предметную область проблем человека выдвинулось в первые ряды, поскольку практически все научные дисциплины стали включать в область своих исследований экологическую проблематику. Внутри самого экологического знания, а также на стыке экологического знания и человекознания «формируются крупные разделы: теоретическая экология (биоэкология, общая экология), прикладная экология, глобальная экология, социальная экология, экология человека» [4]. Все эти разделы также бурно развиваются, хотя статус их (предметная область исследований) еще недостаточно определен.

Статус самого экологического знания, «новой» экологии также обсуждается с разных позиций. Существуют четыре основные точки зрения на статус экологии в современном научном знании: 1) экология – комплексная или обобщающая наука; 2) экология – особый общенаучный подход; 3) экология – мировоззрение; 4) экология – биологическая наука (традиционный подход). Однако в последние несколько лет накал дискуссий о статусе экологического знания несколько снизился, наметилась, по всей видимости, тенденция сближения первых трех точек зрения. Как долго продлится этот этап в развитии экологического знания, сейчас сказать сложно, но можно предположить, что смена этого этапа будет связана с формированием новой ступени цивилизационного развития, с новым этапом в развитии человека, с изменением его мироощущения и мироотношения в сторону нового понимания духовности.

Сегодня к философии экологии можно отнести в первую очередь бурно развивающуюся экологическую этику, к которой, в свою очередь, можно отнести экологию человека в ее современном состоянии. Понимание того, что взаимодействие человека с окружающим миром есть, прежде всего, его мироотношение, и включение проблем мироотношения в предметную область экологии человека сразу вывело ее за рамки социолого-географо-медико-биологического научного направления на общий научно-теоретический и даже мировоззренческий уровень. Поэтому сегодня экологию человека можно рассматривать как новый уровень осмысления реальности, включающий в себя медико-биологический, научно-

теоретический и философско-методологический аспекты. Правда, два последних аспекта находятся в стадии формирования. В случае их полноценного развития экология человека может перерасти в мегатеорию, которая могла бы лечь в основу полноценной общей теории взаимодействия природы и общества и целостной концепции человека, социальный заказ на которые уже давно созрел. Но такое полноценное развитие экологии человека возможно только при условии, если в ее предметную область, цели и задачи будет включено исследование феномена духовного здоровья человека, нового понимания духовности как сущности человека, основанного на новом понимании принципа целостности.

Как уже отмечалось ранее, включение проблем человека в круг вопросов, исследуемых экологическим знанием в последней четверти прошлого века, послужило толчком к образованию новых комплексных дисциплин, принимающих участие в разработке проблем человека – экологии человека, социальной экологии и глобальной экологии. Сегодня многие исследователи отмечают факт размытости, неустойчивости предметной области, понятийной основы всех трех названных выше дисциплин. Однако в системе «человек – общество – природа» эти три дисциплины, начиная с 1970-х – 1980-х гг., рассматривались во многих исследованиях как самостоятельные, комплексные, синтезирующие науки, изучающие разные (относительно) уровни во взаимодействии природы и общества. Эти уровни тесно связаны, и соответственно, тесно связаны экология человека, социальная экология и глобальная экология: более высокий уровень включает более низкий уровень. Так, скажем, для глобальной экологии основным уровнем считается уровень общественных классов и стран (все человечество), от которого она восходит «до планетарных общественных и экологических проблем, хотя включает и уровень индивида или иной группы» [5].

Многие исследователи указывали и указывают на назревшую потребность в создании общей теории взаимодействия природы и общества. При этом главную роль в создании такой теории разные авторы отводят то социальной экологии, то экологии человека, то глобальной экологии. На наш взгляд, в создании общей теории взаимодействия природы и общества должны принимать участие все три эти тесно связанные между собой дисциплины.

В структуре современной экологии, разработанной Н.Ф. Реймерсом, экология человека и социальная экология представлены как самостоятельные дисциплины, причем социальная экология охватывает более широкий круг вопросов, чем экология человека. К экологии человека Н.Ф. Реймерс относит экологию города, экологию народонаселения и аркологию, а к социальной экологии – экологию личности, экологию человечества, экологию культуры и этноэкологию [4].

В философской литературе, в частности, в философских словарях и энциклопедиях (что важно в нашем исследовании, поскольку там даются дефиниции, основанные на обобщении преобладающих точек зрения по соответствующим вопросам) статей, посвященных специально экологии человека, нет, но есть статьи под названием «социальная экология». В этих статьях опять-таки нет ясности в определении предметной области социальной экологии, экологии человека и глобальной экологии. Так, в «Новейшем философском словаре» отмечается, что концептуальное содержание социальной экологии охватывается такими разделами научного знания, как экология человека, социологическая экология, глобальная экология и другие [6]. То есть социальная экология рассматривается здесь, скорее, как некая концепция, стоящая над экологией человека и глобальной экологией и отраженная в них.

В «Новейшем философском словаре» справедливо отмечается, что «в момент своего возникновения экология человека была ориентирована на выявление биологических и социальных факторов развития человека, установления адаптационных возможностей его существования в условиях интенсивного промышленного развития. Впоследствии задачи экологии человека расширились до изучения отношений человека и среды обитания и даже проблем глобального масштаба» [6]. Далее отмечается, что такое предельно широкое понимание задач экологии человека сближает ее предметное содержание с глобальной экологией, включающей комплекс глобальных проблем взаимодействия человека и природы. Но затем следует вывод, что подобного рода отождествление вряд ли обосновано, поскольку глобальная экология охватывает процессы изменений на уровне биосферы в целом, экология же человека касается места и роли человека в биосфере, рассматривает социально-гигиенические и медико-генетические изменения. Возникает вопрос: «место и роль человека в биосфере» – разве это не

глобальная проблема? Терминологическая путаница, неясность в определении предметов исследований, названных вышедисциплин является, как отмечается в самой статье, «свидетельством непроясненности их содержательных аспектов».

Вопрос о соотношении экологии человека и социальной экологии некоторыми исследователями [4] переносится в сторону еще большего и вряд ли оправданного усложнения.

Вообще во многих исследованиях в области экологии человека (как прежних, так и некоторых современных) в дефинициях этой области знания присутствует в большой степени медико-биологический аспект. Есть дефиниции, в которых выделен в первую очередь социально-экономический аспект. Так, термин «социально-экономическая экология человека» при широкой трактовке ее предмета, включающей исследование взаимоотношений человека и природы, впервые предложил Н.Ф. Реймерс, который отмечал, что в области социально-экономической экологии человека «псевдоборьбу ведут даже не понятия, а их терминологические отражения» [4]. Далее Реймерс отмечает, что естественники продолжают называть область знаний о взаимоотношениях человека и природы экологией человека, а представители общественных наук – социальной экологией. А специалисты, объединяющие оба направления науки, пользуются либо «объединенным» названием «социально-экономическая экология человека», либо редуцируют его до последних двух слов, «отдавая себе отчет в том, что любая экология человека в то же время социально-экономическая (поскольку человек – биосоциальное существо)».

Термин «экология человека», впервые примененный в 1921 г. Р. Парком и Э. Берджессом, исторически и семантически старше и шире (по изначально имевшемуся в виду содержанию), чем термин «социальная экология». Изначально «экология человека» (в западной научной литературе) включала географический и социологический аспекты взаимоотношений человека и природы. Например, Дж. Бьюс считал, что линия «география человека – экология человека – социология» зародилась еще в трудах О. Конта в 1830-е гг., а затем к 1880-м гг. она почти пропала, но вновь возродилась в 1920-е гг. Однако некоторые исследователи считают, что указанная выше линия не угасала и до 1920-х гг., а скорее экология человека развивалась в контексте биологии человека. Очередной взлет исследований в области экологии человека происходит на Западе в 1960-е – 1970-е гг. на фоне обострившегося экологического и мировоззренческого кризиса. Выходит огромное количество статей, монографий самого различного толка, во многих из них исследования поднимаются до мировоззренческого уровня, поскольку речь в них идет фактически о путях развития человеческого сообщества [8].

Надо отметить, что если сначала эти исследования имели медико-биологическую направленность в сочетании с попытками определения философских оснований нового междисциплинарного научного направления, то с начала 1990-х гг. эти исследования стали действительно междисциплинарными. Они получили оформление в виде постоянно действующего межрегионального семинара «Экология человека», в работе которого принимают участие медики, биологи, философы, представители технических специальностей, экологи и многие другие. И если сначала предметная область экологии человека в этих исследованиях рассматривалась в основном с медико-биологических позиций, то уже к началу XXI в. с включением в предметную область экологии человека проблем культурологии, духовности, сознания, мировоззрения уровень этих исследований поднимается до общего научно-теоретического и философского. Точнее будет сказать, предпринимаются попытки такого рода.

В некоторых исследованиях по экологии человека еще сохраняется узкий взгляд на экологию человека как медико-биологическую дисциплину, причем «гигиена» и «экология человека» рассматриваются в таких исследованиях как синонимы [7]. Однако в большинстве современных исследований, касающихся экологии человека, есть интуитивное ощущение того, что в предметную область, задачи и методы экологии человека должен быть включен не только медико-биологический уровень исследований. Предпринимаются попытки поднять проблемы экологии, экологии человека до уровня мировоззренческих проблем [10].

Начиная с 1960-х – 1970-х гг. в исследованиях по экологии человека уже прослеживаются политические, экономические, психологические и мировоззренческие аспекты. Такие тенденции сохраняются в западной научной литературе и до сих пор, а сегодня поддерживаются уже не только в ней. Внимание к экологии человека во всем мире возрастает день ото дня. Публикуется

очень много исследований в области экологии человека, выпускаются четыре международных журнала, работают крупные организации (от США, Европы, Латинской Америки до Китая и Индии), ведется большая организационно-информационная работа, проводятся конференции, симпозиумы. Учитывая динамику этой деятельности, можно надеяться на качественно новые результаты в области экологии человека и на формирование новых поведенческих императивов и новой стратегии развития человеческого сообщества.

Понимание того, что взаимодействие человека с окружающим миром есть прежде всего его мироотношение, и включение проблем мироотношения в предметную область экологии человека сразу вывело ее на общий научно-теоретический и даже мировоззренческий уровень. Поэтому, на наш взгляд, экология человека представляет собой новый уровень осмысления реальности, включающий в себя медико-биологический, научно-теоретический и философско-методологический аспекты. Два последних аспекта находятся в стадии формирования. В случае полноценного их развития экология человека может перерасти в мегатеорию, которая могла бы лечь в основу полноценной общей теории взаимодействия природы и общества. Но, как уже отмечалось ранее, это возможно только при условии включения в предметную область, цели и задачи экологии человека понимания человека прежде всего как существа духовного. В своих исследованиях экология человека должна иметь в виду человека в развитии его мироотношения в сторону духовности. А значит, в ее предмет и задачи должно входить не просто исследование взаимоотношений человека с окружающим миром, не просто здоровье в физиологическом плане, а духовное здоровье человека. При этом под духовностью мы понимаем не только и не столько мораль, а скорее, осознание единства человека с окружающим миром. Такое осознание будет находить отражение в мироотношении с вытекающим из него поведенческим императивом: жить в гармонии, сотрудничестве, заботе об окружающем мире.

В таком понимании духовности находят отражение и метафизика, и диалектика, материализм и идеализм. Это и метафизика Платона, и метафизика Аристотеля. Здесь мы имеем в виду в первую очередь учение о душе, а также проблему единого, единства. В дальнейшем платоновско-аристотелевские представления о душе находят отражение в христианской мысли, а также в арабо-мусульманской традиции исследования нафс (души). Впоследствии почти все крупные философы так или иначе рассматривали вопрос о мировой душе, о соотношении души и тела: от Декарта, Локка, Юма и Лейбница до Беркли, Х. Вольфа, И. Канта и т.д. Кроме того, в указанном понимании духовности находят отражение и материалистическая диалектика, и гегелевская диалектика, которую, как считают многие западные исследователи, К. Маркс и Ф. Энгельс препарировали, заменив мировой дух материей. Находят отражение в таком понимании духовности и восточные представления о духовной эволюции как таком же реальном явлении, как биологическая (с точки зрения материализма) эволюция [9].

Философским основанием экологии человека, в которой имеется в виду человек как таковой, в его имманентной сущности, должно быть изложенное нами понимание духовности, основанное на новом понимании принципа целостности. Такое философское основание представляет собой пример «интегральной» философии, поскольку такая духовность и такой принцип целостности позволяют признать полезными для их понимания разные, на первый взгляд, выражаясь языком М. Мамардашвили, «акты философского размышления».

Литература

1. Моисеев Н.Н. Экологическое мировоззрение / Философия экологического образования. М.: Прогресс-Традиция, 2001.
2. Открытое письмо «Московского клуба»: Проблемы глобального кризиса. Этика ответственности и единения – исторический шанс России // Известия. 22 сентября 2004 г.
3. Тимофеева С.С., Медведева С.А., Ларионова Е.Ю. Основы современного естествознания и экологии. Ростов-на-Дону: Феникс, 2004.
4. Реймерс Н.Ф. Социальная экология – место в системе науки, объект и предмет исследований: многоликий человек в многогранной жизни // Вопросы социозкологии. Материалы первой Всесоюзной конференции «Проблемы социальной экологии» (Львов, 1–3 октября 1986). Львов: ВільнаУкраїна, 1987.

5. Кравченко И.И. Экологическая проблема в современных теориях общественного развития. М.: Наука, 1982.
6. Водопьянов П.А. Социальная экология / Новейший философский словарь. Изд. 3-е. Минск: Книжный дом, 2003. С. 969–970.
7. Smith R.L. The ecology of Man: an Ecosystem Approach. NY; Evanston; San-Francisco: L. Harper and Row Publishers, 1972.
8. Пивоваров Ю.П. Королик В.В., Зиневич Л.С. Гигиена и основы экологии человека. Ростов-на-Дону: Феникс, 2002.
9. Шри Ауробиндо. Духовная эволюция человека. Киев: Транспорт Украины, 1995.
10. Алексеев С.В., Пивоваров Ю.П., Янушанец О.И. Экология человека. Учебник. М.: Икар, 2002.

Аңдатпа

Қазіргі адам қызметінің планетарлық ауқымы антропогендік проблемалардың экологияның пәндік саласына енуіне ықпал етті. Биологиялық пәннен ол пәнаралық салаға айналады – меганаука деп те айтуға тұрарлық, биологиялық объектілерге табиғи экологиялық факторлардың ғана емес, сонымен қатар көптеген антропогендік процестердің әсерін зерттеумен айналысады. Мұндай жаңа экология ғылыми парадигмалардың өзгеру процесінде маңызды катализаторлардың бірі болды. Қазіргі ғылыми танымның даму процестерінің басты талаптарының бірі-әлемнің ғылыми-философиялық бейнесіндегі іргелі өзгерістерді философиялық түсіну қажеттілігі, бұл ғылыми жаңалықтардың және танымның әртүрлі салаларында жаңа теориялардың қалыптасуының нәтижесі болды.

Annotation

The planetary scale of modern human activity has contributed to the inclusion of anthropogenic problems in the subject area of ecology. From a biological discipline, it turns into an interdisciplinary field – megascience, which studies the impact on biological objects not only of natural environmental factors, but also of numerous anthropogenic processes. Such a new ecology was one of the most important catalysts in the process of changing scientific paradigms. And one of the main requirements of the processes of development of modern scientific knowledge is the need for philosophical understanding of those fundamental changes in the scientific and philosophical picture of the world that have resulted from scientific discoveries and the formation of new theories in various fields of knowledge.

UDK 378.1

**Kukhareno V., PhD, associate professor,
Kharkiv National Automobile and
Highway University, Kharkiv, Ukraine**

LEARNING IN A NETWORKED SOCIETY

Society is moving into a new era, which is called the network. As a result, big changes occur, goals, principles, management, models change. All this affects education and approaches to determining the quality of education, educational materials, and the educational process. The paper considers approaches to the preparation of the educational process in a networked society.

Keywords: *network era, subsidiarity, personal ecosystem, open education, expertise, content curator*

Кілт сөздер: *желі дәуірі, еншілес, жеке экожүйе, ашық білім, сараптама, контент кураторы*

Ключевые слова: *сетевая эра, субсидиарность, персональная экосистема, открытое образование, экспертиза, контент-куратор*

Introduction. The development of technology is changing the world, and the requirements for work skills are changing, and humanity must respond to new challenges. The Covid period in the world has significantly accelerated changes in e-learning and the transition to a new era of social development. In the works of Harold Jarche [1-3] the stages of development of society are given and it is shown that the network era is coming (Fig. 1), the features of which must be taken into account in the formation of the economy and education.

At the present stage, central planning and hierarchical decision-making are too slow and inefficient, especially in difficult situations involving a large number of people. Self-organizing teams are much more flexible than hierarchical ones, but they require active and engaged participants [1]. In the network age, hierarchical teams are counterproductive because they close out opportunities for confidence and innovation.

Organizations during the current century should be based on principles and frameworks that reflect the life and work of mankind in a networked society [2]:

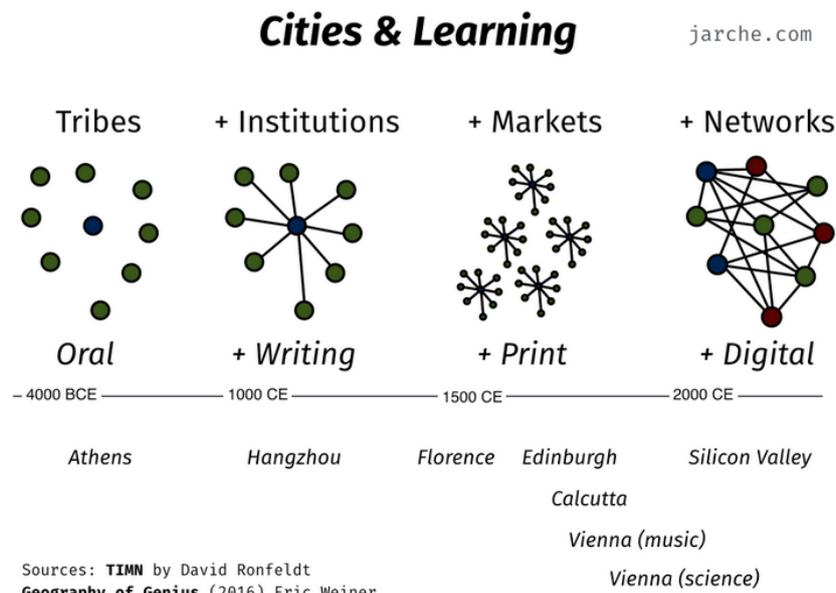

Figure 1. Stages of development of society [2]

- Objective: Self-government, creation of educational and industrial ecosystem
- Guidelines: Subsidiarity and Network Architecture (Wirearchy)
- Organizational principle: Network management
- Framework: Continuous Working Beta Model
- Leadership model: connective leadership.

1. Overview of trends in the development of society

1.1 Features of the modern era

All forms of government that were used in the last century (tyranny, hierarchy) are uncompetitive, and democracy does not meet the expectations of citizens. Self-government becomes relevant.

In a network economy, work is based on curiosity, creativity, empathy, passion. Autonomous people with these skills will stimulate the economy. Standardized, routine jobs controlled through hierarchy and bureaucracy will become obsolete.

The next feature is the ability to form a personal ecosystem (educational, professional) and use it. In general, modern education is the development of a student's personal learning network (PLN), the formation of which begins at school, continues at the university, which for the student is a learning network, and continues throughout life in the network. For the successful development of PLN, a personal learning environment (PLE) is used, which is constantly changing due to the development of information technology.

To perform work in a network economy, its participants must constantly learn. The ability to create a personal learning ecosystem for the development of its production ecosystem is an urgent competence of a network economy worker.

The professional ecosystem (PES) is a set of organizational and personal connections and interacting elements of the content, people, software, services, applications, etc., which ensures the harmonious development of the individual.

The learning ecosystem includes [4]:

- Living elements: students, pedagogical designers, trainers, mentors, experts on specific issues.
- Inanimate elements: learning technologies, competencies, content, access points, social tools.
- Relationship support: goals, skills gaps, feedback, processes.

In detail, the issue of the educational and professional ecosystem, which increases individual and organizational efficiency by combining people, content, processes and technologies to support work, is considered in [5].

In any work environment, in the workplace, ecosystems already exist. They introduce new capabilities that integrate learning and productivity solutions into the work environment.

Productivity is a goal, and learning is just one of many ways to achieve that goal. In other words, learning gives productivity, just as training makes learning possible.

Future trends in the development of learning ecosystems will be associated with [6]:

1. The democratization of entrepreneurship is the spread of entrepreneurial thinking.
2. Learning Personalization Strategy
3. Diversification of school formats – different strategies and structures for organizing learning experiences and improving adaptability.
4. Changing certification methods. A career will not depend on studying at the university. It will be a mosaic of skills and experience that will be documented in a variety of databases, certificates, and reputation letters.
5. Transforming the urban landscape of learning. City schools and teachers will be linked by educational projects and innovation requests with design partners to solve the city's problems.

1.2. Principles of the network era

Subsidiarity. The principle of subsidiarity: "social and political issues should be resolved at the lowest (or local) level, which is consistent with their decision" (<https://en.wikipedia.org/wiki/Subsidiarity>). For example, subsidiarity is a stated principle of the European Union. Subsidiarity allows for local cooperation that can withstand strong, market and monopolistic forces to meet local needs within a global network context.

Network architecture (Wirearchy)

The principle of subsidiarity can be expanded by combining with the principle of network architecture (wirearchy). Network architecture [7] is the productivity and efficiency of connected people, which are ensured through cooperation and responsibility (individual and collective) without relying on traditional hierarchical status.

Network architecture (Wirearchy) is a new organizational principle that informs how purposeful human activities and structures are developed and controlled by advocating for ideas and innovations, as well as, time, energy, authority and resources to test these ideas and opportunities for innovation.

Open education

The next principle may be the openness of education. Open education is based on the student's freedom of choice of place, time, form and method of teaching. Open education is a philosophy. In open education, the main person is the student.

Open education is characterized by three dimensions [8]: transparency, communication and inclusion.

Transparency is internal in nature and implies the ability to see the activities of other students. The pedagogical potential of transparency is the reflection of students and activities in relation to others.

Communication refers to the communication of students with the outside world. This can be seen as presenting or distributing educational events and students of other programs can gain an idea of the subject of the course

The third dimension of the openness of **inclusion** is the establishment of interdependent relationships between the educational institution and external practices. Students and teachers become partners in solving urgent problems with other partners.

Openness in the field of education can be defined as the issue of involving educational activities in the sociocultural practice of the surrounding society. On the one hand, institutions should provide students with access to other people's activities and socio-cultural practices outside the institution. On the other hand, educational institutions should be aimed at developing relations between them and the corresponding surrounding socio-cultural practice. The latter includes the pedagogical potential of open education to contribute to the goals and objectives of "non-students" in the surrounding society.

Network management

The principle of network management: creative work can be activated only with the help of innovative and contextual methods of independent selection of suitable tools and working conditions, readiness of cooperation. All employees, especially management, have a duty of transparency in work and knowledge sharing.

1.3. Connect leadership

Connect leadership is an emergent property of the network, and not some special property that only the elect have. It is based on intelligence, collaborative learning, critical thinking and curiosity, making more effective decisions.

Connective leadership uses compassion, empathy and trust to influence a networked person. Transparency eliminates the need for most traditional control mechanisms. It knows how to deal with ambiguity and complexity, focuses on creating a smart network, which in turn helps the leader to be more effective, they are part of complex social networks.

1.4. Network education

At this stage, few people imagine what network education is and how to assess its quality. You can only give a general description: it will be open, all information will be on the network, at the final stage of training a connective theory will be used, an educated person will have a developed personal learning network, which it will form using a dynamically changing personal environment. All human assets will be stored in his portfolio – this is the result of training.

We must prepare for assessing the quality of the educational process when forming a portfolio.

2. Research hypothesis

The hypothesis of this study is that the development of distance learning in the network era requires new approaches and, first of all, the following steps: preparing teachers, teachers for a new educational process, forming a community of experts and content curators. Teachers should study in open distance courses, which will allow them to understand and experience the benefits of open learning, gain the skills of open practice and expertise of training courses. To ensure a high scientific and modern level of education, it is necessary to organize the training of content curators among masters, graduate students, teachers and scientists.

3. Open practice

An important role in the network society is played by open practice, which allows you to get acquainted with the best pedagogical practices and use teachers in their daily activities.

Teachers of educational institutions and trainers of Ukrainian corporations have the opportunity to study in open distance learning courses "Introduction of distance learning", "Distance learning for managers", "Technology of distance course development", "Tutor's workshop", "Distance course examination", "Content curator", "Blended learning", which are based on constructivist and connective theories. The results of the analysis of distance learning are given in [9].

The listed courses are preparation for new conditions for the educational process, the creation of new generation educational products. As a result, the teacher forms a PLE and a PLN. This is a guarantee that he will be able to help the student form similar structures. At this stage, students have practically no PLE with all the negative consequences.

Our experience shows that a connective approach to learning works only for a trained audience that knows the subject area well, has a sufficient amount of information technology, and has the skills to handle the content of work with large flows of information. And this is the main approach in the formation of a specialist at the final stage for work in the network space. Therefore, before conducting a connective distance course, it is desirable for future students to provide an opportunity to improve their skills in the distance course "Content Curator" and a professional distance course.

Experts will play an important role in the new dimension. They must have the necessary theoretical training in the theory of distance learning, conducting a distance learning process. During the

examination of the distance course, the study, understanding and development of the most promising pedagogical innovations takes place. Expertise becomes the organizer of innovative searches. If innovative training is the object of expertise, then the development potential acts as a subject.

During the examination, not only the study of an object is carried out, but also the comprehension and support of the prospects for its further development is carried out. It should be noted that the development is not only an innovative project in itself – participation in expert procedures serves as a powerful impetus for the professional development of all its participants.

The formation of the learning ecosystem significantly depends on the presence of a community of content curators (the term appeared in 2008). Curating content [10] is the act of constantly identifying, selecting and disseminating the best and most relevant online content of various types and other Internet resources on a specific topic in order to meet the needs of a particular audience.

The content curator performs the following functions [11]: search, analytical, aggregation, creative, developmental, research and others. All these qualities will allow content curators to help students choose a professional direction, form a learning trajectory depending on abilities and preferences.

Conclusions. Society is gradually moving into a new network era, which is characterized by the training of the individual throughout life. New goals, principles, leadership are determined. An important role in preparing for learning in new conditions is played by the system of advanced training of teachers, which should be based on new technologies, both informational and pedagogical. The main goal of such a system is to form a community of practice, which is not possible without the presence of content curators.

References

1. Harold Jarche. Self-organization is the future. URL: <http://jarche.com/2016/05/self-organization-is-the-future/#comment-279629>
2. Harold Jarche. Organizing for the network era. URL: <http://jarche.com/2017/06/organizing-for-the-network-era/>
3. Harold Jarche. Network learning cities. URL: <http://jarche.com/2017/06/network-learning-cities/>
4. Erin Spencer. Managing a Learning Ecosystem: Creating Immersive Learning Environments. URL: <http://www.brandonhall.com/blogs/managing-a-learning-ecosystem-creating-immersive-learning-environments>
5. Marc J. Rosenberg, Steve Foreman White Paper Learning and Performance Ecosystems Strategy, Technology, Impact, and Challenges, The Learning Guild, 2014, p. 50
6. Andrea Saveri 5 Future Trends That Will Impact the Learning Ecosystem URL: <http://www.edutopia.org/blog/5-shifts-regenerating-learning-ecosystem-andrea-saveri>
7. Jon Husband. What Is Wirearchy? URL: <http://wirearchy.com/what-is-wirearchy/>
8. Christian Dalsgaard, Klaus Thestrup. Dimensions of Openness: Beyond the Course as an Open Format in Online Education. International Review of Research in Open and Distributed Learning, Volume 16, Number 6, November – 2015, URL: <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/2146/3519>
9. Kukharensko V.M. Open distance learning courses of the system of advanced training of teachers. Fifth international scientific and practical conference MoodleMoot Ukraine 2017 "Theory and practice of using the Moodle learning management system URL: <http://2017.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=108>
10. Robin Good. Why Curation Will Transform Education and Learning : 10 Key Reasons URL: <http://www.masternewmedia.org/curation-for-education-and-learning/>
11. Liz Wilson. Why content curator is not editor. URL: <http://community.paper.li/2012/03/07/why-a-content-curator-is-not-an-editor/>

Аңдатпа

Қоғам жаңа дәуірге көшеді, оны желі деп атайды. Нәтижесінде үлкен өзгерістер орын алады, мақсаттары, принциптері, менеджменті, модельдері өзгереді. Мұның барлығы білім беру мен білім беру сапасын, оқу материалдарын, оқу процесін анықтау тәсілдеріне әсер етеді. Қағаз жүзінде желілік қоғамда оқу процесін дайындау тәсілдері қарастырылады.

Аннотация

Общество переходит в новую эру, которая называется сетевой. В результате происходят большие изменения, меняются цели, принципы, управление, модели. Все это влияет на образование и подходы к определению качества образования, учебных материалов, учебного процесса. В статье рассматриваются подходы к подготовке образовательного процесса в сетевом обществе.

UDC 811.32.378

Ospanova F., c.p.s.,
Esil University, Nur-Sultan

THE ESSENCE OF LINGUACULTURAL COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING AT A UNIVERSITY

Considered in the article is the topical issue of the formation of linguocultural competence in the process of teaching a foreign language. The features of this process are analyzed on the examples of various kinds of educational pedagogical activity. The ways of solving the problems of intercultural communication in the condition of the modern university are proposed. The success of the learning process largely depends on the right material for classes with appropriate methods and technologies that provide effective assistance in mastering the subject. Thus, it is important to understand that a qualitatively effective result will be obtained by building well-thought-out strategies and teaching tactics in professional intercultural communication in a foreign language.

Keywords: *linguocultural competence, the issue of the formation, linguocultural competence, effective result, linguistic worldview, communication tasks, education system.*

Кілт сөздер: *лингвомәдени құзіреттілік, жасалу жолдары, мәдениетаралық құзіреттілік, тиімді нәтиже, тілдік көзқарас, коммуникациялық тапсырма, білім беру жүйесі.*

Ключевые слова: *лингвокультурная компетенция, пути формирования, межкультурная коммуникация, эффективный результат, языковое мировоззрение, коммуникативные задачи, система образования.*

It can be said that the universities' goal is not only the students' preparation for professional work but also the students' preparation to fulfill a role as a member of society. Living in a multicultural society demands the acquisition of linguacultural competence. It is critical to emphasize linguacultural competence in foreign language teaching since students graduate into a diverse and multicultural world. It is critical to elucidate how language and culture are interconnected when teaching a foreign language. Within the foreign language teaching framework, teachers who understand this connection can foster students' awareness and understanding of the relationship between culture and language. According to Liddicoat, Scardino, and Kohler, language can be structural, communicative, and social. Due to the interrelationship of the linguistic unit and cultural identity, learning a foreign language has turned out to be extra hard [1;15]. Consequently, the process of learning a new language can become relatively easy for students when understanding the culture of the language being studied. There are three critical aspects of the relationship between culture and language: 1. Language as a vehicle for expressing cultural reality, reflecting the speakers' beliefs, attitudes, and worldview. 2. Language as an embodiment of cultural reality, forming meanings understood by various cultural groups. 3. Language as a symbol of cultural reality, describing the social identities of its speakers. Kunanbaeva S.S. believes that viewing the language and culture as a single entity establishes students' secondary mental construction which is useful when they encounter representatives of another linguacultural society [2]. Interaction with the language and culture shapes a person's identity. An individual gets acquainted with the cultural heritage

along with the linguistic units when learning his or her first language. Thereby, one's cultural identity is formed through the mother tongue. From this perspective, it can be stated that learning a foreign language at university can shape one's cultural identity. The ultimate focus of foreign language education is to develop a linguistic personality capable of responding to intercultural contact. This is ensured by a set of competencies, especially linguacultural competence, that can influence behavior in diverse situations. It is vital to examine and analyze cultural and linguistic realities that are unique to a certain country and cannot be adequately handled by other civilizations. Accordingly, students are given an opportunity to form and develop their linguacultural competence. University students who are already familiar with the theory and can apply their theoretical knowledge in intercultural communication carry out this kind of analysis. Life experiences and cultural achievements are reflected and represented in the language, making it a treasure of national culture. The units with national meaning are represented in etiquette, norms, vocabulary, grammar, idiomatic and colloquial phrases, and other expressions. The characteristic features of the national mentality are shown by the peculiarities of the cognitive experience and spiritual culture of a particular nation. Popular sayings and proverbs demonstrate the English respect for etiquette and manners, such as "manners maketh man." Human world vision and ideology are based on the knowledge and experience they have inherited from their forefathers. This knowledge is carried down through chronicles and legends. Man learns to apply this knowledge and attempts to improve or modernize it. It should be admitted that when people investigate the world around them, new information emerges. Language, therefore, not only refers to what is already present in culture but also creates and modernizes culture. Language evolves in culture in this way. Linguaculturology is concerned with the relationship between language and culture. Understanding target language speakers' worldviews entail being able to navigate the domain of their national meaning as well as the domain of their public significance. As a result, the requirement to research and analyze linguacultural notions as units of national mindset and concept necessitates their inclusion in the foreign language curriculum. Linguaculturology, a new independent discipline of linguistics, developed in the 1990s. The first to study linguaculturology were Russian researchers, like V.N. Telia, V.V. Vorobyov, V.A. Maslova, Y.S. Stepanova. According to V.A. Maslova, "Linguaculturology studies language as a phenomenon of culture. It is a certain vision of the world through the prism of a national language when language acts as an exponent of a particular national mentality [3; 67]." V.V. Vorobyov states that competence characterizes any sign system, including linguistic and cultural ones. Introduction of the concept of "linguacultural competence" as the ideal knowledge of the entire system of cultural values transmitted through language is gaining importance. He defines linguacultural competence as "the knowledge of the full system of cultural values reflected in language." In other words, linguacultural competence is considered to be a pinnacle of knowledge in the fields of linguaculturology. A person develops linguistic competence, a set of concepts regarding a language's grammatical structure, in the process of learning a foreign language. When studying a foreign language, individuals must respect one another's cultures in order to comprehend each other. An individual forms linguacultural competence, when he or she learns to perceive an ethnic group's language as a mirror of their culture. The essence of linguacultural competence, according to G.V. Tokarev, is the ability to detect and perceive information within the context of a particular culture as well as to take it into account and appropriately apply the cultural connotations of words during a conversation with the native speakers. O.I. Halupo considers linguacultural competence as "the ability to master the basic characteristics that reflect values, beliefs, and national character of a specific society, and the ability to apply them in various situations." Linguacultural competence is also understood as a basic knowledge of language and culture, which reflects the traditions, norms, and rules existing in the culture or language that a person has cultivated in his or her life. It is the knowledge, skill, and ability to apply the basic linguistic and cultural units that express the linguistic culture of a society. He also lists the elements of linguacultural competence as follows: 1. An understanding of the moral, humanistic, and linguistic components of human culture in society today; 2. integration of linguistic and cultural knowledge, the assimilation of which contributes to the understanding of the main values of society, including knowledge of the linguistic worldview; 3. preservation and utilization of existing knowledge. L.A. Gorodetskaya states that the structure of linguacultural competence can be divided into 2 competencies: intracultural competence and intercultural competence. Intracultural competence is the understanding of one's own society's customs, norms, and rules while intercultural competence refers to the understanding of the customs, norms, and

rules of foreign communities. We consider linguacultural competence as one's willingness and capability to interact with representatives of diverse linguistic and cultural environments after acquiring information about language and culture. Needless to say, learning the target language culture improves language proficiency and increases motivation. It is vital to foster the ability to recognize the connection between one's own culture and foreign culture. Cultural sensitivity aids in establishing contacts with delegates of different societies, mediating between one's own and foreign cultures, and dealing with intercultural misunderstandings and conflicts. As a general rule, the ability to memorize, notice peculiarities of the environment, or consolidate knowledge with new information is critical in the development of linguacultural competence. By combining these abilities with linguistic sensitivity, students become able to cope with difficulties while learning a foreign language. Language plays a pivotal role in the establishment of each individual's cultural identity. It arranges the experience of a particular community through the production of social reality serving as a fundamental value. It is a dynamic aspect that allows experience and expresses any emotional state while also serving as a medium of communication. Language serves as a symbolic guide to culture, conditioning actions, thoughts, and feelings by creating structures in the user's mind. From this perspective, foreign language instruction allows people to comprehend dissimilar cultures, along with their own. The acquisition of particular knowledge about the culture and facts of the modern world has an impact on the development of students' linguacultural competence. It is extremely crucial to gain grammatical and vocabulary skills, along with cultural awareness of the English-speaking world. Exposure to culture, whether by meeting people from different cultural backgrounds or through didactic materials used in the classroom, appears to be a factor in the development of linguacultural competence. Linguacultural competence consists of three components (see Figure 1).

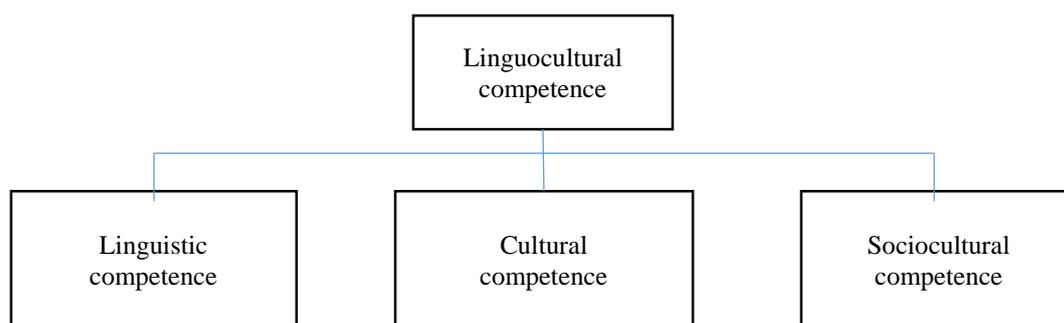

Figure 1. **The components of the linguacultural competence**

Linguistic competence. One of the most essential components of linguacultural competence is linguistic competence. It refers to an individual's capacity to appropriately create grammatical forms and syntax in line with the given language's standards. In other words, linguistic competence is the knowledge and mastery of many sorts of fundamental units found in culture, as well as the principles governing their systematic relationships. **Cultural competence.** The second component of linguistic competence is known as cultural competence. It is the ability to master the national and cultural features of the country and to act and communicate in accordance with them. This includes the acquisition of information related to the country, whose language is being studied, its geographical location, reality, accommodation, society, natural condition, history, policy, national features of life culture and features of verbal and non-verbal behavior of English speakers. **Sociocultural competence.** The last component of linguacultural competence is known as sociocultural competence. It refers to an individual's ability to communicate taking into consideration the norms of the society in whose language is being taught. The formation of sociocultural competence enables individuals to understand the national mentality of native speakers of the target language as well as broaden one's own worldview and perceptions of different socio-cultural communities. It is the ability to choose the correct language form and method of language expression depending on the circumstances of a communicative act, such as the situation of communication, goals, objectives and social roles of communication partners. According to Kunanbaeva S.S., the way of teaching a foreign language depend on the socio-cultural context, such as competence, content component, sociocultural component, and how they are perceived. The methodology of teaching

a foreign language must meet the needs of the time, which included mastering the language as a means of oral communication as well as a means of becoming acquainted with another culture. From this perspective, the construction of “a secondary language personality”, according to Kunanbaeva S.S., is a key aspect of teaching a foreign language [3; 32]. Based on the mentioned above, we consider that linguacultural competence as the knowledge of specific linguistic units, along with a comprehensive understanding of cultural elements that accompany and predetermine the meaning of these words and phrases, enabling individuals successfully interact with native English speakers. We claim that the students’ linguacultural competence enables them to solve diverse sociocultural difficulties and cope with communication tasks in a variety of situations. It is not a novel concept to teach a foreign language in its cultural context. It should also be highlighted that the concept alone is insufficient. Regardless of numerous academic conferences related to the interconnection of culture and language, the theory of this technique has not been well established. It is frequently claimed that the formation and development of specific skills and competencies are vital elements of life since they encourage individuals to cope with different issues, prepare to respond sensibly to various situations in life, and adhere to good manners when communicating. As a result, being prepared to develop social competencies and adapt to changing environments are essential. The competency-based approach which was integrated into the Kazakhstani education system facilitates these principles. From this perspective, methods and ways of developing linguacultural competence become topical in foreign language acquisition. An individual’s knowledge which is applied in his or her daily activity and which represents the values and norms applicable mostly in given culture and language is referred to as linguacultural competence. This knowledge is embodied in basic linguacultural units, which reflect the national and cultural specifics of society. These units, such as phrases, idioms, expressions, and phraseological units, form the worldview of the individual, preparing him or her for an active life in society. Therefore, we support a competency-based approach as a means of developing the linguacultural competence of university students. It anticipates that all that has been taught, gathered, and accumulated over the course will be applied, used, and worked out in practice. In other words, theoretical knowledge should not serve as unneeded material, but as a means for explaining phenomena and coping with the emerged issues. Competency-based approach prioritizes individual consciousness, along with their capacity to explore and react to ordinary and extraordinary situations.

It is not a novel concept to teach a foreign language in its cultural context. It should also be highlighted that the concept alone is insufficient. Regardless of numerous academic conferences related to the interconnection of culture and language, the theory of this technique has not been well established. It is frequently claimed that the formation and development of specific skills and competencies are vital elements of life since they encourage individuals to cope with different issues, prepare to respond sensibly to various situations in life, and adhere to good manners when communicating. As a result, being prepared to develop social competences and adapt to changing environments are essential. Competency-based approach which was integrated into Kazakhstani education system facilitates these principles. From this perspective, methods and ways of developing linguocultural competence becomes topical in foreign language acquisition. An individual’s knowledge which is applied in his or her daily activity and which represents the values and norms applicable mostly in given culture and language is referred to as linguocultural competence. This knowledge is embodied in basic linguocultural units, which reflects the national and cultural specifics of society. These units, such as phrases, idioms, expressions, phraseological units, form the worldview of the individual, preparing him or her for active life in society. Therefore, we support competency-based approach as a means of developing linguocultural competence of university students. It anticipates that all what has been taught, gathered, and accumulated over the course will be applied, used, and worked out in practice. In other words, theoretical knowledge should not serve as unneeded material, but as a means for explaining phenomena and coping with the emerged issues. Competency-based approach prioritizes individual’s consciousness, along with their capacity to explore and react to ordinary and extraordinary situation. Kunanbaeva S.S. states that the shift from a “knowledge-based” to a “competency-based” approach is that now underway. Consequently, “quality” as an evaluation criterion should be considered as the “quality of competences” that are generated and acquired as the desired conclusion of the educational process [4; 278]. According to Ospanova B., the core of linguistic uniqueness, as well as language categories and concepts, are formed and organized by culture. The basic way for developing linguocultural competence is considered

to be the interrelated acquisition of target language and culture. It means acquiring and demonstrating knowledge from the perspective of the relationship between language and culture. In other words, it refers to the acquisition of basic linguocultural units of native English speakers, which are closely related to their history, culture, lifestyle, customs, and mentality.

Regarding the methodology of developing linguocultural competence, it is focused on its lexical aspect. Lexical aspect of linguocultural competence refers to lexical skills in various types of speech activities, receptive (listening, reading) and productive (speaking, writing). Although speaking is prioritized in the primary and concluding stages of education, both receptive and creative activities are employed to develop linguocultural competence of university students. The methodology for developing linguocultural competence is based on cognitive and pragmatic methods, both of which are currently being explored in linguistics. This technique is described as a systematic cognitive activity-based technique of foreign language teaching that tries to develop a system of meanings in the learner's mind, particularly in the process of acquiring the target language's worldview. Expansion of multicultural education, focused on a linguoculturally competent person, is considered to be a topical issue in Kazakhstani educational system. Higher education learners require specialized training in order to participate and involve into international professional and business communication. This training should include linguocultural competence which has recently become increasingly relevant and in demand. Improving students' capacity to communicate in a foreign language in diverse contexts is viewed as one of the main goals of foreign language teaching. It is dependent to students' linguistic and cultural knowledge developed during the learning process. The development of linguocultural competence in foreign language teaching at university is mainly achieved through the following activity: 1. Selection of linguistic and cultural sources, materials suitable for university students. 2. Integration of receptive (listening, reading) and productive (speaking, writing) activities. 3. Creation of linguocultural manual to explain specific information and provide assignments for them. Linguocultural competence is a comprehensive notion that encompasses both the skills and abilities to conduct activities utilizing linguistic sources, as well as countryspecific knowledge, cultural skills, and awareness. Students would be competent enough to communicate with native English speakers when they acquire both linguistic skill and cultural skill. As a consequence, in the context of foreign language instruction, the idea of learning refers to individuals' growth of the studied competence. The main way to cultivate the mentioned competence of university learners is to provide oral tasks, such as discussions, which allow students to practice using linguocultural units. Activities, such as role-play, discussion, and problem solving are the primary means of acquiring linguocultural competence. This is due to the fact that by involving in these activities the working environment and circumstances of intercultural communication are created and the usage of the vocabulary required for real professional communication are dynamically provided [5; 79]. The high level of motivation to study a foreign language and a desire for self-improvement are essential for the student to develop linguocultural competence. Awareness and arbitrariness of this process are required in this regard. As a result, speaking activities serve as the foundation for the development of linguocultural competence.

References

1. Аюпова Г.К. Контрастивно-когнитивная лингвокультурология: монография. – Нур-Султан: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2020. – 228 с.
2. Маслова В.А. Лингвокультурология: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Издательский центра «Академия», 2001. – 208 с.
3. Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории. – Алматы: Эдельвейс, 2005. – 264 с.
4. Бернштейн В.Л. Стратегия обучения английскому языку студентов неязыковых вузов. – М., 2004. – 345 с.
5. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс лекций. – М.: Просвещение, 2001. – 239 с.

Аңдатпа

Мақалада шет тілін оқыту үдерісінде лингвомәдени құзыреттілікті қалыптастырудың өзекті мәселелері қарастырылады. Түрлі мысалдармен оқу-педагогикалық қызметте процестің

ерекшеліктері талданады және мәдениетаралық қарым-қатынас мәселелерін шешу жолдары ұсынылады. Мәдени бағытталған тәсілдердің құндылығы соншалықты, оларды жүзеге асыру барысында әлемнің тілдік бейнесін қалыптастырған, екі елдің де рухани-адамгершілік және мәдени құндылықтарын игеретін жаңа тұлғаны қалыптастыруға басты назар аударылады. Тілді мәдениет арқылы үйрену коммуникативті байланыс орнатуға, тиімді мәдениетаралық қарым-қатынас жасауға және әлеуметтік-мәдени және мәдениетаралық құзыреттіліктерді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Аннотация

В статье рассматривается актуальный вопрос формирования лингвокультурной компетенции в процессе обучения иностранному языку. На примере различных видов учебно-педагогической деятельности анализируются особенности этого процесса и предлагаются способы решения проблем межкультурной коммуникации в условиях современного вуза. Культуроориентированные подходы ценны тем, что в ходе их реализации основное внимание уделяется формированию новой личности, которая, овладевая целостной картиной мира, осваивает духовные, нравственные и культурные ценности как родной культуры, так и культуры других народов, воспринимает диалог культур, а также готова к межкультурной коммуникации. Изучение языка через культуру позволяет установить коммуникативный контакт, наладить эффективное межкультурное общение и сформировать социокультурную и межкультурную компетенции.

УДК 37.378.126

Урунбасарова Э.А., д.п.н., профессор.
Esil University, г. Нур-Султан

К ВОПРОСУ О СУЩНОСТИ И СОДЕРЖАНИИ ЭТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗА

В статье раскрывается сущность этической культуры преподавателя вуза. Дается авторское ее определение. Содержание этической культуры раскрывается на основе таких ее компонентов, как мотивационный, когнитивный, аксиологический, деятельностный и личностно-творческий. В этой связи рассматриваются их критерии, показатели их проявления. Условно определены возможные уровни сформированности этической культуры: высокий, достаточный, средний, низкий.

Ключевые слова: этическая культура, развитие, преподаватель, компоненты содержания этической культуры, критерии, показатели, уровни развития этической культуры

Кілт сөздер: этикалық мәдениет, даму, оқытушы, этикалық мәдениет мазмұнының құрамдас бөліктері, көрсеткіштер, өлшемдер, этикалық мәдениеттің даму деңгейлері

Keywords: ethical culture, development, teacher, components of the content of ethical culture, criteria, indicators, levels of development of ethical culture

Этическая культура преподавателя вуза является составной частью профессионально-педагогической культуры. Она характеризует сферу профессиональной деятельности и в определенной степени является производной от культуры личности.

На наш взгляд, в содержание этической культуры входят такие компоненты, как: мотивационный, когнитивный, аксиологический, деятельностный, личностно-творческий. Каждый из этих компонентов этической культуры преподавателя вуза имеет свои критерии и показатели проявления.

Мотивационный компонент включает в себя комплекс устойчивых мотивов, проявляющихся в развитой потребности в педагогической деятельности, в установке на работу со студентами, интересе и удовлетворенности от этой работы.

В этой связи следует заметить, что структурным элементом любой деятельности, в том числе педагогической, является мотив. В энциклопедическом словаре «мотив» определяется как желание удовлетворить какую-либо потребность, направленность обучаемого на отдельные стороны учебной работы, связанная с внутренним отношением обучаемого к ней [1]. Побуждение к действию определенным мотивом обозначается как мотивация, то есть это процесс регулирующий, направляющий действие на достижение специального для данного мотива целевого состояния и поддерживающего эту направленность. Мотивация включает в себя потребности и интересы.

Потребности и интересы заставляют преподавателя активно овладевать педагогической деятельностью, пополнять свои знания, совершенствовать свои личностные качества. Интерес является одним из значимых условий подлинно творческого отношения к работе. Устойчивость интереса выражается в длительности его сохранения и интенсивности [2].

Показателями проявления мотивационного компонента являются:

- интерес к педагогической профессии;
- устойчивость профессиональных намерений;
- ценностное отношение к педагогической деятельности.

Результативность педагогической деятельности зависит от того, как сам преподаватель стремится к улучшению своей деятельности, развивает в себе необходимые качества, а это возможно только при наличии развитого профессионально-педагогического самосознания. Если преподаватель знает, какими качествами он обладает и при этом должен обладать, он может стремиться к развитию необходимых качеств у себя.

Второй компонент - когнитивный. Он включает в себя обобщенные, целостные теоретические и практические знания о этической культуре, отражающие педагогические ценности и принципы, а также наличие психолого-педагогических навыков в изучении содержания этической культуры.

Когнитивный компонент направлен на решение психолого-педагогических задач и ситуаций. Основополагающим критерием готовности к применению знаний являются профессиональные убеждения. Каждый педагог должен обладать профессиональными убеждениями, которые основываются на собственных познаниях, твердой уверенности в их истинности. Данный компонент раскрывается через ряд следующих показателей:

- понимание сущности этической культуры;
- понимание значения этических норм и ценностей;
- наличие профессиональных убеждений;
- развитость педагогического мышления.

Аксиологический компонент этической культуры выражает качественное своеобразие педагога, принявшего ценности на уровне личностного смысла и транслирующего их в образовательном процессе. Уровень сформированности этической культуры преподавателя в образовательном процессе вуза оценивается нами по критерию степени овладения этическими ценностями. Данный критерий выражается через следующие показатели:

- система ценностных ориентаций, потребность в самосовершенствовании;
- осознание самоценности культурной миссии педагогической профессии;
- трансляция этических ценностей в образовательном процессе вуза.

Деятельностный компонент проявляется через профессионально-педагогические умения педагога, владении собственно профессионально-педагогической деятельностью. Проявляется в следующих показателях:

- владение педагогическими умениями;
- владение педагогической техникой;
- отношение к себе как к субъекту педагогической деятельности.

Личностно-творческий компонент этической культуры выражает качественное своеобразие личности преподавателя, сделавшего творческую самореализацию и саморазвитие объектом ценностного самоуправления. Необходимым условием и гарантией наивысшей

результативности труда педагога является творчество. Педагогическая деятельность требует от преподавателя творческого отношения ко всем сферам деятельности: поиску новых форм и методов, предвидению результатов, стремлению к достижениям, творческому подходу к решению образовательных задач и т.д. Перечисленные формы, способы, сферы проявления творческих начал в педагогической деятельности неразрывно связаны с этической культурой.

В качестве показателей проявления данного критерия выступают:

- отношение к творческой деятельности;
- диапазон творческих проявлений;
- степень развития творческих способностей;
- направленность на развитие своей индивидуальной этической культуры.

Условно определены возможные уровни сформированности этической культуры: высокий, достаточный, средний, низкий.

Высокий уровень характеризуется

- наличием яркого проявления мотивации, ценностным отношением и высоким интересом к профессиональной деятельности, наличием профессионально-значимых качеств у педагога, устойчивостью профессиональных намерений, целенаправленным самосовершенствованием, проявлением высокой потребности в самоанализе;

- глубокой убежденностью в необходимости использования теоретических знаний, четким пониманием сущности этической культуры, знанием ее содержания, структурных компонентов, закономерностей, обеспечивающих целостность профессионально-педагогической культуры, высоким уровнем профессиональных убеждений;

- владением педагогическим мастерством, осознанием самоценности культурной миссии педагогической профессии, умением транслировать этические ценности в образовательном процессе;

- владением высоко развитыми педагогическими умениями, умением выявлять результативные сочетания различных средств, форм, методов и приемов по развитию этической культуры, отношением к себе как к субъекту педагогической деятельности. Преподаватель легко и свободно устанавливает контакт со студентами, управляет общением каждого обучающегося, владеет педагогической техникой на высоком профессиональном уровне;

- широким диапазоном творческих проявлений, активной творческой деятельностью.

Достаточный уровень характеризуется

- положительной мотивацией, ценностным отношением и интересом к профессиональной деятельности, наличием профессионально-значимых качеств у педагога, устойчивостью профессиональных намерений, активными усилиями в самосовершенствовании, анализе своих действий с профессиональной точки зрения, потребности в самоанализе;

- убежденностью в необходимости использования теоретических знаний, достаточным пониманием сущности этической культуры, знанием ее содержания, структурных компонентов, закономерностей, обеспечивающих целостность профессионально-педагогической культуры;

- достаточным владением педагогическим мастерством, осознанием самоценности культурной миссии педагогической профессии, умением транслировать этические ценности в образовательном процессе;

- владением педагогическими умениями, различными средствами, формами, методами и приемами по развитию этической культуры, отношением к себе как к субъекту педагогической деятельности, однако имеются трудности в установлении контакта со студентами, не всегда управляет общением каждого обучающегося, владение педагогической техникой осознанно и уверенно;

- достаточным диапазоном творческих проявлений, склонностью к творческой деятельности, творческим поиском в решении педагогических задач, потребностью в творческой самореализации, склонностью улучшить сформированную этическую культуру посредством ее коррекции.

Средний уровень характеризуется

- положительным отношением к профессии педагога, влечением к педагогической деятельности, однако слабым представлением о ценностях педагогической деятельности, не всегда анализирует свои действия с профессиональной точки зрения, нет потребности в самоанализе;

- недостаточным уровнем теоретических знаний, недостаточным пониманием сущности этической культуры, ее содержания, структурных компонентов, закономерностей, обеспечивающих целостность профессионально-педагогической культуры, наличием профессиональных убеждений;

- недостаточным владением педагогическим мастерством, осознанием самоценности культурной миссии педагогической профессии, не всегда умеет транслировать педагогические ценности в образовательном процессе;

- владением некоторыми педагогическими умениями, не всегда умеет выявлять результативные сочетания различных средств, форм, методов и приемов по развитию этической культуры, отношение к себе как к субъекту педагогической деятельности, организует общение отдельных студентов, но не всего коллектива, не всегда контролирует себя в ситуациях взаимодействия, владение педагогической техникой реализуется осознанно;

- элементы творческой деятельности проявляет редко, хотя имеет потребность на выработку творческого подхода, не всегда занимается творческим саморазвитием, особо не проявляет интереса развивать этическую культуру.

Низкий уровень характеризуется

- недопониманием и недооценкой значения труда педагога, проявляет безразличие к себе как педагогу, удовлетворенность от педагогической деятельности не испытывает, отсутствием профессионально-значимых качеств, неустойчивостью профессиональных намерений, потребность в самосовершенствовании выражена слабо, не владеет самоанализом и самооцениванием:

- отсутствием теоретических знаний, недопониманием сущности, содержания, структурных компонентов, закономерностей этической культуры, не знает объекта своей деятельности, отсутствуют профессиональные убеждения;

- отсутствием педагогического мастерства, недопониманием и недооценкой значения культурной миссии педагогической профессии и педагога, поверхностной ориентацией в нормах и ценностях, принятием ценностей на уровне личностного смысла, их трансляция в образовательном процессе отсутствует;

- объем педагогических умений ограничен при низком уровне сформированности, испытывает серьезные затруднения в педагогической деятельности и общении, но при этом не проявляет стремления к развитию педагогических умений, не всегда может управлять общением студентов, медленно ориентируется в сложившейся ситуации, владение педагогической техникой осуществляется формально, неосознанно;

- отсутствием потребности на выработку творческого подхода, саморазвитием практически не занимается.

На основании вышеизложенного, исходя из характеристики уровней развития этической культуры, следует сделать вывод, что низкий уровень не приемлем в практике работы преподавателей, их следует ориентировать на высокий уровень развития этической культуры.

Таким образом, этическая культура преподавателя вуза - это профессионально-значимое качество для освоения, передачи, создания, трансляции им этических ценностей в образовательное пространство. Это комплекс свойств личности, включающий мотивацию преподавателя к педагогической деятельности, теоретические и практические знания об этической культуре, владение этическими ценностями, педагогическим мастерством, проявляющимися в активной творческой деятельности.

Литература

1. Образование и наука: энциклопед. словарь / под ред. Ж.К. Туймебаев и др. – Алматы: 2008. – 448 с.
2. Мижериков В.А. Словарь-справочник по педагогике. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 448 с.

Аннотация

Мақалада университет оқытушысының этикалық мәдениетінің мәні ашылып, оған автордың анықтамасы беріледі. Этикалық мәдениеттің мазмұны мотивациялық, когнитивтік, аксиологиялық, белсенділік және тұлғалық-шығармашылық сияқты компоненттер негізінде

ашылады. Осыған байланысты олардың критерилері, көрініс беру көрсеткіштері қарастырылады. Этикалық мәдениетті қалыптастырудың жоғары, жеткілікті, орташа және төмен деген мүмкін деңгейлері шартты түрде анықталады.

Annotation

The essence of the ethical culture of a university teacher is considered in this given article. The author's definition is given. The content of ethical culture is revealed on the basis of such components as motivational, cognitive, axiological, activity and personality-creative. In this regard, their criteria, indicators of their manifestation are considered. Possible levels of formation of ethical culture are conventionally defined: high, sufficient, medium and low.

ӘОЖ: 338.484.2:811.112

Утегенова А.А., ф.ғ.к., аға оқытушы,
Рахимбекова С.А., ф.ғ.к., аға оқытушы
Esil University, Нұр-Сұлтан қ.

КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА КОМПЬЮТЕРЛІК ҚОСЫМШАЛАРДЫҢ ПАЙДАЛАНУЫ

Берілген мақалада кәсіби қазақ тілі сабақтарында компьютерлік қосымшаларды пайдалану тәртібі туралы жазылған. Сонымен қатар, белгілі бір қосымшалардың ерекшеліктері мен тиімділігі ескеріліп, сабақ барысында қолдану тәсілдері туралы айтылған. Мақалада кейс технологиясының компьютерлік қосымшалармен байланысы көрсетілген. Аталмыш компьютерлік қосымшалардың кәсіби қазақ тілі сабақтарында ұтымды пайдалану нәтижесі де қарастырылған. Компьютерлік қосымшалардың білім алушыларға тигізетін септігі туралы айтылған.

Кілт сөздер: кейс-технологиялары, ақпараттық-коммуникациялық технологиялары, топтық жоба, компьютерлік қосымшалар, педагогикалық технология.

Ключевые слова: кейс-технологии, информационные коммуникативные технологии, групповой проект, компьютерные приложения, педагогическая технология.

Keywords: case technology, information and communication technology, group project, computer applications, pedagogic technology.

Қазіргі кезде компьютерлік қосымшалардың дамуы өркен жайып, тілдің грамматикалық және лексикалық құрамдас бөліктерін жан-жақты зерттеп, игеруді мақсат етіп, сонымен қатар, білім алушыларға көптеген мүмкіндік береді. Мектеп және жоғары оқу орнының оқытушылары оқу құралын құрастыруда компьютерлік қосымшалардың көмегін пайдалануда.

Бір жағынан, аталмыш қосымшалар түрлілігі білім алушыларға тиімдісін таңдап алуға мүмкіндік береді. Екіншіден, оқытушы өз еңбегінде белгілі бір тақырыпты құрастырғанда, компьютерлік қосымшаларды пайдалана отырып, лексикалық тапсырмаларды, грамматикалық жаттығуларды, тест тапсырмаларын сабақта кеңінен пайдаланады. Заманауи қосымшалар тек компьютерде ғана емес, сонымен қатар андроидте де бар. Білім алушы андроидтегі қосымшаларды тілді үйрену мақсатында жоғары оқу орны мекемесінде, үйінде, қалалық көлікте де пайдалана береді. Бұл білім алушыға сөздік қорын молайтып, грамматиканы қайталап, тест өтіп, тілді жақсы игеруді мүмкіндік береді. Осының бәрін пайдаланып, білім алушы сөздердің дұрыс айтылуын жаттап алады. Сөздердің дұрыс, анық, түсінікті айтылуы ең алдымен білім алушыға үйреніп жүрген тілді дұрыс пайдалануға көмектеседі. «Сөздің дұрыс, таза, анық, дәл айтылуының үстінде талғау сөздің көрнекі болуын да керек қылады. Адамға дерексіз заттан гөрі деректі зат түсініктірек, жансыз заттың күйінен жанды

заттың күйі танысырақ. Сондықтан адам сөйлегенде сөзі толық түсінікі болу үшін дерексіз заттарды деректі затша, бернесіз заттарды бернелі затша сипаттайды, жансыз затты жанды заттай ғамалайды. Ақ көңіл, шолақ ақыл, арам ой деу, яки күн бүркіп тұр, найзағай ойнады, су қайтты деу, я болмаса, қазанның құлағы, ошақтың бұты, үйдің төбесі деу дерексіз заттарды деректі затша, жансыз заттарды жанды затша, бейнесіз затты бейнелі затша қалыптау, ғамалдау, бернелеуден шығып, әдетті сөзге айналып кеткен.» [1.238.]

Соңғы онжылдықта цифрландыру өкен жайып жатыр. Осы бағытта бірнеше халықаралық ғылыми конференциялар, ғылыми семинарлар, әдістемелік семинарлар өтті. Аталмыш іс-шараларға жоғары оқу орындарының профессорлық құрамымен қатар, мектеп, колледж, техникум оқытушылары да белсенді қатысты. Цифрландыру компьютерлік қосымшаларға өз әсерін тигізіп, тілді оқытудың жаңа бағыттарын ашты. Оқу құралын құрастыру кезінде міндетті түрде лексикалық тапсырмалар, грамматикалық жаттығулар мен тест сұрақтары негізгі мәтінмен тығыз байланыста болып, белгілі бір тақырыпқа қатысты сөздік қорын аталмыш тапсырмалар мен жаттығуларда қайталай береді. Бес лексикалық тапсырма мен оншақты грамматикалық жаттығуларда белгілі бір сөздік қоры қаталана берсе, білім алушылар сабақтың соңында сол сөздердің айтылуын, аудармасын, грамматикалық және лексикалық ерекшеліктерін жаттап алады. Соңғы жылдары оқу орталықтарының статистикасы бойынша, елімізге көшіп келген, белгілі бір іс-сапармен келген шетел азаматтары қазақ тілін үйренуге ұмтылады. Соларға арналған бірқатар тілді үйрету әдістері компьютерлік қосымшалар арқылы жүзеге асады. Электрондық оқулықтар мен тіл құралдары басқа елдерде де кеңінен пайдалануда. Әлемдік тәжірибеге сүйене отырып, қазақ тілінен оқу құралдарды шетелдік әдістемені пайдаланып, құрастыру жөн. Құрастыру кезінде лексикалық тапсырмалар мен грамматикалық жаттығулар тіл үйренушілерге түсінікті және жеңіл болуы керек. Белгілі бір тақырыпқа арналған негізгі тірек мәтінінде жіктік жалғаудың бірінші жағы ғана болса, білім алушыларға мәтінді ауызша екінші, үшінші жақтарына жіктеу жеңіл болады. Бұл әдіс білім алушыға пайдалы болып, оны жіктік жалғауды жаттаусыз үйреніп алуға әкеледі. Әдістердің түрлілігін ескере отыра, тиімдісін қолдануға болады. «Әдіс – керекшіліктен шығатын нәрсе. Әдістің жақсы-жаман болмағы жұмсалатын орнының керек қылуына қарай. Мәселен, сауаттау әдісін алсақ, бір жұрттың сауаттау ісіне қолайлы болған әдіс екінші жұрттың да сауаттау ісіне қолайлы боларға тиіс деп айтуға болмайды. Екеуінің тілінің заңы, емлесінің жүйесі бірдей болса, біріне қолайлы болған әдіс екіншісіне де қолайлы болуы мүмкін. Егер де тілінің заңы, емлесінің немесе әрпінің жүйесі басқа болса, онда біріне жақсы болған сауаттау әдісі екіншісіне де жақсы болады деп ешкім айта алмайды. Кей жұрттар жазу үшін әріп алмаған, таңба алған. Кей жұрттар жазу үшін әріп алғанмен, әріптері тілі өзгергендіктен бұл күнде тіліндегі дыбыстарына сәйкес келмейтін болған. Кей жұрттардың әуелде дыбыстарына әріп арнауында шатақтық бар болғандықтан, сөздерінің жазылуы мен айтылуы екі басқа, кей жұрттардың тілінің шартына қарай дыбысына сәйкестеп әріп белгілеуге болмайды. Сондықтан оның да сөзінің жазылуы мен айтылуы арасында басқалық болады.» [1.240.]

Лексикалық тапсырмалардың қатарында шетелдік тәжірибеден алынған тиімді әдістер көп. Солардың бірі – кейс технологиясы. Белгілі бір тақырып төңірегінде білім алушы оқытушы көмегімен негізгі мәтінді талдап, лексикалық тапсырмалар мен грамматикалық жаттығуларды орындаса, содан кейін кейске көшеді. Кейстің тапсырмаларын орындау ең алдымен білім алушыдан сөздік қорды, белгілі бір грамматикалық минимумды талап етеді. Қазақ тілі бойынша кейс бірнеше пунктерді қамтиды. Солардың қатарында тақырыпшаны талдау, салыстыру, аргумент, факт, сияқты пунктер болады. Аргументке баршаға мәлім жалпылама ақпарат жазылса, фактіге цифр, есім, атау бар сөйлемдер жазылады. Тақырыпшаны талдау кезінде білім алушылар сол тақырыпшаға қатысты белгілі бір кезеңді немесе тауарды сипаттап, басқа бір кезеңмен немесе тауармен салыстырады. Осындай кейс экономика саласындағы мамандықтарға тиімді болады. Кәсіби қазақ тілі сабақтарында әр тақырып белгілі бір терминдер тобын қамтиды. Сол терминдерді кейсте білім алушы кеңінен пайдалануға ұмтылып, тақырыпты қандай деңгейде игергенін көрсетеді.

Жалпы айтқанда, кейс технологиясы бойынша тапсырмаларды орындау тақырыпты игергеннен кейін беріледі. Бірақ, бұл негізінен үй жұмысы емес, топтық дәрісханалық жұмыс ретінде дайындалады.

Әрине, тілді үйрену мақсатында сол тілдің ерекшеліктеріне, кейбір сөздердің айтылуына басты назар аудару қажет. Осы тұста сөздердің шығу тегін, айтылу мәнерін ескеру керек. Осы тұста ғалым С. Исаев өз еңбегінде былай деп жазған: «Жазба тіл нормаларына қарағанда сөйлеу тілінде жеке сөздер болсын, сөз тұлғалары болсын тезірек өзгеріп отыратыны белгілі. Әсіресе сөз тұлғаларының мүжіліп, апшып, дыбыстарының деформацияға түсіп отыруы сөйлеу тілінде жиі ұшырасады. Мысалы, алып кел – әкел, алып бер – әпер, барамын – барам, қалады – қалад, барың – бар, келгенше шейін – келгенше, бұл күн – бүгін, бара тұрған – баратұғын – баратын, бұл жақ – бұ жақ – бұйақ, келгеннен соң – келген соң – келгесін, т.б. параллельдердің кейінгі сыңарлары сөйлеу тілінде туған. Тілдің даму барысында жазба тіл ондай өзгерістердің кейбірін қабылдап алып, әдеби нормаға айналдырады да, кейбірін қабылдамайды.» [2.23.]

Практикалық қазақ тілі сабақтарында әдеби тілге де басты мән беріледі. Жалпы алғанда, тіл белгілі бір дәуірдің немесе кезеңнің көрінісін көрсетіп, қалыптасқан сөз формаларының шығу тегін анықтайды. «Әдеби тілдің қалыптасқан тұрақты нормалары өз кезеңі, дәуірі тұрғысынан ғана айқындалады. Қазіргі әдеби тілімізде ілім – ғылым, уақиға – оқиға, өкімет – үкімет, өкім – үкім, ауа – әуе сияқты, т.б. сараланған параллель сөздер бар. Бұлардың әрқайсысы жеке-жеке сөздер, яғни нормалар. Бұдан бұрынғы дәуірлерде бұл тәрізді сөздер бір-ақ мағынада араласып қолданылған. Қазақтың әдеби тілі даму осы сияқты сөздер сараланып, өз алдына жеке-жеке мағыналарға ие болды.» [2.28.]

Белгілі бір тақырыпты қарастыру мақсатында ең алдымен сөздік қорына назар аудару қажет. Білім алушылар тақырыптың сөздік қорын жақсы меңгеру жолында сол сөздерді пайдаланып, мәтін құрастырады. Оқытушы сабақта сөздік қормен бірнеше жұмыс жүргізіп, үй жұмысы ретінде көркем шығарманы оқу, өлеңді жаттау сияқты тапсырмаларды береді. Бұл тапсырмалар білім алушыға сөздік қорын молайтуға көмектеседі. Білім алушы компьютерлік қосымшалары арқылы белгілі бір шығарманы қолайлы жағдайда оқи алады. Көркем шығарма, өлеңдерді пайдалану әдісі білім алушыға сөздің мағынасын толықтай түсінуге көмектеседі. Әдістер туралы филология саласында зерттеу жүргізген ғалымдар бірқатар еңбектерінде жазған. «Әліп-би кітабының 1-і бетінде тұрған сүгіретті оқытушы тақтайға салады да, сол нәрсенің жайынан әңгіме қозғайды. Әңгіме балаларды қозғайды. Балалар мен оқытушы әңгімелесе-әңгімелесе барып, сол нәрсе турасындағы жұмбақтар, өлеңдер сияқты нәрселерді айтқызады немесе өзі айтады. Бұл әңгіменің пайдасы – алынған нәрсені балаларға анық танытып білім береді, сөйлесуге бойын да, тілін де үйретеді.» [1.252.]

Тақырыпты меңгеру мақсатында грамматиканы да меңгеру қажет. Грамматика сөздің түрленуін, мағынасына қарай өзгеруін, пайдалану тәртібін анықтайды. Грамматикалық мағына лексикалық мағынаны түсінуге мүмкіндік береді. Компьютерлік қосымшалар грамматиканы жаттығып, үйреніп алуға көмектеседі. Әр сабақтың басында ең алдымен грамматикаға сүйене отырып, сөздерді қайталау, түрлендіру, сөз формасы мен сөз құрамын ескеру маңызды. «Грамматикалық негізгі ұғымдардың ішіндегі маңыздысы – грамматикалық мағына. Сөз негізгі лексикалық мағынасымен қатар грамматикалық мағынасы арқылы да ерекшеленеді. Грамматикалық мағына, бір жағынан, сөз семантикасымен, екінші жағынан, сөз формасы және сөз құрамымен байланысты болады. Мысалы, орман, ағаш, биік, аласа, жеті, он, мен, сіз, бар, кел, бүгін, амалсыздан сөздері лексикалық мағыналары арқылы жеке сөздер ретінде дараланса, грамматикалық мағыналары арқылы олардың әрқайсысы белгілі бір сөз таптарына тән сипатымен ерекшеленеді. Атап айтқанда, орман, ағаш – зат есім, биік, аласа – сын есім, жеті, он – сан есім, мен, сіз – есімдік, бар, кел – етістік, бүгін, амалсыздан – үстеу.» [3.10.]

Грамматика арқылы білім алушы сөз таптарының өзгеруін түсініп, қолдана алады. Мысалы, зат есімнің грамматикалық өзгеруі бірнеше тәсіл арқылы беріледі. Ережелерді ескере отыра, білім алушы белгілі бір сөйлемді немесе сөз тіркесті сол тәсілдерді пайдаланып, түрлендіреді. Сабақ үстінде бұл тәсіл жаттығу ретінде грамматиканы терең меңгеріп алуға көмектеседі. «Зат есімнің тәуелдік мағынасы тек тәуелдік жалғаулары арқылы ғана емес, сонымен қатар сөз түбіріне -нікі, -дікі, -тікі жұрнақтарының жалғануы арқылы да беріледі. Тәуелдік мағынаның тәуелдік жалғау және жұрнақ арқылы берілуіндегі ерекшелік олардың меншік иесіне немесе меншіктелетін затқа жалғануымен анықталады. Атап айтқанда, тәуелдік жалғау меншіктелетін затқа жалғанса, жұрнақ меншік иесіне жалғанады. Мысалы, менің кітабым, сенің қаламың, оның үйі; кітап менікі, қалам сенікі, үй онікі, т.б.» [3.41.]

Қорыта келгенде, қазіргі кезде грамматиканы компьютерлік қосымшаларды қолдану арқылы меңгеруі жиі қолданылады. Білім алушалар сөздік қорын молайтып, сонымен қатар оқытушымен бірге топтық жұмыс жасап, лексикалық тапсырмалар арқылы кәсіби лексиканы меңгеріп алады. Осы тұста грамматикалық ережелермен қатар, сөздіктің де маңызды ролі бар. Білім алушылардың тілге деген қызығушылығын компьютерлік қосымшалар арттыруда. Қолайлы компьютерлік қосымшалар арқылы ойын ретінде де балабақшадан бастап білім алушыларды үйретуге болады.

Әдебиеттер

1. Құраст: Е.Тілешов, Ахмет Байтұрсынұлы. Тіл – құрал. Алматы: «Сардар» баспасы, 2009 - 348 б.
2. С. Исаев «Қазақ тіл білімінің мәселелері», Алматы: «Абзал-Ай» баспасы, 2014 – 640 б.
3. Г.О. Сыздықова «Қазіргі қазақ тілі морфологиясы»: Оқулық. Алматы: «Дәуір» баспасы, 2012. – 160 б.

Аннотация

В данной статье описан порядок использования компьютерных приложений на профессиональных занятиях по казахскому языку. Кроме того, в ходе занятия учитываются особенности и эффективность тех или иных приложений, а также упоминаются способы их использования. В статье показана связь между кейс-технологиями и компьютерными приложениями. Также рассмотрен результат рационального использования данных компьютерных приложений на профессиональных занятиях казахского языка. Было упомянуто положительное влияние компьютерных приложений на изучение языков в целом.

Annotation

This article describes the procedure for using computer applications in professional classes in the Kazakh language. In addition, the lesson takes into account the features and effectiveness of certain applications, as well as mentions how to use them. The article shows the connection between case technologies and computer applications. The result of the rational use of these computer applications in professional classes of the Kazakh language is also considered. The positive impact of computer applications on language learning in general was mentioned.

УДК 1.13.130.2

Юнисов Е.А., магистр, ст. преподаватель
Esil University, г. Нур-Султан

МЕСТО КОНЦЕПТА «СОВЕСТЬ» В РУССКОЙ И ЕВРОПЕЙСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ

Концепт совесть занимают особое место в русской и европейской лингвокультурах, а значит, требуют детального изучения, так как понимание их особенностей способно в полной мере раскрыть потенциал языковых личностей, включённых в данные лингвокультуры. Сопоставительный анализ данных свободного ассоциативного исследования, проведённого автором, позволил выявить то, что концепт совесть в русской картине мира является духовным благом, стоящим выше материальных благ. В то же время в английской и французской лингвокультурах при всей важности концепта совесть, ему не придается такое сверхценное значение, какое он имеет в русской культуре.

Ключевые слова: совесть, концепт, Россия, Европа, Англия, Франция, ассоциативное поле, сопоставительный анализ, речевое действие, совесть, лингвокультура.

Кілт сөздер: ұят, ұғым, Ресей, Еуропа, Англия, Франция, ассоциативті өріс, салыстырмалы талдау, сөйлеу әрекеті, ұят, тіл мәдениеті.

Keywords: conscience, concept, Russia, Europe, England, France, associative field, comparative analysis, speech action, conscience, linguistic culture.

Совесть — это чувство нравственной ответственности за своё поведение перед окружающими людьми, обществом. Концепт совесть имеет множество определений и актуальность его изучения с учетом современных научных подходов не вызывает сомнения.

В Толковом словаре русского языка В. Даля предлагается следующее толкование: «Совесть - нравственное сознание, нравственное чутье или чувство в человеке; внутреннее сознание добра и зла; тайник души, в котором отзывается одобрение или осуждение каждого поступка; чувство, побуждающее к истине и добру, отвращающее от лжи и зла; невольная любовь к добру и истине; прирожденная правда, в различной степени развития». «Словарь русского языка» под ред. А.П.Евгеньевой трактует совесть как «Чувство и сознание моральной ответственности за свое поведение перед самим собой, перед окружающими людьми, обществом; нравственные принципы; взгляды, убеждения».

Д.Н. Ушаков сообщает, что совесть - это «Внутренняя оценка, внутреннее сознание моральности своих поступков, чувство нравственной ответственности за свое поведение» [1].

Словарь С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведовой определяет совесть как «Чувство нравственной ответственности за свое поведение перед окружающими людьми, обществом» [2].

Приводимое В.М. Мокиенко в «Толковом словаре языка Совдепии» определение совести интересно не столько дефиницией, сколько иллюстративным материалом: «Чувство и сознание моральной ответственности перед самим собой и перед обществом; нравственные принципы, убеждения», Рабочая совесть «Люди трудятся, как велит им рабочая совесть», Комсомольская совесть. «Комсомольское слово, комсомольское дело, комсомольская совесть моя», Партийная совесть. «Мы не имеем права не реагировать на эти факты, товарищи! Нам это не позволит наша партийная совесть!».

В русской литературе концепт совесть репрезентирован максимально широко.

Пользуясь терминологией З.Д. Поповой, И.А. Стернина, можно говорить о повышенной рекуррентности этого концепта в русской лингвокультуре [3. 98]. По данным, приводимым М.Ю.Евсеевым, слово совесть встречается в письменных древнерусских источниках с XI в. При этом первоначально, кроме современного, слово имело также и значение «разумение», «понимание», «чистота», «согласие» [4. 701] - нечто подобное имеет место и в латинском языке.

В Киево-Печерском патерике (XIII век) читаем: «...если бы пребывал он в монастыре неисходно, с чистой совестью...» [5. 387], т.е. уже в этот период в русском языке бытовало устойчивое выражение «чистая совесть». Вероятно, по крайней мере, косвенно, концепт совесть присутствует уже в «Повести об Акире Премудром», получая дальнейшее развитие в творчестве Нила Сорского, протопопа Аввакума, в «Повести о Савве Грудцыне», «Повести о Фроле Скобееве», «Повести о Карпе Сутулове» [6. 416].

Произведения А.С.Пушкина (ср., например, ставшие крылатыми

«Да, жалок тот, в ком совесть нечиста», «Презирать суд людей нетрудно, презирать суд собственной совести невозможно»), М.Ю. Лермонтова, А.Н. Радищева, Л.Н. Толстого, Н.А. Некрасова, Н.С. Лескова, М.Е. Салтыкова-Щедрина, Ф.М. Достоевского, А.М. Горького, А.П. Чехова, И.С. Тургенева, И.С. Шмелева, В.В. Вересаева, В. Каверина, Солженицына, М.А. Шолохова и многих других русских писателей в особенности представителей реализма с их интересом к «внутреннему человеку») насыщены этим концептом.

Ф.М. Достоевский является автором собственной концепции «понимания жизни по совести/не по совести, согласно которой совесть-чувство врожденное, она свободна, и нет для человека ничего привлекательнее свободы его совести, но нет ничего мучительнее, поскольку именно совесть заставляет его делать выбор между добром и злом» [7].

Колоссальна роль этого концепта в «Преступлении и наказании» [8.], «Идиоте», «Братьях Карамазовых». Роман Л.Н. Толстого «Воскресенье» во многом строится на муках совести князя

Нехлюдова («А мое дело - делать то, чего требует от меня моя совесть, - сказал он себе.- Совесть же моя требует жертвы своей свободой для искупления моего греха»).

Огромно значение концепта совесть в рассказах А.П. Чехова «Припадок», «Случай из практики», во многих других его произведениях. На первой же странице романа М. Горького «Фома Гордеев» читатель сталкивается с концептом совесть: «Иногда они со страхом говорят о своей совести, порою искренно мучаются в борьбе с ней, - но совесть непобедима лишь для слабых духом; сильные же, быстро овладевая ею, порабощают ее своим целям. Они приносят ей в жертву несколько бессонных ночей; а если случится, что она одолеет их души, то они, побежденные ею, никогда не бывают разбиты и так же сильно живут под ее началом, как жили и без нее...». Два приведенных выше примера свидетельствуют о том, что совесть в русской языковой картине мира воспринимается как нечто, требующее приношения жертв, что в какой-то мере сближает ее с неким языческим божеством.

Часто концепт совесть может присутствовать, когда самого слова совесть нет в тексте, например: «И только теперь, когда Аннинька разбудила в нем сознание «умертвий», он понял впервые, что в этом сказании идет речь о какой-то неслыханной неправде, совершившей кровавый суд над Истиной...» (М.Е. Салтыков-Щедрин); сцена из XII главы «Тюфяка» А.Ф. Писемского, в которой тетка взывает к совести племянника, собравшегося с женой на бал от постели умирающей матери; рассказ В.В.Вересаева «Миллионерша и дочь» или стихотворение для детей В.Маяковского «Что такое хорошо и что такое плохо?». Подобные примеры довольно многочисленны. В целом, едва ли найдется крупный русский писатель, обошедший стороной концепт совесть.

Столь значительное внимание, уделяемое совести в русской литературе, весьма показательны с той точки зрения, что «именно литература легла в основу русской культуры в целом, в том числе даже и русской философии» [9. 93]. В русской лингвокультуре несколько шире, чем в английской и французской, представлены паремии и фразеологизмы, связанные с концептом совесть. Так, например, в книге А.Н. Мартыновой, В.В. Митрофановой «Пословицы. Поговорки. Загадки» [10. 198] содержится не менее двадцати семи фразеологических единиц со словом совесть, в словаре под ред. А.И. Молоткова [11. 227] - около двенадцати, словаре А.В. Кунина [12. 297] таковых тринадцать, а в Новом Большом французско-русском фразеологическом словаре под ред. В.Г. Гака [13. 502] - около двадцати шести, но собственно пословиц и поговорок в английском и французском языках не более двух-трех, тогда как в русском языке преобладают именно пословицы и поговорки.

Не вызывает сомнений, что концепт совесть является одним из ключевых концептов русской культуры.

Р.М. Хайдарова, анализируя концепт совесть в русских пословицах и поговорках, приходит к выводу, что в русской культуре «совесть в народном понимании - основополагающее в человеческом характере...Нет совести - нет человека: «Глаза - мера, душа - вера, совесть - порука.»» [14]. Совесть - атрибут доброго христианина («Душа христианская, да совесть-то цыганская»), вообще русского. Показательно в этом отношении восклицание Наташи Ростовской, взывающей к совести своих родителей: «...по-моему, это такая гадость, такая мерзость, такая...я не знаю! Разве мы немцы какие-нибудь?» В русской ментальности наличие или отсутствие совести служит необходимым и достаточным оценочным критерием по шкале хороший человек/плохой человек: «Вас когда-нибудь терзают угрызения совести, Татьяна Петровна?.. - У меня бывают дни, когда я положительно не знаю, куда мне от них деваться. Это значит, не правда ли, что я не такой уж плохой человек?» (В.Каверин). То есть, в русской языковой картине мира человек, наделенный совестью, не может быть плохим по определению. Отсутствие совести решительно и бескомпромиссно осуждается: «Волосом сед, а совести нет» (англосаксонский менталитет столь же решительно осуждается отсутствие у пожилого человека ума - there is no fool like an old fool), иногда в довольно грубой форме: «Брюхо вытрясло, да и совесть вынесло». Совесть в русской картине мира является духовным благом, стоящим выше материальных благ: «Хоть мошна пуста, да совесть чиста».

Столь радикальный взгляд отсутствует в английской и французской лингвокультурах, где, при всей важности концепта совесть, ему все же не придается такое почти сверхценное значение.

В целом, во французской литературе, особенно современной, на наш взгляд, концепту совесть отведено значительно более скромное место, чем в русской литературе, притом, что в произведениях ряда писателей он занимает значительное место. Вероятно, впервые этот концепт появляется во французской литературе, если брать совесть в ее сугубо религиозном аспекте, еще в «Кантилене о святой Евлалии», хотя в период создания этого произведения слово *conscience*, согласно данным авторитетных французских словарей, еще отсутствовало во французском языке (во всяком случае, не регистрировалось в письменных источниках). Затем, в смешанном религиозно-секулярном смысле, концепт совесть встречается в моралите (XIV-XVI вв.). Вероятно, гипертрофированный классицистический долг «чести» во французской литературе XVII-XVIII вв. весьма близок концепту совесть. В дальнейшем концепт совесть представлен в произведениях крупных французских писателей, особенно Вольтера, Ж.-Ж.Руссо, В.Гюго, А. де Ламартина, Г. де Мопассана, Э.Золя (в частности, «Тереза Ракен»), Р.Мартен дю Гара, Ф.Мориака («Гораздо важнее юридического преступления для Мориака преступление по совести» [15. 414]), Ж.Бернаноса и многих других. Все же, очевидно, что французские писатели уделяют этому концепту несколько меньше внимания, чем русские.

В английской литературе понятию совесть, начиная со времен Дж. Чосера уделяется значительное внимание (см. G. Chaucer *Canterbury Tales* (Franklin's Tale), W. Shakespeare. *Hamlet*, *Sonnets*; John Donne; J.R.R.Tolkien. *The Lord of the Rings*; R. Bolt. *A Man for All Seasons*; G. Orwell. 1984; A.Burgess. *A Clockwise Orange*). Существует версия, что начальные строки 94 сонета Шекспира "They that have power to hurt and will do none" («Кто злом владея, зла не причинит...») «описывают некий нравственный образец, достойный подражания» [16], т.е., по сути, могут рассматриваться как одна из дефиниций совести. Кроме того, по мнению Шекспира, совесть - то, что делает всех нас трусами. Огромное внимание уделено в произведениях Шекспира угрызениям совести. В трагедии Т.Хейвуда «Женщина, убитая добротой» (*A Woman Killed with Kindness*) (начало XVII века), речь идет о женщине, умирающей от угрызений совести. Совесть посвящен рассказ С. Моэма «Человек, у которого есть совесть» (*A Man with a Conscience*). В настоящее время понятие совесть также является объектом внимания англоязычной литературы, см., например, произведение *A Clear Conscience* написанное Frances Fyfield.

При всей трудности подобных сравнений представляется все же, что в русской литературе концепт совесть репрезентирован значительно шире. Пользуясь терминологией З.Д. Поповой, И.А. Стернина, можно говорить о повышенной рекуррентности этого концепта в русской лингвокультуре.

Концепт совесть значительно менее эксплицитен как в английской, так и во французской литературах. Мы считаем обоснованным предположение, что удельный вес концепта совесть в русской концептосфере значительно выше, чем в англосаксонской и во французской.

Разумеется, для того, чтобы сделать окончательные выводы, этот вопрос требует дальнейшего тщательного исследования, которое может быть сопряжено со значительными трудностями, связанными, прежде всего, с необъятностью подлежащего исследованию эмпирического материала. Как указывает В.А.Маслова, Г.Свиридов писал в своем дневнике, что русская культура неотделима от чувства совести. «Совесть — это то, что Россия принесла в мировое сознание.» [17. 102].

На концепт совесть в каждой из рассматриваемых лингвокультур наложила определенный отпечаток исповедуемая в каждой из них ветвь христианства: православие, католицизм и, в англосаксонской лингвокультуре, глубинный фундамент, который был все-таки католическим, - протестантизм, в основном в форме англиканства, но также и методизма, пуританства, баптизма.

В англиканстве, например, приоритет не всегда остается за совестью, о чем свидетельствует высказывание Дональда Рейфилда: «Прочтите те тридцать девять статей, которые должен признать каждый священник по принятии духовного сана, и увидите, что вероучения англиканской церкви состоят в том, что... англиканский христианин может - поступать (воевать, убивать) по велению не совести, а короля» [18. 216], из которого следует, что для англиканства совесть вряд ли является абсолютной ценностью. Возможно, свойственный англосаксонскому менталитету прагматизм препятствует восприятию совести в качестве окончательного мерила добра и зла, оставляя во главе угла, по крайней мере, имплицитно, практическую пользу.

Полученные результаты свидетельствуют об универсальности концепта совесть как одной из самых значимых этических категорий. Тем не менее, дифференциальные черты в структуре и содержании ассоциативных полей совесть – conscience проявились в совокупности лингвистических и экстралингвистических факторов, характере языковых и психических механизмов соотношения стимула и реакции, разной иерархичности и динамичности компонентов. В частности, если для представителей англо-французской лингвокультуры характерна актуализация «стыд» и «вина» для восприятия исследуемого ассоциативного поля. Для русскоязычных языковых практик более характерно вербализовать данный концепт благодаря словам «мораль» и «честность».

По материалам статьи можно сделать вывод об универсальности концепта совесть как одной из самых значимых этических категорий. Концепт совесть занимают особое место в русской и европейской лингвокультурах. Сопоставительный анализ данных свободного ассоциативного исследования позволяет констатировать что концепт совесть в русской картине мира является духовным благом, стоящим выше материальных благ. В тоже время в английской и французской лингвокультурах при всей важности концепта совесть, ему не придается такое сверхценное значение, какое он имеет в русской культуре. Можно видеть, что, если для представителей англо-французской лингвокультуры характерна актуализация «стыд» и «вина» для восприятия исследуемого ассоциативного поля. Для русскоязычных языковых практик более характерно вербализовать данный концепт благодаря словам «мораль» и «честность».

Литература

1. Ушаков Д.Н. Толковый словарь русского языка. СПб.: Питер, 2020. 855 с.
2. Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. 19-е изд., стереотип. М.: Рус. яз., 2015. -754 с.
3. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. - М.: Изд-во АСТ, Восток-Запад, 2007.
4. Евсеев М.Ю. Современный этимологический словарь русского языка. - М.: Изд-во АСТ, Астрель; Владимир, ВКТ, 2009. -701 с
5. Киево-Печерский патерик. В кн.: Повести Древней Руси, - Л.: Изд-во Лениздат, 1983. -387 с
6. История русской литературы X-XVII веков. Под ред. Д.С.Лихачева. - М.: Изд-во Просвещение, 1980. -416 с
7. Белов С.В. Роман Ф.М.Достоевского «Преступление и наказание». Комментарий. Под ред. академика Д.С.Лихачева. - М.: Изд-во Просвещение, 1985.
8. Мануйлова,Н.А. Концепт «совесть» и его отражение в русской прозе. - www.upol.cz/fileadmin/./AUPO_Rossica_01omucensia_XLII_2_dil.pdf
9. Кожин В.В. Немецкая классическая эстетика и русская литература. - в книге: Традиция в истории культуры. М.: Изд-во Наука,1978.
10. Мартынова А.Н., Митрофанова В.В. Пословицы. Поговорки. Загадки. - М.: Изд-во Современник, 1986.
11. Фразеологический словарь русского языка (под ред.А.И.Молоткова). - М.: Изд-во Русский язык, 1987.
12. Кунин, В.Д. Англо-русский фразеологический словарь. - М.: Изд-во Русский язык, 1984.
13. Гак В.Г., Мурадова Л.А. и др. Новый Большой французско-русский фразеологический словарь. - М.: Изд-во Русский язык - Медиа, 2005 -502 с
14. Хайдарова, Р.М. Концепт «совесть» в русских пословицах и поговорках. - festival.september.ru/articles/415180/
15. Кирнозе, З.О. О Мориак-прозаике. - в кн.: Francois Mauriac. Therese Desqueyroux. Le Noeud de vipercs. Le Sagouin. Un Adolescent d'autrefois. Moscou: Editions du Progres, 1975. -414 с
16. Шекспир Сонет 94 - Shakespeare.ouc.ru/sonet_94_ru.html
17. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику. - М.: Изд-во Флинта, Изд-во Наука, 2008.
18. Рейфилд Доналд Заметки об Англии.// Филиппова М.М. Английский национальный характер. - М.: Изд-во АСТ, Астрель, 2006.

Аннотация

«Ұят» ұғымы орыс және еуропалық лингвистикалық мәдениеттерінде ерекше орын алады, бұл ұғымның егжей-тегжейлі зерттеуді қажет ететіндігін білдіреді, өйткені оның ерекшеліктерін

түсіну лингвистикалық мәдениеттің деректеріне енген тілдік тұлғалардың әлеуетін толық ашады. Жүргізілген ассоциативті зерттеу деректерін салыстырмалы талдау жасай отырып, әлемдегі орыс әдебиеті бейнесіндегі «ұят» ұғымының материалдық байлықтан жоғары рухани бір игілік екенін көрсетті. Сонымен бірге, ағылшын және француз тілдік мәдениеттерінде «ұят» ұғымының маңыздылығына қарамастан орыс мәдениетіндегідей аса құндылық берілмейді.

Annotation

The concept of conscience occupies a special place in Russian and European linguistic cultures, which means they require a detailed study, since an understanding of their features can fully reveal the potential of linguistic personalities included in the linguistic culture data. A comparative analysis of the data of a free associative study conducted by the author revealed that the concept of conscience in the Russian picture of the world is a spiritual good that stands above material wealth. At the same time, in English and French linguistic cultures, with all the importance of the concept of conscience, it is not given as much value as it has in Russian culture.

Мазмұны • Содержание

Пленарное заседание

Парусимова Надежда Ивановна – д.э.н., профессор кафедры «Банковское дело и страхование» Оренбургского государственного университета, г. Оренбург, Россия, «Модернизация банковского сектора и финансового рынка в условиях цифровизации».....	3
Зейнельгабдин Алтай Болтайханович – д.э.н., профессор Академии государственного управления, г.Нур-Султан, Казахстан. «Проблемы управления государственными финансами Республики Казахстан»	8
Петренко Елена Степановна – д.э.н., профессор кафедры теории менеджмента и бизнес-технологий Российского экономического университета им. Г.В. Плеханова, г. Москва, Россия. «Траектория будущего высшего образования Казахстана: «окно возможностей» или «ловушка колеи?».....	12
Леонова Елена Ивановна – к.э.н., доцент Гродненского государственного университета им. Янки Купалы, г.Гродно, Беларусь. «Бюджетная политика государства в современных условиях (на примере Республики Беларусь)»	16
Мажитов Дауренбек Мажитович – к.э.н., профессор кафедры «Финансы», Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, г.Нур-Султан, Казахстан. «Қашықтықтан көрсетілетін банктік қызмет технологиялары».....	22

Қазақстан республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының жаңа басымдықтары және жаһандық сын-қатерлер жағдайында әлемдік экономиканың даму перспективалары.

Новые приоритеты социально-экономического развития республики казахстан и перспективы развития мировой экономики в условиях глобальных вызовов

New priorities for the socio-economic development of the republic of kazakhstan and prospects for the development of the world economy in the face of global challenges

Абдурахманов М.А. Өңірлік аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуы оны жетілдіру жолдары	27
Алибекова А.Б., Сембиева Л.М. Экономические интересы регионов в системе регулирования межбюджетных отношений	32
Байгиреева Ж.З., Валиева С.Н. COVID-19 және денсаулық сақтау саласындағы адами капиталды дамыту мәселелері	37
Bekzhanova T.K., Eshpanova D.D. Basic concepts of agglomeration processes research	42
Гайибназаров Б.К. Халықтың өмір сүру деңгейін анықтау әдістемесі және табыс ұғымдары мен анықтамалары	47
Galiyeva A., Muratova A. The dynamics of the pandemic in the world and various models of its relief	51
Eshpanova D.D., Bekzhanova T.K. Methods of collecting and processing statistical information on unemployment in Kazakhstan	57
Имашев А.Б., Мухамбетов Е.Ж. Роль статуса занятости в системе трудовых отношений	60
Mukhambetova L., Nurgalieva Zh. Development of public-private partnership mechanisms in the innovation sphere.....	63
Сандыбаева Б.А. Цифрлі Қазақстан: елдің экономикасына әсері	69
Таубаев А.А., Алданай А.А. Теоретические основы исследований диспропорции социально-экономического развития регионов Казахстана.....	75
Toxanova A., Muratova A. The pandemic in economic, social and humanitarian dimensions.....	79
Турекулова А.Н., Имашев А.Б. Анализ трудовых ресурсов городского и сельского населения Казахстана.....	84

Улыбышев Д.Н., Бопиева Ж.К. Особенности инновационного развития общественного сектора рыночной экономики	88
Хуаныш Л., Жуманова Б.К. Кәсіпорынның логистикалық менеджментінің негізгі мәселелері және оны жетілдіру жолдары.....	92
Шевякова А.Л., Тусупов Ш.С. Трансформация индустриально-инновационной политики Республики Казахстан.....	98

Әлеуметтік-экономикалық процестерді цифрландыру жағдайындағы басқару

Управление в условиях цифровизации социально-экономических процессов

Management in the conditions of digitalization of socio-economic processes

Алина Г.Б., Оразбаева А.Г. Роль бюджетирования в управлении финансами предприятия.....	102
Батай М. Сандық трансформация заманауи инновациялық даму факторы ретінде.....	107
Варавин Е.В., Козлова М.В. Практика реализации экопроектв в Казахстане: критерии и стандарты управления.....	111
Гулямов С.С. Инновациялық идеялар мен инновацияларды құрудағы ми капиталының ролі.....	117
Замбинова Г.К., Абильдинова Н.Е. Пути развития цифровизации в Казахстане.....	124
Ибрагимова Н.В., Макашева А.К. Идентификация экологических рисков, характерных для ТОО «Атырауский НПЗ» на современном этапе.....	129
Нургалиева Ж.Е., Тансықбаева Г.О. Қазақстан Республикасында мемлекеттік бағдарламалардың жүзеге асырылу тиімділігін бағалау	132
Уажанов М.У. Логистиканың заманауи бизнесті жүргізудегі стратегиялық маңыздылығы	138

Тұрақсыздық жағдайында қаржы-банк жүйесі үшін жаңа сын-қатерлер мен мүмкіндіктер

Новые вызовы и возможности для финансово-банковской системы в условиях нестабильности

New challenges and opportunities for financial-banking system in conditions of instability

Айтимова Ш.Т. Модель страхования работников от несчастных случаев на производстве в Китае	142
Джумабекова А.Т. Перспективы внедрения цифровой валюты в платежную систему Республики Казахстан.....	147
Есенгельдинова С.Ж. Современное состояние системы безналичных расчетов Казахстана.....	153
Жусупов А.Д., Берназарова Р.Д. Глобализация и форма ее влияния на банковскую систему Республики Казахстан.....	158
Зверькова Т.Н. Влияние цифровых финансов на финансовую доступность	162
Исмаилова Р.А. Оценка открытости государственного бюджета в Республике Казахстан.....	166
Kerimkulova D.D., Zholamanova M.T. World practice of ensuring financial stability of the banking sector	170
Курманалина А.К., Гусманова Ж.А. Вопросы становления, развития бюджетной системы и государственного налогового аудита в Республике Казахстан.....	173
Лукпанова Ж.О. Современные аспекты налогообложения деятельности предпринимателей в Республике Казахстан	178
Мусина А.А. Современные тенденции развития банковского бизнеса	182
Мақыш С.Б., Бузаубаева П.Н. Экономикалық белгісіздік жағдайында отандық банк секторының тұрақтылығы	187
Мухамеджанова А.А., Дуламбаева Р.Т. Факторы доходности исламских банков	192
Нурумов А.А., Берстембаева Р.К. Проблемы формирования доходов местных бюджетов в Казахстане.....	198

Панина Д.С. Экосистемный подход к изучению развития банковского бизнеса.....	202
Сартбай Н.Б. Қазақстан Республикасының қаржылық жүйесінің дамуы мен мәселелері.....	205
Үсенбаев Т.М. Қазақстан Республикасының ЕДБ дамуының перспективалық бағыттары.....	209

Экономика мен бизнесті дамытудың қазіргі заманғы болмысындағы есепке алу және аудиторлық қызметтің тұжырымдамалық негіздер

Концептуальные основы учетной и аудиторской деятельности в современных реалиях развития экономики и бизнеса

Conceptual foundations of accounting and auditing activities in the modern realities of economic and business development

Айтхожина Л.Ж., Кажмухаметова А.А. Информационная база предприятия для формирования налоговых регистров.....	214
Алиев М.К. Финансовая отчетность как информационная база для принятия управленческих решений в условиях финансовой нестабильности.....	219
Алтынбеков М.А., Айтхожина А.Е. Интеллектуалдық меншік пен инновацияның ерекшеліктері.....	224
Bekzhanova T. Interaction of the digital economy and accounting.....	228
Жуматаева Б.А. Бухгалтерлік есепті жүргізудің және қаржылық есептілікті жасаудың сәйкестік аудитін жүргізудің негізгі мәселелері мен оларды шешу жолдары.....	232
Жуматаева Б.А. Мемлекеттік аудит жүргізуде ақпараттық өзара іс-қимылды дамыту жөніндегі ұсыныстар.....	237
Жуматаева Б.А. Мемлекеттік экологиялық аудит саласындағы кадрлар даярлаудағы мәселелер.....	240
Кажмухаметова А.А., Тусибаева Г.С. Способы проверки учетных документальных данных при выявлении следов экономических правонарушений.....	246
Михайлина И.Н. Оптимизация методологии учёта долгосрочных активов.....	249
Сагиндыкова Г.М., Айбасова Г.К. Учёт страховых премий в целях налогообложения.....	253
Тәжібай Н.Б., Молдашбаева Л.П. Қаржылық есеп беруді автоматтандыру мәселелері.....	257
Тәжібай Н.Б., Молдашбаева Л.П. Кәсіпорында қаржылық есеп беру мен бақылауды ұйымдастыру және әдістері.....	261
Шереметова Н.В. Карьерная лестница бухгалтера: от первой до наивысшей ступени.....	266
Yussupov U. Development of audit quality assessment methods in the Republic of Kazakhstan in the context of digitalization.....	271

Қазіргі заманғы қоғамды құқықтық реттеуді дамыту перспективалары

Перспективы развития правового регулирования современного общества

Prospects for the development of legal regulation of modern society

Булеулиев Б.Т. Конституционные права и свободы граждан через призму реализации статей 105 и 106 УПК: следственная и судебная практика, проблемы и пути их решения.....	275
Булеулиев Б.Т. Следственный судья в Республике Казахстан: защитник прав и законных интересов граждан или «нотариус» следователя и прокурора.....	280
Есбенбетова Ж.Х., Ибраева А.Б. Қазақстан Республикасында жұмыскерлерді жеке қорғаныш құралдармен қамтамасыз етудің қолданыстағы механизміне жаңа тәсілдер енгізу – заман талабы.....	283
Капышева С.К., Абдикаликов К.Б. Формирование и развитие института таможенного представительства в рамках ЕАЭС.....	286
Кемелбеков С.Т., Маней Х. Экономикалық қылмыстық құқық бұзушылықтардың теориялық, құқықтық және саралау негіздері.....	291
Утепова Г.М. Қазақстан Республикасында мемлекет пен үкіметтік емес ұйымдардың өзара іс-қимылы.....	297

Экономикадағы ақпараттық әдістер мен технологиялар

Информационные методы и технологии в экономике

Information methods and technologies in economics

Азиева Г.Т., Байдаулетова А.Т. Ақпараттық технологияларды экономикада қолдану	305
Акмолдина А.И. Жүйелік бағдарламалау тілдеріне шолу	309
Акпаров Ж.А., Касенова Л.Г. Применение БПЛА и роботов для защиты и безопасности рубежа страны	312
Мұхиядин А.Ұ., Ерсұлтанова А.С. Covid-19 пандемиясы кезінде мұғалімдердің қашықтықтан оқытуға көзқарасы: акт қолдану арқылы сауалнама нәтижелерін талдау.....	315
Сатаев Б.О. Обеспечение надежных каналов передачи данных от субъектов энергорынка Казахстана	320
Турусбекова У.К., Сарина А.Ж. Моделирование системы примитивных корней простого числа и анализ их свойств	322
Шуйтенов Г.Ж., Муратбеков М.М., Алтынбек С.А. Социальные сети: возможности для университетов	327

Туризм қазіргі заманғы мәселелері мен даму үрдістері

Современные проблемы и тенденции развития туризма

Tourism current problems and development trends

Ауезова З.Т. Қарағанды облысында туризм саласын дамытудың ерекшеліктері	331
Дарибаева А.К., Молдашева А.Н. Некоторые аспекты разработки маркетинговой стратегии в туристической отрасли.....	336
Маймурунова А.А. Оценка туристско-рекреационного потенциала озера Алаколь для развития пляжного туризма.....	342
Садыков Ж.А., Гиззатжанова А.Г. Қазақстан Республикасының туристік кәсіпорындарында экскурсиялық қызметтің ұйымдастырылуын «Казтрип» туристік фирмасы негізінде талдау.....	346
Садыкова Р.К. Проблемы и перспективы развития экологического туризма.....	351

Әлеуметтік-гуманитарлық білім беру жүйесінің даму үрдістері

Тенденции развития системы социально-гуманитарного образования

Trends in development of the system of social and humanitarian education

Алимагамбетова А.З., Жилмагамбетова Р.З. Экспериментальная проверка эффективности методов обучения с использованием адаптивного обучения математике.....	356
Байдалина М.Е., Омарова Л. Современное философско-экологическое знание как новый уровень осмысления реальности.....	361
Kukharensko V. Learning in a networked society.....	367
Osrapova F. The essence of linguacultural competence in foreign language teaching at a university	372
Урунбасарова Э.А. К вопросу о сущности и содержании этической культуры преподавателя вуза.....	377
Утегенова А.А., Рахимбекова С.А. Кәсіби қазақ тілі сабақтарында компьютерлік қосымшалардың пайдалануы	381
Юнисов Е.А. Место концепта «совесть» в русской и европейской лингвокультурах	384

2022 жылдың 29 қыркүйек күні
ҚР ҰҒА Академигі, экономика ғылымдарының докторы, профессор
Ғабдығалпар Сағитұлы Сейтқасымовтың ғылыми мұрасын дәріптеуге
арналған **«СЕЙТҚАСЫМОВ ОҚУЛАРЫ – 2022»**
тақырыбы бойынша *Халықаралық ғылыми-тәжірибелік*
конференциясының материалдары

Материалы Международной научно-практической конференции
«СЕЙТҚАСИМОВСКИЕ ЧТЕНИЯ – 2022»,
посвященная популяризации научного наследия академика НАН РК,
доктора экономических наук, профессора
Ғабдығалпара Сағитовича Сейтқасимова
29 сентября 2022 года

Materials of the International Scientific-Practical Conference
«SEITKASSIMOV READINGS – 2022»
dedicated to the promotion of scientific heritage of NAS RK Academician,
doctor of economic sciences, professor
Gabdygapar Seitkassimov
29th of September, 2022

Басуға 15.09.22. қол қойылды. Пішімі 70x100 1/10. Көлемі 39 б.т. Таралымы 30 дана. Тапсырыс 700.
Подписано в печать 15.09.22. Формат 70x100 1/10. Объем 39 уч.-изд.л. Тираж 30 экз. Заказ 700.

«Esil University» мекемесінің баспа-полиграфикалық орталығы.
Нұр-Сұлтан қ., Жұбанов көшесі, 7

Университеттің менеджмент жүйесі ISO 9001 сәйкестігіне сертификатталған
Система менеджмента университета сертифицирована на соответствие ISO 9001